

Radu Mihai CRIȘAN  
doctor în economie – specializarea *Istoria gândirii economice*

# SPRE EMINESCU

Răspuns românesc la amenințările  
prezentului și la provocările viitorului



**Cartea™**  
**Universitară**

**BUCUREȘTI**  
**2005**

## **Editura Cartea Universitară**

Str. Prof. Ion Bogdan, nr.11 A, sector 1, București

Tel.: 021-211 01 54; Fax: 021-211 58 47

e-mail: [cartea.universitara@pcnet.ro](mailto:cartea.universitara@pcnet.ro),

[www.carteuniversitara.ro](http://www.carteuniversitara.ro)

Editură acreditată de *Ministerul Educației și Cercetării* prin  
*Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior.*

### **Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**

**CRIȘAN, RADU MIHAI I.**

**Spre Eminescu: răspuns românesc la amenințările  
prezentului și la provocările viitorului / Radu Mihai I.**

Crișan. – Ed. a 3-a, rev. - București: Cartea Universitară, 2005

Bibliogr.

ISBN 973-731-108-6

821.135.1.09 Eminescu. M: 338(498)"18"

929 Eminescu M.

ISBN 973-731-108-6

*Cântări și laude-nălțăm  
Noi, Ție Unuia  
Primindu-l cu psalme și ramuri  
Plecați-vă neamuri,  
Cântând Aleluia!*

*Christos a înviat din morți,  
Cu cetele sfinte,  
Cu moartea pre moarte călcând-o.  
Lumina ducând-o  
Celor din morminte!*

Mihai Eminescu



*Cuprins:*

INTRODUCERE.....	9
Partea I: ACTIVITATEA LUI MIHAI EMINESCU ÎN CONTEXTUL REALITĂȚILOR ECONOMICE ȘI SOCIAL-POLITICE ALE EPOCII .....	13
1. Cadrul economic, social-politic și ideologic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea .....	13
1.1. Evenimente interne și circumstanțe externe care au influențat dezvoltarea economiei românești .....	13
1.2. Starea economiei românești .....	21
1.3. Curente în gândirea economică românească .....	54
2. Activitatea lui Mihai Eminescu .....	59
Partea a II-a: OPINII DESPRE GÂNDIREA ECONOMICĂ A LUI MIHAI EMINESCU .....	75
Partea a III-a: GÂNDIREA ECONOMICĂ A LUI MIHAI EMINESCU .....	100
1. Probleme teoretice .....	100
1.1. Teoria economiei naționale .....	100
1.2. Teoria costurilor aferente.....	102
2. Concepțiile despre starea și perspectivele dezvoltării economiei românești .....	105

2.1.	Starea .....	107
	2.1.1. Industria .....	107
	2.1.2. Agricultură.....	117
	2.1.3. Comerțul .....	128
	2.1.4. Transporturile.....	141
	2.1.5. Sectorul financiar.....	151
	2.1.6. Învățământul.....	163
2.2.	Perspectivile .....	177
	2.2.1. Industria .....	181
	2.2.2. Agricultură .....	197
	2.2.3. Comerțul .....	212
	2.2.4. Transporturile.....	219
	2.2.5. Sectorul financiar ...	226
	2.2.6. Învățământul .....	232
CONCLUZII .....		243
ANEXE.....		253
I.	Imperative naționale și politică militantă...253	
II.	Revoluția franceză în versiune neconvențională.....	255
III.	Revoluție și pseudorevoluții.....	259
IV.	Mihai Eminescu deținut politic?.....	266
V.	Egalitatea sau masca sclavajului.....	268
VI.	Este Tradiția opusul Modernității?.....	270
VII.	Naționalismul constructiv.....	273
VIII.	Principiul de naționalitate.....	274
IX.	Îndatoriri reciproce ale națiunilor lumii.....	277
X.	Ins, neam și umanitate.....	280
XI.	Etnicitate și structură socială.....	282
XII.	Miza averilor și pericolul Constituției.....	285
XIII.	Testamentul politic al lui Mihai Eminescu..	287
XIV.	Bătălia Dunării.....	312
XV.	Capcana îndatorării externe.....	314
XVI.	Cum plămădim coeziunea națională.....	316
XVII.	Deturnarea sistemului de învățământ și arta fortificării psihice individuale.....	318

XVIII.	Cealaltă față a studiilor în străinătate. Pecetea malefică a anului 1848 .....	333
XIX.	Până unde ne sunt utili investitorii străini? Model decizional de acceptare/respingere a lor.....	341
XX.	Riscuri ale penetrației străine.....	342
XXI.	Cum începe și unde se sfârșește utilitatea tratatelor de comerț exterior.....	345
XXII.	Opiniile unui truditon singuratic.....	348
XXIII.	Corupție, republică și monarhie.....	354
XXIV.	Depersonalizarea națiunii. Cauze și remedii.....	359
XXV.	Limbă și dăinuire națională.....	369
XXVI.	Menirea României în ecuația firii.....	375

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ.....	378-400
-----------------------------	---------

----- \* \* -----

Dacă țările cucerite au fost obișnuite să trăiască libere și după propriile lor legi, nu sunt decât trei mijloace pentru a le putea păstra sub ocupație:

- primul este de a *le ruina* în mod complet;
- al doilea este de a le coloniza cu altă populație;
- al treilea este de a le lăsa propriile lor legi, de a le impune numai plata unui tribut și de a însărcina un mic număr din cetățenii lor cu conservarea acestei posesiuni. Neputându-se menține decât prin puterea și protecția ocupantului, acești guvernanți sunt interesați să întrebuițeze totul pentru permanetizarea stării existente.

*Niccolò Machiavelli,*  
filosof italian, fondatorul politologiei  
(1469-1527)



## INTRODUCERE

**Când oamenii vor hotărâ pierderea voastră, Domnul Dumnezeuul părinților noștri va trimite vouă om din nemul vostru, care, unindu-vă, vă va scăpa pe voi de robie.**

Mihai Eminescu, poet, prozator, publicist și economist, a fost unul dintre exponenții de seamă ai gândirii social-economice din țara noastră în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Publicistul Mihai Eminescu, convins de necesitatea cunoașterii realităților concrete ale economiei românești, ale vieții economice în general, a analizat și interpretat numeroase probleme economice, comerciale, financiare, monetare etc. Preocupat permanent de legătura dintre teorie și practică, fiind redactor la diferite ziare, el a oferit cititorilor, în mod constant, analize documentate și riguroase. Acestea s-au concretizat într-o serie de articole și manuscrise, care nu pot fi omise în studierea drumului parcurs de economia și gândirea economică românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Opera lui socio-economică ocupă, prin urmare, un loc important în largă panoramă a teoriilor, doctrinelor și curentelor de gândire economică ce se aflau într-o puternică înfruntare și confruntare în acea vreme, înscriindu-se ca o contribuție semnificativă la dezbateră problemelor economiei românești.

Deși preocupările economice ale lui Mihai Eminescu, publicistica sa în domeniu, au constituit până în prezent obiectul unor multiple cercetări menite să le pună în valoare, el continuă să rămână și astăzi cunoscut marelui public aproape în exclusivitate ca poet. Întregii sale opere publicistice, în general, dar cu precădere celei economice, i s-au dat, de-a lungul timpului, diverse interpretări, uneori oportuniste, bazate pe prezentări fragmentare, pentru a servi legitimării unor interese și orientări politico-economice ale zilei, și nu revelării spiritului și substanței adevărului științific. Astfel, arată Eugen Simion, „ideologii, oamenii politici, sociologii și criticii literari au cultivat-o sau, dimpotrivă, au repudiat-o, în funcție de interesele lor”<sup>1</sup>.

---

\* *Profeție atribuită de Tradiție lui Ștefan cel Mare*. Textul este consemnat de Theodor Codreanu în lucrarea *Modelul ontologic eminescian*, Editura Porto-Franco, Galați, 1992, pag. 96

Fără îndoială, cunoașterea activității publicistice și a viziunii economice ale lui Mihai Eminescu permite nu numai reliefaarea contribuțiilor sale, dedicate în întregime slujirii intereselor poporului din care face parte, ci și înțelegerea mai profundă a principalelor și, în același timp, complexelor probleme economice, sociale și politice ale perioadei în decursul căreia el și-a desfășurat activitatea.

Cercetarea gândirii economice din trecutul țării noastre excede cadrulul strict al interesului istoric. Ea este menită să dezvăluie valorile moștenirii cultural-științifice și să valorifice acele idei și teorii care sunt pline de învățăminte și servesc înaintării țării noastre pe calea progresului.

Elaborarea lucrării se sprijină pe scrierile lui Mihai Eminescu, având în vedere, desigur, și lucrări din bogata literatură economică a perioadei în care el a trăit și despre această perioadă.

Am analizat gândirea economică eminesciană pe fondul realităților economice și social-politice ale epocii, deoarece numai în acest fel pot fi dezvăluite geneza, conținutul și semnificațiile ei.

Pornind de la suportul de discuție economic, am efectuat o serie de incursiuni, pluri și interdisciplinare – socio-politice, istorice, religioase, ș.a.m.d. – intim corelate atât între ele cât și cu filonul principal. Procedând astfel, m-am străduit să conturez, în schiță, modelul național-strategic românesc, gândit ca îndrumar minimal al bunului român, ca răspuns al națiunii din care fac parte la amenințările prezentului și la provocările viitorului.

Însă, întrucât pentru cititorii presați de timp, obiectiv majoritari în vremea noastră, avantajul plusului de facilitate - pe care li-l oferă maniera condensată de prezentare a ideilor - ar putea fi oarecum contrabalansat de durata substanțial mărită necesară parcurgerii succesive a părților, am conferit, în redactare, înțeles de sine stătător fiecăreia dintre acestea din urmă.

Așadar, cei mai grăbiți dintre dumneavoastră pot trece, spre exemplu, direct la partea a treia, fără ca acuratețea receptării informației să le fie în vreun fel prejudiciată.

De asemenea, precizez că lecturarea directă a părții a doua, permite înțelegerea pertinentă a cărții, în sinteza ei.

Deși în lucrări precedente, dedicate aceleiași tematici, am optat pentru menționarea bibliografiei doar în text, acum vă voi

---

<sup>1</sup> Eugen Simion, *Fragmente critice*, vol. III, Editura Univers enciclopedic, București, 1999, pag. 48

reda și imaginea, unitară și sintetică, a scrierilor cărora le datorez conceperea acestei cărți; mărturisindu-vă totodată convingerea mea că o semnificativă parte dintre ele – prin specificul temelor abordate, prin natura aprecierilor formulate, precum și prin profilul personalității autorilor – constituie cărămizi fundamentale ale edificiului spiritualității românești; temei pentru care m-am străduit, poate chiar abuzând uneori de citate, să le redau nealterată substanța ideatică.

Cartea de față este ultima scriere pe care o mai redactez, respectiv public, vreodată în privința geniului profetic eminescian. Ea reunește și, totodată, îmbogățește, conținutul informațional al preocupării mele doctorale, al celor șapte cărți și al celor 26 de articole pe care le-am făcut publice, în timp, asupra subiectului.

Consider că, între coperițele ei, veți afla tot ceea ce, personal, vă pot face cunoscut, respectând adevărul istoric și, totodată, nerănind sufletul nimănuui.

Pentru permisiunea de a o realiza și pentru inspirația de a o scrie, îi mulțumesc, în genunchi, lui Dumnezeu.

Pentru ghidarea pașilor în selectarea și analizarea izvoarelor documentare, port recunoștință întregului neam românesc, cu viii săi, cu morții săi, cu cei ce se vor naște în el.

Pentru sprijinul moral și material primit ani de-a rândul, le rămân îndatorat părinților mei.

Iar pentru a o citi și pentru a-ți înrăuri sufletul, îți dedic această străduință, din toată inima mea, ție, dragul meu cititor și semen.

De asemenea, aduc mulțumiri pline de respect: soției mele și fiicei mele, pentru clipele de familie pe care le-au sacrificat ca să pot lucra; bunicilor dinspre tată, pentru oferirea palpabilă a unui model de viațuire românească; bunicilor din partea mamei, pentru insuflarea dorinței de cunoaștere; învățătoarei mele, pentru că mi-a deprins degetele cu mânuirea condeiului; dascălilor mei doctorali, pentru că mi-au călăuzit pașii pe drumul rigorii metodei de cercetare științifică; autorilor lucrărilor pe care am avut privilegiul să le consult, pentru acuratețea și simțirea scrisului lor .

Și, înainte de a vă lăsa în compania mesajelor materialului propriu-zis, îngăduiți-mi, vă rog, să mărturisesc, cuviincios, că în alcătuirea lui, am trăit, permanent, două sentimente minunate: primul – neliniștea de a nu comite nici o inadvertență terminologică, nici o impietate și, în egală măsură, nici un abuz la adresa răbdării dumneavoastră; al doilea – încrederea că, așa cum

subliniază Nicolae Iorga, "Cine luptă pentru o idee dreaptă (trebuie n.n.) să se convingă de un lucru: că nu ea este o părere, deși nu se vede decât de dânsul și nu se pipăie de nimeni, căci părere e lumea care se vede, cu toată mărimea, greutatea, complicația și strălucirea ei. Aceasta poate fi o iluzie, din moment ce se razimă pe superstiție, pe o idee moartă. E, știți? Ca în poveste. Se desfășoară înaintea ochilor călătorului frumosul palat, cu ziduri de aur, cu turnuri de fildeș, cu bolți de cristal, luminat, dintr-un capăt până în altul, de focurile veșnice ale nestematelor ce n-au nevoie de lumină pentru a străluci. Paznici îmbrăcați în fier se află înțepeșiți la pândă înaintea ușilor înalte de bronz. Impreună cu lumina, iese din fereștile fără de număr sunetul de harpe, zgomotul mulțimii care petrece veselă, în frunte cu împăratul ce stăpânește fără hotare, cu tânărul voievod neînvins în luptă, cu fata împăratului înveșmântată în mantia părului de aur. Această măreție uimește, înspăimântă, farmecă pe drumeț. Nu însă pe oricare, nu pe acela care *știe* taina. Acela spune un cuvânt; și totul dispăre – în loc stă pustia goală, pământul pădurii, ars de focul păstorilor. Căci totul fusese o vrajă. Și el știuse cuvântul de adevăr care le risipește...

Vreți o dovadă? Iată Împărăția Romei, formidabilul *imperium romanum*, cu soldații tuturor popoarelor, cu zeii tuturor neamurilor, stăpân pe toată tradiția culturală a omenirii, pe toate puterile civilizației, într-o expansiune fără de sfârșit. Ce n-avea Cesarul din căte acoperea cerul și ce nu putea să aibă?

Și s-a ridicat în fața colosului de forță, în care vedea un monstru al minciunii, unul singur, acela a cărui Împărăție nu era din această lume. S-a ridicat pentru a spune adevărul veșnic – cum sunt toate adevărurile. Nu-l credeau cei ce erau mai aproape de dânsul. Îl ascultară doisprezece țărani naivi și o femeie plină de iubire, într-o îndepărtată provincie a imperiului, locuită de un popor disprețuit. Și lumea a devenit Împărăția lui"<sup>2</sup>.

Omenie și dreptate!

----- \* \* -----

---

<sup>2</sup> Nicolae Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Editura Cugetarea, București, 1935, pag. 74, 73

## Partea I

### ACTIVITATEA LUI MIHAI EMINESCU ÎN CONTEXTUL REALITĂȚILOR ECONOMICE ȘI SOCIAL-POLITICE ALE EPOCII

#### 1. Cadrul economic și social-politic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Eficiența demersului de dobândire a unei cât mai corecte înțelegeri și a unei pertinente interpretări a gândirii economice eminesciene este condiționată de cunoașterea evenimentelor interne și circumstanțelor externe care au influențat dezvoltarea economiei românești în epoca modernă, a stării acestei economii, precum și a celor mai importante curente de gândire economică din cea de a doua jumătate a celui de-al XIX-lea veac.

##### ***1.1. Evenimente interne și circumstanțe externe care au influențat dezvoltarea economiei românești***

Invadarea Principatelor cu produsele industriale ale Apusului, scumpirea prețului pământului, creșterea vertiginoasă a clasei orășenești: trei consecințe ale libertății comerțului. În perspectiva unei conflagrații, independența acordată fără nici o garanție de neutralitate trebuie să ne inspire cea mai mare îngrijorare.

Fizionomia economiei românești din această perioadă a fost influențată atât de evenimente interne, cât și de circumstanțe externe.

În plan intern menționăm: Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, Revoluția din 1848, Unirea Principatelor din 1859, Războiul de independență din 1877-1878. Precizăm totodată că dezvoltarea economiei românești a fost afectată și de faptul că economiile Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei, se aflau sub stăpânire străină, prima sub cea a Imperiului Rus iar celelalte două sub cea habsburgică.

Pe linie externă enumerăm: războiul ruso-turc din anii 1828-1829, încheiat în 1829 prin semnarea Tratatului de la Adrianopol; războiul Crimeii din anii 1853-1856, încheiat în 1856 prin semnarea Tratatului de la Paris; Convenția de la Paris din 1858; Acordul austro-ungar din 1867 privind crearea statului dualist

Austro-Ungaria, prin care Transilvania a fost privată de autonomie și alipită Ungariei; Congresul de la Berlin din 1878.

Atât evenimentele interne, cât și circumstanțele externe s-au constituit în împrejurări uneori permissive, dar alteori restrictive, ale dezvoltării economice a țării noastre în decursul perioadei date.

**Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu**, deși a fost înfrântă, a avut efecte importante prin afirmarea voinței unei categorii sociale mijlocii de a modifica structurile interne ale statului.

Această revoluție a reprezentat începutul unei evoluții, al cărei sens major a fost restaurarea, treptată, a suveranității Țării Românești și a Moldovei. Înalta Poartă acceptă restabilirea domniilor pământene și îndepărtarea grecilor din dregătoriile civile, militare și ecleziastice. Astfel, în anul 1822 sunt instalați Grigore Ghica al V-lea ca domn al Țării Românești și Ioniță Sandu Sturza ca domn al Moldovei.

Comentând semnificația, incontestabil majoră, a acestei insurecții populare, unii cercetători, precum Șerban Milcoveanu, merg chiar până la a susține că: “În lupta de apărare împotriva complotului fanariot de a fonda – între Carpați și Dunăre – Grecia Mică, pregătitoare a Greciei Mari, am pierdut în 1821 pe Tudor Vladimirescu și Mișcarea Pandurilor”<sup>3</sup>, așa cum “în lupta de apărare împotriva complotului evreiesc – planul Cremieux-Peyjotto– de a fonda, în spațiul carpato-danubiano-pontic, Israelul european – stat binațional cu autohtonii clasă subordonată și exploatată, în calitate de națiune învinsă și invadatorii clasă conducătoare-exploatatoare, în calitate de națiune învingătoare – am pierdut, în 1938, pe Corneliu Z. Codreanu și, în 1939, Mișcarea Legionară”<sup>4</sup>.

**Revoluția din 1848** cuprinde toate teritoriile locuite de români și își concretizează obiectivele în trei documente programatice fundamentale, redactate independent și cunoscute sub denumirile de *Proclamația de la Islaz* în Tara Românească, *Principiile noastre pentru reformarea patriei* în Moldova și *Programul de la Blaj* în Transilvania.

---

<sup>3</sup> Șerban Milcoveanu, *Tactica și strategia în întrebări cu ori fără răspunsuri*, Tipografia TCM Print, vol. I, București, 2003, pag. 11

<sup>4</sup> ibidem, pag. 10, 11

Concepute ca veritabile programe pe termen lung de transformare structurală a societății românești ele sunt alcătuite potrivit uzanțelor revoluțiilor burgheze occidentale și au ca principale merite: enunțarea drepturilor națiunii române, definirea statutului intern și a celui extern al țării, a statutului civil al locuitorilor, precum și specificarea reformelor menite să conducă la realizarea acestor împliniri.

În mod firesc, obiectivele economice dețin un loc important în cadrul tuturor celor trei programe românești. Unirea și independența națională sunt privite ca un factor deosebit de favorizant al dezvoltării economiei moderne. În toate amintitele documente programatice se prevăd: lichidarea relațiilor agrare feudale, emanciparea și împrietărirea țăranilor, repartizarea echitabilă a sarcinilor fiscale, crearea unui sistem modern de credit, emanciparea mănăstirilor închinatelor, făurirea unui sistem avansat de învățământ de toate gradele.

***Unirea Principatelor din 1859***, realizată prin dubla alegere a domnitorului Alexandru Ioan Cuza în Moldova și în Țara Românească, marchează în plan intern demararea unei profunde reforme structurale și legislative, iar în plan extern, începutul slăbirii legăturilor de dependență față de Poarta Otomană.

Evenimentul constituie totodată un important pas pe calea făuririi statului național român și, implicit, a complexului economic unitar național. Ideologia socială și politica economică promovate de noua domnie, sunt făcute publice prin intermediul Mesajului adresat Adunării Elective a Țării Românești de către Alexandru Ioan Cuza la data de 6 decembrie 1859. În respectivul document, precizează Maria Mureșan și Dumitru Mureșan, este formulat un „vast program economic, pentru a cărui înfăptuire au întreprins o gamă largă de măsuri toate guvernele care s-au rotit la cârma țării, atât în anii domniei lui Alexandru Ioan Cuza, cât și ulterior, până la Războiul de independență”<sup>5</sup>. Mesajul formulează obiectivele economice ale guvernării prin prisma a două deziderate esențiale: dobândirea independenței economice a României și dezvoltarea forțelor sale productive.

În contextul politico-economic al anului 1859 chestiunea independenței economice îmbrăca un dublu aspect: ea trebuia

---

<sup>5</sup> Maria Mureșan, Dumitru Mureșan, *Istoria economiei*, Editura Economică, București, 1998, pag. 103

dobândită atât față de Poarta Otomană, cât și față de puterile garante. În raport cu pretențiile Înaltei Porți de a considera Principatele Unite ca vasale și tributare și a ambiguității prevederilor Tratatului de la Paris din 1856 și ale Convenției de la Paris din 1858, anunțarea prin Mesaj a unei politici economice externe proprii, bazate pe liberul schimb, avea o dublă semnificație: pe de o parte, constituia un act de suveranitate față de poziția oficială a Turciei, iar, pe de alta, un act de oportunitate față de contextul european. Adoptarea unei astfel de politici era de natură să stimuleze atât interesul extern în privința desfacerii de mărfuri și a investițiilor de capital în țara noastră, cât și pe cel al producătorilor și exportatorilor autohtoni de cereale.

Înfăptuirea dezvoltării forțelor productive ale țării viza o serie de aspecte, între care: încurajarea industriei, construirea unei vaste rețele de șosele, poduri și căi ferate, redresarea creditului și a finanțelor publice.

Prin unificarea și echilibrarea bugetelor, se urmăreau: instituirea unui regim riguros al ținerii evidențelor contabile, înființarea unei Curți de Conturi, a unei Bănci de Emisiune și a unei Bănci Funciare, pregătirea profesională a unor cadre de specialitate care să fie capabile a transpune în fapt opera de edificare a economiei moderne.

Rațiunile de oportunitate internă ale momentului fac ca din Mesaj să lipsească formularea unei soluții concrete în problema agrară, iar cele de strategie externă ale împrejurărilor de atunci, conduc la omiterea abordării în respectivul document programatic a problemei emisiunii monetare.

Sub incidența obiectivelor enunțate în Mesaj, începe elaborarea unui vast cadru legislativ, printre ale cărui principale rezultate se numără: Legea contabilității publice, Legea Curții de Conturi, Legea Camerelor de Comerț, Legea introducerii sistemului metric de măsuri și greutate, Legea Consiliului de Stat, Legea reorganizării armatei, Legile bisericii - privind numirea mitropoliților și episcopilor eparhioți de către domn și autocefalia Bisericii române -, Codul Civil, Codul Penal, Codul de Procedură Penală, precum și înființarea universităților și conservatoarelor din Iași și București.

***Cucerirea independenței de stat***, după patru secole și jumătate de suzeranitate otomană, a permis țării noastre, în anii



ulteriori, realizarea unor prefaceri structurale în economie, precum și înregistrarea unei creșteri economice deosebit de înalte.

***Încheierea de către Rusia și Turcia, în anul 1829, a Tratatului de la Adrianopol*** a însemnat un eveniment important pentru politica și posibilitățile economice ale Principatelor Române.

Prin acest tratat se desființa vechiul monopol turcesc asupra cerealelor românești și se acorda Țărilor Române deplina libertate a comerțului exterior.

Documentul stipula continuarea rămânerii Principatelor sub suzeranitate turcească, concomitent cu plasarea lor sub protectoratul Rusiei, care a voit să slăbească, în favoarea sa, influența Turciei în Țările Române.

Libertatea comerțului a condus la invadarea Principatelor cu produsele industriale ale Apusului, precum și la apariția de cumpărători pentru produsele agricole românești, cu precădere pentru cereale, al căror preț a crescut foarte mult într-un interval scurt de timp.

Aceste realități au acutizat problema agrară, prin scumpirea prețului pământului și au modificat structura socială a Țărilor Române, în sensul creșterii vertiginoase a clasei orășenești ca urmare a amplificării practicării unor îndeletniciri cu specific burghez.

“Prin convenția specială asupra Țării Românești și Moldovei - relevă Maria Mureșan -, tratatul de pace menționat prevedea retrocedarea de către Poarta Otomană a orașelor și teritoriilor, aflate până atunci în posesiunea ei, de la nord de Dunăre - Brăila, Giurgiu și Turnu -, abrogarea obligației de a mai plăti Porții zahareaua pentru aprovizionarea armatei sau a Constantinopolului, aceasta fiind înlocuită printr-o sumă adăugată la tribut, scutirea de a mai da lucrători pentru necesitățile armatei otomane, precum și angajamentul Porții de a confirma regulamentele de organizare internă a Țării Românești și Moldovei, regulamente întocmite pe durata administrației rusești în aceste țări . Era prevăzută astfel, reorganizarea administrației interne pe baza unor Regulamente Organice, a căror aplicare a început la 1 iulie 1831 în Țara Românească și la 1 ianuarie 1832 în Moldova. Asemănarea prevederilor celor două documente a făcut ca în

numeroase lucrări de istorie națională ele să fie menționate în formula singulară: Regulamentul Organic<sup>6</sup>.

În baza lui au fost instituite domnia constituțională, controlul Adunării Obștești asupra autorității centrale a principelui, precum și separarea deplină a puterilor în stat.

Regulamentul Organic prevedea, de asemenea, o serie de măsuri menite să conducă la stimularea dezvoltării economiei, ca de pildă consacrarea libertății comerțului și reorganizarea sistemului fiscal, înlocuind vechiul haos din acest domeniu cu o dare unică numită bir sau capitație. Se hotărau totodată dările negustorilor, meseriașilor și sudiiților. Mai trebuie precizat că Regulamentul conținea și prevederi vizând constituirea pieței interne unice a Țării Românești și Moldovei, prin:

- a) desființarea vămilor interne dintre cele două Principate;
- b) ocrotirea înființării fabricilor și încurajarea dezvoltării meseriilor, permițându-se intrarea în Principate, fără taxe vamale, a tuturor celor necesare propășirii industriei - atragându-se din străinătate prin promiterea de facilități și premii, mână de lucru calificată în domeniul industrial;
- c) interzicerea efectuării între Principate a acelor schimburi vătămătoare comerțului unuia sau amundurora dintre ele - în speță interzicerea comercializării între Principate a vitelor, grânelor, sării și uleiului.

Însă, pe lângă toate elementele pozitive enumerate, Regulamentul Organic a avut și un mare neajuns: a legiferat înrăutățirea situației țăranilor. Prevederile sale - consemnează Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu - îi obligau pe aceștia "să lucreze stăpânilor de moșii un număr de 12 zile pe an care însă, în realitate, ajungeau până la 30 și chiar 40 ; aceasta deoarece munca fixată teoretic ca pentru o zi nu se putea îndeplini, de fapt, decât în 2, 3 sau chiar 4 zile. Trebuiau de asemenea, să facă o cărătură sau două, după distanță și să dea ajutor la reparația acaretelor"<sup>7</sup>.

---

<sup>6</sup> Maria Mureșan, *Istoria dezvoltării economiei și a faptelor economice, Note de curs*, vol. I, pag.161, Editura Academiei Universitare Athenaeum, București, 1993

<sup>7</sup> Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Ediția a II-a, Editura Albatros, București, 1975, pag. 565

Totuși, cu toate neajunsurile sale, legate în principal de menținerea și chiar agravarea raporturilor feudale, Regulamentului Organic îi revine marele merit de a reprezenta de facto prima constituție scrisă românească, cu prevederi principial noi și modernizatoare.

***Tratatul de la Paris***, semnat în luna martie a anului 1856, pune capăt conflictului ruso-turc cunoscut și sub denumirea de *războiul Crimeei*.

Acest act prezintă o mare importanță pentru Tara Românească și Moldova, întrucât printre stipulațiunile sale se numărau: retrocedarea către Moldova a județelor sud-basarabene Cahul, Bolgrad și Ismail; înlăturarea protectoratului rus, Principatele rămânând sub suzeranitatea Porții Otomane dar garanția marilor puteri europene; libertatea navigației pe Dunăre și înființarea Comisiei Europene a Dunării; precum și neutralitatea Mării Negre.

Totodată, respectivul document mai prevedea acceptul de revizuire a Regulamentului Organic, în concordanță cu doleanțele românilor, în acest sens urmând a fi convocat câte un divan ad-hoc în fiecare dintre cele două Principate.

***Conferința de la Paris*** din anul 1858 a fost organizată pentru a fi dezbătute în cadrul ei concluziile rapoartelor comisarilor puterilor europene cu privire la analiza rezoluțiilor celor două adunări ad-hoc mai înainte amintite.

Pe baza rezultatelor acestor dezbateri, Conferința reprezentanților celor șapte puteri - Marea Britanie, Franța, Austria, Prusia, Rusia, Turcia și Regatul Sardiniei - privind organizarea Principatelor Române, adoptă documentul final intitulat „Convenția de la Paris”, document prin care se stabilește viitorul statut politic, social și administrativ al Moldovei și Țării Românești.

Convenția prevede că denumirea celor două Principate va fi „Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești”, iar fiecare în parte dintre ele va avea propriul său domn, guvern și organ legiuitor.

Sunt create, comune pentru ambele Principate și avându-și sediile amplasate la Focșani, Curtea de Casație și Comisia Centrală pentru alcătuirea legilor de interes comun. De asemenea, se desființează privilegiile și rangurile boierești, se reglementează prin lege relațiile dintre marii proprietari funciari și țărani, se

stabilește modalitatea alegerii pe bază de cens a membrilor Adunării Elective și se instituie responsabilitatea ministerială.

Intrarea în vigoare a acestei Convenții, căreia i se conferea valoare de noua Constituție a Principatelor Române, marchează încetarea de jure a aplicării Regulamentului Organic.

**Congresul de la Berlin**, din 1878, consacră recunoașterea internațională diplomatică a independenței de stat, pe care România și-o proclamase cu un an mai înainte.

Enormă importanță prezintă faptul că prin înlăturarea atât a suzeranității otomane, cât și a tutelei marilor puteri garante, România și-a dobândit egalitatea juridică cu toate statele suverane.

De asemenea, după cum precizează Oxana Busuioceanu, „lucrările Congresului Internațional de Pace de la Berlin, din 1/13 iulie 1878, au reglementat regimul Dunării, în sensul dorit de Austro-Ungaria - constant preocupată, din interese economico-politice, de a monopoliza fluviul și, în plus, îngrijorată de noua situație de stat riveran, creată Rusiei țariste. Se menține regimul de liberă navigație în virtutea căruia se impun dărâmarea tuturor forturilor de pe malurile fluviului în aval de Porțile de Fier și interzicerea navigației bastimentelor de război pe aceeași porțiune. Austro-Ungaria obține dreptul de a efectua lucrările de la Porțile de Fier și de a percepe taxele necesare pentru acoperirea cheltuielilor. Comisia Europeană, din care urma să facă parte și România, este menținută, extinzându-și competența până la Galați, în completă independență față de autoritatea de stat. Brațul Chilia intră sub controlul absolut al Rusiei. Membrii Comisiei Europene, asistați de reprezentanți ai statelor riverane, le revine sarcina de a elabora un regulament de navigație și poliție fluvială, aplicabil numai pe porțiunea Porțile de Fier – Galați, și asemănător celui deja existent pentru Dunărea maritimă”<sup>8</sup>. Totodată însă, pentru redarea unei imagini cât mai exacte a efectelor pe care această reuniune internațională le-a avut asupra țării noastre, nu putem face abstracție nici de limita sa principală, anume: neînsoțirea recunoașterii independenței, de garantarea neutralității. Referindu-se la acest aspect, Mihai Eminescu nota: „Negreșit că independența în condițiunile în care ne este acordată, fără garanție de neutralitate, nu cum îi este acordată Belgiei, este departe de a

---

<sup>8</sup> Oxana Busuioceanu, *Cadrul istoric al publicisticii lui Mihai Eminescu*, în Mihai Eminescu, Opere, vol. XIII, Ediție critică întemeiată de Perpessicius, Editura Academiei, București 1985, pag. 616

corespunde așteptărilor țării, și poziția noastră trebuie să inspire cu atât mai mare îngrijire, cu cât, nici o voce amică nu s-a ridicat în Congresul de la Berlin în favoarea României spre a o feri de sacrificiul ce i se impunea. Căci, atât de greu e zdruncinată deja România prin evenimentele din urmă și consecințele lor, încât, chiar și numai perspectiva unei noi conflagrații nu poate decât a ne inspira grija cea mai mare. Noi credem că este mai mult decât imprudent din parte-ne de a ne pune chiar cestiunea: în ce parte a balanței am arunca și noi forțele noastre în cazul vreunui conflict”<sup>9</sup>.

## 1.2. Starea economiei românești

**Factorii naturali și animalele de muncă sunt principala forță motrice a procesului de producție. La toate culturile agricole, randamentul mediu la hectar este slab. Reforma agrară lasă problema țărănească nerezolvată pe fond.**

În decursul acestei perioade, așa după cum arată Sultana Sută-Selejan, economia țării noastre a evoluat în mod evident „în direcția modernității, apropiindu-se din ce în ce mai mult de formele capitaliste de organizare, chiar dacă ritmul înaintării nu era prea rapid, iar în unele domenii coexistau și se ciocneau forme moderne cu forme medievale de activitate, ca de pildă în agricultură”<sup>10</sup>.

Totodată, apreciază Maria Mureșan, pentru economia românească, „această perioadă marchează trecerea efectivă de la esența și forma feudală la esența și forma burgheză”<sup>11</sup>.

Circumscriem aria acestei analize la situația economică a Țărilor Române, întrucât acestea constituiau, în perioada de referință, singurele teritorii românești neafiate sub ocupație străină, iar evaluările și soluțiile economice eminesciene au vizat aproape în exclusivitate economia lor.

Starea principalelor ramuri ale economiei românești de la acea vreme poate fi prezentată de o manieră sintetică și totodată rezonabil de relevantă, astfel:

**Industria.** Datele Recensământului stabilimentelor industriale amplasate în Moldova și Muntenia, efectuat în anii 1862-1863,

---

<sup>9</sup> Mihai Eminescu, <<Presa>>, în *numărul de ieri...*, în Opere vol. XI, ed.cit., 1984, pag. 50

<sup>10</sup> Sultana Sută-Selejan, *Doctrină economice*, Editura Eficient, București, 1997, pag. 272, 273

<sup>11</sup> Maria Mureșan, op. cit., pag. 195

surprinz faptul că „din totalul celor 12.867 de stabilimente recensate, 5.018 (39%) au fost înființate în perioada anilor 1830-1850, iar 7.849 (61%) în cea a anilor 1850-1860. Majoritatea, respectiv 10.831, erau amplasate la sate, iar 2.486 la orașe<sup>12,13</sup> .

Numărul mediu de lucrători per stabiliment industrial era de circa 2,2.

Cele mai multe dintre unități, respectiv 9.411, desfășurau activitate sezonieră și doar 3.456 lucrau permanent.

Forța motrice predominantă folosită în procesul de producție era cea a factorilor naturali și a animalelor de muncă.

Aceste date relevă faptul că în primul deceniu al celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, „industria mecanizată abia se naște, iar majoritatea unităților aveau caracter de atelier - existau într-un număr redus manufacturi, în accepțiunea proprie a noțiunii, și într-un număr mai redus, unități mecanizate, de postav, mari mori, un șantier naval, o turnătorie ș.a.; majoritatea unităților erau de prelucrare a produselor agricole și animale, iar în industria prelucrătoare era inclusă și cea extractivă”<sup>14</sup> .

Aplicarea Legii rurale din 1864 a creat condiții mai bune de dezvoltare industriei mari, deoarece exista posibilitatea investirii în activități industriale cel puțin a unei părți din sumele primite pentru despăgubirea servituților feudale, iar mulți dintre foștii țărani dependenți, acum emancipați, dar deținând suprafețe de pământ insuficiente pentru munca și întreținerea familiilor lor, sunt nevoiți să plece la orașe și să se angajeze ca lucrători salariați.

Drept rezultat, potrivit datelor cuprinse în Ancheta industrială din anii 1901-1902, numărul întreprinderilor din industria mare, a crescut de la 51 în 1864 la 136 în 1878.

Dezvoltarea mării industrii a fost, pe de o parte, stimulată de creșterea cererii interne de produse industriale, de consum individual și productiv, iar, pe de alta, frânată de insuficiența capitalului, lipsa muncitorilor calificați, insuficiența ori absența spiritului organizatoric, precum și de concurența produselor străine. Penetrarea acestor produse pe piața românească, era facilitată,

---

<sup>12</sup> O prezentare detaliată a numărului de stabilimente și a celui de lucrători, existente în anii 1862-1863, la nivelul ramurilor industriale ale Moldovei și Munteniei, se regăsește în lucrarea: Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, vol. I, Industria, Editura Academiei Române, București, 1992

<sup>13</sup> Maria Mureșan, Dumitru Mureșan, op. cit., pag. 99

<sup>14</sup> ibidem, pag. 99, 100

îndeosebi, de dependența țării noastre față de Poarta Otomană, care, „prin impunerea prevederilor tratatelor comerciale încheiate de ea cu puterile europene, împiedica promovarea de către statul român a unei politici economice care să susțină dezvoltarea industrială”<sup>15</sup>.

În perioada 1876-1886 o influență negativă asupra dezvoltării marii industrii a fost exercitată de către Convenția comercială încheiată în 1875 între România și Austro-Ungaria. Pierderile înregistrate de țara noastră ca urmare a derulării respectivei convenții, au fost multiple și de valori importante. După cum arată studiile de specialitate, a fost afectat cu precădere exportul românesc de vite. „Astfel, dacă în 1876 exportul de vite din România în Austro-Ungaria reprezenta circa 25 milioane de lei, iar în 1877 circa 28 milioane, în anii următori, datorită unor interdicții, de fapt unor pretexte de ordin veterinar invocate de autoritățile austro-ungare, el scade la 19,599 mil. În 1878 și, după ce cunoaște o ușoară creștere, la 19,859 mil. în 1879, scade iar la 12,853 mil. cât a fost media anilor 1880-1882 și la 6,940 mil. în anii 1884-1886”<sup>16</sup>.

De asemenea, întrucât asigura mari avantaje exportului de fabricate austro-ungare în România, Convenția a condus la inundarea pieței românești cu produse din Austro-Ungaria, care concureau, în condiții total nefavorabile părții române, producția industriei prelucrătoare și pe cea a atelierelor meșteșugărești din țara noastră.

Datele existente în literatura de specialitate, privitoare la importul și exportul României din și respectiv în Austro-Ungaria, arată că „în 1871, importul reprezenta 37.029 mil. lei, iar exportul 49.635, iar, în 1876, ele reprezentau 75.885 și 73.791, pentru ca, în 1885, importul să ajungă la 120.684 mil. lei, iar exportul doar la 83.783. Mai trebuie menționat că, dacă în anii premergători Convenției, balanța comercială a României cu Austro-Ungaria era activă, în perioada aplicării ei a înregistrat permanente și, adesea, mari deficite”<sup>17</sup>.

Anul 1886 marchează inaugurarea politicii economice protecționiste românești, de promovare a industriei, prin două mijloace principale: protejarea vamală și încurajarea legislativă.

---

<sup>15</sup> ibidem, pag. 109

<sup>16</sup> ibidem, pag. 110

<sup>17</sup> ibidem, pag. 111

*Protejarea vamală:* Nereînnoirea, la finele celor 10 ani pentru care a fost încheiată, a Convenției comerciale dintre România și Austro-Ungaria, a provocat declanșarea de către aceasta din urmă, în anul 1886, a războiului vamal împotriva României. El a durat până în anul 1891 și a debutat prin interzicerea completă de către Austro-Ungaria a importului de animale din România și prin supunerea la o suprataxă a mărfurilor românești care intrau pe piața statului dualist.

Reacționând în consecință, potrivit principiului reciprocității, guvernul român supune mărfurile austro-ungare la taxe de import. „În 1886 este adoptat *Tariful vamal general*, care are un caracter net protecționist și căruia i se aduc o serie de modificări în 1891, când protecția este micșorată, și, în 1893, când ea este mărită, modificări care nu alterează, însă, spiritul inițial al legii”<sup>18</sup>.

*Încurajarea legislativă:* S-a aplicat, concomitent cu protejarea vamală și s-a concretizat în adoptarea unor legi de stimulare a dezvoltării întreprinderilor industriale. Cea mai importantă lege a fost cea din anul 1887, intitulată “Măsuri generale pentru a veni în ajutorul industriei naționale”. Ea este „prima lege care instituie sistemul de încurajare materială de către stat a industriei românești”<sup>19</sup>, în cuprinsul ei stipulându-se trei condiții de încurajare a întreprinderilor industriale, referitoare la: dimensiunea întreprinderii, personalul utilizat și tehnica folosită; promovarea lucrătorilor români. “Pentru a putea beneficia de avantajele conferite de lege, întreprinderile trebuie să îndeplinească următoarele condiții: a) capital minim de 50.000 lei sau 25 de lucrători pe zi timp de cel puțin 5 luni pe an; b) folosirea de mașini și unelte noi, precum și de personal calificat; c) la cinci ani de la înființarea întreprinderii, întreprinzătorul trebuia să facă dovada că cel puțin două treimi din personalul folosit în producție este autohton”<sup>20</sup>. Întreprinderile care îndeplineau condițiile menționate, ”beneficiau, timp de 15 ani, de scutiri de orice impozite, de taxe vamale la importul de utilaje noi pentru investiții proprii și la materii prime care nu se găseau în țară, de reducere, cu 35-45%, a tarifelor de transport pe căile ferate ale statului, de prioritate la comenzile statului sau comunelor, de dreptul de proprietate, pentru cetățenii români, sau de concesiune, pentru

---

<sup>18</sup> ibidem, pag 113

<sup>19</sup> ibidem, pag. 113, 114

<sup>20</sup> ibidem, pag. 114



cetățenii străini, pe 90 de ani cu posibilități de prelungire, asupra a 5 ha teren de la stat, dreptul de folosire gratuită a căderilor de apă existente pe cele 5 ha ș.a.”<sup>21</sup>

Expresia practică a aplicării politicii protecționiste de promovare a industriei a fost extinderea accentuată a sectorului prelucrător<sup>22</sup>.

O importanță deosebită pentru evoluția dezvoltării industriale a României prezintă și Legea minelor, adoptată în anul 1895, care reglementează regimul minier și „prevede, pentru prima dată în legislația românească, separarea dreptului de proprietate asupra subsolului de cel de proprietate asupra solului. În legea amintită, este stipulat dreptul proprietarului român asupra bogățiilor subsolului, cu excepția petrolului, asfaltului și azocheritei, acestea fiind lăsate la dispoziția statului, care putea concesiona exploatarea lor”<sup>23</sup>.

Această separare a condus, în anii ce au urmat adoptării respectivei legi, la o creștere deosebită a extracției de petrol.

**Agricultura.** În Țara Românească și Moldova, asistăm, încă din primul deceniu al perioadei supuse analizei, la o extindere și chiar la o modificare structurală a culturilor agricole, datorită ritmului constant de creștere pe piața europeană a cererii pentru cerealele românești.

Această dezvoltare a agriculturii este, de fapt, o prelungire a tendinței ascendente pe care ramura în cauză a început să o cunoască după semnarea, în anul 1829, a *Tratatului de la Adrianopol*.

„Astfel, pentru Moldova, în documentele epocii, se aproximează suprafața cultivată cu cereale la 278.000 de hectare, în anul 1829, iar, în anul 1873, la 1 milion de hectare. În Țara Românească, în anul 1839, suprafața însămânțată era de circa 511.000 de hectare, în anul 1863 de 1.415.000 hectare”<sup>24</sup>.

Structural, se constată creșterea deosebită a suprafețelor cultivate cu grâu, precum și sporirea culturilor de secară în

---

<sup>21</sup> ibidem

<sup>22</sup> O descriere amănunțită a creșterii numărului de întreprinderi în perioada 1886-1900, ne este oferită de Victor Axenciuc și Ion Tiberian în studiul *Premise ale formării statului național unitar român*, Editura Academiei Române, București, 1979

<sup>23</sup> Maria Mureșan, Dumitru Mureșan, op. cit., pag. 117

<sup>24</sup> ibidem, pag. 90

detrimentul celor de mei. Totodată, începe cultivarea sistematică a cartofilor în nordul Moldovei.

„Agricultura este, prin excelență, extensivă, practicându-se sisteme și utilizându-se unelte tradiționale, din perioadele anterioare. Extinderea suprafețelor cultivate a determinat, pe de o parte, o diminuare a suprafețelor fânețelor, iar pe de alta, o cerere sporită privind tracțiunea, care era cea animală, ceea ce, pe termen lung, a condus la o degradare fizică a animalelor”<sup>25</sup>.

În momentul în care, după pacea de la Adrianopol și în condițiile aplicării Regulamentului Organic, cultivarea domeniului boieresc a permis obținerea unor venituri mai mari, regimul de exploatare a țăranilor de către boieri a început să se înrăutățească.

„Proprietarii funciari, boierii, lipsiți de capital, de utilaje și uneori chiar de pricepere, au găsit soluția pentru sporirea veniturilor obținute din exploatarea domeniilor, în diminuarea loturilor date în folosință țăranilor și în supradimensionarea clăcii, atât ca număr de zile cât și ca volum de lucrări ce trebuia efectuat într-o zi de clacă”<sup>26</sup>.

Până în anul 1864, claca a reprezentat principalul punct de divergență socială disputat între țărani și boieri. „Țăranii se considerau îndreptățiți la desființarea clăcii și la împrumutarea cu loturile avute în folosință. Boierii considerau claca o chirie plătită de țărani pentru loturile date în folosință și asupra cărora aceștia nu aveau nici un drept juridic de proprietate”<sup>27</sup>. Presate de evenimente, oficialitățile își sporesc preocupările pentru elaborarea și adoptarea unor noi reglementări ale problemei agrar-țăărănești, în sensul măririi lotului pe care boierul trebuia să-l dea în folosință țăranilor clăcași, reducerii unor obligații ale acestora și simplificării formelor de strămutare a lor de pe o moșie pe alta.

„Astfel, în Țara Românească, în conformitate cu prevederile legii din 1851, țăranul primea de la boier un lot de trei pogoane pământ arabil, un pogon de islaz pentru fiecare vită, până la 5 capete, și 3 pogoane de fânețuri. Țăranul era obligat să presteze 22 de zile de muncă pe an cu toate vitele, să dea dijmă de 1/10 din cerealele obținute și, în plus, o cincime din fânul obținut... Prevederi similare conține și legea adoptată, tot în 1851, în Moldova”<sup>28</sup>. Dispozițiile acestor legi au fost aplicate până în anul

---

<sup>25</sup> ibidem, pag. 91

<sup>26</sup> ibidem

<sup>27</sup> ibidem, pag. 92

<sup>28</sup> ibidem

1864, fără însă a rezolva în fond situația țăranilor ci doar ameliorând-o.

Tot în această perioadă, pe lângă arendarea pământurilor, fie boierești, fie mânăstirești, începe utilizarea pe scară din ce în ce mai mare, la unele munci agricole, a mâinii de lucru salariate. "De exemplu - specifică Maria Mureșan și Dumitru Mureșan -, în Țara Românească este menționată folosirea, în anul 1860, a 34.334 de muncitori zilieri, la cosit, secerat și treierat"<sup>29</sup>.

În intervalul 1864 – 1900, agricultura și relațiile agrare au deținut un loc fundamental în viața economică, socială și politică a țării.

Pe tot parcursul respectivului interval, cu toate progresele înregistrate de celelalte ramuri ale economiei naționale, agricultura și-a menținut poziția dominantă în ansamblul economiei, în cadrul ei fiind ocupată majoritatea populației active și realizându-se cea mai mare parte a producției materiale și a exportului țării.

În perioada menționată, pe lângă importante modificări cantitative, această deosebit de importantă ramură economică a cunoscut și un element principal nou, de natură calitativă: intrarea în sfera de acțiune a legilor economiei de piață.

De-a lungul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, suprafața agricolă a crescut cu mai mult de trei sferturi, respectiva creștere fiind generată, în principal, de reducerea cu aproape jumătate a fânețelor și a pășunilor, ca urmare atât a măririi numărului de locuitori ai țării, cât și a ritmului ascendent al cererii de produse agricole la export.

Dar cea mai vizibilă modificare în utilizarea teritoriului țării o constituie mărirea consistentă a suprafeței arabile, prin diminuarea drastică a suprafețelor destinate pășunilor și fânețelor, fenomen cu consecințe profunde asupra creșterii animalelor<sup>30</sup>.

În decursul perioadei date, agricultura a avut un caracter extensiv și predominant cerealier, grâul și porumbul deținând permanent cea mai însemnată pondere în cadrul producției de cereale<sup>31</sup>.

---

<sup>29</sup> ibidem

<sup>30</sup> Structura suprafeței totale a țării, din punct de vedere al modului de folosință, între anii 1862-1900, constituie unul dintre domeniile dezbătute în cartea: Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, vol. II, Agricultura, Editura Academiei Române, București, 1996

<sup>31</sup> Detalii asupra modului de folosință a suprafețelor arabile, între anii 1862-1900, pot fi parcurse în: Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice. 1859-1947*, vol. II, Agricultura

„Concomitent cu creșterea suprafețelor cultivate cu cereale cunosc creșteri și suprafețele destinate plantelor industriale: rapiță, floarea soarelui, cânepă, in, tutun și sfeclă de zahăr - unele ca efect al legilor de încurajare a industriei naționale, ele oferindu-i acesteia materii prime; altele asigurând materiale pentru industriile casnice țărănești. Privite în ansamblu însă, suprafețele cultivate cu aceste plante nu depășesc 2% din suprafața totală cultivată<sup>32,33</sup>.

Grâul este cultivat de regulă în cadrul gospodăriilor mari și este destinat cu predilecție exportului, iar porumbul în cadrul celor mijlocii și mici, acoperind în principal nevoile interne ale gospodăriilor țărănești, fără a exclude însă exportul.

„Această relativă unilateralitate în producția agricolă a României - arată Maria Mureșan și Dumitru Mureșan - va antrena vădite consecințe negative în relațiile de comerț exterior, respectiv dependența, în anumite perioade, a balanței comerciale, precum și a celei de plăți, de oscilațiile cererii pe piața externă, precum și o epuizare biologică a solului, ca urmare a rotației insuficiente a culturilor”<sup>34</sup>.

Ritmul accelerat al creșterii suprafețelor cultivate cu orz, de la 260 mii ha la începutul perioadei la 604 mii ha la finele ei, precum și a celor cu ovăz de la 62 mii ha la 288 mii ha, este rezultatul sporirii ponderii cabalinelor în structura animalelor de tracțiune, precum și conjuncturii favorabile pentru desfacerea acestor cereale pe piața externă.

În întreaga perioadă la care ne referim, la toate culturile, randamentul mediu la hectar a fost relativ scăzut. El a depins foarte mult de condițiile climaterice și de gradul de dotare tehnică a exploatațiilor agricole.

„Creșterea animalelor a înregistrat un puternic regres în perioada care a urmat Legii rurale de la 1864. Astfel, potrivit datelor din literatura de specialitate, în 1862, în Principatele Unite erau în medie 83 de animale în etalon vită mare la 100 locuitori. În 1873, urmare a aplicării Legii rurale, și deci a scăderii suprafețelor destinate pășunilor și fânețelor, se înregistrau numai 44 animale în etalon vită mare la 100 locuitori. Regresul creșterii animalelor se

---

<sup>32</sup> Pentru a vă forma o imagine amplă asupra evoluției suprafețelor deținute de principalele culturi cerealiere, între anii 1862-1900, puteți lectura: Victor Axenciuc, op.cit., vol. II

<sup>33</sup> Maria Mureșan, Dumitru Mureșan, op. cit., pag. 129

<sup>34</sup> ibidem, pag. 130

accentuează ca urmare a Războiului de independență, când vitele mari sunt folosite pentru tracțiune și hrana trupelor, precum și a peștei bovine care se declanșează în sudul țării”<sup>35</sup>.

Efectivele animaliere, în special cele de cabaline, ovine și porcine, se redresează treptat în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, datorită, pe de o parte, folosirii unor atelaje și utilaje mai ușoare și mai perfecționate, iar pe de alta, sporirii caracterului comercial al exploatațiilor agricole.

“În ansamblu, în decembrie 1900, potrivit datelor cuprinse în Statistica animalelor domestice din România, efectivul de animale este format din circa 2,6 milioane de bovine; 865.000 cabaline; 5,7 milioane ovine; 233.000 caprine; 1,7 milioane porcine; 8.000 de asini; și 11,2 milioane păsări. Potrivit datelor aceleiași statistici, la 100 ha teren arabil reveneau în momentul respectiv, 27 de animale trăgătoare”<sup>36</sup>.

În perioada analizată, structura proprietății funciare a cunoscut o evoluție sinuoasă.

Efectul aplicării Legii rurale din 1864, privit prin prisma suprafețelor de pământ posedate, a fost că 8,4% din totalul gospodăriilor erau lipsite de pământ, 39,8% posedau loturi între 2-5 ha, și 18,6% dețineau loturi de 5-10 ha.

Acestor categorii de gospodării țărănești li se adăugau, în special în regiunile muntoase, 240.000 de familii de moșneni și răzeși.

După anul 1864, opoziția boier-clăcaș se transformă în aceea de moșier-țaran, Legea rurală lăsând problema agrară nerezolvată în fond.

Întrucât proprietatea funciară țărănească era erodată, atât prin moștenirile succesive care conduc la apariția proprietăților pitice, de sub 2 ha, lipsite de viabilitate economică, cât și prin acțiunea legilor economiei de piață, care produc ruina unei părți a celor împrumutate și trecerea pământului acestora în mâinile elementelor înstărite ale lumii satului, la sfârșitul secolului al XIX-lea, dintre gospodăriile țărănești: 23,9% erau lipsite de pământ, 23,2% posedau loturi sub 2 ha, 36% posedau loturi cuprinse între 2-5 ha, 14% aveau în posesie suprafețe între 5-10 ha și 2,9% dețineau loturi între 10 și 50 ha.

---

<sup>35</sup> ibidem, pag. 132

<sup>36</sup> ibidem

Faptul că 47% din numărul total al gospodăriilor țărănești erau fie lipsite total de pământ, fie posedau loturi mai mici de 2 ha, a determinat practicarea de către țărani a muncii salariate, integral sau parțial.

Mareaarendășie, fenomen născut din absenteismul unei mari părți a moșierilor, afectează grav atât situația țaranului român, cât și acumularea de capital în țară, provocând consecințe nefaste asupra modernizării procesului de producție agricolă. „Moșierii care arendau, cheltuiau renta, după aprecierile din literatura de specialitate, în proporție de 80-90% în scopuri neproductive în țară și/sau străinătate”<sup>37</sup>, prejudiciind astfel formarea capitalurilor de investiție, iar arendașii, deși dispuneau de capital, erau neinteresați a-l investi, preferând să transfere în sectoare neagricole venitul net obținut în agricultură.

Marea proprietate moșierească, rezultată în urma aplicării Legii rurale din 1864, înregistrează și ea o evoluție sinuoasă, transformându-se în câteva decenii în exploatație agricolă modernă, de tip fermă.

Efectul coroborării unor elemente cum sunt: desființarea clăcii și insuficiența pământului pentru muncă și întreținerea familiilor țăranilor, creșterea cererii externe de produse agricole, lipsa de pricepere în organizarea pe principii comerciale a exploatațiilor și consumul personal excesiv, de lux, ale proprietarilor mari de pământ, a fost apariția sistemului muncii în dijmă, adică a cultivării pământului moșieresc cu inventar agricol țărănesc.

„Țăranul putea fi plătit cu bani, cu produse sau cu o bucată de pământ dat în arendă, situație în care interveneau *învoielile agricole*. Contractele de învoieli(;) erau atât scrise, cât și verbale, în al doilea caz manifestându-se, așa cum se subliniază în literatura de specialitate a timpului, o puternică tendință de subiectivism și abuz”<sup>38</sup>.

Învoielile agricole erau sprijinite și pe cale legislativă. *Legea pentru tocmele agricole și pentru executarea lor*, adoptată în 1866, era un mijloc legal ce conferea moșierilor și marilor arendași dreptul de a folosi aparatul de stat pentru a-și asigura forța de muncă necesară desfășurării activităților agricole din exploatațiile lor.

---

<sup>37</sup> ibidem, pag. 134

<sup>38</sup> ibidem, pag. 135

În acest sens, legea stabilea durata contractului la 5 ani și interzicea țăranilor să se angajeze în alte comune decât în acelea în care locuiau.

În 1872 legea amintită este înăsprită, prin legiferarea aducerii forțate a țăranilor la muncă, în cazul nesupunerii de bună voie.

Printr-o modificare, din 1882, a aceleiași legi, se suprimă posibilitatea aducerii forțate la muncă a țăranilor și se reduce la jumătate termenul învoielilor.

În cea de-a doua jumătate a perioadei de referință, *politica agrară* s-a concretizat în adoptarea legilor privind învoielile agricole și a celor de împrumut și a țăranilor prin vânzarea din domeniile statului a unor suprafețe de pământ, în crearea câtorva instituții bancare special destinate finanțării agriculturii și în crearea unei serii de pepiniere viticole și pomicole, în scopul îmbunătățirii soiurilor locale, fără însă ca măsurile adoptate să îmbrace forma unui program de anvergură națională.

Pe parcursul celor două jumătăți ale respectivei perioade, politica agrară evoluează disimetric: foarte unitar și cu o extrem de mare anvergură în prima; mai puțin unitar și cu o anvergură redusă în cea de a doua.

Astfel, prima jumătate a ei a fost puternic amprentată de *Programul agrar* al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, program structurat pe trei elemente: secularizarea averilor mănăstirești, Legea rurală și Legea învățământului.

*Legea secularizării averilor mănăstirești*, adoptată de Parlament în luna decembrie 1863, a avut ca rezultat - așa cum precizează Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu - „intrarea în patrimoniul statului a 25,26% din teritoriul țării, adică a mai bine de un sfert”<sup>39</sup>.

*Legea rurală*, promulgată prin decret domnesc la data de 14/16 august 1864 și intrată în vigoare la data de 23 aprilie/5 mai 1865, promovează - după cum arată Maria Mureșan și Dumitru Mureșan - „teza împrumutării clăcașilor prin despăgubire, desființarea obligațiilor feudale, proclamă abolirea clăcii, a dijmelor, a podvezilor și a celorlalte obligații datorate de țărani boierilor”<sup>40</sup>.

---

<sup>39</sup> Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, op. cit., pag. 619

<sup>40</sup> Maria Mureșan, Dumitru Mureșan, op. cit., pag. 106

Prin această lege, în vederea împrumietării, în funcție de numărul vitelor pe care le aveau, țărani clăcași au fost împărțiți în trei categorii: frunțași, cei care aveau patru boi și o vacă; mijlocași, cei care aveau doi boi și o vacă; pălmași sau toporași, cei care nu aveau nici o vită de muncă, dar aveau o vacă.

„În Țara Românească, clăcașii au fost împrumietăriți astfel: țărani frunțași, cu 11 pogoane pe cap de familie, adică 55.129,69 m<sup>2</sup>; țărani mijlocași cu 7 pogoane și 19 prăjini pe cap de familie, adică 35.754,94 m<sup>2</sup>; țărani pălmași cu 4 pogoane și 15 prăjini pe cap de familie, adică 20.578,01 m<sup>2</sup>.

În Moldova, împrumietărirea clăcașilor a fost făcută astfel: țărani frunțași cu 5 fâlcși și 40 de prăjini pe cap de familie, adică 72.680,40 m<sup>2</sup>; țărani mijlocași cu 4 fâlcși pe cap de familie, adică 57.288 m<sup>2</sup>; țărani pălmași cu 2 fâlcși și 40 de prăjini pe cap de familie, adică 30.434,25 m<sup>2</sup>.

În Basarabia, respectiv în județele Cahul, Bolgrad și Izmail, unde suprafețele de pământ erau mai mari și numărul populației mai mic, clăcașii au fost împrumietăriți astfel: țărani frunțași cu 6 fâlcși și 30 de prăjini pe cap de familie, adică 86.734,80 m<sup>2</sup>; țărani mijlocași cu 4 fâlcși și 30 de prăjini pe cap de familie, adică 58.630,69 m<sup>2</sup>; țărani pălmași cu 2 fâlcși și 70 de prăjini pe cap de familie, adică 30.517,20 m<sup>2,41</sup>.

Legea menționată interzicea înstrăinarea sau ipotecarea, pe timp de 30 de ani, a loturilor primite cu ocazia împrumietării.

Suma despăgubirilor pentru proprietarii de pământ este stabilită la 200 milioane de lei din care statul suporta o treime.

*Legea asupra instrucțiunii*, adoptată la data de 5/17 decembrie 1864 și intrată în vigoare în luna septembrie a anului 1865, a avut pentru România, care trecea printr-o perioadă de reforme economico-sociale structurale în ramura strategică - agricultura -, semnificația unei largi deschideri către emanciparea spirituală a majorității populației.

Aceasta întrucât, respectiva lege institua un sistem unitar de învățământ, primar, secundar și universitar; cel primar, cu durată de 4 ani, obligatoriu și gratuit, adresându-se, în primul rând, lumii satelor, și având ca scop răspândirea, fie și la nivel minimal, a științei de carte.

---

<sup>41</sup> ibidem, pag. 107



**Comerțul.** Cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea reprezintă „perioada cristalizării și consolidării caracterului modern al economiei românești”<sup>42</sup>, perioadă în cadrul căreia, atât comerțul interior, cât și cel exterior, cunosc dezvoltări semnificative.

„Dezvoltarea comerțului, în ansamblul său, a fost stimulată de acte și fapte politice și economice precum: Unirea Principatelor din 1859, unificarea lor administrativă de după 1862, aplicarea Legii rurale din 1864, dobândirea independenței de stat a României, întemeierea unor instituții moderne, procesul de urbanizare - relativ lent, dar ascendent - acțiunea legilor economiei de piață și, în lumea rurală, extinderea și modernizarea infrastructurii ș.a.”<sup>43</sup>

Existența la sate a unui număr mare de gospodării țărănești mici și mijlocii, practice ale autoconsumului, limitează, întrucâtva, amplificarea fenomenului.

O importanță deosebită în crearea unui climat de disciplină comercială au avut-o existența și aplicarea, în raporturile dintre comercianți, a unei legislații comerciale – inspirate, mai întâi, după Codul Comercial francez elaborat în 1807, iar apoi, după cel italian din 1882 - precum și funcționarea unor instanțe judecătorești comerciale - la București, Craiova și Galați - înființate pe baza Regulamentului Organic.

**Comerțul interior.** În funcție de mediul în care se derulează, rural sau urban, prezintă o serie de specificități ale modului de desfășurare.

Astfel, în satele românești au predominat, în cea mai mare parte a perioadei de referință, formele istorice de comerț - bâlciurile, iarmaroacele, oboarele periodice și târgurile săptămânale -, care îndeplineau, deopotrivă, atât funcțiile comerțului cu amănuntul, cât și pe acelea ale celui cu ridicata. „Aveau un caracter local sau regional, în cadrul lor se comercializau animale, produse meșteșugărești și excedente ale industriei țărănești. La ele participau, în calitate de ofertanți, în afară de țărani, și meseriași și negustori care desfăceau produse ale industriei de fabrică, asigurând, astfel, legătura între agricultura și industria autohtonă, între lumea rurală și cea urbană.

---

<sup>42</sup> ibidem, pag. 144

<sup>43</sup> ibidem

Existau, de asemenea, numeroase magazine mixte, în accepțiunea de cârciumi și/sau băcănii, care desfăceau o gamă relativ largă de produse necesare gospodăriei țărănești<sup>44</sup>.

În lumea urbană, forma tradițională de organizare a comerțului era magazinul mixt, dar, începând din deceniile șapte și opt, încep să-și facă, din ce în ce mai mult, apariția magazinele specializate și cele universale cu raioane specializate.

„Ca un fapt înnoitor pe linia adaptării comerțului interior la cerințele economiei moderne, trebuie amintite decretele domnești, din septembrie 1864, privind înființarea Camerelor de Comerț și Industrie și introducerea sistemului zecimal de măsuri și greutate. Creșterea volumului și complexității vieții comerciale impune și un Cod Comercial, adoptat, într-o primă formă, în 1875 și definitivat în 1887, după modelul celui italian din 1882. Noul Cod Comercial, care îl abroga pe cel anterior, adoptat în 1840, reglementa problema mărcilor de fabrică și de comerț, modul de soluționare a litigiilor, procedura în caz de faliment, controlul sanitar al mărfurilor, obligativitatea și competențele verificării măsurilor și greutăților, obligativitatea registrelor de evidență contabilă, și preciza, expres, că libertatea operațiunilor comerciale era reglementată, apărută și garantată de stat<sup>45</sup>”.

Deosebit de importantă pentru stimularea comerțului cu cereale a fost legea silozurilor, adoptată în anul 1881. Această simplifică procesul de depozitare, selecționare și vânzare a partizilor mari de cereale, reduc cheltuielile aferente acestor operațiuni și permit folosirea recipisei-warrant în derularea operațiunilor de comerț. Respectivele recipise, eliberate de către silozuri depunătorilor mărfurilor, le permiteau acestora, ca prin vânzare sau gajare la bănci, să obțină împrumuturi pentru asigurarea necesarului de finanțare a operațiunilor lor.

Silozuri cu o capacitate de 50.000 tone, imense pentru vremea respectivă, au fost construite în porturile Galați, Brăila și Constanța, precum și în numeroase noduri feroviare.

Comerțul de bursă, formă a comerțului cu ridicata și, totodată, modalitate suplă de finanțare a întreprinderilor, „a fost organizat în baza legii adoptate în iulie 1881. Potrivit acestui act normativ, se înființează, în 1881, Bursa de Valori, Acțiuni și Schimburi din București, iar, în 1882, o instituție similară la Iași.

---

<sup>44</sup> ibidem

<sup>45</sup> ibidem, pag. 145

Bursele de cereale existau anterior acestei legi în orașele porturi Galați, Brăila și Constanța”<sup>46</sup>.

Aducerea ofertei de produse românești la cunoștința agenților economici interni și a celor externi era realizată prin intermediul organizării de expoziții interne și participării la cele internaționale. Normele de funcționare a expozițiilor naționale și județene de produse agricole și industriale erau stabilite prin Ordonanța domnească din 12 iunie 1863.

Principalele expoziții naționale de produse agricole și industriale românești au fost organizate în anii 1865 și 1873 la București și în anul 1865 la Iași ; iar cele mai importante expoziții județene au avut loc la Râmnicu Sărat în 1867 și la Focșani în 1869 .

*Comerțul exterior.* Cunoaște, ca volum și valoare, o expansiune în cadrul primei jumătăți a perioadei de referință, urmată de o diminuare în decursul celei de a doua.

Însă, pe parcursul întregii perioade în cauză, caracteristica sa definitorie a constat în prevalența, la export, a produselor cu grad scăzut de prelucrare, iar, la import, a celor înalt manufacturate.

Astfel, în deceniile 6 și 7, datorită tendinței, accentuate și constante, de creștere a prețurilor mondiale ale cerealelor, utilizării facilităților portuare moderne, cu care au fost dotate, imediat după anul 1830, porturile Brăila, Galați și Giurgiu, precum și statutului de porto-franco al primelor două dintre ele, exporturile românești de cereale s-au înscris pe o curbă ascendentă.

Începând însă din deceniul 8, și până la sfârșitul secolului al XIX-lea, ca urmare a inundării piețelor europene cu cereale ieftine americane și a scăderii dramatice a prețurilor mondiale ale cerealelor, exporturile României la acest capitol au înregistrat o traiectorie descendentă.

Întrucât, în anii premergători proclamării independenței naționale, cercurile conducătoare românești au înțeles, mai mult decât oricând până atunci, că suzeranitatea otomană frâna - prin împiedicarea adoptării unei politici vamale proprii - dezvoltarea normală a economiei românești, în general, și propășirea industriei naționale, în special, ele au făcut demersuri pentru încheierea cu

---

<sup>46</sup> ibidem

puterile garante a unor convenții economice care să ignore tarifele vamale impuse de Înalta Poartă.

„Aceste convenții aveau menirea să-i instituie României, în plan european, un statut de partener cu drepturi egale, să-i consacre individualitatea statală și să-i netezească drumul spre neatârnare deplină”<sup>47</sup>.

În primăvara anului 1874, Parlamentul României a adoptat o lege generală a vămile, „potrivit căreia, guvernul avea calitatea de a crește sau micșora tarifele vamale și, în caz extrem, chiar de a prohibi importul de anumite mărfuri, în funcție de reglementarea relațiilor comerciale prin convenții directe încheiate cu parteneri străini. De asemenea, potrivit acestei legi, statele care aveau interese comerciale în România trebuiau să negocieze direct cu guvernul de la București, și nu cu puterea suzerană. În același timp, sugestiile făcute de unele puteri garante, din dorința lor de a menaja susceptibilitatea Porții, ca guvernul român să ceară permisiunea acesteia pentru a negocia, și ca tratatele încheiate de el să fie ratificate de sultan, și/sau ca acesta să acorde României, printr-un firman, privilegiul de a încheia convenții, sunt respinse, categoric și fără echivoc, de autoritățile românești”<sup>48</sup>.

Ca urmare a fermității oficialilor români, precum și a comunicării făcute guvernului otoman, la data de 23 septembrie/5 octombrie 1874, de către Austro-Ungaria, Rusia și Germania, a faptului că ele se consideră în drept de a încheia cu Principatele Române convenții directe de vamă, de tranzit și de comerț, România a semnat, în anul 1875, *Convenția Vamală, Comercială și de Navigație cu Austro-Ungaria*, în 1876 una asemănătoare cu Rusia, iar în 1877 o alta, în aceleași condiții, cu Germania.

Prima dintre cele trei convenții menționate - cea cu Austro-Ungaria - deși, ca urmare a prejudiciilor pe care le-a cauzat propășirii economice, în general, și dezvoltării industriei naționale românești, în special, a făcut obiectul unor deosebit de aprigi controverse, poate fi considerată o parte a prețului plătit de țară, pentru împlinirea dezideratului secular, al dobândirii independenței statale.

Potrivit respectivei convenții, încheiate pe baza politicii economice a liberului schimb, cele două state semnatare își acordau reciproc clauza națiunii celei mai favorizate, România se

---

<sup>47</sup> ibidem, pag. 147

<sup>48</sup> ibidem

obliga, în materie de importuri, să scutească de orice taxe vamale mașinile, cărbunii, minereul de fier, oțelul brut, produsele chimice, obiectele de artă ș.a., să accepte un tarif fix pentru zahăr, băuturi spirtoase, pielărie, mobilă, sticlărie ș.a., și să aplice restului mărfurilor un tarif de 7,5% ad valorem; iar, în privința exporturilor, să scutească de taxe sarea, tutunul, vinul, petrolul brut și cel rafinat ș.a.

Totodată, tranzitul mărfurilor românești prin Austro-Ungaria și al celor austro-ungare prin România era scutit de orice taxă, iar companiile de navigație românești și cele austro-ungare puteau obține, în porturile celor două țări, terenurile necesare instalării birourilor, atelierelor și magaziiilor, cu respectarea legislației naționale a fiecăruia dintre cele două state.

Urmările majore ale aplicării Convenției au fost, pe de o parte, crearea unei potențiale piețe de desfacere pentru cerealele și animalele românești, în condițiile în care efectele crizei agrare românești începuseră să se facă resimțite; iar, pe de alta, pătrunderea, relativ liberă, pe piața românească a produselor industriale austro-ungare.

Dar, după încheierea Convenției, sub presiunea marilor agricultori din Imperiul Austro-Ungar, importul de cereale din România a fost aspru restricționat, iar cel de vite aproape sistat, în baza invocării unor pretexte de ordin sanitar.

Convenția în cauză a expirat în 1886 și, ca reacție la pretențiile austro-ungare de prelungire a ei în aceleași condiții, guvernul României a refuzat să o reînnoiască. Războiul vamal declanșat în replică de Austro-Ungaria la adresa României, pe lângă faptul că a însemnat interzicerea completă a importului de animale din țara noastră, precum și instituirea unei suprataxe de 30% asupra celorlalte exporturi românești, a condus și la restrângerea legăturilor economice ale României cu Transilvania și Bucovina, activitățile industriale din cele două provincii românești începând să întâmpine mari dificultăți.

După 1886, când politica economică protecționistă ia treptat locul celei a liberului schimb, tranzacțiile comerciale externe ale țării noastre cunosc o creștere accentuată, ce poate fi reflectată prin intermediul evoluției indicelui de creștere a volumului comerțului exterior, și al raportului de schimb între produsele exportate și cele importate. Primul indice, privit comparativ cu anul 1863, „a fost de 127,3 în 1875, de 285,9 în 1886, și de 257,4 în

1900<sup>49</sup>, iar celalalt, în perioada 1860-1890, se înscrie în proporția de 5:1, adică pentru 5 tone de produse exportate se importa o tonă de produse, iar în 1899 raportul respectiv era de 3,7:1<sup>50</sup>.

Evoluția soldului balanței comerciale descrie, pe parcursul perioadei de referință, o traiectorie sinuoasă, privită în raport cu ansamblul țărilor partenere comerciale ale României, fiind excedentară, în perioada 1862-1876, și, deficitară, din 1877 până la finele secolului; dar, analizată în relație directă cu fiecare dintre respectivele țări, deficitară cu unele și excedentară cu altele.

În principal, excedentele au fost rezultate ale creșterii exportului de cereale, iar deficitele au constituit efecte ale aplicării Convenției comerciale cu Austro-Ungaria.

**Transporturile și telecomunicațiile.** Fiind necesitate de dezvoltarea producției și circulației interne de mărfuri, precum și de lărgirea accesului mărfurilor către și dinspre piețele europene, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, transporturile și telecomunicațiile se amplifică și se diversifică în mod permanent.

*Transporturile* devin o problemă acută a Țării Românești și a Moldovei începând din momentul încheierii Tratatului de la Adrianopol, adică din clipa intrării acestor provincii istorice românești în circuitul comercial european.

„În Mesajul Domnesc din decembrie 1859, se arată că una din nevoile acute ale Principatelor Unite era aceea a transporturilor, inclusiv a construcției de căi ferate”<sup>51</sup>.

Inaugurarea la 19/31 octombrie 1869 a primei căi ferate din România, pe traseul București-Giurgiu, a reprezentat actul de naștere a căilor ferate române.

„Concomitent cu construirea acestei căi ferate au fost preocupări și pentru construirea altora. Astfel, în 1867 este concesionată unui grup anglo-austriac construcția liniei Roman-Ițcani, cu ramificațiile Pașcani-Iași și Verești-Botoșani, în lungime totală de 225 km. În 1868 este concesionată, unei societăți germane, construirea liniei Mărășești-Tecuci-Galați-Ploiești-București, cu o ramificație Galați-Brăila, în lungime totală de 919 km. Linia este dată în funcțiune, parțial, în 1870, an în care este inaugurată și Gara de Nord din București. Construcția acestei

---

<sup>49</sup> ibidem, pag. 149

<sup>50</sup> ibidem, pag. 151

<sup>51</sup> ibidem, pag. 122

linii, care a rămas în istorie sub denumirea de Afacerea Stroussberg, după numele antreprenorului principal, a dat naștere unor complicații financiare și diplomatice, ea fiind terminată de statul român, după războiul de independență”<sup>52</sup>.

Linia ferată Iași-Ungheni este inaugurată în 1874, iar construcția liniei Ploiești-Predeal este concesionată un an mai târziu unei societăți engleze și terminată după Războiul de Independență.

Prima linie de cale ferată proiectată și construită de ingineri români a fost dată în folosință în anul 1881, pe relația Buzău-Mărășești.

În aprilie 1880 se înființează administrația de stat a căilor ferate, sub denumirea de  *Direcțiunea princiară a căilor ferate române*, cu rol de gestionare a drumurilor de fier publice, iar în ianuarie 1889, urmare a răscumpărării de către statul român a căilor ferate proprietate privată, ea își extinsese autoritatea gestionară asupra întregului aparat al căilor ferate din România.

Legăturile feroviare dintre România și arcul intracarpatic, deosebit de importante pentru menținerea fluentei relațiilor comerciale în spațiul inter-românesc, s-au realizat, începând din 1879 prin joncțiunea aflată în punctul Vârciorova, din anul 1883 prin punctul Timiș Predeal, și, din 1898, prin punctul Turnu Roșu.

În 1882 statul român a procedat la răscumpărarea căii ferate Cernavodă-Constanța și a amenajărilor din portul Constanța de la compania engleză căreia Poarta Otomană i le concesionase în 1857.

În 1895, după cinci ani de construcție, este inaugurat podul de la Cernavodă, proiectat și construit sub îndrumarea inginerului Anghel Saligny.

Sub îndrumarea aceluiași inginer Saligny în anii 1888-1889 sunt modernizate porturile Brăila și Galați, iar în 1899 începe modernizarea portului Constanța.

Ca urmare a dezvoltării accelerate a transportului fluvial și maritim, statul român înființează, în 1890,  *Compania Navigația Fluvială Română*, și, în 1895,  *Compania Serviciul Maritim Român*, cadrul legal pentru înființarea ambelor companii constituindu-l  *Legea pentru înființarea unui serviciu de navigație fluvială și maritimă*, adoptată în anul 1888.

---

<sup>52</sup> ibidem

„Pentru dezvoltarea traficului fluvial propriu, în 1893, statul român cumpără de la societatea austriacă DDSG, care domina navigația pe Dunăre, Șantierul naval de la Turnu Severin. Cu același scop, în 1899, este inaugurată amenajarea șenalului Porțile de Fier, care ușurează navigația în zona Cazane”<sup>53</sup>.

Rețeaua drumurilor publice s-a extins în strânsă conexiune cu dezvoltarea transporturilor feroviare și a celor pe apă.

„Astfel, dacă în 1860 lungimea drumurilor publice era de 775 km, în 1880 lungimea totală a lor, respectiv a drumurilor șoseluite, adică terasate, cu șanțuri și cu poduri și cu un strat de piatră, era de 7.884 km, iar în 1897 de 24.028 km, din care 2.809 naționale, 4.224 județene, 10.818 vicinale și 6.177 comunale”<sup>54</sup>.

*Telecomunicațiile* în sistemul clasic - alcătuit din poștă, telegraf și telefon - au constituit, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, una dintre premisele și, în același timp, condițiile dezvoltării vieții economice românești.

Ele cunosc o expansiune deosebit de alertă, concretizată în crearea și dezvoltarea bazei materiale, precum și în creșterea volumului serviciilor poștale, telegrafice și telefonice.

Primul oficiu telegrafic și poștal din România a fost creat la Giurgiu, în anul 1854. Ulterior, numărul oficiilor poștale sporește rapid, „ajungând la 101 în 1877, și la 395 în 1891, iar al personalului poștal, de la 1.474 în 1888, la 2.395 în 1891.”<sup>55</sup>

Rețeaua de telegrafie cunoaște, și ea, o creștere considerabilă, lungimea liniilor utilizate mărindu-se „de la 3.420 km în 1873, la 3.954 în 1877, și la 5.798 în 1891; iar cea a firelor telegrafice, de la 6.089 în 1873, la 7.928 în 1877”<sup>56</sup>.

Exploatarea comercială a aparatului telefonic s-a realizat, pentru prima oară, în anul 1892, la Brăila și la Galați, a continuat în 1893 la București, iar ulterior, datorită rapidității cu care făcea posibilă transmiterea mesajelor, a cunoscut, la rândul ei, un ritm de dezvoltare asemănător cu cel al telegrafiei.

***Circulația bănească și adoptarea sistemului monetar național. Bănci, credit, finanțe publice.*** Adoptarea unui sistem propriu monetar, bancar și de credit, reglementarea

---

<sup>53</sup> ibidem, pag. 125

<sup>54</sup> ibidem

<sup>55</sup> ibidem, pag. 126

<sup>56</sup> ibidem



riguroasă a finanțelor publice, precum și aplicarea unei politici fiscale profitabile țării, constituiau, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, necesități obiective ale edificării organismului economiei naționale și racordării acestuia la exigențele economiei de piață.

Ca urmare a statutului lor de neindependență, aflându-se sub suzeranitate otomană, Țării Românești și Moldovei le lipsea dreptul de a avea un sistem monetar propriu. Totuși, în contextul dezvoltării producției și comerțului de mărfuri, ele și-au organizat, în limitele statutului lor politic, circulația monetară.

„Până la adoptarea monedei naționale, în Țara Românească și Moldova circulau, ca monede reale, monede străine, de aur, de argint și de aliaje. Valoarea lor se exprima în leul de calcul, supranumit și leu de socoteală, și este determinată, în general, de raportul comercial stabilit de piață. Ca monedă de aur circula galbenul, denumit și ducat, denumire care maschează, sau sub care se ascund, diferite specii monetare, ca galbenul olandez sau austro-olandez, mahmudelele turcești, rublele rusești, zlotul polonez ș.a.. Ca monede de argint circulau talerul de diferite specii, creițarul, piastrul ș.a.. Raportul de valoare între monede se stabilește pe piața locală, pe baza valorii reale a metalelor, a greutateii monedelor și a titlului acestora”<sup>57</sup>.

Existența leului ca ban de calcul este statuată legal de Regulamentul Organic, care recunoaște de drept sistemul bimetalist; ia drept monede etalon, pentru aur galbenul, iar pentru argint sorcovățul; definește greutatea și titlul fiecăreia; și stabilește cursuri unice pentru toate monedele, atât în Moldova, cât și în Țara Românească. Raportul legal între aur și argint, adică titlul, era stabilit la 1:15,8.

Convenția din 1858 stipulează, și ea, unificarea cursurilor monetare, însă, interzice Principatelor să emită monedă proprie, permițându-le doar să-și unifice cursurile monetare, consacrand, în mod implicit, atât circulația monetară haotică, cât și dependența monetară.

Deși, prin încasarea contravalorii mărfurilor vândute, piața Principatelor atrăgea aurul, ea se afla în imposibilitatea de a-l reține, întrucât acesta era scos peste granițe, prin procedee speculative, de către imperiile vecine.

Întrucât prin aceste procedee era diminuată posibilitatea acumulării interne de capital bănesc a Țărilor Române, s-a

---

<sup>57</sup> ibidem, pag. 152

încercat, în mai multe rânduri, remedierea ei, fără însă a se obține rezultatele scontate.

În aprilie 1867 era adoptată *Legea pentru înființarea unui nou sistem monetar și pentru fabricarea monedelor naționale*, care intra în vigoare la 1 ianuarie 1868 și care, prin prevederile ei, a concretizat doctrina monetară românească, importantă sub dublu aspect: sub cel politic-internațional, prin faptul că a dat expresie dreptului Principatelor Unite de a avea un sistem monetar propriu, în temeiul căruia să se bată moneda națională, și sub cel economic-intern, prin adoptarea unui sistem monetar menit să asigure o circulație monetară ordonată. Potrivit acestei legi, care marchează transformarea leului din monedă fictivă în monedă reală, acesta - divizat în 100 de părți, denumite bani - capătă statut de monedă națională, și se adoptă bimetalismul. „Leul de argint este definit prin 5 grame de argint, cu titlu 0,835, iar leul de aur prin 322,6 miligrame de aur, cu titlu 0,900”<sup>58</sup>.

Legea din 1867 are o dublă semnificație: politică și tehnico-economică.

În plan politic, prin adoptarea legală a unui sistem monetar bimetalist, se crea o largă deschidere către economiile statelor central și vest europene, simultan cu efortul de desprindere din sfera dominației otomane și a influenței celorlalte imperii înconjurătoare.

Prin prismă tehnico-economică, prin adoptarea bimetalismului, se conserva puterea economică a păturilor mijlocii și era amplificată cea a claselor avute, întrucât deținerea aurului era apanajul claselor bogate, iar a argintului a celor de mijloc, în contextul în care, prin intermediul comerțului exterior, fuseseră atrase în țară cantități însemnate din ambele metale.

Prima emisiune românească de bancnote a fost făcută în baza legii din 12 iunie 1877, în vederea susținerii efortului de finanțare a Războiului de independență. „Legea prevedea punerea în circulație a banilor de hârtie, sub formă de bilete ipotecare, pentru o sumă ce reprezenta jumătate din valoarea domeniilor statului ce nu erau grevate de ipotecă. Supravegherea și controlul emisiunii biletelor ipotecare au fost încredințate Casei de Depuneri și Consemnațiuni, care, în acest caz, a îndeplinit rolul unei bănci de emisiune. Biletele ipotecare aveau caracter de monedă legală, chiar dacă nu aveau acoperire metalică, aveau curs obligatoriu, și

---

<sup>58</sup> ibidem, pag. 154

se puteau primi la plată în toate instituțiile publice. La retragerea lor din circulație, prevăzută în maximum 6 ani de la emisiune, urmau a fi evaluate cu 10% mai mult decât valoarea lor nominală”<sup>59</sup>.

Cu trecerea timpului, ca urmare a dispariției aurului din circulația efectivă, funcționarea sistemului bimetalist era din ce în ce mai anevoioasă.

Dispariția aurului a fost efectul conjugat, pe de o parte, al tezurizării excesive de către populație a acestuia, iar pe de alta, al devalorizării dramatice a argintului față de aur, după descoperirea unor importante zăcăminte argentifere în diferite părți ale lumii.

Pentru a înlătura neajunsurile sistemului bimetalist, „în martie 1890, a fost adoptată o nouă lege monetară, potrivit căreia *unitatea monetară a României este leul de aur*, lege careia i s-au adus modificări în iunie același an și în mai 1892. Începând din 1892 are loc trecerea, definitivă, la sistemul monometalist aur, leul își păstrează conținutul metalic de 322,6 miligrame aur, cu titlu 0,900, și rămâne singura monedă cu putere liberatorie în țară. Monedele de argint și de aramă servesc numai ca monedă divizionară. Această trecere este însoțită și de reorganizarea Băncii Naționale a României”<sup>60</sup>.

După adoptarea monometalismului aur, creșterea economică s-a reflectat, printre altele, și prin sporirea cantității de bancnote aflate în circulație.

Astfel, în 1891 valoarea bancnotelor aflate în circulație era de 123,8 milioane lei, iar în 1898 atinsese 161,3 milioane lei.

Rezultat al preocupărilor intense ale oficialităților pe linia instituirii unui sistem bancar și de credit adecvat, la 1 decembrie 1880, își începe activitatea Banca Națională a României (B.N.R.). Ea a constituit nucleul sistemului bancar modern românesc, întrucât cumula atât funcția de emisiune monetară, cât și pe cea de atragere de disponibilități și acordare de credite. A fost concepută, ca societate anonimă cu capital mixt - de stat și particular - statul subscriind o treime, iar particularii celelalte două. Valoarea totală a capitalului social subscris era de 30 de milioane lei, divizată în 24.000 de acțiuni cu valoarea nominală de 500 de lei.

Prin lege, Băncii Naționale i se conferise privilegiul emisiunii monetare, precum și cel de a efectua următoarele tipuri

---

<sup>59</sup> ibidem, pag. 155

<sup>60</sup> ibidem, pag. 156

de operațiuni: scontarea efectelor de comerț, cu scadența de până la 100 de zile și prevăzute cu 3 semnături; scontarea bonurilor de tezaur, în limita a 20% din capitalul său vărsat; primirea unor sume de bani în cont curent; acordarea de avansuri, în cont curent sau pe termen scurt, garantate cu efecte publice sau titluri de stat; efectuarea oficiului de casierie în numele statului.

Pentru a asigura convertibilitatea bancnotelor emise, banca era obligată să mențină, în permanență, o rezervă de aur și argint, egală cu o treime din suma biletelor de bancă puse în circulație. O dată cu adoptarea monometalismului aur, în 1892, rezerva metalică a fost majorată la 40%, din care 30% trebuiau să fie formate din devize asupra Londrei și Berlinului.

Încă din primii ani ai funcționării sale, B.N.R. a desfășurat o activitate profitabilă atât pentru economia națională, cât și pentru ea însăși. A accelerat dezvoltarea economiei românești punând la dispoziția celor ce aveau nevoie de capital și a statului, capitalurile bănești inactice și veniturile bănești disponibile, mobilizate prin acțiunea mecanismelor de scont, reescont, lombardare ș.a. A asigurat o rentabilitate înaltă acționariatului său, obținând o rată a profitului din ce în ce mai ridicată, de 18,0% în 1881, de 26,3% în 1891, și de 38,3% în 1900<sup>61</sup>. Totodată însă, este de părere A.C. Cuza, deși societăți de capital, precum "Banca Națională a României și *Creditele* (*instituții la care vom face referire peste câteva paragrafe n.n.*) au folosit românilor, (*ele n.n.*) au folosit și străinilor din țară, poate chiar și mai mult, cum e cazul îndeosebi cu Banca Națională, de la care comercianții, industriașii și întreprinzătorii evrei (în sens larg: patronii de proveniență străină n.n.), prin băncile intermediare ale lor, și-au procurat, cu dobândă ieftină, bani(;), cu care au exploatat pe români<sup>62,63</sup>.

---

<sup>61</sup> ibidem, pag. 157,158

<sup>62</sup> Unul dintre elementele pe care el le invocă pentru a-și susține punctul de vedere este "procedura obișnuită a constituirii societăților capitaliste (de capital n.n.) la noi: cu personal de direcție mixt, de capitaliști, aproape cu toții străini, și de politicieni, aleși, cu îngrijire, din fiecare partid, câte unul sau doi, mai cu vază. Aportul politicianilor constă în capitalul influenței politice, ca să nu zicem chiar al corupției lor... Este evident că ori de câte ori vor intra în conflict interesele Statului cu interesele particulare - pe care le reprezintă tot ei - interesele Statului, care nu sunt ale nimănui, vor trebui să fie jertfite, ceea ce se-ntâmplă constant"., A.C. Cuza, *Studii economice-politice*, Imprimeriile Independența, București, 1930, pag. 764, 765;

Acest punct de vedere le este propriu și altor comentatori ai problematicii economice și financiar-bancare. Spre pildă, Victor Slăvescu notează: "Sistemul

În decursul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, au fost înființate și alte instituții financiare, deosebit de necesare edificării economiei moderne. Fondarea lor s-a făcut atât înainte de apariția Băncii Naționale, cât și ulterior ei. Astfel, înainte de înființarea Băncii Naționale, au fost fondate: în 1861 Banca Moldovei; în 1864 Casa de Depuneri și Consemnațiuni; în 1870, respectiv 1873, societățile de asigurare Dacia și România, care vor fuziona în 1881; în 1873 prima societate de credit funciar; în 1875 Creditul Funciar Urban din București; în 1882 Creditul Funciar Urban din Iași ș.a.

„Dintre acestea, contribuții deosebite la desfășurarea vieții economice au avut Casa de Depuneri și Consemnațiuni și Creditele Funciare”<sup>64</sup>.

Casa de Depuneri și Consemnațiuni a fost înființată la 1/13 decembrie 1864, prin decret al domnitorului Cuza, în scopul asigurării creditelor necesare execuției bugetului de stat. Capitalul său era format din fonduri județene și comunale neutilizate, depuneri judiciare și administrative, cauțiuni depuse de unii funcționari publici, precum și din depuneri ale particularilor. Pe lângă realizarea scopului pentru care fusese înființată, în limita disponibilităților, ea acorda și credite ipotecare. A fost reorganizată în 1880, an din care numele său a devenit Casa de Depuneri, Consemnațiuni și Economie.

---

camuflajelor (simulacrelor n.n.) de naționalizare, adică participări de capital minoritare (ale statului român n.n.) - 25%-30% - și reprezentări fictive (lipsite de putere decizională reală n.n.) în Consiliile de Administrație, a fost des întrebuintat – în special pe calea formală a Consiliilor de Administrație, în care au fost cooptați diferiți oameni politici și personalități, nu după normele vreunei competențe oarecare, ci pe baza influențelor ce puteau avea pe lângă diferitele autorități, în vederea servirii întreprinderii respective. Capitalul străin și conducerea străină rămăneau neschimbate; ceea ce se modifica era decorul, sub forma unor Consilii de Administrație împodobite cu personalități influente... Statul nu și-a făcut datoria, iar industria străină (activitatea economică patronată de străini n.n.) a continuat a se dezvolta în țara noastră, în cele mai bune condiții, alimentând cu însemnate venituri capitaliștii străini, ce treceau în fiecare an frontiera”, Victor Slăvescu, *Organizația de credit a României*, Editura Cartea Românească, București, 1922, pag. 153;

Între aderenții acestei de-a doua optici se numără și Octavian Goga, care oftează: “Populația de baștină a țării e orfană, fiindcă simte, cu durere, că celebrii oameni politici din sânul ei și-au pierdut glasul în registrele consiliilor de administrație ale băncilor dușmane”. Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, Editura Scripta, București, 1992, pag. 299

<sup>63</sup> A.C. Cuza, op.cit., pag. LXXI, LXXII

<sup>64</sup> Maria Mureșan, Dumitru Mureșan, op.cit., pag. 159

Creditele Funciare au avut ca temei juridic de înființare *Legea Creditului funciar român*, din 6/18 aprilie 1873. Ele acordau împrumuturi în limita a 50% din valoarea moșiilor ipotecate, cu termen de rambursare cuprins între 10-60 de ani, și cu un nivel al dobânzii de 7% pe an.

Ulterior fondării Băncii Naționale au luat ființă: în 1881 Case de credit agricol, în 1893 Creditul agricol, spre sfârșitul secolului al XIX-lea o serie de societăți rurale de credit, iar în 1891 primele cooperative de credit.

Casele de credit agricol au fost înființate pentru a-i împrumuta, în principal pe marii proprietari funciari și, în secundar, pe unii țărani înstăriți. Ele funcționau în fiecare județ, sub formă de societăți anonime, al căror capital era format în proporție de 2/3 din subscrieri de stat și de 1/3 din subscripții județene.

Creditul agricol, bancă agricolă de stat, cu filiale în toate județele, a fost înființat în anul 1893 în locul Caselor de credit agricol, care își încetaseră toate activitățile în urmă cu un an. El funcționa ca o bancă agricolă de stat, avea filiale în toate județele și acorda, la fel ca și precursorele sale, credite marilor proprietari funciari și țăranilor înstăriți. Suma maximă ce putea fi acordată per debitor era de 1.000 de lei, termenul era de maxim 9 luni, iar dobânda percepută era de 10%.

Cooperativele de credit, înființate sub denumirea de *bănci populare*, au avut drept scop propășirea gospodăriei țărănești. Ele au apărut ca urmare a dezvoltării mișcării cooperatiste, mișcare ce dorea să creeze la sate "o categorie socială înstărită, independentă și stabilă economic"<sup>65</sup>.

Băncile comerciale, în sensul consacrat al cuvântului, au luat ființă după crearea Băncii Naționale a României, și s-au constituit ca societăți pe acțiuni, cu capital românesc sau, după caz, străin. Astfel, cu capital românesc, au luat ființă Banca Agricolă, în 1894; Banca Comerțului din Craiova, în 1898; și Banca de Scont a României, în 1899; iar, cu capital străin, Banca Comercială Română, în 1897 - urmare a preluării de către băncile Diskonto Gesellschaft și S. Bleichreder din Berlin a caselor de bancă Frații Elias și Menelas Ghermani.

Modernizarea finanțelor publice, componentă importantă a procesului de înnoire economică și socială a României, a cunoscut drept momente de referință, de-a lungul ultimelor cinci decenii ale

---

<sup>65</sup> ibidem, pag. 161

secolului al XIX-lea, suprapunerea prevederilor Convenției de la Paris din 1858, privitoare la modernizarea sistemului fiscal, peste stipulațiile Regulamentului Organic, și unificarea fiscală din 1863, în urma căreia se adoptau noi legi fiscale, între care cele privitoare la modificarea patentelor și la perceperea unor impozite și taxe asupra vânzărilor.

După Unirea din 1859, reformele ce se cereau îndeplinite în vederea modernizării economico-sociale a țării, necesitau efectuarea unui volum din ce în ce mai mare de cheltuieli, pentru a căror acoperire trebuia să se procedeze, cu prioritate, la restructurarea sistemului fiscal. Trebuia rezolvată atât alimentarea cu fonduri a bugetului de stat și, implicit, repartizarea sarcinilor fiscale pe categorii de contribuabili, cât și dimensionarea cheltuielilor bugetare.

În anul 1862, domnitorul Cuza a formulat un program ce viza „așezarea definitivă și unificarea impozitelor, înființarea serviciilor de constatare și percepere a lor, înființarea unei Înalte Curți de Conturi și adoptarea unui buget echilibrat, program ce va fi realizat doar parțial de către el”<sup>66</sup>.

Ulterior Unirii de la 1859, bugetele țării noastre erau alimentate cu fonduri din trei mari categorii de venituri ordinare, și anume: impozite directe, impozite indirecte și taxe, și venituri domeniale.

„Impozitele directe, care reflectă caracterul social al sistemului fiscal, sunt în număr de patru: contribuția personală, contribuția pentru șosele și poduri, contribuția funciară și patentele. Primele trei, moștenite de la vechiul regim, au cunoscut unele modificări, păstrându-și, însă, caracterul inițial, de a privilegia, într-un fel sau altul, categoriile sociale înstărite”<sup>67</sup>.

Contribuția personală, întâlnită și sub denumirea de capitație sau bir, a fost introdusă prin Regulamentul Organic și era prelevată de la toți locuitorii din mediul urban și rural, fiind exceptate de la plata sa boierimea, clerul și alte categorii sociale privilegiate. De la momentul introducerii ei și până la unificarea fiscală din 1863 cuantumul său a fost de 30 de lei, după unificare fiind ridicat la 36 și fiind incluși în sfera plătitorilor și foștii privilegiați. Faptul că fiecare contribuabil, indiferent de starea sa materială, plătea aceeași sumă, reprezenta o încălcare flagrantă a

---

<sup>66</sup> ibidem, pag. 165

<sup>67</sup> ibidem

principiului echitații sociale în materie de impunere, un boier plătind tot atât cât și un pălmaș. „La contribuția menționată se aplica așa-zisa zeciuală, 3 lei, plătită de fiecare familie de țărani sau orășeni, și 3 lei de proprietari pentru fiecare familie de clăcasi, în cazul moșiilor locuite, și 5% din venitul net prezumat al moșiilor, în cazul în care acestea nu erau locuite de clăcași”<sup>68</sup>.

Contribuția pentru șosele și poduri a fost introdusă în Moldova de domnitorul Mihail Sturza, în anul 1836, și în Țara Românească de domnitorul Gheorghe Bibescu, în anul 1843, cu scopul colectării fondurilor necesare construirii și întreținerii drumurilor. Inițial ea era plătită în muncă, fiecare locuitor al satelor fiind obligat să muncească în acest sens 6 zile pe an. Pe parcurs ea a fost transformată în bani, percepându-se la început 6 lei, iar la sfârșitul domniei lui Cuza 39 de lei. În 1877 i s-a modificat denumirea în dare pentru căile de comunicație.

Contribuția funciară era un impozit direct, introdus la puțin timp după înscăunarea lui Cuza, aplicat asupra veniturii net al proprietății funciare, indiferent de valoarea acestui venit. Cota de impunere era stabilită anual, cu ocazia votării bugetului.

Patentele erau un impozit de cotitate, alunecător pe tranșe, aplicat asupra veniturii prezumat a se realiza de industriași, meseriași și comercianți. În anul 1877 impozitul comercial, stabilit proporțional asupra veniturilor, înlocuiește patentele.

Impozitele indirecte și taxele erau percepute asupra consumației și asupra circulației bunurilor. Ele „constau din venitul vămilor, adică taxele de import și export, taxele speciale la exportul de cereale și la cel de vite, taxele pe anumite băuturi alcoolice, taxele de timbru, de succesiune și altele”<sup>69</sup>.

Veniturile domeniiale, sursă relativ importantă de alimentare cu fonduri a bugetului, erau obținute din exploatarea domeniilor statului. Sfera domeniilor statului s-a aflat într-o permanentă extindere, la început ea cuprinzând doar vămile și ocnele de sare, ulterior adăugându-i-se căile ferate, societățile de navigație fluvială și maritimă, construcția de centrale electrice, comunicațiile poștale, telegrafice și telefonice.

„Înfăptuirea obiectivelor economice anunțate încă din primul an al Unirii Principatelor, în Mesajul Domnesc, reclama

---

<sup>68</sup> ibidem

<sup>69</sup> ibidem, pag. 166



sume enorme de bani. De exemplu, potrivit unor calcule făcute în epocă, numai construirea unei rețele de căi ferate, înființarea băncii de emisiune, a băncii de credit ipotecar și emisiunea de monedă națională, necesitau cheltuieli care reprezentau de 12 ori încasările bugetare ale anului 1859<sup>70</sup>.

Ca urmare a devastării teritoriului românesc de către războaiele purtate între cele trei imperii vecine, suzeranității sau dominației străine asupra diferitelor teritorii românești, menținerii târzii a relațiilor feudale și cheltuielilor neproductive exorbitante făcute de boieri, acumularea internă de capital bănesc, la jumătatea secolului al XIX-lea, era redusă.

Această insuficientă acumulare internă, coroborată cu necesitatea înfăptuirii obiectivelor cuprinse în Mesajul Domnesc, a impus intensificarea eforturilor proprii de acumulare, dar și apelarea la finanțarea externă.

„Atragerea capitalului străin s-a făcut, în general, pe trei căi: împrumuturi contractate de stat, concesiuni și investiții directe”<sup>71</sup>.

Cu toate că îi era imperios necesară, România întâmpina dificultăți în obținerea finanțării externe, chiar și din partea puterilor garante. „Cu mare greutate au fost obținute unele credite pentru nevoile curente ale tezaurului, și în condiții recunoscute ca deosebit de dezavantajoase pentru statul român”<sup>72</sup>. Astfel, „în august 1864, guvernul român contractează cu casa britanică Stern Brothers un împrumut în valoare de 916.000 de lire sterline, cu dobândă de 7% și garantat cu veniturile vămile. Din acest împrumut, consemnat în istorie sub denumirea de *Împrumutul Stern*, statul român a încasat efectiv 679.244 lire sterline. În octombrie 1866, la Paris, s-a încheiat tratatul denumit *Împrumutul Oppenheim*, în valoare de 36.610.500 de franci, cu dobândă de 17,57%. Statul român a încasat efectiv suma de 17.167.858 de franci și a garantat împrumutul prin ipotecarea veniturilor domeniilor sale.

Până la obținerea independenței de stat, capitalul străin mai participă la o serie de concesiuni cu caracter de monopol. Astfel, în 1864, se încheie o convenție cu compania engleză J. T. Barclay & J. Staniforth, pentru construirea a 19 poduri metalice peste o serie de râuri principale. În august 1866 se încheie, cu

---

<sup>70</sup> ibidem, pag. 169

<sup>71</sup> ibidem, pag. 168

<sup>72</sup> ibidem

aceeași companie, un contract de concesiune pentru construcția liniei de cale ferată București-Giurgiu”<sup>73</sup>.

După dobândirea independenței statale, termenii participării capitalului străin sunt relativ ameliorați, o parte din contractele de împrumut anterior încheiate fiind renegociate și reeșalonate, devenind cât de cât suportabile pentru partea română.

Investițiile directe de capital străin încep să apară în anii ‘60-’70 ai secolului al XIX-lea, capătă dimensiuni semnificative după adoptarea primei legi de încurajare a industriei, în 1877, și se amplifică substanțial după adoptarea legii minelor, în 1895. Astfel, au fost fondate: în 1864, cu capital francez, fabrica *Lemaître*, producătoare de cântare, măsuri și greutateți; în 1867, cu capital elvețian, turnătorii *Freund*; în 1868, cu capital englez, întreprinderea *Jackson Brown & Co*; în 1873, cu capital italian, fabrica de cărămizi *Max Tonolla*; în 1875, cu capital mixt franco-român și respectiv belgiano-român, fabricile de zahăr *Sascut* și *Chitila*; în 1896, cu capital austro-ungar, societatea petrolieră *Steaua Română*.

**Învățământul.** În a doua jumătate a secolului al XIX-lea învățământul românesc se îndreaptă lent, dar consecvent, către modernitate, racordându-se, atât prin prefaceri interne, cât și prin copiere, la sistemele de educație străine. În cadrul lui coexistau: forma publică, frecventată de copiii oamenilor obișnuți, și cea privată, urmată de descendenții familiilor boierești.

De-a lungul acestei perioade, „numărul elevilor școlilor publice cunoaște creșteri însemnate, fără însă(;) să cuprindă în ansamblu populația de vârstă școlară a țării. Astfel, potrivit datelor din literatura de specialitate, numărul elevilor din școlile publice era de circa 10.000, în 1850, și de 117.575, în 1875”<sup>74</sup>.

Totuși, în pofida tuturor eforturilor făcute și a progreselor înregistrate, la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea, analfabetismul constituia o realitate dureroasă, mai mult de jumătate din populația țării neștiind să scrie și să citească.

Între anii 1850-1859 învățământul public din Țara Românească era organizat pe baza cadrului de referință stabilit de Regulamentul Organic.

---

<sup>73</sup> ibidem, pag. 169

<sup>74</sup> ibidem, pag. 174

Între momentul Unirii Principatelor și cel al începutului secolului al XX-lea, cadrul legislativ de bază al organizării învățământului românesc era alcătuit din următoarele patru legi:

- a) *Legea asupra instrucțiunii*, adoptată în 1864 și intrată în vigoare un an mai târziu, în care se stipulează că „învățământul devine unitar în întreaga țară, și se stabilesc treptele acestuia, precum și durata studiilor: primar, de patru ani, egal, obligatoriu și gratuit; secundar, de șapte ani; și universitar, de trei ani”<sup>75</sup>;
- b) *Legea învățământului normal și normal-primar*, din aprilie 1893, care diferențiază timpul de studii pentru aceeași programă - patru ani la orașe și cinci la sate - și urmărește rezolvarea problemei construirii și dotării localurilor de școală;
- c) *Legea învățământului secundar și superior*, din 1898, prin care se instituie învățământul secundar de opt clase, structurat în două cicluri - inferior și superior -, și organizat pe trei secții - modernă, reală și clasică - ce funcționau în cadrul gimnaziilor și școlilor normale;
- d) *Legea privind organizarea învățământului profesional*, din martie 1899, care, datorită intervalului extrem de scurt cuprins între adoptarea ei și sfârșitul secolului, își va produce efectele benefice, aproape în exclusivitate, după încheierea perioadei la care ne referim.

Prezintă, de asemenea, importanță, cunoașterea procesului de pregătire a specialiștilor români, pentru domenii care, la timpul respectiv, au reprezentat sectoare economice, fie majore, fie emergente dar de mare perspectivă.

*Învățământul agricol.* Începutul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea găsește, în Moldova, funcționând școala înființată în 1841 la Darabani de către Teodor Balș, la care se predau, între altele, cunoștințe de lucrarea pământului și un curs economic, ținut în școlile publice, care cuprindea noțiuni de agronomie, silvicultură, tehnologie, chimie și medicină veterinară.

Legea și regulamentul școlar din 1851 au asigurat introducerea în școlile de la sate, sub formă practică, a cunoștințelor de agricultură privind creșterea animalelor, culturile de câmp, unitățile de măsură specifice ș.a., obligându-i, totodată,

---

<sup>75</sup> ibidem

pe elevii școlilor reale - din Iași, Botoșani și Galați - să studieze economie rurală și elemente de chimie aplicată la agricultură.

La începutul aceleiași jumătăți de secol, în Țara Românească se țineau deja, de mai bine de 10 ani, cursurile *pravilele pământului și cunoștințe de agricultură*, ambele făcând parte din programa școlară a Colegiului Sfântul Sava, precum și materiile *lucrarea pământului și economia casei*, amândouă fiind predate la școlile sătești.

De asemenea, în același moment, predarea unor cunoștințe de *plugărie* și de *economie casnică* era obligatorie în școlile elementare din capitalele de județ, iar la școlile sătești fusese introdus, din anul 1847, cursul denumit *Povățuirii asupra lucrării pământului, creșterea vitelor și alte asemenea*.

După 1850 învățământul agricol își continuă dezvoltarea. Astfel, în 1851, a fost înființat Institutul Național de Agricultură de la Pantelimon, iar, din 1864, predarea disciplinelor cu specific agricol este extinsă în seminariile teologice și școlile primare.

În 1883 acest învățământ este reorganizat "pe trei niveluri: școli primare(;), școli regionale(;), și o școală superioară la Herăstrău"<sup>76</sup>. Școli practice au fost înființate la Strehaeț (Slatina), în 1883, la Roman, în 1885; și la Armășești (Ialomița), în 1889.

La serviciile specialistului agronom apelau doar marii proprietari de pământ, numai în strictă concordanță cu gradul lor de înțelegere a necesității unei îndrumări științifice; iar țărani și proprietarii mijlocii cultivau plante și creșteau animale, în mare măsură potrivit tradiției zonei în care locuiau.

Până la înființarea, în anul 1883, a Ministerului Agriculturii, Comerțului, Industriei și Domeniilor, de acele probleme ale agriculturii care țineau de competența guvernului s-a ocupat o secțiune a Ministerului Lucrărilor Publice.

*Învățământul economic.* În a doua jumătate a veacului al XIX-lea, predarea disciplinelor cu profil economic se făcea atât în cadrul instituțiilor de învățământ superior, cât și în cel al învățământului de nivel mediu.

Astfel, în învățământul superior, programa de studiu a Academiei Mihăilene includea, încă din 1842, un curs de *economie politică*, această disciplină fiind predată, de asemenea, și în cadrul facultăților de drept ale Universităților din Iași și București.

---

<sup>76</sup> ibidem, pag. 177

La nivelul învățământului mediu, studierea detaliată a disciplinelor economice avea loc în cadrul școlilor comerciale. Rețeaua acestor unități de învățământ, deja cristalizată în deceniile 6-7 ale secolului al XIX-lea - și care cuprindea școlile de la București, Galați, Brăila, Buzău și Ploiești - este îmbogățită, ca urmare a necesității crescânde de personal special pregătit pentru activitatea comercială, prin crearea de noi astfel de așezăminte: în 1877 la Craiova, în 1880 la Iași, în 1898 la Turnu Severin, în 1899 la Pitești, și în 1900 la Giurgiu.

De asemenea, „în anul 1893, este recunoscută de către stat Școala Administrativă Superioară din București, care avea un program amplu de pregătire economico-juridică a unor specialiști în economie și administrația de stat centrală și locală”<sup>77</sup>.

Parametrii calitativi ce caracterizau, în primele decenii de după 1850, învățământul comercial mediu sunt îmbunătățiți, în ultimul pătrar al veacului al XIX-lea, prin adoptarea unei serii de măsuri legislative concepute în acest sens.

„Astfel, prin legea din 1879, durata studiilor la școlile comerciale se ridică la cinci ani, iar, printre materiile de specialitate, se aflau: statistică, contabilitate, cursul mărfurilor, noțiuni de finanțe și economie politică. Prin legea din 1883 învățământul comercial este organizat în două cicluri, fiecare dintre ele cu o durată de trei ani. Materiile de studiu ale ciclului întâi erau, în principal, *științele comptoir*, adică corespondență comercială, contabilitate și cunoștințe despre schimb. În ciclul doi se studiau economie politică, drept comercial, maritim, vamal și administrativ”<sup>78</sup>.

Legea din 1899 menține cele două trepte, dar le diferențiază durata și le modifică planurile de învățământ. Astfel, primul ciclu are o durată de doi ani pentru băieți și de trei ani pentru fete, iar al doilea, de patru ani pentru toți elevii. Materiile de studiu se diversifică și își sporesc gradul de complexitate. „Dintre acestea menționăm: studiul comerțului, transportului și tarifelor de transport, geografia economică, economia politică, cu aplicații în comerț și industrie, și, în special, economia comercială și industrială a țării, noțiuni de finanțe și de statistică, elemente de istoria comerțului și a industriei, legislație comercială,

---

<sup>77</sup> ibidem, pag. 178

<sup>78</sup> ibidem

industrială, maritimă, vamală, fiscală, noțiuni de drept civil și administrativ ș.a.”<sup>79</sup>

*Învățământul tehnic.* În decursul perioadei la care ne referim, preocuparea consacrată pregătirii mâinii de lucru calificate pentru activitatea industrială constituie o realitate permanentă.

Ea se amplifică, după 1877, ca rezultat al adoptării legislației de încurajare a industriei.

Învățământul tehnic era organizat atât în forma universitară, cât și în cea preuniversitară.

Actul de naștere a învățământului tehnic superior este reprezentat de înființarea, în 1864, a Școlii Naționale de Puniți, Șosele, Mine și Arhitectură, instituție ce va fi transformată, trei ani mai târziu, în Școala Națională de Poduri și Șosele.

La nivelul preuniversitar al învățământului tehnic funcționau, pe parcursul celor cinci decenii în cauză, școli elementare de meserii și școli superioare de meserii.

Școlile aparținând primei categorii erau „organizate din inițiative variate, în primul rând ale statului, apoi de către județe, de către comune, dar și de particulari, de întreprinderi sau asociații de întreprinderi”<sup>80</sup>. Ele funcționau atât la orașe, după specificul meseriei, cât și la sate, pe lângă școlile primare. Ponderea lor numerică era localizată în mediul urban, iar durata studiilor era cuprinsă între 4 și 5 ani. Pentru a putea urma aceste școli elevii trebuiau, în mod obligatoriu, să fi absolvit școala primară.

Școlile componente ale celei de a doua categorii funcționau numai în marile orașe, între care București și Iași.

### **1.3. Curente în gândirea economică românească**

În funcție de interesele pe care le servesc și de metodologia pe care o adoptă distingem două orientări fundamentale și antagoniste: liberalismul și protecționismul. Primul etichetează drept funeste măsurile de protejare a economiei naționale, celălalt demonstrează că propășirea țării este imposibilă fără aplicarea lor.

Numeroasele și, totodată, severele dificultăți de ordin economic cu care s-a confruntat țara noastră în decursul celei de a

---

<sup>79</sup> ibidem

<sup>80</sup> ibidem

doua jumătăți a veacului al XIX-lea, au necesitat și au stimulat dezvoltarea gândirii economice românești.

„Era vorba - precizează Sultana Sută-Selejan – atât de o mai bună receptare a mișcării de idei din gândirea economică europeană, cât, mai ales, de găsirea unor răspunsuri adecvate situației concrete din țara noastră. Acestea presupuneau o puternică și neîncetată confruntare de opinii, în funcție de interesele specifice diferitelor grupuri sociale, cât și afirmarea unei gândiri originale, prin raportarea problemelor puse în discuție la interesele fundamentale ale națiunii române, aflată în plin proces de afirmare”<sup>81</sup>.

Problematika economică abordată, circumscrisă dezideratului modernizării și eficientizării economiei românești, impunea formularea și adoptarea unor opțiuni privind, deopotrivă, definirea obiectivelor majore urmărite și identificarea celor mai adecvate mijloace destinate atingerii lor.

În cadrul ei se distingeau cel puțin următoarele patru componente principale: rezolvarea problemei agrare - identificarea celei mai potrivite modalități de abolire a structurilor sociale feudale și a relațiilor de producție aferente lor; formularea opțiunii privitoare la structura pe termen lung a economiei - atribuirea rolului prioritar fie agriculturii, fie industriei; stabilirea politicii economice externe preferabile - fie cea liberschimbistă, fie cea protecționistă; adoptarea unei hotărâri limpezi privitoare la direcția în care trebuia canalizată dezvoltarea economiei românești în contextul pieței mondiale - fie perpetuarea statutului de furnizoare a materiilor prime și de importatoare a produselor manufacturate, fie răsturnarea acestuia.

În funcție de interesele servite și de metodologia adoptată de către diferiții gânditori, precum și în strânsă conexiune cu raportul de forțe existent pe plan socio-politic, putem delimita, în cel mai sintetic mod, două orientări doctrinare fundamentale și antagoniste: liberalismul și protecționismul.

*Liberalismul* este un sistem teoretic și doctrinar care are la bază, potrivit lui Ivanciu Nicolae-Văleanu, următoarele idei: „homo economicus este actorul principal al vieții economice; proprietatea privată este temelia producției raționale și eficiente; piața și

---

<sup>81</sup> Sultana Sută-Selejan, op. cit., pag. 273

categoriile ei constituie mecanismul economic optim, capabil să rezolve în mod automat, pe baza cererii și ofertei, toate dezechilibrele, asigurând în permanență echilibrul și eficiența; profitul particular este stimulentele activității economice<sup>82</sup>; măsurile de protejare a economiei naționale și favorizarea unor ramuri în detrimentul altora au consecințe funeste pentru dezvoltarea armonioasă a organismului economic național.

El cunoaște două orientări principale: cea *liberal-democrată* - printre ai cărei reprezentanți de seamă se numără Ion Ghica, Enric Winterhalder și George Barițiu - care, constatând caracterul agrar al economiei românești, consideră posibilă și necesară dezvoltarea industrială, dar numai în condiții de liberă concurență, adică fără măsuri protectoare pe care le aprecia ca fiind artificiale; și cea *liberschimbistă agrarian-conservatoare* - printre ai cărei fruntași se află Ion Strat, Al. Moruz, N. Filipescu, Petre Carp, P. Missir - care privesc dezvoltarea agrară ca pe un element specific al economiei noastre, văzând în industrie ceva dăunător organismului economic.

*Protecționismul* reprezintă, potrivit tot lui Ivanciu Nicolae-Văleanu, sistemul teoretico-doctrinar ale cărui idei directoare sunt: „economicul este elementul determinant în dezvoltarea societății și în propășirea țării; fără o industrie autohtonă puternică este de neconceput progresul necesar României; industria mare este lipsită de sorți de izbândă în condițiile funcționării liberschimbismului; protejarea industriei naționale este indispensabilă pentru stimularea dezvoltării industriei autohtone; capitalul străin își urmărește propriile interese și doar în anumite condiții poate fi un factor stimulator al dezvoltării țării în care pătrunde; obstacolele în calea dezvoltării se leagă, mai ales în interior de nerezolvarea problemei agrare, iar în exterior de dependența economică și politică față de o seamă de țări străine; în dezvoltarea țării trebuie să precumpănească interesul general al patriei față de cel particular al fiecărui individ; dezvoltarea trebuie să se sprijine pe activitatea creatoare a propriului popor și să aibă loc în cadrul unui amplu program de lungă perspectivă; dezvoltarea economiei trebuie să fie mijloc de ridicare a țării și nu

---

<sup>82</sup> Ivanciu Nicolae Văleanu, *Tratat de doctrine economice*, Editura RAMO, București, 1996, pag. 331



scop în sine”<sup>83</sup>; problemele economice trebuie înțelese potrivit cu cerințele vitale ale țării.

În galeria figurilor marcante ale protecționismului românesc au ocupat locuri de seamă personalități ca: Dionisie P. Marțian, Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian.

Ei considerau firesc să aplice, din teoriile elaborate de străini, tot ceea ce este valoros și potrivit pentru România, și să adauge, în funcție de coordonatele specifice ale realității românești, propria contribuție, pentru a le adapta intereselor progresului național.

Idei ale celor două sisteme teoretico-doctrinare prezentate își găsesc reflectarea în planul politicii militante, constituind izvorul conceptual-ideatic al platformelor-program promovate de principalele forțe politice ale vremii<sup>84</sup>: cea liberală și cea conservatoare - forțe care, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au dominat scena politică românească, alternând la guvernare pe întreg parcursul perioadei de referință.

Spre sfârșitul secolului se afirmă curentul socialist, care, potrivit aprecierii formulate de Sultana Sută-Selejan, „a reprezentat interesele muncitorilor salariați de la orașe și sate. El a evoluat de la socialismul utopic premarxist la gândirea marxistă și s-a dezvoltat, mai ales, după cucerirea independenței de stat a României (1877), în legătură cu crearea primului partid politic muncitoresc din țara noastră (P.S.D.M.R. – 1893) și dizolvarea lui în 1899. Din acest curent au făcut parte gânditori ca: C. Mille, Sofia, Ion și Gheorghe Nădejde, Al. Ionescu, C. Dobrogeanu Gherea, Zamfir și Ecaterina Arbore, M. Gheorghiu-Bujor, Chr. Racovschi, Alecu Constantinescu, E. Rozvan etc.”<sup>85</sup>

O mare parte dintre membrii marcați ai Partidului Conservator - ca de exemplu: Titu Maiorescu, P. Carp, V. Pogor - erau și membri fondatori ai societății culturale *Junimea*, organizație care a jucat un rol de seamă pe scena confruntărilor politico-ideologice românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

---

<sup>83</sup> ibidem, pag. 336

<sup>84</sup> vezi Anexa nr. I

<sup>85</sup> Sultana Sută-Selejan, op. cit., pag. 275

Fondatorii Junimii – „formați spiritual în Germania sau Austria deceniilor cinci și șase ale respectivului secol (singurul care a studiat în Franța a fost V. Pogor, dar și acesta nu într-un liceu francez, ci într-un pension german)”<sup>86</sup> - perioadă în care „școala istorică a dreptului a dominat efectiv universitățile germane și opinia publică, întreținând cultul pentru spiritul evolutiv, pentru blamul antirevoluționar, pentru calea specifică, organică, a definirii structurilor politico-legislative ale fiecărui popor - și împotrivindu-se tendințelor cercurilor care cereau universalizarea principiilor de drept și organizare social-politică statuate de filosofii francezi ai secolului luminilor”<sup>87</sup>, și-au propus „să impună o nouă orientare în spiritul public din România, deosebită și contrară celei sau celor existente”<sup>88</sup>. „Într-o țară în care toate zonele culturii și științei erau filogalice, cultura franceză bucurându-se de stimă unanimă, Junimea, propunând orientarea filogermană, se înverșuna în polemici cu mare ecou, împotriva curentelor de idei de formație franceză”<sup>89</sup>.

„Popularizând cu insistență cultura germană – filosofia, literatura, sociologia, estetica, lingvistica, dreptul, economia politică, fără a neglija problemele de ordin strict politic – junimiștii se vor strădui să imprime culturii românești direcția socotită de ei drept cea mai potrivită pentru România, anume: descătușarea de sub influența ideologico-politică a Franței și apropierea de aceea a Germaniei”<sup>90</sup> - „țară ale cărei realități social-economice se asemănau, la acea vreme, destul de mult cu cele din România”<sup>91</sup>.

Clădindu-și întreaga ideologie „pe principii evoluționiste, ei au demonstrat, mereu, că tot răul constat pe tărâm social-economic, politic, cultural-științific, de care suferă România, se datora încălcării brutale a principiului dezvoltării organice”<sup>92</sup> și au promovat „ideea potrivit căreia revoluția - cea franceză”<sup>93</sup>, în mod special - reprezintă un act arbitrar care curmă nefiresc mersul lin al istoriei, după formule ideologice abstracte, construite rațional,

---

<sup>86</sup> Zigu Ornea, *Junimea și junimismul*, vol. I, Editura Minerva, București, 1998, pag. 143

<sup>87</sup> ibidem, pag. 145, 146

<sup>88</sup> ibidem, pag. 138

<sup>89</sup> ibidem, pag. 138, 139

<sup>90</sup> ibidem, pag. 139, 140

<sup>91</sup> ibidem, pag. 147

<sup>92</sup> ibidem, pag. 141, 142

<sup>93</sup> vezi Anexa nr. II

dar fără a ține seama de determinările organismului natural al istoriei<sup>94,95</sup>.

Pe baza acestei zestre filosofice și ideologice, au considerat că „soluțiile radicale de orice fel trebuie respinse, ca neîngăduite și intolerabile, orideunde și oricum ar fi venit, și că dezvoltarea structurilor românești spre o civilizație modernă trebuie făcută, obligatoriu, numai pe cale evolutivă”<sup>96</sup>. Aceasta întrucât, „în opinia autorilor celebrei teze a *formelor fără fond* - teorie în care prin *formă* se înțelege cadrul exterior al civilizației importate, iar prin *fond*, moravurile (obiceiurile n.n.), conținutul sufletesc și starea social-economică -, la noi în țară, prin brutale și necugetate acțiuni de import civilizatoriu, s-a produs o alcătuire hibridă, caracterizată prin crearea unor forme lipsite de fondul lor propriu”<sup>97</sup>.

„Plasat irevocabil în spațiul doctrinar și politic al conservatorismului - și făcând din teza *formelor fără fond* - căreia îi conferea un caracter rechizitorial, și pe care o detecta în toate compartimentele organismului românesc - elementul pivot al ideologiei sale, junimismul profesa, permanent, aceleași convingeri slujite rectiliniu și opuse, consecvent, celor liberale, socotite revoluționare”<sup>98</sup>.

## 2. Activitatea lui Mihai Eminescu

Atât față de liberalism cât și de protecționism, adoptă o poziție obiectivă, depășind interesele de grup și de partid. În apărarea intereselor naționale ale poporului român, critică, în mod curajos și argumentat, opinii și poziții înguste, neconforme cu interesele generale ale națiunii române. Procedează astfel, indiferent de coloratura politică sau orientarea economică a promotorilor lor.

Mihai Eminescu s-a născut la 15 ianuarie 1850, în localitatea Ipotești, situată în apropierea orașului Botoșani. A fost cel de al șaptelea copil al căminarului Gheorghe Eminovici.

Așa cum arată Ion Crețu, „încă din primii ani de școală, teatrul, poezia și cultura făceau parte din preocupările sale”<sup>99</sup>. La

---

<sup>94</sup> vezi Anexa nr. III

<sup>95</sup> Zigu Ornea, *Junimea și junimismul*, vol. I, pag. 152

<sup>96</sup> ibidem, pag. 166

<sup>97</sup> ibidem, pag. 188, 195

<sup>98</sup> ibidem, pag. 168, 195

<sup>99</sup> Ion Crețu, *Tablel cronologic*, în volumul: Mihai Eminescu, Între Scylla și Charybda. Opera politică; Casa de editură Litera, Chișinău, 1997, pag. 5

vârsta de 16 ani, trimite la revista de limba română *Familia* din Pesta, primele poezii, publicate de Iosif Vulcan, redactorul revistei, cel care-i schimbă și numele: din Eminovici, cum se chema de fapt după tatăl său, în Eminescu.

În anii 1867 și 1868, Eminescu colindă țara, făcând parte, ca sufleur, din trupele de teatru conduse de Iorgu Caragiale și, respectiv, Mihai Pascaly. Călătorește prin Muntenia și Transilvania, iar între 1869 și 1874 îl aflăm la Viena și la Berlin, urmând cursuri la universitățile de acolo, în scopul obținerii unui doctorat în filosofie. Însă nu va deveni doctor în filosofie, deși prietenii săi de la Junimea, în frunte cu Titu Maiorescu, i-au recomandat să obțină acest titlu, pentru a-l putea apoi numi profesor universitar în Iași<sup>100</sup>.

„La 1 septembrie 1874 era numit, însă, în postul de director al Bibliotecii Centrale din Iași. Pe lângă sarcinile de la bibliotecă, preda lecții de logică, la Institutul Academic, în locul lui Xenopol”<sup>101</sup>.

Din 1870 începe colaborarea la *Convorbiri literare*, se apropie de T. Maiorescu și de C. Negruzzi, și va fi socotit, el însuși, un junimist important.

Întors de la studii, va ține *prelecțiuni populare*, ca toți junimiștii.

Este interesat de istorie - în 1871, împreună cu viitorul prozator Ioan Slavici, a luat parte, cu entuziasm, la organizarea sărbătoririi de la Putna a lui Ștefan cel Mare, prilej pentru români de a-și afirma istoria proprie într-o Bucovină aflată atunci sub ocupație austriacă - și de filosofie - traduce din operele marilor filosofi ai timpului său.

În 1875, schimbându-se guvernul, este disponibilizat de la conducerea bibliotecii. Lucrează succesiv ca redactor la *Curierul de Iași*, bibliotecar la Iași, revizor școlar, redactor la *Timpu*. În toate aceste funcții pune suflet și energie. Astfel, rapoartele școlare ale revizorului sunt precise, iar prin articolele politice, scrise ca redactor, se remarcă drept unul dintre cei mai de seamă ziariști români. Asemeni lui I. L. Caragiale sau I. Slavici, contemporani și prieteni ai săi, Mihai Eminescu ridică gazetăria la nivelul unei veritabile arte. De altfel, anii cei mai rodnici ai gazetarului, cei de la *Timpu* (1877-1883), coincid cu anii cei mai buni ai poetului, care-și scrie și publică, în acest interval, aproape toate marile creații lirice.

---

<sup>100</sup> ibidem, pag. 9

<sup>101</sup> ibidem, pag. 10

În anul 1883 starea sănătății sale începe să cunoască o depreciere gravă<sup>102</sup>. În timp ce se afla la Viena, într-un sanatoriu unde îl trimiseseră junimiștii, în țară, Titu Maiorescu îi publică un volum de versuri intitulat *Poezii*, singurul apărut antum. După șase ani de suferință, Mihai Eminescu se va stinge din viață, la 15 iunie 1889, în sanatoriul din București al doctorului Șuțu.

Gândirea sa economică a parcurs până la cristalizarea deplină, după cum relevă Vasile C. Nechita, o evoluție stadială<sup>103</sup>.

În perioada vieneză, deși principala sa pasiune continuă să o constituie dreptul, Mihai Eminescu a luat contact cu prelegerile economice ale lui Lorenz von Stein, care adaugă filosofiei dreptului economia politică și științele financiar-administrative.

De abia la Berlin îl găsim audiindu-l pe E. Dühring, ale cărui conferințe despre economia *națională* îl introduc în intimitatea teoriilor lui Friederich List - a căror concordanță cu concepțiile sale o va recunoaște mai târziu. Zelul și priceperea cu care E. Dühring a făcut cunoscute ideile sale și pe cele ale fondatorilor teoriei economiei naționale, i-au suscitât lui Mihai Eminescu un interes aparte față de acestea.

„În sistemul argumentațional al noii școli de gândire economică, Eminescu a pătruns rapid și adânc, la început mijlocit prin intermediul scrierilor și cursurilor lui Dühring și apoi, nemijlocit, prin studierea în original a operei lui Carey și List. Manuscrisul de proporții, intitulat *Economia națională*, în care se încearcă o definiție, nu lipsită de interes, a conceptului ca atare și se întreprinde o amplă incursiune în istoria punerii problemei, începând cu filosofia antică - Xenofon, Platon, Aristotel - și terminând cu Kant, extrasele din diferite publicații ale lui Carey și List, precum și numeroasele articole de gazetă, în paginile cărora, expunându-și propria sa viziune industrialistă și protecționistă, face dese referiri la cei doi cercetători cunoscuți și recunoscuți ai teoriei economiei naționale, probează convingător acest lucru”<sup>104</sup>.

„În scrisoarea trimisă lui Titu Maiorescu, din Berlin - arată Alexandru Oprea -, Mihai Eminescu expunea o teză care va deveni una dintre ideile fundamentale ale gândirii sale: *Interesul practic pentru patria noastră ar sta, acum, în înlăturarea teoretică a*

---

<sup>102</sup> vezi Anexa nr. IV

<sup>103</sup> Vasile C. Nechita, *Meditații economice eminesciene*, Editura Junimea, Iași, 1989, pag. 61

<sup>104</sup> ibidem, pag. 62

oricărei îndreptățiri pentru importarea nechibzuită a unor instituții străine, care nu sunt altceva decât organizări speciale ale societății omenești în lupta pentru existență, ce pot fi, de bună seamă, permise în principiile lor generale, a căror cazuistică, însă, trebuie să rezulte, în mod empiric, din împrejurările particulare ale fiecărui popor și ale fiecărei țări”<sup>105</sup>.

Includerea principalilor reprezentanți ai vechii școli istorice germane printre autorii preferați ai lui Mihai Eminescu, imediat după fondatorii teoriei și politicii economice naționale, s-a datorat mai multor factori, între care, un rol important, au avut: buna cunoaștere a limbii germane, școala pe care o frecventa și marea lor popularitate - rolul predominant fiind reprezentat de orientarea lor naționalistă, conservatoare și pronunțat antiliberală.

„Pe Karl Knies, exponent de seamă al vechii școli istorice germane, spre exemplu - precizează George Călinescu - Eminescu l-a citit pentru că îi confirma, și îi întărea, convingerea că, ordinea economică și social-politică este produsul dezvoltării istorice naționale specifice și nu al acțiunii legilor economice obiective cu valabilitate universală”<sup>106</sup>, iar, „pe Gustav Schmoller, pentru că îl satisfăceau insistența și inteligența cu care, acesta, susținea statul monarhic, monarhia ca formă de guvernământ situată deasupra claselor sociale și a luptelor fratricide dintre partide”<sup>107</sup>.

---

<sup>105</sup> Alexandru Oprea, *În căutarea lui Eminescu gazetarul*, Editura Minerva, București, 1983, pag. 289 – Formularea *ad literam* a respectivei idei este: „Interesul practic pentru patria noastră ar consta, *cred*, în înlăturarea teoretică a oricărei îndreptățiri pentru *importul necritic* de instituții străine, care nu sunt altceva decât *organizații specifice* ale societății omenești în lupta pentru existență, care pot fi, *deci, preluate* în principiile lor generale, dar, a căror cazuistică trebuie să rezulte, în mod empiric, din *relațiile dintre popor și țară - teritoriu* -“ (Mihai Eminescu, *Scrisoarea adresată, la 5 februarie 1874, lui Titu Maiorescu*, în *Opere*, vol. XVI, Ed. cit., 1989, pag. 48); Pentru o cât mai fidelă redare a realității istorice, precizăm că, amintita scrisoare a fost expediată, de fapt, - așa după cum autorul ei specifică în antet - din localitatea germană Charlottenburg. n.n.) Un echivalent informațional al ei este următorul: „Politicește nematur e oricine susține adevărul absolut al unor teorii aplicabile la viața statului, căci acele teorii, departe de a fi absolut adevărate, nu sunt decât rezultatul, cristalizațiunea, formula matematică oarecum a unei stări certe a societății, care stare iarăși (la rândul ei n.n.) e condiționată prin o mulțime de factori economici, climatici, etnologici ș.a.m.d.”, idem, *Nu ne pare bine...*, Timpul, 6 septembrie 1878, în *Opere*, vol. X, ed. cit., 1989, pag. 105

<sup>106</sup> George Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, Editura pentru literatură, București, 1969, pag. 374

<sup>107</sup> ibidem, pag. 373

Așadar, selecția operată de către Mihai Eminescu între lucrări și semnatarii lor a fost făcută în funcție de propriile sale înclinații politice și științifice, iar nicidecum după criterii conjuncturale și laterale.

Tot sub impulsul acelorși opțiuni intelectuale, Mihai Eminescu a căutat să-și fundamenteze argumentația și pe elemente doctrinare aparținând clasicilor anglo-francezi ai economiei politice.

De factură conceptuală similară cu teoreticienii economiei naționale și cu reprezentanții vechii și noii școli istorice germane, însă de o deschidere tematică și interpretativă mai largă, aceștia au fost priviți de Mihai Eminescu cu o încredere uneori nelimitată și necondiționată. Astfel, potrivit lui Vasile C. Nechita, de fiecare dată când a abordat problema *disproporției dintre producție și comerț*, ca și atunci când a fundamentat *necesitatea prevalării devansării actului creator față de cel mijlocitor*, el l-a citat pe J. Stuart Mill - cu ale sale lucrări: *Principii de economie politică și Mărturii ale unui Comitet al Camerei Comunelor*; iar, când a simțit nevoia să confere un plus de rezistență demonstrației sale privitoare la raportul dintre industrie și negoț, (precum n.n) și (celui n.n.) dintre mărimea cheltuielilor de transport și valoarea mărfurilor supuse deplasărilor spațiale, s-a sprijinit pe *Tratatul de economie politică*<sup>108</sup> al acestuia.

Mihai Eminescu a analizat și opera fiziocratului François Quesnay, cu ale cărui idei a fost de acord în privința ordinii naturale, dar de care s-a disociat în ceea ce privește promovarea pe plan extern a expansionismului economic liberschimbist.

Aceeași atitudine diferențiată a adoptat-o și față de Adam Smith și David Ricardo: „a agreat, în principiu, opiniile exprimate de aceștia în privința muncii productive, a rentei și, în general, a relațiilor agrare; dar și-a exprimat, deschis, dezacordul față de politica economică liberschimbistă, fondată pe teoria costurilor absolute și a celor comparative, considerând-o neadecvată condițiilor noastre specifice concret-istorice”<sup>109, 110</sup>.

---

<sup>108</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 64

<sup>109</sup> „În veacul nostru lucrurile iau o întorsătură foarte amenințătoare pentru cel economicște slab, pentru cel necult, când concurența e pe deplin liberă. Atârnarea economică de altădată se schimbă, din nefericire, în exterminarea economică a aceluia căruia locul unde muncește, sau nivelul său de cultură, nu-i dau aceleași avantaje ca vecinului său mai fericit.

Capătul pârgheiei, care odată era ridicat și plecat de puterea omenească, e, astăzi, pus în mișcare de o putere elementară, care nu ostenește niciodată, care

Articolul de extremă sinteză pe care Mihai Eminescu l-a scris în momentul în care gândirea sa economică s-a cristalizat pe deplin, este *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, scriere în care a expus, cu o coerență impresionantă, întregul angrenaj al concepțiilor sale sociale, politice și economice, pe care în tot decursul activității sale ulterioare le va completa, nuanța sau exacerba, dar niciodată dezminți.

După parcurgerea acestei prezentări a concepțiilor economice care au contribuit la formarea și cristalizarea gândirii economice eminesciene, putem înțelege faptul că, deși reală și amplă, „influența gândirii economice străine n-a fost totuși hotărâtoare. Determinante sub aspectul genezei, structurii și fondului ideatic al operei eminesciene au fost realitățile concret-istorice românești, anterioare sau contemporane poetului”<sup>110</sup>, realități care au reprezentat baza și au conferit substanța tuturor scrierilor economice ale lui Mihai Eminescu.

Așa cum reliefează Vasile C. Nechita, în raport cu ambele orientări doctrinare fundamentale ale veacului său, liberalismul și protecționismul, Mihai Eminescu, ca și alți economiști ai vremii, adoptă o poziție obiectivă, depășind interesele de grup și de partid, „luând apărarea intereselor naționale ale poporului român și criticând, în mod curajos - bazându-se pe argumente

---

se hrănește cu jărat, asemenea cailor năzdrăvani din poveste, care produce în minute ceea ce omul singur ar produce în ceasuri sau în zile. Puterea oarbă a aburului, întemnițată în cilindrul mașinii cu vapor, ridică pârghia la un capăt, iar cea ridicătură se preface, la celălalt capăt, în rotații, în izbiri cu ciocanul, în imprimări în metal, în zbor de suveică, c-un cuvânt, puterea individuală nu e mai nimic față de această neadormită putere, care n-are nevoie pentru hrana ei, decât de cărbuni și de apă. Unde apare produsul fabricii de postav sau de pânză, războiul postăvarului și al pânzarului se oprește. Ba, Maiestatea sa Aburul și-a creat un anume popor în toate țările, o a patra clasă, care, datorându-și nașterea unei puteri oarbe și elementare, amenință c-o elementară orbire vechile clădiri (organizarea socială, regulile de gândire și normele axiologice n.n.) ale civilizației omenești.

N-avem nevoie a o mai spune că, România e, asemenea, în mare parte, jertfa acestei întunecoase maiestăți. Breslașii și-au zvrălit uneltele la apropierea lui, iar acum unii dintre ei se sfâșie și se mănâncă reciproc, iar alții, mai practici, știu a se despăgubi de strângerea breslelor, prin precupețirea întinsă a obiectelor de consumație, scumpind în mod artificial traiul zilnic.

Cum că acest soi de viață economică nu poate duce decât la descompunerea deplină a societății române, nu mai poate fi îndoială”, Mihai Eminescu, *Concesiuni economice*, în Opere, vol. X, pag. 72

<sup>110</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 66

<sup>111</sup> ibidem, pag. 70



convingătoare care decurgeau atât din știința economică, cât și din practica economică a poporului nostru și a altor popoare - opinii și poziții înguste, neconforme cu interesele generale ale națiunii române, indiferent de coloratura politică sau orientarea economică a promotorilor lor”<sup>112</sup>.

El a formulat și a susținut opțiuni strategice, realiste și eficiente, pentru propășirea economică și socială a țării noastre, îndeosebi „importanța și urgența făuririi unei industrii naționale, precum și ridicarea nivelului de civilizație și cultură a întregii națiuni, cultivarea creativității tradiționale a poporului nostru”<sup>113</sup>.

Prin opțiunile sale privitoare la dezvoltarea industrială a țării - prioritate strategică a cărei înlăptuire trebuie sprijinită în mod obligatoriu de către stat - Mihai Eminescu se manifestă ca un adept al protecționismului economic, iar prin concepția sa despre relațiile sociale - necesitatea imperioasă a înlăturării exploatării de orice fel și bazării edificiului social pe raporturi de echitate interumană<sup>114</sup> - aderă la ideile liberalismului politic.

Astfel, se poate afirma că Mihai Eminescu are o atitudine disimetrică față de liberalism: îl respinge în plan economic, dar îi subscrive, din punctul de vedere menționat, în plan politic.

În contrast cu concepțiile economiștilor liberali ai secolului al XIX-lea, care făceau din știința economică o fenomenologie rece, lipsită de orice imperativ superior de ordin supraeconomic, el făcea din independența țării față de exterior și afirmarea caracterului național în interior, țeluri pentru a căror slujire cu mijloacele economiei și-a dedicat întreaga viață.

Însuflețit de aceste țeluri și „format spiritual, ca și frunțașii Junimii, într-un mediu germanic unde voga molipsitoare a operei lui Schopenhauer”<sup>115</sup>, școala istorică a dreptului și cea a

---

<sup>112</sup> ibidem, pag. 291, 292

<sup>113</sup> ibidem, pag. 292

<sup>114</sup> vezi Anexa nr. V

<sup>115</sup> Precizăm că „personalitatea lui Eminescu, în dubla ei ipostază – umană și creatoare – nu a interpretat schopenhauerismul ca un învățacel epigonic. L-a retopit și l-a reconstituit, potrivit propriei viziuni, distanțându-se și disociindu-se de rigorile rigide ale prescripțiilor maestrului. În timp ce Schopenhauer nu ostenea să conteste realitatea cauzelor sociale ale *răului universal*, să considere drept o explicație trivială orice tentativă de a vedea în inegalitatea socială unul dintre izvoarele suferinței umane - proclamând, ca soluție unică, învingerea voinței prin resemnare - ; Mihai Eminescu, fără a abjura de la preceptele eticii schopenhauriene, nu ocolea soluțiile militante. Adeptul postulatelor schopenhauriene a fost, în viața practică, un luptător pentru asanarea condiției sociale și politice a poporului său. El a fost un

protecționismului național în economie politică dominau autoritar viața intelectuală - arată Zigu Ornea - Mihai Eminescu a descoperit în criticismul maiorescian destule puncte de vedere pe care și el le împărtășea”<sup>116</sup>. Astfel, pe fondul unei ideologii esențialmente comune, mai cu seamă în privința teoriei formelor fără fond, el intră în rândurile junimiștilor.

Trebuie însă „observat - subliniază tot Zigu Ornea – că, în tratarea acestui motiv fundamental al ideologiei junimiste, Mihai Eminescu a introdus o bine desenată notă deosebitoare: în timp ce la exponenții Junimii critica formelor fără fond se păstra în planul strict al culturalului și al instituțiilor politice, la Eminescu apare categoria de *muncă* drept element de bază al evoluției civilizației de la o etapă la alta”<sup>117</sup>. Astfel, „ducând dincolo de originar teoria maioresciană – junimistă – a formelor fără fond, Eminescu i-a adăugat conceptul păturii superpuse - avocați, funcționari, oameni politici, comercianți”<sup>118</sup>. „O dată cu reproșul adresat civilizatorilor că *le lipsește simțul istoric*, el considera, în mod ferm, dimensiunea economică – munca – drept factor fundamental în aprecierea raționalității stadiului unei civilizații. Prin aceasta, teza formelor fără fond capătă, ea însăși, o nouă dimensiune. Categoria *fond* din relația antinomică junimistă primea, datorită lui Eminescu, o încărcătură ideatică mai precizată. Reieșea, în această accepție, că normele instituționale importate, ca și cadrele culturale respective, erau nepotrivite pentru că nu erau reclamate de o stare economică adecvată”<sup>119</sup>. De altfel, așa după cum precizează Ioan Stanomir, „întreaga schemă mentală eminesciană are drept

---

schopenhaurian eterodox. O conștiință dezamăgită de realitatea pe care o dezavua și o nega, pendulând dramatic între resemnare și revoltă. În opera sa publicistică aflăm, mai ales, ecurile lucidei demistificări a lumii burgheze, pe care o degajă opera filosofului german, critica radicală a falselor valori, denunțarea virtuților amăgitoare, atitudinea constant polemică față de istorie. Dar, aceste constante ale eticii schopenhauriene vor căpăta, în opera eminesciană, mutații și transfigurări particulare. Militantismul, spiritul protestatar, nesupunerea și dăruirea pentru curmarea, prin luptă bărbătească, a răului social, constituie elemente definitorii pentru formula etică a personalității – umane și creatoare – a lui Eminescu”., Zigu Ornea, op. cit., vol. II, pag. 159-161

<sup>116</sup> ibidem, pag. 161

<sup>117</sup> ibidem, pag. 181

<sup>118</sup> Zigu Ornea, *Poetul național*, Extras din revista „Dilema”, nr. 265 din 27 februarie-05 martie 1998, în volumul: Cezar Paul-Bădescu, *Cazul Eminescu – Polemici, atitudini, reacții. Antologie din presa anului 1998*, Editura Paralela 45, Pitești, 1999, pag. 37

<sup>119</sup> Zigu Ornea, *Junimea și junimismul*, vol. II, pag. 182

presupoziție centrală inexistența unui set de soluții aplicabile indiferent de provocările concretului, inexistență care are drept consecință previzibilă privilegierea tradiției<sup>120</sup> ca receptacol al geniului național, conservatorismul fiind filtrat prin ecranul *școlii istorice a dreptului*<sup>121</sup>. Căci, publicistul „este încrezător în virtuțile modernizării ca proiect de dezvoltare, însă, în opinia sa, doar acceptarea exigenței centrale, integrarea organicității, legitimează tranziția, salvând-o de la un raționalism excesiv. Deficitul de organicitate este identificat ca viciul original al modernității, în a cărui prezență efortul de sincronizare e sortit să eșueze. Ștergerea fără tranziție a vechii stări de lucruri în numele unui ipotetic progres este considerată, pe drept, păcatul capital al epocii de regenerare”<sup>122</sup>. Devine, așadar, extrem de vizibilă, subliniază Cristian Tiberiu Popescu, „distanța dintre *optimismul istoric eminescian la nivel național și pesimismul său istoric la nivel universal*: unor soluții sociale generale el le opune ca singure valabile pe cele naționale, reprezentând nu o exprimare a condițiilor locale față de un mare general al evoluției, ci desăvârșirea din sine a naționalului, orientat numai spre el însuși, spre redescoperirea unei maxime potențări”<sup>123</sup>.

Întrucât nu era om politic și disprețuia politicianismul, opinează Zigu Ornea, „Mihai Eminescu își putea îngădui să sfideze orice calcule tactico-oportune. De aceea, își lua libertatea de a transforma adâncile, autenticele sale convingeri în principii de filosofie practică pe care să le exprime deschis pe cale publicistică. Refuza, în aceste cazuri, să țină seama de programul oficial al partidului la gazeta căruia era totuși angajat”<sup>124</sup>. „Nu mai puțin junimist, dar cu o identitate asumată fără ambiguități - consideră Ioan Stanomir - el era în măsura de a-și elabora propria versiune, heterodoxă, a conservatorismului profesat de grupul căruia îi aparținea”<sup>125</sup>. Operând modificări substanțiale în dozajul elementelor vehiculate de elitele conservatoare, el inventează un conservatorism heterodox, care glisează spre naționalismul radical. „Asemenea divergențe de opinii - precizează Zigu Ornea -

---

<sup>120</sup> vezi Anexa VI

<sup>121</sup> Ioan Stanomir, *Reacțiune și conservatorism. Eseu asupra imaginarului politic eminescian*, Editura Nemira, București, 2000, pag. 64

<sup>122</sup> ibidem

<sup>123</sup> Cristian Tiberiu Popescu, *Eminescu. Antiteza*, Editura Libra, București, 2000, pag. 248

<sup>124</sup> Zigu Ornea, *Junimea și junimismul*, vol. II, pag. 186

<sup>125</sup> Ioan Stanomir, op. cit., pag. 30, 31

au fost destul de frecvente și de asprimea lor s-a plâns, nu o dată, și Titu Maiorescu, spre exemplu atunci când, în 1878, săptămâni de-a rândul, Eminescu se referea acid la cazul bancherului rus Warszawski<sup>126</sup>, om de afaceri al cărui avocat bine plătit, pe lângă tribunalele românești (în litigiile ce le avea cu statul român n.n), era chiar președintele Junimii<sup>127</sup>.

De aceea, „este sigur că, după o scurtă perioadă de început, când junimiștii se bucurau că articolele poetului dezvoltă idei ale doctrinei lor ideologice, liderii grupării au dezavuat - când deschis, când în tăcere - publicistica lui Eminescu. Îi stânjenea vizibil, întrucât violența antiliberală a acestuia, era nu un paravan pentru colaboraționismul junimiștilor, cât un serviciu involuntar adus grupării conservatoare nejunimiste”<sup>128</sup>. După cum arată Mihai Cimpoi, „desprins prin trăirea adevărilor, prin intransigența etică și prin nonconformismul nativ de junimismul politic, Eminescu este junimistul în esență, junimistul pur ostil conjuncturii, junimistul total prin faptul că realizează - cu mai multă soliditate și, bineînțeles, ingenuitate chiar decât Maiorescu - o sinteză a junimismului, un junimism desăvârșit, perfectat ca *sistem*. Gândirea eminesciană consonează cu cea junimistă în punctele-cheie: schopenhauerismul; cultul clasicismului, al tradiției și al valorilor; organicismul; *pozitivismul* țărănimii. Deosebirea vizează calitatea și adâncimea: junimismul eminescian este o adevărată concepție expusă *sistematic*, este un tot organic de idei trăite, nu doar speculate”<sup>129</sup>.

„Dincolo însă de aceste coincidențe sau divergențe ideologice și temperamentale, și împreună cu ele - conchide Zigu Ornea - Mihai Eminescu a fost una dintre marile valori selectate, propuse și impuse de Junimea. Nefiind, firește, o creație a Junimii, cum de altfel nu a fost nimeni - marii creatori fiind întotdeauna creația lor înșiși, expresie obiectivată a unei spiritualități

---

<sup>126</sup> Acest magnat financiar „s-a ocupat, în timpul războiului din 1877, de aprovizionarea trupelor rusești deplasate în Bulgaria; a obținut, prin mituire, de la statul român, dreptul de-a cumpăra cu prețuri modice, alimente și grâne de pe piața noastră și, chiar, de a rechiziționa, în România, care cu boi, cu care își transporta proviantul; și a provocat țării mari daune, atunci când o molimă a lovit vitele și oamenii care efectuau transporturile”. Zigu Ornea, *Junimea și junimismul*, vol. II, pag. 186

<sup>127</sup> ibidem

<sup>128</sup> ibidem, pag. 186, 187

<sup>129</sup> Mihai Cimpoi, *Căderea în sus a Luceafărului. Eseuri*, Editura Porto-Franco, Galați, 1993, pag. 91, 92

naționale -, numele său rămâne, totuși, indiscutabil legat de aceasta<sup>130</sup>, intrând alături în eternitatea culturii române.

Atitudinea de apărare a intereselor naționale românești i-a atras, după cum este binecunoscut, etichetarea de către o serie de voci și condeie - unele dintre ele chiar de primă mărime - ca *naționalist* - în sensul negativ al cuvântului -, precum și numeroase critici.

Considerăm că, deși la prima vedere, - adică prin prisma concepției societății actuale, de respingere a ideilor și atitudinilor naționaliste - această etichetare ar putea părea îndreptățită, la o analiză mai nuanțată - făcută prin raportarea contextuală a opiniilor eminesciene la mentalitatea colectivă a epocii în care au fost formulate - profund favorabilă naționalismului - se poate afirma că Mihai Eminescu a fost într-adevăr naționalist, însă, în sens pozitiv.

Să nu uităm nici o clipă că însăși natura profesiei de publicist îi conferea lui Mihai Eminescu, asemeni tuturor colegilor săi de breaslă, pe lângă rolul de formator de opinie publică, și pe acela de portavoce a respectivei opinii.

Or, dacă este adevărat că astăzi, așa după cum se exprima, în 1919, Constantin Rădulescu-Motru, „europenii (și implicit românii n.n.) simt nevoia solidarității (ridicării barierelor de comunicare și integrare interumană inerente naționalismului instinctiv<sup>131</sup> aplicat cu intensitate maximă în fiecare domeniu al vieții economice, sociale și politice n.n.)”<sup>132</sup>, iar

---

<sup>130</sup> Zigu Ornea, *Junimea și junimismul*, vol. II, pag. 200

<sup>131</sup> căruia, potrivit lui Șerban Milcoveanu, îi este caracteristic faptul că “instinctele folosesc rațiunea, iar nu rațiunea guvernează instinctele”. (Șerban Milcoveanu, op. cit., pag. 55) “Diferența între rațiune și instincte este mare și importantă: rațiunea convinge cu dovezi și argumente; instinctele constrâng cu superioritate de forță. Ca atare, rațiunea are *limită* și aplică *toleranța*; iar instinctele n-au limite cât timp implică forța și în afară de frică n-au limite (măsură n.n.) la lăcomie și intoleranță”. (ibidem) ... În orice națiune care permanentizează în conduita sa naționalismul instinctiv, “dispar practic altruismul și generozitatea și, în locul lor, se instalează (în mod n.n.) dominator *egoismul* și *lăcomia*. Iar cine pierde altruismul și generozitatea singur se elimină (se autoelimină n.n.) de pe direcția de ascensiune spre perfecțiune, adică spre primirea de către Dumnezeu. Idem, cine este posedat de egoism și cine practică scopul de lăcomie *ipso facto* se situează pe drumul diavolului(;)”, ibidem, pag. 56

<sup>132</sup> Constantin Rădulescu-Motru, *Revista Ideea europeană*, nr. 16 din 15 octombrie 1919, în Constantin Rădulescu-Motru, *Psihologia poporului român*, Editura Albatros, București, 1999, pag. 298

această nevoie îi conduce la crearea unor „așezăminte politice din care ideea suveranității (adoptarea și aplicarea principiilor naționaliste n.n.) este, cu timpul, exclusă<sup>133</sup> (adaptată noilor coordonate ale realității, în sensul promovării, permanente și tenace, a naționalismului constructiv<sup>134</sup> n.n.)”<sup>135</sup>; la fel de adevărat este că, de-a lungul istoriei, „popoarele europene (implicit și cel român n.n.) au trebuit să devină naționale pentru a-și păstra existența<sup>136</sup>, naționalismul fiind rodul unor împrejurări de fapt<sup>137,138</sup>.

De aceea, chiar dacă în zilele noastre, întrucât „istoria Europei ne-mai având să înregistreze luptele pentru ieșirea din

---

<sup>133</sup> „În societatea modernă nimeni nu se mișcă absolut liber. Regii jură credință legilor țării; popoarele sunt legate de îndatoririle vecinătății. Simțul realității îi silește pe toți să se supună ordinii impuse de solidaritate”, ibidem

<sup>134</sup> vezi Anexa nr. VII

<sup>135</sup> Constantin Rădulescu-Motru, Revista *Ideea europeană*, nr. 16 din 15 octombrie 1919, în Constantin Rădulescu-Motru, op.cit., pag. 298

<sup>136</sup> „Niciunde nu-s îngrămădite, pe o suprafață egală de pământ, mai multe popoare deosebite (diferite n.n.) prin limbă, tradiție și condițiuni cosmice (naturale n.n.), ca în Europa. Mulțimea semințiilor de popoare, greutatea vieții și îngustimea hotarelor, au adus, după ele, frecvența războaielor. Națiunile sunt ieșite din (create prin n.n.) eforturile semințiilor europene de a rezista dificultăților. Dificultățile au necesitat pe rând: gruparea semințiilor sub un șef suveran; controlarea suveranității șefului prin instituții parlamentare; solidarizarea pasivă a populației fiecărei țări, în vederea plății impozitelor în bani și sânge; organizarea producției economice a țărilor, pentru a susține cheltuielile statelor; în sfârșit, solidarizarea conștiință a membrilor unui popor, în vederea (obținerii n.n.) unui spor de producție economică și de putere politică. Națiunile sunt rezultatul luptei pe care, populația prea divizată a Europei a avut (trebuit n.n.) să o ducă, pentru a-și găsi (dobândi n.n.) stabilitatea și continuitatea”, idem, Revista *Arhiva pentru Știință și Reformă Socială*, nr. 1 din 1922, în op. cit., pag. 125

<sup>137</sup> Naționalul (sentimentul național n.n.) reprezentând, după cum subliniază Vasile Pârvan, „conștiința solidară a unui organism biologic-politic independent (de sine stătător n.n.), în lupta pentru existență (pe care viața îl obligă să o poarte n.n.) cu alte organisme analoage, și întrebuintând, pentru apărare, chiar forma animalică a luptei”, Vasile Pârvan, *Datoria vieții noastre*, Editura Majadahonda, București, 1997, pag. 19

Acest punct de vedere este susținut, între alții, de Romulus Seișanu, care precizează: „Națiunea își găsește rațiunea de a fi într-un complex de elemente componente, spirituale și materiale; de idei-forțe și de energii latente, de idealuri de îndeplinit și de aspirații, de sacrificii liber-consimțite și de voințe puternic afirmate. Ea este o concepție spirituală și o realitate în lumea fizică, un fenomen biologic și sociologic, un corp politic, o persoană colectivă și morală, cu instincte, voință, inteligență, care acționează și reacționează continuu, prin toate forțele sale conservatoare și ocrôtitoare, sub imperiul legilor naturale și umane, ce întrețin lupta pentru apărarea existenței și dezvoltării sale, spre a fi un factor de progres și civilizație”, Romulus Seișanu, *Principiul naționalităților. Originea, evoluția și elementele constitutive ale naționalității*, Editura Albatros, București, 1996, pag. 8

<sup>138</sup> Constantin Rădulescu-Motru, op. cit, pag. 124, 125

robie, ci cuceririle pașnice prin muncă, solidaritatea este singurul ideal<sup>139</sup>; în secolul al XIX-lea, istoria bătrânului continent „culminase în principiul suveranității<sup>140</sup>, pentru că popoarele lui ieșeau dintr-o lungă perioadă de robie - iar față de vechea robie, suveranitatea era un ideal (o necesitate stringentă n.n.)”<sup>141</sup>.

Așadar, în a doua jumătate a celui de al XIX-lea veac, naționalismul lui Mihai Eminescu era, de fapt, ceea ce simțeau românii la vremea respectivă, într-o Românie în care - consecință a circumstanțelor obiective anterior arătate - subliniază Alexandru Ciorănescu, - „nimeni nu și-ar fi putut permite să fie altceva decât *naționalist*, cu riscul de a fi acuzat de trădare”<sup>142</sup>... Și, în care, adaugă Petre P. Negulescu, și astăzi sentimentul național își păstrează, neștirbită, utilitatea de imbold de acțiune, nu numai „perfect legitim dar și de o incontestabilă noblețe etică”<sup>143</sup>, firește, atât timp cât susține dreptul la libera dezvoltare al poporului, fără să prejudicieze pe nimeni și fără să amenințe pacea<sup>144</sup>. Astfel, în zilele noastre, naționalismul este perfect justificat, atât pe planul interstatal, cât și în cel intern, dacă, pe primul, fiecare țară care îl aplică respectă imperativul coexistenței pașnice a fiecărui stat cu toate celelalte, nelezând, sub nici un aspect, independența vreunuia, iar în al doilea, dacă fiecare naționalitate (și, prin întregire de sens, fiecare confesiune religioasă) conlocuitoare care îi subscrie, o face pentru a-și amplifica potențialitățile creatoare, iar nicidecum în direcția discriminării negative (în accepțiune largă, prejudicierii) – fățișe sau, după caz, mascate<sup>145</sup> – a vreuniei dintre celelalte.

---

<sup>139</sup> idem, Revista *Ideea europeană*, nr. 16 din 15 octombrie 1919, în op. cit., pag. 298

<sup>140</sup> vezi Anexa nr. VIII

<sup>141</sup> Constantin Rădulescu-Motru, op. cit., pag. 298

<sup>142</sup> Alexandru Ciorănescu, *Eminescu sub florul timpului*, Editura Jurnalul literar, București, 2000, pag. 52

<sup>143</sup> Petre P. Negulescu, *Geneza formelor culturii*, Ediția a II-a, Editura Cugetarea-Georgescu Delafras, București, 1944, pag. 13

<sup>144</sup> ibidem; vezi Anexa nr. IX

<sup>145</sup> spre exemplu, sub paravanul promovării, simulate, a unor idei realmente generoase – precum: egalitate, democrație, solidaritate, drepturile omului, libertate – cărora, însă, agresorii le denaturează, în mod deliberat, semnificația autentică, astfel încât, invocându-le, să poată incrimina și, chiar, paraliza, reacția de legitimă apărare a victimelor, prezentând-o, atât opiniei publice (din țară și, respectiv, din străinătate), cât și forurilor de justiție (statale și, respectiv, internaționale), prin intermediul unei abile și ample manipulări mediactice, drept o violare condamnată a respectivelor idei, comisă, de către naționaliști, din ură etnică, pentru persecutarea unor nevinovați. (n.n.)

Aceasta întrucât, după cum reliefează Nicolae Iorga, “naționalismul e un principiu sacru, pe care trebuie să-l păstrăm, de care trebui să se țină seama chiar când e vorba de un mic grup uman. Dar să nu se adauge la el principiul autarhiei, căci aceasta ar însemna o nebunie, care ar sfârâma omenirea tocmai în momentul când, prin strângerea ei (prin conlucrarea constructivă –și în același timp conștientă și voluntară – a individualităților naționale ce o alcătuiesc n.n.), s-ar fi putut ridica la o treaptă mai înaltă de civilizație”<sup>146</sup>. Căci, subliniază Constantin Noica, “înțelepciunea lumii știe lucruri mai adânci decât poate rosti înțelepciunea unei singure culturi”<sup>147</sup>. Și, fiecare cultură “este, și ea, la urma urmelor, înțelepciunea lumii, într-una din versiunile ei”<sup>148</sup>, având, de aceea, “nevoie de experiența particulară, a culturilor, spre a explora, în toate felurile, realitatea și spre a-i trece cunoașterea în valori”<sup>149,150</sup>, creatoare și potențatoare de civilizație<sup>151</sup>; iar “poporul român – particularizează A.C. Cuza – nu are alt mijloc de a se devota intereselor umanității, decât servind cauza naționalității sale”<sup>152</sup>.

Și este așa deoarece, precizează Ion Găvănescul, “o aptitudine a firii umane, cu manifestări înalte, pe un plan superior, învecinat și inspirat de razele sferei divine, este puterea de a se libera din cercul strâmt al egoismului individual, de a se simți legată organic cu totalitatea ființelor omenești, cu omenirea

---

<sup>146</sup> Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, Editura Cugetarea, București, 1935, pag. 183

<sup>147</sup> Constantin Noica, *Sentimentul românesc al ființei*, Editura Eminescu, București, 1978, pag. 48

<sup>148</sup> ibidem

<sup>149</sup> Acest inevitabil dialog intercultural prezintă însă, asemeni oricărei interacțiuni între personalități distincte, pentru fiecare din națiunile lumii, nu numai avantaje, ci și riscuri. Referindu-se la acestea, Mircea Vulcănescu comentează: “Avantajul, dar și primejdia, schimburilor între culturi este cucerirea spirituală. Nu există contact între culturi care să nu aibă asemenea consecințe”. (Mircea Vulcănescu, *Dimensiunea românească a existenței*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1991, pag. 44) De aceea, “tăria spirituală a fiecăruia neam se măsoară după gradul în care e în stare să impuie altora (să-și facă respectată în fața celorlalți coparticipanți n.n.) perspectiva lui proprie a existenței, să o dezagrege pe a altora, s-o dezarticuleze, să-i pună în evidență lipsurile (bineînțeles, doar dacă o percepe ca pe o amenințare la adresa individualității sale n.n.) și, cu voie sau cu nevoie, să facă pe străin să se încline spre chipul lui și de a lua atitudine (să îl perceapă ca pe un partener de discuție cu drepturi egale, și să îl trateze în consecință n.n.), ibidem

<sup>150</sup> Constantin Noica, op.cit., pag. 48

<sup>151</sup> vezi Anexa nr. X

<sup>152</sup> A.C. Cuza, *Naționalitatea în artă*, Editura Cartea Românească, București, 1927, pag. 294



întreagă, care își concretizează entitatea sa abstractă în realitatea socială a patriei, a neamului”<sup>153</sup>, și, prin urmare, cultura adevărată fără Dumnezeu (adică fără sentimentul integrării în infinitul spiritual al Divinității n.n.) și fără Patrie (adică în lipsa simțământului integrării naturale în solidaritatea umană n.n.) nu există”<sup>154</sup>, iar poporul românesc trebuie “să se realizeze în înălțarea unei Români a culturii românești, între hotarele ei naturale, intangibile, adică să aducă, în armonia universală a omenirii, nota cântecului său personal, nota proprie a culturii sale naționale”<sup>155</sup>. Căci, după cum esențializează Ioan Colfescu Delaturda, “fiecare națiune joacă rolul ei în concertul națiunilor, asemeni părților constitutive din organismul interior al fiecărei națiuni. Solidaritatea între neamuri e tot atât de necesară pentru progresul fiecărei țări, pentru progresul omenirii, ca și solidaritatea dintre organele determinate din sânul popoarelor, ca și solidaritatea dintre părțile constitutive ale organismului nostru viu; iar toate popoarele sunt datorare să lupte nu unele împotriva altora, pentru distrugere, ci pentru salvarea reciprocă, pentru patrimoniul comun de cultură și civilizație”<sup>156</sup>.

Iar fiindcă, precum ni se adresează Vasile Conta, nouă românilor “ni se tot zice că nu voim să respectăm ideile umanitare și egalitare ale secolului și că am conservat încă niște idei barbare, este bine să nu se uite că principiile nu sunt toate pe aceeași linie, în ce privește respectul ce li se datorește. Este și între principii un fel de ierarhie. Astfel, principiul de conservare trebuie să meargă înaintea(;) principiilor de libertate și egalitate – și aceasta pentru motivul că dacă eu (chiar ca individ n.n.) nu mă voi conserva, nu voi putea să exist și, pe cât timp nu voi exista, nu mă voi putea bucura de beneficiile tuturor celorlalte (niciunui dintre celelalte n.n.) principii. A pretinde că egalitatea cea mai largă e bine să fie promovată de o națiune, chiar când ea își compromite prin aceasta existența, este totuna cu a pretinde că e bine a da libertate prizonierului, care se află pe o corabie în mijlocul mării, cu condiția ca el să se arunce în mare, pentru a profita de libertate... Ei bine, tot așa e și cu națiunile. Dacă este adevărat că noi trebuie să respectăm principiul de umanitate, apoi înainte de toate, trebuie să

---

<sup>153</sup> Ion Găvănescul, *Despre sufletul românesc și cultura națională*, Tipografia și zincografia *Satelit*, București, 1939, pag. 9

<sup>154</sup> ibidem

<sup>155</sup> ibidem

<sup>156</sup> Ion Colfescu Delaturda, *Spirit și materie*, Institutul de Arte Grafice *Ardealul*, Cluj, 1935, pag. 360, 361

respectăm principiul de conservățiune, de existență a noastră națională; și numai după ce vom respecta acest principiu imperativ pentru noi, ne este permis și ni se poate cere (în mod onest n.n.) ca să respectăm și celelalte principii de care se face atâta vorbă”<sup>157</sup>.

Desigur însă, că dincolo de considerațiile succinte formulate aici, clarificarea deplină a poziției lui Mihai Eminescu față de ideile economice care se confruntau în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, va fi posibilă doar după scurgerea a încă multor decenii de cercetări interdisciplinare asidue.

----- \* \* -----

---

<sup>157</sup> Vasile Conta, *Discursuri parlamentare și articole de ziare*, Tipografia Dacia, P. Iliescu & D. Grosu, Iași, 1899, pag. 85, 86

## Partea a II –a: OPINII DESPRE GÂNDIREA ECONOMICĂ EMINESCIANĂ

Mihai Eminescu a fost aproape unicul român profund cunoscător al stării anormale în care se găsea și se găsește țara noastră. Toate soluțiile pe care le formulează sunt străbătute, ca un fir roșu, de la un capăt la altul, de principiul național. Independența, dreptatea și românismul constituie coordonatele cardinale ale gândirii sale.

Datorită limpezimii, diversității și, în mare măsură, actualității lor ideatice, gândirea și creația economică eminesciană au suscit interesul științific al unei serii de cercetători ai secolului al XX-lea - unii dintre ei chiar de alte formații decât cea economică.

Între aceștia se numără: Mihail Manoilescu, Nicolae N. Constantinescu, Costin Murgescu, Ion Bulborea, Sultana Sută-Selejan, Victor Jinga, Vasile C. Nechita, Grigore L. Trâncu-lași, Mihai Ciurdariu, Ion Sever Ordeanu, Ilie Hașeganu, Constantin Bușe, Ștefan Staicu, Ion I. Ghelase, Dumitru Murărașu, Alexandru Oprea, Valeriu Râpeanu, Ilie Bădescu, Constantin Schifirneț, precum și încă mulți alții.

Ei au formulat opinii privitoare la caracteristicile de ansamblu ale personalității lui Mihai Eminescu și ale publicisticii economice a acestuia, precum și la o multitudine de coordonate ale concepției eminesciene asupra țărâmului economic.

\*

Mihai Eminescu este caracterizat, de către Ion I. Ghelase, drept „un om universal, de o cultură vastă și multilaterală, înarmat cu o învățătură temeinică progresistă, o minte ageră, larg cuprinzătoare, cu o putere de sinteză substanțială”<sup>158</sup>.

El a avut, după cum subliniază Ilie Hașeganu, „nu numai o cultură economică temeinică, ci și o rară perspicacitate în prezentarea și soluționarea problemelor de acest ordin, potrivit cu interesele permanente ale neamului și potrivit unei concepții economice proprii”<sup>159</sup>.

---

<sup>158</sup> Ion I. Ghelase, *Despre finanțele burgheziei*, Extras din Revista „Viața economică”, iulie 1964, pag. 1

<sup>159</sup> Ilie Hașeganu, *Eminescu economist și gânditor politic*, Tipografia Minerva, G. N. Garnețiu, Brașov, 1941, pag. 5

Marele său merit, potrivit lui Mihail Manoilescu, „este de a-și fi apropiat operele de gândire temeinice ale Occidentului și, totuși, de a se fi păstrat întreg. Occidentul nu l-a supus, nu l-a îngenunchiat, nu i-a anexat personalitatea”<sup>160</sup>.

El a fost, după cum se exprimă Ion Sever Ordeanu, „aproape unicul român profund cunoscător al stării anormale în care se găsea și se găsește țara noastră”<sup>161</sup>. Aceasta deoarece, argumentează Constantin Schifirneț, „era nu doar un mare poet, ci o mare conștiință, preocupată de tot ce avea atingere cu naționalul în raporturile sale cu universalul, iar meditația sa profundă asupra acestei problematici avea ca premisă adevărul”<sup>162</sup>.

Așa cum subliniază Ion Bulborea, scrierile lui Mihai Eminescu privitoare la situația și perspectivele economiei românești „sunt străbătute de un cald patriotism, de ură față de nedreptățile sociale, de revoltă împotriva *păturilor superpuse* și de încredere în viitorul țării. Ele pot fi înțelese corect numai ținându-se seama de epoca și de problemele majore care creau cadrul gândirii eminesciene”<sup>163</sup>. În acea perioadă „se formase primul nucleu al statului român modern, prin unirea Principatelor, și fusese cucerită independența politică a țării. Se înfăptuise reforma agrară, dar problema țărănească rămânea încă nerezolvată. În configurația vieții economice internaționale, România se prezenta ca o țară slab dezvoltată, punct de atracție în privința materiilor prime și piață de desfacere pentru capitalurile și mărfurile străine. Politicianismul devenise profesia de credință a păturii conducătoare în stat. În același timp, elementele înaintate ale burgheziei naționale preconizau o serie de măsuri în direcția progresului economic și social, subliniind necesitatea industrializării țării. În domeniul gândirii literare, filosofice, economice etc., avea loc o aprigă luptă de idei exprimând poziția grupărilor sociale cu interese deosebite”<sup>164</sup>.

---

<sup>160</sup> Mihail Manoilescu, *Eminescu economist*, Extras din „Revista Fundațiilor Regale”, nr. 1 din 1 ianuarie 1935, Imprimeria națională Monitorul Oficial, București, 1935, pag. 11

<sup>161</sup> Ion Sever Ordeanu, *Eminescu pesimist, profet și economist*, Supliment la Revista „Primăvara”, București, 1899, pag. 80

<sup>162</sup> Constantin Schifirneț, *Civilizație modernă și națiune*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996, pag. 75

<sup>163</sup> Ion Bulborea, *Ideii economice și sociale în publicistica eminesciană*, Extras din revista „Anale de istorie”, anul XV, nr. 2 din 1969, pag. 43

<sup>164</sup> ibidem, pag. 43, 44

Obligativitatea abordării contextuale a concepției economico-sociale eminesciene decurge din faptul că „în multiplicitatea aspectelor sale ea reflectă respectivele probleme prin prisma intereselor vitale ale poporului român, angrenat în lupta de eliberare socială și națională”<sup>165</sup>.

După cum relevă Ștefan Staicu, „profund ancorat în epoca în care a trăit, Eminescu a înregistrat în publicistica sa, ca un seismograf, toate frământările zilei, analizând cu atenție contradicțiile sociale”<sup>166</sup>, contradicții asupra cărora, conform sublinierii lui George Călinescu, „și-a exprimat puncte de vedere proprii, originale”<sup>167</sup>.

Potrivit lui Mihai Ciurdariu, ceea ce „caracterizează gândirea și publicistica lui Eminescu și le distinge de toate orientările ideologice din epocă este în primul rând extraordinara conștiință istorică - *simțul istoric* - în care trecutul, prezentul și viitorul sunt văzute - filosofic - în articulația lor organică necesară, în continuitatea logică a *zecilor de secole și generații* ale națiunii”<sup>168</sup>.

Căci „într-adevăr - relevă Ilie Hașeganu - toate problemele ce și le-a pus Eminescu sunt soluționate de el în interesul permanent al națiunii, întreaga sa gândire economică fiind străbătută ca un fir roșu, de la un capăt la altul, de principiul național”<sup>169</sup>. În acest sens, Dumitru Murărașu apreciază că „Eminescu și-a trăit viața pentru națiune și s-a contopit deplin cu suferințele și nădejdiile ei”<sup>170</sup>.

Unitatea dialectică, evidențiată de Nicolae N. Constantinescu, dintre „cele trei mari cauze care l-au determinat pe Mihai Eminescu să includă problematica economică între zonele sale de interes - necesitatea de a înțelege devenirea istorică a unei națiuni și, îndeosebi, a celei române; efortul de a participa activ la dezbaterile contradicțiilor și problemelor efective care frământau viața social-economică a românilor; precum și dorința de a-și forma o concepție generală, integrală, asupra lumii - și cele trei mari direcții ale preocupărilor sale în studierea acestei

---

<sup>165</sup> Ibidem, pag. 44

<sup>166</sup> Ștefan Staicu, *Ideea progresului economic în publicistica lui Mihai Eminescu*, Extras din Revista „Ramuri”, anul VI, nr. 11 din 15 noiembrie 1969, pag. 1

<sup>167</sup> George Călinescu, op. cit., pag. XIX

<sup>168</sup> Mihai Ciurdariu, *Eminescu și problema țărăneasă. Retrospectiva unei utopii istorice*, Extras din „Revista de filosofie”, Tomul 19, nr. 3 din 1972, pag. 380

<sup>169</sup> Ilie Hașeganu, op. cit., pag. 24

<sup>170</sup> Dumitru Murărașu, *Naționalismul lui Eminescu*, Editura Athos, București, 1999, pag. 322

problematici - interesul sistematic pentru teoria economiei naționale; analiza fenomenelor și proceselor economice și sociale curente, a faptelor și statisticilor care le oglindeau, ca și a unor tehnici economice chiar; alături de aplecarea sa asupra teoriei economice generale”<sup>171</sup> - confirmă cu prisosință toate cele afirmate mai sus.

Continuitatea și verticalitatea în principii, caracteristici de bază ale gândirii economice eminesciene, își găsesc afirmarea - așa cum arată Sultana Sută-Selejan - în promovarea de către Mihai Eminescu pe tot parcursul vieții sale, a acelorași idei pregnante și juste, „*de certă valoare științifică*, printre care: îndemnul către activități productive; elogiul muncii și al industriei; apelul la raționalitate în economie; critica unor practici economice antipopulare și ineficiente – atât în timpul guvernării liberalilor cât și în cel al guvernării conservatorilor - ca de exemplu: caracterul ruinător al tocmelilor agricole pentru țăranii cu pământ insuficient, fiscalitatea excesivă, hipertrofia funcționarismului și a politicianismului carierist (pătura superpusă), mizeria materială și înapoierea culturală a maselor populare, înmulțirea intermediarilor și a operațiunilor speculative, accentuarea parazitismului social etc.”<sup>172</sup>.

Meritul său în această privință este cu atât mai mare, subliniază Costin Murgescu, cu cât amintita constantă în opinii și-a păstrat-o și în condițiile în care, permanent, în activitatea sa publicistică, „a fost supus unei duble presiuni ideologice: pe de o parte, nu se putea rupe de ecurile avântatei formații de tinerete când fusese impregnat de marele romanist Rudolf von Ihering, propovăduitor al datoriei popoarelor de a-și cuceri drepturile prin luptă, de apostolii naționalismului economic Lorenz von Stein și Fr. List, ca și de exponenții școlii istorice germane, aflate în plină expansiune în perioada studiilor sale universitare; iar pe de alta, intra în cercul constrângerilor politice ale Partidului Conservator care îl va anexa treptat, datorită sprijinului tutelar al lui Titu Maiorescu. Gândirea economică și social-politică a lui Mihai Eminescu este produsul acestei contradicții dintre formația sa teoretică inițială, a cărei nostalgie a păstrat-o, și disciplina de

---

<sup>171</sup> Nicolae N. Constantinescu, *Istoria gândirii economice românești. Studii*, Editura Economică, București, 1999, pag. 156

<sup>172</sup> Sultana Sută-Selejan, *Doctrine și curente în gândirea economică modernă și contemporană*, Editura ALL, București, 1994, pag. 350

militant a unui partid(;) care-i va asigura mijloacele unei precare existențe”<sup>173</sup>.

Cel de al doilea termen al respectivei contradicții îl conduce pe Victor Jinga la presupunerea că, uneori, urmare a înregimentării politice a ziarului la care-și desfășura activitatea de publicist, convingerile exprimate oficial de Mihai Eminescu au fost contrare celor pe care le nutrea cu adevărat în forul său interior: „Oare, caracterul de oficios conservator pe care îl avea ziarul *Timpul* la care scria Eminescu, să nu-l fi obligat pe poet să scrie și împotriva convingerilor sale? Minteia lui pătrunzătoare nu putea să nu-l fi dus pe Eminescu și la alte concluziuni și mai ales la alte revendicări pe seama (în apărarea n.n.) celor mulți, pe care nu-i era îngăduit să le exprime în *Timpul*”<sup>174</sup>.

Deși „tributul politic plătit Partidului Conservator în calitate de redactor la *Timpul* și influența ideologiei junimiste n-au fost și nu pot fi de nimeni ignorate - arată Vasile C. Nechita - poetul a fost mult prea mare și mult prea personal în cuget, simțire și acțiune, pentru a subscrie, fără rezerve, întotdeauna și la toate ideile vehiculate în mediile în care s-a mișcat, lui fiindu-i proprie tendința de detașare, într-un sens sau într-altul, de unele puncte de vedere ale Partidului Conservator și ale Junimii și de adoptare în situațiile date, a unor poziții relativ independente, *deasupra* claselor și partidelor politice”<sup>175</sup>.

Această tendință eminesciană - incontestabilă de altfel - este elementul care îl face pe Alexandru Oprea să afirme că „Perpessicius avea dreptate când declara că, de fapt Eminescu era atât împotriva liberalilor, cât și a conservatorilor, repudiind *cloaca politică* în general”<sup>176</sup>. Căci, se întreabă retoric Perpessicius: „Racilele în care izbea Eminescu nu erau ale întregii vieți politice ca și astăzi? Să-i fi păsat lui, chiar până într-atâta de Hecuba conservatoare? și cine garantează că atâta din vehemența lui împotriva *roșiilor* nu traducea sentimentele ce trebuiau tăcute împotriva albilor, împotriva cloacii politice îndeobște?”<sup>177</sup>

---

<sup>173</sup> Costin Murgescu, *Mersul ideilor economice la români*, vol. II, Editura enciclopedică, București, 1994, pag. 405

<sup>174</sup> Victor Jinga, *Gândirea economică românească în secolul al XIX-lea. Considerațiuni sumare*, Imprimeria Ardealul, Cluj, 1938, pag. 70

<sup>175</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 12

<sup>176</sup> Alexandru Oprea, op. cit., pag. 121

<sup>177</sup> D. P. Perpessicius, *Opere*, vol. V, Editura Minerva, București, 1972, pag. 340

O dovadă în plus a „independenței lui Mihai Eminescu față de partidele politice - după cum relevă Dimitrie Vatamaniuc - este și atenția pe care acesta a acordat-o istoriei naționale și modului de interpretare a ei. Poetul invoca frecvent epoca lui Mircea cel Bătrân, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare și mai rar a celorlalți domnitori. Acestea sunt și epocile din istoria noastră națională în care conlucrează toți factorii politici la apărarea independenței naționale. El se oprește, pentru epocile mai noi, la Adunarea ad-hoc și opțiunea sa nu este deloc întâmplătoare. Participanții la lucrările ei, deși de diverse orientări politice, trec pe al doilea plan interesele de partid și cele personale și colaborează la împlinirea idealului de unitate națională”<sup>178</sup>.

Așadar - după cum se exprima sintetic Ilie Hașeganu - „pe cel care a plecat de la *Curierul de Iași* pentru că i se cerea să scrie câteva rânduri în apărarea cuiva pe care nu-l cunoștea”<sup>179</sup>, și care, a fost gata să plece și de la *Timpul*, de câteva ori, când s-a încercat a i se restrânge libertatea scrisului, nimic nu l-ar fi putut face să susțină ceva sau pe cineva împotriva convingerilor sale, și numai pentru că așa l-ar fi cerut conducerea ziarului sau diferite alte interese”<sup>180</sup>. Căci, relevă Valeriu Râpeanu, „deși scrise în ziarul oficial al unui partid, deși aveau menirea să combată politica partidului de guvernământ, deși trebuiau să atace și să contraatace ziarele adverse, articolele sale transgresează aceste servituți,

---

<sup>178</sup> Dimitrie Vatamaniuc, *Lămuriri asupra editării publicisticii din 1880*, în: Mihai Eminescu, Opere, vol. XI, pag. 7

<sup>179</sup> „Domnul Mircea, directorul Tipografiei naționale - unde se imprima *Curierul* -, fiind legat prin interese profesionale de domnul Pastia, primarul orașului, care era atacat într-o foaie locală, *Steaua României*, rugă pe poet, om cu condei, să scrie câteva rânduri de apărare pentru primar. Toți redactorii din lume au făcut asemenea servicii inofensive prietenilor sau cunoscuților. Eminescu, care era nevoit, din cauza austerității materiale în care trăia, să se hrănească cu nuci, nu voi, totuși, să facă aceasta și răspunse, demn, că nici nu cunoaște pe domnul Pastia, nici nu e cunoscut de dânsul, și, fiind de puțină vreme în țară, iar acela nu demult primar, nu poate emite nici o opinie - nici bună, nici rea - asupra-i, sub proprie semnătură. Domnul Mircea propuse, atunci, să facă singur articolul în chestiune și să-l semneze poetul, propunere la care acesta răspunse, și mai indignat, că, nu înțelege ca stilul unui om care nu știe să scrie să treacă drept stilul său, că nu vrea să fie amestecat într-o troacă cu oricine, adică cu domnul Mircea, care este o nulitate, și că, mai ales, nu ține să-și însușească greșelile oricărui avocat de mână a treia, sau a oricărui ins ce - de ieri, de alaltăieri - ține pana-n mână, pentru a înnoda două vorbe românești. În urma acestui conflict, Eminescu fu constrâns să se retragă din redacția gazetei”, George Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, Editura pentru literatură, București, 1966, pag. 260, 261

<sup>180</sup> Ilie Hașeganu, op. cit., pag. 11



ridicându-se la o (constituindu-se într-o veritabilă n.n.) dezbatere de idei asupra societății românești<sup>181</sup>.

\*

Între principalele coordonate ale concepției economice eminesciene se înscriu, contopindu-se într-un tot unitar: imperativul propășirii economice a țării, strategiile de urmat în acest sens, precum și analiza critică a raporturilor economico-sociale.

„Văzând - după cum subliniază Constantin Bușe - în dezvoltarea economică a țării o necesitate obiectivă, preconizând măsuri care să ducă la dezvoltarea agriculturii pe baze structurale noi și care să se sprijine pe o industrie națională puternică, cerând cu insistență ca o condiție esențială a acestei dezvoltări, ridicarea materială și morală a maselor muncitoare, Mihai Eminescu acordă factorului economic rolul fundamental în viața socială”<sup>182</sup>.

Unul dintre cele mai mari merite ale sale ca și ale unor economiști contemporani lui - precum M. Kogălniceanu, B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol - este, subliniază Nicolae N. Constantinescu, elaborarea „într-o epocă în care economiștii occidentali se ocupau doar de economiile dezvoltate și teoretizau întărirea și expansiunea lor, a unei cugetări care-și punea problema învingerii subdezvoltării impuse de sfârtecarea, asuprirea și exploatarea străină multiseculară pe care le îndurase un popor ce voia să-și formeze o economie națională proprie și pe cât posibil modernă, temelie a unui stat național independent și suveran”<sup>183</sup>.

Așa cum arată Vasile C. Nechita, datorită concepției sale general filosofice asupra dezvoltării, Mihai Eminescu „n-a subscris la doctrina arderii etapelor”<sup>184</sup>, admitând și „fundamentând progresul economic și social ca un rezultat al unei evoluții lente, lipsite de salturi și de *comoțiuni violente*”<sup>185</sup>. El „a stăruit, nu o dată,

---

<sup>181</sup> Valeriu Râpeanu, *Eminescu ziarist*, Cuvânt înainte la volumul „Eminescu. Ziaristică”, Ediție de Georgeta Mitran, Editura Fundației *România de mâine*, București, 2000, pag. 6

<sup>182</sup> Constantin Bușe, *Aspecte social-economice în proza politică a lui Mihai Eminescu*, Extras din *Analele Universității București*, Seria științe sociale, istorie, anul XVII, 1968, pag. 127

<sup>183</sup> Nicolae N. Constantinescu, op. cit., pag. 163

<sup>184</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 48

<sup>185</sup> ibidem, pag. 17

asupra ideii de progres lent și evolutiv prezentată ca unică modalitate a înaintării structurilor românești<sup>186</sup>.

Deși dorea ca România să devină cât mai rapid cu putință o țară avansată, „teama de cotropire străină, socotită drept creatoare de destin, l-a făcut să fie prudent și să prefere mai degrabă o dezvoltare lentă, dar *pe picioare proprii* decât una rapidă realizată cu concursul capitalului și experienței (asistenței de specialitate primite din partea n.n.) altora”<sup>187</sup>. „Prima ar fi avut dezavantajul întârzierii, dar avantajul apărării, în mai mare măsură, a intereselor naționale; a doua ar fi avut avantajul scurtării etapelor, al reducerii pierderilor de creștere și al limitării căutărilor, dar dezavantajul știrbirii independenței și suveranității naționale, al exploatării neechitabile a resurselor și al dezvoltării unilaterale. Din analiza avantajelor și dezavantajelor celor două căi de propășire social-economică a rezultat convingerea că cea mai bună soluție era dezvoltarea *limitată*”<sup>188</sup>, adică cea circumscrisă resurselor materiale, financiare și umane existente pe plan național.

Așa cum precizează Sultana Sută-Selejan, Mihai Eminescu i-a atribuit muncii rolul de „condiție hotărâtoare a bunăstării economice, iar prin aceasta a fericirii omului și a umanității”<sup>189</sup>. De aceea, „cheia depășirii situației nesatisfăcătoare din economia românească a timpului său consta, după părerea lui M. Eminescu, în antrenarea întregii populații la *muncă eficientă* care să ducă la sporirea bogăției, precum și în practicarea unei politici economice - fiscală, monetară, de credit, industrială etc. - care să stimuleze acest gen de muncă și să descurajeze activitățile speculative, corupția și politicianismul oportunist etc.”<sup>190</sup>.

„Pornind de la necesitatea muncii - arată Ilie Hașeganu - Eminescu va ajunge să formuleze o teorie socială a compensației, stabilind drept obligație imperioasă pentru toți membrii societății desfășurarea, în schimbul posibilităților de trai pe care le asigură societatea pe seama lor, a unei activități utile ei”<sup>191</sup>. C. Jornescu și C. Petrescu subliniază că amintita „echivalență obligatorie a dreptului cu datoria corelativă, corecta compensație prin muncă,

---

<sup>186</sup> Zigu Ornea, *Junimea și junimismul*, vol. I, pag. 169

<sup>187</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 184

<sup>188</sup> ibidem, pag. 184, 185

<sup>189</sup> Sultana Sută-Selejan, *Umanismul și patriotismul în publicistica lui Mihai Eminescu*, Extras din „Revista de filosofie”, anul XV, nr. 10, București, 1968, pag. 1213

<sup>190</sup> idem, *Doctrine economice*, pag. 292

<sup>191</sup> Ilie Hașeganu, op. cit., pag. 59

datorată societății de către oameni sau clase sociale, demonstrează cât se poate de clar inexorabilitatea caracterului etic-justițiar al raporturilor sociale în gândirea eminesciană”<sup>192</sup>.

Situându-se permanent pe această poziție fermă de „adept și susținător tenace al muncii și al producției, al *pozitivilor* în general și al țărânimii în special, de apărător al intereselor naționale, prezente și viitoare - precizează Vasile C. Nechita - Eminescu nu putea să nu reducă totul la criteriul muncii în folosul națiunii române, să nu-i critice virulent, indiferent de origine etnică, pe toți cei care nu se conformau și nu respectau acest principiu suprem de viață națională și ierarhizare socială.

Munca cu valorile ei economice și morale este și trebuie să fie unicul punct de plecare și unicul criteriu suprem al judecăților sale despre *pozitivi* și *superpuși*. El îi includea în *superpuși* pe toți cei care nu depuneau o muncă socialmente-națională productivă, utilă, care trăiau din speculă, în special cu băuturi spirtoase, care erau cosmopoliți și egoiști, care urmăreau să-și aproprie succesul, strălucirea și banul, fără muncă, fără compensație echivalentă și care făceau alpinism social pe umerii *claselor pozitive*”<sup>193</sup>.

Numele său, opinează George Călinescu, „a fost foarte mult legat de teoria *păturii superpuse*, interpretată injust ca o atitudine xenofobă. De fapt, folosind un stil polemic violent și plastic (cărui, fiind, mai întâi de toate, creator liric, i-a accentuat, în mod firesc, nota emoțională până la patetism n.n.), poetul nu ieșea din pozițiile sale economice”<sup>194</sup>”<sup>195</sup>. El, relevă Cristian Tiberiu Popescu, „gândește lucrurile radical-antitetic, pe principiul *alb sau negru*, conform formulei creativ-poetice: opțiunea este a măsurilor întregi și ineluctabile, ea marcând esențial elementul istoric și concretizările lui socio-politice, căci Eminescu nu se poate exprima decât ca neînduplecat luptător total angajat”<sup>196</sup>. Aceasta cu atât mai mult cu cât – după cum precizează Valeriu Râpeanu – „între poezia și publicistica sa nu există hotare despărțitoare, opera lui fiind expresia unei concepții unice, a unei gândiri de o perfectă

---

<sup>192</sup> C. Jornescu, C. Petrescu, *Eminescu - înaltă conștiință justițiară*, în volumul: Mihai Eminescu, Între Scylla și Charybda. Opera politică, Casa de editură Litera, Chișinău, 1997, pag. 404

<sup>193</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 114

<sup>194</sup> vezi Anexa nr. XI

<sup>195</sup> George Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I, pag. XVI

<sup>196</sup> Cristian Tiberiu Popescu, op. cit., pag. 184

organicitate, de o desăvârșită coerență, de o consecvență fără fisură<sup>197</sup>.

Întrucât „rațiunile economice și morale al căror numitor comun este munca productivă, și nu cele etnice, rasiale sau politice sunt premisele, suportul și baza de raportare a tot ceea ce a gândit și a afirmat Eminescu despre *superpuși* – subliniază Vasile C. Nechita - adversitatea sa, declarată și totală, față de aceștia, n-a avut niciodată un suport etnic, ci economic și moral. Nu prejudecățile xenofobe și nu naționalismul îngust, retrograd, l-au determinat să-i acuze de parazitism și cosmopolitism, ci considerente de ordin economic, social și național-patriotic, el ridicându-se, ori de câte ori i s-a ivit ocazia, împotriva neproductivilor, paraziților și speculanților de orice etnie<sup>198</sup>. Căci, așa cum arată Dimitrie Vatamaniuc, „pentru Eminescu, importantă nu era apartenența elementelor străine la o rasă sau alta, ci contribuția pe care acele elemente o aduceau sau nu la progresul țării<sup>199</sup>.

Ca urmare, precizează Ion Bulborea, „noul sistem social, conceput de Eminescu, putea fi trainic numai dacă era clădit pe muncă<sup>200</sup> și, de aceea, adaugă Ilie Hașeganu, „în ceea ce privește *clasa conducătoare*, el o vede nu în *pătura superpusă* de străini, care trebuie înlăturată de la conducere și pusă la muncă productivă, ci într-o elită autohtonă cu avere, tradiții și legături de veacuri cu această țară și cu destinele ei, care să nu-i risipească avutul, ci să-l chivernisească cu grijă și cu dragoste<sup>201</sup>.

\*

Întrucât, după cum relevă Ion Bulborea, în opinia sa, „nediversificarea muncii și limitarea ei la exploatarea unilaterală a pământului, alături de lipsa de organizare a țării și de deplasarea păturilor superioare ale societății spre ramuri de activitate

---

<sup>197</sup> Valeriu Răpeanu, op. cit., pag. 10

<sup>198</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 114

<sup>199</sup> Dimitrie Vatamaniuc, *Cuvânt înainte*, Transcris după volumul „Fragmentarium”, Ediție după manuscrise, cu variante, note, addenda și indici de Magdalena D. Vatamaniuc, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, în Mihai Cimpoi (coord.), *Eminescu - Propriul vis...Prefețe definitorii*, Editura Litera\*David, Chișinău\*București, 1999, pag. 424

<sup>200</sup> Ion Bulborea, op. cit., pag. 58

<sup>201</sup> Ilie Hașeganu, op. cit., pag. 61, 62

neproductive, constituie răul fundamental al țării”<sup>202</sup>, Mihai Eminescu a militat intens pentru propășirea industrială a României. El nu limita însă dezvoltarea sectorului industrial doar la „prelucrarea produselor animaliere și vegetale, ca ramură complementară a agriculturii, ci întrevedea existența unor activități de exploatare a minelor și de prelucrare a metalelor”<sup>203</sup>. În opinia sa, „o țară care se rezumă la dezvoltarea agriculturii, în măsura în care aceasta se poate face fără sprijinul industriei, trebuie să-și exporte produsele într-o formă neprelucrată, ceea ce înseamnă o scădere a avuției naționale și transformarea respectivei țări în sclav al țărilor industriale”<sup>204</sup>.

Așadar, arată Vasile C. Nechita, „Mihai Eminescu se pronunță fățiș și inechivoc pentru restructurarea prin industrializare a vechii diviziuni sociale unisectoriale, pentru crearea unei noi diviziuni inter și intrasectoriale în care cele două ramuri productive de bază – industria și agricultura – să dețină un loc și un rol bine determinate”<sup>205</sup>.

După cum precizează Ion Bulborea, „în alternativa politicii protecționiste, de încurajare a industriei naționale, sau a politicii liber-schimbiste, favorizatoare a infiltrării capitalului străin și a menținerii înapoierii economice, Eminescu se declara deschis pentru prima soluție, considerând aplicarea ei ca o garanție a progresului țării”<sup>206</sup>. Referindu-se la această opțiune, Ștefan Staicu apreciază că „promovarea politicii protecționiste îl situează pe Mihai Eminescu pe poziții înaintate, ea fiind conformă cu cerințele și nevoile obiective ale dezvoltării economice a țării noastre în acea perioadă”<sup>207</sup>.

\*

Mihai Eminescu a fost permanent îngrijorat de soarta țaranului, pe care-l considera, după cum arată Constantin Bușe, ca fiind „adevăratul producător de bunuri materiale din România”<sup>208</sup>. Potrivit aprecierii lui Alexandru Oprea, el „face din destinul acestuia

---

<sup>202</sup> Ion Bulborea, op. cit., pag. 47, 48

<sup>203</sup> ibidem, pag. 51

<sup>204</sup> ibidem

<sup>205</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 193

<sup>206</sup> Ion Bulborea, op. cit., pag. 50

<sup>207</sup> Ștefan Staicu, op. cit., pag. 1

<sup>208</sup> Constantin Bușe, op. cit., pag. 120

piatra unghiulară a unui sistem de gândire economico-istoric<sup>209</sup>. În concepția sa, „națiunea este reductibilă la clasele muncitoare și în primul rând la țărănime”<sup>210</sup>.

Așa cum arată Ion Bulborea, „starea grea a țărânimii și exploatarea cruntă la care era supusă, reprezentau pentru Eminescu impasul națiunii, declinul ei economic și moral. Cu argumente teoretice și cifrice convingătoare, el demonstrează că situația mizeră a țăranului nu era generată de condiții naturale, ci de adânci cauze economice și politice, de presiunea socială exercitată fără cruțare de către pătura dominantă asupra claselor de jos ale națiunii”<sup>211</sup>.

Între cauzele care determină sărăcia țărânimii, precizează Constantin Bușe, „Eminescu considera că trebuie neapărat luate în considerație: termenul prea scurt pus la dispoziția țăranilor pentru a achita despăgubirile pentru pământul primit, suma anuală de plată fiind foarte mare; organizarea administrativă costisitoare; sarcinile fiscale noi; accesul la împrumuturi în cele mai grele condiții; dările indirecte ale comunelor urbane, care – fiind în mare parte dări asupra consumului – sunt suportate de țăranii care aprovizionează orașul cu produse alimentare; precum și concurența din ce în ce mai nemiloasă făcută cerealelor românești de cele rusești, americane și egiptene”<sup>212</sup>.

În vederea soluționării problemei agrare, după cum evidențiază Ion Bulborea, „el propune o serie de măsuri practice. Printre acestea un loc de seamă îl ocupă legiferarea indivizibilității pământurilor țărănești și neînstrăinarea lor la nesăteni; împărțirea sistematică a moșiilor statului între membrii familiilor rurale; acordarea de credite avantajoase țăranilor pentru a-i elibera de povara apăsătoare a cametei; simplificarea și ieftinirea aparatului de stat; diminuarea substanțială a impozitelor; măsuri cu caracter instructiv-educativ și sanitar; dezvoltarea industriei și a comerțului care să atragă prisosul populației rurale”<sup>213</sup>.

\*

---

<sup>209</sup> Alexandru Oprea, op. cit., pag. 37

<sup>210</sup> ibidem, pag. 67

<sup>211</sup> Ion Bulborea, op. cit., pag. 52

<sup>212</sup> Constantin Bușe, op. cit., pag. 121

<sup>213</sup> Ion Bulborea, op. cit., pag. 53, 54

Mihai Eminescu nu a contestat nici un moment utilitatea funcției comerțului, de a facilita schimbul de mărfuri. Așa cum arată Alexandru Oprea, „ceea ce va critica va fi specula în plan intern, cauzată de numărul nesfârșit de intermediari, iar în plan extern, tendința capitalului străin de a supralicita valoarea unui produs prelucrându-l în metropole și sărăcind astfel țările nedezvoltate, obligate a rămâne doar surse de materii prime și piețe de desfacere”<sup>214</sup>. Sub acest raport „va subscrie protecționismului economic al lui Fr. List, pe care-l va accepta în principiile generale”<sup>215</sup>.

Astfel, este de părere Vasile C. Nechita, „Mihai Eminescu, nemulțumit de caracterul și adâncimea diviziunii naționale a muncii, de locul pe care-l ocupăm în diviziunea internațională, precum și de realitatea că nu se acordă atenția cuvenită tuturor aptitudinilor productive care se găseau în *germene* în poporul nostru – pune și justifică protecționismul în legătură cu diviziunea internațională a muncii”<sup>216</sup>. În acest sens, apreciază Grigore L. Trâncu-Iași, „el considera necesară protejarea muncii noastre naționale, prin apărarea exportului nostru și prin apărarea noastră de importul mărfurilor străine”<sup>217</sup>.

Astfel, potrivit lui Vasile C. Nechita, teoriei liberschimbiste occidentale i se opune „teoria protecționismului eminescian: prima propovăduiește binele general, a doua îl contestă; prima consideră că participanții la comerțul mondial sunt egali, a doua îi vede inegali; prima încearcă să convingă că în schimburile internaționale câștigă toți – în egală măsură, adică și țările industriale și cele agricole –, a doua probează cu date științifice și fapte istorice că avantajele sunt de partea celor puțini – deținători ai monopolului industrial –, iar dezavantajele de partea celor mulți și săraci.

Așadar, teoretic, problema exploatarei țărilor agricole – slab dezvoltate – de către cele industriale – dezvoltate – este corect înțeleasă și convingător demonstrată de către Mihai Eminescu. Practic însă, când a fost să răspundă cum se împacă atare viziune cu politica de negociere și votare a Convenției cu Austro-Ungaria, el s-a văzut silit să facă compromisuri”<sup>218</sup>. Referindu-se la acest

---

<sup>214</sup> Alexandru Oprea, op. cit., pag. 301

<sup>215</sup> ibidem, pag. 302

<sup>216</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 269

<sup>217</sup> Grigore L. Trâncu-Iași, *Eminescu economist*, Editura Timpul, București, 1933, pag. 18

<sup>218</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 270, 271

aspect, Costin Murgescu notează: „Lucid, Mihai Eminescu recunoaște că ar fi absurd să se pretindă Austro-Ungariei să cruțe România în acțiunile sale expansioniste, în care îi este la îndemână calea penetrației economice. Eminescu pare a relua pana căzută din mâna lui D. P. Marțian în 1865. Sau pare a se ralia lui Mihail Kogălniceanu care, cu numai nouă luni înainte, se opusese ratificării Convenției cu Austro-Ungaria prin sublinierea riscurilor pe care și le asumă o țară agricolă atunci când deschide porțile penetrației industriale străine în numele *liberului schimb*”<sup>219</sup>.

Însă, câteva luni mai târziu, arată Vasile C. Nechita, „postura în care se afla, de redactor la ziarul conservator – autoangajarea politică și ideologică – îl obligă să găsească, *nu cu plăcere*, rațiunile economice și politice ale actului comercial care imprimă vieții noastre economice un alt sens decât cel teoretizat de el”<sup>220</sup>. Astfel, continuă Costin Murgescu, ajunge în situația, delicată, de „a folosi ratificarea Convenției de comerț și de navigație cu Rusia nu numai pentru a elogia fostul guvern conservator al lui Lascăr Catargiu, dar și pentru a pune în valoare faptul că respectiva Convenție, ca și cea încheiată cu Austro-Ungaria, *cu foarte puține excepții, împacă pe deplin interesele noastre*”<sup>221</sup>, identificând o serie de valențe pozitive ale celei din urmă.

În legătură cu această discontinuitate în gândire, Vasile C. Nechita, se întreabă „dacă Eminescu a optat, în vreun fel, înainte și după semnarea Convenției comerciale cu Austro-Ungaria, pentru liberschimbism, dacă a dorit și a cerut expres o asemenea măsură de politică economică și dacă a susținut-o sau numai a acceptat-o? Și apoi, în eventualitatea că n-a susținut nici liberschimbismul și nici Convenția, ci numai a apărut-o din considerente de partid, întrebarea se pune: în ce măsură aceasta a influențat conduita sa de protecționist?”<sup>222</sup> Respectivei întrebări, în opinia respectivului cercetător, îi poate fi dat un răspuns, cât de cât rezonabil, numai în considerarea „contextului istoric în care a fost încheiată Convenția și a pozițiilor pro și contra.

Această înțelegere comercială s-a impus ca o consecință firească a structurilor economice locale, a inexistenței unei puternice industrii și a unei burghezii capabile să înfrângă voința politică a claselor retrograde și a ideologilor ei, a intereselor

---

<sup>219</sup> Costin Murgescu, op. cit., pag. 403, 404

<sup>220</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 271

<sup>221</sup> Costin Murgescu, op. cit., pag. 404

<sup>222</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 271, 272



economice ale Apusului – libertate la export pentru produsele lui industriale și libertate la import pentru produsele noastre agroalimentare – și a dorinței poporului român de a scăpa de suzeranitatea turcească, de a se dezvolta liber și de a participa neîngrădit la schimbul european de valori materiale și spirituale”<sup>223</sup>.

Totodată, completează Victor Jinga, „plângerile cercurilor comerciale și industriale din Transilvania privind traficul și comerțul cu România, a căror încetinire le-a adus prejudicii”<sup>224</sup>, conțineau îndemnuri de încheiere urgentă a unei convenții comerciale între Austro-Ungaria și țara noastră.

Interesele celor două părți contractante ale Convenției, arată Vasile C. Nechita, erau diferite. În timp ce „monarhia urmărea să împiedice România să introducă un tarif vamal autonom, să-și asigure o piață rentabilă pentru produsele sale manufacturate și o sursă ieftină de materii prime, precum și să reducă influența țaristă în Principate și la gurile Dunării, România era interesată pentru lărgirea pieței pentru cereale și vite, în contracararea monopolului austriac pe Dunărea de Jos și, mai ales, în întărirea legăturilor politice – considerate indispensabile pentru dezvoltarea și diversificarea relațiilor multilaterale cu românii din Transilvania, Banat și Bucovina, precum și pentru dobândirea neîntârziată a independenței de stat.

Liberschimbistii noștri, purtători de cuvânt ai moșierimii și ai burgheziei agrare și comerciale, invocând cu insistență principiile reciprocității și clauzei națiunii celei mai favorizate, au cerut la unison modificarea legii generale a vămirilor și aprobarea acordului comercial pe termen lung cu Austro-Ungaria”<sup>225</sup>, pe motiv că oricum la noi în țară perspectiva posibilității făuririi unei industrii dezvoltate este foarte îndepărtată și că tratatul ne era avantajos atât din punct de vedere economic, cât și politic.

„Industrialiștii și protecționiștii liberali, conștienți de pericolul rămânerii noastre în urmă și al accentuării dependenței economice și politice față de țările dezvoltate, în speță față de Imperiul Austro-Ungar, au făcut tot posibilul pentru a impune adevărul că întemeierea cât mai rapidă a unei industrii dezvoltate este o chestiune vitală pentru statul român – atât economicște, cât și politicște ... Partidul și guvernul conservator – apărând

---

<sup>223</sup> ibidem, pag. 272

<sup>224</sup> Victor Jinga, *Principii și orientări ale comerțului exterior al României. 1859-1916*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1975, pag. 197

<sup>225</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 272-274

interese înguste de clasă – au votat Convenția, deschizând, astfel, câmp liber principiilor și practicilor liberschimbiste...

Încheiată între state inegale ca statut și putere politică și economică, de asemenea, ca nivel de dezvoltare industrială și chiar agrară, concepută pe o bază avantajoasă numai din punct de vedere teoretic – pentru că, practic, avantajele erau de partea celui mai tare, iar dezavantajele de partea celui slab – și nerespectată până la urmă tot de partea care avea cel mai mult de profitat, Convenția s-a dovedit a fi pentru noi de-a dreptul dezavantajoasă.

Mihai Eminescu n-a făcut, sută la sută, front comun nici cu adepții și nici cu adversarii mult discutatei Convenții comerciale cu Austro-Ungaria. A privit-o ca pe un fapt real, ca pe o manifestare concretă a *suveranității statului român*, ca pe *opera comună* a conservatorilor și a liberalilor, în sensul că unii au negociat-o și aprobat-o, iar alții au aplicat-o, și nimic mai mult; a discutat-o și, într-un anumit fel, a apărât-o, dar *n-a militat nicicând pentru perfectarea și sancționarea ei* și nu s-a ferit să recunoască faptul că aplicarea sa a fost funestă pentru noi...

În fața acestor argumente pro și contra, dar mai ales având în vedere linia sa generală de conduită, care, orice s-ar spune a fost protecționistă, înclinăm să credem că nu atitudinea față de Convenția cu Austro-Ungaria trebuie să cântărească cel mai greu în judecata politicii economice externe recomandate de Mihai Eminescu. Nu putem trece cu vederea și nici subaprecia un asemenea compromis politic. Îl pune pe poet într-o lumină nefavorabilă, însă nu într-atât încât să ne schimbe poziția față de concepția sa protecționistă. Să nu uităm că în definirea politicii economice externe, în ciuda compromisului făcut, Eminescu se detașează de conservatori și junimiști. În afară de relația protecționism-industrializare, care constituie miezul rațional al gândirii sale, el aduce ca elemente personale, deosebitoare, ideea forță a închiderii tuturor canalelor de pătrundere a capitalului străin, a denunțării politicii de jefuire a resurselor țării de către puterile străine și a apărării și consolidării independenței și suveranității naționale<sup>226</sup>.

\*

---

<sup>226</sup> ibidem, pag. 273-277

Față de transporturi, la fel ca și față de comerțul interior, arată Vasile C. Nechita, Mihai Eminescu „nu s-a arătat suficient de clarvăzător și îngăduitor, acestea reținându-i atenția doar întâmplător și în subsidiar ...

Formându-se și manifestându-se ca un economist al producției prin excelență, el cerea peste tot – în termeni categorici și cu plurale argumente – înmulțirea și diversificarea acestora, transporturilor și comerțului „contestându-le caracterul productiv și dreptul la dezvoltare peste marginile impuse de producția materială”<sup>227</sup>.

Transporturile reprezentau în opinia sa numai *schimbări de loc*, pe care le includea în categoria actelor economice improductive; aflate în totală antiteză de utilitate față de producția agricolă și industrială pe care le considera ca fiind *schimbări de formă*, autentice și singurele esențiale pentru asigurarea nevoilor vitale ale societății.

Deși „aversiunea lui față de activitățile *improductive* – în general –, și față de comerț – în special –, teama de invadare a țării de către mărfurile și capitalurile străine, precum și interinfluențele dintre industrie și agricultură, pe de o parte, și transporturi și comerț, pe de alta; l-au făcut să adopte față de ambele genuri de activitate o atitudine contradictorie”<sup>228</sup> – uneori reliefându-le valențe pozitive, alteori subliniindu-le fațete negative – Mihai Eminescu „n-a pus sub semnul întrebării existența și dezvoltarea, în limitele cerute și impuse de producție, a transporturilor și comerțului”<sup>229</sup>.

Ceea ce le imputa el acestor două îndeletniciri economice erau: „nivelul nejustificat de mare al cheltuielilor ocazionate de schimbările de loc și de posesiune, urcarea vertiginoasă a prețurilor la consumatori – cauzată de interpunerea prea multor verigi de transmisiune și de negoț – și îmbogățirea *nesățioasă* – prin speculă și nu prin muncă – a unui mare număr de *superpuși*.

Opinia că activitățile de transport și de circulație sunt în totalitatea lor *improductive* este discutabilă, și, ca urmare, trebuie luată sub beneficiu de inventar”<sup>230</sup>. În condițiile în care „producția națională – agricolă și industrială – se găsea la un nivel destul de scăzut, iar cerințele de consum erau în continuă creștere și

---

<sup>227</sup> ibidem, pag. 96, 97

<sup>228</sup> ibidem, pag. 97

<sup>229</sup> ibidem

<sup>230</sup> ibidem, pag. 97, 98

diversificare, Eminescu nu putea să reacționeze altfel. În judecarea poziției sale trebuie să avem în vedere că pe vremea aceea, știința economică înainta timid și anevoios pe drumul clarificării caracterului, locului și rolului sectorului terțiar în economia modernă”<sup>231</sup>.

\*

După cum relevă Vasile C. Nechita, stabilind drept axiomă ideea că regimul financiar al unui popor este determinat de cel economic, „Mihai Eminescu a întreprins ample și sistematice investigații în domeniul relațiilor financiare, de credit și bugetare, pe baza cărora a formulat și pus în circulație un însemnat număr de observații critice”<sup>232</sup>.

Problematika financiar-bugetară dezbătută de el „este extrem de vastă și de diversă. Nelipsite au fost însă câteva chestiuni de mare angajament polemic și anume: cheltuielile bugetare *nemăsurate și nesocotite*, impozitele directe și indirecte, creditul imobiliar și dobânda, bursa averilor reale și fictive, operațiunile bancare comerciale și de speculă, dezechilibrele bugetare și mijloacele pentru lichidarea sau atenuarea lor etc.”<sup>233</sup>.

Chintesența tuturor scrierilor sale în domeniu este că „situația financiară și de credit a României era, la vremea respectivă, dintre cele mai precare...

Cauzele stării economice și financiar-bancare deloc satisfăcătoare a țării sunt căutate de către Mihai Eminescu, pe de o parte, în structurile nedezvoltate ale producției naționale, în presiunea - din ce în ce mai mare - a sectoarelor neproductive și a *postulanților* asupra bugetului, în *administrația nepăsătoare* etc., iar, pe de alta în dezechilibrele europene, în slăbiciunea, devenită cronică, a pieței străine...

Încadrarea economiei naționale, a instabilității noastre economice și financiare, în conjunctura europeană și surprinderea interdependențelor și interinfluențelor dintre cele două planuri, reprezintă o trăsătură esențială și, în același timp, un merit incontestabil al tuturor scrierilor economico-financiare eminesciene”<sup>234</sup>.

---

<sup>231</sup> ibidem

<sup>232</sup> ibidem

<sup>233</sup> ibidem, pag. 100

<sup>234</sup> ibidem, pag. 98-100

Potrivit lui Ion I. Ghelase, „criticând în numeroase articole diferite aspecte privind politica bugetară”<sup>235</sup> aplicată la acea vreme de cei ce dețineau cârma finanțelor publice, el „analizează și interpretează comparativ - și cu tehnica specialistului - cifrele bugetelor de epocă”<sup>236</sup>.

În analiza, pe articole bugetare, pe care o face asupra respectivelor documente financiare - dovedind o profundă „pătrundere științifică a semnificației cifrelor - el demască modul în care prin falsificarea conținutului cifrelor, deficitele sunt transformate în excedente și categorisește aceste măsluiri drept *falsuri mărturisite în acte publice*”<sup>237</sup>. Creșterea neconținută a cheltuielilor înscrise în bugete birocratice constituie în opinia sa un puternic mijloc de exploatare și spoliere a claselor productive.

„Documentându-se, de fiecare dată, temeinic - apreciază Vasile C. Nechita - Mihai Eminescu a reușit să descifreze și să dezvăluie multe dintre neajunsurile politicii și legislației financiare și de credit...

Demersul permanent și fără menajamente pe problemele de fond ale relațiilor financiar-bancare viza schimbarea. În vederea însănătoșirii finanțelor și a creditului național și pentru întronarea disciplinei și rațiunii economice în acest sector de mare importanță pentru propășirea țării, el a propus să se treacă rapid și hotărât la schimbarea regimului economic și a celui social - însă schimbare de guvernământ, nu de orientare socială -, la sporirea și diversificarea muncii, la eliberarea ei de sub apăsarea cheltuielilor de transport și de transmisiune, la deprinderea fiecărui individ cu munca productivă pentru care este apt, la sprijinirea acesteia, la descurajarea ocupațiilor neproductive”<sup>238</sup>.

De asemenea, ierarhizând - pe baza unei argumentații de ordin economico-social extrem de riguroase și detaliate - diferitele categorii de impozite pe o scară a justeței sociale, Mihai Eminescu își exprimă convingerea că impozitele directe răspund mult mai bine principiilor de echitate și randament fiscal decât cele indirecte, și pledează deschis în favoarea extinderii sferei impozitării directe - în paralel cu restrângerea celei a impunerii indirecte.

---

<sup>235</sup> Ion I. Ghelase, *Din preocupările economice ale lui Mihai Eminescu*, Extras din rev. cit., pag. 1

<sup>236</sup> idem, *Despre finanțele burgheziei*, pag. 2

<sup>237</sup> ibidem, pag. 2, 3

<sup>238</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 100, 101

Apreciază însă, cu realism, că deoarece existența unui sistem fiscal în care să predomină dările directe este posibilă numai în țările puternic dezvoltate economic, realizarea acestui deziderat la noi este viabilă numai într-un orizont de timp îndepărtat.

Ion I. Ghelase arată că interconectând problema bugetară cu cea economică, Mihai Eminescu „combate inflația monetară, arătând că pentru asigurarea unei stabilități monetare este necesară și o stabilitate economică, altfel urmând să asistăm neputincioși la decadența a monezii și la deficite bugetare”<sup>239</sup>.

El vede în această inflație o influență nefastă care a determinat pauperizarea maselor populare și găsește că responsabilitatea apariției ei o poartă atât disproporția între producție și emisiunea fiduciară, cât și lipsa de acoperire a acestei emisiuni prin stocul de aur al Băncii Naționale.

Mihai Eminescu demonstrează că emisiunea monetară „abuziv mai mare decât puterea anuală de producție a țării avea drept scop să acopere jaful în cheltuielile publice, denaturând valoarea monezii și provocând falsificarea schimburilor”<sup>240</sup>.

Remediul constă, în opinia sa, „nu într-o reformă monetară, ci în muncă constructivă și în economii de cheltuieli”<sup>241</sup> bugetare.

Totodată, el combate îndatorarea externă a țării, considerând creșterea volumului împrumuturilor contractate de stat în străinătate - pe care o demonstrează cifric - drept „un puternic mijloc de acaparare a țării”<sup>242</sup> de către monopolurile ce-și au sediul în statele creditoare. În același spirit, înfierează și concesiunile publice, concentrându-și atacul - cu precădere și cu multe detalii - asupra faimoasei Concesiuni *Stroussberg*.

Pe baza unei „cunoașteri temeinice și documentate a organizării și funcționării *Creditului Mobiliar Francez*”<sup>243</sup>, Mihai Eminescu face o analiză comparativă - din unghiul de vedere al utilității sociale - a operațiunilor bancare propriu-zise și a celor bursiere.

Pe primele le încadrează în categoria operațiilor de comerț și le recunoaște un rol social pozitiv; pe cele din urmă le include în

---

<sup>239</sup> Ion I. Ghelase, *Despre finanțele burgheziei*, pag. 3

<sup>240</sup> ibidem, pag. 6

<sup>241</sup> ibidem

<sup>242</sup> ibidem, pag. 5

<sup>243</sup> ibidem, pag. 7

categoria celor de speculă și le consideră profund dăunătoare societății. Cu această ocazie el explică și mecanismul jocului de bursă.

Pe baza „studierii în profunzime a lucrărilor de specialitate în domeniu ale economiștilor și finanțistilor vremii, apărute în limbile germană și franceză”<sup>244</sup>, el arată, potrivit lui Ilie Hașeganu, că tranzacțiile bursiere „aduc pagube acționarilor și publicului, foloasele fiind, în exclusivitate, ale conducătorilor institutului de bursă”<sup>245</sup>. Pentru a ilustra gravitatea consecințelor ce decurg din ridicarea artificială, prin intermediul Bursei, a cotației titlurilor de valoare, Mihai Eminescu „arată felul în care a lucrat *Societatea generală de Credit Mobiliar* din Franța”<sup>246</sup>, care, cu scopul de a raporta profituri mari și de a împărți dividende supraevaluate, a ridicat în preajma bilanțului, în mod artificial - prin manopere bursiere - cursul acțiunilor pe care le deținea în portofoliu, inducând astfel în eroare publicul tentat de posibilitatea obținerii unor câștiguri mari - care cumpărând respectivele acțiuni, a pierdut cea mai mare parte a banilor investiți în ele.

Ca un corolar al celor prezentate, subscriem aprecierii făcute de Ion I. Ghelase, potrivit căreia, „Mihai Eminescu pledează pentru schimbarea regimului economic și a celui social; pentru înlocuirea sistemului fiscal perimat și vexatoriu, care proteja avutul celor bogați și lovea în existența maselor populare, cu un sistem fiscal articulat și rațional; pentru făurirea în locul unei economii de exploatare a unei economii de necesități - o economie financiară bazată pe certitudine monetară, respectiv pe o emisiune fiduciară întemeiată în primul rând pe producție și nu pe nevoi bugetare”<sup>247</sup>.

\*

Mihai Eminescu a privit, după cum relevă Vasile C. Nechita, dezvoltarea și perfecționarea învățământului românesc de toate gradele „prin prisma cerințelor vitale de dezvoltare a culturii și producției naționale”<sup>248</sup>. Astfel, precizează Sultana Sută-Selejan, „a

---

<sup>244</sup> ibidem

<sup>245</sup> Ilie Hașeganu, op. cit., pag. 48

<sup>246</sup> ibidem

<sup>247</sup> Ion I. Ghelase, *Despre finanțele burgheziei*, pag. 7

<sup>248</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 100

susținut necesitatea unui învățământ modern și eficient, legat de nevoile reale ale țării”<sup>249</sup>.

El destina acest învățământ înfăptuirii marilor imperative economico-sociale ale României, printre care: „dezvoltarea și diversificarea producției naționale; încurajarea muncii productive și a industriei; modernizarea agriculturii și valorificarea superioară a resurselor țării etc.”<sup>250</sup>.

De aceea, arată Vasile C. Nechita, „optimum între învățământul clasic și cel real, pe de o parte, și învățământul profesional, tehnic și economic și nevoile producției agricole și industriale, pe de alta, a constituit, pentru el, chintesența frământărilor și căutărilor pe linia modernizării învățământului”<sup>251</sup>.

Mihai Eminescu a militat întotdeauna pentru unitatea instructiv-educativă a procesului de învățământ și a argumentat în acest sens „necesitatea și posibilitatea dezvoltării concomitente și echilibrate a învățământului clasic și a celui real - forme concrete de finalizare a scopului instructiv-educativ al școlii elementare și secundare”<sup>252</sup>.

Ținând cont de „experiența școlară, națională și universală, care demonstrase convingător că o școală modernă, creată, dezvoltată și perfecționată continuu în raport cu cerințele devenirii economice, sociale și spirituale, nu este și nu poate fi aceea care are un profil amalgamat, eterogen, care nu dă cunoștințe teoretice și practice trainice nici într-un profil, nici în celălalt, și că un învățământ înrăuritor și de calitate este numai acela care se întemeiază pe o concepție filosofică înaintată și care este structurat în conformitate cu condițiile concret istorice specifice fiecărei etape și epoci în parte”<sup>253</sup>, el „a respins cu toată vehemența ideile și, înainte de toate, încercările practice ale guvernanților liberali de a amesteca învățământul clasic cu cel real...

Conștient de incontestabilele deosebiri de conținut, de metodă și de scop dintre cele două tipuri de învățământ, și deci de imposibilitatea realizării depline și a unuia și a celuilalt în cadrul aceluiași profil, și adept al principiului educației prin instrucție și al instrucției prin educație, adică al unui învățământ subordonat

---

<sup>249</sup> Sultana Sută-Selejan, *Doctrină economică*, pag. 292

<sup>250</sup> ibidem, pag. 292

<sup>251</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 211

<sup>252</sup> ibidem, pag. 224

<sup>253</sup> ibidem, pag. 227, 228



nobilei misiuni de modelare deopotrivă a minții și a caracterului, care să fie puse activ și conștient în slujba societății, el a considerat inacceptabilă soluția creării unor școli elementare și secundare realist-umaniste<sup>254</sup>.

Nepromovând niciodată „menținerea intactă a numărului de școli umaniste existente și crearea unei rețele noi de școli reale, a mers pe varianta *împuținării* primelor și *înmulțirii* corespunzătoare a ultimelor, în concordanță cu trebuințele și posibilitățile materiale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Faptul că propunerea de separare a clasicului de real pe care a făcut-o și a susținut-o, nici nu era de natură să antreneze un efort material și uman considerabil mai mare decât cea pe care o contesta, și nici nu contrazicea, în nici un fel și cu nimic, opiniile contemporanilor săi, favorabile înființării și întăririi școlilor reale în țara noastră, demonstrează că Mihai Eminescu a fost un realist, un pragmatic și nu un visător, și că a pus interesele naționale mai presus de orice<sup>255</sup>.

Un argument major al pledoariei sale pentru extinderea învățământului real a fost și capacitatea acestuia de a oferi facultăților tehnice, economice și artistice candidații necesari. El nu numai că „a înțeles adânc necesitatea și utilitatea școlilor reale secundare și a celor tehnice, economice etc., prin raportare la nevoia de tehnicieni și de alți specialiști tot mai mult resimțită în societate, dar a dovedit și simț istoric, prin plasarea lor corectă pe coordonata de timp: trecut, prezent și viitor<sup>256</sup>.

\*

Așa cum evidențiază Mihail Manoilescu, Mihai Eminescu s-a ridicat „în toate domeniile împotriva a tot ceea ce reprezintă copie (copiere mecanică n.n.) și import de gândire<sup>257</sup>. De aceea, arată Ion Bulborea, el și-a exprimat convingerea că „reorganizarea economico-administrativă a țării nu trebuie să fie copia palidă a unor formule străine, ci rezultatul studierii adânci a tradițiilor înaintate ale poporului, a cerințelor lui imediate și de perspectivă<sup>258</sup>. Iar Eugen Simion subliniază: „Exasperat de

---

<sup>254</sup> ibidem, pag. 225, 226

<sup>255</sup> ibidem, pag. 228

<sup>256</sup> ibidem, pag. 236

<sup>257</sup> Mihail Manoilescu, Eminescu economist, Extras din rev.cit., pag. 4

<sup>258</sup> Ion Bulborea, op. cit., pag. 57

reformismul străin de legile firii și de legile nației, Mihai Eminescu critică vehement legile străine care nu se potrivesc la noi, popor de țărani (țară cu economie slab dezvoltată n.n.), și cere să se respecte doar legile care purced de la popor și rezultă *din trebuința poporului*, care este, totodată, și trebuința naturii<sup>259</sup>.

Ca urmare, după cum arată Ștefan Staicu, el militează „pentru o organizare instituțională conformă specificului național”<sup>260</sup>. El critică, conform aprecierii lui Grigore L. Trâncu-Iași, faptul că „legile noastre sunt străine, fiind făcute pentru un stadiu de evoluție socială pe care noi nu l-am atins încă”<sup>261</sup>. În acest sens, își exprimă convingerea că adaptarea cadrului legislativ la particularitățile de dezvoltare a țării constituie una dintre condițiile de bază ale bunei funcționări a mecanismului social. Reliefând aceasta, subliniază Ion Bulborea, el „nu era împotriva folosirii progresului și a rezultatelor obținute de popoarele cu experiență îndelungată, dar preciza că însușirea *acestei provizii gata și câștigate deja* va trebui să constituie numai *punctul de plecare* pe calea unui progres propriu”<sup>262</sup>.

\*

După cum relevă Ion Bulborea, „atât prin măsurile practice preconizate în vederea restructurării economice și sociale a țării - protejarea industriei naționale, edificarea unor instituții de credit și financiare adecvate stadiului de dezvoltare a țării, reforme în favoarea țărănimii etc., cât și prin argumentarea teoretică competentă a acestora, pe baza scrierilor lui A. Smith, D. Ricardo, Fr. List, D. P. Marțian, Mihai Eminescu susținea transformarea burghezo-democratică a societății românești”<sup>263</sup>.

„Gândirea sa economică - arată Mihail Manoilescu - se poate urmări pe trei linii, care toate au ca punct comun de pornire ideea de dreptate. Căci el a văzut întâi, în viața omenirii, tot ceea ce era exploatare a omului de către om: exploatarea dintre țară și țară, exploatarea dintre clasă și clasă, exploatarea dintre neam și neam.

---

<sup>259</sup> Eugen Simion, op. cit., pag. 51, 52

<sup>260</sup> Ștefan Staicu, op. cit., pag. 4

<sup>261</sup> Grigore L. Trâncu-Iași, op. cit., pag. 6

<sup>262</sup> Ion Bulborea, op. cit., pag. 57

<sup>263</sup> ibidem, pag. 45, 46

Cea dintâi l-a dus la concepția *independenței economice*; cea de a doua la principiul *dreptății sociale*; cea din urmă la ideea *românismului economic*.

Și astfel, gândirea lui Mihai Eminescu se reazemă pe o mare bază triunghiulară ale cărei vârfuri sunt însemnate cu cuvintele: *independență, dreptate, românism*<sup>264</sup>. De aceea, potrivit lui Octavian Goga, el – “cel dintâi român al cărui creștet primește binecuvântarea din cer, dar ale cărui picioare sunt înfipte, până la glezne, în pământul strămoșesc”<sup>265</sup> – este “părintele ideologiei naționale moderne în evoluția noastră”<sup>266</sup> și “cel mai echilibrat creier politic al României în creștere”<sup>267</sup>.

Întreaga sa publicistică, în general, și segmentul ei dedicat comentării problemelor economice, în special, a contribuit semnificativ la răspândirea limbajului economic într-o lume în care mijloacele de comunicare în masă erau extrem de limitate, iar învățământul de profil se afla în stadiul embrionar. Ea poate constitui și pentru generația actuală, apreciază Ilie Hașeganu, „un îndreptar sigur, necesar și mai ales românesc în labirintul teoriilor și doctrinelor economice de orice fel”<sup>268</sup>. Mai mult, completează Octavian Goga, “articolele lui, axiome de valoare permanentă, pot fi invocate la tot pasul ca un îndreptar de pedagogie națională”<sup>269</sup>.

----- \* \* -----

---

<sup>264</sup> Mihail Manoilescu, *Eminescu economist*, pag. 11

<sup>265</sup> Octavian Goga, op.cit., pag. 53

<sup>266</sup> ibidem

<sup>267</sup> ibidem

<sup>268</sup> Ilie Hașeganu, op. cit., pag. 6

<sup>269</sup> Octavian Goga, op.cit., pag. 53

## **Partea a III-a: GÂNDIREA ECONOMICĂ A LUI MIHAI EMINESCU**

În raționamentele sale, teoria și practica se întrepătrund și se susțin reciproc. Concluziile lor, atestă cunoașterea în profunzime a economicului, politicului și socialului, analizate prin prisma conexiunilor lor organice.

### **1. Probleme teoretice**

**Mihai Eminescu este părintele a două teorii economice: cea a economiei naționale și cea a costurilor aferente.**

Așa cum arată Vasile C. Nechita, „pe lângă faptul că Eminescu a fost un economist de acțiune și nu de catedră, un comentator înzestrat al faptului economic viu, în plină desfășurare, el a mai fost în același timp un adept și un reprezentant de seamă al teoriei în acțiune”<sup>270</sup>.

El a contribuit efectiv la îmbogățirea fondului conceptual al teoriei pe care a aplicat-o. Cele mai de seamă contribuții conceptuale ale sale în domeniul amintit constau în formularea unei definiții a conceptului de economie națională și în elaborarea teoriei costurilor aferente.

#### **1.1. Teoria economiei naționale**

**Nevoile oamenilor și ale popoarelor de a-și însuși cât mai multe bunuri și de a-i domina, astfel, pe nonposesori, constituie motorul dezvoltării ramurilor de activitate economică ale fiecărei națiuni. De aceea, evoluția economiei oricărei țări este, întotdeauna, o victorie a posesorilor asupra nonposesorilor.**

În formularea definiției acestui concept Mihai Eminescu pleacă de la constatarea că, „în contact direct și permanent cu natura, cu viața naturală, omul caută să-și creeze o viață nouă, viața personală; să cunoască natura și viața ei pentru a-i smulge cât mai multe bunuri de care el are tot mai mare nevoie; din lupta aceasta cu natura, cu viața naturii, se naște cea de-a doua viață, viața personală, al cărei principiu fundamental este acela că omul poate produce scopuri și lucruri, nu prin nimicirea obiectelor naturii,

---

<sup>270</sup> Vasile C. Nechita, op.cit., pag. 152

ci prin transformarea lor într-o formă mai înaltă; principiul acestei destinațiuni a existenței personale e nemărginirea, infinitul, o naștere în veci nouă. Omul produce totdeauna ceva nou; îndată ce scopul vieții personale, al vieții economice, este ajuns, intră în acțiune o a doua latură a procesului: consumațiunea, prin care, ceea ce s-a lucrat se consumă. Cursul acestei vieți e un cerc (o înlănțuire cauzală n.n.). Va să zică (Așadar n.n.), ceea ce numim *viața averilor* nu e un șir de lucruri și de noțiuni moarte, ci(;) un proces viu; înseamnă, altfel spus, producție socială văzută ca o unitate indestructibilă a celor două momente principale extreme: producția și consumul<sup>271</sup>.

El își încheie raționamentul prin a concluziona că „economia națională e dominarea personalității asupra vieții naturii, iar cu cât dominarea aceasta e mai mare, cu atât(;) poporul care și-o exercită stă mai sus... Suma dominării omenirii asupra naturii e civilizațiunea adevărată. Fiecare popor tinde într-acolo de-a domina într-adevăr natura, de-a câștiga cea mai mare sumă a dominării, de-a urmări cele mai mari ținte cu mijloacele cele mai mici,<sup>272</sup>, adică maximizând rezultatele obținute și minimizând, simultan, eforturile corelative depuse.

Remarcăm în această manieră de definire a economiei naționale, influența incontestabilă a gândirii fiziocrate.

Identificăm totodată, relevă Vasile C. Nechita, și câteva „caracteristici esențiale ale respectivei definiții, și anume:

- a) atât definiția, cât și explicațiile adiacente ei, reflectă o orientare materialistă, întrucât la baza apariției, existenței și dezvoltării economiei naționale, așează scopurile, trebuințele și interesele oamenilor;
- b) conținutul economiei naționale se suprapune cu cel al producției sociale, întrucât omite activitățile neproductive dintre cele circumscrise sferei economiei naționale;
- c) rezultatele producției sociale - cu momentele ei extreme principale: producția și consumul - sunt determinate de acțiunea factorului uman și a celui natural, producția - și implicit economia națională -

---

<sup>271</sup> Mihai Eminescu, Manuscrisul *Economia națională*, în Opere, vol. XV, ed. cit., București, 1993, pag. 1137, 1138

<sup>272</sup> ibidem, pag. 1138

- putând lua naștere numai din conlucrarea omului cu natura, în buna desfășurare a acestui proces rolul primordial revenindu-i omului;
- d) existența unui raport de determinare și de influențare directă între economia națională și civilizația adevărată, gradul de dezvoltare al amândurora depinzând nu numai de cât, ci și de cum se produce, (fiind intim n.n.) corelat cu consumul de muncă cheltuit pentru obținerea unei unități de produs;
- e) nevoile oamenilor și ale popoarelor de a-și apropria (însuși n.n.) cât mai multe bunuri și de a-i domina, astfel, pe nonposesori, constituie motorul dezvoltării economiei naționale - evoluția acestei economii fiind considerată de către poet, *ca fiind, întotdeauna, o victorie a posesorilor asupra nonposesorilor*<sup>273,274</sup>.

Viziunea eminesciană cu privire la conținutul și caracterul economiei naționale - viziune care nu condiționează formarea și dezvoltarea economiei naționale de apariția și consolidarea statelor naționale și a națiunilor în procesul trecerii de la feudalism la capitalism, ci de primele începuturi ale producției materiale și ale societății omenești - „prezintă interes și valoare științifică, prin aceea că accentuează, foarte mult, pe importanța volumului, varietății și eficienței producției materiale; pe relația causală existentă între gradul de cunoaștere, stăpânire și valorificare a bunurilor din natură și stadiul de civilizație; pe interdependențele obiective dintre proprietate și avere, avere și productivitate, avere și putere, putere și dominație, dominație și nelibertate, nelibertate și luptă; precum și pe rolul determinant al vieții personale și al producției în realizarea progresului economic și social”<sup>275</sup>.

## 1.2. Teoria costurilor aferente

Elaborarea, la nivel de țară, a strategiei de producție trebuie să reprezinte aplicarea principiului producerii mărfurilor pe baza mediei productivității muncii naționale. Fabricarea înlăuntrul granițelor a acelor produse care reclamă, absolut sau comparativ, un volum mai mare de muncă decât în alte țări, dar sunt vitale pentru națiune, este înțelept a fi încurajată,

<sup>273</sup> vezi Anexa nr. XII

<sup>274</sup> Vasile C. Nechita, op. cit., pag. 154, 155

<sup>275</sup> ibidem, pag. 156, 157

nicidecum sistată. Aplicarea, de către o țară precar dezvoltată economic, a politicii liberului schimb în relațiile comerciale externe, o aservește inevitabil națiunilor puternice.

După cum se cunoaște, clasicii economiei politice atribuiau conceptului general de *costuri* formele particulare de *costuri absolute* și de *costuri comparative* - desemnând prin acestea cuantumul cantitativ și îndeosebi calitativ de muncă națională înmagazinat într-o marfă sau în mai multe mărfuri.

Opunându-se concepției potrivit căreia specializarea națională în producție trebuie realizată în funcție de superioritatea sau inferioritatea absolută sau comparativă față de străinătate, Mihai Eminescu a elaborat, apreciind drept necesară producerea mărfurilor pe baza mediei productivității naționale, teoria costurilor aferente.

În elaborarea acestei teorii, arată Vasile C. Nechita, el a pornit de la „realitățile și aspirațiile românești, de la caracterul predominant agrar-țărănesc al economiei naționale, de la marile discrepante existente între productivitatea muncii agricole și industriale, între productivitatea muncii naționale și mondiale, de la deosebirile apreciabile dintre costurile de producție ale mărfurilor românești și străine, în sfârșit de la necesitatea imperioasă a schimbării acestei stări de lucruri ce perpetua menținerea României ca remorcă a țărilor industriale”<sup>276</sup>.

În teoria costurilor aferente, Mihai Eminescu „concentrează următoarele mari idei:

- a) ideea diferenței considerabile dintre productivitatea muncii agricole și a celei industriale, respectiv a superiorității intrinseci a industriei față de agricultură;
- b) ideea schimbului de neechivalente între țările industriale și cele agrare, ilustrată de raportul vânzare-cumpărare, total nefavorabil, ce se stabilește pe piața internațională între munca unui lucrător industrial și munca țăranilor;

---

<sup>276</sup> idem, *Teoria costurilor aferente la Mihai Eminescu - dimensiune universală a gândirii economice românești*, Extras din „Revista economică”, nr. 26 din 1 iulie 1977, pag. 22

- c) ideea capacității limitate de plată a țărilor agricole și a degradării ei continue, datorită (din cauza n.n.) inferiorității productivității lor naționale și, îndeosebi, a imposibilității avansării de către ele, în circuitul economic mondial, a unor mărfuri care să se situeze din ce în ce mai sus, și nu mai jos, pe scara eficacității muncii naționale<sup>277</sup>.

Aceste idei își găsesc exemplificarea în câteva fraze de o densitate deosebită: „Franțuzul ia o bucată de metal în preț de 50 de parale și-ți face din ea un ceasornic pe care ți-l vinde cu doi napolitani; dumneata îi vinzi ocaua de lână cu un franc și el ți-o trimite înapoi sub formă de postav și-ți ia pe aceeași oca 20 de franci... Cu ce-mplinești cusurul de la unul până la douăzeci, de unde mai iei încă nouăsprezece? Neapărat că din alte produse și nu din lână, deci din grâu. Dar grâul se produce cu osteneală multă și spor puțin. Spre a produce un fir de grâu îți trebuie o vară întregă și atunci încă atârnă de la ploaie și de la vânt, de se va face sau nu, pe când meșterul străin a lucrat ocaua de lână și i-a dat o valoare înzecită în câteva ceasuri. De acolo vine că țăranul trebuie să muncească o vară pentru a plăti un obiect de lux, comandat în străinătate”<sup>278</sup>.

Între teoria costurilor absolute și a celor comparative, pe de o parte, și cea a costurilor aferente, pe de altă parte, există numeroase deosebiri esențiale, atât de conținut, cât și de funcție socială.

Potrivit lui Vasile C. Nechita, „prima teorie operează mai mult cu aspectul calitativ individual, pe când cealaltă cu aspectul calitativ național, cuantificabil prin productivitatea muncii naționale. Cea dintâi consideră importantă superioritatea sau inferioritatea absolută ori comparativă față de străinătate, în timp ce cea de-a doua găsește determinantă superioritatea sau inferioritatea internă față de media productivității muncii naționale (adică n.n.) față de nivelul absolut al cheltuielilor ocazionate de producerea mărfii tradiționale ce urmează a fi dată în schimbul celei importate.

Prima teorie sugerează concentrarea eforturilor naționale în acele activități unde există o superioritate, absolută și

---

<sup>277</sup> ibidem, pag. 23

<sup>278</sup> Mihai Eminescu, *Paralele economice*, în *Opere*, vol. X, pag. 20, 21



comparativă, față de străinătate, și renunțarea la producția (fabricarea n.n.), în țară, a acelor produse care reclamă, absolut sau comparativ, un volum mai mare de muncă decât în alte țări; iar cealaltă, dimpotrivă, îndeamnă, cu insistență, la încurajarea acelor domenii care prezintă productivități mai mari. Teoria costurilor absolute și comparative propagă liberschimbismul, pe care-l consideră la fel de avantajos pentru țările agricole ca și pentru cele industriale, pe când teoria costurilor aferente îl neagă, fundamentând promovarea cadrului necesar asigurării demarajului industrial pentru țările mai puțin dezvoltate. După cum se vede, într-un caz avem de-a face cu justificarea monopolului industrial al occidentului, cu argumentarea împărțirii lumii în țări industriale și țări agricole și cu escamotarea exploatării, pe calea schimbului internațional neechivalent, a celor din urmă țări de către cele dintâi. Iar, în celălalt caz, cu motivarea amplă și convingătoare, teoretică și istorică, a necesității, posibilității și modalității industrializării tuturor țărilor<sup>279</sup>.

„Inspirându-se din tezele eminesciene, Mihail Manoilescu avea să finalizeze, mai târziu, o teorie a schimburilor internaționale, bogat cunoscută și recunoscută pe planul internațional al vremii<sup>280</sup>”.

## **2. Concepțiile despre starea și perspectivele economiei românești**

În România celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, au existat ample preocupări conceptuale privind starea și perspectivele economiei țării.

Dintre economiștii care s-au aplecat asupra acestei problematice, fac parte: Dionisie P. Marțian, Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian, Ion Ghica, Enric Winterhalder, Ion Strat, Nicolae Șuțu ș.a.

Între opiniile exprimate, de la un economist la altul, întâlnim elemente convergente, deosebiri și nuanțe. Operele lor au fost analizate în lucrări ca: Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae-Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria științelor în România. Științe economice*, Editura Academiei,

---

<sup>279</sup> Vasile C. Nechita, *Teoria costurilor aferente la Mihai Eminescu - dimensiune universală a gândirii economice românești*, extras din rev. cit., pag. 23

<sup>280</sup> ibidem

București, 1982; Costin Murgescu, *Mersul ideilor economice la români*, ediția a II-a, vol. I și II, Editura Enciclopedică, București, 1994; Ivanciu Nicolae-Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*, Editura Științifică, București, 1968; Nicolae N. Constantinescu, *Istoria gândirii economice românești*, Editura Economică, București, 1999, Victor Jinga, *Gândirea economică românească în secolul al XIX-lea*, Imprimeria Ardealul, Cluj, 1938; Ivanciu Nicolae-Văleanu, *Tratat de doctrine economice*, Editura RAMO, București, 1996; Sultana Sută-Selejan, *Doctrine și curente în gândirea economică modernă și contemporană*, Editura ALL, București, 1994, Gheorghe Zane, Prefață la culegerea *Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea*, Editura Academiei, București, 1960 ș.a.

Mihai Eminescu a acordat și el o atenție deosebită atât investigării situației economice a țării, cât și formulării unor soluții destinate îmbunătățirii ei.

Datorită faptului că în vremea în care el a trăit, la fel ca, de altfel, și în zilele noastre, problemele politice erau, în mare măsură, de fapt, probleme economice, era extrem de firesc să le analizeze în strânsa lor interconexiune, acordându-le întreaga sa atenție și străduindu-se să elaboreze soluții pentru rezolvarea lor.

De aceea, gândirea economică eminesciană trebuie privită și înțeleasă numai în intimă corelație cu cea politică, „fiindcă ambele - arată Ilie Hașeganu – constituie, la el, un tot organic, cum, de altfel, și în realitate politicul nu poate fi despărțit de economic; iar, dacă este adevărat, totuși, că primul are și trebuie să aibă întâietate, nu este mai puțin adevărat că, adeseori, politicul e precedat sau condiționat chiar de economic, deși economicul în sine nu are valoare și nu ia conștiință de sine decât prin politic sau raportat la acesta”<sup>281</sup>.

Mihai Eminescu și-a exprimat punctul de vedere asupra problemelor economice, preponderent în articolele sale publicate, de-a lungul perioadei 1877-1880, în ziarul conservator *Timpu*. Totodată, chiar dacă în mai mică măsură, el și-a făcut cunoscute opiniile economice și prin intermediul altor publicații, ca de exemplu: *Curierul de Iași și Convorbiri literare*.

---

<sup>281</sup> Ilie Hașeganu, op. cit., pag. 24

## 2.1. STAREA

Aprecierile pe care Mihai Eminescu și o serie de prestigioși economiști români contemporani lui le-au formulat asupra situației *de facto* a economiei românești a epocii, abordată în intercorelarea sectoarelor de activitate ce o compun, pot fi redate, sintetizat, astfel:

### 2.1.1. Industria

**Un popor se crește prin industrie proprie. Nația agricolă e expusă de-a fi exploatăată de vecinul industrial. Dependența economică o atrage după sine pe cea politică. La noi industria este slab dezvoltată și se confruntă cu un proces de înstrăinare amplu. Neapărat trebuie să devenim nație industrială, măcar pentru trebuințele noastre.**

Concepția lui Mihai Eminescu despre dezvoltarea industrială are două coordonate esențiale, și anume: rolul jucat de industrie în cadrul unei economii naționale și starea ei în România celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea.

Cu privire la rolul industriei în economia unei țări, el scrie: „Importanța producției industriale nu consistă în scumpetea sau ieftinătatea articolelor, ci în partea ei *educativă*. Un popor se crește prin industrie proprie. Toate calitățile lui, toate predispozițiile de gust, de arte, toate resorturile lui intelectuale și morale se pun în mișcare prin munca industrială; el își deprinde mâinile la o sumă de lucrări ce pân-atunci i-erău necunoscute și toate deprinderile acestea sunt aptitudini nouă, talente nouă, activități nouă, a căror sumă constituie puterea colectivă a poporului”<sup>282</sup>.

Această importanță este scoasă în evidență de către Mihai Eminescu, prin intermediul severei analize critico-antitetice la care supune industria și agricultura, privite, în interconexiunea lor, ca ramuri fundamentale ale economiei naționale.

Constatând pericolele pe care le prezintă exclusivismul agricol, Mihai Eminescu nota că, „pe când nația agricolă plătește, atât transportul, cât și vama și câștigul comerciantului la cumpărătura unui obiect industrial, tot în aceeași vreme, vama, transportul și câștigul comerciantului se scad din prețul cu care nația agricolă își vinde produsele - va să zică ea păgubește dublu

---

<sup>282</sup> Mihai Eminescu, *Nu numai motive*, în *Opere*, vol. XIII, ed.cit., 1985, pag. 116

în toate tranzacțiile ei, la vânzarea produselor ei, la cumpărătura celor străine. Apoi e cumplit de mare diferența între valori. Încărcând 500 vagoane cu grâu, capeți în schimb o jumătate de vagon de obiecte de lux. C-un cuvânt nația agricolă e expusă de-a fi exploatată de vecinul industrial, ba de-a pierde pe zi ce merge clasele sale de manufacturieri, cari neputând concura cu fabrica devin proletare”<sup>283</sup>. Iar în articolul intitulat *Paralele economice* conchidea: „Neapărat că nu trebuie să rămânem popor agricol, ci trebuie să devenim și noi nație industrială măcar pentru trebuințele noastre; dar vezi că trebuie omul să-nvețe mai întâi carte și apoi să calce a popă, trebuie mai întâi să fii nație industrială și după aceea abia să ai instituțiile națiilor industriale”<sup>284</sup>.

Mihai Eminescu conștientizează faptul că dependența economică atrage după sine și dependența politică, guvernele indiferent de coloratura lor „ajungând să atârne mai mult sau mai puțin de înrâuriri străine”<sup>285</sup>.

El „avea în vedere - relevă Constantin Bușe - experiența tristă ce începuse să se acumuleze în urma punerii în vigoare a Convenției economice româno - austro-ungare. Protestează, în dese rânduri, împotriva cedării în fața presiunilor venite din afară, care urmăreau înrobirea economică a României. Pentru poet, politica economică, în interior și exterior, trebuia să aibă o linie de conduită fermă și precisă, care să înlăture, definitiv, tendința de a acorda concesiuni inechitabile, așa cum se întâmplase cu Convenția cu Austro-Ungaria și cu Consorțiul Stroussberg. Încă din 1875, M. Eminescu avea curajul să afirme că vecinătatea Austriei constituie o amenințare permanentă pentru tânărul stat român, prin politica sa economică agresivă”<sup>286</sup>.

Totodată, în considerarea situației internaționale și a raporturilor interstatale, pe care le cunoștea foarte bine, Mihai Eminescu trăgea un semnal de alarmă pentru conducătorii de atunci ai statului român, făcându-le cunoscut că „nu mai e azi nici o îndoială asupra țintei a o seamă de politici (politicieni n.n.) austro-ungari de-a preface Orientul într-un teren de colonizare”<sup>287</sup>.

---

<sup>283</sup> idem, *Frază și adevăr*, în *Opere*, vol. X, pag. 31

<sup>284</sup> idem, *Paralele economice*, în *Opere*, vol. X, pag. 21

<sup>285</sup> idem, *Frază și adevăr*, în *Opere*, vol. X, pag. 31

<sup>286</sup> Constantin Bușe, *Aspecte social economice în proza politică a lui Mihai Eminescu*, rev. cit., pag. 125

<sup>287</sup> Mihai Eminescu, *Știm prea bine*, în *Opere*, vol. X, pag. 88

Starea industriei românești este analizată de Mihai Eminescu atât din punctul de vedere al situației *de facto* existente la acea vreme, cât și din acela al cauzelor care au condus la apariția respectivei situații.

Industria nu numai că era slab dezvoltată - și ca diversitate de ramuri, și ca grad de înzestrare tehnică, și ca nivel de productivitate a muncii - îndreptățind, din păcate, aproape întru totul, afirmația potrivit căreia România era o țară eminamente agricolă, dar se confrunța și cu un declin accentuat<sup>288</sup> și cu un proces de înstrăinare amplu<sup>289</sup>.

Iar la toate acestea se mai adăuga și o exploatare profund neomenoasă a forței de muncă<sup>290</sup>, cu consecințe dintre cele mai nefaste asupra sănătății biologice a lucrătorilor.

Între principalele cauze pe care Mihai Eminescu le considera ca stând la baza sumbrului tablou prezentat se numără subevaluarea de către statul român a importanței industriei naționale<sup>291</sup>, atitudine concretizată în: convingerea că România

---

<sup>288</sup> „Nu de mult, înfloreau, în București, industrii însemnate: se fabricau tesmenele, se lucra mătase și se făceau dintr-înșa țesături de tot felul, se argăseau piei, care se exportau, blănăria din București era căutată în seraiul din Constantinopol, apoi erau ișlicăria, căldăria, șelăria. Astăzi, nu mai există acele industrii, și, trebuințele le satisfacem cu obiecte importate”, idem, *Industria și comerțul*, în *Opere*, vol. X, pag. 249

<sup>289</sup> „În stradele unde erau așezate acele industrii de care ne amintesc încă numirile acelor strade, astăzi întâlnim, mai cu seamă, izraeliții, comercianți care vând haine gata aduse de la Viena și Pesta și altele. Meseriașii români ce mai există, precum țabaci, ciobotari, căldărari, dispar, căci, nu mai sunt în stare a se susține”, ibidem

<sup>290</sup> „La noi, în țara absolutei libertăți, este, însă, cu puțință, ca lucrătorul să nu se bucure nici de duminică, nici de sărbătoare, să nu se bucure nici de răgazul pe care scriptura îl asigură până și animalelor. Mania de a trata pe om ca simplă mașină, ca unealtă pentru producere, este, întâi, tot ce poate fi mai neomenos; al doilea, dezastruoasă prin urmările ei. Căci, vita de muncă se cruță la boală, i se măsură puterile, nu se încarcă peste măsură, pierderea ei e egală cu cumpărarea unei alteia, încât interesul bine înțeles al proprietarului este cruțarea. La om lucrul se schimbă. Poate să se stingă în bună voie, se va găsi, totdeauna, altul la loc, căci, nevoia e o dascălă amară, care primește orice condiții”, idem, *Robie modernă*, în *Opere*, vol. IX, ed. cit., 1980, pag. 286

<sup>291</sup> „Cauza principală e lipsa de pricepere din partea statului în privirea importanței industriei într-o țară, de acolo, apoi, neprevăderea și nepăsarea întru apărarea industriei și comerțului. De la 1859 și până mai dăunăzi, am crezut, și prin toate actele oficiale continuu am declarat, că România este o țară agricolă, că ea nu poate produce decât în sfera agricolă, că producerea industrială ar fi rezervată altor țări, industriale. Sub influența unor asemenea idei, am lăsat să dispară sau să cază în desuetudine restricțiile ce existau, și care puteau apăra industria din țară. Instituția corporațiilor ni s-a părut o instituție învechită, contrarie libertății absolute în tot și în toate, a trebuit, dar, să dispară. Nu numai înlesnirea comunicațiilor, nu

este și trebuie să rămână o țară eminentemente agricolă, ridicarea barierelor protecționiste de apărare a industriei, favorizarea străinilor la adjudecarea licitațiilor publice organizate de stat pentru contractarea de bunuri și servicii, dificultatea obținerii de finanțare de către întreprinzători - cauzată de insuficiența capitalului disponibil pentru împrumuturi și de nivelul prohibitiv al dobânzilor percepute pentru credite<sup>292</sup> -, pierderea de către populația autohtonă a spiritului de întreprindere<sup>293</sup>, precum și introducerea pripită a egalității sociale<sup>294</sup>. Referitor la această nesusținere, de către autoritățile statale, a elementului întreprinzător autohton, Ilie

---

numai trebuințele ivite, pe cari pământeni, industriași și comercianții nu ar fi fost în stare a le satisface, ci („mai ales, n.n.) acele opinii împărțite de bărbații care aveau direcția în țară, au înlesnit ca străinii să năvălească în țară, să se constituie în stat o pătură de industriași și comercianți străini. Aceleași opinii ne-au împiedicat a ne gândi la măsurile necesarii de apărare, nu numai contra năvălirii străine, ci și contra importării obiectelor de industrie străină. În cultul nostru pentru străini, am lăsat nu numai să se facă ca naționalii să fie înlăturați de către străini, prin simplul efect al abilității reale a străinilor, dar, am făcut tot, spre a susține pe străini și industria străină. Nu era întreprindere, nu era licitație pentru procurare de obiecte pentru diferitele servicii ale statului, pentru armată între altele, la care să nu fi admis pe pământeni deopotrivă cu oricare străin ce s-ar fi prezentat, și, să nu se fi acordat concesiunea străinului, pentru că acesta ar fi lăsat cu preț mai ieftin. Nu ne preocupam că, comerciantul și industriașul român contribuie la toate sarcinile de tot felul ale statului, și, trebuia a fi preferat, că străinul ce se prezenta nu justificase nici cunoștința specială, nici solvabilitatea, nici, în fine, dacă concesiunea se mai putea îndeplini *întocmai* de către concesionarul străin, după condițiile contractului cu prețul stipulat”, idem, *Industrie și comerț*, în Opere, vol. X, pag. 249

<sup>292</sup> „Plângerea generală e că nu sunt bani la noi, că industria și comerțul nu pot prospera, fiindcă ele nu găsesc bani pentru trebuințele lor, sau că nu-i pot găsi decât cu dobândă prea scumpă și, în general, numai cu siguranță reală. Este incontestabil că, în țară ca și în București, nu există o adevărată *bancă*, care să îlesnească trebuințele comerțului și ale industriei, că aceia în mâinile cărora e concentrat numerarul, atât în Moldova, dar și în Țara Românească, dau bani împrumut c-o dobândă a cărei plată, trebuie să cauzeze ruina acelor clase”, ibidem, pag. 247

<sup>293</sup> „Prin continua înlăturare a pământenilor li s-au luat însă *mijlocul de-a se dezvolta și susținea practica și inteligența afacerilor, spiritul de întreprindere, educațiunea industrială și comercială*, cu un cuvânt *acea cultură ce se dobândește prin exercițiul industriei și comerțului*. Industriașul și comerciantul român, nesușinut prin nici o măsură de statul pentru care plătește contribuții și îndeplinește tot felul de sarcini, neavând mijloace și neputându-și-le procura din lipsă de adevărate institute de bancă, a trebuit să renunțe la industrie, la comerț și, ca să nu piară, a trebuit să se facă funcționar, fie oricât de rău plătit”, ibidem, pag. 248

<sup>294</sup> egalitate „care nu trebuie confundată cu egalitatea înaintea legii. Egalitatea n-a însemnat la noi prefacerea claselor de sus în clase muncitoare - cu o muncă superioară se-nțelege - ci *boierirea* claselor de jos, infectarea acestora cu rușinea de muncă și bolirea de deprinderea claselor vechi de-a câștiga mult prin muncă puțină”. idem, *Meseriile*, în Opere, vol. IX, pag. 402

Bădescu comentează: „În viziunea lui Mihai Eminescu, sistemul societal este structurat în trei compartimente: țara reală, țara legală și societatea parazitara de tip urban din care se recrutează pătura superpusă. Această pătură va utiliza țara legală, adică sistemul așezămintelor juridic-instituționale, pentru a confisca plusprodusul țării reale, a societății țărănești, singura productivă”<sup>295</sup>. Ea acționează astfel, pentru a proteja dezvoltarea capitalismului uzurier (aici, termenul *uzurier* are semnificația de *banca* n.n.) comercial, pus în slujba expatrierii rezultatului muncii naționale în beneficiul economic al puterilor străine, care sprijină, financiar, politic și, după împrejurări, chiar militar, infiltrarea și menținerea persoanelor ce o alcătuiesc, în structurile decizionale ale aparatului socio-politic și economico-legislativ al țării. Apariția și amplificarea acestui fenomen au la bază faptul că respectivele persoane sunt, în general, străini stabiliți în țară - oameni a căror lipsă de simțământ românesc, coroborată, adesea, cu o statură morală pigmeiană, îi predispune la a face compromisuri favorabile lor, dar prejudiciante pentru țară <sup>296</sup>. Un punct de vedere similar, însă formulat într-o terminologie incendiară, regăsim și la Petre Țuțea, atunci când se pronunță asupra cauzei care, în opinia sa, stă la baza lipsei de elan în muncă a românilor: “Statul român nu apară bogățiile țării și nu garantează munca națiunii. Nu, pentru că nu e statul național al românilor, ci statul sucursală de la gurile Dunării, al burgheziei apusene. Creat cu ajutorul ei, pentru interesul ei, sub sugestiile ei imperative și după modelul furnizat de ea – statul acesta nu ne apără pe noi de străini, ci pe străini de noi: siguranța transporturilor, creditelor, plasamentelor, funcționarilor lor. Ca-n colonii. De ce să ari, să gândești, să alergi – în plus? Pentru cine? Pentru ce? Lumina (ți n.n.) va fi tot opaiț, drumul tot cărare, casa tot bordei. Pentru că, cu banii câștigați la noi, finanța internațională (și n.n.) clădește vile la Amsterdam sau Stockholm, iar noi rămânem tot cum am fost, săraci și ursuzi, narcotizându-ne amarul unei vieți naționale intrate în fundac, cu doine melancolice și cu chiolhanuri abrutizante. De aceea nu e tragere de inimă în țara românească. Aici e sursa adevărată a indolenței românești: în exploatare. Să nu ne înșele palatele bucureștene: sunt contuarele (însemnele bunăstării n.n.) străinilor; vilele din noile cartiere ale Capitalei sunt ale

---

<sup>295</sup> Ilie Bădescu, *Sincronism european și cultură critică românească*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, pag. 242

<sup>296</sup> ibidem; Ample dezvoltări referitoare la acest subiect se regăsesc în lucrarea *Sincronism european și cultură critică românească*, scrisă de Ilie Bădescu.

vechililor. Să nu ne înșele o rețea telefonică, o linie ferată, o șosea nouă: nu le fac (nu le inițiază, prezidează și, eventual, finanțează construirea n.n.) pentru noi și nu ne trebuie nouă, ci, pentru ei și unde le trebuie lor. Să nu ne înșele forfota economică, financiară, politică: *nu* noi ne zbatem, *ei* – ca să ne sugă (spolieze n.n.) mai bine. Națiunea română stă deoparte: departe de viața economică, în care nu poate să fie decât spoliată,<sup>297,298</sup> departe de statul liberalo-democrat, care înlesnește spolierea

Concesiunile<sup>299</sup> economice făcute în raporturile comerciale cu alte state erau considerate de către Mihai Eminescu ca fiind și o importantă cauză de vătămare a suveranității economice a națiunii.

De aceea, în articolul intitulat *Concesiuni economice*, el critica intenția monarhiei austro-ungare de a ne cere să-i acordăm noi concesiuni economice - „avantaje noi pentru înlesnirea desfacerii industriei sale în România”<sup>300</sup> - drept contrapartidă a unui sprijin politic pe care ni l-a promis.

Mihai Eminescu arăta ce înseamnă a acorda noi avantaje pentru desfacerea, pe teritoriul românesc, a produselor industriei austro-ungare, și demonstra că slăbirea noastră politică și economică - provocată de noile concesiuni ce ar urma să le acordăm - ar fi dăunătoare chiar și intereselor monarhiei dualiste, întrucât, prin poziția sa geostrategică, țara noastră era o importantă apărătoare, atât a respectivei monarhii, cât și a altor puteri europene. „Noi credem - scria el - că împărăția vecină, care înțelege atât de bine toate acestea, ar trebui să chibzuiască cu noi, în aceasta privire, un *modus vivendi*, nu zic să ne înlesnească, de

---

<sup>297</sup> Sintetizând, prin raportare la axa istoriei, caracteristica definitorie a acestui proces de *spoliere* Mihail Manoilescu opinează: “Evoluția economiei românești a fost dictată, în exclusivitate, de interesele burgheziilor străine și de acelea ale burgheziei românești. Niciodată(;) ea n-a fost îndrumată integral de interesul național românesc; acest interes a fost satisfăcut, câteodată, grație unor coincidențe între interesele burgheziei (în accepțiune extinsă : diriguitorilor n.n.) și cele ale națiunii. Accentul influenței străine a putut să se deplaseze de la o putere la alta și de la o constelație (de influență n.n.) la alta. Dar influența economică străină a rămas, la noi, tot timpul, predominantă și creatoare de destin”. Mihail Manoilescu, *Burghezia română. Rostul și destinul ei istoric*, Editura Athena, București, 1997, pag.140

<sup>298</sup> Petre Țuțea (și colectiv), *Manifestul revoluției naționale*, Editura Crater, București, 1998, pag. 6,7

<sup>299</sup> termenul „concesiuni” este folosit în sensul de *concesii* - facilități. Sinonime: favoruri, înlesniri.

<sup>300</sup> Mihai Eminescu, *Concesiuni economice*, în *Opere*, vol. X, pag. 72



a ne crea o piață pentru munca populațiilor noastre din târguri. *Leben und leben lassen*, este un proverb german care se tâlcuiește: Trăiește tu, dar lasă și pe altul să trăiască. O deplină subjugare economică, în condițiile de astăzi ale muncii, e egală cu sărăcirea, demoralizarea și moartea<sup>301</sup>.

\*

Punctul de vedere eminescian asupra stării industriei românești și a cauzelor slabei dezvoltări a acesteia, confirmat de datele statistice, este împărțit de o serie de faimoși economiști, atât de formație protecționistă - Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian -, cât și de orientare liberală - Nicolae Șuțu, Ion Ghica, Enric Winterhalder -.

Astfel, P. S. Aurelian denunțând transformarea țării în furnizoare de produse agricole și materii prime, în piață de desfacere pentru produsele industriale ale marilor puteri, adresează, plin de indignare, următoarele cuvinte propriului său popor: „Tie-ți macină alții grâul, îți torc și îți țes alții lâna, inul și cânepa”<sup>302</sup>; iar A. D. Xenopol, „pentru a dovedi că suntem o țară curat agricolă, analizează structura importurilor și exporturilor, cu date statistice pe anul 1872 (de fapt, pe perioada anilor 1872 – 1880 n.n.), arătând că importăm prin excelență articole industriale și exportăm produse agricole și materii prime”<sup>303</sup>.

N. Șuțu constată că la noi, în timp ce „industria dominantă este munca pământului, industria manufacturieră nu există”<sup>304</sup> și că „fabricile de oarecare importanță abia contează în balanța

---

<sup>301</sup> ibidem

<sup>302</sup> Petru S. Aurelian, *Economia rurală* [Economia(:)], februarie 1884, în Petru S. Aurelian, *Opere economice – Texte alese*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, pag. LXII [O.e.-A].

<sup>303</sup> Alexandru. D. Xenopol, *Opere economice – Texte alese*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967, pag. 23, [O.e.-X] Studiu introductiv de Costin Murgescu; A se vedea pe larg: Alexandru D. Xenopol, Comerțul exterior al României (Analiză a *Tabloului general al comerțului României cu statele străine în decursul anului 1880* - Tablou publicat în anul 1881 de către Oficiul Statistic al Ministerului Finanțelor), fragment din lucrarea *Studii economice*, ediția a II-a, Editura Librăriei S. Samitca, Craiova, 1882, [Studii(:)] în [O.e.-X], pag. 150-174

<sup>304</sup> Nicolae Șuțu, *Despre industria manufacturieră. Vedere generală* D.i.m.], din *Notions statistiques sur la Moldavie*, Iași, 1849, traducere de G. Zane, [Notions(:)] în *Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea*, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1960, pag. 55 [Texte(:)]

industrii indigene, iar exploatarea lor n-a ajuns până azi să oprească concurența din afară”<sup>305</sup>.

I. Ghica deplângea Bucureștiul care „a fost, nu demult, un adevărat centru manufactural - astăzi este un oraș exclusivamente de consumațiune și de petrecere, în casa cea mai modestă, ca și în palatul cel mai somptuos, de la vlădică până la opincă, din dușumea până în tavan, din tălpi până în creștet nu poți găsi un pat, un pahar, un scaun, un șervet, o cizmă, o căciulă, care să nu fie adusă gata din străinătate”<sup>306</sup>, iar E. Winterhalder observa că „meseriașii noștri câștigă puțin și, cu toate astea, manufacturile lor sunt inferioare în calitate și mult mai scumpe decât manufacturile străine”<sup>307</sup>.

Starea de decădere a industrii noastre este cauzată, în opinia lui A. D. Xenopol „mai cu seamă de concurența străină și de o rea sistemă de instrucție”<sup>308</sup>, iar în a lui P. S. Aurelian, de „imposibilitatea făuririi industrii proprii pe calea unei politici liberschimbiste”<sup>309</sup>.

Slaba dezvoltare a industrii românești este provocată, în principal, după N. Șuțu, de lipsa de spirit întreprinzător a cetățenilor<sup>310</sup>, după I. Ghica, de lipsa de interes a autorităților statului în propășirea ei<sup>311</sup>, iar după E. Winterhalder, de nivelul înalt al dobânzilor percepute la credite<sup>312</sup>, de lipsa protecției din partea

---

<sup>305</sup> ibidem

<sup>306</sup> Ion Ghica, *Datoria tinerimii în domeniul economiei*, din Convorbiri economice. Industria, București, 1872, (D.t.), în Texte(;), pag. 245

<sup>307</sup> Enric Winterhalder, *Industria cea mică sau meseriile*, (I.c.m.m.) din Românul, IV, nr. 331, 26 noiembrie / 8 decembrie 1860, în Texte(;), pag. 257

<sup>308</sup> Alexandru D. Xenopol, *Studii asupra stării noastre actuale. Starea noastră economică* (S.s.n.), din Convorbiri literare, an XI, aprilie-iunie 1877, în op. cit., pag. 24 – O prezentare detaliată a opiniilor lui Alexandru D. Xenopol este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*. Editura Științifică, București, 1968

<sup>309</sup> Petru S. Aurelian, *Economia rurală*, februarie 1884, în (O.e.-A), pag. LXII

<sup>310</sup> „Moldoveanul nu-i deloc industriaș și guvernul nu ar putea face prea mult pentru a deștepta în el tendința spre întreprinderi industriale”. Nicolae Șuțu, (D.i.m.) din *Notions*(;), în Texte(;), pag. 55

<sup>311</sup> „Singura și adevărata solitudine a oamenilor stăpâni, cum își zic ei, nu este alta decât împlinirea dărilor și recomandarea și susținerea candidaților la Cameră, la Senat și la Consiliile comunale și județene, preocupați exclusiv (numai n.n.) cum să nu scape țara din ghiarele concesionarilor”. Ion Ghica, *Problema populației în țara noastră* (P.p.), din Convorbiri economice. Industria., București, 1872, în Texte(;), pag. 243

<sup>312</sup> „Dobânda mare a capitalului este o piedică foarte mare, care ucide multe întreprinderi chiar în leagănul lor”. Enric Winterhalder, *Cum știm a încuraja industria națională* (i.i.n.), din *Românul*, II, 7-8 decembrie 1863, în Texte(;), pag. 262

statului<sup>313</sup>, de lipsa mijloacelor eficiente de comunicație<sup>314</sup>, precum și de „ideea greșită că noi nu putem produce nimic bun, și că orice se fabrică în străinătate trebuie să fie mai bun”<sup>315</sup>.

Dacă în privința precarității stării industriei românești și a cauzelor care au provocat-o, opiniile lui Mihai Eminescu se află în deplină congruență cu cele ale contemporanilor săi, atât liberaliști cât și protecționiști, în ceea ce privește importanța pe care înfăptuirea industrializării o avea pentru țara noastră, congruența cu reprezentanții liberalismului economic este parțială, iar cu cei ai protecționismului, din nou, totală.

Parțialitatea convergenței, pe această de-a doua linie, între concepția eminesciană și cea a exponenților liberalismului economic, rezidă în aceea că, cei din urmă, fie au acceptat-o în principiu, dar au negat-o pentru România, fie au acceptat-o și pentru țara noastră, dar au opinat pentru realizarea ei numai în condițiile liberului schimb cu străinătatea, deplasându-i, astfel, posibilitatea de înfăptuire într-un orizont de timp mai mult sau mai puțin îndepărtat.

Astfel, N. Șuțu conștientizează avantajele industriei manufacturiere<sup>316</sup>, dar neagă necesitatea și posibilitatea dezvoltării acestei industrii în România<sup>317</sup>; I. Ghica recunoaște utilitatea

---

<sup>313</sup> „lipsa de protecțiune și încurajare din partea guvernului”, ibidem

<sup>314</sup> „Lipsa de mijloace bune de comunicațiune scumpește transportul și, prin urmare, productul”, ibidem

<sup>315</sup> ibidem

<sup>316</sup> „Industria manufacturieră este, dintre toate industriile, aceea care realizează cele mai prompte și mai considerabile profituri; industria manufacturieră, ajutată de arta mecanică, a ridicat Anglia și Statele Unite la prim rang între națiunile bogate și puternice de pe glob; ea este cea care a asigurat Belgiei, țară limitată la un teritoriu de 1.117 leghe pătrate, adică cât 2/3 din Moldova, un loc printre cele dintâi națiuni industriale; este aceea care a făcut din Cantonul Genevei, pe o întindere de 50 de leghe pătrate - adică mai puțin decât jumătatea celui mai mic județ din Moldova -, o regiune dintre cele mai bogate și mai înfloritoare”, Nicolae Șuțu, (D.i.m.), din *Notions* (:), în *Texte*(:), pag. 55

<sup>317</sup> „Cu resursele pe care le posedă și cu debușul său la Dunăre, Moldova ar putea, totuși, aspira ca să intre pe calea pe care au precedat-o națiuni mult mai slabe, mult mai lipsite de elemente de bogăție, și cari, azi, sunt incomparabil mai avute, mai puternice și mai civilizate. Ar trebui oare, din această cauză, să ne aruncăm orbește în întemeierea de mari întreprinderi manufacturiere? După cum am spus, în starea actuală de lucruri nici nu trebuie să ne gândim”, ibidem;

În opinia lui N. Șuțu, adept înflăcărat al tezei *România țară eminentement agricolă*, „liberschimbismul oferea cadrul propice prosperării agriculturii comerciale moșierești, dezvoltării unor industrii - morărit, prelucrarea pieilor, a inului, fabrici de zahăr, de spirt - dependente de aceasta”, Ivanciu Nicolae Văleanu, *Tratat de*

socială deosebit de mare a industrializării<sup>318</sup>, chiar și pentru țara noastră, - fiind încredințat că „industriile care ar prelucra anumite materii prime agricole ar avea o mare însemnătate pentru economia națională”<sup>319</sup> - dar se pronunță, dezmințit total de evoluția dezvoltării noastre, împotriva oricărei intervenții vamale protecționiste<sup>320</sup>; iar E. Winterhalder subscrie și el la importanța industriei<sup>321</sup>, atât în general, cât și pentru România, însă se disociază, la rândul lui, de protecționism<sup>322</sup>.

Promotorii politicii protecționiste emit idei întru totul convergente cu cele eminesciene, ei considerând propășirea industriei naționale ca fiind de importanță vitală pentru înfăptuirea

---

*doctrine economice*, pag. 3; În acest sens el nota: „Trebuie ca guvernul, în vederea aclimatizării industriei manufacturiere, să adopte măsuri prohibitive, proprii să asigure desfășurarea forțată a produselor care ar fi fabricate în interior? Ar fi un mijloc de a sărăci țara!”, Nicolae Șuțu, (D.i.m.), din *Notions*(:), în *Texte*(:), pag. 58;

Căci, „dacă pentru a cumpăra 100 de coți de postav lucrat în țară, consumatorii acestei mărfi trebuie să folosească valoarea a 100 de kg de grâu, dar nu le trebuie decât jumătate ca să cumpere acest postav din străinătate, nu e evident că cealaltă jumătate, susțrăsa consumației și economisită, rămâne în profitul țării ?”, *ibidem*;

„Guvernul moldovean, cu atât mai mult, se poate dispensa de măsurile prohibitive, cu cât, nu are să protejeze drepturi câștigate, nici interese existente de apărât. El trebuie să încurajeze introducerea anumitor ramuri de industrie, care trebuie, neapărat, să preceadă sau să acompanieze marile operații. De acum înainte, lâna trimeasă dincolo de frontierele noastre pentru a ne reveni transformată în stofă, ceara care ne e retrimisă ca lumânări, vor putea fi fabricate în țară, în astfel de condiții ca (încât n.n.) să poată fi vândute consumatorilor, cu un preț mai redus, încât concurența străină să fie înlăturată”, *ibidem*

<sup>318</sup> „Introducerea mașinilor, a folosit mai mult pe clasele lucrătoare și sărace decât pe bogați, mașinile au sporit salariul și, pe de altă parte, au scăzut dividendul capitalului, dobânda banilor băgați în industrie: două binefaceri de odată pentru lucrător”. Ion Ghica, *Munca. Munca și mașinile*, 1863, din *Convorbiri economice*, ed. III, București, 1879 (Munca), în *Texte*(:), pag. 237

<sup>319</sup> *idem*, *Decăderea meseriilor din București* (D.m.B), din *Convorbiri economice*, în *Texte*(:), pag. 245

<sup>320</sup> „Libertatea absolută ar fi singurul mijloc de a vedea înființându-se la noi industria propriu-zisă”. Ion Ghica, D.m.B., în *Texte*(:), pag.227

<sup>321</sup> „Industria manufacturiale, care completează și încoronează civilizațiunea unui popor, este nemărginită în rezultatele sale. Ea aduce la cea mai înaltă treaptă puterile producătoare individuale și sociale; o necontenită activitate, un progres necetât, luminile și libertatea caracterizează regimul industrial și comercial”. Enric Winterhalder, *Agricultura, industria și comerțul*, A.i.c., din *Românul*, IV, nr. 267, 23 septembrie/5 octombrie 1860, în *op.cit.*, pag. 253

<sup>322</sup> „Voim o industrie națională care să poată sta pe propriile sale picioare, fără a avea trebuință de cârje, și credem că există destule asemenea industrii, ce n-au trebuință de nici un sprijin artificial”. Enric Winterhalder, I.i.n., din *Românul*, II, 7-8 decembrie 1863, în Ivanciu Nicolae Văleanu, *Tratat de doctrine economice*, pag. 335

progresului economico-social al României, și văzând, totodată, în sprijinirea ei masivă de către stat, singura garanție a posibilității înfăptuirii ei neîntârziată.

A.D. Xenopol, enunțând pericolele la care este expusă o țară curat agricolă<sup>323</sup>, combate orientarea agrară a unei țări, în general, și a țării noastre, în special; iar P. S. Aurelian, intuind că în lipsa industriei, România este în pericol de a deveni colonie economică<sup>324</sup>, consideră că, pentru noi, industrializarea constituie o prioritate strategică<sup>325</sup>.

### 2.1.2. Agricultura

**Aproape singurul producător în țara noastră e țăranul. Susținerea întregii xenocrații se traduce în muncă țărănească, în bir plătit de țăran în sute de forme. Regimul inuman de muncă îi subminează însăși substanța biologică și conduce la degenerarea clasei țărănești.**

Întrucât Mihai Eminescu considera „nația în înțelesul cel mai adevărat al cuvântului”<sup>326</sup> ca fiind sinonimă cu țărănimea, era desigur de așteptat ca el să acorde situației acestei clase o atenție de prim ordin.

---

<sup>323</sup> „Ele constau în: o balanță nefavorabilă a comerțului, care aduce după sine lipsa de numerar; neputința îngrășării pământului și secarea cu timpul a puterilor acestuia; formarea unei clase de proletari, care aspiră după funcții și aruncă într-o veșnică turburare societatea în care a luat naștere; neputința înființării unui guvern bazat pe ideea libertății; scăderea populației din cauza relei vieți a locuitorilor de la țară și a burlăciei de la oraș; dependența mare a agriculturii de condițiile atmosferice”, Alexandru D. Xenopol, O.e.-X, pag.23

<sup>324</sup> „Nu numai că n-avem industrie, că ce brumă exista a pierit, dară că astăzi nu mai putem desface cu înlesnire nici produsele agricole, nici vitele... Pentru ce sfaturi numai la adresa noastră, pentru ce ni se zice mereu: căutați-vă de pământ și lăsați industria pe seama altora... Aceasta nu este cu puțință, afară numai dacă neamul românesc nu dorește (cumva n.n.) să ajungă o adevărată colonie economică, colonie supusă și devotată”, Petru S. Aurelian, *Interesele noastre economice față de doctrinele liberului schimb*, (I.n.e.) din Economia rurală, mai 1884, în O.e.-A, pag. LXVIII

<sup>325</sup> „Un popor nu poate să se sinucidă numai pentru a face pe placul altora. Chiar pentru înflorirea agriculturii avem cea mai mare lipsă de industrie, căci industria consumă, în mare parte, produsele agricole. Afară de aceasta, nu se poate admite de orice om serios că această țară să(;) lase a se folosi alții de beneficiile ce rezultă din transformarea produselor pământului în obiecte fabricate”, ibidem, pag. LXIX

<sup>326</sup> Mihai Eminescu, *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, în Opere, vol. IX, pag. 173

El a fost unul dintre cei mai sinceri și mai înfocați apărători ai țărânimii, considerând că această clasă este, cu adevărat, temelia neamului, întrucât însăși existența și dănuirea acestuia stau în numărul țăranilor, în vigoarea brațului lor de apărători ai patriei și în mănوسul produs al muncii lor. Spre deosebire de produsul activității țărânimii, „produsul celorlalte clase din alcătuirea societății, este, mai mult sau mai puțin, un produs care, fără a spune ca nu este necesar, totuși este ceva de care mai ușor s-ar putea dispensa o națiune [fiind mai mult sau mai puțin o activitate de lux - numai una nu (singura activitate indispensabilă țării fiind n.n.): producerea brută care reprezintă trebuințele (asigură satisfacerea necesităților n.n.) fundamentale ale omului - (activitate pe care o prestează, prin excelență n.n.) clasa țărănească”<sup>327</sup>].

Din acest considerent, el numește țărâניה *clasa pozitivă* căci ea este cea care produce elementele absolut necesare omului în existența lui firească: mâncarea, locuința și îmbrăcăminta.

Deși luxul și bogăția se pot adăuga trebuințelor umane, aceste trebuințe rămân în esență aceleași, căci după cum scrie Mihai Eminescu: „romanul care mânca limbi de privighetoare se putea hrăni și cu pâine, dar fără aceasta nu putea; el purta purpură, dar îi trebuia postav; locuia în palat, dar îi trebuia casă”<sup>328</sup>.

Datorită faptului că majoritatea bogăției este produsă de țărani, M. Eminescu consideră că societatea trebuie să aibă în primul rând grijă de aceștia, adică de clasa țărânimii - care, după părerea lui, este în același timp și „clasa cea mai conservatoare (păstrătoare a tradițiilor n.n.) în limbă, vestimentație și obiceiuri, precum și purtătoarea istoriei poporului din care face parte”<sup>329</sup>.

Și continuă prin a dezvălui că „aproape singurul producător în țara noastră e țăranul, trei din patru părți ale poporului, susținerea întregii xenocrații se traduce în muncă țărănească, în bir plătit de țăran sub sute de forme”<sup>330</sup>.

Referindu-se la situația concretă în care se afla țăranul român<sup>331</sup>, Mihai Eminescu considera că „am clădit un aparat greoiu

---

<sup>327</sup> ibidem, pag. 172

<sup>328</sup> ibidem

<sup>329</sup> ibidem, pag. 173

<sup>330</sup> idem, *Din nefericire...*, în Opere, vol. XII, ed. cit., 1985, pag. 323

<sup>331</sup> „Înainte vreme erau în țară 1.500.000 de contribuabili, iar clasa dirigență era reprezentată prin 500 de inși, munca socială era reprezentată prin fracția 5/15.000 sau 1/3000. Astăzi, sunt zeci și iarăși zeci de mii de oameni care, sub o formă sau alta, trăiesc din aceeași pungă a țăranului. La un loc toți străinii, lefegiii, clasele consumatoare, care nu produc nimic, se urcă la 1.000.000, de nu mai mult. Fracția

și netrebnic<sup>332</sup> pe spatele sale, aparat reprezentativ cum îl numim, și care nu-i decăt pretextul de a crea din ce în ce mai multe posturi, plătite tot din munca lui direct sau indirect. Într-o țară care n-are export industrial țăranul muncește pentru toți: sigur și necontestabil, toate ne vin în schimbul grâului nostru, și acest grâu îl produce numai țăranul, grâul e produsul muncii sale<sup>333</sup>. Muncă al cărei rezultat dependent de capriciile atmosferice<sup>334</sup>, era prestată

---

nu mai e 1/3000 ci 2/3. A, dacă clasele dirigente compensau munca țăranului prin munca lor, dacă o administrație cinstită îl ocolea de spoliere, dacă un cler luminat îl ferea de vicii și demoralizare, dacă o legislație onestă ținea seama de starea lui și-l ocrotea, în loc de a-l pune sub dispoziții cosmopolite; dacă într-un cuvânt, exista înțelegere, pentru ce e în adevăr esența statului, apărarea claselor producătoare în contra celor consumatoare, apărarea de exploatarea altora și de propriile sale înclinațiuni, atunci era altceva! Dacă, cu aceeași sumă de putere musculară, țăranul, prin instrucție, ar fi ajuns a produce de zece, de douăzeci de ori pe atât cât poate produce azi cu instrumente și cu metode primitive, atunci lucrurile ar avea o altă față. Atunci, clasele de jos ar fi ținut pasul în producție cu trebuințele celor dirigente, atunci ar fi fost echilibru și ar fi fost bine. Dar, clasele dirigente sunt tot atât de inculte ca și țăranul; nu sunt în stare de-a compensa munca lui”, ibidem; a se vedea pentru detalii: ibidem

<sup>332</sup> „În locul unui primar sunt azi trei, încât s-a întreit numărul personalului plătit din bugetul comunal, deci s-au întreit fără nici un folos cheltuielile, numai pentru a hrăni noua păture de absolvenți a patru clase primare. În același timp bugetul cheltuielilor statului s-a sporit cu 40%. Funcțiile dependente de ministerii s-au îndoit. Atârnarea acestora de autoritățile supreme e atât de mare încât, pân-la ajutorul de scriitor, li se poate comanda acestor zeci de mii de oameni voința puternicilor zilei”, idem, <<Românul>> înșiră..., în Opere, vol. XIII, pag. 195;

„S-a întins o rețea întreagă administrativă și fiscală asupra țării, c-un personal care nu era deloc pregătit pentru misiunea ce i se-ncredința... Legi peste legi, regulamente peste regulamente se traduceau din franțuzește, încât, numai cele privitoare la comunele rurale, adunate de Epureanu, formează un volum de-o mie și mai bine de pagine. Tot vravul acesta de legi era să se aplice de primari ce nu știau citi, de notari cari abia țineau condeii în mână... Tot personalul acesta imens de oameni ignoranți și stricați e plătit din bugetul comunei, al județului, al statului. Astfel s-a înmulțit într-o disproporție strigătoare la ceriu, numărul oamenilor trăitori din buget, numărul celor improductivi”, ibidem, pag. 196;

„Așternut, haine, instrumente de muncă, recoltă, totul i se vinde țăranului pentru a hrăni nesățiosul buget... Vie, vite, grădini, animale de muncă, vasele pentru fabricarea vinului, c-un cuvânt tot ce susține viața țăranului de pe-o zi pe alta se vinde la mezat pentru neplata de dări”, idem, <<Luptătorul din Focșani>> continuă..., în Opere, vol. XIII, pag. 176

<sup>333</sup> idem, *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, 1 august 1876, Opere, vol. IX, pag. 173

<sup>334</sup> „Mulțumită nestatorniciei de temperatură ce domnește în valea dintre Carpați, Dunăre și Marea Neagră, producția noastră atârnă mai mult de bunăvoința cerului, de la mila elementelor lui”, idem, *Cu cât trec una după alta zilele*, 23 iunie 1879, în Opere, vol. X, pag. 277

în condițiile unei slabe înzestrări tehnice<sup>335</sup>, cumulate cu o alimentație cu totul deficitară în principii nutritive a truditorilor<sup>336</sup>, și cu o creștere, exagerată, a numărului de zile pe care aceștia erau obligați să le muncească pe pământurile boierești<sup>337</sup>.

Și, ca și cum aceste condiții inumane de muncă, ce se regăsesc și în scrierile contemporanilor lui Mihai Eminescu, nu l-ar fi împovărat îndeajuns, țăranul român, „care odinioară își punea munca lui numai pentru producerea valorilor cu care răspundea la nevoile de satisfacere a trebuințelor interne, - urmare a creșterii cerințelor de grâne ale Europei și intrării României în jocul economic al pieței universale – avea, de-acum, a produce valori de schimb pentru a răspunde cerințelor nemărginite ale străinătății. Iar acest increment de producție solicitat, el trebuia să-l realizeze în condițiile în care, urmare a faptului că nici nu știe să folosească și nici nu dispune de mașini agricole, productivitatea muncii sale a rămas neschimbată față de perioada în care muncea doar pentru satisfacerea propriilor sale necesități. Mai mult decât atât, substanța lui biologică era subminată de supraeforturile la care-l supuneau moșierii care, în dorința lor de îmbogățire excesivă, nu mai cruțau nici puterile de productivitate ale *iloților pământului*, și nici pe cele de fertilitate ale solului. În consecință, țăranul cheltuiește din puterea lui vitală mai mult decât poate restitui; de acolo falimentul puterilor lui vitale: morbiditatea, mortalitatea”<sup>338</sup>.

Analizând cauzele generatoare ale situației descrise, fără să conteste utilitatea și meritele reale<sup>339</sup> ale Legii Rurale, Mihai

---

<sup>335</sup> „În cea mai mare parte agricultura noastră se lucrează într-un chip cu totul rudimentar”, ibidem

<sup>336</sup> „Populația rurală în marea ei majoritate, mai ales cea mai depărtată de târguri, n-are drept hrană zilnică decât mămăligă cu oțet și cu zarzavaturi, drept băutură spirt amestecat cu apă; foarte rar, la zile mari, și nici chiar atunci în multe cazuri, se învrednicește să mănânce carne și să bea vin; trăind sub un regim alimentar așa de mizerabil, țăranul a ajuns la un grad de anemie și de slăbiciune morală destul de înfrustătoare”, ibidem

<sup>337</sup> „Două din trei părți a întreg pământului României îl dădea Regulamentul Organic în posesiunea țăranului în schimbul a 22 zile de lucru pe an. Astăzi? Sub domnia banului cosmopolit și a posesiunii cosmopolite, d. C. A. Rosetti e silit să prevadă în lege ca cel puțin două zile pe săptămână să rămână pe seama țăranului, ca să-și cultive pământul său propriu. Va să zică nu 22 de zile ale Regulamentului, ci 220 de zile ale erei liberale, înzecit atâta cât muncea înainte, muncește astăzi, și e mai sărac decât oricând”, idem, *Citit-a vreodată*, în Opere, vol. XIII, pag. 58

<sup>338</sup> idem, *Din nefericire...*, în Opere, vol. XII, pag. 323

<sup>339</sup> „Legea rurală, regulând o mare cesticie socială, a pus capăt și neobositelor intrigi ale agitatorilor, care izbutiseră a aduce în țară o anarhie devenită intolerabilă.



Eminescu constată, cu durere, că deși de la legea respectivă se aștepta regenerarea țărânimii și propășirea ei - procesul de degenerare a acestei clase se amplifică, prin transformarea țăranilor în proletari<sup>340</sup>.

Acest proces de proletarizare a țăranilor era accelerat și de lipsa de preocupare a legiuitorului pentru a le înlesni acestora dobândirea unei minime instruirii intelectuale ce le-ar fi permis să se adapteze noilor împrejurări economice create<sup>341</sup>.

De asemenea, Mihai Eminescu recunoaște valențele pozitive ale legii tocmelilor agricole<sup>342</sup> dar, în același timp, se vede

---

Aplicarea s-a făcut, lucru extraordinar, fără zguduire”, idem, *Într-un lung articol...*, în Opere, vol. XIII, pag. 42

<sup>340</sup> „Divizibilitatea...sărăcește clasa țărănească prin diviziuni și subdiviziuni ale locurilor de arătură”, idem, *În discutarea proiectului de maiorat*, în Opere, vol. X, pag. 374;

„Pământul nu se poate nici lărgi, nici lungi din cât este. Dar, din contră, oamenii au tendința de-a se înmulți. Împărțindu-se și subîmpărțindu-se mereu suprafața de pământ între un număr din ce în ce mai mare de oameni, e evident că, deși acești oameni vor avea aceleași, ba poate mai multe necesități decât părinții lor mai puțini la număr, totuși averea lor imobiliară va deveni din ce în ce mai mică. Care va fi rezultatul? Sărăcirea tuturor, proletariatul tuturor”, ibidem, pag. 376;

„Nu împrumutarea ar fi cerut-o un român cuminte, ci ceea ce era *înainte* de Regulament: posesiunea ereditară în condițiile vechi istorice. Prin împrumutarea s-au atomizat societatea și s-au rupt legăturile străvechi între cultivatorul mare și cel mic. Ba, sub regimul actual al eredității, poporul e amenințat de diviziunea la infinit a pământului și de proletarizarea tuturor.”, idem, <<*Pseudo-Românul*>> *ne cere...*, în Opere, vol. XIII, pag. 119

<sup>341</sup> „Prin legea din 1864 sătenii au fost emancipați de clacă și dijmă; pe lângă libertate l-i s-a recunoscut dreptul de proprietate asupra unei mici părți de pământ pentru arătură și fânaț, pentru care, însă, ei sunt obligați a plăti o anuitate de despăgubire. Legiuitorul nu a avut prevederea a recunoaște că nu era destul a consacra libertatea și dreptul de proprietate pentru fostul clăcaș; în condițiile morale și intelectuale, în care se afla săteanul, în împrejurările economice create ar fi trebuit a se lua măsuri spre a-l instrui, spre a-l susține și a-l apăra”, idem, *Rezultate ale uzurei în România*, în Opere, vol. X, pag. 244

<sup>342</sup> „Producțiunea agricolă e legată de anumite condiții de timp. Un obiect industrial se poate produce și vara și iarna, și noaptea și ziua, oricând și oriunde. Cine însă nu ară la vreme, nu prășește la vreme, nu seceră la vreme, acela nu recoltează nimic și degeaba și-a băgat capitalul în producțiune. Spiritul legii tocmelilor a fost a asigura termenele deosebite ale muncilor agricole, a căror neținerere ar fi echivalentă cu ruina sigură a producțiunii, deci cu ruina țării”, idem, *Mulți presupun...*, în Opere, vol. XIII, pag. 52;

„Sistemul după care învoielile trebuie să fie libere între proprietari și cultivatori este bun”, idem, *Reflecțiunile unui agricultor asupra legii tocmelilor agricole*, în Opere, vol. XIII, pag. 52

obligat să-i sesizeze atât carențele<sup>343</sup>, cât și modalitățile de transpunere în practică<sup>344</sup>.

Revolta cea mai crâncenă i-o provoacă varianta revizuită, din 1872, a respectivei legi, prin care „s-a introdus și un mod special de executare, care e contrariu regulilor generale, cuprinse în procedura civilă, în privința executării silite. Dacă săteanul nu-și îndeplinește tocmeala, art. 13 din acea lege declară: în caz când, după îndemnul și execuțiunea consilierului comunal, locuitorii vor arăta îndărătnicie sau se vor dosi din comună, consiliul, îndată, va cere de la subprefectura locală a-i trimite ajutor de dorobanții necesari în executarea locuitorilor îndărătnici sau fugari, în comptul vinovatului<sup>345,346</sup>.

---

<sup>343</sup> „Săteanul e lipsit de orice protecție și e lăsat la prada, la bunul simț și la bunul plac a diferitelor categorii de funcționari administrativi și judecătorești și la discrețiunea proprietarului, arendașului, a speculantului de la țară la care e nevoit a se adresa în caz de trebuință. Și trebuințe sunt multe. Fostul clăcaș, neavând în urma promulgării legii rurale, imașul trebuitor pentru nutrire numeroaselor sale vite - și în vite consistă avuția principală a săteanului -, neavând lemne pentru ars, neavând bani spre a plăti impozitele, neavând în urma unei recolte rele nutrimentul necesar pentru dânsul și pentru familie, a trebuit să se oblige prin tocmeli agricole către proprietarul sau arendașul care i le procură, a-i plăti în zile de muncă, în dijmă, în bani, în paseri și în câte altele. Dreptul încheierii acestor tocmeli fiind nemărginit, proprietarul sau arendașul nu s-au sfiit a impune locuitorului cele mai cinice condiții...sub regimul libertății sătenii au trebuit să ajungă într-o stare mult mai rea decum fusese înaintea legii rurale”, idem, *Rezultate ale uzurei în România*, în *Opere*, vol. X, pag. 245

<sup>344</sup> „Singura cauză a răului sunt abuzurile și inesacțiunile impiegaților administrativi care nu se tem de-a falsifica spiritul și de-a viola litera legilor și regulamentelor”, idem, *Reflecțiunile unui agricultor asupra legii tocmeliilor agricole*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 52;

„Dacă analizăm diferitele tocmeli agricole ce cunoaștem, găsim că dobânda ce plătește săteanul pentru ceea ce primește în pământ, în nutriment, nu e mai mică de 84,90%, dar în cele mai multe cazuri ea e de 164%, de 200%, de 250%, de 300%. Ce să zicem când aflăm că arendași, persoane onorate în societate, și deputați cer săteanului pentru doi lei dați împrumut, câte 30 bani dobândă pe lună și o zi de muncă, ceea ce constituie, socotind ziua numai cu 1 leu și 40 bani, 250% pe an”, idem, *Rezultate ale uzurei în România*, în *Opere*, vol. X, pag. 246

<sup>345</sup> Textul inițial al Legii tocmeliilor agricole, precum și cel al revizuirilor suferite de respectivul act normativ, sunt redată, integral, în culegerea de norme juridice: *Codicele Române sau Colecțiune de toate legile României – cuprinzând Codicele Civil, Procedura Civilă, Codicele Comercial, Codicele Penal, Procedura Penală; împreună cu Dispozițiunile Tratatului de la Paris și ale Convențiunei din 1858, relative la România; cu Constituțiunile de la 1858 încoia; și cu un Supliment în care intră toate legile administrative, militare și judiciare, toate Decretele și Regulamentele cele mai noi și mai usuale, de la 1859 și până acum. Publicațiune cu annotațiuni, trimeri la articolele corespundetore din legile române sau străine, cu reproduceri de testuri abrogate* – de B. Boerescu, A doua edițiune, ameliorată,

Incluzând și tărâmul structurii sociale de la sate în aria demersului său investigativ, Mihai Eminescu opinează: „una din cauzele sărăciei țaranului și a relelor raporturi este „suplantarea vechei și patriarhalei clase de proprietari mari, prin oameni îmbogățiți și suiți în sus pe alte căi, nu zicem neonorabile, dar desigur mai comune decât caracterul, abnegațiunea și curajul acelor strămoși, căroro vechii proprietari datoreau averea lor imobiliară”<sup>347</sup>. Căci, continuă el, „relațiile fiind seculare, întemeiate pe obiceiuri admise de toți și necontestate de nimeni, legăturile între marele proprietar și oamenii așezați pe moșia lui erau, prin chiar natura lucrului, mult mai intime, mai înrădăcinate și mai prietenești decât cele de acum. Ar trebui cineva să nu cunoască natura omenească pentru a ignora adevărul că, obiceiuri statornice, admise pe tăcute și cu deplină mulțumire de toți, fac de prisos orice legiuiri artificiale, scornite de minți teoretice, înstrăinate de țară și de geniul poporului lor”<sup>348</sup>.

Așadar, cauzele profunde ale suferințelor țaranului, relevante și de numeroși economiști ai secolului al XIX-lea, nu constau doar în lipsa de pământ ci, mai ales, în elemente ca: natura sistemului de muncă ce se utiliza; lipsa accesului la credite ieftine; insuficiența islazurilor necesare hrănirii vitelor; insuficiența educație, cultură și îndrumare în viața economică ce începea să fie din ce în ce mai complexă; lipsa unor legi care să-i protejeze, într-o mai mare măsură, interesele.

\*

În epocă, rolul deosebit de important jucat de țărani în viața economico-socială a țării noastre era recunoscut, explicit, și

---

prelucrată și cu însemnate adaose, Tipografia Laboratorilor Români, București, 1873.

<sup>346</sup> Mihai Eminescu, *Rezultate ale uzurei în România*, în *Opere*, vol. X, pag. 245

<sup>347</sup> idem, *Nu mai e la modă*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 37

<sup>348</sup> ibidem

de o serie de prestigioși economiști ca Alexandru D. Xenopol<sup>349</sup>, Petru S. Aurelian<sup>350</sup> și Dionisie P. Marțian<sup>351</sup>.

Deși esența acestei idei a fost îmbrăcată de fiecare dintre ei în cuvinte proprii, substanța sa este una și aceeași: țărănimea reprezintă piatra unghiulară a existenței societății și economiei românești.

În scrierile altor personalități - ca de pildă Ion Ghica și Ion Ionescu de la Brad - rolul amintit era de asemenea recunoscut, însă de o manieră implicită.

Condițiile dramatice de muncă și viață ale țaranului român se regăsesc și ele în scrierile contemporanilor lui Mihai Eminescu.

În contextul în care hrana țaranului este „absolut neîndestulătoare pentru reîntregirea puterilor vieții cheltuite prin muncă”<sup>352</sup>, întrucât „se compune zilnic aproape numai din

---

<sup>349</sup> „Agriculorul este, în țara noastră, singura clasă producătoare de bogăție, celelalte două clase - funcționarii și profesiunile liberale - numai cât consumă, iară nu produc”. Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, în O.e.-X, pag. 111 – Opiniile lui Alexandru D. Xenopol sunt prezentate pe larg în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>350</sup> „Clasa agricolă formează cea mai mare parte a societății; ea, prin industria sa, alimentă ori dă de lucru celorlalte industrii, pe de o parte; iar, pe de alta, hrănește prin produsele sale populațiunea și întreține cele mai mari sarcini ale unui stat”. Petru S. Aurelian, *Considerațiuni asupra importanței de a îmbunătăți starea actuală a cultivatorului*, Naționalul, I, 18 septembrie 1858, în O.e.-A, pag. 7 – Opiniile lui Petru S. Aurelian sunt comentate pe larg în lucrarea: Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae-Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria științelor în România. Științe economice*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982

<sup>351</sup> „Această clasă era odinioară singurul fundament al națiunii române și astăzi, mutilat cum e elementul ei, este încă cel mai esențial (singurul esențial n.n.). Sorgent și rezervoriu al geniului rasei noastre, această clasă de oameni nu e pătrunsă de ideile cele false și de moravurile cele rele, care așa de grabă strică pe oamenii nemuncitori din rafinata societate a orașelor. Ei, și la noi mai cu seamă numai ei și nici o altă clasă, au conservat tradițiile naționale. La ei, dar, trebuie să caute omul de stat, în epoce de slăbiciune morală și de neînțelegeri civile, bazele unei reforme mântuitoare. Toate celelalte clase sunt mai nestabile, existența lor este mai artificială, ființa lor este mai neputincioasă de a caracteriza o naționalitate”. Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1861*, București, 31 decembrie 1861, în Dionisie P. Marțian, *Opere economice – Texte alese*, Editura Științifică, București, 1961, pag. 198 (O.e.-M.) – O prezentare detaliată a opiniilor lui Dionisie P. Marțian este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>352</sup> Alexandru D. Xenopol, *Starea economică a țaranului român*, *Revista idealistă*, an I, nr. 3, mai 1903, în O.e.-X, pag. 38

mămăligă cu ceapă și câteva linguri de fasole<sup>353</sup>, înghițite alături de „apă stătută și înverzită în mijlocul satelor”<sup>354</sup>; locuința sa „construită din coșari de nuiete lipite cu pământ, acoperită cu paie și având în loc de ferestre niște găuri lipite cu hârtie”<sup>355</sup>, arată atât de jalnic încât „seamănă mai mult cu niște bordeie ale unor nomazi decât cu locuințele unor oameni civilizați”<sup>356</sup>, uneltele sale „primitive”<sup>357</sup> constau, aproape în exclusivitate, din „tocitul plug foarte adesea din lemn”<sup>358</sup>, a cărui greutate „face să se întrebuițeze un număr îndoit de vite”<sup>359</sup>; iar el „zace în cea mai profundă ignoranță - având școale cu numele, dar în care nu se învață mai nimic”<sup>360</sup>; singurele rezultate posibile sunt „femeile din ce în ce mai anemice și mai clorotice, copiii limfatici, slabi și bolnăvicioși”<sup>361</sup>, precum și „predominanța figurilor palide, obrazilor zbârțiți de timpuriu și a unei înfățișări generale care denotă o stare de suferință, fizică și morală”<sup>362</sup>.

Dacă la toate acestea mai adăugăm că învoielile agricole grele sunt mai apăsătoare decât claca<sup>363</sup> - „amărătul de țăran

---

<sup>353</sup> Petru S. Aurelian, *Îndreptarea stărei țăranilor*, Economia națională, anul XX, august 1896, în O.e.-A., pag. 328

<sup>354</sup> Ion Ghica, *Mizeria țaranului nostru*, fragment din *Finanțele*, 1871, din *Convorbiri economice*. Industria., București, 1872, în *Texte(·)*, pag. 238

<sup>355</sup> Petru S. Aurelian, *Îndreptarea stărei țăranilor*, Economia națională, anul XX, august 1896, în O.e.-A., pag. 328

<sup>356</sup> Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 111

<sup>357</sup> Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viațuirea și în agricultura țăranilor*, Economia rurală, an I, iulie 1876, în O.e.-A, pag. 110

<sup>358</sup> Dionisie P. Marțian, *Anale economice, Trebuințe române*, 1862, în O.e.-M., pag.

44

<sup>359</sup> Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viațuirea și în agricultura țăranilor*, în O.e.-A, pag. 110

<sup>360</sup> Ion Ghica, *Mizeria țaranului nostru*, fragment din *Finanțele*, 1871, din *Convorbiri economice*. Industria., București, 1872, în *Texte(·)*, pag. 238

<sup>361</sup> ibidem

<sup>362</sup> Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viațuirea și în agricultura țăranilor*, Economia rurală, an I, iulie 1876, în O.e.-A, pag. 327

<sup>363</sup> „Cele mai multe din prețurile pentru care sunt alcătuite (prestate n.n.) muncile sunt ridicele și nu plătesc nici jumătate din valoarea adevărată a muncii efectuate”, Alexandru D. Xenopol, *Partida liberală și mișcarea economică*, 1882, în O.e.-X, pag. 141;

„În Regulamentul Organic se hotăra cât pământ are să ia țăranul și câtă muncă are să dea. În legea de tocmele se spune numai câtă muncă poate să dea; dar nu se spune și cu ce preț. Prețul este nodul. Aici este sminteala, care devine mai rea, precum și este, decât însăși legea de boieresc din Regulament. Țăranii având nevoie de bani și banii fiind scumpi, scumpi numai pentru dâșii, ei dau muncă multă și iau bani puțini. Tocmeala nu este dar deopotrivă între cei ce o fac, tocmeala nu este dreaptă”. Ion Ionescu de la Brad, *Darea de seamă din 1882 către alegătorii*

nemaialegându-se cu aproape nimic din recoltă<sup>364</sup> -, capitalul agricol este insuficient<sup>365</sup> - permițând proliferarea cametei -, productivitatea solului este redusă<sup>366</sup> - conducând la obținerea unor recolte slabe -, șeptelul se împuținează<sup>367</sup> - periclitând posibilitatea

---

Colegiului al IV-lea de Roman, în Texte (:), pag. 189 – Opiniile lui Ion Ionescu de la Brad sunt ample prezentate în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>364</sup> Petru S. Aurelian, *Țăranii fug de munca câmpului*, Revista științifică, III, 1872, în O.e.-A, pag.48

<sup>365</sup> „După desființarea robiei muncii prin pământ, sătenii au căzut în robia muncii prin bani, și astăzi au ajuns să fie mai robiți, mai sărăciți prin bani decât erau odată prin pământ”. Ion Ionescu de la Brad, *Creditul rural*, 1875, în Texte(:), pag. 187;

„În agricultură ca și în industrie, cu cât întreprinzătorii pot să-și procure capitalurile trebuincioase cu mai multă înlesnire și cu procente moderate, cu atât beneficiile realizate sunt mai mari. Comerțul nu ar putea exista fără credit. Meseriașii și negustorii află credit cu multă înlesnire. O poliță, un gir, și cel din urmă comerciant găsește bani. Marfa din prăvălie i se trimite mai întotdeauna pe credit și plătește treptat după învoiala ce face. Agricultorul nu se bucură de nici una din aceste înlesniri. S-a înființat Creditul Funciar, însă acest stabiliment financiar va înlesni numai pe proprietari; agricultura nu se va folosi de binefacerile acestei instituțiuni decât în cazul când proprietarul exploatează singur. Arendatorii și țăranii, vor fi, ca și până astăzi, prada cămătarilor”. Petru S. Aurelian, *Terra nostra*, 1875, în O.e.-A, pag. 153

<sup>366</sup> „Pământul este în cele mai multe locuri numai rupt, nu e arat; de îngrășat nici vorbă nu e, și cultivatorii, dorind să scoată pe fiecare an cât mai multe produse din pământul lor, nu-l lasă mai deloc să se odihnească pentru ca să prindă putere măcar - lăsat fiind ca pârloagă sau ca bătătură”. Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, în O.e.-X, pag. 115, 116;

„Noi nu am contribuit cu nimic la îngrășarea acestui pământ binecuvântat, de un șir de ani unsoarea lui se cheltuiește în străinătate, iar nu se consumă în țară spre a se reda puterii productive; sistemul nostru cea vicioasă de arenduire, prin exploatarea de jaf, de către nepăsători arendași, nu admite dregerea pârliului pământ”. Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 240;

„Noi tratăm pământul învechit cum tratează surugii pe caii ce cad în drum, de foame și de slăbiciune. Ei văzând că un cal nu mai poate merge, îl dishamă și-l lasă în mijlocul drumului, întocmai cum lasă și cultivatorii noștri pământul cel ostenit de a mai produce. Lăsând pământul din lucru, pierdem folosul ce ni l-ar putea aduce, în tot cursul timpului cât pune el spre a se acoperi cu buruieni rele, a le usca, a le putrezi și a forma din restul lor grăsime ce-i dă putere și-l aduce iarăși în stare de a fi întrebuințat. Această producere a cultivatorilor noștri este aducătoare de pagubă prin timpul ce se pierde în așteptarea înnoirii și prin necurățirea pământului învechit de buruienile cele rele. După câțiva ani de ședere a pământului spre a se odihni, cultivatorul găsește în el fecunditatea care înmulțește roadele, dar nu și curățenia care poate să dea roade nu numai multe dar și frumoase”. Ion Ionescu de la Brad, *Cum să îmbunătățim cultura noastră*, Independența, I, 21 ianuarie 1862, în Texte(:), pag. 183, 184

<sup>367</sup> „Este câțva timp de când vitele noastre, atât boi și vaci, cât și oi și cai, au degenerat în așa grad că această împrejurare a început să-i îngrijească și pe cei

efectuării arăturilor -, iar absenteismul proprietarilor de pământ ia amploare<sup>368</sup> - lăsând moșiile pe termen lung fără o diriguire unitară și bine intenționată -, înțelegem de ce agricultura noastră se afla în starea precară<sup>369</sup> pe care o sesizase Mihai Eminescu și pe care au confirmat-o contemporanii lui.

---

mai străini de agricultură. Boii de muncă devin din ce în ce mai rari și mai scumpi; vaci bune de lapte abia se mai găsesc, oile noastre în loc să se-nmulțească scad. Încât despre cai nu mai e îndoială că am rămas înapoi cu totul. Dacă nu se va lua vreo măsură, vom rămânea fără vite, țarinile noastre vor sta jumătate neproductive”. Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea și în agricultura țăranilor*, în O.e.-A., pag. 110

<sup>368</sup> „Condițiunea esențială a exploatațiunii rurale este rezidența continuă a proprietarului în domeniul său, căci el fiind centrul operațiunilor, omul de la care se așteaptă în fiecare dimineață distribuțiunea lucrărilor, astfel încât mecanismul exploatațiunii să meargă într-un chip conform cu planul întocmit, este învederat că lipsa sa pentru mai multe zile ar crea confuziune în toate lucrările. Numai el știe unde o să ajungă diferitele operațiuni de cultură, timpul propice pentru cutare vânzare sau cumpărare, epoca favorabilă pentru cutare sau cutare recoltă, agenții săi temporari nu sunt decât niște esecutori ai ordinelor sale și, din nenorocire, în agricultură întreprinzătorul nu poate da ordine pentru ceea ce trebuie să se facă într-un timp îndelungat”. idem, *Agricultura și proprietarii*, Monitorul, octombrie 1860, în O.e.-A, pag. 16;

„Proprietarii tereștrii, fără capacitate sau inteligență economică, sunt o clasă sterilă ce trăiește din renta produsă”. Dionisie P. Marțian, *Anale economice*, I, 1860, *Criza comercială*, în O.e.-M, pag. 42;

„Boierul, complet înstrăinat de muncitorii de la sate, vine în mijlocul sătenilor numai ca să le ridice fructele ostanelilor pe care are să le cheltuiască în altă parte, cu împietrită inimă a celor ce nu s-au îndurat niciodată a asista, cel puțin ca privitoriu, la modul cum se câștigă”. idem, *Anale economice*, I, 1860, *Despre căutarea moșielor*, în O.e.-M, pag. 42

<sup>369</sup> „Cultura noastră se exercitează pe un pământ învechit și fără vlagă și care, pentru aceea, ne dă produse puține, proaste și pline de buruieni rele”. Ion Ionescu de la Brad, *Cum să îmbunătățim cultura noastră*, în *Texte*(:), pag. 183;

„Recolta e întotdeauna nesigură, căci atârnă numaidecât de natură, ploii și vânturii. Munca omului fiind mărginită numai(;) la încredințarea seminței pământului, fără a se ocupa deloc de condițiile creșterii acesteia, va rezulta numaidecât că accidentele atmosferice să fie agenții ce vor determina recolta câmpului și nu munca omului”. Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 91;

„Agricultura astăzi nu mai îmbogățește, veniturile din zi în zi scad, în timp ce cheltuielile sporesc, așa fiind, și mai ales din cauza scumpetei muncii, agricultura nu mai dă acele venituri ce le dă în alte țări”. Mihail Kogălniceanu, *Convențiunea comercială din 1875 cu Austro-Ungaria, I, Liberul schimb și protecționismul*, Monitorul Oficial, nr. 153, 15/27 iulie 1875, în *Texte*(:), pag. 326 – Detalierea concepției lui Mihail Kogălniceanu este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

### 2.1.3. Comerțul

Este folositor în măsura în care sporește puterea de muncă și aptitudinile poporului. Altfel, este nociv. Modul de efectuare a liberalizării industriei și a comerțului a facilitat, cu concursul statului român, preluarea lor de către străini în detrimentul elementului românesc. Aplicarea, în relațiile comerciale cu străinătatea, a politicii liberului schimb este complet contraproductivă pentru interesele unei țări agricole – cum e România. De aceea, țara noastră trebuie să instituie taxe vamale prohibitive și, simultan, să încurajeze producătorii interni în realizarea de produse manufacturate.

Mihai Eminescu s-a aplecat, cu atenție, atât asupra comerțului desfășurat în interiorul hotarelor naționale, cât și asupra celui efectuat cu străinătatea.

El definește comerțul drept „industria care pune un product la îndemâna celui ce are a-l consuma”<sup>370</sup>, identificându-i obiectul în „transportul și distribuțiunea productelor”<sup>371</sup>. Minimalizându-i însă, în mare măsură, valențele pozitive<sup>372</sup>, îl consideră a fi doar „un soi de samsarlâc între producător și consumator, un fel de manipulare care scumpește articolele”<sup>373</sup>, conchizând că „îndată ce prin introducerea de trebuințe străine și prin concurența negoțului se stinge varietatea ocupațiunilor la un popor cât de primitiv, el e redus la rolul de salahor, de lucrător cu ziua care trăiește de la mână la gură”<sup>374</sup>.

Totodată însă, Mihai Eminescu înțelege dublul caracter al comerțului – adică faptul că, în funcție de situația concretă a dezvoltării unui popor, poate fi și folositor, nu numai dăunător –. „Negoțul e într-o atâta folositor, întrucât sporește puterea de muncă și aptitudinile unui popor. Întrucât el o împușinează și simplifică, ori reduce aptitudinile unui popor, e stricăcios”<sup>375</sup>. De aceea, „nu e permis a confunda negoțul *dinlăuntru*l țării, menit a introduce diviziunea muncii după condiții climatice și după repărțirea materiilor prime, cu comerțul *internațional*, menit din contră, nu a

---

<sup>370</sup> Mihai Eminescu, Manuscrisul *Transport*, în *Opere*, vol. XIV, ed. cit., 1983, pag. 946

<sup>371</sup> *Ibidem*

<sup>372</sup> ca de exemplu: adăugarea de valoare mării prin aducerea ei în proximitatea consumatorului și transformarea sortimentului industrial, relativ uniform, în sortiment comercial, adică variat; valențe pe care acesta le avea incontestabil în acea vreme și pe care a continuat să le dețină și să le amplifice, permanent, până inclusiv în zilele noastre.

<sup>373</sup> Mihai Eminescu, *Frază și adevăr*, în *Opere*, vol. X, pag. 30,31

<sup>374</sup> *idem*, *Alexandria odinioară*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 128

<sup>375</sup> *idem*, *Atât <<Cumpăna>> cât și <<Apărătorul>> găsesc...*, *ibidem*, pag. 386



diviza munca, ci a o reduce la un singur soi, cel mai ingrat din toate<sup>376</sup>. Firește, o asemenea apreciere dată comerțului internațional nu poate fi generalizată.

Referindu-se la *starea comerțului interior*, Mihai Eminescu constata cu tristețe că „la noi negoțul a desființat toate breslele din trecut și a substituit vechei noastre clase de mijloc cu o clasă de străini mijlocitori care nu adaugă nimic nici la masa producției noastre, nici la aceea a producției ce-o importă<sup>377</sup>, că „în calea acestei mijlociri producătorul capătă prețul cel mai mic posibil, consumatorului i se cere cel mai mare posibil, și din această diferență, din care cei doi membri de căpetenie ai tranzacțiunii economice nu au nici un folos, ci pierdere, mii și iarăși mii de paraziți sociali trăiesc<sup>378</sup>, și că „toate îmbunătățirile, câte ne vine-n minte să le facem, au mai cu seamă de obiect dezvoltarea negoțului, nu însă diversificarea ocupațiilor economice<sup>379</sup>.

În articolul intitulat *Industrie și comerț*, el radiografiază condițiile în care își desfășoară activitatea comercianții și meseriașii, exprimându-și, totodată, convingerea că de existența și prosperitatea acestor două clase depinde, în mare măsură, prosperitatea economică a statului<sup>380</sup>.

Mihai Eminescu constată că, în țara noastră, sunt ani la rând în care industria și comerțul stagnează, întrucât fie lipsesc banii necesari finanțării lor, fie acești bani sunt obținuți doar cu o dobândă mult prea ridicată și cu condiția constituirii de garanții sub forma ipotecării sau gajării unor bunuri reale. Era incontestabil că în întreaga țară, ca și la București, se resimțea nevoia funcționării unei adevărate bănci care să sprijine, în mod efectiv, comerțul și industria. Respectiva nevoie era acută întrucât, după cum relevă tot Mihai Eminescu, persoanele „în mâinile cărora e concentrat numerarul, nu numai în Moldova, dar și în Țara Românească, dau bani împrumut c-o dobândă a cărei plată trebuie să cauzeze ruina acestor clase (a industriașilor și a comercianților n.n.)<sup>381</sup>.

---

<sup>376</sup> idem, <<Luptătorul din Focșani>> *continuă...*, ibidem, pag. 176

<sup>377</sup> idem, *Alexandria odinioară...*, în *Opere*, vol. XII, pag. 128

<sup>378</sup> idem, *Un semn al declasării*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 138

<sup>379</sup> ibidem

<sup>380</sup> „Că existența și prosperitatea acestor clase e o chestiune de mare însemnătate pentru economia unui stat, aceasta nu suferă nici o îndoială”, idem, *Industrie și comerț*, în *Opere*, vol. X, pag. 247

<sup>381</sup> ibidem

Dar, cauza principală a neprospărării meseriașilor și comercianților era aceea a neînțelegerii de către stat a importanței pe care o are industria în propășirea unei economii, precum și, drept consecință, nepăsarea autorității statale față de protejarea industriei și comerțului<sup>382</sup>.

Mihai Eminescu arată că, urmare a consolidării în gândirea românilor a concepției potrivit căreia țara noastră poate fi numai un stat agricol, au fost neglijate industria și comerțul<sup>383</sup> și au fost lăsate să dispară corporațiile<sup>384</sup>.

De asemenea, au fost liberalizate ambele ramuri, facilitându-se astfel preluarea lor de către străini. Concesiunile erau acordate de stat aproape în exclusivitate străinilor, iar într-o anumită perioadă chiar perceperea unor impozite indirecte ale statului a ajuns să fie controlată de aceștia. Astfel, spune el, preferându-i pe străini „statul le-a oferit acestora puțința de-a mânuși capitalul public, veniturile bugetului statului, al județelor și al comunelor”<sup>385</sup> cauzând prin aceasta „pierderi materiale comercianților și industriașilor români, și înlesnindu-le celor străini să-și constituie capitaluri din banii publici”<sup>386</sup>.

În urma analizării atente a compoziției pe categorii a clasei comercianților, Mihai Eminescu relevă faptul că pe lângă categoriile deja enunțate - români și străini, plătitori de impozite -, mai există și una, extrem de favorizată și de dăunătoare: aceea a sudiiților (scutiților n.n.). Aceștia erau mai cu seamă „negustori și meseriași, care, - contra unei taxe oarecari plătite agenților consulari austrieci - oricând aveau daraveri neplăcute cu administrația sau cu justiția, plantau pajura cu două capete pe casă și deveneau *sacrosancti*”<sup>387</sup>, calitate care le conferea privilegiul de a fi scutiți de plata oricărei dări către stat. Majoritatea lor, „imigranți din Rusia, din Turcia, ba și din toate țările domnilor pământului, au

---

<sup>382</sup> „Cauza principală a neprospărării acestor clase e lipsa de pricepere din partea statului în privința importanței industriei într-o țară, de acolo apoi neprevvederea și nepăsarea întru apărarea industriei și a comerțului”, *ibidem*

<sup>383</sup> „Am lăsat să dispară sau să cază în desuetudine restricțiile ce existau și care puteau apăra industria din țară”, *ibidem*

<sup>384</sup> „Instituția corporațiilor ni s-a părut o instituție învechită, contrarie libertății în tot și în toate, a trebuit să dispară”, *ibidem*

<sup>385</sup> *ibidem*, pag. 248

<sup>386</sup> *ibidem*

<sup>387</sup> *idem*, *Mozaicul austriac și tribunalele române*, în *Opere*, vol. IX, pag. 245

găsit ca în sălășluirea sub mantaua cea comodă a denumirii laxe de *Shutzbefohlene* e bine să trăiască omul”<sup>388</sup>.

Dar, în afară de constatările amintite, Mihai Eminescu mai identifică, cu o rară perspicacitate, explicația înstrăinării elementului românesc de preocupările de ordin economic. El arată în acest sens, că părerea împărtășită de mulți, conform căreia românii sunt inapți pentru comerț și industrie este consecința abandonării de către români a respectivului domeniu în beneficiul străinilor. Prin această continuă înlăturare, pământenilor li s-a luat - afirmă el - „mijlocul de a se susține și dezvolta practica și inteligența afacerilor, spiritul de întreprindere, educațiunea industrială și comercială, cu un cuvânt acea cultură ce se dobândește prin exercițiul industriei și a comerțului; și în aceasta constă slăbiciunea românilor și puterea izraeliților în România. Cu acest mod a trebuit să se constituie puterea industrială și mai ales comercială a izraeliților, iar statul a mijlocit-o, și prin aceasta a contribuit a imigrarea străinilor<sup>389</sup> (în general n.n.) și (dintre ei n.n.) a izraeliților<sup>390</sup> (în special n.n.). Industriașul și comerciantul român, nesuștinut prin nici o măsură de statul pentru care plătește contribuții și îndeplinește tot felul de sarcini, neavând mijloace și neputându-și-le procura în lipsă de adevărate institute de bancă, a trebuit să renunțe la industrie, la comerț și, ca să nu piară, a trebuit să se facă funcționar, fie oricât de rău plătit”<sup>391</sup>.

*Comerțul exterior* este văzut de Mihai Eminescu ca un factor care, în anumite împrejurări, frânează propășirea industrială a României. În acest sens, în 1882, el scria: „interesele negoțului internațional pe de-o parte și acele ale educației noastre industriale

---

<sup>388</sup> ibidem

<sup>389</sup> vezi Anexa nr. XIII

<sup>390</sup> “Prin concentrarea percepției venitului băuturilor spirtoase și a tuturor accizelor județene în mâinile izraeliților, aceștia exercită și puterea publică asupra sateanului, principalul plătitor al acelor biruri. Câte neajunsuri și noi cauze de exploatare. Tot ce are sateanul, recoltă, găină, unt, e luat de speculantul izraelit pentru plata datorilor făcute sau pentru plata băuturilor și sunt luate la prețuri de nimic. Dacă izraelitul ar fi avut și capacitatea (juridică n.n.) de-a cumpăra și imobile rurale, am fi văzut, și la noi, țăranul expropriat în aceleași proporții înspăimântătoare în care s-a săvârșit exproprierea în Galiția. Trebuie să cunoaștem exploatarea sateanului în Moldova prin manopere uzurare, prin beție, ca să înțelegem pentru ce el nu numai că n-a înaintat, dar a dat înapoi; pentru ce el ni se înfățișează abătut ca un idiot, fără viață (vlagă n.n.) și fără plăcere pentru viață”. Mihai Eminescu, *Rezultate ale uzurei în România*, 12 iunie 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 246

<sup>391</sup> idem, *Industria și comerț*, în *Opere*, vol. X, pag. 248

pe de alta nu sunt identice, ci opuse... țara atârnă din ce în ce mai mult de un negoț străin, dovadă umplerea până la superfluență a orașelor noastre cu negustori din câteșipatru colțurile lumii, care, introducându-ne până și făina din străinătate, paralizează în germene orice activitate proprie. Fără cultură, fără bani, fără aptitudini, negoțul ne-a prefăcut - copii economici - în concurenți ai națiunilor celor mai înaintate. Meseriașul nostru e silit de negoțul ce-i introduce similitudinile străine să concureze cu acestea sau să lucreze în pagubă. Ș-așa în toate cele<sup>392</sup>.

El înțelege, pe deplin, rolul de indicator jucat de balanța comercială în caracterizarea stării de sănătate economică a unui stat și apreciază că aceasta are „o însemnătate mai mare pentru un popor agricol decât pentru unul industrial<sup>393,394</sup>, demonstrând, așa cum deja am arătat, caracterul defavorabil pentru România al schimburilor comerciale cu străinătatea.

Analizând evoluția în timp a stării balanței comerciale a țării noastre, Mihai Eminescu constată că „aceasta arată, an cu an și c-o fatală regularitate, că exportul nostru reprezintă o valoare mai mică decât importul de mărfuri străine și că proporția între producțiunea și consumațiunea țării e pururea în defavorul nostru<sup>395</sup>.

Pentru ilustrarea cifrică a situației grele în care se afla balanța noastră comercială, el utilizează și comentează statistica importului și exportului în anul 1879. Deficitul de 15.832.623 l. 9 b. - calculat ca diferență între valoarea importului, de 254.482.629 l. 95 b., și cea a exportului, de 238.650.006 l. 86 b. - arată că „în anul

---

<sup>392</sup> idem, <<Luptătorul din Focșani>>continuă..., în Opere, vol. XIII, pag. 176

<sup>393</sup> „E ceva elementar că oricine cheltuiește mai mult decât produce să se ruineze cu timpul; și ceea ce e adevărat pentru individ n-ar fi adevărat și pentru colectivitate? Statele industriale ne prezintă în adevăr cazul aparent că, cu toată balanța nefavorabilă, starea economică dinlăuntru e bună. Dar, în realitate statele acele produc mai mult decât consumă; materiile brute care formează obiectele de import capătă-năuntru țării, prin activitate industrială, o valoare încincită și înzecită de cum aveau înainte, încât, deși ar importa mai mult decât exportă, bunurile dinlăuntru țării se înmulțesc și ceea ce se-nmulțește și mai mult este aptitudinea de-a produce aceste bunuri, e puterea productivă a industriei naționale. Națiile agricole, din contră, exportă materii brute a căror valoare nu se poate sui decât în margini restrânse, a căror masă chiar nu poate spori în infinit; în schimb ele importă obiecte industriale menite a se consuma și deteriora, fără a lăsa nici o urmă din aptitudinile naționale, fără a spori puterea de producțiune a poporului.”, idem, *Raportorul însărcinat a apăra...*, în Opere, vol. XIII, pag. 228

<sup>394</sup> ibidem

<sup>395</sup> idem, *Oare nu se pregătește...*, în Opere, vol. XIII, pag. 116

1879 au ieșit din țară aproape 16 milioane mai mult decât au intrat... Aceste cifre dau pe față faptul că producția noastră nu este îndestulătoare spre a acoperi cheltuielile ce facem, că pe fiecare an capitalul național se micșorează în loc de a crește și, în sfârșit, că mergând tot astfel, vom slăbi din ce în ce până vom ajunge la inanițiune<sup>396,397</sup>.

Întrucât „plusul consumațiunii țării agricole se acoperă prin datorii contractate în străinătate”<sup>398</sup>, Mihai Eminescu înclina să creadă „că proprietarii adevărați și în perspectivă ai bunurilor ipotocate din țară sunt detentorii străini de titluri române”<sup>399,400</sup>.

La întrebarea retorică „Care este deci cauza balanței comerciale defavorabile, bineînțelegându-se că, toate puterile fiind încordate, exportul de grâne și produse brute s-au mărit, numai că și importul s-a sporit cu mult mai mult, de-l întrece cu zeci de milioane?”<sup>401</sup>, Mihai Eminescu răspundea la 1 august 1880: „Înmulțirea cu asupra de măsură a clasei consumatoare și a necesităților ei”<sup>402</sup>. Iar trei luni mai târziu, la 31 octombrie 1880, consecvent în opinii, referitor la același subiect detalia: „Armată, diurne și lefuri disproporționate cu munca și înțelegerea oamenilor întrebuițați, crearea unei clase de proletari ai condeiiului care direct sau indirect trăiesc din buget și o sumă de felurite cheltuieli aduc o disproporție din ce în ce mai mare între ceea ce poporul produce și ceea ce plebea patrioților consumă”<sup>403</sup>.

Fiind încredințat pe deplin că de eficiența cu care un stat își derulează schimbul de produse cu străinătatea, depinde în foarte mare măsură posibilitatea respectivului stat de a propăși economic, Mihai Eminescu considera că cel mai benefic pentru o țară este să-și maximizeze exportul de produse manufacturate - acestea având implicit prețuri mai mari - și să-și minimizeze, simultan, importul de astfel de produse.

---

<sup>396</sup> Aceste comentarii pesimiste le făcea și în considerarea datoriei publice a aceluiași an, care se cifra la suma de 49.826.838 lei – conform datelor publicate în același număr al Monitorului Oficial.

<sup>397</sup> Mihai Eminescu, *Dacă la aprecieri teoretice*, în Opere, vol. XI, pag. 173

<sup>398</sup> idem, *În numărul său din urmă...*, în Opere, vol. XIII, pag. 231

<sup>399</sup> „Plusul consumațiunii se acoperă prin exportarea de efecte de-ale statului, de obligațiuni, de acții etc..”, idem, *Raportorul însărcinat a apăra...*, în Opere, vol. XIII, pag. 228

<sup>400</sup> idem, *În numărul său din urmă...*, în Opere, vol. XIII, pag. 231

<sup>401</sup> idem, *Nu avem din nefericire un serviciu statistic*, în Opere, vol. XI, pag. 277

<sup>402</sup> ibidem

<sup>403</sup> idem, *Balanța comercială*, în Opere, vol. XI, pag. 387

Considerând complet contraproductivă pentru interesele naționale ale unei țări agricole - cum era România - aplicarea de către respectiva țară a politicii liberului schimb<sup>404</sup>, Mihai Eminescu era de părere că cea mai eficientă pârghie strategică de acțiune pentru descurajarea importurilor de produse manufacturate este apelarea la taxe vamale prohibitive, paralel cu încurajarea producătorilor interni în realizarea unor astfel de produse.

În cel de al doilea articol intitulat *Convențiunea de comerț*<sup>405</sup> - publicat la data de 20 decembrie 1880 - el realizează o analiză comparativă a două importante convenții comerciale încheiate de România cu două mari puteri comerciale ale vremii: Austria și respectiv Italia. Mihai Eminescu considera că în pofida „tuturor neajunsurilor sale<sup>406,407</sup>”, „convențiunea comercială

---

<sup>404</sup> „În veacul nostru lucrurile iau o formă foarte amenințătoare pentru cel economic slab, pentru cel necult, când concurența e pe deplin liberă. Nu aducem exemplul nostru, dar pânzarii din Silezia, ba chiar băiașii din Boemia, care au găurit pământul mult mai adânc decât toți băiașii altor munți, fără ca munca lor să poată concura, cu toată greutatea ei, cu munca lesnicioasă a altora, sunt o dovadă demnă de plâns pentru tristele împrejurări ce se nasc când i se ia unei populații piața pe care să-și desfacă munca prin absoluta libertate de schimb între produsele omenești. Atârnarea economică de altădată se schimbă, din nefericire, în veacul nostru în exterminarea economică a aceluia căruia locul unde muncește sau nivelul său de cultură nu-i dau aceleași avantaje ca vecinului său mai fericit”. idem, *Concesiuni economice*, în *Opere*, vol. X, pag. 72

<sup>405</sup> Primul dintre cele două articole cu acest nume, în care Mihai Eminescu elogia semnificația de emancipare pe planul politicii economice, ce o aveau pentru statul român convențiile comerciale încheiate cu Austro-Ungaria și Rusia - scriind că “este constatat și probat că, dacă România a continuat a exercita dreptul său suveran de a trata în ceea ce privește interesele sale de ordin politic, n-a fost tot astfel în ceea ce privește interesele sale de ordin economic; sunt trei secolii de când ea nu a exercitat dreptul său de a încheia cu alte puteri convențiuni sau tratate de comerț; astăzi, după trei secolii, ea intră în exercitarea acestui mare drept”. - a văzut lumina tiparului la data de 3 iulie 1876, și se regăsește în Mihai Eminescu, *Opere* vol. IX, pag. 158

<sup>406</sup> „Am încheiat convenția comercială cu Austro-Ungaria, pe baza unei perfecte reciprocități: adică liberi noi de-a introduce toată industria noastră, precum dantele, postavuri, pielării, ceasornice, palavre patriotice, liberă și Austria (Austro-Ungaria n.n.) de-a le introduce la noi. Din nenorocire, nu suntem tari decât în ramura palavrelor, în celelalte am rămas mai pe jos (prejos n.n.), încât am renunțat la exportul lor; mai fericită Austria (Austro-Ungaria n.n.) însă, care la ea acasă a pus taxă pe palavre, de vin mai scumpe decât ale noastre, dar încolo ne vine cu toate celea la noi, până și cu făină, pe când noi ne mărginim la grâne, piei brute, lână, vite cornute etc.”, Mihai Eminescu, *O lege maghiară în contra exportului nostru*, în *Opere*, vol. XI, pag. 155, 156;

Mai mult, „sub pretextul *ciumei bovine orientale*, s-a adus și s-a votat o lege în Camera de la Pesta conform căreia produsele (produsele n.n.) noastre brute, între care pielea și lâna, sunt supuse unui tratament extraordinar. Pielea

încheiată în anul 1875 cu Austro-Ungaria a fost un însemnat pas înainte pe calea emancipării economice a statului român<sup>408</sup>.

„Începând cu acel an, agricultorii și comercianții noștri, puteau exporta în Austro-Ungaria, liberi de orice taxă, produsele principale ale țarinilor noastre: grânela, rapița, pielea, lâna, seul, petrolul, iar tânăra noastră industrie a fost pentru întâia oară protejată. Taxele pe zahăr, săpun, hârtie ordinară, postavurile ordinare și pieile tăbăcite, constituiesc un câștig economic învederat. Și prin prismă fiscală convențiunea reprezintă un câștig simțitor; tabloul recapitulativ pe perioada 1875-1879 al venitului vămilor îl probează... indicând în rezumat o sporire de venit anual cu 1.900.000 lei<sup>409</sup>.

În aceeași ordine de idei, Mihai Eminescu opina că „înlocuirea sistemului de taxare *ad valorem* cu sistemul ponderat a introdus totodată regula și a asigurat controlul în operațiunile vamale<sup>410</sup>. Tariful vamal ponderat, „alcătuit pe baze clare și științifice<sup>411</sup>, permitea urmărirea riguroasă a acelor tranzacții externe care aveau ca obiect produsele importante pentru țară<sup>412</sup>.

În contrast, remarca el, Convenția comercială încheiată cu Italia în anul 1878, pe lângă faptul că „prezintă toate inconvenientele actului de la 1875, fără vreun avantaj nou<sup>413</sup>, anulează, integral, efectele pozitive ale acestuia<sup>414</sup>.

---

trebuie dezinfectată la graniță chiar, și această dezinfectare o ia din mâna negustorului, căci îi face imposibil transportul la locul unde ar putea s-o desfacă mai cu folos. Ea trebuie, în urma grozavei dezinfectări, să fie tăbăcită la fața locului. Lâna iar trebuie dusă de la vamă direct la spălătorie. Las'că prin spălătură lâna-și pierde grăsimea animalică (animală n.n.), se vâpsește (vopsește n.n.) greu și nu se poate netezi cu folos, încât există alte procedări prin care se spală și se colorează totodată, păstrându-și unele din calitățile produsului brut necesare fabricațiunii; dar, pe lângă toate acestea, spălătura (spălarea n.n.), precum și dezinfectarea pieilor la vamă, nu se pot efectua decât 5 luni de vară, căci iarna îngheață apa. Iată dar comerțul cu aceste produse redus la 5 luni pe an, și atunci încă îngrădit la marginile țării.

Această lege maghiară are de scop de-a exercita protecție asupra culturii (creșterii n.n.) vitelor din Ungaria (Austro-Ungaria n.n.), pe care le (o n.n.) concurăm noi., *ibidem*, pag. 156

<sup>407</sup> *idem*, *Convențiunea de comerțiu...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 449

<sup>408</sup> *ibidem*

<sup>409</sup> *ibidem*

<sup>410</sup> *ibidem*

<sup>411</sup> *ibidem*

<sup>412</sup> „Alcătuirea tablourilor noului tarif permite astăzi a urmări într-un mod serios mișcarea comercială în România a tuturor produselor interesante”, *ibidem*

<sup>413</sup> *ibidem*

<sup>414</sup> „Principalele foloase ale vechei convențiuni dispar cu totul”, *ibidem*

Convenția cu Italia nu stipula nici un fel de scutire de taxe pentru principalele produse românești - aceleași mărfuri specificate și în Convenția cu Austro-Ungaria -, exportate în Italia. Această din urmă Convenție nu oferea României, în schimbul nivelului redus al taxelor pe care le aplica exporturilor italiene de produse manufacturate, nici un fel de avantaj vamal pentru exportul în Italia al produselor noastre naturale.

\*

Complexa problematică a situației comerțului și a politicii comerciale a fost analizată - așa cum, de altfel, era firesc - cu mult interes de către economiștii contemporani lui Mihai Eminescu.

Dintre cei care și-au exprimat opiniile asupra amintitei problematici îi enumerăm pe Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian, Dionisie P. Marțian și Mihail Kogălniceanu - dintre susținătorii protecționismului - și pe Nicolae Șuțu, Ion Ghica și Enric Winterhalder - dintre adepții liberului schimb cu străinătatea.

Principalele chestiuni asupra cărora aceștia și-au îndreptat atenția au fost: rolul comerțului și comerciantului în economie, starea comerțului interior și exterior, precum și cauzele generatoare ale acestei stări.

Dacă utilitatea comerțului și a comerciantului făceau obiectul unor puncte de vedere divergente - de afirmare<sup>415</sup> sau,

---

<sup>415</sup> „Exercitându-și funcția de mijlocitor între producător și consumator, comerțul sporește și ușurează activitatea industriei și agriculturii. Astfel, în condițiile în care industriașii și agricultorii trebuie să se ocupe și cu desfacerea - cu bucata și (cu n.n.) ridicata - (a n.n.) produselor lor, activitatea stagnează datorită (urmăre a n.n.) timpului neproductiv utilizat (folosit în mod improductiv n.n.), dar mai ales pentru că - de fapt - nu reușesc să găsească suficiente și rentabile surse de desfacere”, Dionisie P. Marțian, *Anale economice*, I, *Comerciu*, 1860, în O.e.-M, pag. 46, 47; „Arendașii și economii noștri aleargă dintr-un punct de exportare la altul ca să-și vândă produsele lor. Această situație este dăunătoare foarte”, *ibidem*, pag. 46; „Din libertatea de profesii ce o avem în țară vedem că s-a născut o clasă de oameni care zic producătorilor noștri: să împărțim lucrarea și fiecare să primim ce ni se cade, voi pentru producție, noi pentru vânzarea ei. Atunci producătorii fără griji pentru export se vor putea ocupa de ocupațiunea lor proprie cu toată stăruința și vor putea cruța însemnatele speze ale alergării pe la puncturi. Comisionarii din parte-le se vor ocupa de desfacerea produselor, vor studia piețele de vânzare sau export, se vor pune cu unele în relații, vor afla mai vaste mijloace de transport, izvoarele de credit pentru aceste operații și-și vor însuși obiceiurile comerțului și ale consumației. De aici vor rezulta vânzări mai abundente, mai ușoare și mai puțin costătoare”, *ibidem*;



dimpotrivă, de negare<sup>416</sup> a lor -, în privința stării de fapt a activității comerciale românești se înregistrează o pronunțată convergență de opinii.

„Comerțul nostru intern este neînsemnat<sup>417</sup>”<sup>418</sup>, „comercianții sunt mai toți străini, produsele industriale nu sunt vândute în țară decât de străini după principiul *cumpără ieftin și vinde scump*”<sup>419</sup>, iar „falsul, necinstea și falimentele frauduloase se țin lanț perturbând întreaga economie”<sup>420</sup>.

„Comerțul nostru extern este încă pasiv”<sup>421</sup>, „restrâns sortimental, nesigur și puțin avantajos”<sup>422</sup>, întrucât „țara exportă materii brute, pe care le cumpără după ce au fost manufacturate în străinătate, plătind de două ori transportul și de patru ori vama”<sup>423</sup>.

---

„Adevărat, comisionarii nu fac serviciul fără câștig, dar acest câștig acoperindu-se de la consumenți, producătorul nu pierde, ci din contră, își păstrează tăria de a-și concentra studiul și activitatea pentru a produce mai mult și a vinde cu mai puțină osteneală și risc și, prin urmare, a câștiga mai mult”., ibidem

<sup>416</sup> „Comerțul este în viața unui stat o îndeletnicire mai puțin însemnată decât industria și agricultura. Pe când aceste două îndeletniciri produc valori reale, comerțul nu dă naștere la asemenea, ci numai cât apropiere pe consumatori de producători, înlesnind desfăcerea produselor pentru aceștia din urmă și întrebuițarea lor pentru cei dintâi. Dintre ocupațiunile economice, prin urmare, cea mai puțin productivă este comerțul”., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, în O.e.-X, pag. 122;

„Comerțiantul este propriu-zis o clasă neproductivă, căci el în realitate nu produce nimic, nici product brut nici product lucrat; el este în cazul cel mai favorabil un înlesnitor al desfăcerii produselor, prin urmare un element secundar în mecanismul economiei”., idem, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 87 – Opiniile lui Alexandru D. Xenopol sunt detaliate în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>417</sup> ca arie de desfășurare și mod de plată, nu neapărat și ca volum valoric și număr de comercianți; „În sate se poate zice că numai pentru dările către stat se simte trebuință de bani, toate celelalte tranzacții sunt puține și se fac adesea prin schimb”., Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 239

<sup>418</sup> ibidem

<sup>419</sup> Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 123

<sup>420</sup> Dionisie P. Marțian, O.e.-M, pag. 47

<sup>421</sup> idem, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M., pag. 239

<sup>422</sup> Enric Winterhalder, *Reformele trebuincioase comerțului și industriei*, în Texte(;), pag.252 – O analiză amplă a opiniilor lui Enric Winterhalder este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>423</sup> Nicolae Șutu, *Despre industria manufacturieră. Despre situația industrială.*, 1849, din Notions(;), în Texte(;), pag. 58

Cauzele apariției disfuncționalităților în activitatea comercială sunt privite foarte nuanțat, după cum este vorba de comerțul interior sau de cel exterior.

Astfel, în privința elementelor generatoare de disfuncții ale activității comerciale interne, punctele de vedere ale protecționiștilor și ale liberschimbșiștilor sunt complementare; divergențele de opinii se manifestă doar pe terenul identificării cauzelor stării precare a schimburilor comerciale cu străinătatea - protecționismul și liberschimbismul căpătând substanță și contur numai în planul politicii comerciale externe -.

Principalele cauze ale disfuncționalităților comerțului interior constau, pe de o parte, în „dobânda cea mare a banilor și insuficiența creditului, lipsa drumurilor de comunicații și lipsa unei monede unice a țării”<sup>424,425</sup>, iar pe de alta, în „lipsa de instrucțiune comercială”<sup>426</sup> și „puțina garanție că datorașul își va răfui datoria”<sup>427</sup>.

În viziune protecționistă, neproșperarea comerțului exterior reprezintă, mai cu seamă, urmarea aplicării de către statul român, nedezvoltat din punct de vedere industrial<sup>428</sup>, a teoriei liberului schimb și, în acest sens, a angajării țării în convenții comerciale încheiate potrivit acestei teorii.

Dintre înțelegerile interstatale bilaterale de acest tip, cea încheiată în anul 1875 cu Austro-Ungaria, din cauza gravității deosebite a consecințelor sale asupra comerțului și economiei românești, a stârnit cele mai vii reacții critice.

Mihail Kogălniceanu o caracteriza drept „o Convenție între două state, unul care are numai agricultură, și ar dori mult să aibă și nițică industrie, și un altul care are o agricultură dezvoltată și a

---

<sup>424</sup> „Căci monedele străine care circulă astăzi în țară nu sunt decât o marfă cu un preț variabil și-n loc de a fi o înlesnire comerțului nu sunt, adesea, decât o greutate mai mare, o piedică pentru toate tranzacțiile comerciale”, Enric Winterhalder, *Reformele trebuincioase comerțului și industriei*. A.i.c., în Texte(;), pag.250, 251

<sup>425</sup> ibidem

<sup>426</sup> Dionisie P. Marțian, *Anale economice*, I-IV, 1861, *Instrucția comercială*, în O.e.-M, pag. 48

<sup>427</sup> idem, *Anale economice*, I, 1860, *Comerciu*, în O.e.-M, pag. 47

<sup>428</sup> Întrucât „liberul schimb este o teorie ce o preconiză, mai cu deosebire, națiunile acelea care au și ajuns a fi în capul industriei, care nu mai au concurenți în această materie și, prin urmare, au nevoie de a-și deschide noi târguri, noi debușeuri pentru produsele fabricelor și a manufacturelor lor”, Mihail Kogălniceanu, stud.cit., în Texte(;), pag. 324 – Prezentarea pe larg a opiniilor lui Mihail Kogălniceanu poate fi parcursă în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

început a avea și o puternică industrie, deși nu încă pe aceeași linie de perfecțiune ca industria Franței și a Angliei și chiar a Germaniei”<sup>429</sup> și considera că „este foarte natural ca Austro-Ungaria, dorind să-și asigure niște debușuri pentru industria sa - care nu poate să intre nici în Franța, nici în Anglia, nici oriunde se întâlnește cu fabricatele engleze sau franceze -, să consimtă a face cu România convenții comerciale, și așa făcându-ne oareșicare concesii de formă, măgulind aspirațiile noastre de a trata cu statură mare, pe picior de egalitate, să dobândească, în compensație, de la noi, asigurarea unui târg de cinci milioane de consumatori pentru industria sa”<sup>430</sup>.

La rândul său, Petru S. Aurelian o percepea ca pe „un tratat de comerț între două puteri de forțe inegale, un tratat care ne conducea la o adevărată aservire economică”<sup>431</sup>. Și așa a și fost căci prin stipulațiile Convenției respective „noi recunoșteam și acordam Austro-Ungariei dreptul de a introduce la noi toată industria sa fără excepție”<sup>432</sup>, în timp ce monarhia dualistă, cum scria Mihail Kogălniceanu, ne acorda în contrapartidă numai și numai „intrarea în statele sale a cerealelor noastre fără plată de vamă și a vitelor, cu dare mai jos decât era până acum”<sup>433</sup>.

A. D. Xenopol, referindu-se sintetic la prejudiciile suferite de balanța comercială a țării noastre în urma derulării amintitei convenții, constată, cu tristețe, că „dacă înainte de 1876 suma exportului întrecea pe a importului, acel raport s-a răsturnat de la acel an încoace”<sup>434</sup>. Totodată, el atrăgea atenția asupra faptului că „dacă un popor importă mult timp mai mult decât exportă este expus cu siguranță pericolului confruntării cu deficitul bănesc, care va trebui acoperit prin diminuarea drastică a prerogativelor suveranității statale, căci „ceea ce lipsește în bani se plătește în

---

<sup>429</sup> idem, *Convențiunea comercială din 1875 cu Austro-Ungaria, Regimul convențional pentru principalele articole de import și export*, Texte(;), pag. 331

<sup>430</sup> ibidem

<sup>431</sup> Petru S. Aurelian, *Politica noastră vamală, Tractatele de comerț*, București, 1890, în Texte(;), pag. 273 – O analiză amplă a opiniilor lui Petru S. Aurelian este făcută în lucrarea: Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria științelor în România. Științe economice*.

<sup>432</sup> Petru S. Aurelian, *Politica noastră vamală, Tractatele de comerț*, București, 1890, în Texte(;), pag. 273

<sup>433</sup> Mihail Kogălniceanu, stud.cit., în Texte(;), pag. 331, 332

<sup>434</sup> Alexandru D. Xenopol, *Studii economice. Comerțul exterior al României*, 1881, în O.e.-X, pag. 152

pământ, până ce poporul este cu încetul expropriat de străini, până ce ajunge *ilot* în propria lui țară”<sup>435</sup>.

În profundă antiteză, adepții liberului schimb își mențineau convingerea potrivit căreia „conurența nu este o vătămare (ci n.n.), din contră, este o îmboldire puternică care împinge la progres, la perfecționare”<sup>436</sup>, iar „măsurile prohibitive nu îmbogățesc o națiune, ci, dimpotrivă, ele contribuie a-i scădea economiile”<sup>437,438</sup>. Ei negau însăși utilitatea realizării balanței comerciale excedentare, calificând-o drept „prejudecată al cărei izvor este eroarea de a reduce bogăția la monedă”<sup>439</sup> și a cărei urmare este „îndrumarea tuturor eforturilor țării spre a atrage din străinătate nu valori mai mari decât cele trimise, ci mai mult metal prețios decât cel trimis”<sup>440</sup>.

În opinia susținătorilor libertății comerțului, „importanța (mărima n.n.) veniturilor nu depinde deloc de cantitatea de numerar, ci de cantitatea de produse, adică de întinderea suprafețelor de pământ aflate în cultură, de activitatea industriei, de partea de capitaluri care sunt folosite la reproducere și de prosperitatea comerțului intern”<sup>441</sup>.

În această optică, spre deosebire de reprezentanții protecționismului, care percepeau Convenția comercială cu Austro-Ungaria ca pe un veritabil act de aservire economică, ei apreciau favorabil respectiva înțelegere comercială, argumentându-și poziția „prin considerente politice, între care recunoașterea de către statul dualist a autonomiei țării noastre, dar și prin considerente economice, stipulate în Convenție, ca de pildă ușurarea prin scutirea de taxe vamale a exporturilor de cereale, animale și produse animaliere din România în Austro-Ungaria și a importurilor de produse industriale în România din Austro-Ungaria,

---

<sup>435</sup> idem, *Studii economice*, 1882, în O.e.-X, pag. 193

<sup>436</sup> Enric Winterhalder, *Industria și meseria*, Românul, XXV, 11 decembrie 1881, în Texte(;), pag. 266

<sup>437</sup> Căci, „dacă pentru a cumpăra 100 de coți de postav lucrat în țară, consumatorii aceste mărfi trebuie să folosească valoarea a 100 kg de grâu, dar nu le trebuie decât pe jumătate să cumpere acest postav din străinătate, nu este evident că cealaltă jumătate sustrasă consumației și economisită rămâne în profitul țării?”, Nicolae Șuțu, *Despre industria manufacturieră. Despre situația industrială. Sarcinile economice ale guvernului Moldovei.*, din Notions(;), în Texte(;), pag. 58

<sup>438</sup> ibidem

<sup>439</sup> idem, *Prejudecata balanței comerciale*, fragment din *Apercu sur l'Etat industriel de la Moldavie*, Iași, 1838, [Apercu(;)] traducere de G. Zane, în Texte(;), pag. 51

<sup>440</sup> ibidem

<sup>441</sup> ibidem

prin scutirea lor de taxe vamale; toate acestea favorizând propășirea comerțului nostru exterior și, prin aceasta, dezvoltarea economiei moderne în România”<sup>442</sup>.

#### 2.1.4. Transporturile

**Cheltuielile de transport, transmisiune și repartiție a produselor scad valoarea acestora, păgubind, astfel, și pe producător și pe consumator. Cu cât aceste cheltuieli se suprimă, câștigul amundurora crește. Cu cât mai multe chile de grâu produci, folosul e mai mare. Cu cât sunt mai numeroși kilometrii de-a lungul cărora trebuie să le transporti, cu atât paguba e mai însemnată. Pentru o țară agricolă, care importă fabricate și exportă materii brute, comunicația cu străinătatea e pernicioasă.**

Mihai Eminescu a abordat acest domeniu dintr-un dublu unghi de vedere: conceptual-teoretic și evaluativ-practic. Adică a formulat atât judecăți de valoare privitoare la criteriile de eficiență a transporturilor, cât și aprecieri concrete referitoare la situația rețelei naționale de căi de comunicație, cu precădere a celei feroviare.

Din punct de vedere conceptual, el opera o distincție clară, prin prisma discrepanței de profitabilitate pe care o induc producătorilor de mărfuri destinate schimbului, sau, și mai explicit, a *pagubei* și *folosului* pentru producător și consumator, între transporturile interne și cele internaționale.

În raționamentul său pornea de la premisa potrivit căreia atât câștigul producătorului-vanzător, cât și al cumpărătorului-consumator se află într-o relație invers proporțională cu distanța pe care mărfurile vândute trebuie să o parcurgă până la piețele îndepărtate<sup>443</sup>, întrucât cheltuielile de transport dețin o pondere foarte mare în structura prețului de vânzare, ceea ce face ca produsele destinate comercializării pe

---

<sup>442</sup> Maria Mureșan, Dumitru Mureșan, op.cit., pag. 110

<sup>443</sup> „Cheltuielile de transport, transmisiune și repartiție ale produselor scad valoarea acestora, această scădere traducându-se-n pagubă pentru cei doi membri de căpetenie ai tranzacției economice, producătorul și consumatorul, iar, cu cât aceste cheltuieli mijlocitoare se suprimă, cu atât folosul amânduror părților e mai mare. De aceea, cu cât piața e mai aproape și transportul mai puțin costisitor cu atât ne bucurăm; cu cât necesitatea de-a face transporturi e mai mare cu atât valoarea produsului se absoarbe de către cheltuielile de schimbare de loc, cu atât păgubim ... Cu cât mai multe chile produci e și folosul mai mare, cu cât mai numeroși sunt kilometrii de-a lungul cărora cată să le transporti cu atât paguba e mai însemnată”., Mihai Eminescu, *Nu se poate ridica movilă...*, în Opere, vol. XIII, pag. 150

piețe îndepărtate - adică implicit la prețuri ridicate - să devină necompetitive față de cele provenite din apropierea respectivelor piețe.

Considerând că „darea cea mai mare și mai grea pe care o țară și munca ei o are de plătit sunt cheltuielile de transport - singura dare în urma căreia cată să rămâie până și dările către stat -”,<sup>444</sup> și introducând în algoritmul său de raționament parametrul stării dezvoltării economiei naționale, Mihai Eminescu aprecia că pentru o țară agricolă „în care se introduc fabricate și se exportă din ea materii brute”<sup>445</sup>, „comunicația cu străinătatea e pernicioasă”<sup>446,447</sup>; iar dacă „pe lângă aceste cheltuieli (de transport n.n.) se combină înlesnirile de transport cu regimul liberului schimb, se produc pierderi de-o însemnătate și mai mare”<sup>448,449</sup>.

De aceea, el considera că, în condițiile inexistenței unei rețele naționale de transporturi, extinderea legăturilor de comunicație cu străinătatea afectează interesele țării. Din acest motiv era adeptul convins al utilității unei puternice rețele naționale

---

<sup>444</sup> idem, Manuscrisul *Transport*, în Opere, vol. XIV, pag. 946

<sup>445</sup> idem, *Nu se poate ridica movilă...*, în Opere, vol. XIII, pag. 150

<sup>446</sup> „Dacă am calcula diferența dintre prețul articolului brut ce-l exportăm și prețul lui când ni se-ntoarce sub formă de fabricat ar rezulta sume de milioane, din care cel puțin 90 la sută s-ar dovedi c-au fost consumate de transport”. ibidem, pag. 151; „Din momentul în care Dunărea a fost deschisă pentru exportul nostru, mijloacele claselor luminate s-au înmulțit în adevăr, dar și trebuințele lor au crescut cu totul în disproporție cu aceste mijloace. Aproape toate trebuințele s-au schimbat. Din creștet până-n tălpi orice obiect de îmbrăcăminte a început a se introduce din străinătate; vechile clase de meseriași, având deprinderea de a lucra pentru alte vremi și alte gusturi, neavând timpul necesar și nici conducători de la care să învețe a lucra europienește, au început să dea îndărăt și azi nu mai există. Negustorul care introducea din străinătate obiectele necesare deveni factorul de căpetenie al pieței și era mai lesne ca acest negustor să fie străin decât indigen. Pe de altă parte brațele și inteligențele indigenilor neaflând o altă piață, nici o altă ocupațiune decât aceea ce le-o oferea statul, s-a născut în țară acea nefastă tendință de-a privi funcțiunile ca singurele ocupațiuni onorabile, o tendință constatată demult, în contra căreia, din nefericire, nu s-a opus aproape nici un guvern”. idem, *De câte ori gândim...*, Opere, vol. XIII, pag. 205, 206

<sup>447</sup> ibidem, pag. 205

<sup>448</sup> „Dacă înlesnirile de transport favorizează pân-la un punct oarecare exportul, ele favorizează și mai mult importul: dovadă balanța noastră comercială”. idem, *Nu se poate ridica movilă...*, în Opere, vol. XIII, pag. 150

<sup>449</sup> ibidem

de transport<sup>450</sup>; văzând în dezvoltarea comunicațiilor interne precondiția obligatorie pentru menținerea celor cu străinătatea<sup>451</sup>.

În încheierea demersului său conceptual asupra transporturilor, Mihai Eminescu analizând comparativ eficiența transportului feroviar al mărfurilor și a celui rutier al acestora, opina că primul - mai ales atunci când trebuie parcurse distanțe lungi - este cu mult mai ieftin decât al doilea<sup>452</sup>.

Evaluând starea transporturilor interne, Mihai Eminescu începe prin a aprecia rețeaua relativ vastă de căi ferate românești existentă la acea vreme ca fiind de o utilitate foarte discutabilă pentru țară<sup>453</sup>, întrucât „dacă ea înlesnește exportul produselor noastre brute, nu e îndoială că înlesnește și mai mult importul de mărfuri străine și de marfă vie, de oameni străini - câte 20.000 în fiecare an - care pe zi ce merge ne inundază”<sup>454</sup> și care „nu se adaugă în genere claselor producătoare, ci celor consumatoare, a căror ocupație nu e munca, ci mediațiunea și specula”<sup>455</sup>.

În opinia sa cele mai grave consecințe pe care construirea căilor ferate le avea asupra dezvoltării economiei noastre constau în ruinarea „producătorului nostru de căpetenie”<sup>456</sup> - țaranul -, întrucât costurile implicate sunt acoperite, în principal, din contribuțiile lui, și în paralizarea unor activități industriale<sup>457</sup>.

---

<sup>450</sup> „Unde nu există comunicație și oamenii sunt siliți a atârna de un negoț străin, nouă din zece părți ale puterilor fizice și intelectuale ale poporului se *irosesc*, se risipesc și, de aceea, nu numai că nu se formează capital, dar și strânsurile vremurilor trecute scad pe zi ce merge. Cu necesitatea de-a se îndrepta spre piețe străine numărul obiectelor de trebuință vitală ce trebuiesc transportate sporesc în masă și scad în valoare”, idem, Manuscrisul *Transport*, în Opere, vol. XIV, pag. 946

<sup>451</sup> „Puterea de-a menține comunicația cu lumea crește cu sporirea comunicației dinlăuntru”, ibidem

<sup>452</sup> „Cheltuielile de transport se urcă în proporție *geometrică* când depărtarea pieței se urcă în proporție *aritmetică*; și, de aceea, grăul care pe piață se plătește tona cu 24,75 dolari într-o depărtare de 160 mile nu mai are nici o valoare dacă comunicația se va face cu roțile, fiindcă cheltuiala de transport e egală cu prețul vânzării. Cu drumul de fier cheltuiala de transport costă 2,40 dolari, care se economizează din cheltuiala de transport prin clădirea unui drum de fier, încât îi rămân cultivatorului 22,35 dolari”, ibidem

<sup>453</sup> „Marea rețea de căi ferate care s-a construit pân-acum e departe de a fi fost de-un folos absolut pentru țară”, idem, *Oare nu se pregătește...*, în Opere, vol. XIII, pag. 116

<sup>454</sup> ibidem

<sup>455</sup> ibidem

<sup>456</sup> idem, *Nu-nțelegem la ce servesc dezmințirile*, în Opere, vol. XI, pag. 389

<sup>457</sup> „Dacă facem socoteala căilor ferate câte le-avem pân-acuma - și o facem nu fantastic, ci pe temeiul sănătos al vieții naționale -, vedem prea bine că tot țaranul,

Căci, „politica noastră în crearea căilor ferate a pus în șah mat aproape toate meseriile din orașe, precum și iarna țaranului. Industria orașelor și ramificata industrie de casă a satelor noastre s-au strivit sub roțile regelui Stroussberg și această strivire o plătim noi înșine prin anuități”<sup>458</sup>.

Referindu-se la pierderile financiare provocate țării de concesiunea Stroussberg, Mihai Eminescu arăta că aceasta „a adus pierderi atât de mari acționarilor încât cu toată fabulozitatea capitalului primitiv de construcție de 248.130.000 l.n., în momentul când întreg capitalul acesta era deja cheltuit, linia Roman-București nu era încă gata, iar linia București-Vârciorova nu era nici măcar începută. Va să zică acționarii se vedeau fără un ban în ladă și cu liniile parte neterminate, parte neîncepute chiar”<sup>459</sup>. Iar pierderile sunt cu atât mai dramatice, cu cât acest dezastru financiar ar fi putut fi evitat, fie printr-o calculare corectă a anuităților stipulate în contract<sup>460</sup>, fie, mai cu seamă, prin nevodarea concesiunii<sup>461</sup>.

---

plătește sub formă de contribuție sau de producție de grâu cât nu s-ajunge până la împlinirea garanției, pentru a crea lesniciunea cu care se fac călătorii de plăcere, apoi lesniciunea importării mărfurilor și industriei străine. Astăzi producătorul nostru muncește, sleind toată puterea de producție a brazdei sale, plătește dări etc., numai cu scopul de-a ușura introducerea unor fabricate care, în ultima linie, tot din producțiunea lui se plătesc. Astfel, el contribuie, zi cu zi, la sărăcirea lui proprie... E sigur că cizma gata ce se introduce la graniță face pe cizmarul nostru să-și arunce calapodu-n foc, că haina gata venită din Apus face să ruginească foarfecele croitorului nostru, că ieftinele țesături ce ne vin de-a gata au făcut să stea locului mii de stative și războaie din țară”, ibidem

<sup>458</sup> ibidem

<sup>459</sup> idem, *Văzând stăruința...*, în *Opere*, vol. X, pag. 356

<sup>460</sup> „Admitem că este posibil ca motivele politice care primează pe cele economice în timpuri extraordinare să fi silit statul român să admită oneroasa concesiune Stroussberg, să recunoască datoria publică de un sfert de miliard. Dar atunci ar fi trebuit ca cel puțin calculul de stingere a acestei datorii să fie exact. Capitalul de construcție al societății, de 248 de milioane, se înapoiază prin amortizare în 59 de ani. Ei bine, concesiunea e făcută nu pe 59, ci pe 90 de ani. Iată dar țara, printr-o greșeală de calcul, condamnată a plăti 30 de ani de-a rândul cu totul degeaba și-n tot anul câte 18 ½ milioane anuitate după ce capital și dobânzi ar fi fost de mult înapoiate”, idem, *Se-nchină omul totdeauna și-n tot locul?*, în *Opere*, vol X, pag. 358

<sup>461</sup> „S-a făcut un calcul amănunțit că, dacă statul ar plăti an cu an transportul gratis al tuturor mărfurilor pe care țara le produce și bani de drum oricărui călător din România, această cheltuială a visteriei ar fi nici jumătate anuitatea de 18 ½ milioane ce le plătește astăzi ”., ibidem



Remediul pe care Mihai Eminescu îl propunea cu toată convingerea era răscumpărarea de către stat a căilor ferate<sup>462</sup>.

Însă tot el era cel care, atunci când afirma că „de la admiterea principiului până la răscumpărarea în realitate e o mare cale”<sup>463</sup>, înțelegea cu luciditate că „răscumpărarea poate deveni un dezastru financiar precum concesiunea Stroussberg a fost un dezastru”<sup>464</sup>. În sprijinul convingerii sale, Mihai Eminescu îl citează pe Dimitrie Sturza, care afirma că „atunci când obligațiunile societății vor fi convertite în titluri ale statului, acesta va datora singur detentorilor cuponul, și neplata lui la zi va atinge directamente creditul statului apăsând astfel mai greu asupra finanțelor țării decât o simplă anuitate”<sup>465</sup>.

În acest sens, în 1880, Mihai Eminescu, comentând prevederile stipulate în proiectul de lege privind răscumpărarea căilor ferate<sup>466</sup> - adică emisiunea a 250 milioane împrumut direct al statului, prefacerea statului român în acționar justițiabil în fața tribunalelor din Berlin, punerea lui pe picior egal cu oricare alt acționar, primirea din parte-ne a tuturor îndatoririlor societății - atrăgea atenția că „prin admiterea noii convențiuni primim contractul cu societatea Staatsbahn”<sup>467</sup>, contract care până acum a fost declarat din parte-ne ca *nul și neavenit*, și că devenind societari, prin părăsirea locului distinct ce ni-l crease Convenția din 1872, ne ridicăm noi înșine în contra noastră, recunoscând de obligatorii pentru noi toate contractele și îndatoririle societății”<sup>468</sup>.

---

<sup>462</sup> „Nu de principiu, ci de încredere e cestiunea răscumpărării drumurilor de fier pentru noi...pentru țară posesiunea drumurilor de fier are, pe lângă importanța economică, o importanță pentru chiar direcția culturii naționale...Oricare ar fi foloasele materiale ale răscumpărării, numai folosul moral că ar abate o sumă de minți de la sterile ocupațiuni de speculațiune politică la lucrări de altă natură, exacte, practice, pozitive, ar fi de ajuns spre a ne îndemna să fim pentru răscumpărare în principiu. Statul fiind odată proprietar al drumurilor de fier, ar fi silit să încurajeze studiile tehnice, să înființeze el însuși institute de cultură pentru acele studii, și generația viitoare s-ar abate, în parte măcar, pe calea unei munci intelectuale, cu care omul poate câștiga bani și vază orișunde, căci fiecare punct al țării are nevoie azi de oameni speciali, care să dea razim intelectual muncii materiale”. idem, *Nu de principiu, ci de încredere e cestiunea*, în Opere, vol. X, pag. 337, 339

<sup>463</sup> ibidem, pag. 339

<sup>464</sup> ibidem

<sup>465</sup> ibidem, citat din Dimitrie Sturza

<sup>466</sup> document ce urma a fi aprobat în următoarele zile de către Parlament

<sup>467</sup> „Exploatarea liniei e arendată în mod acoperit societății Staatsbahn din Austria”. Mihai Eminescu, *Văzând stăruința...*, în Opere, vol. X, pag. 356

<sup>468</sup> idem, *Suntem în ajunul redeschiderii Adunărilor*, Opere, vol. X, pag. 384

Mai mult, chiar dacă ne-am împotrivi recunoașterii acestor datorii „societarii din minoritate ne vor sili chemând, la caz de nevoie, pe statul român înaintea judecății nu numai civile, ci chiar penale pentru neglijare de interese și rea credință”<sup>469</sup>.

Temerea lui Mihai Eminescu că „această pretinsă răscumpărare a căilor ferate făcută în acord cu poruncile primite de la Berlin”<sup>470</sup> „pentru a ni se recunoaște independența din partea Germaniei”<sup>471</sup>, este „un joc ruinător și o umilire monstruoasă pentru țară”<sup>472</sup> s-a adevărit, din păcate, în momentul în care dispozitivul sentinței date de Curtea Supremă de comerț din Lipsca în favoarea bancherului Landau<sup>473</sup> stipula că „se reconstituie Societatea Acțiunilor, care există mai departe până la împlinirea celor nouăzeci de ani, se reinstituie organele ei legale și dirigente, iar statul român e redus la rolul lui primitiv, rămânând juridic indiferentă împrejurarea că și el posedă acții ale drumului de fier, că și el e acționar al unei societăți germane, supus în toate jurisdicțiunii germane și Convenției primitive”<sup>474</sup>.

Întregul șir neîntrerupt de prejudicii grave pe care Convenția Stroussberg le-a adus României, încă din primul moment al intrării sale în vigoare, l-a deprimat atât de mult pe Mihai Eminescu, încât acesta, în februarie 1881, scria marcat de un profund pesimism: „e o iluzie copilărească de-a mai crede că, încăpuți odată în mreaja de păianjen ce ni s-a întins sub forma unei rețele de drum de fier, vom mai fi vreodată în stare a scăpa de ea”<sup>475</sup>.

Răscumpărarea liniei ferate Cernavodă-Chiustenge a fost relativ puțin comentată de Mihai Eminescu. Sintetic, în articolul ce poartă numele respectivei căi ferate, Eminescu scria: „lucrul ce urmează a se cumpăra cu 16 milioane nu face în realitate decât șase”<sup>476,477</sup>.

---

<sup>469</sup> ibidem

<sup>470</sup> idem, *Faceți interesele...*, în Opere, vol. X, pag. 390

<sup>471</sup> idem, *Deși termenul <<Mesaj>>*, în Opere, vol. XI, pag. 133

<sup>472</sup> idem, *Faceți interesele...*, în Opere, vol. X, pag. 390

<sup>473</sup> bancherul „a cărui casă de bancă fusese însărcinată cu operația răscumpărării”, idem, *Ca pasărea Phoenix...*, în Opere, vol. XII, pag. 70

<sup>474</sup> ibidem, pag. 71

<sup>475</sup> ibidem

<sup>476</sup> A se vedea pentru detalii Mihai Eminescu, *Cernavodă-Chiustenge*, în Opere, vol. XIII, pag. 124

<sup>477</sup> ibidem

Aplecându-se cu atenție și asupra problemei siguranței traficului feroviar, Mihai Eminescu sesiza numărul mare și gravitatea considerabilă a accidentelor<sup>478</sup>, intuind totodată că „străinii le pot exploata pentru a discredita liniile ferate române”<sup>479</sup>.

El considera că principala cauză a producerii lor „este că s-a introdus și în administrația căilor ferate acel nenorocit sistem ce bântuie întreaga administrație a țării, *sistemul favorurilor*, fie aceste pentru considerație de partid politic, fie de rudenie sau nepotism, fie de amicitie sau hatâr sau alte considerații de orișice natură ar fi”<sup>480</sup>; și că una dintre cauzele secundare o constituie starea precară a podurilor<sup>481</sup>.

După această analiză amplă a rețelei feroviare, Mihai Eminescu se oprește, chiar dacă foarte succint, asupra transporturilor pe apă și a căilor de comunicație intraurbană.

El era îndreptățit de utilitatea deosebită a accesului României la navigația comercială și considera, în acest sens, că trebuie să facem tot ce ne stă în putință pentru împiedicarea monopolizării traficului dunărean de către Austro-Ungaria. Mihai Eminescu a formulat expresia cea mai concentrată a punctului său de vedere asupra „chestiunii Dunării”<sup>482</sup>, în aprilie 1882, în articolul intitulat *Nu numai motive...*. Astfel, „a concede o poziție preponderentă pe marea arteră de import a Dunării tocmai puterii care e în stare a paraliza toată activitatea noastră în această direcție ar fi cea mai gravă eroare ce am putea-o comite pentru viitorul nostru. Libertatea de navigațiune pentru toate puterile neutralizează cel puțin pân-la un grad oarecare preponderența uneia singure dintre ele, și acest echilibru ne dă libertatea de-a lua măsurile ce le vom crede de cuviință pentru a da viață propriei noastre activități industriale”<sup>483</sup>.

---

<sup>478</sup> „De la un timp încoace accident după accident se repetează pe liniile căilor noastre ferate. Ciocnirile de trenuri între Hanu-Conachi și Ivesți, între Șerbești și Predeal, între Turnu-Severin și Balota, scăparea vagoanelor de la Prunișor și izbirea lor cu un alt tren sunt tot accidente însemnate, care au avut consecințe regretabile, cu oameni morți și răniți”, idem, *De la un timp încoace*, în Opere, vol. XII, pag. 221

<sup>479</sup> ibidem

<sup>480</sup> ibidem, pag. 222

<sup>481</sup> „Podurile de peste Argeș sunt unele provizorii de lemn, iar celelalte de fier sunt parte stricate, parte susținute prin schele de lemn de mai mulți ani, iar unele chiar amenință a cădea”, idem, *Oare nu se pregătește...*, în Opere, vol. XIII, pag. 117

<sup>482</sup> vezi Anexa nr. XIV

<sup>483</sup> Mihai Eminescu, *Nu numai motive...*, în Opere, vol. XIII, pag. 110

Constatând nivelul tehnic calitativ-scăzut al infrastructurii portuare românești de la Dunăre, Mihai Eminescu nota cu mahnire - în mai 1882 - că „oriunde se cer lucrări de o utilitate permanentă și care se impun de la sine, pentru că veșnic Dunărea are să curgă lângă țărmiile noastre și râurile de munte veșnic vor străbate România, acolo ne mulțumim cu proptele de lemn, cu cheiurile de lemn, cu înjghebături provizorii de care-și bat joc puternicele noastre ape, deși pentru realizarea lucrărilor tehnice din porturi se percepe în toate orașele de pe Dunăre o taxă de ½%, iar concentrarea acestor bani și sistematizarea cheltuirii lor ar fi făcut cu puțință ca cheiurile să se construiască, fie pe rând, fie deodată, din piatră și solid lucrate”<sup>484</sup>.

Ilustrării stării infrastructurii stradale Mihai Eminescu îi consacră articolul „Stradele”, scris în luna mai 1877. Aici el precizează relevant și lapidar: „România este țara contrastelor. Venind cineva de la gară în stradele vestitului municipiu Dacorum lassiorum rămâne încântat de podirea cu asfalt a stradelor noastre, pe care te poți plimba ca-n salon. Dar dacă vizitatorul ar avea curiozitatea de a merge în suburbii depărtate din șesul Bahluiului, atunci va avea o cu totul altă priveliște. Acolo în loc de strade sunt adevărate lagune de glod”<sup>485</sup>.

\*

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, problematica stării transporturilor a suscitat, de asemenea, interesul unor iluștri economiști precum Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian, Dionisie P. Marțian și Ion Ghica, aceștia privindu-le, de asemenea, în strânsă legătură cu starea de dezvoltare a economiei țării.

Punctul de vedere eminescian potrivit căruia căile de comunicație cu străinătatea sunt defavorabile dezvoltării economiilor țărilor agricole - adică, implicit, și economiei românești - este împărțit de către A.D. Xenopol<sup>486</sup> și D. P. Marțian, dar negat de către Ion Ghica.

---

<sup>484</sup> idem, *Oare nu se pregătește...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 117

<sup>485</sup> idem, *Stradele*, în *Opere*, vol. IX, pag. 379

<sup>486</sup> Pentru redarea fidelă a atitudinii lui A. D. Xenopol față de căile de comunicație trebuie menționată aprecierea sa conform căreia, utilizate numai pentru efectuarea transporturilor interne, „drumurile de fier au o importanță nemăsurată, ele costând scump pe stat, dar dând țării înzecit”. Alexandru D. Xenopol, *Situațiunea financiară a României sub guvernul liberal în 1887*, 1887, în *O.e.-X*, pag. 231;

El își argumenta aprecierea prin exemplul Bărăganului „care până deunăzi era cu desăvârșire depreciat și moșiile de acolo se dădeau pe nimic, pe când astăzi, după

A. D. Xenopol considera că, întrucât „costul transportului produselor brute este pus în socoteala vânzătorului, iar cel al produselor manufacturate, prin adăugare la prețul vânzării, în socoteala cumpărătorului”<sup>487</sup>, noi suntem aceia care plătim transportul mărfurilor „și atunci când transportăm grâne în străinătate, și atunci când importăm obiecte fabricate din țările străine”<sup>488</sup>, pierzând din mâna noastră în acest mod „o parte foarte mare care se duce în cheltuieli de transport, pe când străinătatea, trimițându-ne mărfurile ei în volum și greutate redusă, nu ne impune o cheltuială de transport așa de mare, înlesnind ieftinătatea obiectelor și năvălirea lor tot mai numeroasă în țara noastră”<sup>489</sup>.

În viziunea sa una dintre cauzele ruinării industriei private românești a constituit-o introducerea căilor ferate<sup>490</sup>.

La rândul său, D. P. Marțian formula aprecierea potrivit căreia, „îndată ce comunicația se va deschide, o altă legiune de speculanți, neguțatori, expediționari, comisionari, bancheri străini ne va inunda, căci ai noștri n-au de unde învăța cerințele mai înalte ale comerțului, pentru a înfrunța concurența celor venetici”<sup>491</sup>. Mai mult decât atât, continuă el, „din sutele de milioane ce se cheltuiesc pe clădirea de drumuri de fier, partea cea mai mare se dau pe material, precum: fier, unelte, mașini și tâmplărie, care toate aduse fiind din alte țări, prețul lor se varsă în străinătate, iar legiunea de întreprinzători, de furnizori, de ingineri, de mecanici, de administratori, care va fi trebuincioasă, va fi adusă de concesionari din străinătate întrucât noi nu o avem”<sup>492</sup>.

În contrast, I. Ghica își exprima convingerea că, „prin operația transportului un produs trece de la un loc la altul; acolo unde nu se poate dobândi, se aduce din țară unde se află cu

---

facerea drumurilor de fier la Fetești, se arendează cu prețuri de 5 ori mai urcate, pentru că s-a stabilit o cale de scursoare a produselor din acele localități”, ibidem

<sup>487</sup> idem, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 158

<sup>488</sup> ibidem

<sup>489</sup> ibidem

<sup>490</sup> „Înainte de îmbunătățirea mijloacelor de comunicațiune, industria casnică a țării noastre era protejată prin însăși greutatea și scumpetea transportului, care urcând prețul mărfurilor străine, nu le punea la îndemâna pungii fiecăruia; de aceea ruinarea industriei private datează la noi, mai cu seamă, de la introducerea drumurilor de fier”, ibidem

<sup>491</sup> Dionisie P. Marțian, *Anale economice, Revista economică a anului 1863*, în O.e.-M, pag. 219 – Un comentariu amplu asupra opiniilor lui Dionisie P. Marțian poate fi citit în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>492</sup> ibidem

înlesnire”<sup>493</sup>. Și, „întrucât mărirea și fericirea neamului omenesc stă în schimb, iar condiția cea mai de căpetenie a schimbului este transportul, rezultă, prin firea lucrurilor, că mijloacele de comunicație sunt cea mai dintâi trebuință a unui neam civilizată”<sup>494</sup>.

Apogeul pledoariei sale în favoarea utilității înlesnirii comerțului exterior prin intermediul dezvoltării infrastructurii de căi de comunicație este atins atunci când afirmă că „drumurile de fier și tiparul sunt descoperirile care au folosit cel mai mult civilizației”<sup>495</sup>, menirea căilor ferate fiind aceea de „a pune neamul omenesc în contact cu globul, într-un cuvânt de a-i da lumea materială, precum tiparul a dat duhului lumea intelectuală”<sup>496</sup>.

Convingerii exprimate de I. Ghica privind rolul benefic al transporturilor pentru dezvoltarea economică de ansamblu a țării, i-a subscris și P.S. Aurelian prin afirmația: „Țara și-a impus sacrificii însemnate pentru a construi căi ferate care o străbat astăzi de la un capăt la celălalt; celelalte căi de comunicație s-au înmulțit; alte lucrări publice de mare însemnătate, cheiuri, porturi, poduri, sunt pe cale a se pune în lucrare. Pentru ce oare aceste sacrificii? Numai pentru a transporta produse agricole? Nu. Netăgăduit că s-au creat căile ferate pentru serviciul agriculturii; însă nu este mai puțin adevărat că scopul înființării lor a fost în același timp de a contribui la creațiunea și dezvoltarea industriei naționale”<sup>497</sup>.

Opinia eminesciană potrivit căreia transportul de marfă feroviar este mai eficient decât cel rutier se regăsește și la Ion Ghica: „Trebuie o cercetare adâncă - scria el - ca să se deslușească dacă în starea de azi a trebuințelor omenești șoselele împlinesc scopul ce-și propune un neam la așezarea mijloacelor de comunicație. Germania care avea în toate direcțiile șoselele cele mai frumoase din lume a proiectat 10.000 km de drum de fier, ca să unească puncturile principale și să întâmpine trebuințele comerțului și ale industriei. Această lungime de linii de fier costă 10 până la 12 miliarde de lei; sumă de bani înspăimântătoare și pe care niciodată Germania n-a avut-o în lăzile bancherilor, dar a

---

<sup>493</sup> Ion Ghica, *Despre mijloacele de comunicație, din Măsurile și greutățile românești și moldovenești în comparație cu a celorlalte neamuri cu un articol asupra mijloacelor de comunicație*, București, 1848, în *Texte(,)*, pag. 229

<sup>494</sup> ibidem

<sup>495</sup> ibidem, pag. 231

<sup>496</sup> ibidem

<sup>497</sup> Petru S. Aurelian, *Necesitatea întemeierii industriei române*, Economia rurală, anul I, august 1876, în O.e.-A, pag.115

simțit că așezarea acestor linii este mijlocul cel mai rapid de a mări fericirea și bogăția națională”<sup>498</sup>.

În privința răscumpărării căilor ferate, A. D. Xenopol, la fel ca și Mihai Eminescu, se pronunța favorabil, pe considerentul principal că „astfel se aduce administrația lor în mâinile naționalilor”<sup>499</sup>.

### 2.1.5. Sectorul financiar

La noi sporirea veniturilor statului înseamnă, totdeauna, diminuarea veniturilor fiecărei gospodării private. Dările se percep nu din prisosul producției, ci din necesitățile primare ale claselor de jos, din plata muncii zilnice. De aceea, mărirea contribuțiilor instituite de stat este echivalentă cu mărirea mizeriei populației. Într-un stat agricol, retragerea din circulația monetară a metalelor prețioase nu-i decât un plan de a strânge în tezaurul Băncii Centrale a tot ce-i aur și argint și a da țării, în schimb, hârtiuțe frumos tipărite - care, la un moment dat, să nu fie bune decât de aprins țigările.

În acest domeniu, Mihai Eminescu și-a concentrat atenția asupra problematicii bugetului de stat, datoriei publice, sistemului fiscal, finanțării prin credit și tranzacțiilor cu titluri de valoare.

Referindu-se la evoluția finanțelor publice românești, el observa - în articolul intitulat *Era un obicei înainte...*, publicat în luna mai 1881 în ziarul *Timpu* - cum „cheltuielile din 1859 se suiau la 29.911.844 lei, iar în 1876 ajunseseră la suma de 110.423.904 lei; adică se împătriseră. În același interval datoria statului s-a sporit de 166 de ori(;) în adevăr în 1859 statul datora 2.820.170 lei, iar în 1876 suma datorată se suia la 468.677.730 lei. Astăzi datoria publică este și mai mare, cheltuielile și mai mari. Acestea au crescut în ultimii 5 ani cu 34%”<sup>500</sup>.

El critică virulent fiscalitatea excesivă - concretizată în sporirea poverii fiscale cu mult peste capacitatea de plată a contribuabililor -, făcând cunoscut opiniei publice faptul că „una din gravele imputări ce i s-au făcut regimului răsturnat la 11 februarie 1866 a fost aceea a delapidării averii publice, a împilării contribuabililor. Cu toate acestea, în scurtul period de abia

---

<sup>498</sup> Ion Ghica, *Măsurile și greutățile românești și moldovenești în comparație cu a celorlalte neamuri cu un articol asupra mijloacelor de comunicație*, București, 1848, în *Texte*(:), pag. 230

<sup>499</sup> Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, Partida liberală și mișcarea economică, în O.e.-X, pag. 133

<sup>500</sup> Mihai Eminescu, *Era un obicei înainte...*, în *Opere*, vol. XII, pag. 169,170

patrusprezece ani, bugetele statului s-au sporit peste îndoit, anuitățile datoriilor publice, de la 4-5 milioane cât erau înainte, s-au urcat la aproape 50 de milioane...sporirea sarcinilor contribuabililor peste puterea lor a produs secarea forțelor productive ale țării”<sup>501</sup>.

Drept principale cauze ale „nașterii acestei colosale datorii publice”<sup>502</sup>, Mihai Eminescu identifica „disproporția dintre cheltuieli reale și venituri fictive - o disproporție care, în loc de a se controla, se ascundea fie prin umflarea, fie prin admiterea de venituri fictive, fie prin maniera de a boteza împrumuturi, deci datorii făcute pentru a plăti datorii, cu titlul uzurpat de venituri”<sup>503,504</sup>-, care „ascundea ruina financiară sub aparența bugetelor echilibrate”<sup>505</sup>, modul defavorabil pentru țară în care se încheiau<sup>506</sup> sau, după caz, răscumpărau<sup>507</sup> concesiunile publice, precum și supraevaluarea rămășițelor bugetare<sup>508</sup> din anii anteriori.

Totodată, arată că, întrucât „la noi sporirea veniturilor statului înseamnă totdeauna diminuarea veniturilor fiecărei economii private - dările percepându-se nu din prisosul producției ci din necesitățile primare ale claselor de jos, din plata muncii zilnice - mărirea contribuțiilor statului (instituite de către stat n.n.) e echivalentă cu mărirea mizeriei populației”<sup>509</sup>. Cu alt prilej, sublinia că: „mizeria crescândă produsă prin sarcini publice împiedică pe muncitor de-a se hrăni bine, de-a-și trimite copiii la școală și-l face să retrogradeze în toate cele”<sup>510</sup>.

---

<sup>501</sup> idem, *Studii asupra situației*, în Opere, vol. XI, pag. 25

<sup>502</sup> idem, *Deși termenul <<Mesaj>>*, în Opere, vol. XI, pag. 134

<sup>503</sup> A se vedea pentru detalii: Mihai Eminescu, ibidem; Mihai Eminescu, *Alaltăieri sâmbătă...*, în op. cit., pag.213

<sup>504</sup> Mihai Eminescu, *Deși termenul <<Mesaj>>*, în Opere, vol XI, pag. 134

<sup>505</sup> idem, *O nefățarnică părere de rău...*, în Opere, vol. XIII, pag. 154

<sup>506</sup> A se vedea pentru detalii comentariul privitor la calculul eronat al amortizării Concesiunii Stroussberg, Mihai Eminescu, *Se-nchină omul totdeauna și-n tot locul?*, în Opere, vol. X, pag. 358

<sup>507</sup> „Răscumpărarea hârtiilor Stroussberg, făcută cu-n preț îndoit de cum se cotau, n-a avut alt rezultat decât sporirea enormă a datoriei publice...la fel răscumpărarea liniei Cernavodă-Chiustenge, plătită de trei ori pe atâtea pe cât face”, Mihai Eminescu, *Se-nțelege că după manifestul*, în Opere, vol. XIII, pag. 279

<sup>508</sup> adică a sumelor restante datorate bugetului - de exemplu arezi și alte contribuții - provenite din anii trecuți, ce se scotează că vor fi încasate în decursul exercițiului pentru care se dezbate proiectul de buget; a se vedea pentru detalii Mihai Eminescu, *Repede aruncătură de ochi asupra proiectului de buget pe anul 1881-1882*, în Opere vol. XII, pag. 58,59

<sup>509</sup> Mihai Eminescu, *Laudele pe care foile guvernamentale...*, în Opere, vol. XII, pag.

52

<sup>510</sup> idem, <<Luptătorul>> din *Focșani continuă...*, în Opere, vol. XIII, pag. 176



El a demascat, de asemenea, superficialitatea și caracterul pur formal cu care era întocmit bugetul de stat, precum și maniera neserioasă în care se făcea votarea acestui act financiar fundamental.

Astfel, referindu-se la întocmirea bugetului pe anul 1868, Mihai Eminescu sesiza: „ceea ce izbește oricui în acest buget (aferent anului 1868 n.n.) este regularitatea fenomenală a cifrelor de la venituri. Rămășițe de 3.333.333 lei 33 parale, imprimate 22.222 lei 22 parale, tutunul 4.444.444 lei 44 parale, subvenții 2.522.222 lei 22 parale, taxe spirtoase 4.555.555 lei 55 parale etc. Astfel cu puțină cheltuială de fantezie, înșirând aceeași țifără de 8-9 ori după cealaltă se poate face un minunat buget geometricește exact<sup>511</sup>. Iar, cu privire la votarea bugetelor, în 1880, menționa: „Camererele au lucrat aproape în permanență pierzându-și zadarnic vremea și lăsând totdeauna până la ultimul moment votarea bugetelor, așa că, nerămânând vreme pentru dezbaterile lor, într-un rând s-a încuviințat guvernul să urmeze o lună sau două cu bugetul exercițiului trecut, iar în alt rând s-au votat bugetele generale într-o singură noapte *a la vasseur*, fără discuțiune, numai după o citire sumară făcută de ministrul de finanțe<sup>512</sup>”.

Cu privire la opiniile lui Mihai Eminescu despre întocmirea bugetelor statului, Ion I. Ghelase subliniază: „Demascarea falsității conținutului bugetelor, a falsificărilor grosolane, a măsluirilor de cifre - ce izbeau pe orice om de bună credință - pentru transformarea deficitelor în excedente bugetare, a metodelor de jaf practicate de guvernarea țării, i-au atras ura nu numai a liberalilor dar chiar și a unei părți a Partidului Conservator<sup>513</sup>”.

În materie de impozitare Mihai Eminescu constata, cu tristețe, că, an de an, pe fondul „sporirii dărilor directe și indirecte și al greutateii extreme cu care oamenii le plătesc<sup>514</sup>”, ritmul de creștere al celor din urmă îl devansa pe cel al primelor, acest decalaj de trend aducând gravă atingere principiului echității fiscale.

Astfel, „dacă în urmă cu douăzeci și cinci de ani darea era directă - statul adresându-se sincer către omul care, posedând

---

<sup>511</sup> idem, Abdicarea domnului C. A. Rosetti, în Opere, vol. XI, pag. 113

<sup>512</sup> idem, *Nu poate fi politică bună*, în Opere, vol. XI, pag. 71

<sup>513</sup> Ion I. Ghelase, *Din preocupările economice ale lui Mihai Eminescu*, Revista Viața economică, iulie 1964, pag. 1

<sup>514</sup> Mihai Eminescu, *Un semn al declasării...*, în Opere, vol. XIII, pag. 138

ceva, avea nevoie de apărarea lui -, astăzi statul modern se adresează într-o serie de cazuri indirect, escamotând din buzunarele oamenilor suma ce-i trebuiește<sup>515</sup>, în condițiile în care, izvoarele impozabile asupra cărora se aplică oricare dare, „sub orice formă s-ar percepe și oricum s-ar chema ea, rămân pământul și producțiunea reală”<sup>516</sup>.

Fiind martorul fenomenului creșterii nejustificat de mari a numărului de cămătări<sup>517</sup>, precum și acelaia al practicării de către „agenții practicei uzurare (cămătări n.n.)”<sup>518</sup> a unor niveluri de dobândă ruinătoare pentru debitori, Mihai Eminescu sesiza că ambele fenomene sunt posibile, că „funcționarii, proprietarii, arendașii, locuitorii fără ocupație din mahalale, meseriașii și chiar comercianții”<sup>519</sup> sunt siliți să se împrumute de la acești speculanți în condiții extrem de oneroase „întrucât lipsește o bancă adevărată care să facă operații propriu zise de bancă”<sup>520</sup>.

Din această perspectivă, a necesității asanării cămătăriei, el considera ca neapărat necesară înființarea Băncii Centrale (adică a Băncii de Scont și Circulațiune n.n.).

Pe de altă parte însă, operând o diferență netă de utilitate (de valoare de schimb n.n.) între moneda metalică - căreia îi recunoștea calitatea de marfă<sup>521</sup> - și cea fiduciară - căreia îi nega respectiva calitate<sup>522</sup> - și încadrând biletele de bancă în categoria capitalurilor

---

<sup>515</sup> ibidem

<sup>516</sup> ibidem

<sup>517</sup> „Pe strada Lipscani, pe calea Mogoșoaii, s-a înmulțit, și se tot înmulțește, numărul caselor de schimb a zarafilor. Oare sunt într-adevăr în București atâtea afaceri ca să fie trebuință de atâția zarafi? În aparență; în realitate, toate aceste suflete de zarafi, de samsari, de antreprenori, de rentieri, de oameni fără profesiune, sunt agenți activi ai practicei uzurare”, idem, *Industrie și comerț*, în *Opere*, vol. X, pag. 251

<sup>518</sup> „Operațiile lor consistă, între altele, în împrumuturi cu câte 48%, 60%, fiind asigurați nu numai prin câte trei, patru giruri, la polițe, ci, mai cu seamă, prin amaneturi; și în scontarea titlurilor de pensie, a lefilor, cu un scăzământ care reprezintă dobândă de 60%, 72%, 84% pe an”, ibidem

<sup>519</sup> ibidem

<sup>520</sup> ibidem

<sup>521</sup> „Banul metalic e o marfă întrucât, împărțit, el însuși nu-și pierde valoarea, fiind reprezentantul cu valoare al altor valori”, Mihai Eminescu, *Banca de Scont și Circulațiune*, în *Opere*, vol. XI, pag. 147

<sup>522</sup> „Banul de hârtie, este supus uzării și deteriorării, n-are în sine nici o valoare, fiind doar o hârtie de credit”, ibidem

fictive<sup>523</sup>, era de părere că „așa numita Bancă de Scont și Circulațiune, care nu-i în realitate decât o bancă de bani de hârtie, o tipografie de fițuici, e un plan vechi al domnului Brătianu pentru a strânge în ladă tot ce e aur și argint<sup>524</sup> și a-i da țării în schimb hârtiuțe frumos tipărite, care, într-un moment dat, să nu fie bune decât de aprins țigările”<sup>525</sup>.

Ar fi, însă, eronat să se înțeleagă că Mihai Eminescu a contestat utilitatea majoră a Băncii Naționale. Dimpotrivă, el recunoștea deschis că autoritatea monetară centrală are posibilitatea ca, prin utilizarea pârgheii creditului de scont și a banilor de hârtie, să permită întreprinderilor depășirea unor eventuale dificultăți financiare legate de neîncasarea la timp a contravalorii produselor manufacturate vândute<sup>526</sup>. Numai că, întrucât „elasticitatea cu care se-nmulțesc sau se-mpuținează banii

---

<sup>523</sup> „Capitalurile fictive sunt toate acele preținse reprezentațiuni ale bogăției, ale tranzacțiunilor, precum acțiuni, obligațiuni, polițe, hârtii de credit, care nu reprezintă o valoare reală sau serioasă. Așa sunt biletele de stat sau de bancă cu curs forțat și care nu se bazează pe o rezervă metalică; așa au fost asignatele, hârtia monedă, acțiunile unor societăți care operează cu capitaluri neexistente ori cu capitaluri pierdute în urma unei administrațiuni rele”, idem, *Foia domnului Boerescu*, Opere, vol. XI, pag. 64

<sup>524</sup> „*Capital real, capital fictiv*, sunt cuvinte care reprezintă idei vechi decând lumea, care au fost cunoscute deodată cu operațiile financiare bazate pe circulația fiduciară, deodată cu societățile anonime (pe acțiuni n.n.). Toată lupta celor îndemânateci a fost ca să treacă în lăzile lor capitalurile reale, lăsând pe cele fictive în buzunarele golite ale victimelor lor. De la marele inventator al societăților anonime, englezul Law, până la iluștrii și prea numeroșii săi imitatori din secolul al XIX-lea (de astăzi n.n.), acest țel a fost urmărit cu tenacitate și, adeseori, atins cu măiestrie. Chiar statele s-au amestecat în asemenea trebșoare; să se întrebe numai (exemple în acest sens sunt n.n.) nenorociiți împrumutători ai atâtor state falite”, idem, *Ziarul <<Presa>>*, în numărul..., 16 martie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 80

<sup>525</sup> idem, *Prețioasele descoperiri*, în Opere, vol. X, pag. 396

<sup>526</sup> „Care e sensul banilor de hârtie? Activitatea *industrială* a statelor vechi dă unor obiecte brute - in, bumbac, lemn, piatră - o valoare cu totul neproportională cu aceea pe care o aveau înaintea. Din in și bumbac se fac țesături, din țesături haine, din lemn mobile scumpe, din piatră sculptură, încât se-nțelege de la sine că toți acești producători, care au creat un capital numai prin inteligența lor proprie și c-un material de puțină valoare, ajung la un moment în care nimeni nu e în stare a le cumpăra lucrurile pentru că n-are bani în ladă, deși îi are în cărțile lui de comerț. Atunci statul sau Banca de Scont și Circulațiune, bazându-se pe activul din cărțile de comerț, le împrumută oamenilor un fel de surogat al banului adevărat, în locul valorii un fel de reprezentant al valorii, cu condiția ca, atunci când activul din carte va fi și în ladă, ei să înapoiască aceste fițuici statului, care, în momentul când necesitatea lor încetează, le nimicește, iar când necesitatea se ivește din nou le retipărește”, ibidem, pag. 396, 397

de hârtie e bazată pe elasticitatea producției industriale, care se poate înmulți cu totul în disproporție față de numerarul existent - principiul hârtiei fiduciare fiind: se-mputinează munca trebuie să se împutineze și banii de hârtie, sporește munca, sporesc banii de hârtie - iar o producțiune *augmentabilă* la infinit are nevoie de un reprezentant augmentabil, care să poată spori și scădea odată cu ea<sup>527</sup>, este evident că mecanismul scontării efectelor de comerț putea da roade numai în țările dezvoltate din punct de vedere industrial.

De aceea, în opinia lui Mihai Eminescu, într-un stat agricol - așa cum era și al nostru - unde disproporția între producție și mijloacele ei de acoperire era inexistentă, acoperirea ei prin bancnote devenea implicit non-necesară<sup>528</sup>, „aceste fițiuci, reprezentante ale unor valori care nu există nici măcar în imaginația miniștrilor, putând ajunge la un moment dat să reprezinte falimentul general, dezastrul economiei naționale”<sup>529</sup>.

Mai mult decât atât, el considera că „banca de fițiuci va umple țara cu caimale, va face să dispară numerarul, va scumpi munca prin înmulțirea unui mijloc de schimb prea numeros și fără valoare intrinsecă, va face produsele noastre brute, care prin natura lor nu sunt accesibile de o esențială sporire de preț, să devină inexportabile”<sup>530</sup>, iar „fiindcă nimeni nu va primi fițuicile noastre în străinătate, tot numerarul din țară va fugi pe mărfurile industriale ce ne trebuiesc, încât vom rămânea numai cu gologani de aramă și franci de hârtie”<sup>531</sup>.

Totuși, analizând conținutul statutului Băncii de Scont și Circulațiune, el identifică un element extrem de pozitiv, de natură prudentțială, care, „dacă s-ar urma (aplica n.n.) cu exactitate n-ar fi primejdie (adică s-ar elimina riscul generării inflației monetare n.n.)”<sup>532</sup>: „principiul stabilit că banca nu poate emite decât 1/3 de bilete acoperite cu fondul ei metalic, 2/3 bazate pe polițe, pe tranzacțiuni reale, pe scont real cu termen scurt”<sup>533</sup>.

---

<sup>527</sup> idem, *Banca de Scont și Circulațiune*, în *Opere*, vol. XI, pag. 148

<sup>528</sup> „Dar un stat agricol? Poate pământul să producă mai mult decât o sumă anumită de chile de grâne, de o valoare asemenea aproape anumită? Unde e disproporția între producție și mijloacele ei de acoperire pentru ca să fie nevoie de fițiuce?”, idem, *Prețioasele descoperiri*, *Timpul*, ianuarie 1880, în *Opere*, vol. X, pag. 397

<sup>529</sup> ibidem

<sup>530</sup> idem, *Ciudadă e pretențiunea...*, în *Opere*, vol. X, pag. 117

<sup>531</sup> idem, *Astăzi se deschide Adunarea...*, *Opere*, vol X, pag. 113

<sup>532</sup> idem, *Banca de Scont și Circulațiune*, în *Opere*, vol. XI, pag. 148

<sup>533</sup> ibidem

Dincolo de anumite particularități ale viziunii eminesciene asupra domeniului monetar, determinate de faptul că raționamentele ce o alcătuiau se derulau în timpul bimetalismului - bazat, după cum bine se știe, pe dublul etalon aur-argint -, merită reținută ca extrem de valoroasă ideea - validată și de realitățile zilelor noastre - potrivit căreia punerea în circulație a unei cantități de monedă superioare acoperirii pe care o are, este generatoare de inflație monetară și, prin aceasta, de efecte nefaste pentru economia națională.

După ce încadra activitatea burselor de valori în categoria operațiunilor de speculă<sup>534</sup> și enunța natura *funcțiunii organice* a creditului mobilier<sup>535</sup>, Mihai Eminescu făcea o diferențiere netă în ce privește legitimitatea - înțeleasă în sens de justiție socială - funcționării băncilor de comerț și cea a creditelor mobiliare - adică a ceea ce astăzi numim burse de valori -.

În acest sens, Mihai Eminescu le considera benefice pentru societate pe primele și nefaste pe cele din urmă. Aceasta întrucât - argumentează el - „o bancă de comerț este interesată a propaga în jurul ei gustul muncii, sobrietatea, ordinea, prevederea în afaceri, exactitatea în angajamente; o bancă de speculație e tot pe atât interesată a răspândi gustul jocului, câștigurile repezi fără muncă în socoteala altuia, cutezanța în speculațiuni, disprețul pentru valoarea intrinsecă a afacerilor. Banca de comerț exercită în societate rolul unei magistraturi, cea de speculă excitează neconținut cele mai rele patimi”<sup>536</sup>.

Și este așa deoarece - continuă el în cadrul aceluiași articol - „și-n banca comercială și-n banca de speculațiune scopul individual imediat e, în adevăr, de-a câștiga bani. Dar pentru a câștiga mult, bancherul speculator nu are nevoie ca clienții săi să

---

<sup>534</sup> „Care sunt operațiile de *speculă*? În esență foarte unilaterale: cumpărare de acții sau de titluri *en gros* și specularea lor la bursă *en detail*. Acesta este cercul de activitate al *Creditului Mobilier*”, Mihai Eminescu, *Creditul Mobilier și jocul de bursă*, în Opere, vol. XII, pag. 253

<sup>535</sup> „Funcțiunea lui organică nu este de a produce, ci a cumpăra *en gros* și a vinde *en detail* acțiunile unor întreprinderi de-o natură necunoscută. Nu numai că e indiferent dacă întreprinderile sunt bune sau rele; din contră Creditul Mobilier va prefera să cumpere en gros acții discreditate, rele, ale unor întreprinderi ce nu se rentează, pentru a le urca prin manopere de bursă și jurnalistice și a le revinde c-un mare folos, puțin păsându-i dac-a vândut publicului valori sau maculatură”, idem, *Creditul Mobilier și presa capitalei*, Timpul, 23 iulie 1881, Opere, vol. XII, pag. 259

<sup>536</sup> idem, *Statutele Creditului Mobilier*, în Opere, vol. XII, pag. 276

lucreze mult și bine, ca să fie inteligenți, activi, cinstiți. Banca de speculațiune n-are nevoie de asta; îi e de ajuns să întâlnească capitaliști dispuși a juca. Sunt ignoranți? Cu atât mai bine. N-au curajul de-a munci? Cu atât mai bine. Sunt răi, intriganți? Cu atât mai bine. Cu atât mai mari vor fi beneficiile băncii, cu atât mai asigurat jocul. Dacă există undeva capitaluri onest angajate într-o producțiune care aduce încet o dobândă mediocră? Speculatorul le cheamă cu mare zgomot, le ia de la muncă și le aruncă în specula unor întreprinderi necunoscute, unde pier<sup>537</sup>.

Pentru a oferi un plus de concretețe raționamentelor sale, Mihai Eminescu le exemplifica cu citate din Max Wirth - *Bankwesen* - și din Courcelle Seneuil - *Traite des operations de banque* - care atestă faptul că operațiile de până atunci ale Creditelor Mobiliare, au fost de speculă și au dat rezultate dezastruoase îndeosebi în Franța, unde acționarii au pierdut peste 47 de milioane de franci, adică echivalentul la cursul din acea vreme a 1.800.000.000 de lei. Dorind să-i învețe pe micii investitori să se protejeze, el le explică: „Pentru Rotschild și Pereire specula e cea mai rentabilă, pentru că ei o domină; pentru capitalistul mic e de recomandat plasarea în titlurile unor întreprinderi nu viitoare ci deja existente, al căror produs e știut, al căror venit e sigur<sup>538</sup>”.

Pentru întregirea viziunii lui Mihai Eminescu asupra pieței de capital, mai adăugăm faptul că acesta a identificat și implicațiile macroeconomice negative ale speculațiilor bursiere. Astfel, „pentru titlurile cumpărate en gros și desfăcute en detail de un puternic institut de bancă, acesta are puterea de a crea prețuri artificiale urcate când vinde și scăzute când cumpără. Creând însă prețuri artificiale urcate pe cari creditul, nu întreprinderile le câștigă, e evident că se retrag banii din negoțul cu mărfuri reale, din întreprinderi ce produc bunuri reale, pentru a-i arunca în întreprinderi viitoare, c-o producțiune nulă poate<sup>539</sup>”.

Este important de reținut însă faptul că Mihai Eminescu era doar împotriva speculațiilor făcute de bursele de valori prin intermediul mecanismului creării de prețuri artificiale, iar nicidecum împotriva emiterii de către întreprinderi a titlurilor de valoare și cumpărării respectivelor înscrisuri de către populație, pe baza prețurilor formate de astă dată în mod natural. El preciza în acest

---

<sup>537</sup> ibidem

<sup>538</sup> idem, *Creditul Mobiliar, I*, în *Opere*, vol. XII, pag. 251

<sup>539</sup> idem, *Statutele Creditului Mobiliar*, în *Opere*, vol. XII, pag. 275, 276

sens: „Din punct de vedere economic titlurile unei întreprinderi se plează prin subscripție publică. Depuse la o bancă, publicul le cumpără cu capitalurile lui disponibile. Dacă întreprinderea merge bine, titlurile vor urca în măsura productivității lor, dacă e mediocră, ele vor scădea în aceeași măsură. Prețurile ce se formează sunt însă naturale, stau în legătură cu producțiunea întreprinderii”<sup>540</sup>.

Privită prin prisma realităților economice mondiale ulterioare, se poate afirma că viziunea eminesciană asupra tranzacțiilor bursiere este concomitent atât parțial validată cât și în parte infirmată.

Astfel, și în economiile contemporane de piață rămâne deplin valabil ceea ce a afirmat Mihai Eminescu în urmă cu mai bine de un secol; și anume că jocul la Bursa de Valori este riscant pentru persoane care dispun de forță financiară redusă, dar profitabil pentru acei speculatori care dețin fonduri bănești importante - acestora din urmă stându-le în putere să influențeze cursul acțiunilor în sensul dorit de ei, chiar dacă nivelul de curs pe care îl impun este, adesea, în discrepanță flagrantă cu calitatea stării economice a întreprinderii ale cărei acțiuni fac obiectul tranzacțiilor; iar în situația în care suferă totuși unele pierderi, suportarea lor le lasă forța financiară, adeseori, intactă sau aproape intactă -.

Realitatea economică a zilelor noastre a infirmat însă opinia exprimată de Mihai Eminescu, potrivit căreia Bursa de Valori este lipsită de orice utilitate, ba chiar funcționarea ei produce efecte ruinătoare pentru sectorul economic productiv în general și pentru micii întreprinzători în special. În acest sens, remarcăm că în toate țările dezvoltate, cu economie de piață modernă, unde mecanismele bursiere sunt extrem de bine puse la punct, efectuarea tranzacțiilor de bursă are un efect benefic pentru întreaga economie națională - Bursa de Valori constituind o adevărată *pompă de lichidități* pentru întreprinderi, precum și o rapidă, flexibilă și importantă alternativă de finanțare la creditul bancar -.

Piața valorilor mobiliare poate fi accesibilă, și de multe ori chiar profitabilă, micilor investitori cu condiția ca aceștia să-și cuantifice cu exactitate riscul pe care și-l pot asuma și să se abțină de la a specula mai mult decât își pot permite să piardă.

---

<sup>540</sup> ibidem, pag. 275

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, problematica stării sectorului financiar, a suscitat, de asemenea, și atenția unor iluștri economiști, ca: Alexandru D. Xenopol, Petru S. Aurelian, Dionisie P. Marțian, Nicolae Șuțu și Enric Winterhalder.

În scrierile lor, aceștia au abordat chestiuni precum: starea bugetului de stat și a datoriei publice; fenomenul cămătăriei; situația creditului și necesitatea amplificării acestuia; circulația monetară; utilitatea înființării Băncii Naționale a României; gradul de legitimitate socială al speculațiilor de bursă.

Asupra multor subiecte punctele lor de vedere au fost convergente cu cel al lui Mihai Eminescu, asupra altora au exprimat opinii contrare celor avansate de el.

La fel ca și M. Eminescu, o serie de economiști ai epocii, printre care D. P. Marțian<sup>541</sup>, P. S. Aurelian<sup>542</sup>, N. Șuțu<sup>543</sup> și E.

<sup>541</sup> „La noi nu sunt cunoscute acele institute care, ca niște rezervări, adună capitalurile disponibile și dau impuls miraculoaselor întreprinderi ce prefac aspectul țărilor și măresc puterea materială și morală a populației. Cel care are o sumă oarecare, dacă n-o păstrează sub încuietore sau în locuri ascunse, o speculă în cămătărie, întocmai ca pe timpul lui Moise. Nu avem case de păstrare, nu bănci de circulațiune, și mai puțin institute de credit, nici barem case de zălog”. Dionisie P. Marțian, *Anale economice, Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 239;

„Cauza lipsei creditului personal este, mai întâi de toate, ușurința cu care contractăm credite și puțină scrupulozitate pentru datoria de a le răfui. De aici proveni, în mare parte, cămătăria care, față cu pericolul de a-și pierde capitalurile, negreșit că-și căuta o dezdăunare în procente mai mari, iar camețele cele mari sunt una din cauzele principale care ruinează viața noastră economică”. idem, *Anale economice* IV, 1866, *Finanțe și credit, Creditu fonciariu*, în O.e.-M, pag. 424;

<sup>542</sup> „La noi camăta sub toate formele: dobândă, învoieli, împrumut de sămânță, băntuie satele și a ruinat pe cultivatori; și negreșit că cea mai cumplită epizootie, cea mai mare grindină, nu ar fi putut aduce atâtea suferințe asupra țăranilor ca lăcomia nesfârșită a cămătarilor. Este urgent ca legea să intervină și să reguleze această chestiune, până ce uzura nu va roade și cel din urma ban al cultivatorului”. Petru S. Aurelian, *Camăta în satele noastre. Necesitatea intervenirii legii, Economia rurală*, an I, martie 1876, în Petru S. Aurelian, O.e.-A, pag. 106;

„Cestiune vitală, atât din punctul de vedere politic, economic și social, cât și din punctul de vedere național; mijloc din cele mai puternice, din câte există până astăzi, pentru a rezolva problemele organizației sociale moderne; instrument din cele mai mântuitoare, când este mânuit cu dibăcie și lealitate, pentru dezvoltarea economică a unei națiuni și, în același timp, din cele mai ucigătoare când este încredințat în mâini de oameni nedibaci sau răuvoitori, cestiunea creditului, în diversele sale manifestațiuni, este încă departe de a fi rezolvată într-un mod conform cu interesele populare în special”. idem, *Societatea „Economia”*, Revista științifică, III, iunie 1872, în O.e.-A, pag. 53;



Winterhalder<sup>544</sup> constatau deosebita amploare pe care o căpătase fenomenul nociv al cametei, dezvoltat pe fondul totalei insuficiențe a creditului intern, și înțelegeau, în acest context, importanța esențială a finanțării activităților economice la un nivel de dobândă moderat, prin intermediul unei puternice bănci centrale și al unor solide alte instituții de credit.

De asemenea, opinii convergente cu cele eminesciene a formulat și A. D. Xenopol, în privința pericolelor la care se expune țara prin contractarea de împrumuturi externe<sup>545</sup> și în cea a caracterului fictiv al banilor de hârtie<sup>546</sup>.

Părerii opuse celor formulate de M. Eminescu au fost emise de către A.D. Xenopol, în privința stării bugetului<sup>547</sup>, fiscalității<sup>548</sup> și a datoriei publice<sup>549</sup>.

---

„În lipsă de asociațiuni de credit, mai cu seamă, am ajuns ca pentru cea mai mică întreprindere să-i chemăm pe străini”, Ibidem

<sup>543</sup> Moldova este complet lipsită de instituții de credit; niciăieri nu se văd capitaluri consacrate unor întreprinderi de oarecare importanță; dobânda banilor este exorbitantă. În timpuri obișnuite este de patru ori mai mare decât în Anglia și Franța. În momente de criză este de 8 și de 10 ori mai mare. Această împrejurare ajunge pentru a împiedica Moldova de a pune industria sa manufacturieră în concurență cu aceea a națiunilor ale căror capitaluri, întrebuițate la aceeași producție, costă numai 1/4 sau 1/8”. Nicolae Șuțu, *Despre industria manufacturieră. Vederea generală*, din *Notions*(:), în *Texte*(:), pag. 56, 57;

„Instituțiile de credit înmulțesc considerabil mijloacele de reproducție, făcând să circule sume nominale garantate de capitaluri; contribuie la coborârea dobânzii și fac, prin aceasta, întreprinderile mult mai lucrative”, ibidem, pag. 56

<sup>544</sup> „Dobânda mare a capitalului ucide multe întreprinderi chiar în leagănul lor. Întocmirea de bănci, de institute de credit, va reduce neapărat dobânda banilor și va dirija capitalurile, pe cale naturală, în ajutorul industriei și comerțului, cu alte cuvinte, va face capitalurile ce astăzi sunt neproducătoare, producătoare”, Enric Winterhalder, *Reformele trebuincioase comerțului și industriei. Cum știm a încuraja industria națională*, Românul, decembrie 1863, în *Texte*(:), pag. 262;

„Capitalurile nu ne lipsesc, dar ele se risipesc în consumațiuni, în loc d-a alimenta industria sau comerțul; o Bancă de Scont și Circulațiune, care înmulțind mijloacele de schimb va atrage la dânsa capitalurile mici, ce astăzi se află fără întrebuițare, și revărsându-le, de preferință, în întreprinderi producătoare, va veni în ajutorul industriei”, idem, A.i.c., în *Texte*(:), pag. 263 – O prezentare amănunțită a opiniilor lui Enric Winterhalder se găsește în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. Culegere de studii.

<sup>545</sup> vezi Anexa nr. XV

<sup>546</sup> „Hârtia monedă este aceea care are un curs forțat fără a fi garantată prin nici o valoare reală”, Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, *Partida liberală și mișcarea economică*, în, O.e.-X, pag. 130

<sup>547</sup> „Paralel cu creșterea întreită a avuției țării între anii 1862 - 1866, găsim aceeași urcare a bugetelor ei. Pe când bugetul se urcă de la 47 la 138.000.000, adică la o sumă aproape de trei ori așa de mare, venitul țării, măsurat după comerțul ei exterior, urmează aceeași suire, adică de la 172 la 515.000.000. Se vede deci că

De regulă, economiștii contemporani lui M. Eminescu s-au aplecat foarte puțin asupra chestiunilor bursiere. Explicația poate fi intrarea relativ târzie în România - comparativ cu țările europene dezvoltate - a Bursii de Valori pe scena vieții economico-financiare. Puținele comentarii făcute, totuși, asupra instituției bursiere au caracterul unor referiri tangențiale la subiect, ele permițând doar formarea unei imagini implicite în legătură cu aceasta.

Conceptual, Bursa de Valori și tranzacțiile cu titluri de valoare, contestându-li-se utilitatea, erau privite, uneori, drept

---

dările, deși produc astăzi de trei ori mai mult ca în 1862, (;) nu apasă mai greu decât atunci”, idem, *Situațiunea financiară a României sub guvernul liberal în 1887*, 1887, *Bugetul*, în O.e.-X, pag. 219

<sup>548</sup> „România, cu 138.000.000 buget și 5.300.000 locuitori, plătește pe cap de om 28 lei, însă, fiindcă în acele 138.000.000 intră 21.000.000 domeniile, 10.000.000 drumurile de fier și vreo 7.000.000 poște și telegraf, care nu sunt venituri provenind din dări, apoi cifra acestora se reduce la 100.000.000 lei, încât pe cap de om nu vine în România decât ceva mai mult de 19 lei. În România, unde avem 515.000.000 comerț exterior și 5.300.000 locuitori, vin pe cap de om câte 100 de lei. Combinând proporțiunea dărilor pe cap de locuitor cu cea a bogăției măsurate prin comerț, ajungem la următoarele rezultate: sârbul plătește 28 de lei pe an dare și face comerț de 50 de lei, pe când românul plătește 20 de lei și face un comerț de 100 de lei, prin urmare sârbul este de 2,5 ori mai împovărat decât românul. Făcând același calcul pentru celelalte țări, aflăm că portughezul plătește 1,5 mai mult ca românul, Italianul și francezul de două ori mai mult, spaniolul de aproape trei ori mai mult; iar țările în care locuitorii simt mai puțin greutatea dărilor decât în România sunt: Belgia, în care se simte de 4 ori mai puțin, Olanda, în care se simte de trei ori și Danemarca, de două ori. Deși fără îndoială că România nu se poate compara cu Belgia, Olanda și Danemarca, care sunt într-o stare economică de invidiat, totuși nu e mai puțin adevărat că dânsa stă mai bine în privința greutății dărilor decât Serbia, Portugalia, Italia, Spania și Franța, încât este departe de a fi țara cea mai împovărată cu dări din toată Europa”, ibidem, pag. 219, 220

<sup>549</sup> „Rezultatul dobândit prin compararea anilor 1876 și 1885 nu poate fi decât bucurător, deoarece, deși capitalul împrumutat s-a adăugit cu 206.000.000, anuitatea de plătit pentru el a rămas aproape aceeași”, ibidem, pag. 224 - a se vedea pentru detalii ibidem pag. 223-226;

„Datoria noastră publică privată în întregul ei este egală în proporție cu acelea ale Franței și Portugaliei, unele din țările cele mai datoare din Europa. Dacă însă analizăm din ce sume se compune această datorie publică și pentru ce a fost contractată cea mai mare parte a ei, atunci vom afla că ea, fiind reprezentată în țară prin valori reale și cele mai multe productive, *cifra adevărată a datoriei noastre publice, aceea neacoperită prin nici un echivalent, este comparativ nu cea mai mare, ci cea mai mică din Europa*”, idem, *Datoria publică*, în O.e.-X, pag. 228. – a se vedea pentru detalii, op. cit., pag. 227-229 – Detalierea opiniilor lui Alexandru D. Xenopol este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

non-necesare ba chiar dăunătoare sănătății organismului economic.

Astfel, Dionisie P. Marțian se bucură că „suntem încă în liniște, neavând institute de credit sau bănci privilegiate, care să aibă facultatea de a înmulți banii prin hârtii ca în patriile crizelor comerciale - unde se speculează pe efecte de valori interne și străine, pe acții de exploatarea minelor, pe căi ferate, asigurările și împrumuturi de stat”<sup>550</sup> -, iar Ion Ghica adresându-se tinerilor, îi sfătuia ca, dacă vor să aibă o patrie română prosperă, „să renunțe la a câștiga cu efecte, cu împrumuturi de-ale statului sau cu agiotagiu și să-și asocieze capitalul cu munca”<sup>551</sup>.

### 2.1.6. Învățământul

Învățători care nici nu știu a scrie bine dau în mâna copiilor cărți pe care nici ei nu le înțeleg. Multe sunt plagiate nerușinate de pe cărți străine, cu atât mai scandaloase cu cât plagiatorii s-au dispensat până și de cunoștința elementară a limbei române, dând textele într-o formă nemistuită și necorectă, proprie a nimici simțul logic al școlarilor. Aceștia, când au ajuns la capăt cu învățătura, rămân cu capul plin de cunoștințe al căror înțeles nu l-au știut niciodată și de care nu se pot folosi în nici un fel. Rămân, astfel, cu zilele încurcate, tăind câinilor frunză, până ce, prin intrigi și umiliri care le pervertesc caracterul, ajung persoane publice, spre a continua, asupra generației viitoare, sistemul de stricare a minții și a inimii.

Ansamblul tuturor scrierilor eminesciene privitoare la învățământ îl recomandă pe autorul lor drept un adept al principiului unității dialectice dintre educație și instrucție, primate ca laturi inseparabile și interdependente ale procesului de formare a unui om moral, participant activ și conștient la viața economico-socială.

Mihai Eminescu își centreează demersul său evaluativ asupra situației învățământului românesc pe „analiza metodelor de instruire și educare utilizate, făcută în legătură indisolubilă cu competența și ținuta morală a învățătorilor și profesorilor”<sup>552</sup>.

El pleacă de la premisa că întregul proces de învățământ trebuie să reprezinte îmbinarea organică dintre învățătură -

---

<sup>550</sup> Dionisie P. Marțian, *Anale economice*, 1860, nr.1, *Criza comercială*, în O.e.-M, pag. 347

<sup>551</sup> Ion Ghica, *Datoria tinerimii în domeniul economiei*, din *Convorbiri economice*. Industria., București, 1872, în *Texte(;)*, pag. 243

<sup>552</sup> Vasile C. Nechita, *Meditații economice eminesciene*, pag. 214

„mulțimea celor știute”<sup>553</sup> - și cultură - „multilateralitatea cunoștințelor”<sup>554</sup> - în scopul realizării creșterii morale<sup>555</sup> și intelectuale a subiecților educați - adică a „influenței continue pe care-o au lucrurile învățate asupra caracterului și disciplinării inteligenței”<sup>556</sup>. Căci, „niciodată tăria unui popor n-a stat în instrucție și numai în instrucție, ci totdeauna în creștere”<sup>557</sup>, întrucât „oricât de multe și-ar fi apropiat capul în mod mecanic, omul simte în sine un gol moral”<sup>558</sup>, care din toate e cel mai insuportabil și care conduce mintea nedisciplinată la cele mai triste abateri”<sup>559</sup>.

Mihai Eminescu diferențiază rolul învățământului educativ - din școlile primare și secundare - de cel al învățământului științific - din universități - „esența primului fiind creșterea, iar a celui de al doilea știința”<sup>560</sup>. De aceea „la școli metoda de predare e lucrul de căpetenie iar la universități metoda e indiferent”<sup>561</sup>.

El nu pierde însă din vedere nici „rolul educativ al universității și pe cel instructiv al școlii elementare și secundare”<sup>562</sup>. În acest sens, afirmă că „va rămânea o mare deosebire între profesorul spiritual, care știe să-și intereseze auditoriul pentru asiriologie de ex., pe când altul nu va fi capabil de a-l interesa nici pentru frumoasele litere”<sup>563</sup> și că „o cunoștință, mai ales în școalele secundare, care nu are rol educativ e o cunoștință stearpă și nefolositoare”<sup>564</sup>.

Constatând cu tristețe distanța enormă ce separa realitatea învățământului românesc de optimul conceptual enunțat<sup>565</sup>, Mihai Eminescu scria - în iunie 1877 - că noi românii „am făcut din școli numai unelte în care se îngrămădește învățarea unei mulțimi de cunoștinți, fără să fi îngrijit deloc pentru creșterea

---

<sup>553</sup> Mihai Eminescu, *În urma încărcării programelor...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 307

<sup>554</sup> ibidem

<sup>555</sup> vezi Anexa nr. XVI

<sup>556</sup> Mihai Eminescu, *În urma încărcării programelor...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 307

<sup>557</sup> idem, *Probleme pedagogice*, în *Opere*, vol. IX, pag. 391

<sup>558</sup> „În înțelesul nobil al vorbei, imoral este fiecare ce se-nsărcinează (de bună voie n.n.) cu o afacere pe care n-o pricepe îndestul de bine”, idem, *Creațiunea Comisiei bugetare...*, în *Opere*, vol. IX, pag. 290

<sup>559</sup> idem, *În urma încărcării programelor...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 307

<sup>560</sup> idem, *Nu știm cum să ne explicăm...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 244

<sup>561</sup> ibidem

<sup>562</sup> Vasile C. Nechita, *Meditații economice eminesciene*, pag. 222

<sup>563</sup> Mihai Eminescu, *Nu știm cum să ne explicăm...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 244

<sup>564</sup> idem, *Probleme pedagogice*, în *Opere*, vol. IX, pag. 391

<sup>565</sup> vezi Anexa nr. XVII

inimei și caracterului”<sup>566</sup>, la noi ca la nealții „învățându-se carte nu pentru ea însăși, cu acea vioiciune de concepție, cu acel entuziasm care se află în tinerețea și în corpul didactic al altor țări, ci pentru a trece cât se poate de repede prin toate clasele, a face tot atât de repede și superficial dreptul la vreo facultate ocultă și a intra cât mai curând într-un post”<sup>567</sup>.

El explică lipsa de interes a tinerilor pentru învățatură prin supraîncărcarea programelor de studiu în raport cu posibilitățile efective de înțelegere și asimilare ale elevilor<sup>568</sup>. Supraîncărcarea programelor precum și neancorarea lor în activitatea practică, prejudiciază pe termen lung însăși buna funcționare a statului și a societății, întrucât „noi am făcut în statul nostru ceea ce se face în școlile noastre; învățători care nici nu știu a scrie bine dau în mâna copiilor cărți scrise într-o limbă pe care nici ei n-o înțeleg, și-i pun să învețe filă cu filă lucruri pe care ei nu și le pot închipui, încât, când băieții au ajuns la capăt cu învățătura, rămân cu capul plin de cuvinte al căror înțeles nu l-au știut niciodată și, neputându-se folosi nici într-un fel de acele cunoștințe moarte și fără preț, rămân cu zilele încurcate și tăind câinilor frunză, până ce, prin intrigi și umiliri care dărmă și restul de caracter ce le mai rămăsese dat de la natură, ajung persoane publice spre a continua asupra generației viitoare sistemul vechi de stricare a minții și a inimei”<sup>569</sup>.

---

<sup>566</sup> Mihai Eminescu, *Probleme pedagogice*, în *Opere*, vol. IX, pag. 391

<sup>567</sup> idem, *Nu știm cum să ne explicăm...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 244

<sup>568</sup> „Azi în timpul programelor încărcate, elevii n-ajung să știe nimic cum se cade. O rup pe franțuzește, nemțește, italienește, dar nu știu a-și scrie și vorbi limba lor proprie; învață din carte organografia plantelor și nu știu a deosebi o plantă criptogamă de una fanerogamă, un burete de o floare. Astfel, apucând din toate câte ceva, dar neștiind nimic în fond, supunându-și memoria la învățarea pe de rost a mii de mii de cuvinte neînțelese, elevul român se distinge, cu drept cuvânt, prin lipsa de interes pentru învățatură”, ibidem;

„Copiii români sunt încărcăți cu materii atât de multe și atât de diverse, încât nici profesorii, nici școlarii nu se pot orienta în capetele lor. Acești copii nu învață nimic, pentru că memoria nu păstrează nimic nepriceput, nefumegat, unde interesul viu și judecata copilului n-au jucat nici un rol. Singurul efect al încărcării memoriei cu lucruri pe care nu le poate mistui e sila și scârba copilului de carte. La acest rezultat au ajuns aproape toate școalele la noi. Vezi tineri care au învățat latinește, grecește, istoria universală, logică și psihologie, științe naturale, geografie în toate clasele, drept administrativ, economie politică, au trecut bacalaureatul și... cu toate astea, nu știu a scrie o frază corectă, iar a doua zi după ce au părăsit școala au uitat tot”, idem, <<*Românul*>> *află că...*, *Timpul*, 25 octombrie 1878, în *Opere*, vol. X, pag. 145

<sup>569</sup> idem, *Drumurile s-au troienit...*, în *Opere*, vol. X, pag. 17

Mai mult, „după sistema de la noi elevii pierd cu totul în școala primară și puținul simț practic și iubirea pentru ocupațiunea părinților care le-au adus cu sine din casa părintească; mai văzând și posibilitatea de a deveni judecători și președinți de tribunal cu patru clase primare, nici că se mai gândesc la altceva decât de a deveni funcționari. Cu chipul acesta vedem pe fiecare zi dispărând comercianții români din târgurile și târgușoarele noastre și înlocuirea lor prin străini; vedem arendași și mici proprietari sărăcind din cauza ignoranței și creșterii greșite a copiilor lor”<sup>570</sup>.

Ca pe o excepție fericită de la fenomenul general al supradimensionării volumului de cunoștințe predate și lipsei sale de aplicabilitate practică Mihai Eminescu privește procesul didactic din cadrul Pensionatului normal de domnișoare, unde „învățarea pe de rost cu scop de-a dobândi nouă cunoștințe este aproape cu totul exclusă, memorizarea regulilor - regula generală la noi - este înlocuită printr-o învățatură minuțioasă, treptată și sigură a materiei de învățământ ; istorie și științe naturale se propun astfel că școlărițele nu rămân cu vorbe goale în minte sau cu gânduri încâlcite și idei nemistuite, iar ceea ce-au învățat și știu într-adevăr”<sup>571</sup>.

Pronunțându-se asupra nivelului profesional și moral al cadrelor didactice din vremea sa, Mihai Eminescu scria cu dezamăgire următoarele: „dacă în corpul nostru didactic există multe și onorabile excepțiuni, nu putem tăgădui, pe de altă parte, că o seamă dintre profesorii de liceu, (și chiar n.n.) mulți dintre cei de universitate nu sunt în curentul științei moderne. De când au ieșit de pe băncile școlii n-au mai pus mâna pe carte. Erori demult invalidate prin experiență și argumente foiesc până astăzi atât în prelecțiuni, cât și în cărțile lor didactice. Mulți dintre cei mai bine văzuți chiar nu au sentimentul onestității literare; o sumă de cărți puse în mâna elevilor sunt plagiate nerușinate de pe cărți străine”<sup>572</sup>, cu atât mai scandaloase cu cât plagiatorii s-au dispensat

---

<sup>570</sup> idem, *Discuțiunea actuală asupra reformelor...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 344

<sup>571</sup> idem, *Dumineca trecută...*, în *Opere*, vol. IX, pag. 398

<sup>572</sup> Ar constitui, însă, o gravă eroare, să se interpreteze că Mihai Eminescu a considerat realizabilă utopia redactării de manuale originale, într-o lume în care, parafrazându-l pe Goethe, dată fiind vastitatea și multilateralitatea informațiilor deja existente, putem spune, fără teamă de a greși, că orice idee cuminte a fost, cu siguranță, enunțată de cineva înainte de-a o gândi tu. De altfel, M. Eminescu își precizează punctul de vedere asupra cerințelor informaționale ce trebuie îndeplinite de către fiecare manual, într-o manieră extrem de explicită, astfel: “Adevărat e că o

până și de cunoștința elementară a limbei române, dând textele străine într-o formă nemistuită și necorectă, proprie a nimici simțul logic al școlarilor. Mulți se ocupă cu lucruri cu totul străine de sfera activității lor. Vreun text vechi, compilat acum douăzeci de ani, le servește și azi pentru prelecțiuni și toate orele în afară din școală le consideră ca ore libere, pe care le consacră negoțului, întreprinderilor, politicei ș.a.m.d. Prin provincie mai cu seamă îi vedem nu numai luând parte activă la politică, dar devenind șefii facțiunilor provinciale și combătând pe adversari cu un venin și cu o răutate care-a devenit proverbială tocmai pentru profesori și care le-a atras din partea publicului multe epitete<sup>573</sup>.

Cauza principală a slabei pregătiri profesionale a dascălilor o constituia încadrarea lor pe posturi didactice care în mod normal necesitau o pregătire de specialitate mai înaltă decât aceea pe care titularii lor o aveau.

Astfel, atunci când „voința noastră de-a introduce de-a gata în țară săracă toate formele civilizației apusene”<sup>574</sup> a generat „trebuința de școli”<sup>575</sup>, noi în loc să alegem „calea dezvoltării prin muncă”<sup>576</sup>, așa cum ar fi fost normal, adică „mai întâi școalele puține, câte erau, să se ridice la cel mai înalt grad de dezvoltare cu putință și abia după aceea să fi făcut altele mai bune și mai multe, am luat calea contrară”<sup>577</sup> - „pe vechii profesori de liceu i-am prefăcut în profesori de universitate, deși nu se potriveau deloc, căci nu se ocupaseră toată viața c-un singur obiect, apoi am făcut o mulțime de școli secundare pe care le-am umplut cu care ne-au ieșit înainte, apoi mii de școli primare, la numirea personalului cărora chiar de cap ne-am făcut. Afirmăm că sunt sute de

---

carte de școală nu poate fi originală. Ea va fi, todeauna, mai mult ori mai puțin, un mozaic de definițiunile cele mai bune, date în forma cea mai scurtă, mai hotărâtă (mai concisă n.n.), mai lesne de înțeles. Dar, în acest caz, autorul va trebui (trebuie n.n.) să citeze, neapărat, literatura întreagă de care s-a servit, fie într-un adaos bibliografic, fie în text chiar. Nu e permis de a copia autori străini (din alte scrieri decât cele redactate, anterior, de către noi înșine n.n.), fără a-i cita, fără a pomeni că ne-am servit de definițiunile, de exemplele, de comparațiile lor chiar”. idem, *Elemente de aritmetică pentru uzul școalelor secundare de Dimitrie Petrescu*, Timpu, 19 septembrie 1878, în Opere, vol. X, pag. 118

<sup>573</sup> idem, *Camera a primit...*, în Opere, vol. XIII, pag. 261

<sup>574</sup> idem, *Ilustrații administrative*, în Opere, vol. X, pag. 25

<sup>575</sup> ibidem

<sup>576</sup> ibidem

<sup>577</sup> ibidem

învățători care nu știu să despartă cuvintele unul de altul, nici să puie punct și virgulă unde trebuiește”<sup>578</sup>.

Prin adoptarea acestei de a doua căi, „din momentul în care din buni profesori de liceu s-au făcut răi profesori de universitate și din bacalaureați îndoielnici profesori de liceu, soarta învățământului era compromisă”<sup>579</sup>.

Mihai Eminescu considera că slaba pregătire de specialitate a multor profesori este și consecința fenomenului, relativ răspândit, al trucării unui mare număr de concursuri organizate pentru ocuparea catedrelor<sup>580</sup>, explicația practicării respectivelor aranjamente oculte fiind aceea că „funcțiile în administrația învățământului sunt privite ca niște sinecure pe care titularul le exploatează pe cât este în slujbă, căci fiecare știe și s-a convins demult că, de-ar lucra sau n-ar lucra, de și-ar împlini sau nu datoria, e cu desăvârșire egal; dat afară tot va fi dacă va veni alt ministru, pus în funcție iar va fi dacă partidul din care face parte va veni la putere”<sup>581</sup>.

Totodată, el privea cu speranță adoptarea de către Camera Deputaților - în februarie 1883 - a proiectului de lege privind gradațiunea salariilor profesionale considerând că „principiul gradațiunii e just nu numai pentru această ramură, ci pentru toate serviciile publice de la îndeplinitorii cărora se cer cunoștințe speciale, cu greu și în mult timp câștigate, fără a li se da, cu toate acestea, perspectiva înaintării”<sup>582</sup>.

În opinia lui Mihai Eminescu, dacă până la votarea acestui act normativ „profesorii erau condamnați la un fel de stagnațiune, căci o înaintare pe scara ierarhică nu exista pentru omul special, iar munca sa, oricât s-ar fi perfecționat prin experiență și studiu,

---

<sup>578</sup> ibidem

<sup>579</sup> idem, *Învățământul elementar în Ardeal*, în *Opere*, vol. XI, pag. 234

<sup>580</sup> „Ți s-ar părea un lucru foarte serios o publicare de concurs pentru ocuparea unor catedre. Ministrului sau directorului i s-aduc hârtii de administrație zilnică spre iscălire, el trece prin ele și-și pune, plin de încredere, numele sub ele și, a doua zi, apar în ziarul oficial al statului aranjări economicoase dintre cine știe ce subalterni din ministeriu și cine știe ce necunoscuți aspiranți la funcție. Ministrul a fost amăgit, publicul e amăgit, dar cine e mai amăgit din toți sunt acei oameni muncitori și știutori de carte, care se pregătesc cu toată seriozitatea pentru concurs, care vin, poate din provincie ca să se prezinte și care nu știu că, înainte de-a se prezenta ei, există anume privilegiați al căror apanaj sigur sunt funcțiile publicate la concurs”. idem, *Când vedem publicându-se...*, *Timpul*, 5 octombrie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 358

<sup>581</sup> idem, *Învățământul elementar în Ardeal*, în *Opere*, vol. XI, pag. 233

<sup>582</sup> idem, *Camera a primit...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 260



ramănea retribuită pururea în aceeași măsură, după legea nouă timpul de serviciu e măsura după care se judecă și se remunerează progresele în știință și metoda de predare ce se presupune că profesorii le-ar fi făcut și, dacă nu există înaintare pe cale ierarhică, cel puțin un spor al retribuției la anumite perioade de ani asigură profesorului o existență lipsită de griji, liberă a se ocupa cu cercetarea și propagarea adevărului”<sup>583</sup>.

Avantajele conferite de această lege le creau dascălilor posibilitatea să se specializeze, „din simpli absolvenți ai facultăților, din simpli licențiați, ei trebuind să devină, cu timpul, învățați adevărați în ramurile lor și să facă de prisos emigrarea tinerimii noastre în străinătate”<sup>584</sup>.

Oprindu-se asupra chestiunii acordării burselor de studiu în străinătate, el definește „adevărata menire a burselor”<sup>585</sup> ca fiind aceea de a înlesni material „crearea de specialiști în ramuri de știință care n-aduc mare câștig bănesc, de a crește pe învățătorii nației”<sup>586</sup> și, de aceea, ele „nu trebuie să se dea nicicând unor oameni cu avere, și nici pentru ca tinerii să învețe științe lucrative ca dreptul, medicina, tehnica”<sup>587</sup>. Ele trebuie acordate tinerilor „modești și silitori - care vor fi mulțumiți c-un viitor puțin strălucit, ingrat chiar -, pentru a se ocupa cu studii istorice, etnografice, arheologice sau filologice, cu științe care n-aduc bani, n-aduc câștig”<sup>588</sup>. Căci, „e prea adevărat că tocmai aceste științe, și nu cele practice, constituiesc adevărata cultură a unei nații, că după produsele sale științifice și literare se cântărește valoarea vieții unui popor pe pământ”<sup>589</sup>.

Sesizând discrepanța flagrantă care există între aceste criterii optime și realitatea faptică, Mihai Eminescu preciza că „arareori într-adevăr se va vedea în străinătate un fiu de țăran sau de breslaș dedându-se, pe cheltuiala țării, unui studiu ingrat; se vor vedea însă feciori de bani gata luând burse pentru a studia dreptul,

---

<sup>583</sup> ibidem

<sup>584</sup> ibidem, pag. 261

<sup>585</sup> idem, *În numărul din 26 mai*, în *Opere*, vol. XI, pag. 196

<sup>586</sup> ibidem

<sup>587</sup> ibidem

<sup>588</sup> ibidem

<sup>589</sup> ibidem

medicina sau tehnica”<sup>590</sup>, acești beneficiari majoritari ai burselor fiind rude cu diverse persoane oficiale influente<sup>591</sup>.

În plus, cu toată cheltuiala pe care țara o suportă pentru școlarizarea lor peste graniță, întrucât pe de o parte, din cauza neselectării riguroase a solicitanților, „tineri rău preparați, adesea fără studii liceale complete, pleacă în străinătate”<sup>592,593</sup>, iar pe de alta, urmare a rabatului de la exigență făcut bursierilor străini de către instituțiile primitoare<sup>594</sup>, la revenirea în țară acești tineri nu numai că „sunt de o remarcabilă sterilitate intelectuală”<sup>595</sup>, dar, „în schimbul unei științe cât se poate de puține, vin cu pretențiuni exagerate, cu trebuințe insașiabile, cu totul disproporționate cu puterea de producție a poporului nostru”<sup>596</sup>. Reîntorși în țară sporesc neîncetat segmentul „consumatorilor puri (celor care doar consumă n.n.), ba încă rafinați și costisitori, fără ca inteligența lor să compenseze cât de puțin măcar munca reală și suferințele reale ale poporului lor”<sup>597</sup>. „Această tinerime veselă și ușoară trăiește în România și se trezește în Franța, trăiește într-o țară săracă și a deprins cu toate acestea obiceiurile bogatei clase de mijloc din Franța, are trebuințe de milionar și bani mai puțin decât cinstita breaslă a ciubotarilor din acele țări (din țările în care a studiat n.n.)”<sup>598</sup>.

Comparând critic cele două mari tipuri de învățământ existente la acea vreme în țara noastră - clasic și real - Mihai Eminescu, recunoștea fiecăruia dintre ele importanța sa

---

<sup>590</sup> ibidem

<sup>591</sup> a se vedea pentru detalii: ibidem

<sup>592</sup> vezi Anexa nr. XVIII

<sup>593</sup> Mihai Eminescu, <<Românul>> *afiă că...*, în Opere, vol. X, pag. 144

<sup>594</sup> „Facultățile străine, foarte riguroase pentru indigenii lor, nu sunt deloc riguroase, ci din contră, foarte îngăduitoare pentru străini”., ibidem

<sup>595</sup> idem, *N-avem bucurie...*, în Opere, vol. XIII, pag. 272

<sup>596</sup> ibidem

<sup>597</sup> idem, <<Românul>> *afiă că...*, în Opere, vol. X, pag. 144

<sup>598</sup> idem, *Bătrânii și tinerii*, în Opere, vol. X, pag. 24

incontestabilă pentru societate<sup>599</sup>, dar, operând o separație netă între ele<sup>600</sup>, combătea tendința de amestecare a lor<sup>601</sup>.

Deși modul ineficient al conștientizării de către statul român a funcționării învățământului clasic<sup>602</sup> l-a făcut să afirme că „școalele de grecește și latinește ne-au prăpădit”<sup>603,604</sup> și să supraevalueze aparent rolul învățământului real<sup>605</sup>, Mihai Eminescu nu numai că recunoaște culturii clasice „calitatea determinantă de-a crește și caracterul său în esență educativ”<sup>606</sup>, dar consideră că „nici greceasca nici latineasca nu sunt, în ele înșile, de vină la relele ce li se atribuie”<sup>607</sup>; și, mai mult, că „tocmai statele care au cultivat influența educativă a antichității sunt cele mai înaintate, că redeșteptarea culturii în genere se datorește studiului acesteia și că fără ea n-ar exista în genere o cultură acătării”<sup>608</sup>.

Întrucât „școalele noastre secundare - îndeosebi învățământul numit gimnazial-liceal - sunt întocmite, în esență”<sup>609</sup>, după modelele luate din Franța și din Germania<sup>610</sup>, fapt ce „ne-a pus astfel în comunitate cu Europa apuseană”<sup>611</sup> - iar această

---

<sup>599</sup> „Se presupune, totdeauna, că învățământul clasic aduce foloase societății, care nu stau în absolut nici o proporție cu câștigul individului. Munca unui om se poate plăti, caracterul, cultura lui nicicând. A judeca un proces de milioane e poate o muncă tot atât de ușoară ca și a judeca unul de o sută de lei, dar cestiunea e de a-l judeca drept și pe unul și pe altul”. idem, *După ce solicitudinea guvernărilor...*, Timpul, 28 iunie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 225, 226;

„Scopul practic al învățământului real e câștigul, e aplicarea cunoștințelor pentru a câștiga”. ibidem, pag. 225

<sup>600</sup> privindu-le ca „sfere cu totul deosebite (total distincte între ele n.n.) ale activității inteligentei”, ibidem

<sup>601</sup> „Ceea ce nu ne convine în maniera de-a vedea a organului guvernamental este confundarea acestor sfere deosebite, este amestecul învățământului clasic cu cel real”, ibidem

<sup>602</sup> „A învăța vocabule latine pe dinafară, fără a fi pătruns de acel adânc spirit de adevăr, de pregnanță și de frumusețe a antichității clasice, a învăța regulile gramaticale fără a fi pătruns acea simetrie intelectuală a cugetării antice este o muncă zadarnică, e literă fără înțeles”. ibidem

<sup>603</sup> „ele generând inconvenientul social al proletarietului condeiiului”, ibidem, pag. 224

<sup>604</sup> ibidem

<sup>605</sup> „Învățământul real, iată mântuirea”. ibidem

<sup>606</sup> ibidem, pag.225

<sup>607</sup> ibidem

<sup>608</sup> ibidem

<sup>609</sup> „Esenta respectivelor modele este clasicitatea și cultura literară și istorică pe temeiul clasicității”. Mihai Eminescu, *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii* [2], Timpul, 12 februarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 65

<sup>610</sup> ibidem

<sup>611</sup> ibidem

comunitate „este pentru români de-o necesitate așa de absolută<sup>612</sup> încât încercarea de-a o slăbi ar însemna astăzi paralizarea oricărui progres al școalelor noastre și, în genere, al statului român”<sup>613</sup> - Mihai Eminescu aprecia proiectul domnului Conta de organizare a instrucțiunii publice în direcția „slăbirii și, în parte, răsturnării învățământului clasic din școalele secundare”<sup>614</sup>, drept o „direcțiune de cultură total nebenefică pentru viitoarea societate română”<sup>615</sup>.

Așadar, în opinia sa, negativ nu era învățământul clasic în sine, ci preponderarea sa și în procesul de instruire a unor categorii sociale care resimțeau, mai degrabă, utilitatea instruirii de tip real<sup>616</sup>.

Dincolo de toate aceste puncte de vedere pertinente, viziunea eminesciană asupra învățământului conține și o limită: împotrivirea față de emanciparea universitară a femeilor<sup>617</sup>.

În acest sens, comentând proiectul ministrului V. Conta asupra organizării învățământului<sup>618</sup> - și previzionând că „ținta de

---

<sup>612</sup> „Sistema de studii fiind egală în trăsăturile fundamentale, această străbateră a firelor de cultură de la noi la Europa apuseană și de la Europa apuseană la noi a fost cu puțință și a contribuit puternic a face din noi ceea ce suntem astăzi: un popor de gintă latină cu conștiința misiunii sale de a fi un purtător de cultură la pragul Orientului și cu dorința vie de-a-și asimila, tot mai mult, rezultatele experiențelor Europei apusene, fără a trece prin crudele încercări prin care s-a văzut ea, adeseori, pedepsită pentru orice precipitare și tendință exagerată”, *ibidem*, pag. 65, 66

<sup>613</sup> *ibidem*, pag. 65

<sup>614</sup> *ibidem*

<sup>615</sup> *ibidem*

<sup>616</sup> „Important este ca spiritul de adevăr ce domnește în cultura fixată prin latinească și grecească să stăpânească în societate, și, de aceea, înțelegem ca studiul lor să fie mărginit la clasele acelea ale societății care determinează spiritul public; la învățații de profesie, la juriscunșulți, la cler. Celelalte clase se pot într-adevăr dispensa de cunoștința antichității, căci dezvoltarea limbii naționale, stăpânită fiind, din sferile superioare, de același spirit de adevăr și de bine pe care-l are antichitatea, va fi un instrument destul de bun pentru dezvoltarea inteligenței lor”, *idem*, *După ce solicitudinea guvernanților...*, Timpul, 28 iunie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 225

<sup>617</sup> „Va să zică; emanciparea universitară a femeilor! Societatea română să aibă de acum înainte studente în litere, studente în științe, studente în medicină și să poată avea și doctore sau doctorițe în toate aceste specialități și încă în drept și în științe politice și juridice”, *idem*, *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii* [1], Timpul, 8 februarie 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 62

<sup>618</sup> „După noul proiect femeile sunt admise la toate gradele academice”, *idem*, *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii* [2], Timpul, 12 februarie 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 64

cultură socială va fi să avem pe lângă profesoare bine preparate și înzestrate cu diplome de doctorat în științe sau litere, și medice practice cu doctoratul în medicină<sup>619</sup> -, Mihai Eminescu se temea că, „o dată aceste dobândite, se va impune, ca o urmare neapărată din aceste precedente, și admiterea de femei-advocate și, în fine, de femei alegătoare și alese în comună, la Cameră și la Senat, precum și de femei funcționare<sup>620,621</sup>. El era de părere că studentele vor slăbi coeziunea vieții de familie, vor amplifica boala funcționarismului și se vor dedica culturii teoretice în condițiile în care în țară existau prea puține croitorese, menajere și bone române<sup>622</sup>.

Invocând cazuri de neadmitere a femeilor în universități din țări europene<sup>623</sup>, faptul că, pe continentul nostru, „toate silințele sunt încă puse pentru îndreptarea învățământului secundar la femei<sup>624</sup>, și că, în întreaga Europă, „timpul nefiind (nu este n.n.) venit pentru deschiderea de facultăți femeiești<sup>625</sup> -, Mihai Eminescu conchidea ironic: „nouă, acum, în anul 1881, când toate celelalte le avem<sup>626</sup>, doar „universitatea femeiască ne mai lipsește<sup>627</sup>.

\*

---

<sup>619</sup> ibidem

<sup>620</sup> Această exprimare sintetică a temerii, făcută la 8 februarie 1881, va fi detaliată de către Mihai Eminescu, patru zile mai târziu, în partea a doua a articolului intitulat *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii*.

<sup>621</sup> Mihai Eminescu, *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii [1]*, în *Opere*, vol. XII, pag. 62

<sup>622</sup> „Aceste studente vor contribui, oare, la consolidarea vieții de familie? Sau vor întinde boala funcționarismului și la femei? Și, dacă lovim clasicismul și voim direcțiune practică la băieți, să nu o voim, mai ales, și la fete? Nu cumva am găsit prea multă activitate practică la fetele române, încât să fie trebuință de-a le abate la o cultură teoretică la universitate? Sunt de exemplu, în București prea multe croitorese, prea multe menajere, prea multe *bonne* de copii române?”, idem, *Proiectul domnului Conta asupra instrucțiunii [2]*, în *Opere*, vol. XII, pag. 67

<sup>623</sup> „În Franța femeile nu sunt admise la examenele de facultăți; în Austria asemenea nu. La Universitatea din Berlin, după o încercare de câteva săptămâni la cursul profesorului Werder, s-a oprit direct chiar intrarea femeilor pentru a asista numai la prelecțiunile universitare”, ibidem

<sup>624</sup> ibidem, pag. 68

<sup>625</sup> ibidem

<sup>626</sup> „Școalele de meserii pentru fete sunt excelente, viața familială este din ce în ce mai solidă, numărul populației este în spor”, ibidem

<sup>627</sup> ibidem

În consonanță cu Mihai Eminescu, o pleiadă de proeminente figuri românești ale științelor economice, recunoștea explicit importanța economico-socială fundamentală a învățământului. Dintre economiștii care o alcătuiau, îi menționăm pe Alexandru D. Xenopol<sup>628</sup>, Petru S. Aurelian<sup>629</sup>, Dionisie P. Marțian<sup>630</sup>, Nicolae Șutu<sup>631</sup>, Ion Ghica<sup>632</sup>, Enric Winterhalder<sup>633</sup> și Ion Ionescu de la Brad<sup>634</sup>.

---

<sup>628</sup> Astăzi, „poporul ce va avea mai multă știință și activitate va predomina de la sine asupra celor mai puțin înzestrate, va arunca asupra lor munca cea brută și puțin plătită, păstrând-o pentru sine pe cea mai fină și mai productivă. Poporul incult va cădea în robia celui mai cult; dar această robie nu mai are caracterul barbar și crud al robirii antice, bazată pe putere; ea este dreaptă și îndreptățită, căci este predominarea meritului asupra neștiinței, a luminii asupra întunericului. Puterea națiunilor nu mai stă, deci, astăzi, în virtutea fizică, ci în știință și în bogăție”. Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, în O.e.-X, pag. 125 – O prezentare detaliată a opiniilor lui Alexandru D. Xenopol este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>629</sup> „Răspândirea luminilor în popor este singurul mijloc pentru a-l face ca să se bucure de drepturile ce-i acordă Constituțiunea, cum și să înțeleagă datorile ce atrag după sine acele drepturi”. Petru S. Aurelian, *Revista științifică*, I, decembrie 1870, în O.e.-A, pag. 26;

„Astăzi este recunoscut că țările cele mai prospere sunt acelea unde știința tehnologică este mai dezvoltată și viceversa... pentru România – a cărei viață economică depinde de agricultură – învățământul tehnologic, în general, și cel agricol, în special, au o importanță nu numai economică, ci și politică, națională”. idem, *Importanța învățământului agricol*, *Revista științifică*, II, iulie 1871, în O.e.-A, pag. 39

<sup>630</sup> „Astăzi ne cotopește silința altora, ne amenință a ne lua pâinea din gură prin mai măiestrite combinații; avem de-a face cu comercianții europeni, am adoptat instituțiile lor, suntem nevoiți a ne servi de polițe și de feluritele operațiuni ale bancarilor și comisionarilor; electricitatea și-a întins mreaja asupra noastră ca prin celeritatea ei să putem umple deșertul de voința noastră, sau, de nu, să poată umple alții deșertul nostru de voința lor; și spre realizarea acestor tendințe ne ocolesc pe mai multe părți locomotivele pe apă și pe uscat, mișcate de miraculoasa putere a aburului. Pentru a cunoaște legile care mișcă viața economică și pentru a înțelege marele adevăr civilizator: că, *cu cât folosim mai mult tuturilor, cu atât ne sunt și interesele particulare mai îndestulate*; pentru ca să avem o deplină cunoștință despre obiectele și mijloacele comerțului și despre modul de a conduce o asemenea întreprindere, studiul este, fără îndoială, chiar așa de trebuincios, pe cât ne trebuiește pentru a învăța orice ram al activității lucrative”. Dionisie P. Marțian, *Anale economice*, 1861, *Instrucțiunea comercială*, în O.e.-M, pag. 356 – O prezentare pe larg a opiniilor lui Dionisie P. Marțian se regăsește în lucrarea: Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae-Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria științelor în România. Științe economice*

<sup>631</sup> „Pentru a pregăti calea întreprinderilor industriale, învățământul public trebuie să poată instrui omul, să-l lămurească asupra procedeelelor și fenomenelor producției, să desrădăcineze din spiritul său prejudecățile rutinei, să-i arate, într-un cuvânt,

De radiografierea stării învățământului românesc s-au ocupat, mai cu seamă, primele trei personalități menționate. Atenția lor a fost concentrată, preponderent, asupra lipsei de ancorare în practică a noțiunilor predate în cadrul procesului didactic, supradimensionării învățământului clasic în detrimentul celui real, și îmbrățișării de către absolvenți, cu precădere, a unor ocupații neproductive.

Astfel, opinează ei, „în loc ca statul să înființeze școli de meserii în toate orașele - pentru meseriile cele mai diverse -, în fiecare oraș vedem câte un gimnaziu sau liceu, în care băieții noștri învață latinește pentru a dovedi mai bine că sunt de origine română, ba chiar și grecește pentru a traduce, în mod mizerabil, pe Homer sau pe Aristofan. În centrele cele mai mari apoi, vedem universități pentru crearea tot de oameni ce nu produc nimic, și nu aflăm nici o propunere pentru înființarea unui Politehnicum spre învățarea științelor reale. Într-o țară agricolă ca a noastră câte școli de agricultură sunt? Una, și aceea ca vai de ea; Câte ferme model? Nici una”<sup>635</sup>. Cu toate că „legea instrucțiunii publice prescrie ca în licee să se predea și elemente de economie politică, sunt ani de la promulgarea ei și nici până astăzi cuvântul de economie politică nu s-a pronunțat încă în liceele noastre. Pentru ce oare această abatere de la lege? Pentru ce elevii să fie privați de cunoștința elementară a unei științe care în timpii în care trăim trebuie cunoscută și de cel mai simplu lucrător? Pentru ce oare junii să ne vorbească de Omer și de Cicerone și nici să înțeleagă

---

calea progresului”., Nicolae Șuțu, *Despre industria manufacturieră*, în *Texte(;*), pag. 57

<sup>632</sup> „Toate meșteșugurile au ieșit din știință; adică de la oamenii cei învățați; ei au pătruns secretele naturii, ei au făcut descoperirile cele mari care au schimbat fața lumii, ei au născocit vapoarele cele mari care umblă pe gârle și pe mări, drumurile de fier, telegrafurile; uită-te la mașina aceea care bate grâul, câte șuruburi, câte roți, pare că nu e făcută de mână de om”., Ion Ghica, *Munca*, 1863, *Munca și mașinile*, în *Texte(;*), pag. 235

<sup>633</sup> „În starea de dezvoltare în care a ajuns industria, nu mai poate fi de ajuns a săvârși operațiunile mecanicește; industrialul trebuie să cunoască cauzele și efectele, trebuie să poată calcula puterile întrebuintate și rezultatul ce-l poate aștepta”., Enric Winterhalder, *Reformele trebuincioase comerțului și industriei*, Românul, IV, nr. 331, 26 noiembrie/8 decembrie 1860, *Industria cea mică sau meseriile*, în *Texte(;*), pag. 257

<sup>634</sup> „Ce putem să așteptăm de la o mașină agricolă, dacă n-avem oameni care să știe a se sluji cu dânsa?”, Ion Ionescu de la Brad, *Îmbunătățiri în agricultura noastră*, Iași, 1844, *Despre rolul muncii și al mașinilor*, în *Texte(;*), pag. 154

<sup>635</sup> Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 104

ce este o bancă, ce este moneda, ce este impozitul?”<sup>636</sup> De parcă „lumea se poate învăța, pământul se poate exploata, meseriile se pot implanta, comerțul poate lua zbor, finanțele se pot ameliora, asociațiile economice și toate interesele vitale se pot mânui numai de *poeți și avocați* dintre care cei mai buni, trecând gimnaziul, vor învăța a traduce din Omer și din Virgiliu”<sup>637</sup>.

„Citim că se decretează universități, academii, conservatoare de muzică, institute de belle-arte și alte asemenea instituții frumoase, înalte, sublime, dar cărora le lipsește fundamentul: instrucția primară și secundară. În Germania, unde numărul universităților este mai mare, chiar și în Germania - la 21 de gimnazii revine o universitate; la noi, de când pretindem a organiza, s-au creat două universități, deși avem numai două gimnazii complete, adică cu 7 clase!”<sup>638</sup> Căci, „în adevăr, ce avem ca școli profesionale? O școală de agricultură, o școală de meserii la București, o școală tehnică pentru fabricarea de instrumente agricole la Iași și o școală-fabrică anexată pe lângă școala de agricultură de la Ferăstrău (Herăstrău n.n.). Și dacă cel puțin în aceste stabilimente ar fi locuri de ajuns; din nenorocire nu sunt, căci, în toate, nu știu dacă statul întreține mai mult de două sute de elevi. Și ce sunt două sute de elevi la o populație de cinci milioane de suflete?”<sup>639</sup>

Și, întrucât „sistemul nostru școlar e, în genere, așa întocmit încât să dea țării birocrați și funcționari”<sup>640</sup> - de la școala sătească până la universitate învățându-se, într-un grad mai mare

---

<sup>636</sup> Petru S. Aurelian, *Despre importanța învățământului economiei politice*, Revista științifică, I, 15 septembrie 1870, în O.e.-A, pag. 22

<sup>637</sup> Dionisie P. Marțian, *Anale statistice*, nr. III-IV, 1860, *Revista economico-politică a anului 1860*, în O.e.-M, pag. 188

<sup>638</sup> idem, *Anale economice*, nr. 17-20, 1864, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M., pag. 247

<sup>639</sup> Petru S. Aurelian, *Dezvoltarea gustului pentru meserii. De ce trebuie să facem industrii.*, Revista științifică, III, nr. 16, 1 octombrie 1872, în O.e.-A, pag. 59

<sup>640</sup> Trebuie precizat însă, în scopul redării fidele a opiniei lui Alexandru D. Xenopol, că acesta considera, totodată, că „școlile noastre sunt, fatalmente, osândite a da naștere unor aspiranți la funcțiuni, nu atât din cauza învățăturilor ce se împart în ele, cât din pricina lipsei altor îndeletniciri productive în țară”. Alexandru D. Xenopol, *Direcțiunea învățământului nostru*, 1885, în O.e.-X, pag. 302;

Căci, explică el, „școlile pregătesc individul pentru exercitarea cutărei sau cutărei meserii: cizmăria, croitoria, stolăria sau strungăria. Dar, dacă cizmarul, când iese învățat din școală, nu-și poate câștiga pâinea, din pricină că cizmele fabricate de mașinile din străinătate sunt aproape pe jumătate mai ieftine decât acelea ce le poate produce el, cum i se poate pretinde să urmeze mai departe practicarea meseriei sale?”, idem, O.e.-X, pag. 301



sau mai mic, știința mult prețioasă de a mânuși până pentru a intra în vreo cancelarie -”<sup>641</sup>, „pentru junii noștri ce învață ceva carte singura carieră la care râvnesc este advocăția și funcțiunile publice, iar ocupațiile mai productive, precum mecanica ș.a., le lasă străinilor”<sup>642</sup>.

Însă, „răul cel mare al faptului că școlile noastre produc *aspiranți la posturi* - și nimic mai mult - este acela că scoate din sfera lor oamenii de jos, pentru a-i arunca într-o pozițiune măiestrită, pe care, apoi, nu o mai pot menține decât prin șarlatanii și coțcării, corupând astfel oamenii până în moralul lor”<sup>643</sup>.

Totuși, așa după cum remarcă plin de speranță Petru S. Aurelian, „junimea română începe a căuta învățământul profesional și, în special, pe cel agricol și mecanic”<sup>644</sup>.

## 2.2. PERSPECTIVELE

Libertatea adevărată e facultatea de-a dispune de sine însuși prin muncă și prin capitalizarea muncii. Orice stare de lucruri care nu se întemeiază pe ea e o fantasmagorie, care va dura mai mult sau mai puțin, dar se va prefăce în fum la suflarea recei realități. Bogăția unui popor stă în muncă, nu în bani. A încuraja munca, atât pe cea musculară cât și pe cea intelectuală, a o diversifica, a o crea acolo unde nu există, a da aptitudinilor naționale posibilitatea de-a se aplica, după soiul lor, la ramuri diverse de producțiune, înseamnă a construi, cu pragmatism, o economie națională solidă.

În operele marilor economiști români ai secolului al XIX-lea - printre care îi menționăm pe Petru S. Aurelian, Alexandru D. Xenopol, Dionisie P. Marțian și Ion Ghica - sunt prezente, sub un aspect sau altul și aproape în totalitate, ideile care alcătuiesc convingerile lui Mihai Eminescu privitoare atât la necesitatea înfăptuirii unui progres gradual și sigur<sup>645</sup>, cât și la rolul

---

<sup>641</sup> Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, în O.e.-X, pag. 103

<sup>642</sup> Dionisie P. Marțian, *Anale economice*, nr. 17-20, 1864, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 241

<sup>643</sup> Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 103, 104

<sup>644</sup> Petru S. Aurelian, *Dezvoltarea gustului pentru meserii. De ce trebuie să facem industrii.*, *Revista științifică*, III, nr. 16, 1 octombrie 1872, în O.e.-A, pag. 59

<sup>645</sup> „O țară nu se regenerează în fuga mare, prin surprindere, prin combinațiuni de bursă (speculații bursiere n.n.), ci prin procedarea cu tact, cu regulă, cu sistem, la dezvoltarea graduală și bine combinată a izvoarelor sale de producție. O țară nu se regenerează storcându-i capitalurile pentru a face păpușerii economice, nici dând

pe care munca îl deține în realizarea propășirii economico-sociale<sup>646</sup>. Mihai Eminescu se înscrie, astfel, în rândurile promotorilor tranziției țării noastre spre modernitate.

Pe deplin conștient de faptul că „întărirea oricărui stat, dar mai cu seamă a unui stat tânăr, atârnă de starea sa de prosperitate internă”<sup>647</sup>, Mihai Eminescu susține că realizarea acestui deziderat

---

averile sale pe mâini străine, ci întemeind, pe cât se va putea prin mijloacele locale, agricultura, comerțul și industria”., Petru S. Aurelian, *Despre penetrația capitalurilor străine*, Revista Științifică, IV., nr. 8 din 1 iunie 1873 în O.e.-A, pag. 77, 78;

Căci „o societate propășește cu atât mai repede cu cât sunt mai variate îndeletnicirile locuitorilor ei, urmând aici o lege generală a naturii, conform căreia progresul stă în deosebirea, diversificarea și combinarea mutuală a elementelor”., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 81;

De aceea, „fiecare țară (adică și România n.n.) este datoare a dezvolta în sânul ei toate soiurile de muncă permise de natura sa. A se deda unui singur fel, și încă celui mai de rând, este a se pune de bună voie în robirea străinului”., O.e.-X, pag. 189 – Opiniile lui Alexandru D. Xenopol sunt tratate pe larg în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>646</sup> „În secolul în care trăim, munca este condiția libertății”., Ion Ghica, *Munca și mașinile*, fragment din lucrarea „Munca”, 1863, text reprodus după Revista „Convorbiri economice”, București, 1879, în Texte(;) pag. 246;

„Averea unui popor nu constă în bani sau metale, nici în producția industriei indigene, nici în excedentul produselor agriculturii; ci în lucrul ce se aplică în toate ramurile producătoare ale mijloacelor de îndestulare a necesităților și trebuințelor vieții”., Dionisie P. Marțian, *Studii sistematice în economia politică. Economia socială*, Imprimeria Mitropolitului Nifon, București, 1858, în Dionisie P. Marțian, *Opere economice – Texte alese*, Editura Științifică, București, pag. 102– O prezentare detaliată a opiniilor lui Dionisie P. Marțian este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*;

Așadar „nu aurul sau argintul fac bogăția unui popor, ci munca sa. Cele două metale doar capitalizează această muncă”., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 193;

Trebuie bine înțeles că „nu banii, nici industriile manufacturiere sau producătoare, nici agricultura, ci lucrul, este elementul producției și al înmulțirii averii”., Dionisie P. Marțian, *Studii sistematice în economia politică*. în O.e.-M, pag. 101;

De aceea, „să nu căutați ca (să nu faceți astfel încât n.n.) greutatea statului (povara pe care o suportă țara n.n.) să crească cu numărul tinerilor care ies din școli, ci din contră, fiecare inteligentă să fie o bogăție nouă dobândită țării; fiecare să producă cel puțin pentru el și familia lui; luminându-ne, lepădând ignoranța și prejudecățile, rușinându-ne de incapacitate și de trândăvie și mândrindu-ne cu orice muncă, cu orice meserie ce poate da o existență onorabilă și îndestulătoare”., Ion Ghica, *Datoria tinerimii în domeniul economiei*, fragment din „Convorbiri economice”, Industria, București, 1872, în Texte(;) , pag. 243

<sup>647</sup> Mihai Eminescu, *Precară este dar...*, în Opere, vol. XI, pag. 24

presupune, înainte de toate, dezvoltarea economiei, ceea ce se poate îndeplini numai prin formularea și promovarea consecventă a unei politici economice cu obiective clare și coerente. El subliniază în acest sens: „Ideile de progres, dezvoltarea noastră economică, trebuie să fie pururea ținta noastră, pentru a ne întări înăuntru și a inspira încredere în afară ... dacă puterile de la Berlin nu ne-au garantat neutralitatea, trebuie ca noi, prin atitudinea ce vom ținea-o (strategia economică pe care o vom adopta n.n.), să nu ne depărtăm câtuși de puțin de la o politică înțeleaptă, care să nu se inspire decât (să țină cont numai n.n.) de propriile interese românești, fiindcă este o probă evidentă că o asemenea politică este singura bună pentru România, fiindcă pururea am cerut-o, fiindcă am regretat, și regretăm și astăzi, că înaltul areopag european nu ne-a asigurat, el însuși, condițiunile de existență ce le doream cu toții pentru statul nostru”<sup>648</sup>.

Astfel, așa cum evidențiază Ștefan Staicu, Mihai Eminescu „se situează net pe poziții progresiste, înțelegând prin aceasta că sensul concepției sale despre industrializare, protecționism, întărirea și dezvoltarea agriculturii, organizare și administrare, precum și independență economică, se circumscrie unei dezvoltări ascendente, burghezo-democratice, a României din a doua jumătate a secolului trecut (secolului al XIX-lea n.n.)”<sup>649</sup>.

Lui Mihai Eminescu îi era proprie o concepție general filosofică despre dezvoltare, el postulând un progres lent, gradual, lipsit de salturi, însă sigur și temeinic, strâns legat de dezvoltarea anterioară, „progresul adevărat fiind o legătură naturală între trecut și viitor, ce se inspiră din tradițiile trecutului și înlătură inovațiile improvizate și aventurile hazardate”<sup>650</sup>. De aceea, el susținea că poporul românesc va putea propăși numai dacă va adopta o politică economico-socială concordantă cu tradițiile sale istorice<sup>651</sup>. Trebuie reținut că „progresul nu se improvizează prin comotțiuni violente, el fiind opera înceată și înțeleaptă a timpului”<sup>652</sup>; iar „cine-și închipuie că ar putea progresa prin salturi nu face alta decât a da înapoi”<sup>653</sup>.

---

<sup>648</sup> idem, <<Presa>> în numărul de ieri..., în Opere, vol. XI, pag. 51

<sup>649</sup> Ștefan Staicu, op. cit., pag. 1

<sup>650</sup> Mihai Eminescu, *Un nou program*, în Opere, vol. XI, pag. 18

<sup>651</sup> ibidem

<sup>652</sup> idem, *Credem necesar...*, în Opere, vol. XIII, pag. 55

<sup>653</sup> idem, *Revista statistică*, în Opere, vol. IX, pag. 184

„Militând pentru dezvoltarea capacităților de producție - reliefează Ștefan Staicu - Eminescu a intuit că impulsul progresului economic îl constituie nevoile mereu crescânde ale omenirii. Când o societate contractează necesități noi, ea trebuie să-și creeze aptitudini pentru a le putea satisface. Progresul economic nu se realizează de la sine, ci presupune o politică economică înțeleaptă din partea statului. O astfel de politică se concretizează, printre altele, prin realizarea unei proporții juste între consum și acumulare, prin investiții eficiente, rentabile, prin valorificarea superioară a bogățiilor solului și subsolului”<sup>654</sup>.

Considerând munca drept factor determinant al propășirii economico-sociale și temelie a statutului meritoriu al omului în societate<sup>655</sup>, Mihai Eminescu a subliniat: „Munca este însăși esența proprie a universului văzut. De aceea, tot ce se mișcă și muncește se dezvoltă, tot ce nu muncește degenerază”<sup>656</sup>. Și argumentează: „niciodată o vorbă nu poate înlocui o realitate, niciodată o frază a culturii nu e echivalentă cu munca reală a inteligenței și mai ales cu *întărirea propriei judecăți - care e cultura adevărată* -, niciodată fraza libertății nu e echivalentă cu libertatea adevărată - care e facultatea de a dispune de sine însuși prin muncă și prin capitalizarea muncii –”<sup>657</sup>; „Nici ziare, nici legi, nici academii, nici o organizație (organizare socială n.n.) asemănătoare cu cele mai înaintate, nu sunt în stare a înlocui munca, și o stare de lucruri ce nu se întemeiază pe ea e o fantasmagorie, care va dura mai mult sau mai puțin, dar se va preface în fum la suflarea recii realități”<sup>658</sup>. „Temeiul unui stat e munca. Bogăția unui popor stă în muncă, nu în bani. Ea (bogăția n.n.) nu este în aer sau în pământ, ci în brațe, și unde lipsesc brațele sau calitatea producției e proastă, nu poate fi nici vorba măcar de țară bogată”<sup>659</sup>. Și, întrucât „nimeni nu mai crede în povestea glumeață a unui progres de pe saltea,

---

<sup>654</sup> Ștefan Staicu, op. cit., pag. 1

<sup>655</sup> Mihai Eminescu, <<Pseudo-Românul>> *ne cere...*, în Opere, vol. XIII, pag. 120; idem, *Ni se pare că vorbim...*, în Opere, vol. XII, pag. 172; idem, *Dacă vorbim de adunătura...*, în Opere, vol. XIII, pag. 304

<sup>656</sup> idem, *E învederat că reforma electorală...*, în Opere, vol. XIII, pag. 288

<sup>657</sup> idem, *Un nou program*, în Opere, vol. XI, pag. 18

<sup>658</sup> idem, *Cu ocazia dezbaterii asupra proiectului de buget...*, în Opere, vol. IX, pag. 292

<sup>659</sup> idem, *Ilustrații administrative*, în Opere, vol. X, pag. 25

fără corelatul muncii musculare și intelectuale<sup>660</sup>, „a încuraja această muncă, a o diversifica, a o crea unde nu există, a da aptitudinilor naționale libertatea de-a se aplica după soiul lor la ramuri diverse de producțiune<sup>661</sup>, înseamnă a construi cu pragmatism o economie națională solidă.

Opiniile lui Mihai Eminescu despre propășirea principalelor ramuri ale economiei românești, se constituie într-o viziune cuprinzătoare cu privire la înscrierea țării pe calea dezvoltării moderne.

### **2.2.1. Industria**

**Munca agricolă e grea și fără spor mare. Munca industrială e ușoară și cu spor, virtualier cel puțin, nemărginit. Sectorul industrial și cel agricol sunt polii inseparabili ai existenței naționale și propășirii economice a statului. Industria și manufactura sunt corelatul unei dezvoltări agricole sănătoase. Industrie fără protecție nu se poate înființa, iar neatarnare politică fără industrie proprie puternică nu poate exista. Țările dezvoltate industrial proclamă libertatea comerțului internațional, dar recurg la măsuri de sprijinire a industriei proprii.**

Chestiunea dezvoltării industriei românești a stat în atenția unei pleiade de prestigioși economiști, atât promotori ai protecționismului - Alexandru D. Xenopol, Dionisie P. Marțian, Petru S. Aurelian, B.P. Hasdeu -, cât și adepți ai liberalismului - de orientare liberal-democrată: Ion Ghica, Enric Winterhalder; și de orientare liberschimbistă agrarian-conservatoare: Ion Strat ș.a..

Dacă promotorii protecționismului și cei ai liberalismului de orientare liberal-democrată considerau, asemenea lui Mihai Eminescu, necesară înscrierea economiei țării pe calea dezvoltării industriale - diferențiindu-se unii de alții doar prin argumentele prezentate în susținerea necesității și oportunității respectivei dezvoltări -, cei ai liberalismului de orientare liberschimbistă agrarian-conservatoare recunoșteau importanța propășirii industriei, dar o considerau realizabilă într-un orizont de timp mai mult sau mai puțin îndepărtat.

P. S. Aurelian, D. P. Marțian și A. D. Xenopol militau în favoarea demarării cât mai curând posibil a dezvoltării marii

---

<sup>660</sup> idem, *Mulți presupun...*, în Opere, vol. XIII, pag. 48

<sup>661</sup> idem, *De cățiva ani încoace...*, în Opere, vol. XIII, pag. 173

industrii<sup>662</sup> - în mod treptat<sup>663</sup> și în condiții de protecție vamală

---

<sup>662</sup> „Lipsa unei industrii naționale este, în timpul de față, o cauză de slăbiciune economică pentru țară, iar în viitor o amenințare pentru interesele sale cele mai vitale”. Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română față cu libertatea comerțului de importățiune*, Precuvântare, Tipografia Academiei Române, București, septembrie 1881, în O.e.-A, pag. 185;

„Astăzi, afară de câteva excepții, nu credem să se afle români care să nu înțeleagă că țara noastră a ajuns în pozițiunea de a-și crea o industrie”. idem, *Necesitatea întemeierii industriei române*, Revista *Economia rurală*, anul I, nr. 11 din 10 august 1876, în O.e.-A, pag. 115;

Întrucât „popoarele, spre a fi avute, trebuie să câștige bani mulți și, spre a câștiga bani mulți, trebuie să poarte negoț extern – pentru ca să importe de la alte popoare cât se poate mai mult metal nobil – este necesar a se favoriza industria manufacturală, care produce obiecte de export; iar agricultura și alte întreprinderi care produc materii crude, să se considere de o însemnătate secundară, fiindcă produsele lor sunt prea grele și prea voluminoase pentru transportarea în departe”. Dionisie P. Marțian, *Studii sistematice în economia politică. Economia socială*, în O.e.-M, pag. 94 – Opiniile lui Dionisie P. Marțian sunt prezentate pe larg în lucrările: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. Culegere de studii; și Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae Văleanu, Ion Bulborea, *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice*, Editura Academiei Române, București, 1997;

„Pe când în țara industrială toată lumea câștigă mult, în țara agricolă toată lumea câștigă puțin, deoarece munca agricultorului, care produce numai lucruri brute, este brută, de rând, poate fi făcută de oricine, cu puțină rutină și fără nici un fel de învățătură. Munca industrială, fiind inteligentă, trebuie studiu pentru a se putea deprinde cu ea; este mai grea, mai fină și, prin urmare, mai bine plătită. De aceea, țările agricole vor da cantități enorme de muncă brută pentru o câțime foarte mică de muncă inteligentă; țara agricolă dându-și toată munca locuitorilor ei în schimb pentru o mică porțiune din munca țărilor industriale. Acesta este un rău foarte mare, căci un popor nu poate propăși decât în proporție cu ceea ce produce; dacă producția va fi așa de proastă încât să trebuiască întrebuițată, toată, pentru a plăti o porțiune minimă din munca altor țări, atunci el nu va putea aplica puterile sale în alte direcțiuni, și anume în acelea care dau naștere progresului, și deci va rămânea îndărăt. Încât, vedem că chestiunea industriei într-o țară nu este numai o chestiune de câștig, ci și o chestiune de civilizație”. Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 85, 86;

„Introducerea industriei la noi în țară este singurul mijloc de a înlătura criza ce ne amenință cu ruina economică”. idem, *Ancheta industrială*, Revista *Economia națională*, an IX, nr. 21 din 20 mai 1885, în O.e.-X, pag. 305 – O prezentare detaliată a opiniilor lui Alexandru D. Xenopol este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. Culegere de studii.

Căci, foarte lapidar spus, „o țară curat plugară este fatalmente expusă unui singur bici de pieire, împletit din trei calamități solidare: mizerie agricolă, servitute internă, robie externă. Toate acestea mai mult sau mai puțin, potrivit cu doza mai mică ori mai mare a ingredientului manufacturar”. Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Agricultura și manufactura*, Traian, I, în Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Studii și articole de economie politică*, Editura Saeculum I.O., București, 2002, pag. 104

acordată de stat<sup>664</sup> -; I. Ghica și E. Winterhalder propuneau făurirea

<sup>663</sup> „Pentru a întemeia industria într-o țară trebuie să se înființeze, treptat, acele fabricațiuni care pot trăi și prinde rădăcini în popor, devenind un mijloc de trai pentru dânsul. Aceasta nu împiedică înființarea de stabilimente mari industriale; însă, noi trebuie să înființăm, deocamdată, industrii potrivite cu trebuințele, cu aptitudinile, cu starea socială și economică a poporului român. Numai urmând astfel putem așeza industria română pe temelii solide și nestrămutate”, Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*, Tipografia Academiei Române, București, septembrie 1881, în O.e.-A, pag. 188;

Dionisie P. Marțian a fost preocupat, foarte mult, de „posibilitatea întemeierii treptate a unora din ramurile industriei grele, convins fiind că aceasta înlesnește – dând baza materială – dezvoltarea edificiului nostru industrial, pe care-l voia înălțat pe temelii sigure”, Dionisie P. Marțian, O.e.-M, Studiu introductiv de Costin Murgescu, pag. 37;

El scria în acest sens: „Guvernele noastre n-au sămănat până acum nimic pentru a culege dezvoltarea întreprinderilor mari. Cu cât mai mult statul a ținut în scutece aceste puteri, cu atât mai apriată (neapărată n.n.) este datoria sa de a îngriji de toate ele nu trebuincioase pe care ele nu s-au deprins a și le câștiga”, Dionisie P. Marțian, *Prezentul și viitorul exportului de grâne al României*, Anale economice, nr. I – IV, 1862, în O.e.-M, pag. 406;

„Când vom ajunge ca *triumful mecanic* să zguduie tradiționala stagnațiune a lucrării pământului României?, idem, *Trebuințe române în lumina expozițiunii universale din London* (anul 1862), Anale economice, nr. I – IV, 1862, în O.e.-M, pag. 394 „Până ce fierul și cărbunii de piatră nu se vor exploata în loc (în țară n.n.) starea noastră materială nu se poate îndrepta”, O.e.-M lar întrucât „se crede, și nu fără drept cuvânt, că starea tipografiilor într-o țară este atestatul cel mai infailibil despre gradul cultural al națiunii, guvernele din țări unde, încă, industria privată nu a ajuns la gradul ca să înființeze asemenea întreprinderi model prin unitele puteri ale asociațiunilor, cred (consideră n.n.) că e o datorie de a susține onoarea națiunii prin instituirea de către statul însuși a unui astfel de stabiliment”, idem, *Lipsa de tipografii în România*, Anale economice, nr. V-VIII, 1861, în O.e.-M, pag. 301; Și nouă, românilor, „trebuințele tipografice ni se sporesc din zi în zi”, idem, *Manufactură și arte*, Anale economice, nr. V-VIII, 1861, în O.e.-M, pag. 284

Alexandru D. Xenopol, la rândul său, opina: „Înființarea unor fabrici la noi nu poate avea, deocamdată, de țintă exportarea produselor, ci punerea poporului nostru în stare de a-și mulțumi, pe cât poate el singur, trebuințele sale... Va trebui să începem în dezvoltarea industrială prin ultimele rezultate la care au ajuns popoarele apusene, prin industrii mari, pentru a dezvolta apoi pe cea mică, întrucât va fi cu puțință, la adăpostul lor”, Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 180, 181

<sup>664</sup> „Popoarele înapoiate, între care figurăm și noi, nu pot ajunge să-și creeze o industrie decât adoptând, între alte mijloace, un sistem vamal prin care să ocrotească producțiunea națională contra națiunilor mai înaintate – sistemul prohibitiv și protector”, Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*, în O.e.-A, pag. 212;

„Pentru națiunile care simt trebuința de a avea o industrie, regimul protector aplicat cu înțelepciune este unicul mijloc prin care se poate face educația industrială a națiunii”, idem, *Economia rurală*, anul I, nr. 11 din 10 august 1876, în O.e.-A, pag. 120;

„Să nu se creadă că pentru a crea industria s-ar propune să se izoleze țara de restul lumii; o asemenea procedare ar fi antieconomică și antinațională. Se va urma cum s-a urmat și în alte state, adică: pe cât timp industria noastră va fi în întâia perioadă a dezvoltării sale, protecția ce i se va acorda trebuie să fie foarte moderată; această protecție se va spori treptat (proporțional n.n.) cu sporirea capitalurilor intelectuale și materiale ale țării, cu întinderea învățământului profesional, cu dezvoltarea spiritului de întreprindere și, chiar și în cazul acesta, nu este necesitate ca să se protejeze toate industriile; se va căuta a se încuraja acele industrii care prin importanța produselor lor au mai multă înrăurire asupra progresului economic al țării”. ibidem, pag. 117;

„A predica libertatea schimbului, se cuvine popoarelor industriale care, după ce, prin măsurile cele mai prohibitive, au ajuns a avea o industrie națională ce poate înfrunta orice concurență, acum îndeamnă pe alții a nu le imita, ci a cumpăra prisosul producției lor”. Dionisie P. Marțian, *Duana. Geneza și urmările desființării totale a taxei de export*, Anale economice, I-IV, 1862, în O.e.-M, pag. 443;

„Pentru că avantajele nu mai sunt de partea noastră, ci de partea țărilor civilizate; număr, dibăcie, știință, mașini ce economisesc munca, etc., toate acestea fac ca noi să nu putem produce, deodată, tot așa de bine și tot așa de ieftin ca țările străine. Până când vom fi în stare să facem aceasta, va trebui, în *dauna publicului*, să scumpim produsele industriei străine, prin taxe impuse la frontieră, pentru a face mai avantajoasă cumpărarea produselor analoge ale industriei noastre. Publicul va cumpăra deocamdată mai scump și mai rău; însă aceasta nu va fi pentru mult timp; cu un mic sacrificiu în prezent vom scăpa viitorului nostru”. Alexandru D. Xenopol, *Convorbiri economice de Ion Ghica*, recenzie publicată în revista „*Convorbiri literare*”, an IV, nr. 17 din 1 noiembrie 1870, în O.e.-X, pag. 300;

Însă, „ar fi periculoasă înșelare de a aștepta viitorul unei industrii în România (doar n.n.) de la înființarea unor taxe protecționiste și, deci (trebuie n.n.) de-a(;) îngrijii d-a (ne n.n.)întemeia industria(;) prin (aproape n.n.) singurul mijloc învoit de pozițiunea noastră politică: protecțiunea internă. Ea constă în preferarea produselor indigene chiar când, la început, ele sunt inferioare și scumpe față de cele străine. Acest fel de protecțiune, după firea sa, nu poate fi pusă în lucrare decât de stat și de celelalte organe ale societății ce atârnă de el: județe, comune, spitale, școli publice și private, penitenciare și alte așezăminte analoge, cărora, fiind ocărnuite prin legi, regulamente, statute, li se pot impune, pentru binele comun, asemenea jertfe”. idem, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 178

<sup>665</sup> „România este destinată, prin natură, la agricultură; agricultura este principala sorginte a avuției noastre. Aceasta nu exclude industria și comerțul, dar face ca și una și alta să atârne de dezvoltarea agriculturii. Industria este condiționată prin produsele pământului și nu se poate exercita pe alte materii decât pe cele ce le producem în țară. Întrucât la noi lipsesc mașinile, manopera este mai scumpă decât în orice altă țară, iar dobânda capitalului este atât de mare, ar fi o nebulnie să ne gândim acum la o industrie care ar lua materii prime străine și le-ar preface în produse industriale pentru export. Nu putem dar avea în condițiile actuale decât acele industrii ale căror materii prime le produce pământul nostru și pentru care găsim în țară o consumațiune destul de întinsă”. Enric Winterhalder, A.i.c., în *Texte* (:), pag. 261;

„Nu voim însă a mărgini activitatea industriei naționale exclusiv (doar n.n.) la consumațiunea internă; cu cât va prinde rădăcini mai solide, cu atât va crește, va înflori și va produce fructe mai bune. Ne aflăm prin pozițiunea geografică la porțile



astfel șansele de realizare într-un orizont de timp nedefinit -; iar N. Șuțu o considera, în principiu, necesară - recunoscându-i explicit contribuția determinantă pe care a avut-o în propășirea economico-socială a altor țări -, dar pe termen scurt imposibilă<sup>666</sup> - apreciind drept utilă doar dezvoltarea, în condiții de

---

Orientului. În vecinătatea noastră se află țări mai puțin înaintate decât noi în cultură, care vor oferi industriei noastre debușeuri apropiate și sigure; ele vor cumpăra, cu plăcere și de preferință, articolele române mai cu seamă când vor fi dobândit, prin soliditatea și buna calitate a lor, un bun renume, căci cine nu preferă a cumpăra sub condiții egale trebuințele sale de la vecin, de la care și le poate procura îndată și cu cea mai mare înlesnire. Se înțelege că vorbim aici de epoca în care stabilimentele noastre vor fi ajuns la o supraproducție; deocamdată suntem încă departe de acea epocă”. idem, *Industria și meseria, Românul*, XXV, din 11 decembrie 1881, în *Texte(;)*, pag. 265, 266;

„Starea de tranzițiune, temporara oprire a libertății schimbului, nu-mi pare a fi o necesitate; din contră, cred că este mai mult un obstacol la dezvoltarea născândeii industriei și că, sistema numită protecționistă este vătămătoare și poate fi înlocuită, mai bine, printr-o sistemă de încurajare, care lasă concurenței mână liberă de a-și exercita puternica ei stimulațiune. Să fim bine încredințați că: o industrie care nu poate susține concurența cu străinătatea, este o industrie contra naturii, n-are vitalitate, și toate măsurile protecționiste, toate prohibițiunile sau tarifele duanare, nu vor produce vreun alt efect decât acela să o mențină într-o stare eternă de copilărie, să-i păstreze o existență silită, meșteșugită, fără putere și fără vitalitate”. idem, A.i.c., în *Texte (;*), pag. 253;

„Tot ce poate pretinde industria națională de la guvern este încurajarea, manifestată prin exemplul său, adică îndestulând necesitățile statului de articolele de care are trebuință și care se produc în țară, exclusiv (numai n.n.) de la fabricile indigene, pe cât sunt în stare a le satisface; prin favorizarea instituțiilor de credit; prin dezvoltarea mijloacelor de comunicațiune și prin încheierea de tratate de comerț cu acele țări care ne pot oferi debușeuri”. idem, *Industria și meseria, Românul*, XXV, din 11 decembrie 1881, *Texte(;)*, pag. 267 – Detalierea concepției lui Enric Winterhalder este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*;

Ion Ghica „nu a contestat în principiu utilitatea unei mari industrie”, Ivanciu Nicolae Văleanu, op.cit., pag. 334; Dimpotrivă, așa cum deja am menționat, era încredințat că „industriile care ar prelucra anumite materii prime agricole ar avea o mare utilitate pentru economia națională”. Ion Ghica, *Decăderea meseriilor din București*, din *Convorbiri economice*, ed. III, București, 1879, în *Texte(;)*, pag. 245;

„Concurența nu este o vătămare, din contră, este o îmboldire puternică care împinge la progres, la perfecționare; industria națională fiind apărută de orice concurență ajunge la stagnațiune, nu mai face nici un progres, din contră, înapoiază, căci tot ce nu merge înainte se dă înapoi (regresează n.n.). Nici un bun patriot nu poate voi s-avem o industrie de care să ne fie rușine, care nu poate sta pe picioarele sale, și nu se poate susține prin propriile sale puteri, ci are trebuință de sprijinul unor taxe care exclud orice concurență. Lipsind puternicul stimulent al concurenței nu vom avea niciodată o industrie solidă”. Ion Ghica, *Industria și meseria*, în *Texte(;)*, pag. 266

<sup>666</sup> „Industria dominantă a Moldovei este munca pământului, iar cu resursele pe care le posedă și cu debușeul său la Dunăre, ea ar putea aspira să între pe calea pe

liber schimb cu străinătatea<sup>667</sup>, a unor industrii de prelucrare a bogățiilor minerale<sup>668</sup> și a roadelor agriculturii<sup>669</sup>.

---

care au precedat-o națiuni mult mai slabe și care, azi, sunt incomparabil mai avute. De aceea, în starea actuală de lucruri, nici nu trebuie să ne gândim să ne aruncăm orbește în întemeierea de mari întreprinderi manufacturiere. Iată motivele: pentru ca o manufactură să fie profitabilă pentru țara care o posedă, ea trebuie să poată vinde consumatorilor săi produsele sale la un preț mai redus decât se vând produsele similare importate. Trebuie, deci, ca această manufactură să egaleze procedeele economice perfecționate ale națiunilor manufacturiere.

Acestui progres al manufacturilor i se opun trei cauze principale: starea înapoiată a artelor mecanice, insuficiența capitalurilor și instituțiilor de credit, rețeaua restrânsă a căilor de comunicație”. Nicolae Șuțu, *Despre industria manufacturieră*, în *Texte* (:), pag. 55-57;

Același N. Șuțu este, însă, cel care, schimbându-și cu 180 de grade punctul de vedere anterior prezentat – doar în privința nonnecesității întemeierii industriei mari, nu și în aceea a caracterului nociv al măsurilor protecționiste –, a afirmat: „Întemeierea de întreprinderi industriale nu va fi numai de un imens interes material pentru Moldova. Aceasta este dictată și de considerații morale de o mare importanță. Sunt atâtea persoane fără ocupație care-și petrec viața în trândăvie și în toate urmările acesteia care sunt o povară pentru societate și guvern. Aristocrația, având ceva de făcut, se va dezgusta repede de viața contemplativă, iar proletariatul nu va mai căuta în slujbele publice o soluție pe care acestea nu le-ar putea-o da. Rezultă de aici că industria manufacturieră ar trebui încurajată în Moldova. Unul dintre mijloacele de încurajare este crearea unor stabilimente susținute de stat și gestionate pe contul său. Dând un exemplu de exploatare, arătând că se pot obține rezultate și deșteptând, printr-un învățământ preparator bine dirijat, emulația, interesul, activitatea industrială, intervenția guvernului să roade de o utilitate incalculabilă”. ibidem, pag. 59

<sup>667</sup> „Dacă pentru a cumpăra 100 de coți de postav lucrat în țară, cumpărătorii acestei mărfi trebuie să folosească valoarea a 100 kg de grâu, dar nu le trebuie decât pe jumătate ca să cumpere acest postav din străinătate, nu este evident că cealaltă jumătate, sustrasă consumului și economisită, rămâne în profitul țării? Prin urmare, măsurile prohibitive nu îmbogățesc o națiune; dimpotrivă, ele contribuie a-i scădea economiile”. idem, *Despre industria manufacturieră*, fragment din *Notions*(:), în *Texte*(:), pag. 58

<sup>668</sup> „Câte materii prime neexplorate nu așteaptă capitalurile și întreprinzătorii industriali care să le pună în valoare? Mine de fier neexploatate, promițând o exploatare din cele mai ușoare și mai lucrative, sunt în măsură a face concurență forjelor de la Iacobeni, care nu mai găsesc minereu decât la adâncimi sau în localități unde extragerea este foarte costisitoare. Caolinul și nisipul pentru sticlă, existente în țară, ar putea aproviziona fabricile de sticlă și faianță, ale căror produse de uz comun ar trebui să asigure prosperitatea unor asemenea stabilimente”. ibidem, pag. 58, 59

<sup>669</sup> N. Șuțu, așa cum deja am specificat, era de părere că „în țara noastră existau numai premisele dezvoltării unor industrii – morărit, prelucrarea pieilor, a inului, fabrici de zahăr, de spirt – dependente de agricultura comercială moșierească”. Ivanciuc Nicolae Văleanu, *Tratat de doctrine economice*, Editura RAMO, București, 1996, pag. 333;

„De acum înainte, lâna trimisă dincolo de frontierele noastre pentru a ne reveni transformată în stofă, ceara care ne e retrimisă ca lumânări, vor putea fi fabricate în

Opțiunea promotorilor protecționismului pentru dezvoltarea industrială a României este nuanțată: P. S. Aurelian preconiza, pentru început, dezvoltarea ca sistem a industriei mici și mijlocii, fără a exclude înființarea unor stabilimente mari de tip fabrică; A. D. Xenopol propunea dezvoltarea industriei mari ca sistem, de la început, și la adăpostul ei dezvoltarea celei mici; D. P. Marțian nu stabilea o ordine de prioritate între dezvoltarea industriei mari și a celei mici, ci milita pentru dezvoltarea lor simultană.

Reprezentanții tuturor celor trei orientări doctrinare menționate - protecționistă, liberal-democrată și liberschimbistă agrarian-conservatoare - se pronunțau favorabil dezvoltării micii industrii, recunoscându-i necesitatea<sup>670</sup> și formulând propuneri concrete destinate propășirii acestui tip de activitate<sup>671</sup>.

---

țară, în astfel de condiții ca să poată fi vândute consumatorilor cu un preț mai redus, încât concurența străină să fie înlăturată; Numai prin acest mijloc se deschid și se câștigă izvoare de bogăție pentru o națiune”. Nicolae Șuțu, *Despre industria manufacturieră. Despre situația industrială*, fragment din *Notions(;) în Texte(;)* , pag. 58, 59

<sup>670</sup> „Interesul țării noastre este de a introduce industria domestică în orașe și sate, în mănăstiri, școli profesionale și penitenciare; țăranii cu familiile lor, pe lângă cultura pământului, trebuie să se îndeletnicească, când le prinosesește timpul, mai cu seamă iarna, cu vreo fabricațiune care se va potrivi mai mult cu împrejurările localității. Introducerea industriei în satele noastre, între altele: va îmbunătăți pozițiunea cultivatorilor; va permite să se prefacă în obiecte fabricate mulțime de materii prime pe care le exportăm până la graniță spre a primi fabricate de la cultivatorii din Transilvania și aiurea; va da de lucru populației rurale care pierde atâta timp prețios peste an neavând de lucru; va emancipa, în parte, țara de îndatorirea de a aduce din afară până și cele mai neînsemnate obiecte fabricate; va forma o personal prețios pentru fabricile ce se vor înființa (:) în țară; va contribui să creeze o industrie cu adevărat națională în România; va contribui la înaintarea agriculturii”. Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*, în O.e.-A, pag. 195;

„Afară de această considerațiune vom mai observa că sunt o sumă de industrii care, prin firea lor, sunt destinate a se practica în mare parte după sistemul domestic; astfel sunt industriile de lux, industria metalelor, ornicația ș.a.”, *ibidem*, pag. 191;

„Nu este decât un singur mijloc, care trebuie numaidecât îmbrățișat, dacă nu voim să pierim, anume acela de a introduce în țara noastră toate acele ramuri de industrie care se țin de agricultură, adică să înființăm pretutindeni, și cu mai mare deplinătate, toate industriile agricole cu puțință. Întemeierea industriilor legate de agricultură va da, mai cu seamă, un mare avânt agriculturii însăși, și anume: prin varierea culturii pământului, micșorând riscurile pierderilor, prin împărțirea lor pe mai multe feluri de culturi; prin mijlocirea prefacerii în țară în produse industriale fabricate, a produselor brute ale pământului.

Varierea culturii va putea aduce prefacerea culturii extensive, care ruinează pământul, în cultură intensivă, care îi economisește puterile. Înființarea industriilor agricole ne-ar scăpa de un greu bir pe care îl plătim străinătății. Așa, bunăoară

---

(economia s-ar realiza prin aceea că s-ar produce în țară n.n.): zahărul în care am prefăce sfecelele culese de pe ogoarele noastre, hârtia în care s-ar prefăce pasta extrasă din lemnele noastre, fosforul, cleiul, frânghiile, lăptăriile și țesăturile făcute din in și cânepă sau din lână oilor”., Alexandru D. Xenopol, *Industria berei și impozitul*, (în colaborare cu V.C. Buțureanu), Stabilimentul grafic I.V. Socec, București, 1895, în O.e.-X, pag. 248, 250;

„Nu vom putea perfecționa cultura pământului fără a introduce în țară și o industrie, cel puțin aceea a uneltelor necesare pentru acea cultură; apoi, prin perfecționarea culturii pământului, se vor crea, neapărat, cultivatorilor trebuințe noi, ce nu și le pot procura decât prin intervenirea industriei și a comerțului; chiar și transformarea produselor brute în marfă, adică în obiecte de comerț și transportarea lor, necesită o industrie specială”., Enric Winterhalder, *Moneta română*, *Românul*, II, 16 noiembrie 1863, în Texte(;), pag. 266;

„Pentru a mări bogățiile țării, guvernul moldovean trebuie să încurajeze introducerea anumitor ramuri de industrie, care să preceadă sau să acompanieze marile operații. Numai prin acest mijloc se deschid și se câștigă mijloace de bogăție pentru o națiune”., Nicolae Șuțu, *Despre industria manufacturieră*, în Texte(;), pag. 58

<sup>671</sup> „Industria domestice existente, fiind practicate după metode vechi și costisitoare, pentru a le perfecționa, guvernul trebuie să aducă maeștri străini, cu scopul de a-i învăța pe ai noștri. Astfel, spre exemplu, pentru țesutul postavurilor ordinare, al pânzeturilor, al țesăturilor tricotate, se vor așeza maeștri străini în comunele cele mai importante, cu îndatorirea de a învăța pe țărani și târgoveții noștri meseria lor. Specialitatea acestor școli profesionale practice va fi după localități; în comunele unde se lucrează rotăria, precum sunt nenumărate sate în comunele muntoase, se va da preferință școlilor de rotărie și de tâmplărie de rând; acolo unde se cultivă mai mult in și cânepă se vor prefera școlile de țesut pânzeturii și de fabricat dantelărie și frânghierie; unde se cresc gândacii de mătase se vor înființa ateliere pentru fabricarea panglicilor; în localitățile unde se produce lână multă se vor face ateliere pentru țesutul stofelor de lână, a păturilor și plocatelor, pentru fabricarea pălărilor și altele.

După învățarea meseriei, se vor căuta mijloace pentru a înlesni lucrătorilor instrumente și unelte perfecționate, ca acelea ale maeștrilor învățători. Se vor împărți, spre exemplu, războaie cu spata lată pentru țesutul postavurilor și pânzeturilor, după cum sunt acelea cu care lucrează postăvarii sași din Transilvania și pânzarii din alte țări. Procurarea uneltelor și instrumentelor este o urmare a învățării unei meserii, căci, în zadar ar învăța țărăncile noastre să țasă postav de Brașov dacă vor întrebuința războaie cu care se țese dimia.

Nu înțeleg ca instrumentele să se dea gratuit; se pot însă credita meseriașii până ce le-ar putea plăti. Pe de altă parte, cu ocazia concursurilor de agricultură și industrie, s-ar putea împărți ca premii unelte și instrumente, iar nu bani.

Fiindcă maeștrii străini nu pot să rămâie toți în țară și, afară de aceasta, ar costa prea mult întreținerea lor potrivit cu mulțimea trebuințelor noastre, guvernul, județele și comunele avute să înființeze școli normale, în care să se formeze învățători și învățătoare de meserii pentru satele și orașele noastre. Învățarea meseriilor se poate introduce cu mare înlesnire în mânăstirile de maici și de părinți. Maicile țes stofe admirabile de bumbac, de lână și de mătase; cu puține cheltuieli mânăstirile lor ar putea deveni niște adevărate școli normale pentru industriile țesutului. În școlile populare de fete, introducerea a diferite industrii ar îndeplini

---

(rezolva n.n.) o lipsă adânc simțită din sistemul nostru de învățământ. Eu cred că ar fi mai de folos să învețe țesutul stofelor și alte fabricațiuni decât să coasă chipuri pe canava. Orfelinatele și azilurile, când se vor înființa, trebuie organizate ca școli profesionale pentru agricultură și meserii. În fine, penitenciarele de tot felul pot deveni stabilimente moralizatoare și productive când ar fi înzestrate cu ateliere pentru deosebite meserii.

Pentru a da, cât se poate, o mai puternică impulsie dezvoltării industriei naționale, deodată cu organizarea învățării profesionale, să se înființeze în capitala României o *Societate centrală pentru încurajarea industriei naționale*, la care să ia parte nu numai specialiștii, ci toate persoanele care se interesează de prosperitatea industriei noastre. În afară de Societatea centrală, se vor înființa societăți județene pentru același scop, care, deși independente, vor sta în legături strânse cu cea din București. Misiunea acestor asociațiuni ar fi încurajarea, pe toate căile, a producției industriilor locale; ele ar da exemplul preferinței ce trebuie acordată obiectelor de fabricațiune română; ele ar organiza expoziții industriale, societăți cooperative de producție și consum.

În plus, tot ce se cumpără cu bani publici, fie pentru armată, fie pentru internatele statului, fie pentru impiegați de toată mâna care poartă uniformă, să se ia din țară, afară de acele obiecte care nu s-ar putea fabrica pe loc (adică pe teritoriul țării n.n.).

Însă, eu unul, mă răzım în această sistemă de a crea industria națională nu numai pe consumațiunea statului, dară și pe cea a particularilor. Sunt încredințat că românii, din simț de patriotism, se vor întrece în a purta veșminte naționale; că toți, de la mic la mare, vor prefera alburile de masă indigene, ciorăpăria și toate obiectele tricotate în țară vor fi mai căutate decât acele fabricate, din vechituri, în unele din fabricile străine”, Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*, în O.e.-A, pag. 214-217;

„Industriile casnice ce s-ar putea înființa, ar fi: *torsul cânepii*, al inului și al lânii, ale căror fire ar putea alcătui și un obiect de export; țesutul acestor fire în pânze sau materii (materiale n.n.) mai groase de lână; *răsucitul* lor în frânghii, sfoară, ață, baiere de lână. Alte două industrii sau, mai bine zis, culturi industriale pentru timpul verii ar fi creșterea *albinelor* și a *viemilor de mătase*. Numărul acestor industrii nu este mare, ele însă au avantajul de a fi foarte generale și de a putea fi, deci, introduse mai în toată țara, încât rezultatele dobândite de la înflorirea (ca efect al înflorii n.n.) lor nu pot fi fără însemnătate. Pentru a reintroduce aceste industrii în deprinderile poporului, ar trebui luate mai multe măsuri.

Întâi ca primăriile să-și procure un număr de stative și războaie perfecționate, precum și aparate de tors, de răsucit frânghii sau sfoară, nu mai puțin un număr de stupi sistemul nou; și sămânță de gândaci de mătase, pe care să le cedeze locuitorilor pentru plată în rate mici. Tot la acele primării, sau măcar la capitalele de județ, să existe câțiva meșteri care să fie îndatorați a merge prin comune și a învăța, pe cei doritori, aceste deosebite meșteșuguri și culturi.

Astfel ar fi puși țărani în puțința de a se deda la ocupațiuni industriale.

Pentru a se trezi interesul spre asemenea ocupațiuni, primăriile sau statul să propună premii, deocamdată tuturor acelor care se vor deda la dănsule, premii mici, dar care pentru oamenii săraci nu încetează de a avea însemnătate. Cu timpul, suma afectată pentru premii să se împartă la mai puțini, acei ce vor fi produs rezultate mai satisfăcătoare, și atunci premiile să se prefacă, pe cât se va putea, în obiecte folositoare.

---

Pentru introducerea acelor industrii ce nu pot lua forma casnică, precum cărămidăria, olăria, sticlăria, pregătirea mobilelor și a trăsurilor, stoarcerea uleiului, facerea cleiului, a săpunului, a lumânărilor, măcinarea făinii de lux, pregătirea scrobellei și a pastelor făinoase, aceea a conservelor alimentare și a spiriturilor distilate ce s-ar putea aclimatiza la noi în țară, trebuie luate, pentru fiecare industrie, măsuri aparte (în sens de în parte, specifice n.n.). Cele generale însă ar fi: împrumuturi din casa statului, cu procente reduse și plata prin amortizare; expoziții și premii ale produselor naționale deosebite; trimiteri de tineri în țări străine pentru a învăța metodele cele mai perfecționate de producere a diverselor ramuri; încurajarea țănerilor ce s-ar ocupa cu tratarea unor asemenea materii și altele de acestea”, Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 188, 189;

„Este știut că puterile mici și risipite nu pot produce decât lucruri mici, dar adunându-se multe puteri mici dobândesc o forță mare și ceea ce nu le-a fost cu puțință în starea lor de izolare, ajunge foarte ușor când sunt împreunate. De aceea, spiritul de asociațiune este puterea gigantică care a săvârșit minunile secolului nostru; fără acest spirit, industria europeană n-ar fi putut face acele progrese de care ne minunăm.

Asociațiunile dar, împreunarea puterilor risipite, vor produce și la noi aceleași rezultate ce au produs în toate părțile Europei. Al doilea remediu pentru bolnava noastră industrie îl găsim în întocmirea de școli speciale industriale: fizica, chimia, mecanica sunt științe neapărat trebuincioase industrialilor. Un al treilea remediu sunt expozițiile publice ale industriei, căci emulațiunea și concurența sunt cea mai puternică îndboldire spre progres, și, afară d-acestea, expozițiile procură industrialilor cel mai bun mijloc de-a face cunoscut publicului produsul lor”, Enric Winterhalder, *Industria cea mică și meseriile, Românul*, IV, nr. 331 din 26 noiembrie/8 decembrie 1860, în *Texte*(:), pag. 257, 258;

„Meseria fiind în imposibilitate de a susține lupta în contra industriei în privința ieftinătății, trebuie să caute o altă însușire care să-i procure o superioritate peste industrie; trebuie ca mâna omului să fie dirijată de cap; mintea, inteligența să conducă munca, cu alte cuvinte, trebuie ca arta să vină în ajutorul meseriei și s-o prefacă în meserie artistică. Această alianță între artă și meserie este singurul mijloc de scăpare pentru meserie; cu cât va fi mai strânsă această alianță, cu atât va dobândi productul individului o superioritate necontestabilă asupra produsului mașinilor”, idem, *Industria și meseria, Românul*, XXV, 11 decembrie 1881, în *Texte*(:), pag. 267, 268;

Așa cum am mai precizat, „guvernul ar trebui să încurajeze introducerea anumitor ramuri de industrie, care trebuie în mod neapărat să preceadă sau să acompanieze marile operații. În acest sens, de acum înainte, lâna trimisă dincolo de frontierele noastre pentru a ne reveni transformată în stofă, ceara care ne e retrimisă ca lumânări, vor putea fi fabricate în țară. Caolinul și nisipul pentru sticlă, existente în țară, ar putea aproviziona fabricile de sticlă și faianță, ale căror produse de uz comun ar trebui să asigure prosperitatea unor asemenea stabilimente.

Guvernul mai poate, în afară de acestea, să instituie concursuri publice și să decerneze premii celor care au obținut produse noi sau au folosit metode economice. Un concurs are ca scop să dirijeze eforturile spre o anumită descoperire sau perfecționare, capabilă să aducă o economie în fabricație și să arate producătorilor metode noi sau materii noi, pe care aceștia le-ar putea folosi. Premiile sunt decernate pentru calitatea sau cantitatea mărfurilor expuse pentru vânzare și a căror producție trebuie încurajată.

Printre cele mai importante avantaje de care ar beneficia economia românească de pe urma propășirii micii industrii se numără: creșterea productivității muncii agricole, îmbunătățirea stării materiale a locuitorilor din mediul rural, reducerea dependenței țării față de importul din străinătate al produselor de uz curent și formarea unor lucrători calificați - ce pot fi utilizați de către marea industrie ca forță de muncă specializată -, iar, între principalele propuneri se regăsesc: înființarea în cadrul comunelor a unor școli profesionale cu caracter, în exclusivitate, practic; satisfacerea necesităților de aprovizionare ale tuturor instituțiilor statului - sau pendinte de stat - cu fabricate ale acestei industrii; organizarea de expoziții industriale; modelarea comportamentului achizitiv al cumpărătorilor de bunuri de consum, în spiritul solidarității față de industria națională și, implicit, al preferării produselor indigene; înființarea unui organism național de încurajare a dezvoltării industriilor locale ș.a.

De asemenea, reprezentanții tuturor celor trei orientări doctrinare amintite au subliniat, cu deosebită tărie, interconținționarea sinergică existentă între dinamicile de dezvoltare ale sectoarelor industrial și agricol<sup>672</sup>, adică faptul că

---

De asemenea, guvernul mai are posibilitatea de a institui prime pentru introducerea unei anumite ramuri de industrie"., Nicolae Șuțu, *Despre industria manufacturieră*, în *Texte(,)*, pag. 56, 57

<sup>672</sup> „Astăzi este admis ca o axiomă că agricultura, industria și comerțul fac puterea și bogăția națiunilor"., Petru S. Aurelian, *Cum se poate fonda industria română față cu libertatea comerțului de importațiune*, în O.e.-A, pag. 198;

Căci, „după cum zice domnul Lavergne (un reputat agronom francez al acelor timpuri n.n.), *nu poate să fie agricultură bogată fără industrie bogată. Acesta este un adevăr oarecum matematic; căci comerțul și industria sunt singurele care pot să procure, cu abundență, agriculturii cei doi mai puternici agenți de producție care există: târguri pentru desfacerea produselor și capitaluri*"., idem, O.e.-A, pag. 200;

„Agricultura are nevoie, pentru a înflori, de o industrie puternic dezvoltată care să meargă alături de ea și pe același pământ, pentru că numai din susținerea lor mutuale se pot dezvolta ambele aceste ramuri de cultură românească"., Alexandru D. Xenopol, *Starea noastră economică*, din revista *Convorbiri literare*, an XI, nr. 1 din 1 aprilie 1877, în O.e.-X, pag. 51;

„Agricultura nu se poate dezvolta în toată deplinătatea ei fără o industrie care, pe de o parte, să consume, pe de alta, să hrănească produsele ei"., idem, *Industria berei și impozitul*, (în colaborare cu V.C. Butureanu), *Stabilimentul grafic I.V. Socec, București*, 1895, în O.e.-X, pag. 247;

„Puterile producătoare ale unei țări - agricultura, industria și comerțul -, se află într-o legătură strânsă, astfel încât, înflorirea unuia din acești trei factori ai producției implică, neapărat, și progresul celorlalți doi, și dacă unul din ei nu

propășirea oricărui dintre sectoarele în cauză este imposibilă fără dezvoltarea corelativă a celuilalt.

\*

Opiniile formulate de Mihai Eminescu în vederea propășirii sectorului industrial vizează: necesitatea dezvoltării respectivului sector, simbioza ce trebuie să caracterizeze relația industrie-agricultură, și strategia adecvată dezvoltării industriale.

Mihai Eminescu a fundamentat necesitatea dezvoltării industriale a României, printr-o dublă argumentație: economică și filosofică.

Din punct de vedere economic el considera că în țările în care „manufactura dispare, precum dispar la noi pe zi ce merge industria de casă și meseriile, și unde crește necesitatea de-a exporta produsele într-o formă crudă, nepregătită, omul recade în barbarie, iar averea scade an cu an, scăzând neconținut și valoarea omului, care devine, din ce în ce mai mult, sclavul aproapei lui său”<sup>673</sup>.

Din perspectivă filosofică era convins că posesiunea industrială reprezintă „sâmburele economic al timpului nostru”<sup>674</sup>. Aceasta întrucât, spre deosebire de cea de pământ, posedând „facultatea de-a se înmulți prin înmulțirea oamenilor”<sup>675</sup>, ea este

---

prosperă, suferă neapărat și ceilalți”. Enric Winterhalder, *Cum știm a încuraja industria națională*, Românul, 7-8 decembrie 1863, în *Texte(;)* , pag. 260;

Recunosc că „industria înmulțește puterile instrumentale sau, cu alte cuvinte, capitalurile materiale. Sunt departe de-a tăgădui puterea economiei pentru crearea de capitaluri, dar, cât de mare ar fi ea, va veni o zi în care nu va mai putea scăpa de mizerie pe-un popor păstor, dacă nu se va face agricultor; nici pe un popor agricultor, dacă nu va trece la regimul industrial, întrucât creșterea turmelor sau a recoltelor pământului este restrânsă la niște limite peste care totdeauna trece populația. Cu totul altfel este într-o țară în care există, alături una cu alta industria agricolă și industria manufacturieră; acolo una și alta se susțin reciproc prin produsele lor, acolo una servește celeilalte pentru întrebuințarea economiilor sale și, dezvoltându-și mutualmente puterile lor producătoare, urmează o înmulțire repede a avuției, o acumulare nesfârșită a capitalurilor”. idem, A.i.c., în *Texte(;)* , pag. 254;

„Industria este principalul stimulent al agriculturii; ea îi oferă un debușeu sigur”. Nicolae Șuțu, *Sarcinile economice ale guvernului Moldovei*, fragment din lucrarea *Notions(;)*  în *Texte(;)* , pag. 54

<sup>673</sup> Mihai Eminescu, *Adunările legiuitoare sunt convocate...*, în *Opere*, vol. XII, pag. 387

<sup>674</sup> idem, *Manuscrisul Economia națională*, în *Opere*, vol. XV, pag. 1139

<sup>675</sup> ibidem



„potențială, nemărginită”<sup>676</sup>, iar „trăsătura fundamentală a întregii istorii este tendința de-a forma din și lângă posesiunea de pământ”<sup>677</sup>, pe cea industrială, de-a o desface apoi pe asta din urmă de cea dintâi”<sup>678</sup>.

El își argumenta convingerea prin comentarea antitezei de productivitate dintre munca agricolă și cea industrială: „În statele agricole munca, prin natura ei, e mărginită și foarte puțin elastică; ea nu poate produce decât obiecte de-un număr cert, de-o valoare certă. Dintr-un pogon de pământ se poate scoate maximul cutare de grâu și nimic peste acesta. Puterea fizică a omului, care nu poate fi urcată, cu tot exercițiul posibil, decât la un anumit maxim oarecare, e mărginită, ca și puterea pământului care, cu toată gunoarea, nu ajunge iar decât la o producțiune certă. Caracterul muncii fizice, în care inteligența joacă un rol mic, e deci mărginirea, neaugmentabilitatea, simplitatea, greoiuinea. Cu totul altfel stă însă cu arta și industria, la care puterea fizică joacă un rol secundar, iar inteligența pe cel principal. Acolo consumarea nu stă în nici un raport cu producția, căci se consumă o pânză și câteva culori și se produce un tablou, se consumă un foarfece și se taie planul unei îmbrăcăminti a cărei valoare stă tocmai în *croială*, se consumă fire de tort și se fac dantele. Valoarea muncii industriale e deci augmentabilă în infinit. Munca agricolă e grea și fără spor mare, munca industrială e ușoară și cu un spor, *virtualier* cel puțin, nemărginit”<sup>679</sup>.

În concepția sa, la fel ca și în concepțiile economice ale economiștilor contemporani lui, sectorul industrial și cel agricol constituie polii inseparabili ai existenței naționale și propășirii economice a statului, iar „industria și manufactura corelatul necesar al unei dezvoltări agricole sănătoase”<sup>680</sup>.

---

<sup>676</sup> ibidem

<sup>677</sup> „a cărei masă nu se poate mări prin nimica și a cărei productivitate este de asemenea mărginită, urmând ca un popor care-și mărginește viața averilor sale numai la posesiunea de pământ să sosească, deodată, la un punct unde încetează orice progres, unde-și are sfârșitul într-un punct dat”., ibidem

<sup>678</sup> ibidem

<sup>679</sup> idem, *Banca de Scout și Circulațiune*, în Opere, vol. XI, pag. 147

<sup>680</sup> idem, *Nu mai e la modă...*, în Opere, vol. XIII, pag. 36

Cheia de boltă a viziunii eminesciene asupra strategiei de dezvoltare economică industrială a țării noastre este imperativul adoptării politicii protecționiste<sup>681</sup>.

Acest imperativ este expus sintetic, în manieră algoritmică: „Industrie fără protecție nu se poate înființa. Protecție fără putere politică a statului nu se poate exercita. Puterea politică nu se poate câștiga decât printr-o dezvoltare normală și sănătoasă a poporului, deci organizând statul simplu și în conformitate cu necesitățile lui simple, ieftin - conform cu munca lui ieftină -, solid și statornic - conform cu natura proprietății și a muncii lui -”<sup>682</sup>.

Pronunțându-se, „în margini practice și dictate de experiență, pentru protejarea industriei naționale”<sup>683</sup>, Mihai Eminescu, sub înrăurirea ideilor economice promovate de germanul Fr. List și americanul H. Ch. Carey, consideră inconvenientele măsurilor protecționiste drept „o dare plătită în favoarea educației noastre industriale”<sup>684,685</sup> și speră că „dintr-un regim de protecție și educațiune va rezulta diviziunea muncii”<sup>686,687</sup> în *interiorul granițelor țării*, considerând că „ființa inteligentă a omului, redusă la rolul unui șurub de mașină, este un produs admirabil al liberalismului în materie de economie politică”<sup>688</sup>.

În acest sens, el opunea viziunii liberale - de promovare a diviziunii internaționale a muncii - potrivit căreia „scopul economiei

---

<sup>681</sup> „Producțiunea națională nu se poate nici menține, nici naște chiar, fără măsuri protecționiste. O dovadă despre asta ne-o dau toate statele. Anglia și America, Franța și Germania, Rusia, Austria, toate au protejat industria lor pentru a o avea, l-au crescut pe copil cu cheltuială și, după ce a devenit bărbat, i-au dat voie să se ia la trântă cu toată lumea. Și copilul industriei naționale trebuie crescut întâi, ferit de lupta cu industria bărbată a străinătății, și abia când se va împuternici și va ajunge egal în tărie îl putem lăsa să concureze sub regimul libertății comerțului”. idem, *Alexandria, povestea...*, 30 iulie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 155

<sup>682</sup> idem, <<Românul>> după ce parafrazează..., în Opere, vol. XI, pag. 348

<sup>683</sup> idem, *Prin natura principiilor lor...*, în Opere, vol. XIII, pag. 178

<sup>684</sup> M. Eminescu detaliază acest concept în articolul intitulat *Ce imperturbabili sunt confrății*, argumentând, în manieră plastică, necesitatea strategică a pășirii economiei românești pe calea industrializării, precum și imposibilitatea obiectivă a oricărui stat agricol de a-și făuri industria mare, în condițiile nerenunțării, temporare, la aplicarea politicii liberului schimb în relațiile sale comerciale cu străinătatea.

<sup>685</sup> Mihai Eminescu, *Prin natura principiilor lor...*, în Opere, vol. XIII, pag. 178

<sup>686</sup> căreia M. Eminescu îi atribuia rolul de „principal mijloc în contra mizeriei actuale”,

ibidem

<sup>687</sup> ibidem

<sup>688</sup> idem, *Ceea ce dă guvernului...*, în Opere, vol. XIII, pag. 87

politice e producțiunea<sup>689»690</sup>, concepția în conformitate cu care „obiectul îngrijirii publice e *omul* care produce, nu lucrul căruia-i dă ființă<sup>691»692</sup>.

Mihai Eminescu destinează toată această linie strategică de acțiune înfrângerii celor trei elemente majore ce caracterizau „mediul asfixiant în care se mișcă începuturile de industrie națională<sup>693</sup>, și anume: concurența străină<sup>694</sup>, lipsa de capital<sup>695</sup>, și lipsa de aptitudini productive<sup>696</sup>.

El surprinde faptul că țările dezvoltate industrial proclamă libertatea comerțului internațional, dar recurg la măsuri de sprijinire a producției proprii; că în România venituri sunt, dar investirea lor este făcută în activități neproductive; că românii dispun de premisele necesare prestării activităților ce reclamă un nivel înalt al calificării mâinii de lucru, dar nu știu să le întrebuițeze cu eficiență ridicată.

În privința tipurilor de activitate industrială ce trebuiau dezvoltate în România, Mihai Eminescu considera că, în paralel cu încurajarea industriei manufacturiere, trebuie sprijinite industriile de casă<sup>697</sup> și de artă<sup>698</sup>.

---

<sup>689</sup> „Producțiunea numeroasă, bănoasă, ieftină. De aici apoi o împărțeală a muncii după națiuni; una să producă numai un lucru și să fie absolut ineptă și incapabilă de-a produce altceva, alta alt lucru”. ibidem

<sup>690</sup> ibidem

<sup>691</sup> „E vorba ca toate aptitudinile fizice și morale ale omului să se dezvolte printr-o muncă inteligentă și combinată, nu să degenereze și să se închircească în favoarea uneia singure. E vorba ca totalitatea aptitudinilor unui popor să se dezvolte, nu să degenereze toate și să condamne poporul întreg la un singur soi de muncă în stare să-l facă unilateral, inept pe toate tărâmurile afară de unul singur”. ibidem

<sup>692</sup> ibidem

<sup>693</sup> Idem, *De cățiva ani încoace...*, 18 august 1882, în *Opere*, vol. XII, pag. 173

<sup>694</sup> „Cea dintâi piedică a propășirii, sub influența căreia se resimte orice meserie și orice început de industrie, este concurența străină, condusă cu abilitate, încurajată, adeseori prin premii, de către guvernele străine”. ibidem

<sup>695</sup> „Aproape toate capitalurile câte le produce agricultura se cheltuiesc pentru mărfuri introduse din străinătate, adică pentru servicii făcute de străini; ele (respectivele capitaluri n.n.) se risipesc pe lux și în mod improductiv, la dispoziția muncii din țară nu rămâne aproape nimic”. ibidem

<sup>696</sup> „A treia piedică, cea mai grea din toate, e lipsa de aptitudini, de forțe productive. Brațe și creieri au toți, dar nimeni nu i-a învățat cum să le întrebuițeze în modul cel mai folositor. De aceea, românul e redus la cele mai grele și mai puțin productive soiuri de muncă; o clasă de mijloc, în care munca să consiste în combinarea forței musculare cu cea nervoasă, nu există la noi decât în începuturile unei industrii nouă, în resturile anticuate ale unei industrii vechi”. ibidem

<sup>697</sup> „Când tot ce-i trebuie țaranului se introduce din străinătate, fie chiar de o calitate proastă, dar ieftină, el nu-și ia osteneala de-a mai semăna în și cănepă, de-a le

„Mijlocul de-a reintroduce industria de casă este de a crea din nou necesitatea ei, prin introducerea de taxe mari asupra similarilor străine<sup>699</sup>”<sup>700</sup>; iar modalitatea de a crea industria de artă este dezvoltarea în popor a gustului pentru frumos, prin intermediul cultivării artelor<sup>701</sup>.

---

supune variilor operațiuni ale topirii, melițării, curățitului, torsului, adică a întrebuiința zilele de muncă pentru a produce o substanță textilă care-i vine mult mai ieftină din străinătate. El nu mai simte necesitatea aceasta, pierde acele zile fără nici un folos, și nici un sfat nu-l poate face să judece faptele economice altfel decum le judecă orice om din lume. O țesătură ieftină reprezintă pentru el o economie de timp și de muncă și, de aceea, o cumpără, chiar dacă el însuși ar risipi, nefăcând nimic, timpul economisit. Sub regimul libertății comerțului omul nu mai muncește decât ceea ce poate concura pe piața universului întreg și, de aceea, această libertate însemnează ruina pentru-un popor rămas îndărăt. De aceea, la noi, țărani care se mai ocupă cu industria de casă sunt cei săraci, aceia cărora nu le e cu puțință de-a cumpăra nici țesătură ieftină străină, țărani dinspre munte, cei care mai simt această necesitate. Cei de la șes, ale căror locuri sunt mai roditoare și mai largi, cumpără industrie străină (fabricate ale industriei străine n.n.)”, idem, *Alexandria povestea...*, 30 iulie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 154, 155

<sup>698</sup> „Fără cultivarea artelor, toate încercările noastre de a avea industriei vor fi zadarnice. Ca să ne convingem, pe deplin, despre aceasta, n-avem decât să privim la starea Franței. Astăzi, când toate națiunile culte suferă de o criză economică de atâtia ani, Franța este singura care se află relativ destul de bine în privința economică”, idem, *Discuțiunea actuală asupra reformelor...*, 25 septembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 345;

Menționăm că M. Eminescu era sceptic cu privire la posibilitatea revigorării industriilor de casă prin *directive* legislative în acest sens, date de autoritățile statale: „Așadar cum s-ar putea introduce industria de casă ? Prin circulare ministeriale, prin vrăji și descânțete ? Niciodată. Ni-i teamă că aceste circulare vor avea un efect contrar până și pentru restul de industrie de casă pe care-l mai posedăm. Dacă, prin aceste circulări și prin inițiativa mai înaltă, se va reintroduce gustul portului național, fără a se da condițiile neapărate pentru producerea lui, industria străină va constata, lesne, curentul de modă creat în țară și ne va produce ea tot soiul de obiecte, care să semene absolut cu cele făcute la munte, încât am avea în adevăr portul național, dar introdus din străinătate”, ibidem

<sup>699</sup> „La început, fără îndoială, produsele industriei de casă s-ar scumpi, dar cu cât, prin înlesnirea crescândă de-a le reproduce, ele s-ar înmulți și s-ar ieftini totodată. E singurul chip de a încărca, momentan, prezentul pentru a descărca viitorul”, idem, *Alexandria povestea...*, 30 iulie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 154, 155

<sup>700</sup> ibidem

<sup>701</sup> Bărbați competenți, care s-au ocupat cu explicarea acestui fenomen (avantajului economic al Franței față de celelalte națiuni ce se confruntau, la vremea respectivă, cu manifestările crizei economice n.n.), s-au convins că el nu e nici rezultatul caracterului francez, nici al împrejurărilor locale, ci este rezultatul *educației* poporului francez, în decurs de secole, în direcția de a i se dezvolta gustul estetic prin cultivarea artelor”, idem, *Discuțiunea actuală asupra reformelor...*, 25 septembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 345

Așadar, Mihai Eminescu, asemeni multor contemporani ai săi, concepea propășirea industriei naționale drept o îmbinare simbiotică între dezvoltarea marii și micii industrie, în scopul punerii în valoare a întregului potențial productiv al țării.

Trebuie menționat, de asemenea, pentru a reliefa și o altă dimensiune, umană, a gândirii economice eminesciene, că Mihai Eminescu dorea ca aplicarea strategiei economice prezentate să se facă în condițiile acordării, de către conducerile unităților productive, a repausului duminical și de sărbători al lucrătorilor<sup>702</sup>.

### 2.2.2. Agricultura

**Remediul de căpetenie necesar agriculturii noastre este o administrațiune cinstită, experimentată și vigilentă, care, prin stimularea muncii, să facă posibilă creșterea productivității activităților agricole. Capitalul bănesc folosit de străini pentru preluarea proprietății asupra moșilor din România este, prin natura lui, cu totul indiferent față de soarta locuitorilor țării. Din momentul în care societăți străine și-ar pune capitalul la mijloc pentru a cumpăra și exploata moșiile din țară, fie și după cele mai înaintate reguli ale științei, cultura mare nu va fi decât o unealtă și mai draconică pentru aservirea poporului românesc.**

Îmbunătățirea stării țăranelor române și, implicit, propășirea de ansamblu a agriculturii, au constituit deziderate ale unor prestigioși economiști ai vremii, precum Petru S. Aurelian, Alexandru D. Xenopol, Dionisie P. Marțian, Ion Ionescu de la Brad, Ion Ghica și Enric Winterhalder, care au formulat o serie de propuneri în vederea îndeplinirii lor.

Referindu-se la societatea românească din timpul său, P.S. Aurelian, arăta că, întrucât „societatea este un edificiu a cărui bază este populația agricolă, iar când această populație este săracă, ignorantă, coruptă, degenerată într-un cuvânt, societatea întreagă nu poate fi altfel, trebuie ca baza edificiului nostru social să fie reforma radicală a stării actuale a țăranelor”<sup>703</sup>. Mai mult, toți

---

<sup>702</sup> „Onorata primărie, care cu drept cuvânt a ordonat respectarea duminicilor și sărbătorilor din partea comercianților, ar trebui să ordone aceași respectare din partea fabricilor. Să nu uităm că trăim într-un stat creștin, că numai chinezul n-are sărbători, pe când religia creștină, a celor *dezmoșteniți*, le asigură și acestora partea lor de bucurie în lume”, idem, *Robie modernă*, 12 decembrie 1876, în *Opere*, vol. IX, pag. 287

<sup>703</sup> Petru S. Aurelian, *Considerațiuni asupra importanței de a îmbunătăți starea actuală a cultivatorului*, Naționalul, I, 18 septembrie 1858, în O.e.-A., pag. 7, 6

membrii societății „trăind în lumea aceasta unii printr-alții, rezultă că prin îmbunătățirea soartei țăranilor se va îmbunătăți soarta noastră a tuturor”<sup>704</sup>. Căci „este lucru îndeobște cunoscut că atunci când țăranilor, vânoșilor noștri cultivatori, le merge bine, merge bine țării întregi; că, dimpotrivă, când suferă cultivatorii, toată țara suferă”<sup>705</sup>.

Pentru a-l scoate pe țăran de sub povara învoielilor grele<sup>706</sup> - „care sunt mai apăsătoare decât claca”<sup>707</sup> - economiștii contemporani lui Mihai Eminescu preconizau aplicarea unei serii de măsuri, între care: ușurarea regimului tocmelilor agricole<sup>708</sup>, asumarea de către stat a angajamentului de plată a datoriilor

---

<sup>704</sup> idem, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea și în agricultura țăranilor*, Economia rurală, an I, nr.9 din 10 iulie 1876, în O.e.-A, pag. 109 – O prezentare amănunțită a opiniilor lui Petru S. Aurelian se găsește în lucrarea: Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria științelor în România. Științe economice*

<sup>705</sup> Petru S. Aurelian, *Considerațiuni asupra importanței de a îmbunătăți starea actuală a cultivatorului*, în O.e.-A, pag. 7, 6

<sup>706</sup> „Mulți locuitori sunt îndatorați pe câte 5 ani. Țăranul trebuie să muncească în mare parte pentru a se plăti de datoriile anterioare, ale căror procente cresc din an în an, și adeseori se află așa de îndatorat, încât nu se plătește nici de dobândă prin munca sa”, Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 144 – Opiniile lui Alexandru D. Xenopol sunt analizate pe larg în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. Culegere de studii..

<sup>707</sup> Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea și în agricultura țăranilor*, în O.e.-A, pag. 109

<sup>708</sup> „Mijloacele cele mai simple prin care s-ar putea îndrepta starea de lucruri produsă de aplicarea legii tocmelilor agricole ar fi: toate contestațiile ce se vor ivi să se judece de către aceleași autorități care judecă contractele obișnuite, adică judecătorii de ocol, tribunalele, Curtea de Apel și, în urmă, Casațiunea; contractele pentru tocmeli agricole să fie mărginite la termenul de un an; țăranii îndatorați să muncească după învoieli, să nu poată fi duși afară din comună sau din plasă (teritoriu specificat și adiacent comunei, în limita perimetrului căruia țăranii aveau obligația să execute prestațiile ce decurgeau din contractele de tocmeli agricole n.n.), exceptându-se transporturile la porturi sau orașe; toate tocmelile să se înscrie la primărie, iar în cazul când vreun locuitor voiește să se învoiască cu cineva, acela să-i ceară un certificat din partea primăriei că nu s-a învoit cu altul. Dacă cineva a făcut învoială fără certificat primăriei, cu locuitori învoiiți mai înainte cu altă persoană, acela care a făcut mai întâi învoiala va avea drept să urmărească nu pe locuitori, ci pe acela care s-a învoit cu dânsii; în contractele de învoială pentru a munci pământul și a da dijma, să se stipuleze epocile când să iasă locuitorii la lucru și termenul dijmuitalui după ce s-a strâns recolta; să nu se mai legalizeze nici un contract cu clauze excepționale, cum ar fi de pildă consimțământul țăranului de a-l despăgubi pe arendaș cu de cinci ori sau chiar zece ori mai mult decât face cutare lucrare sau obiect; să nu poată face contracte de învoieli și de bani de împrumut pentru muncă decât agricultorii care exploatează moșia unde se află țăranii învoiiți”, idem, „Economia rurală”, anul II, august 1881, în O.e.-A, pag. 225

contractate deja de către țărani<sup>709</sup>, înființarea de instituții financiare care să înlănească accesul la finanțare al locuitorilor satelor<sup>710</sup>, răspândirea metodelor raționale de cultivare a pământului<sup>711</sup>. Așadar, respectivii economiști nu se pronunțau împotriva tocmelilor agricole privite ca instituție juridică în sine, ci „în *contra legii care le impune celor neputincioși și slabi*”<sup>712</sup> - țăranilor ce au nevoie disperată de bani -, în condiții înrobitoare.

---

<sup>709</sup> „Întrucât, „este un lucru de netăgăduit că, singur, țăranul nu-și poate ajuta - deoarece el și-a vândut munca înainte pe 2, 3, 4, 5 ani, a cheltuit banii luați... , iar ca să trăiască de acum înainte ar trebui să ia bani pe anii ce ar veni după perioada pentru care e dator, dar este oprit de lege să facă acest lucru -, și în cazul în care recolta lui ar da greș, el este în primejdie de a muri de foame, iar statul în pericol de a nu mai putea încasa dările, rezultă necesitatea ușurării datoriilor.

Ar trebui ca statul să ia asupra-și plata datoriilor țăranilor, emițând bonuri purtătoare de procente la fiecare proprietar sau arendaș, potrivit cu sumele constatate prin angajamentele formale în ziua de 1 ianuarie 1882. Pentru despăgubirea statului cu valoarea bonurilor emise, să se impună o contribuție nouă asupra sătenilor sub titlul de *despăgubire pentru datorii*, calculată în suma și în numărul anilor pentru care ar fi să se plătească, după evidențele statistice ce se vor procura asupra sumei datoriilor”., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 145

<sup>710</sup> „Chestiunea creditului funciar este, pentru România, chestiunea de al cărei mod de soluționare depind fie prosperitatea populației rurale, fie periclitarea, sigură și pipăită, a existenței noastre ca națiune română”., Petru S. Aurelian, *Înființarea unei bănci funciare și pericolul invaziei capitalului străin*, Revista Științifică, III, nr. 18 din 1 noiembrie 1872, în O.e.-A, pag. 65;

„Credem și sperăm că înființarea instituției de credit rural nu va întârzia a veni, spre a emancipa pe săteni, și de camăta banilor și de luarea, în plata lor, a muncii cu prețuri scăzute”., Ion Ionescu de la Brad, *Robia banilor*, fragment din lucrarea „Creditul”, București, 1880, în *Texte(;)*, pag. 187,188 - a se vedea pentru detalii ibidem, pag. 188-190;

„Instituirea băncilor agricole va fi îndestulătoare pentru a scăpa pe țărani din robia proprietarilor; căci, atunci când țăranul va găsi de împrumutat bani cu 6 la sută pe an, nu va mai fi nevoit să încheie contracte așa de oneroase de părtășie cu boierul și se va scuti, desigur, de mușchiul de porc și de puii de găină pe care trebuie să-i dea plocon pe deasupra”., Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 149

<sup>711</sup> „Un mijloc eficace pentru a pune pe țărani în poziția de a nu se supune cu orice preț la învoielile ce li se dictează este și răspândirea metodelor de cultură rațională. Țăranii noștri, cei mai mulți, cultivază rău; ei, după ce au pământ puțin, apoi nici din acela nu știu să tragă toate foloasele. Introducerea gunoarei; ogorărea în locurile sleite și murdare; înlocuirea ogorului sau a părloagei cu plante de nutreț; introducerea, în cultura țăranului, de alte plante, precum sunt rapița, inul, cânepa, tutunul, constituie tot atâtea mijloace pentru a face ca pământul să producă încincit(;) mai mult decât produce astăzi”., Petru S. Aurelian, *Despre grevele muncitorești. Țăranii fug de munca câmpului*, Revista Științifică, III, nr. 4 din 1 aprilie 1872, în O.e.-A, pag. 48

<sup>712</sup> Ion Ionescu de la Brad, *Robia banilor*, fragment din lucrarea *Creditul*, București, 1880, în *Texte(;)*, pag. 188

Ei erau convinși că „atunci când tocmelile agricole vor deveni libere de amândouă părțile (adică atunci când încheierea lor va fi întemeiată, cu adevărat, pe respectarea principiului libertății contractuale n.n.), săteanul va putea dispune de munca sa după cum va crede că este mai bine pentru a dobândi prețul cel mai bun, adevăratul ei preț”<sup>713</sup>.

Mulți economiști români din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, pornind de la constatarea că „materia principală a clădirii noastre sociale este averea care izvorăște din agricultură”<sup>714</sup> și că, încă mult timp, în pofida eforturilor de încurajare a dezvoltării industriei, „agricultura va rămâne îndeletnicirea cea mai productivă a poporului nostru”<sup>715</sup>, subliniază cerința stringentă ca „puterile noastre să fie îndreptate spre a întări acest izvor al bunăstării”<sup>716</sup> și, ca atare, faptul că „îngrijirea cea dintâi trebui să fie pentru îndreptarea sa”<sup>717</sup>.

Între principalele propuneri formulate de contemporanii lui Mihai Eminescu în vederea redresării și propășirii sectorului agricol se numără: diversificarea culturilor<sup>718</sup>, aplicarea procedeeilor

---

<sup>713</sup> Ibidem, pag. 189 – Opiniile lui Ion Ionescu de la Brad tratate pe larg în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>714</sup> Dionisie P. Marțian, *Agricultura. Programa. Asocierea puterilor*, Anale economice, nr. 1 din 1860, în O.e.-M, pag. 253 – O analiză amplă asupra concepțiilor lui Dionisie P. Marțian este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>715</sup> Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 114

<sup>716</sup> Dionisie P. Marțian, *Agricultura. Programa. Asocierea puterilor*, Anale economice, nr. 1 din 1860, în O.e.-M, pag. 253

<sup>717</sup> Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 114

<sup>718</sup> „Agricultura redusă la două-trei plante, privată de industriile agricole, nu mai poate plăti în destul pe aceia care i se consacraază. În această privință noi, cultivând mai cu seamă cereale, ne expunem ca, în anii de secetă, să pierim comercialicește. Ar trebui ca să dăm, între altele, o întindere mare acelor prețioase plante textile: inul și cânepa, plante care răsplătesc, mai bine decât oricare alta, munca cultivatorului”, Petru S. Aurelian, *Cultivarea plantelor industriale*, Revista Științifică, III, nr. 2 din 1 martie 1872, în op. cit., pag. 45. A se vedea pentru detalii: ibidem;

„Dacă culturile ar fi mai variate, s-ar împărți șansele de câștig asupra unui număr mai mare de produse, și dacă unul sau două ar da greș, s-ar despăgubi asupra celorlalte. Dacă nu s-ar face grâu sau păpușoi, s-ar face cânepă, tutun, in, cartofi, și agricultorul, dacă n-ar câștiga, cel puțin nu s-ar ruina. Apoi, dacă lângă fiecare casă ar fi câțiva pomi roditori, și anume de cei hultuiți care să producă fructe alese vara, ar pierde țaranul ceva prin aceasta? Și ce puțină muncă cere un pom: plantatul, hultuitul și puțină îngrijire ca să nu-l înece buruiana cât e mic și să nu-l



## intensive de cultivare a pământului<sup>719</sup>, amplificarea creșterii

roadă vitele, ceea ce se poate foarte ușor păzi înconjurându-l cu niște spini. Varierea culturii are apoi încă și alte foloase: nu sugerează pământul în aceleași pături în tot anul”, Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 115

<sup>719</sup> „Cum s-ar putea înlătura pericolul cel imens pe care criza agricolă din acest timp – care nu mai este trecătoare, ci permanentă – îl înfățișează pentru economia trailului nostru? Singurul mijloc este, după noi, în restrângerea întinderii cerealelor înlocuind cultura extensivă, care produce cereale de calitate proastă, cu una intensivă, care, îmbunătățindu-le calitatea, să le pună, mai bine, în puțința de a concura cu produsele similare străine. Cultura intensivă ar lăsa apoi mai mult loc pentru pășune și ar înlesni creșterea animalelor, care, dacă nu s-ar putea vinde chiar vii, ar constitui un însemnat articol de export sub formă de conserve alimentare și ar da de lucru fabricilor ce ar fi a se înființa: de clei, negru animal, dublării, țesături de lână groasă, lăptării de tot felul. Cu alte cuvinte, în loc de a se exporta, pentru prețuri scăzute, sucurile pământului nostru sub forma primitivă a cerealelor, le-am exporta transformate și sporite în preț prin două operații - una executată de natură, prefacerea lor în carne, alta pusă în lucrare asupra acestui product de fabricile noastre prin pregătirea conservelor alimentare -, (și astfel n.n.) pe lângă varierea culturii (ele n.n.) ar oferi materie primă pentru o mulțime de alte industrii agricole”, idem, *Industria berei și impozitul*, (în colaborare cu V.C. Buțureanu), în O.e.-X, pag. 249, 250;

„La aceste două îmbunătățiri ale culturii noastre, adică la înnoirea pământului într-un chip care să-l pună în stare a dobândi puterea în timpul cel mai scurt și, totodată, a se curăți de buruienile cele rele, sau, cu alte cuvinte, a-l face să dea roade și multe și bune și curate, putem ajunge și noi fără multă osteneală și fără mare durere de cap.

Așadar lăsăm pământul să se odihnească pentru că este ostenit de a produce, și-l lăsăm să se înnoiască pentru că este ostenit și lipsit de vlagă. Odată, dar, cu darea fecundității pământului prin înnoirea puterilor sale, îl și curățim de buruienile cele rele. Cantitatea și calitatea roadelor pământului atarnă de fecunditatea lui, iar curățenia lor de buruienile cele rele de la cultură, care singură nu mai nimicește aceste parazite vegetale.

Fecunditatea o dobândim prin asolamente cu furaje vivace, iar curățenia și fecunditatea prin asolamente cu furaje anuale. Asolamentele, deci, cele dintâi vor aduce o mare îmbunătățire în cultura noastră, căci ele vor spori puterea producătoare a pământului, iar asolamentele cu furaje anuale pun cultura noastră în cel mai înalt grad de îmbunătățire; căci ele dau pământului nu numai fecunditate, dar și puțința de a produce roade curate de buruieni rele.

De la asolamentul nostru de astăzi la asolamentul cu furaje vivace, n-avem decât un singur pas de făcut, și acest pas nu este înconjurat de nici un fel de dificultate. Acest asolament consistă într-o alterna cultură cu plantele pentru hrana omului, cu cultura plantelor pentru hrana vitelor, într-o prefec fânețele și islazurile în ogoare și ogoarele în fânețe și imașuri. Toată îmbunătățirea de făcut în obiceiul culturii noastre nu consistă în altceva decât numai într-o nu-l mai părăsi în voia întâmplării, ci a-l semăna cu plante de fân și pășuni, și a păzi, cu toată rânduiala, ca ogoarele să devină fânețe și islazuri și acestea ogoare. Alternând pe un pământ furajele cu cerealele, facem ca ceea ce strică unele altele să refacă, ceea ce unele iau altele să dea, și cu această admirabilă schimbare de fânețe, care înnoiesc, cu cerealele care învechesc pământul, cultivatorii pot să înnoiască pământurile, fără a pierde timpul și venitul în tot timpul de odihnă, după cum li se întâmplă astăzi.

animalelor<sup>720</sup>, înființarea de instituții de credit agricol<sup>721</sup>, extinderea rețelei căilor de comunicație<sup>722</sup>, facilitarea accesului la învățătura al

---

Dar aceasta nu este îmbunătățirea cea mai de pe urmă la care pot să ajungă cultivatorii noștri. Ei au în mâna lor puterea de a face cultura cea mai perfecționată și mai înavușitoare; fiindcă, cu ajutorul porumbului, pot să-și curețe pământul de buruieni rele, și așa alternând plantele ce umplu pământul de buruieni, cumu-s grâul, orzul, secara, ovăzul, etc., cu acelea ce-l curăță, cum sunt porumbul, rapița, pot să îmbunătățească cultura, dându-i totdeauna un pământ fecund și curat.

Însă, pentru a dobândi și această îmbunătățire în cultura noastră, avem nevoie de a introduce și asolamentele cu furaje anuale, adică acelea cu trifoi, acelea în care trifoiul ocupă pământul un singur an; de aceea aceste asolamente se numesc *cu furaje anuale*, spre a se deosebi de acelea cu furaje vivace, adică acelea în care intră tot felul de plante afară de trifoi, și care ocupă pământul mai mulți ani". Ion Ionescu de la Brad, *Cum să îmbunătățim cultura noastră*, Țăranul român, I, nr. 11 din 21 ianuarie 1862, în *Texte(;*), pag. 184,185;

În lumina celor prezentate, se recomandă „cultivatorilor noștri să se hotărăscă a cultiva mai bine puțin și bun decât mult și rău, căci nu în mult stă *bunul*, ci în bun stă *multul*". idem, *Sistemul nostru de cultură*, Țăranul român, I, nr. 3 din 26 noiembrie 1861, în *Texte(;*), pag. 179

<sup>720</sup> Întrucât „pământul se stoarce prin grâu și se odihnește prin fânețe, cu plugăria fără păstorie semănăm mult și recoltăm puțin"., ibidem;

De aceea „vitele sunt sufletul agriculturii, și numai prin înmulțirea și îmbunătățirea lor se poate îmbunătăți agricultura unei țări"., Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea și agricultura țăranilor*, în O.e.-A, pag. 110;

Așadar, „cu riscul de a vedea înapoind agricultura; de a ajunge să plătim carnea mai scump decât în multe din orașele mari ale Europei; de a nu putea realiza nici o ameliorațiune serioasă în sistemul nostru de cultură; în fine, cu perspectiva fatală de a slei pământul până la a-l face neproductiv, trebuie ca, fără întârziere, să luăm cele mai urgente măsuri atât pentru înmulțirea animalelor domestice cât și pentru ameliorațiunea raselor"., idem, *Starea șeptelului și mijloacele de refacere*, Revista Științifică, V, nr. 2 din 1 februarie 1874, în O.e.-A, pag. 85 ;

„Mijloacele cele mai sigure pentru ameliorațiunea vitelor noastre de toate speciile sunt: introducerea nutrețurilor în cultură, pentru ca țăranul să aibă cu ce să-și hrănească vitele; înființarea treptată de depozite de armăsari și tauri; împrăștierea învățământului agricol, făcându-l obligatoriu în toate școlile primare rurale; concursuri de vite în tot anul și în toate județele"., idem, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea și agricultura țăranilor*, în O.e.-A, pag. 110;

În considerarea celor prezentate „cultivatorii noștri trebuie să întindă păstoria mai mult decât plugăria"., Ion Ionescu de la Brad, *Sistemul nostru de cultură*, Țăranul român, I, nr. 3 din 26 noiembrie 1861, în *Texte(;*), pag. 179

<sup>721</sup> „Chestiunea creditului funciar este, pentru România, chestiunea de al cărei mod de soluționare depinde sau prosperitatea agriculturii, sau ruina completă a economiei naționale"., Petru S. Aurelian, *Înființarea unei bănci funciare și pericolul invaziei capitalului străin*, Revista Științifică, III, nr. 18 din 1 noiembrie 1872, în O.e.-A, pag. 65;

„Așa după cum în contra robiei prin pământ s-a făcut împrăprietărire, în contra robiei prin bani trebuie a se înființa o instituție de credit sătesc"., Ion Ionescu

locuitorilor satelor<sup>723</sup>, dezvoltarea învățământului agricol<sup>724</sup>, introducerea irigațiilor<sup>725</sup>, utilizarea utilajelor agricole

---

de la Brad, *Robia banilor*, fragment din lucrarea „*Creditul*”, București, 1880, în Texte(;), pag. 190;

Iar, după cum - citându-l pe A.D. Xenopol - deja am arătat, înființarea băncilor agricole va permite țăranilor să se împrumute la un nivel de dobândă rezonabil, evitând, astfel, condițiile de creditare extrem de oneroase impuse de proprietari.;

De aceea, așa cum - redând cuvintele lui Ion Ionescu de la Brad - am prezentat anterior, apariția instituției de credit rural reprezenta o necesitate de maximă urgență.;

În acest sens – al emancipării țăranilor de camăta banilor și de prestarea în contul lor a muncii cu prețuri subevaluate – „suntem de părere că dacă, pe lângă celelalte îmbunătățiri fundamentale necesar a fi introduse, vom adăuga înființarea *Creditului rural*, creditul țăranului, creditul care să-i înlesnească la nevoie banii trebuincioși cu procente potrivite (moderate n.n.) pentru a-și cumpăra vite, sămânță și instrumente (agricole n.n.), credit care între alte combinațiuni ale sale să cuprindă și împrumutarea pe consemnațiune (gaj cu depozitare n.n.) de produse, atunci vom înzestra agricultura noastră mai cu toate acele instituții cărora li se datorează, în alte țări, progresul și înăbușirea populației rurale”. Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea și agricultura țăranilor*, în O.e.-A, pag. 111;

Iar, fiindcă „sunt ani de când se silesc străinii, în toate chipurile, să ne smulgă și această instituție din mână, însă mulțumită cerului n-au reușit până astăzi, suntem de părere ca creditul funciar, și oricare alt credit, să fie fondat cu mijloacele țării. Sistema care se va găsi de cuviință a fi adoptată trebuie să corespundă cu nevoile și puterile noastre, întrucât concesionarea creditului funciar unei companii străine ar fi cea mai mare calamitate politică, socială și economică pentru România”. idem, *Înființarea unei bănci funciare și pericolul invaziei capitalului străin*, în O.e.-A, pag. 65-67

<sup>722</sup> „Agricultura trebuie să fie prevăzută cu căi de comunicație”. Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1864*, *Anale economice*, nr. 17-20, 1864, în O.e.-M, pag. 242;

„Îndată ce vom avea căi ferate, agricultura va lua o rapidă dezvoltare și, dimpreună cu dânsa, vor prospera și industria și comerțul nostru”. Enric Winterhalder, (*A.i.c.*), în Texte(;), pag. 251 – Punctul de vedere al lui Enric Winterhalder este detaliat în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească*. Culegere de studii;

„Iar întrucât „starea proastă a drumurilor aduce exploatarea agricolă pierderea unui imens capital și, suprimând ușurința transporturilor, lovește de sterilitate mai multe localități care rămân în afara culturii agricole - din lipsă de debușee -, trebuie ca Moldova să-și perfecționeze căile de comunicație”. Nicolae Șuțu, *Sarcinile economice ale guvernului Moldovei*, fragment din *Notions*(;), în Texte(;), pag. 54

<sup>723</sup> „Interesele cele mai vitale ale României, datorită de creștini și de buni cetățeni, toate ne impun ca să nu mai întârziem propășirea învățământului primar la sate. Să lăsăm la o parte orice alte cheltuieli, să clădim mai înainte de toate școli și să facem învățătorilor o pozițiune care să-i îndemne (motiveze n.n.) a-și îndeplini cu ardoare misiunea ce le este încredințată”. Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viețuirea și agricultura țăranilor*, în O.e.-A, pag. 111

<sup>724</sup> Este evident că „agricultura a ajuns în zilele noastre o știință și încă una din cele mai grele. Numai noi singuri (românii n.n) mai credem că este o afacere de simplă rutină. Fiind însă că îmbunătățirea metodelor trebuie să pornească de la cei mai inteligenți și fiindcă, spre rușinea noastră, trebuie să mărturisim că agricultorii inteligenți mai că nu întâlnim în țara noastră, trebuie ca statul să lucreze prin școli la crearea unei asemenea clase de oameni, instituind numeroase școli de agricultură prin districte și formând profesorii pentru acele școli; să se creeze o școală centrală de agricultură cu profesori aduși din străinătate, care să încerce a aplica țării noastre acele metode perfecționate ce s-ar potrivi cu starea ei economică, financiară și cu calitățile și dispozițiile (aptitudinile n.n.) locuitorilor ei”, Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 116;

De asemenea, „este învederat că trebuiesc pârgii puternice prin care să se întrebuițeze, cât se poate mai cu profit, scurta perioadă de timp cât clima iartă cultura pământului. Aceste pârgii sunt instrumentele și mașinile perfecționate. Fără ele proprietarii sunt dezarmați. Cu toate acestea, cele mai bune instrumente și mașini rămân peste puțin timp (de la achiziționare n.n.) neîntrebuițate, iar cele mai multe nu pot fi făcute din capul locului să funcționeze. Cauza este că nu avem oameni care să înțeleagă funcționarea lor, nu avem meșteri care să poată repara desele lor stricăciuni”, Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1864*, Anale economice, nr. 17-20, 1864, în O.e.-M, pag. 241;

Căci „ce putem să așteptăm de la o mașină agricolă, dacă n-avem oameni care să știe a se sluji de dânsa? Și ce folos pot aduce niște povățuiri teoretice când ele nu sunt sprijinite de încercări (demonstrații practice n.n.) pipăite de toți?”, Ion Ionescu de la Brad, *Despre rolul muncii și al mașinilor*, fragment din lucrarea *Îmbunătățiri în agricultura noastră*, Revista Propășirea. Foae științifică și literară, Iași, 1844, în Texte(;), pag. 154;

De aceea, „pentru a îndeplini (remedia n.n.) lacuna (lipsa n.n.) de mașini lucrătoare și de oameni trebuincioși la ele, trebuie să creăm *institute naționale pentru tehnică și mecanică*”, Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 241

<sup>725</sup> „Este păcat că într-o țară străbătută de ape în toate sensurile să se lase recoltele să se usuce pe picioare”, Petru S. Aurelian, *Necesitatea unui muzeu industrial. Seceta și irigațiile*, Revista Științifică, IV, nr. 14 din 1 septembrie 1873, în O.e.-A, pag. 82;

Mai mult „tăindu-se mai toate pădurile, s-a stricat echilibrul fresc între ploaie și secetă și acum vedem când ani prea ploioși, când prea secetoși”, Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 90;

„Italienii și spaniolii au amenajat și cele mai mici pâraie și, de aceea, în anii cei mai secetoși porumbul și celelalte recolte udate nu suferă câtuși de puțin.

Dacă zicătoarea românească: *nevoia îl învață pe om* este adevărată, să dovedim că pericolul de a ne vedea lipsiți de hrană l-am înlătura întrebuițând, pentru folosul agriculturii, bogatele ape ce curg din sânul Carpaților și nesecata apă a Dunării”, Petru S. Aurelian, *Necesitatea unui muzeu industrial. Seceta și irigațiile*, Revista Științifică, IV, nr. 14 din 1 septembrie 1873, în O.e.-A, pag. 82;

Așadar, este necesar, ca „printr-o udare artificială, să înlocuim ploaia în timpuri de secetă”, Alexandru D. Xenopol, în O.e.-X, pag. 90;

Căci „râuri sunt destule în țară la noi și morile ce macină făină ar putea fi întocmite (construite n.n.) astfel încât, la vreme de nevoie, să miște niște pompe care să scoată apă din râu și să o reverse ca o undă răcoritoare peste lanurile însetate”, ibidem

perfecționare<sup>726</sup>, dezvoltarea industriilor<sup>727</sup> în general, și, mai ales, a celor legate de agricultură<sup>728</sup>.

Precizăm că, în opinia lor, întregul set de măsuri enunțat ar fi urmat să-și sporească eficiența dacă starea igienică a satelor ar

---

<sup>726</sup> „Ca să sporim munca pământului, să lucrăm mai mult, mai bine și mai ieftin, trebuie să sporim brațele, parte îndemnând înmulțirea populației, parte îmbunătățind instrumentele (uneltele n.n.) și introducând mașinile agricole”. Ion Ionescu de la Brad, *Despre rolul muncii și al mașinilor*, fragment din lucrarea *Îmbunătățiri în agricultura noastră*, Revista Propășirea. Foaie științifică și literară, Iași, 1844, în *Texte(;)*, pag. 153;

„Un atelier pentru fabricarea de mașini agricole trebuincioase culturii celei mici s-ar putea înființa pe lângă fiecare depozit de vite. Instrumentele cercate în concursuri, alături cu plugurile țărănești, ar ajunge să fie adoptate treptat. În lipsă de mijloace, s-ar putea vinde cultivatorilor pe credit de un an, astfel ca să le poată plăti treptat”. Petru S. Aurelian, *Câteva îmbunătățiri de introdus în viațuirea și agricultura țăranilor*, în *O.e.-A*, pag. 111;

„Peste puțini ani câmpiile noastre vor fi arate, semănate, cosite și treierate cu puterea aburului, și lucrătorul plugar va conduce cu inteligența lui mașinile, acești robi legitimi ai omului, precum conduce astăzi caii sau boii. Atunci producerea (producția n.n.) va spori, veniturile noastre se vor îndoi și înzeci, vom putea plăti cu înlesnire (ușurință n.n.) dările directe și indirecte către stat, vom putea da o mai bună educație și o învățătură mai întinsă copiilor noștri. Acei care sunt siliți să muncească zi și noapte pentru dobândirea celor mai neapărat trebuincioase ale vieții, vor putea consacra o parte din timpul lor plăcerilor spiritului și înmulțirii cunoștințelor; atunci ignoranța - care este unul din atributele sărăciei -, va dispărea”. Ion Ghica, *Munca și mașinile*, fragment din lucrarea *Munca*, 1863, text preluat din *Convorbiri economice*, ed. III, București, 1879, în *Texte(;)*, pag. 236, 237

<sup>727</sup> „Pentru ca Moldova să ajungă din urmă țările cu civilizație dezvoltată, ea trebuie să încurajeze industria propriu-zisă. Industria este principalul stimulent al agriculturii, ea îi oferă un debușeu sigur”. Nicolae Șuțu, *Sarcinile economice ale guvernului Moldovei*, fragment din *Notions (;)* în *Texte(;)*, pag. 54

<sup>728</sup> „Afară de ameliorațiunile agricole propriu-zise, agricultura noastră va trebui să adopte industriile accesorii sau industriile agricole”. Petru S. Aurelian, Revista Științifică, V, nr. 17 din 15 octombrie 1874, în *O.e.-A*, pag. 92;

„Întemeierea industriilor legate de agricultură va avea ca efect, în primul rând, de a da un mare avânt agriculturii înseși. Pentru aceasta: se vor cultiva pe lângă grâu, păpușoi, secară, orz și ovăz, încă și sfeclă pentru zahăr, duzi pentru viermi de mătase, in și cânepă pentru țesături și frânghii, hamei pentru bere; se va proceda la prefacerea, în țară, în produse industriale fabricate, a produselor brute ale pământului, precum prefacerea lânii, a inului și a cânepii în stofe și frânghii, a grâului în făină, a laptelui în brânză și unt, a cămurilor în conserve, a pieilor crude în piei dubite, a coarnelor și unghiilor în clei, a oaselor în genere în fosfor și negru animal, a frunzelor de dud în mătase, a lemnului în hârtie, etc., etc.”. [Alexandru D. Xenopol, *Industria berei și impozitul*, (în colaborare cu V.C. Buțureanu), în *O.e.-X*, pag. 248]; „se vor înființa fabrici de zahăr și de alcool, fabrici de oțet, de bere, de pâine, mori”. Petru S. Aurelian, Revista Științifică, V, nr. 17 din 15 octombrie 1874, în *O.e.-A*, pag. 92

fi fost îmbunătățită<sup>729</sup>; vânzarea moșiilor către străini, oprită<sup>730</sup>, iar randamentul micii exploatații agricole, ameliorat<sup>731</sup>.

\*

Fiind convins că „raportul între marea proprietate și muncitori (lucrători agricoli n.n.) este tot ce poate exista mai însemnat într-o țară agricolă”<sup>732</sup>, și că „rău stând țăranul, rău stă proprietarul, rău stă toată țara”<sup>733</sup>, Mihai Eminescu și-a centrat propunerile vizând căile de propășire a agriculturii pe îmbunătățirea stării țăranului român.

Aceasta întrucât: „interesele agriculturii mici și ale celei mari, departe de-a se exclude, sunt identice; cu cât țăranul va avea mai multe vite<sup>734</sup>, cu atât va avea mai multe instrumente de muncă<sup>735</sup>, care sprijină și ușurează munca sa proprie; cu cât va câștiga mai regulat și în condiții mai echitabile, cu atât va munci mai cu tragere de inimă”<sup>736</sup>. Ca urmare, Mihai Eminescu a formulat sugestii de modificare a legii tocmelilor agricole, de legiferare împotriva divizibilității excesive a pământului agricol, de protejare a producătorilor agricoli împotriva riscurilor climatice, precum și de contracarare a pericolelor economice externe.

---

<sup>729</sup> „Datoria cea mai de căpetenie a Guvernului și a consiliilor județene și comunale ar fi să se ocupe serios cu salubritatea și cu igiena, căci, făcând să dispară cazurile prea numeroase de boli și de moarte, întărind puterea și sănătatea locuitorilor, vom spori puterile productive”. Ion Ghica, *Problema populației în țara noastră*, fragment din „*Convorbiri economice*”, Industria, București, 1872, text preluat din „*Convorbiri economice*”, ed. III, București, 1879, în *Texte*(:), pag. 242

<sup>730</sup> vezi Anexa nr. XIX

<sup>731</sup> „Că proprietatea mare are avantaje, cine o contestă? Dar putem noi să imobilizăm proprietatea? Putem noi, oare, să ne opunem în contra diviziunii treptate a proprietății funciare? Nu există nici o legislație în lume, afară de legea englezească, care să constrângă pe proprietarii de moși să imobilizeze pământul. Nu există nici o altă țară care să aibă o asemenea legislație în privința proprietății ca Engiltera. Apoi, dacă așa este, prin ce mijloace să satisfacem pe acei care mereu ne spun că fără proprietatea mare agricultura pierde, ceea ce eu contest. Astăzi este adevărit economiceste că 2 și cu 2 fac 4, că agricultura mică, bine înțeleasă și practică, este cu desăvârșire superioară oricărei (alte n.n.) agriculturi cu privire la venitul net”. Petru S. Aurelian, Înființarea casei rurale, *Economia națională*, nr. 1, 3, 4, 5, 6 din 1897, în O.e.-A, pag. 331, 332

<sup>732</sup> Mihai Eminescu, *Pare-ni-se că...*, în *Opere*, vol. XII, pag. 420

<sup>733</sup> ibidem

<sup>734</sup> știut fiind că „după capete de vite își scoate el bogăția”, ibidem

<sup>735</sup> deoarece „sărăcia n-o poți scoate din casă decât cu boii”, ibidem

<sup>736</sup> ibidem

Recunoscând unele valențe pozitive ale legii tocmelilor agricole<sup>737</sup>, asemeni unor contemporani ai săi, și considerând că „singura cauză a răului sunt abuzurile impiegaților administrativi”<sup>738</sup> care nu se tem de-a falsifica spiritul și de-a viola litera legilor și regulamentelor<sup>739</sup>, el aprecia: că „insuficiența legii”<sup>740</sup> este aceea care îi ruinează și pe țărani și pe proprietari<sup>741</sup>, că „sistemul după care învoielile trebuie să fie libere între proprietari și cultivatori este bun”<sup>742</sup>, și că respectivul act normativ trebuie reformată<sup>743</sup>, păstrându-se, însă, cele „două principii necesare în materie - libertatea tranzacțiunii și obligativitatea strictă a îndeplinirii”<sup>744</sup>.

După opinia sa, în privința îmbunătățirii legii tocmelilor agricole, „reforma ar consta, mai cu seamă, în măsuri care ar zădărnici posibilitatea abuzurilor”<sup>745</sup>746, căci, „orice reformă s-ar face, spiritul acestei legi nu se poate înlătura și tăgădui”<sup>747</sup> dacă nu voim ca izvorul de căpetenie al avuției publice să cadă, cu totul, în părașinare”<sup>748</sup>.

---

<sup>737</sup> „Legea rurală, regulând o mare cestică socială, a pus capăt și neobositelor intrigi ale agitatorilor, care izbutiseră a aduce în țară o anarhie devenită intolerabilă. Aplicarea s-a făcut, lucru extraordinar, fără zguduire”, idem, *Într-un lung articol...*, 27 ianuarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 42;

„Spiritul legii tocmelilor a fost a asigura termenele deosebite ale muncilor agricole, a căror nețineră ar fi egală cu ruina sigură a producțiunii, deci cu ruina țării”, idem, *Mulți presupun...*, 5 februarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 48

<sup>738</sup> „Agriculturnoștrunostro ne-a pus sub ochi numeroase contracte agricole a căror analiză o vom publica. Cititorii noștri se vor convinge că aceste contracte ar îndeplini perfect scopul lor dacă ar fi executate *ad literam*, precum în adevăr o cere interesul reciproc al părților. Dacă, adeseori, nu se îndeplinesc, vina trebuie atribuită exclusiv (în exclusivitate n.n.) administrațiunii”, idem, *Reflecțiunile unui agricultor asupra legii tocmelilor agricole*, 12 februarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 52

<sup>739</sup> ibidem

<sup>740</sup> adică impreciziunile redactării sale care facilitau săvârșirea de abuzuri din partea administrației

<sup>741</sup> Mihai Eminescu, *Pare-ni-se că...*, în Opere, vol. XII, pag. 420

<sup>742</sup> idem, *Reflecțiunile unui agricultor asupra legii tocmelilor agricole*, în Opere, vol. XIII, pag. 52

<sup>743</sup> „Voim reforma legii tocmelilor”, idem, *Citit-a vreodată...*, în Opere, vol. XIII, pag. 58

<sup>744</sup> ibidem

<sup>745</sup> „Trebuie garantată o deplină securitate a părților contractante, ca nici una, nici alta, să nu fie victima celeilalte”, idem, *Într-un lung articol...*, în Opere, vol. XIII, pag. 42;

<sup>746</sup> ibidem

<sup>747</sup> „Învoiala de bunăvoie sau libertatea tranzacțiunilor a existat totdeauna și trebuie menținută: săteanul liber și stăpân pe munca sa, pe vitele sale; proprietarul pe proprietatea sa”, idem, *Mulți presupun...*, în Opere, vol. XIII, pag. 48

<sup>748</sup> ibidem

Considerând că „viciul organic al lipsei unei administrațiuni instruite, echitabile și binevoitoare, a creat starea actuală de lucruri și a fost izvorul abuzurilor”<sup>749</sup>, Mihai Eminescu apreciază că „primul, cel mai bun și folositor remediu ar fi o bună administrațiune cinstită, experimentată și vigilentă”<sup>750,751</sup>, care, prin stimularea muncii, va face posibilă creșterea productivității activităților agricole<sup>752</sup>.

Totodată, el preconiza rezolvarea chestiunii tocmelilor agricole, propășirea agriculturii și a culturii, „din punctul de vedere al relațiilor firești dintre proprietatea funciară istorică și muncitorul agricol”<sup>753</sup> și „nu dintr-acei, cosmopolit, al raportului dintre capitalul bănesc și salahorie”<sup>754</sup>. Mihai Eminescu a formulat această opțiune în contextul în care, la vremea respectivă, se prefigura o pătrundere masivă a capitalului străin în agricultura românească, prin cumpărarea de moșii.

Considerând capitalul bănesc folosit de străini pentru preluarea proprietății asupra moșiilor din România, „prin natura lui, cu totul indiferent față de soarta locuitorilor țării”<sup>755,756</sup> și plecând de la premisa că, „deși există antagonism între capital și brațe, există o luptă și mai mare între bani și moșie”<sup>757,758</sup>, Mihai Eminescu se teme că „din momentul în care moșia nu va mai fi decât o formă a capitalului bănesc, din momentul în care societăți străine și-ar

---

<sup>749</sup> idem, Într-un lung articol..., în Opere, vol. XIII, pag. 42

<sup>750</sup> „Cu o bună administrațiune, care ar ști să aleagă agenți onești și conștiincioși, asemenea abuzuri n-ar fi posibile și, dacă, prin excepțiune, s-ar produce câte unul, ar trebui să fie sever reprimat”, idem, *Reflecțiunile unui agricultor asupra lezei tocmelilor agricole*, în Opere, vol. XIII, pag. 52;

Căci „la ce slujesc legile cele mai bine cântărite și cele mai echitabile, dacă, agenții însărcinați a le aplica nu sunt nici conștiincioși, nici onești și nu ținesc decât la interesele partidului la putere, decât la profitul lor personal?”, ibidem

<sup>751</sup> Idem, Într-un lung articol..., în Opere, vol. XIII, pag. 42

<sup>752</sup> Așadar, „mă adresez la puternicii zilei și le spun: Nu faceți politică cu pâinea concetățenilor voștri. Loviți fără milă toate abuzurile, susțineți și încurajați munca; veți avea bunul trai general, veți obține progresul, ameliorări în cultură”, idem, *Reflecțiunile unui agricultor asupra lezei tocmelilor agricole*, în Opere, vol. XIII, pag. 52

<sup>753</sup> idem, *Deși cestiunea Dunării...*, în Opere, vol. XII, pag. 425

<sup>754</sup> ibidem

<sup>755</sup> „Capitalul imobiliar, sub forma istorică de moșie, are cu totul alt caracter decât banul; soarta moșiei atârnă de soarta muncitorului, bunăstarea proprietarului de bunăstarea țăranului, ceea ce nu este la capitalul bănesc, care are libertatea de a se plasa în orice punct al universului îi convine”, ibidem, pag. 424

<sup>756</sup> ibidem, pag. 425

<sup>757</sup> „cele doua forme fundamentale ale capitalului”, ibidem, pag. 424

<sup>758</sup> ibidem



pune capitalul la mijloc pentru a cumpăra și exploata moșiile din țară - fie chiar după regulile cele mai înaintate ale științei - cultura mare nu va fi decât o unealtă și mai perfectă (draconică n.n.) pentru aservirea poporului românesc<sup>759</sup>.

Apogeul argumentației eminesciene în acest sens este reprezentat de afirmația că „lupta dintre bani și moșie este atât de intensivă încât capitalul bănesc, această putere esențial cosmopolită, amenință a supune cu desăvârșire forma a doua, iar supuind-o, ea va dicta în stat, va imprima caracterul său organizării sociale și organizării muncii, va deveni măsura caracterului, a naționalității, a idealurilor acelor care cer sacrificii ce produc inegalitatea; patria va deveni un hotel și naționalitatea o marfă<sup>760,761</sup>. Căci, își încheia Mihai Eminescu pledoaria, pe vremea când „vechii proprietari istorici, *principum gratia*, boierii, erau protectori ai poporului, poporul era onest și laborios (harnic n.n.); pe când astăzi, când banul guvernează, poporul se corupe<sup>762</sup>”.

Operând o distincție netă, din punctul de vedere al augmentabilității (adică al extensibilității n.n.) între bunurile *imobile* - inaugmentabile<sup>763</sup> - și cele *mobile* - augmentabile<sup>764</sup> - și încadrând pământurile țărănești în prima categorie, Mihai Eminescu considera că - întrucât prin divizări repetate ale aceleiași suprafețe de pământ între un număr de oameni aflat în permanentă

---

<sup>759</sup> ibidem

<sup>760</sup> vezi Anexa nr. XX

<sup>761</sup> Mihai Eminescu, *Deși cestiunea Dunării...*, în Opere, vol. XII, pag. 424

<sup>762</sup> ibidem

<sup>763</sup> „În cuvântul *imobil* e cuprinsă deja natura. Nestrămutat, neaugmentabil. O nație nu va putea, nicicând, face ca un pământ de 10 pogoaane să fie mai mare, nici ca țara ei să fie mai mare decum este, afară doar de cazul anormal al războiului, când, în fapt, țara originară tot nu sporește, ci i se adaugă alte țări (teritorii ale altor state n.n.), scăzându-se altora... Un pogon e un pogon și s-a mântuit – acel pogon nu-l putem nici întinde, nici strămuta, nici adăuga, nici scădea, el rămâne în vecii vecilor atât de mare pe cât este, idem, *În discutarea proiectului de maiorat*, în Opere, vol. X, pag. 375,

<sup>764</sup> „O nație care posedă un milion de lei poate posedea, pe viitor, o sută de milioane fără ca să-i fi luat de la cineva... Pe-o pânză de o întindere de un metru și de-o culoare de un franc, mâna unui pictor poate zugrăvi un tablou care să prețuiască 10.000 de franci. Omul, care nu va fi nicicând în stare a face dintr-un pogon două, e însă în stare, punând banul său numai în mișcarea cuvenită, să facă dintr-o sută de franci o mie”, ibidem, pag. 375, 376

creștere<sup>765</sup>, averea imobiliară a fiecăruia se va micșora în mod continuu<sup>766</sup>, ajungându-se în final la ruinarea tuturor<sup>767</sup> - divizibilitatea pământurilor este total neindicată<sup>768</sup>. De aceea, opinând că un țăran care n-are deloc pământ este mai bogat decât unul care deține o suprafață extrem de mică<sup>769</sup>, el se pronunța, cu toată convingerea, în favoarea admiterii de către Parlament a proiectului legii maioratului<sup>770</sup>, adică a interzicerii divizibilității.

Constatând că, pe de o parte, ca urmare a „iregularității constante a producțiunii<sup>771,772</sup>, provocate de nestatornicia climel<sup>773</sup>,

---

<sup>765</sup> „Împărțindu-se și subîmpărțindu-se mereu suprafața de pământ între un număr din ce în ce mai mare de oameni, deși aceștia vor avea aceleași, ba poate mai multe necesități decât părinții lor mai puțini la număr”, ibidem, pag. 376

<sup>766</sup> „averea lor imobiliară va deveni din ce în ce mai mică”, ibidem

<sup>767</sup> „Care va fi rezultatul? Sărăcirea tuturor, proletariatul tuturor”, ibidem

<sup>768</sup> „Divizibilitatea averii e bună la cea mobilă, care se poate înmulți la infinit, nu însă la cea imobiliară, care, prin chiar natura ei, nu se poate augmenta”, ibidem

<sup>769</sup> „Între un țăran care are doi stânjani de pământ și unul care n-are nimic, care-i mai bogat? Noi gândim că cel care n-are nimic. Cel care n-are nimic nu visează să exploateze un teren atât de mărginit, ci, caută o treabă oarecare; cel ce are doi stânjani, având închipuirea că posedă ceva, rămâne lipit toată viața lui de cei doi stânjani și pururea sărac”, ibidem

<sup>770</sup> „Care ar fi urmarea admiterii legii? Întâi persistența unei clase certe și totdeauna avute (bogate n.n.) de țărani. Copiii acestora ar avea până la majorat toate cele trebuincioase, deci condițiile materiale ale unei dezvoltări normale a organismului lor. Înzestrați cu această armă de căpetenie în lupta pentru existență, adică cu sănătate și țârie fizică, din momentul în care n-ar mai avea nevoie de razimul casei părintești, ar căuta de lucru. Fie că ar deveni arendași de parcele ale moșilor particulare; fie că ar lua pe seama lor parcele din moșiile statului, ei, astfel, ar avea totdeauna, pe de o parte, razim în casa părintească, totdeauna relativ mai puternică, pe de alta, și-ar lua nădejdea de a trăi pe o fracție subdivizată de imobil de câțiva stânjani, pe care n-ar fi în stare a-și întemeia un cămin. Căci, pe când un imobil prea mic nu e în stare nici să hrănească pe proprietarul lui, unul mai mare îi dă puțința de a face economii, de a strânge bani și acești bani se înțelege că s-ar împărți în mod egal între toți fiii.

Care ar fi însă consecința neadmiterii acestui proiect de lege? Aceea că, peste 50 de ani, în genere, n-ar mai exista o clasă țărănească în România, ci numai o turmă de adevărați proletari, cu nominala proprietate de câte doi-trei stânjani de pământ. Copiii acestor oameni, rău hrăniți, rău îngrijiți, vor merge din treaptă în treaptă mai jos în privința organismului, încât ne-am pomeni, într-o zi, cu o generație de microcefali, precum se află deja îndestui prin orașe”, ibidem

<sup>771</sup> „Recoltele rele sau se repetă peste toată țara din patru în patru ani, sau sunt locale și apasă mai cu seamă unele județe”, idem, *În ședința Senatului de la 16 martie*, în Opere, vol. XIII, pag. 81

<sup>772</sup> ibidem

<sup>773</sup> ibidem

iar, pe de alta, a „propriei sale neprevederi<sup>774</sup>”<sup>775</sup>, țăranul este „silit să se împrumute<sup>776</sup> în condiții, uneori, foarte oneroase”<sup>777</sup>, cu sume de bani din ce în ce mai mari<sup>778</sup>, a căror rambursare devenindu-i imposibilă, îl demoralizează<sup>779</sup> și îl înspăimântă (îl face să se teamă de represaliile creditorilor n.n.), determinându-l să fugă din gospodărie<sup>780</sup> - și să o lase, astfel, prin nelucrare, pradă părăginirii<sup>781</sup> -, Mihai Eminescu propunea, ca mijloc de îndreptare a „înnămolirii în datorii”<sup>782</sup> a locuitorilor satelor, introducerea de către guvern a „meiului și a porumbului, atât ca alimente, cât și în magaziiile de rezervă”<sup>783</sup>.

El își întemeiază opțiunea de atribuire a statutului de *aliment de rezervă* acestor două cereale pe argumente derivate din experiența practică a veacurilor anterioare: „Din cauza iregularității producției la noi, poporul nostru, din vremurile vechi încă, și-a ales de hrană niște plante, a căror rodire e relativ mai sigură decât a grâului, în vechime meiul, în timpul din urmă porumbul”<sup>784</sup>.

În opinia sa, protecției asigurate de magaziiile de rezervă îi putea fi adăugată aceea oferită de casele de economie; eficiența maximă fiind însă atributul primelor<sup>785</sup>.

Față de propunerea construirii unui sistem de irigații ca măsură de protejare a culturilor agricole împotriva vicisitudinilor climatice, propunere vehiculată în dezbaterile parlamentare ale

---

<sup>774</sup> „Gustul de-a strânge bani albi pentru zile negre nu se află la toți țăranii; trăirea de pe o zi pe alta e, încă, din nenorocire, un semn caracteristic pentru o seamă de oameni de la țară”, *ibidem*

<sup>775</sup> *ibidem*

<sup>776</sup> „Lipsiți, printr-o rea recoltă, de hrana zilnică a lor și a familiei, țăranii sunt siliți să se împrumute fie cu bucate, fie cu bani”, *ibidem*

<sup>777</sup> *ibidem*

<sup>778</sup> „Începe în datorii, care, la rândul lor, întrețesându-se cu nevoi noi, nasc alte datorii, până ce nu-și mai vede capul de ele”, *ibidem*

<sup>779</sup> „se lehămeseste, se dezgustă de lucru și de viață”, *ibidem*

<sup>780</sup> „uneori își ia lumea-n cap”, *ibidem*

<sup>781</sup> „lăsându-și ogorul pârloagă, via paragină și casa pustie”, *ibidem*

<sup>782</sup> *ibidem*

<sup>783</sup> *ibidem*

<sup>784</sup> *ibidem*

<sup>785</sup> „Ar rămânea în adevăr a alege între două mijloace: casele de economii și pătulele de rezervă. Noi credem în superioritatea absolută a celui din urmă mijloc, care nici măcar nu exclude pe cel dintâi, căci se pot și unele și altele. Pe când din pătule țăranul își ia porumbul cu prețul cel mai mic posibil, cu acela pe care l-a avut porumbul în anul de belșug - în care a fost pus în pățul ; cu banii din casa de economii nu se pot cumpăra produse decât la prețul curent - urcat în vreme de lipsă”, *ibidem*, pag. 82

vremii<sup>786</sup>, Mihai Eminescu manifestă o atitudine mai mult decât rezervată. Astfel, fără să le nege, în principiu, utilitatea<sup>787</sup>, dar opinând, totodată, că introducerea lor trebuie făcută numai în mod treptat<sup>788</sup> și doar atunci când agricultura atinge stadiul unei dezvoltări temeinice<sup>789</sup>, el considera irigațiile ca fiind inoportune pentru România acelei perioade<sup>790</sup>.

Pentru apărarea țaranului – și, implicit, a țării – de pericolul concurenței economice externe, Mihai Eminescu propunea despovăririi acestuia de greutatea excesivă a sarcinilor fiscale, în paralel cu formarea în rândul întregii populații a unei atitudini psihologice de respingere a acelor fabricate străine care ar fi putut fi foarte bine suplinite de produse ale industriei de casă țărănești.

În acest sens, el scria: „Vecinătatea Austriei (Austro-Ungariei n.n.) e omorâtoare pentru noi dacă nu ne vom trezi de cu vreme și nu vom arunca la naiba toți receptorii, subreceptorii, sub-sub-receptorii, dacă nu vom descărca pe țaran și nu-i vom asigura o dezvoltare liniștită, dacă nu ne vom hotărî să nu mai purtăm nici un produs străin pe noi, precum au făcut ungurii în vremea absolutismului”<sup>791</sup>.

### 2.2.3. Comerțul

**Civilizația economică este muma celei politice. Dependența în plan economic o atrage, în mod automat, după sine, și pe cea politică. Principala cheazăie a independenței economico-politice a oricărei țări este dezvoltarea sa industrială. Măsurile protecționiste sunt piatra unghiulară a întemeierii și propășirii producției naționale. O industrie nu se poate crea decât cu paguba temporară a consumatorilor.**

Identificarea politicii comerciale externe optime - adică pe deplin adecvate îndeplinirii dezideratului general exprimat al dezvoltării de ansamblu a economiei românești - și propășirea

---

<sup>786</sup> „Domnul senator V. Boerescu a propus a se combate seceta prin irigațiuni”, ibidem, pag. 81

<sup>787</sup> „oricât de amici ai irigațiunilor am fi”, ibidem

<sup>788</sup> „nu pot veni decât gradat, cu timpul și, mai ales, ridicându-se cu mult nivelul cunoștințelor tehnice ale populațiunilor noastre”, ibidem

<sup>789</sup> „Ele sunt rezultatul unei temeinice dezvoltări a agriculturii”, ibidem

<sup>790</sup> „Deocamdată suntem avizați la cultura tradițională, deci și la unele neajunsuri ale ei”, ibidem

<sup>791</sup> idem, *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, în *Opere*, vol. IX, pag. 173

comerțului interior au constituit, în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, preocupări de seamă în materie comercială ale unor economiști români de prestigiu, precum: Petru S. Aurelian, Alexandru D. Xenopol, Dionisie P. Marțian și Mihail Kogălniceanu - dintre reprezentanții protecționismului -; și Ion Ghica, Nicolae Șuțu și Enric Winterhalder - dintre exponenții liberului schimb -.

Constatând că „liberul schimb este o teorie pe care o promovează mai cu seamă acele națiuni care au ajuns a fi în capul industriei, care nu mai au concurenți în această materie, și, prin urmare, au nevoie de a-și deschide noi târguri, noi debușuri pentru produsele fabricilor și manufacturilor lor”<sup>792</sup>, iar „noi suntem departe de acest stadiu”<sup>793</sup>, economiștii promotori ai protecționismului considerau că „afirmația, repetată acum la noi din toate părțile, potrivit căreia libertatea absolută a comerțului este singurul mijloc de a aduce propășirea în toate, este neadevărată și, deci, periculoasă pentru dezvoltarea și existența noastră”<sup>794</sup>.

Sesizând că doctrina liberului schimb este promovată de *Anglia și Franța*<sup>795</sup> - *superputerile economice ale lumii* - și că nici chiar S.U.A. - țara care înregistra o permanentă și impetuoasă creștere economică - nu și-a permis încă să o aplice<sup>796</sup>, ei opinau că „acel guvern român care zice: *comerțul este liber în această țară*, nu va putea face acest serviciu umanității, fără a-și uita serviciul ce este dator naționalității, înlesnindu-i mijloace de a-și câștiga capitalul inteligenței, fără de care nu numai că nu va putea concura în (contribui cu n.n.) nimic la mișcarea economică

---

<sup>792</sup> Mihail Kogălniceanu, stud.cit., în Texte(;) pag. 324 – Un comentariu amplu asupra opiniilor lui Mihail Kogălniceanu poate fi citit în lucrarea: Ivanciu Nicolae-Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>793</sup> Petru S. Aurelian, *Necesitatea întemeierii industriei române*, Economia rurală, anul I, nr. 11 din 10 august 1876, în O.e.-A, pag. 120

<sup>794</sup> Alexandru D. Xenopol, „Convorbiri literare”, nr. 17 din 1 noiembrie 1870, în O.e.-X, pag. 18 – Prezentarea pe larg a opiniilor lui Alexandru D. Xenopol poate fi parcursă în lucrarea: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>795</sup> „Anglia mai întâi trâmbează această doctrină, Franța se asocie apoi”, Mihail Kogălniceanu, stud.cit., în Texte(;) pag. 324

<sup>796</sup> „Nu trebuie a se uita că însăși America n-a aplicat încă această teorie”, ibidem

internațională, dar generoasa deviză va deveni o calamitate pentru națiune”<sup>797</sup>.

De aceea „regimul protector *aplicat cu înțelepciune*”<sup>798</sup> este unicul mijloc prin care se poate face educația industrială a națiunii”<sup>799</sup>.

În contrast, susținătorii politicii economice externe a liberului schimb, construindu-și argumentarea pe postulatele acesteia, afirmau că modul cel mai sigur de realizare a progresului țării „este acela de a lăsa să acționeze natura lucrurilor”<sup>800</sup>, libertatea absolută a comerțului fiind „singurul mijloc de a se vedea înființându-se la noi industria propriu-zisă”<sup>801</sup>.

Sprîjinindu-și punctul de vedere și pe invocarea teoriei dezvoltării istorico-stadiale a economiei oricărui popor, ei susțineau că „trecerea din starea originară de barbarie la domesticirea și creșterea animalelor, cea de la starea pastorală la agricultură, și cea de la agricultură la industrie și la comerț, sunt mai cu seamă favorizate prin libertatea schimbului cu țările și națiunile străine”<sup>802</sup>.

Întreaga înlănțuire de concepte prezentată îl făcea pe Enric Winterhalder să afirme că: „Temporara oprire a libertății schimbului, nu-mi pare a fi o necesitate; din contră, cred că este mai mult un obstacol la dezvoltarea născândeii industriei și că sistema numită protecționistă este vătămătoare și poate fi înlocuită, mai bine, printr-o sistemă de încurajare, care lasă

---

<sup>797</sup> Dionisie P. Marțian, *Mesajul princiar*, Anale economice, nr. 1, 1860, în O.e.-M, pag. 181 – Detalierea opiniilor lui Dionisie P. Marțian este făcută în lucrările: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*; și Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria științelor în România. Științe economice*

<sup>798</sup> vezi Anexa nr. XXI

<sup>799</sup> Petru S. Aurelian, „Economia rurală”, anul I, nr. 11 din 10 august 1876, în O.e.-A, pag. 120 – Prezentarea detaliată a opiniilor lui Petru S. Aurelian este făcută în lucrarea: Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria științelor în România. Științe economice*.

<sup>800</sup> Petru S. Aurelian, *Scurtă privire asupra cauzelor stânjenirii și stagnării comerțului și asupra nevoilor economice ale Moldovei*, Iași, 1838, în Ivanciu Nicolae Văleanu, *Tratat de doctrine economice*, pag. 332

<sup>801</sup> Ion Ghica, *Scrieri economice*, vol. III, ediție îngrijită și comentată de Ion Veverca, Editura Asociației Generale a Economistilor din România, București, 1937, în Nicolae N. Constantinescu, *Istoria gândirii economice românești. Studii*, Editura Economică, București, 1999, pag. 172

<sup>802</sup> Enric Winterhalder, A.i.c., în *Texte*(:), pag. 252

concrenței mână liberă de a-și exercita puternica ei stimulațiune<sup>803</sup>.

Căci, „să fim bine încredințați că o industrie<sup>804</sup>, care nu poate susține concurența cu străinătatea, este o industrie contra naturii, n-are vitalitate, și toate măsurile protecționiste, toate prohibițiunile sau tarifele duanarie (vamale n.n.), nu vor produce vreun alt efect decât să o mențină într-o stare eternă de copilărie, să-i păstreze o existență silită, fără putere și fără vitalitate<sup>805</sup>.

Dacă identificarea politicii comerciale externe optimale făcea obiectul unor puncte de vedere divergente între promotorii protecționismului și susținătorii liberului schimb, în privința conceperii modalităților de propășire a comerțului interior, între opiniile reprezentanților ambelor orientări doctrinare se înregistra o pronunțată convergență.

În considerarea stărilor de fapt negative din domeniul comerțului nostru interior, precum și a cauzelor care le-au generat, ei propuneau ca redresarea activității comerciale românești să se facă prin: „înființarea unei Bănci Naționale<sup>806</sup>, construirea și amenajarea de căi de comunicație<sup>807</sup>, „introducerea unei monede (unice n.n.) a țării<sup>808</sup>, „îndatorirea (obligarea n.n.) neamănată (imediată n.n.) pentru toți comercianții ce primesc sau dau polițe de a purta catastișele (de a ține registrele comerciale n.n.), introducerea execuției personale în lipsă de avere<sup>809</sup>, înființarea învățământului

---

<sup>803</sup> ibidem

<sup>804</sup> Aici, termenul *industrie* trebuie înțeleas în accepțiunea extinsă de *conomie națională*

<sup>805</sup> Enric Winterhalder, A.i.c., în Texte(;), pag. 252

<sup>806</sup> idem, Reformele trebuincioase comerțului și industriei., A.i.c., în Texte(;), pag.250

<sup>807</sup> „O mulțime de produse ale țării – numim numai, pentru exemplu, lemnele – se pierd, se prăpădesc la loc (se degradează pe locul de obținere n.n.), fiindcă transportul lor ar cauza cheltuieli mult mai mari decât valoarea lor. Aceste produse, care acum sunt cu totul pierdute, ar ajunge folositoare, ar contribui la binele obștei dacă am avea mijloace de comunicație, dacă s-ar înființa drumul de fier, drumuri bune vecinale, dacă râurile noastre, care toate se revarsă în Dunăre, s-ar face navigabile, dacă am împreuna unele din ele cu canale, c-un cuvânt dacă am avea odată mijloace de comunicație. Fără ele comerțul nu poate prospera”, ibidem

<sup>808</sup> ibidem

<sup>809</sup> Dionisie P. Marțian, Anale economice, III-IV,1860, *Comerțiu*, în O.e.-M, pag. 334

comercial<sup>810</sup>, crearea unui minister cu atribuții pe linia reglementării și încurajării comerțului<sup>811</sup>.

\*

Demersul eminescian de elaborare a unei strategii destinate eficientizării acestei ramuri de activitate economică a vizat, în mod explicit, zona politicii comerciale externe și, în manieră implicită, pe cea a activității comerciale interne.

După cum este bine știut, Mihai Eminescu era un convins și tenace promotor al adoptării și aplicării de către țara noastră a protecționismului economic<sup>812</sup>.

---

<sup>810</sup> „Fără școale comerciale nu vom avea niciodată Camere comerciale, nici comerț național activ, ci numai parodia lor”, Ibidem

<sup>811</sup> „Pentru înfăptuirea de către guvern a tuturor reformelor folositoare comerțului, e neapărată trebuința de crearea unei autorități speciale și competente, a unui minister al agriculturii, al industriei și al comerțului. Misiunea acestui minister ar fi proiectarea tuturor reformelor trebuincioase pentru progresul agriculturii, industriei și comerțului, vegherea la executarea lor. Până nu vom avea în țara noastră acest minister, industria și comerțul nostru nu vor putea face nici un progres însemnat”. Enric Winterhalder, *Reformele trebuincioase comerțului și industriei. (A.i.c.)*, în Texte(;), pag. 251, 252

<sup>812</sup> Următoarele aprecieri laudative făcute de el la adresa protecționismului extrem, propovăduit de filosoful antic chinez Lao-Tse sunt foarte semnificative în acest sens: „Vestitul Lao-Tse, filosoful chinez, în cartea sa intitulată *Tao-te-king - Căderea spre virtute* -, era un aprig protecționist. El nu voia nici import, nici export și, dac-ar fi putut aranja poporul – cel chinez, se-nțelege – după statul său ideal, nicidecum un fir de grâu chinezesc n-ar fi ieșit din Împărăția Mijlocului (Imperiul chinez n.n.), nicidecum botina engleză (marfa străină n.n.) n-ar fi pătruns în regiunile Fiului Soarelui (același Imperiu n.n.).

Nu știm dacă cineva mai împărtășește ideile vechiului filosof chinez, dar, regula lui economică nu e lipsită de rațiune. În realitate, un popor care n-ar exporta nimic, ar trăi totdeauna în mare belșug, iar, neimportând nimic, n-ar consuma decât obiecte pe care el singur le poate produce, și toată viața economică s-ar consuma înăuntrul granițelor sale, fără nici un amestec cu străinătatea.

Nu e îndoială că viața ar fi primitivă în felul ei, dar în statul lui Lao-Tse n-ar exista nici sărăcie excesivă, nici bogății prea mari. Poate că n-ar fi nevoie nici de Parlament, nici de legi, nici de bugete de sute de milioane; oamenii ar trăi cam cum au apucat de la părinți, necunoscând alte trebuințe decât cele pe care singuri și le-ar putea îndeplini; și se știe că nemulțumirile omenești se nasc din proporția cea mare (raportul pronunțat subunitar n.n.) între cele ce (oamenii n.n.) au și cele ce doresc a avea.

Din nenorocire, noi nu mai suntem nici în vremea lui Mircea Vodă, nici măcar într-a lui Matei Basarab. Drumuri de fier străbat țara în toate direcțiunile ei, anuitățile străbat bugetul în toate cifrele lui, apoi mai armată, mai școli, mai patrioți reversibili (politicieni care beneficiază de avantaje materiale - de exemplu pensii -



Înțelegând că „civilizația economică este muma celei politice”<sup>813</sup> - dependența în plan economic atrăgând-o, în mod automat, și pe cea în plan politic<sup>814</sup> - și fiind, totodată, convins că, pe de o parte, pentru orice țară, dezvoltarea industrială reprezintă principala cheazășie a independenței sale economico-politice; iar, pe de alta, că „o industrie nu se poate crea decât cu paguba temporară a comerțului internațional și a consumatorilor”<sup>815</sup>, el atribuia adoptării și aplicării măsurilor protecționiste rolul de *piatră unghiulară a întemeierii și propășirii producției naționale*<sup>816</sup>.

Sprrijinindu-și acest punct de vedere pe exemplul concret oferit de analizarea istorică a evoluției politicilor economice adoptate și aplicate de toate acele state ale vremii care reușiseră să se industrializeze – Anglia, Franța, Germania, S.U.A., Rusia, Austria – Mihai Eminescu observa că „toate au protejat industria lor pentru a o avea, l-au crescut pe copil cu cheltuială și, după ce a devenit bărbat, i-au dat voie să se ia la trântă cu toată lumea”<sup>817</sup><sup>818</sup>. Cu alte cuvinte, secretul reușitei economice a fiecăreia dintre aceste țări constă în aplicarea, deliberată și

---

acordate pe viață de către stat n.n.), mai cetățeni persecutați de peste Prut în număr de sute de mii, toți aceștia (toate aceste cauze n.n.) ne-au silit să părăsim *Tao-te-king, Cărarea spre virtute*, în care nu existau nici crime, nici procurori, nici escrocherii, nici tribunale, nici codici, *nici necesitate de ele*, nici civilizație, nici datorii publice, și să apucăm calea conexiunilor de interese (să renunțăm la aplicarea politicii comerciale protecționiste n.n.), să vindem produsele (produsele n.n.) noastre brute oriunde și cât se poate de scump (adică suntem nevoiți să acceptăm orice cumpărător, în mod total neselectiv și în condițiile unui preț adesea derizoriu plătit în contrapartida mărfurilor noastre n.n.), pentru a putea subveni (asigura satisfacerea n.n.) tuturor trebuințelor sociale ale statului”. Mihai Eminescu, *O lege maghiară în contra exportului nostru*, în *Opere*, vol. XI, pag. 155; Este limpede că aceste aprecieri denotă, pe de o parte, profunda afinitate conceptuală a lui Mihai Eminescu față de doctrina protecționismului comercial absolut, dar, totodată, pe de alta, realismul incontestabil cu care autorul lor conștientiza imposibilitatea aplicării ei *ad literam* în timpurile moderne – dat fiind gradul înalt de complexitate și ramificare, caracteristic vieții economico-sociale a acestor timpuri.

<sup>813</sup> Mihai Eminescu, *Ce imperturbabili sunt confracții...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 182

<sup>814</sup> Căci, „dacă din punct de vedere economic un popor e copil, e tot așa în privire politică”, *ibidem*

<sup>815</sup> *ibidem*, pag. 184

<sup>816</sup> Producțiunea națională nu se poate menține, nici naște chiar, fără măsuri protecționiste”, *idem, Alexandria, povestea...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 155

<sup>817</sup> Spre exemplu: „Olanda cerea pentru comerțul său *libertate*. Hugo Grotius scrie un compendiu: *liberum mare*. Englezii răspund: ne iertați. – *mare clausum*. De la bilul maritim datează înflorirea Angliei”, *idem, Influența austriacă asupra românilor din Principate*, 1 august 1876, în *Opere*, vol. IX, pag. 167

<sup>818</sup> *ibidem*

riguroasă, – chiar în condițiile în care aceasta a necesitat asumarea unui efort financiar și social substanțial – a strategiei precedării, obligatorii, a politicii liberului schimb de către cea protecționistă. Căci, „copilul industriei naționale trebuie crescut întâi, ferit de lupta cu industria bărbată a străinătății și, abia când se va împuternici și va ajunge egal în tărie, îl putem lăsa să concureze sub regimul libertății comerțului”<sup>819</sup>.

Prevăzând că întrucât „a-l sili pe om, prin măsuri de intervențiune din partea statului, ca să producă singur ceea ce-i trebuie, însemnează a-i cauza o pagubă de timp și de bani, a-l lipsi de o sumă de bunuri pe care ar fi fost în stare a și le procura sub regimul liberului schimb”<sup>820</sup>, echivalează cu o „mărginire considerabilă a libertății individuale”<sup>821</sup>, protecționismul va fi receptat ca reacționar de către popor<sup>822</sup>, dar considerându-l totodată „singurul chip de a încărca prezentul pentru a descărca viitorul”<sup>823</sup>, Mihai Eminescu adresa concetățenilor săi următoarele cuvinte: „A-l face pe om să plătească mai scump ceea ce-i trebuie, a-i pune restricțiuni – ca la un copil – folositoare după mintea celor ce joacă rolul de epitropi se numește epitropie economică. Și desigur, epitropia economică, ca și cea politică, nu este liberală. Dar fără îndoială că puterea lui de-a produce va crește și această putere e cel mai însemnat rezultat ce-l poate obține colectivitatea. El va deprinde a face ceea ce nu mai făcuse; dar e evident că n-a ajuns la această putere pe calea liberei determinațiuni de sine însuși, ci prin măsuri restrictive care l-au silit la aceasta”<sup>824</sup>.

Și, continuându-și pledoaria în favoarea înțelegerii de către populație a utilității de a suporta degradarea temporară a nivelului de trai – efect imediat al aplicării măsurilor protecționiste – Mihai Eminescu, accentuând, ca și Fr. List, asupra caracterului educativ al protecționismului explică: „Nematuritatea economică e totdeauna însoțită de cea politică. Iar pentru a ajunge la maturitate se cere educație. Precum în școală copiii nu pot fi absolut liberi, ci trebuie să învețe, trebuie să se supui disciplinei, trebuie să se deprindă a face singuri temele și socotelile pe care numai profesorul le știa

---

<sup>819</sup> ibidem

<sup>820</sup> idem, *Ce imperturbabili sunt confracții...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 182

<sup>821</sup> ibidem

<sup>822</sup> „Orice punere de restricțiuni, fie și în scop educativ, e (percepută de cei cărora le este adresată, ca fiind n.n.) o restrângere a libertății, e (considerată de către ei n.n.) reacționară”, ibidem, pag. 182, 184

<sup>823</sup> idem, *Alexandria, povestea...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 154

<sup>824</sup> idem, *Ce imperturbabili sunt confracții...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 182, 184

mai înainte, tot așa orice măsură educativă pentru un popor e o restrângere a libertății, e reacționară. Dar se cere neapărat să avem industrie? Da, dar niciodată ea nu se va opera (înfăptui n.n.) prin măsuri liberale”<sup>825</sup>.

Toate considerațiile eminesciene privitoare la starea precară a comerțului interior și la cauzele care au provocat-o, ne îndreptățesc să considerăm că, în concepția autorului lor: înțelegerea corectă de către stat a rolului major care revine comerțului și industriei în propășirea economiei naționale și folosirea în conformitate cu această înțelegere a pârghiilor economice; înființarea unei puternice instituții de credit care să practice pentru finanțarea activităților comerciale niveluri de dobândă neruinătoare pentru debitori; retragerea statutului de *persoană exceptată de la plata impozitelor*, tuturor cetățenilor care beneficiau de el; conjugate cu redeșteptarea spiritului comercial al românilor, constituiau principalele măsuri ce trebuiau întreprinse pentru redresarea și dezvoltarea activității comerciale interne.

#### **2.2.4. Transporturile**

**Concesionarea către străini a construcției și exploatării căilor de comunicație trebuie să înceteze neîntârziat. Cauza reală a concesionărilor este gheșeful, în linia întâia; un pod de trecere pentru oștiri împărătești, în a doua; și alte lucruri de-acestea de mare politică europeană, în a treia. Circulație și transport sunt numai pretexte mărturisite, cu mină gravă, în public. Singura cale înțeleaptă de reducere a cheltuielilor de transport este dezvoltarea industriei.**

În a doua jumătate a veacului al XIX-lea problematica propășirii transporturilor s-a bucurat de atenția unor prestigioși economiști români, între care: Petru S. Aurelian, Dionisie P. Marțian și Alexandru D. Xenopol.

În acest sens, ei au militat, mai cu seamă, pentru: reducerea tarifelor de transport feroviar<sup>826</sup>, negocierea, cu maximă

---

<sup>825</sup> ibidem

<sup>826</sup> O chestiune de mare însemnătate este la ordinea zilei: reformarea tarifelor pentru transportul pe căile ferate. Agricultură este, cu deosebire, interesată în această chestiune pentru că, transporturile cele mai mari ce se fac în țară sunt cu produsele pământului. Întrebarea este: care trebuie să fie norma noastră în materie de tarife de transport? După mine unul, răspunsul este: ieftinătatea. Cu tarife ieftine nu numai că se înlesnesc agricultura și alte producțiuni, dar chiar căile ferate vor raporta mai mult (vor obține venituri bănești mai mari n.n.). Astăzi, din cauza

chibzuință, de către statul român a contractelor de concesiune a  
construirii de căi ferate<sup>827</sup>, neconectarea liniei Cernavodă-  
Chiustenge cu nici o altă magistrală feroviară<sup>828</sup>, transformarea

---

scumpetei transportului, mulți agricultori preferă să ducă vinul și grânele cu carele. Dar, cu toate acestea, se pare că sunt persoane care cred că reducerea tarifelor n-ar influența asupra sporirii transporturilor. Experiența a dovedit, în diferite state, că reducerea tarifelor pentru scrisori, pentru telegrame, a condus la sporirea veniturilor căilor ferate. Ceea ce s-a întâmplat acolo se va întâmpla și la noi. Deosebit de aceasta, nu trebuie să pierdem din vedere că drumurile de fier, fiind un serviciu public, aparținând statului, trebuie să fie organizat în așa mod încât să aducă cât se poate mai multe înlesniri publicului. În asemenea materie nu trebuie să ne concentrăm privirile numai la sporirea veniturilor căilor ferate; trebuie să vedem mai departe, să nu scăpăm din vedere legăturile ce există între mijloacele de transport și economia generală a țării. Când se fac șosele și poduri peste apă, scopul este de a înlesni circulația gratuită. Este adevărat că contribuabilii plătesc impozite pentru căile de comunicație, însă, în schimb, țara se bucură de înlesnirea transporturilor. Negreșit că dacă nu se pot organiza căile ferate în așa mod încât serviciul să fie gratuit, totuși, tarifele se pot întocmi nu în scopul de a spori cât mai mult veniturile bugetare, ci, mai cu seamă, pentru a acoperi cheltuielile de exploatare și amortizarea capitalului întrebuințat pentru construcție.

Oricum ar fi, nu propunem măsuri excepționale; ne mărginim a cere ca, și în aceasta, să imităm pe cei mai cu experiență, pentru a evita ca prin urcarea tarifelor mai sus decât vecinii noștri, să lovim, fără voia noastră, în interesele producătorilor români”. Petru S. Aurelian, „*Economia rurală*”, anul V, mai 1884, în O.e.-A, pag. 234<sup>827</sup> „Auzim că se fac propuneri, din mai multe părți și prin intermediari influenți, pentru construcția de drumuri de fier. Atâta e sigur, că pentru trei linii de drumuri ce se află înființate în statele vecine, continuarea lor prin țările române sau la emporiile Mării, este o chestiune de viață. Această concurență a intereselor va produce o emulație în conformarea lor cu interesele economiei române. Înainte de toate, mandatarii națiunii, Guvernul și Camerele, trebuie să fie cu priveghere, ca nu cumva această concurență să ne sugrume prin uneltirile obișnuite ale societăților sau companiilor ce solicită întreprinderea. Întrucât sistema drumurilor de fier implică cele mai ponderoase (importante n.n.) chestiuni economice și politice, este nevoie de facerea de drumuri și șosele bune pe lângă acele locuri în care, cercetările geologice vor descoperi urme (indicii despre existența unor zăcăminte n.n.) de metale sau minerale”. Dionisie P. Marțian, *Despre drumurile de fier în România*, Anale economice III-IV, 1861, în O.e.-M, pag. 314

<sup>828</sup> „Deoarece această linie de la Cernavodă la Chiustenge are interese ostile intereselor mercantile (comerciale n.n.) și, chiar intereselor politice ale țării, nu se cade să alimentăm prosperarea ei în nici un chip și, cu atât mai puțin se cade să punem în serviciul ei toată sistema căilor noastre ferate, precum s-ar fi făcut dacă s-ar fi adoptat proiectul de drum de fier prezentat Camerei de către Guvern în anul 1860 - liniile prefigurate în acel proiect nefiind nimerite în privința intereselor comerțului român, pentru că cele două capete ale liniei, de la Orșova și de la Siret, se împreună, nu în capitala țării sau în vreun emporiu român, ci la gura Ialomiței, în dreptul Cernavodei, de unde începe acel drum de fier, care este făcut cu intenția de a ruina emporiile române și de a strămuta artera principală a circulației internaționale de pe lungul teritoriului Dunării de Jos -. Din contră, avem datoria de a uni între ele toate punctele ceva mai însemnate ale României, înainte de a cugeta

Municipiul Iași într-un important nod de cale ferată<sup>829</sup>, construirea unor drumuri de legătură între locurile de exploatare a zăcămintelor minerale și restul țării<sup>830</sup>, intensificarea navigației comerciale românești pe Dunăre<sup>831</sup>, înființarea unui serviciu român

---

de a da mâna cu acea linie amenințătoare”, ibidem – Comentarii ample asupra opiniilor lui Dionisie P. Marțian pot fi citite în lucrările: Ivanciu Nicolae Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*; și Nicolae N. Constantinescu (coord.), *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice*, vol. II.

<sup>829</sup> „Moldova superioară(;) avea mai multe piețe de desfacere, pe care le poate redobândi în decursul timpului. Aceste piețe sunt: Svițera (Elveția n.n.), către care grânele sale mergeau prin Austria via Ițcani; Danzigul și Königsbergul, către care ele se îndreaptă prin Ungheni via Podvolociska; Franța, Anglia și Turcia, către care merg pe calea apei, pe la Galați sau pe la Odessa. Prin urmare, pentru a ajunge la locurile de desfacere, grânele Moldovei superioare apucă în trei direcții pe calea ferată: către Ițcani, către Galați și către Ungheni.

Exportul Moldovei superioare putându-se, deci, face în trei direcții, fără ca să se poată ști dinainte dincotro va veni cererea, este învederat, de nevoie, a se crea un centru – Municipiul Iași – din care acest export să se poată îndrepta către locul unde va fi cerut. ...

Așadar, ridicarea economică a întregii Moldove superioare și a lașului îndeosebi, se va face prin aceea că Iașul va deveni centrul de export și de import pentru această întreagă regiune.

Primul mijloc de a ajunge la acest scop constă în crearea în Iași a unor depozite generale, docurile pentru grâne și antrepozitele pentru mărfuri. Al doilea, în construirea unor linii noi de căi ferate, care să facă cu puțință adunarea în Iași a întregii producții din România nordică”, Alexandru D. Xenopol, *Memoriu asupra unor îmbunătățiri economice de realizat în nordul României și în special în Iași*, Tipografia H. Goldner, Iași, 1887, în O.e.-X, pag. 199, 200, 206

<sup>830</sup> „Pentru a se putea pune în comunicație ușoară cu restul țării – ceea ce este necesar atât pentru transportul materialului minei (minereurilor extrase din exploatarea minere n.n.), cât și pentru aprovizionarea lucrătorilor de la mine cu cele necesare traiului – este nevoie de facerea de drumuri și șosele bune pe lângă acele locuri în care cercetările geologice vor descoperi urme (indicii despre existența unor zăcăminte n.n.) de metale sau minerale”, idem, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 118

<sup>831</sup> „Economicște, importanța unei marine (navigații n.n.) comerciale este prea învederată. Până la înființarea drumurilor de fier, Dunărea era singura cale mai importantă pentru scurgerea produselor noastre. S-ar părea că astăzi, când avem atâtă căi ferate, transportul pe Dunăre și-ar fi pierdut din importanță. Cătuși de puțin. Oricât s-ar înmulți drumurile de fier, transportul pe apă nu va scădea, ci va spori, deoarece unele din principalele noastre linii vor căra în porturile Dunării produsele agriculturii noastre. Dovadă, că de la 1871 până la 1885 – perioada în care s-a dezvoltat construcția de căi ferate –, încărcăturile efectuate, atât în portul de la Sulina, cât și în porturile exterioare ale Dunării, au mers crescând”, Petru S. Aurelian, *Înființarea unui serviciu național de navigațiune*, Economia națională, anul XI, nr. 49 din 14 decembrie 1887, în O.e.-A, pag. 253

de navigație fluvială și maritimă<sup>832</sup>, și chiar, în măsura posibilului, obținerea de către România a unei poziții dominante în traficul comercial dunărean<sup>833</sup>.

\*

În vederea propășirii acestei *ramuri releu* a economiei naționale, Mihai Eminescu propunea măsuri vizând: reducerea cheltuielilor de transport, sistarea acordării de concesiuni, asigurarea siguranței traficului și repararea infrastructurii stradale.

Considerând, pe de o parte, că „pentru o țară agricolă cheltuielile de transport rămân darea cea mai oneroasă”<sup>834</sup> - întrucât „au efectul de-a secătui din ce-n ce productivitatea brazdei, a reduce pe om la rolul de salahor agricol, a înmulți castele improductive, a spori trebuințele în disproporție cu puterea de producere, a răspândi ineptia economică și intelectuală, a mări sărăcia și corupția”<sup>835</sup> - și sesizând, pe de alta, valențele economice și morale pozitive ale industriei - aceasta dând ocazia

---

<sup>832</sup> „Astăzi, când ne-am mai ușurat de mulțimea lucrărilor ce a trebuit să executăm, când o rețea de peste 2500 kilometri de căi ferate acoperă țara în toate direcțiile, este timpul să punem în aplicare dorința întregii țări, înființând un serviciu de navigațiune.

Totul ne îndeamnă și ne impune această însemnată instituțiune. Țară străbătută de râuri, din care multe pot deveni navigabile; încinsă în mare parte de marea Dunăre; având un litoral maritim destul de întins, România, nu mai poate aștepta ca toate pavilioanele să fâlfâie pe apele sale și tocmai pavilionul național să lipsească.

Politicește și economicește suntem interesați de a fi reprezentați în navigația fluvială și maritimă. Mai mult, pe lângă interesul public și economic ce înfățișează înființarea unui serviciu de navigațiune, el va înlesni recrutarea marinarilor trebuincioși pentru marina noastră militară”, *ibidem*, pag. 252, 254

<sup>833</sup> „Nu putem face abstracție de interesele politice când este vorba de Dunăre; căci, numai asigurând interesele politice ne vom putea bucura, în pace și în liniște, de drumurile de fier. Să căutăm, dar, a concilia interesele politice cu cele economice; să păstrăm Dunării toată importanța ce are pentru România, atât din punctul de vedere economic, cât și politic. Cu soarta Dunării este strâns legată soarta română.

Vederile noastre au fost, întotdeauna, ca navigația pe Dunăre, cel puțin întrucât privește interesele române, să ajungă în mâinile noastre. Iată politica noastră. Trebuie să facem tot ce ne este cu putință ca să ne însușim transportul pe Dunăre, și aceasta ne este posibil”, *idem*, *Situațiunea României din punct de vedere al căilor sale de comunicație*, *Economia națională*, XIII, nr. 5 din 6 februarie 1889, în O.e.-A, pag. 263, 262

<sup>834</sup> Mihai Eminescu, *Nu se poate ridica movilă...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 151

<sup>835</sup> *ibidem*

„fiecărui individ de-a se aplica în ramura ce convine aptitudinilor lui, de-a se specializa, de-a deveni un caracter și un talent”<sup>836</sup> - Mihai Eminescu aprecia că, prin dezvoltarea treptată a acesteia, vor fi reduse cheltuielile de transport<sup>837</sup>.

Opinând că, pentru România, rețeaua feroviară internă, construită prin concesiune, este din punct de vedere economico-financiar, nu doar nejustificată<sup>838</sup>, ci și prejudiciantă<sup>839</sup>, el dorea să convingă opinia publică și oficialitățile de resort de necesitatea nemaiîncheierii de către statul român a nici unui contract de concesiune feroviară<sup>840</sup>.

Ar fi însă eronat să se înțeleagă că Mihai Eminescu nega utilitatea pentru țară a existenței căilor ferate interne. Dimpotrivă, obiecțiunile lui în privința rețelei feroviare interne vizau, pe de o parte, construirea în regie financiară și tehnică integral străină, pe de alta, inoportunitatea sa în condițiile slabei dezvoltări a economiei românești; dar nicidecum drumurile de fier în sine, pe care le-ar fi dorit construite, însă numai în măsura în care resursele financiare și tehnice existente pe plan național ar fi permis-o și în care economia țării ar fi fost suficient de puternică pentru a rezista concurenței străine. De asemenea, el era de părere că apariția

---

<sup>836</sup> ibidem

<sup>837</sup> „Înființarea treptată a industriei suprimă de (la n.n.) sine cheltuielile de transport sau le reduce la puțin”, ibidem

<sup>838</sup> „Ar fi fost mai firesc, și mai cuminte, de-a urma - în materie de comunicație - căile ce le urma plutașul român de la munte, când transporta pe bărne, puse una lângă alta, lemne și grâne la porturile Dunării, ar fi fost mai folositor, și mai ieftin, de-a canaliza râurile noastre și de-a construi drumuri de fier numai în măsura în care, cunoștințele tehnice proprii și mijloacele bănești proprii ne-ar fi permis”, idem, *Oare nu se pregătește...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 116

<sup>839</sup> „Politica noastră în crearea căilor ferate a pus în șah mat aproape toate meseriile din orașe, precum și iarna țaranului. Industria orașelor și ramificata industrie de casă a satelor s-au strivit sub roțile regelui Stroussberg, și această strivire o plătim noi înșine prin anuități; noi plătim posibilitatea pentru mărfurile străine și pentru oamenii străini de-a veni la noi și de-a aduce poporul nostru întreg la sapă de lemn”, ibidem

<sup>840</sup> „Socoteala noastră razășească despre marile întreprinderi de transport și comunicație e cam simplă, însă cu atât mai adevărată. Noi zicem așa: ia atâtea care cât grâu și oameni ai de transportat la Chiustenge, plătește din visterie prețul transportului, și, totuși, acesta va fi de zece ori mai mic decât anuitatea ce-o vei plăti, zeci de ani de-a rândul, pentru un drum de fier ce va transporta scump, pentru un pod ce va costa scump. Am dedus din această socoteală ca circulație și transport sunt numai pretexte mărturisite cu mină gravă în public, pe când cauza acestei întreprinderi e gheșeful în linia întâia; un pod de trecere pentru oștiri împărătești, în linia a doua; și alte lucruri de-acestea de mare politică europeană”, idem, *Prețioasele descoperiri...*, în *Opere*, vol. X, pag. 396

posibilității de transport feroviar al mărfurilor nu ar fi trebuit să conducă la abandonarea transportului lor pe rețeaua râurilor interioare, ci ar fi fost mult mai avantajos pentru țară ca cele două moduri de transport să coexiste.

Prin atitudinea sa total potrivnică liniei ferate Cernavodă-Chiustenge, Mihai Eminescu împărtășește opiniile prestigioșilor economiști români ai epocii sale; iar prin dorința ca statul român să nu mai acorde nici o concesiune feroviară, se disociază de acestea.

Constatând că la încadrarea pe post a personalului de conducere și a celui de execuție din administrația căilor ferate precumpăneau cu totul alte criterii decât cel al competenței profesionale<sup>841</sup>, ceea ce implica și posibilitatea producerii unor accidente, care, pe de o parte, ar fi cauzat victime omenești<sup>842</sup>, iar pe de alta, ar fi dat posibilitatea străinilor, ca printr-o manipulare abilă a opiniei publice, să discrediteze liniile ferate române<sup>843</sup> -, Mihai Eminescu considera destituirea conducerii respectivei instituții drept cea mai urgentă și importantă măsură ce se impunea a fi luată în vederea asigurării siguranței traficului<sup>844</sup>.

El era de părere că la baza exercitării actului de conducere a instituției în cauză trebuie să stea principiul unității de voință și acțiune, alături de cel al independenței față de cele trei puteri ale statului - executivă, legislativă și judecătorească - și față de cercurile politice militante.

În acest sens, Mihai Eminescu propunea ca la cârma Administrației Căilor Ferate să fie numită „o singură persoană”<sup>845</sup>, selecționată, „de preferință, dintre bărbații ce au dovedit o capacitate deosebită de administrare”<sup>846</sup>.

Întrucât „mersul unui serviciu atârnă mult de autoritatea ce-o inspiră un bărbat cu judecata rece și incisivă, cu vederi clare, cu caracter just și onest, care să nu se lase nici ademenit de zâmbetele protectoare ale oamenilor zilei, nici înfricoșat de un

---

<sup>841</sup> a se vedea pentru detalii, Mihai Eminescu, *De la un timp încoace...*, în *Opere*, vol. XII, pag. 222

<sup>842</sup> Mihai Eminescu, *De la un timp încoace...*, în *Opere*, vol. XII, pag. 222

<sup>843</sup> ibidem, pag. 221

<sup>844</sup> „Cel dintâi remediu e negativ, dar de-o extremă importanță. Trebuie revocată direcția actuală, compusă din politicieni, din săbiuțe vânătoare de diurne și din advocați. Motivul revocării e incapacitatea dovedită în toate”, ibidem, pag. 222

<sup>845</sup> ibidem

<sup>846</sup> ibidem



cuvânt al lor de intimidare<sup>847</sup>, respectivul conducător - care poate fi și de formație tehnică<sup>848</sup> -, trebuie să fie ales pe criterii total nepolitice<sup>849</sup> și să întrunească în sine (în persoana sa n.n.) încrederea întregii țări<sup>850</sup>. Totodată, „ales pe viață de corpurile legiuitoare, după propunerea Consiliului de Miniștri și cu aprobarea regelui, el trebuie să fie inamovibil și să nu poată fi revocat decât în condițiile în care se revocă personalul inamovibil”<sup>851</sup>, astfel încât să-și poată exercita prerogativele „cu totul neatârnat și de minister și de corpurile legiuitoare”<sup>852</sup>; dar în condițiile în care se instituie supravegherea exercitării lor prin „delegarea unui consiliu de supraveghere, compus din membri ai corpurilor legiuitoare, din președintele Curții de Conturi, din președintele Curții de Casație - consiliu care, putând cere seama de gestiunea direcțiunii și putând fi consultat la fixarea bugetului, ar fi o garanție mai mult (suplimentară n.n.) în fața țării despre buna întrebuințare a banului public”<sup>853</sup>.

Deși în privința numirii și menținerii sale în funcție, acest înalt responsabil trebuie să fie total independent față de minister, în cea a „tarifelor, mersurilor trenurilor și a altor interese generale, poziția sa trebuie să fie analogă cu aceea a oricărui director particular de drum de fier”<sup>854</sup>.

Iar, după instalarea în funcție, prima sa îndatorire este aceea de a reorganiza instituția<sup>855</sup>, consultându-se, pentru aceasta, cu „vreun bărbat din Europa ce e distins în administrația de căi ferate – care a avut asemenea misiuni în state mai înaintate –”<sup>856</sup>, dar pe care „să-l aibă alături ca sfătuitor, iar nu ca funcționar”<sup>857</sup>.

În efectuarea acestei reorganizări directorul „va căuta, mai cu seamă, să cunoască pe fiecare în parte după meritul lucrului și al valorii ce produce în serviciu, iar nu după alte considerații; să

---

<sup>847</sup> ibidem

<sup>848</sup> „El poate fi și un om tehnic, dar exigențele de pură administrație fiind, pentru acest post, mult mai numeroase decât cele ale amănunțimilor tehnice, un bun (competent n.n.) și rigid (incoruptibil n.n.) administrator e de preferat”, ibidem

<sup>849</sup> „Ales fără nici o privire la convingerile sale politice, el trebuie să fie cu totul independent de minister și de curentele politicii militante”, ibidem

<sup>850</sup> ibidem

<sup>851</sup> ibidem

<sup>852</sup> ibidem

<sup>853</sup> ibidem

<sup>854</sup> ibidem

<sup>855</sup> întrucât „prin organizarea ce s-a făcut de Direcția Princiara, serviciile au fost dezorganizate cu desăvârșire. Probă sunt accidente”, ibidem, pag. 223

<sup>856</sup> ibidem

<sup>857</sup> ibidem

pună pe fiecare la locul său și singura considerație (singurul criteriu n.n.) care să-l conducă să fie interesul serviciului”<sup>858</sup>, iar consiliul de administrație pe care îl va forma trebui să fie alcătuit „din cei mai buni funcționari și bărbați tehnici din țară”<sup>859</sup>.

Mihai Eminescu sugera că „îngrijirea de siguranța publică și supravegherea ei pe drumurile de fier să fie lăsată în seama directorului sau administrațiunii căilor ferate, toate celelalte organe ale statului fiind ținute să-i dea ajutor în caz de necesitate”<sup>860</sup>.

Urma ca Administrația să fie răspunzătoare legal pentru cazurile de accident<sup>861</sup>, iar organele de justiție să primească sprijinul unei comisii de experți feroviari care – punându-le la dispoziție bogata lor experiență tehnică – să le faciliteze identificarea exactă a persoanelor vinovate, precum și stabilirea precisă a întinderii culpei fiecăreia.

Comisia trebuia să fie compusă din trei membri, care să îndeplinească cumulativ următoarele condiții<sup>862</sup>: să fie specialiști reputați în materie feroviară; să fi lucrat nemijlocit în domeniul exploatării căilor ferate; să aibă calitatea de organe ale statului; să fie total independenți față de Conducerea Administrației; să aibă doar dreptul de a acorda consultanță organelor de anchetă, nicidecum de a se substitui autorității decizionale a acestora.

Pentru astuparea gropilor de pe străzile municipiului Iași, Mihai Eminescu propunea folosirea de pietre ce puteau fi extrase din carierele aflate în apropierea orașului<sup>863</sup>.

## **2.2.5. Sectorul financiar**

În materie de ban public, nu ceea ce percepe statul de la contribuabili e cestiunea principală, ci întrebuințarea, productivă sau neproductivă, ce o face cu acele venituri. Dacă veniturile publice se cheltuiesc în mod improductiv, pentru a susține luxul claselor guvernante, în disproporție cu însemnătatea și puterile unei țări, banul perceput nu e aproape de nici un folos pentru popor.

---

<sup>858</sup> ibidem

<sup>859</sup> ibidem

<sup>860</sup> ibidem, pag. 222

<sup>861</sup> ibidem

<sup>862</sup> a se vedea pentru detalii, ibidem

<sup>863</sup> detalii se regăsesc în, Mihai Eminescu, *Stradele*, în Opere, vol. IX, pag. 379

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, propășirea finanțelor publice și necesitatea creării pentru întreprinzători a posibilității de acces - cu niveluri de dobândă rezonabile - la finanțarea prin credit, s-au bucurat de atenția unor economiști de prestigiu, ca: Petru S. Aurelian, Dionisie P. Marțian, Nicolae Șuțu, Enric Winterhalder și Ion Ionescu de la Brad.

Identificarea modalității optime de transpunere în practică a principiului echității fiscale și argumentarea necesității utilizării judicioase a banului public, au reprezentat și pentru Ion Ionescu de la Brad și Dionisie P. Marțian, preocupări majore pe linia îmbunătățirii stării de lucruri din domeniul gestionării banului public.

Ei considerau<sup>864</sup> că, pentru constituirea veniturilor bugetare, impozitele directe – datorită avantajelor ce derivă din caracteristicile lor<sup>865</sup> – sunt preferabile celor indirecte<sup>866</sup>.

Totodată însă, ținând cont de modul inechitabil în care, la acea vreme, erau dimensionate în țara noastră dările directe<sup>867</sup>, se pronunțau împotriva desființării totale a impozitelor indirecte<sup>868</sup>.

---

<sup>864</sup> Întrucât, în privința identificării modalității optime de îndeplinire a dezideratului realizării echității fiscale, opiniile exprimate de Ion Ionescu de la Brad și Dionisie P. Marțian - departe de a fi divergente - se interconectează organic - a doua circumstanță fiind-o pe prima -, ele pot fi privite drept o singură opinie, comună ambilor economiști.

<sup>865</sup> Întrucât, „impozitul direct – cum e capitația, patenta, impozitul funciar, etc. – este precis, hotărât, și cerut de-a dreptul și pe nume de la contribuabil, legiuitorul și contribuabilul prețuiesc (evaluează corect n.n.) greutatea sarcinii și-și dau seama de chipul cu care li se fac lovituri (adică de pragul deasupra căruia obligațiile fiscale devin ruinătoare pentru contribuabili și, implicit, antiproductive sau chiar imposibil de colectat pentru buget n.n.), Ion Ionescu de la Brad, *Un nou sistem financiar*, Independența, III, nr. 10 din 17 noiembrie 1860, în *Texte(,)*, pag. 169

<sup>866</sup> Deoarece, „prin impozitul indirect, contribuabilul este lovit fără ca să poată a-și face o socoteală curată (exactă n.n.) - ceea ce nu-l ferește, însă, de a suferi greutatea sarcinii -, acest impozit este întotdeauna greu și costisitor, și, din firea lui, lovește mai mult pe săraci decât pe bogați”, ibidem, pag. 170

<sup>867</sup> „În sistemul nostru actuală a impozitelor, contribuțiile directe cad cu mai mare greutate pe cel sărac, într-un mod pe față, prin urmare mai simțit (mai evident n.n.)”, Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1862*, Anale economice nr. 9-12, 1862, în O.e.-M, pag. 209

<sup>868</sup> „Nu este în interesul dreptății, dar nici în al siguranței publice, a se desființa toate impozitele indirecte ce sunt mai ușoare - căci sunt facultative și le poartă cei mai avuți -, și a sili pe stat de a lua (căuta n.n.) refugiu la contribuții directe”, ibidem – Concepția lui Dionisie P. Marțian este amplu prezentată în lucrările: Nicolae N. Constantinescu (coord.), *Studii de istorie economică și istoria gândirii economice*,

Conștientizând, la fel ca și Mihai Eminescu, necesitatea cheltuirii judicioase a resurselor financiare publice<sup>869</sup>, o serie de economiști, ca, de pildă, Ion Ionescu de la Brad militau pentru alocarea acestora în „favorul serviciului public (adică pentru finanțarea acțiunilor și obiectivelor de interes național n.n.) și al dezvoltării noastre materiale, morale și naționale”<sup>870</sup>.

Totodată, așa după cum deja am arătat, D. P. Marțian, P. S. Aurelian, N. Șuțu și E. Winterhalder, înțelegeau că, pentru contracararea, cu succes, a fenomenului cametei, precum și pentru asigurarea, îndestulătoare, a finanțării activităților economice la un nivel de dobândă moderat, se impunea, de la sine, cu statut de condiție sine-qua-non, înființarea unei puternice bănci centrale și al unor solide alte instituții de credit .

\*

Propunerile formulate de Mihai Eminescu în vederea îndreptării stării de lucruri din domeniul constituirii și utilizării resurselor financiare publice vizează - în mod explicit - transpunerea în practică a principiului echității fiscale și eficientizarea cheltuirii banului public; și - în manieră implicită - diminuarea datoriei publice și întocmirea cu realism a bugetului de stat.

El își construia strategia de înfăptuire a echității în materie de impunere sub forma unui raționament euristic, finalizat prin concluzia necesității susținerii „substituirii impozitelor indirecte prin cele directe”<sup>871</sup>. Astfel, pleca de la premisa că omului îi este imposibil să modifice cantitatea de materie înconjurătoare<sup>872</sup> - atât în sensul

---

vol. II și Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae-Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria științelor în România. Științe economice*

<sup>869</sup> „Economia în cheltuielile publice aduce economie de venitul cetățenilor (conduce la nespolierea veniturilor contribuabililor n.n.). În luaturi, ca și în daturi, punem, deci, baza sistemului nostru”, Ion Ionescu de la Brad, *Un nou sistem financiar*, *Independența*, III, nr. 10 din 17 noiembrie 1860, în *Texte*(:), pag. 173

<sup>870</sup> *ibidem*, pag. 171

<sup>871</sup> Mihai Eminescu, *Ți-ai găsit...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 141

<sup>872</sup> „Omul nu poate scădea sau adăuga la materia existentă un atom măcar”, *ibidem*

sporirii cât și în cel al diminuării -, dar îi stă, pe deplin, în putere să opereze schimbări<sup>873</sup> asupra formei, locului și posesiunii ei.

Dintre aceste trei categorii de schimbări numai prima „este adevărata producțiune<sup>874</sup>, aceea care hrănește pe toți, îmbracă și încălță pe toți, plătește în definitiv toate dările<sup>875,876</sup>, pe când celelalte două sunt improductive<sup>877</sup>”.

De aceea, „cu cât diversitatea de ocupațiuni productive e mai mare într-o țară, cu cât prețul alimentelor se apropie mai mult de cel al fabricatelor, cu cât necesitatea de negustori e mai mică, cu atât un popor e mai liber, mai avut, mai sănătos, cu atât darea directă caută a se recomanda mai mult<sup>878</sup>, ea fiind corelatul producției omnilaterale<sup>879</sup>”.

Căci, „dacă ne-am închipui că-n țara noastră se produce tot ce ne trebuie: și grâu, și mașini, și țesături de toată mâna, că acestea nu pierd nimic prin transporturi îndelungate, prin comisuni etc., că cel mult a treia mână este deja a consumatorului și că nu trec din mână-n mână spre a se scumpi în mod artificial, ce dare mai dreaptă, mai morală s-ar putea imagina decât cea directă? Oricare factor economic ar fi un *producător* real și el însuși ar hotărî cât din puterea sa de producțiune are să dea statului<sup>880</sup>”.

Din păcate, însă, întrucât în țara noastră schimbările de posesiune predomină în detrimentul celor de formă<sup>881</sup> - care dețin

---

<sup>873</sup> „Eternă, pururea tot în aceeași cantitate ca-n ziua cea dintâi a creațiunii, natura ne-o împrumută să putem opera schimbări asupra ei”, ibidem

<sup>874</sup> „A produce cereale nu va să zică decât a da materiei o schimbare de formă, a ajuta, adică, la combinarea unor materii anorganice în materie organică. A crește turme e o schimbare de formă. Cu planta produsă se hrănește animalul și, astfel, aceleași elemente anorganice se prefac, prin schimbare de formă, în lapte, în lână, în carne. A torce e o schimbare de formă. Lâna brută se-ntinde-n fire, apoi se țese și așa mai departe”, ibidem

<sup>875</sup> „În realitate, toate, absolut toate dările sunt plătite, la urma urmelor, de schimbările de formă, de adevărata producțiune”, ibidem

<sup>876</sup> ibidem

<sup>877</sup> „Drumuri de fier, canale, poduri, trăsuri, hamali, sacagii, birjari, nu înaintează decât schimbări de loc. Schimbările de loc sunt improductive și, cu cât mai puțin se fac, cu atât mai mult folos are și producătorul și consumatorul.

Schimbările de posesiune – actele de transmisiune – sunt, în adevăr, cele mai improductive din toate; și, cu toate acestea, cele mai bănoase. Reprezentanții lor sunt samsarii de tot soiul, neuitând, se-nțelege, pe advocați”, ibidem

<sup>878</sup> ibidem

<sup>879</sup> „Producțiunea omnilaterală corespunde cu darea directă”, ibidem

<sup>880</sup> ibidem

<sup>881</sup> „Afară de activitatea țaranului și a brumei de câțiva meseriași pe care-i avem și noi, o sumă de lume, dacă nu toată, trăiește nu din schimbări de formă, ci, parte din schimbări de loc, parte din transmisiuni, care, amândouă, se și confundă uneori. În

cea mai mică pondere în cadrul celor trei categorii enunțate -, actele de transmisiune - adică acelea „asupra cărora se percep dările indirecte”<sup>882</sup> - încep să constituie principalul izvor impozabil<sup>883</sup>, întreaga producție națională fiind astfel profund afectată<sup>884</sup>.

Iar dacă, la cele deja prezentate, mai adăugăm și faptul că, în timp ce în cazul dării directe, grație faptului că li se adresează fără ocolișuri, oamenii „sunt în stare a simți când marginea impozabilității s-a atins pe deplin”<sup>885</sup>, statul nemaiputându-și permite „a face înnoituri de prisos - când de unde n-ai ce lua nici Dumnezeu nu poate lua -”<sup>886</sup>, în cel al dării indirecte un popor întreg „este exploatat pe nesimțite, de ajunge că nu mai știe ce poate ori nu poate”<sup>887</sup>, înțelegem de ce Mihai Eminescu considera că „darea directă ar fi singura dreaptă și singura care are un element de moralitate în ea”<sup>888</sup>.

Dar – continua el – deși „dările directe sunt direct resimțite de popor și opinia lui se formează mai lesne pentru sau contra unui guvern când darea e directă și nu i se escamotează pe nesimțite

---

locul seriei firești de schimbări de formă, singurele producătoare, vine seria de schimbări de loc și nesfârșite schimbări de posesiune. Tot costul acestor nenumărate mediațiuni se scade din valoarea naturală a produsului; producătorul dă mult pentru a primi puțin în schimb, consumatorul asemenea. Factorii de căpetenie ai tranzacțiunii economice sunt atât de despărțiți, printr-o lume întreagă de intermediari, încât nu se simt reciproc; producția se-aruncă în rangul al doilea, și, în rangul întâi intră mijlocirea și clasele mijlocitoare - negustori, avocați, funcționari, etc.”, ibidem

<sup>882</sup> ibidem, pag. 142

<sup>883</sup> „Se-nțelege că actul economic nemaifiind producțiunea, în locul întâi, ci transmisiunea, asupra actelor de transmisiune încep a se plăti dările”, ibidem, pag. 141

<sup>884</sup> „În ultima linie, dările indirecte se răsfrâng întregi asupra producțiunii și tot producătorul le plătește, dar le plătește mai pe nesimțite decât pe cele directe”, ibidem, pag. 142;

Prin formularea *le plătește mai pe nesimțite decât pe cele directe*, Mihai Eminescu înțelegea că, suportatorului impozitelor indirecte, ca urmare, pe de o parte, a dificultății pe care o întâmpină în cuantificarea exactă a ponderii lor în prețul fiecărui articol cumpărat, iar pe de alta, a faptului ca majoritatea mărfurilor aflate pe piață – inclusiv multe dintre cele de strictă necesitate – poartă în ele astfel de impozite, îi este cvasimposibil să-și alcătuiască un program de achiziții și consum, care să-i permită micșorarea, semnificativă, a sarcinii fiscale indirecte, iar nicidecum că plata lor îi lasă substanța financiară nealterată.

<sup>885</sup> Mihai Eminescu, *Un semn al declasării...*, în Opere, vol XIII, pag. 139

<sup>886</sup> ibidem

<sup>887</sup> ibidem

<sup>888</sup> ibidem

din buzunar<sup>889</sup>, întrucât „politica impozitelor nu e un act de liber arbitru<sup>890</sup>, „un financiar nu poate alege sistemul care e mai bun, ci acela care e mai aplicabil și dă rezultate practice mai imediate<sup>891</sup>.

Totodată, Mihai Eminescu consideră că, deoarece „regimul economic al unui popor hotărăște regimul lui financiar<sup>892</sup>, iar „producțiunea unilaterală și preponderarea actelor de transmisiune corespunde cu darea indirectă<sup>893</sup>, dările directe - „idealul politicii financiare<sup>894</sup> - „nu se pot introduce *a priori*<sup>895</sup>, ci sunt „rezultatul dezvoltării și stării economice a unui popor<sup>896</sup>.

Așadar, România, pentru ca să poată transpune în practică principiul echității fiscale trebuie, mai întâi, să atingă un stadiu relativ înalt de dezvoltare economică, întrucât, sintetizat, „lucrul s-ar putea exprima astfel: regim comercial, dare indirectă; regim industrial, dare directă<sup>897</sup>. Nici un partid politic „nu poate substitui dărilor indirecte pe cele directe fără ca societatea însăși să fi ajuns a suprima enormele sume ce le mistuie mijloacurile de tot felul. Numai când aceste sume enorme se economisesc de către producători și consumatori se poate proceda la darea directă<sup>898</sup>.

Fiind ferm convins că în materie de ban public „nu ceea ce percepe statul de la contribuabili e cestiunea principală, ci întrebuințarea productivă sau improductivă pe care el o face cu acele venituri<sup>899,900</sup>, Mihai Eminescu – evidențiind necesitatea alocării în scop productiv a resurselor financiare – arată că dacă veniturile publice „se cheltuiesc în mod improductiv, fie pentru a susține luxul claselor guvernante, fie pentru necesități politice

---

<sup>889</sup> idem, *Ți-ai găsit...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 141

<sup>890</sup> ibidem

<sup>891</sup> ibidem

<sup>892</sup> ibidem

<sup>893</sup> ibidem, pag. 142

<sup>894</sup> ibidem, pag. 141

<sup>895</sup> ibidem

<sup>896</sup> ibidem

<sup>897</sup> ibidem, pag. 142

<sup>898</sup> ibidem

<sup>899</sup> Căci, „dacă sporirea pur și simplu a veniturilor statului ar fi, în toate cazurile, un semn de fericire, statele care percep mai multe dări ar trebui să fie cele mai bine organizate, dar lucrul nu este tocmai așa (adică acele state au, totuși, mari carențe organizatorice n.n.)”, idem, *Laudele pe care foile guvernamentale...*, *Timpul*, în *Opere*, vol. XII, pag. 52

<sup>900</sup> ibidem

chiar, în disproporție cu însemnătatea și puterile unei țări, banul perceput nu e aproape de nici un folos economic pentru popor<sup>901</sup>.

De aceea, în opinia sa, ar trebui ca și România să adopte în privința administrării banului public politica practică de unele state apusene - ca de exemplu Franța, Germania și Anglia - unde „vedem în adevăr bugete foarte mari, dar serviciile pe care statul le aduce în schimb cu banul contribuabilului sunt nu numai echivalente, ci întrec cheltuiala făcută<sup>902</sup>. Acolo „prin sumele ce le consumă mecanismul statului se înlătură piedicile ce se opun producției și schimbului; prin cheltuielile făcute i se ușurează oricărui producător condițiile în care muncește, încât producțiunea crește în proporție cu cheltuielile statului și viceversa. Bunăstarea fiecărui individ sporește și, fiindcă bunăstarea e condiția bunului trai, media vieții fiecăruia devine mai lungă, copiii sunt crescuți în condiții mai bune decum fuseseră părinții lor, o generație și mai viguroasă, și mai aptă pentru producțiune ia locul celei ce se stinge<sup>903</sup>”.

Considerațiile pe care Mihai Eminescu le-a formulat asupra stării de facto a domeniului bugetar, precum și a cauzelor care au determinat-o, ne îndreptățesc să considerăm că, în viziunea sa: raționalizarea cheltuielilor publice, nemaiadmiterea de venituri bugetare fictive, respectarea intereselor țării la încheierea și la răscumpărarea concesiunilor publice, corelarea dimensiunii sarcinilor fiscale cu capacitatea contributivă a plătitorilor de impozite, constituiau priorități strategice. De asemenea, pe baza aceluiași considerații, putem afirma că el milita pentru înscrierea în buget a unor venituri corelate cu posibilitățile reale de generare a lor de către ramurile economice de la care urmau a fi colectate și alocarea de către Camerele legiuitoare a întregului timp și a întregii seriozități convenite dezbaterilor privind bugetul.

### **2.2.6. Învățământul**

Școala n-ar trebui să fie o magazie de cunoștințe străine, ci o gimnastică a întregii individualități a omului. Elevul nu un hamal care-și încarcă memoria cu saci de coji ale unor idei străine, sub care geme, ci un om care-și exercită toate puterile inteligenței, întărindu-și aparatul intelectual și ridicându-și, totodată, nivelul moral.

---

<sup>901</sup> ibidem

<sup>902</sup> ibidem

<sup>903</sup> ibidem



Formularea de propuneri destinate propășirii învățământului românesc a constituit una dintre preocupările de seamă ale unor remarcabili economiști, precum: Petru S. Aurelian, Alexandru D. Xenopol, Dionisie P. Marțian și Enric Winterhalder.

Înțelegând necesitatea orientării învățământului pe un făgaș pragmatic<sup>904</sup>, ei au militat, îndeosebi, pentru preponderența învățământului real față de cel clasic<sup>905</sup> - nepronunțându-se, însă, pentru renunțarea, în totalitate, la studiile clasice<sup>906</sup>.

---

<sup>904</sup> „Până ce instrucția națională nu va lua o direcție mai realistă, spre a produce economiști, mecanici, ingineri, chimiști, meșteri și artiști (*adică specialiști* n.n.); în loc de versificatori, avocați și candidați la funcții publice - ce ne-a dat până acum -, starea noastră materială, ba nici cea morală, nu se poate îndrepta; căci, instrumentul de înfăptuire a oricărui progres real este știința realului, a cărei acțiune se simte, astăzi, în toate ramurile lucrărilor omenești”. Dionisie P. Marțian, *Trebuințe române în oglinda expozițiunii universale din London*, Anale economice, nr. 9-12 din 1862, în O.e.-A, pag. 394

<sup>905</sup> „Partizanii studiilor clasice, care consideră că trebuie să se rețină, mult timp, copiii în mijlocul capodoperelor celor trei antichități clasice ale noastre, și aceasta, nu pentru a-i face să vorbească limba lui Homer sau a lui Horațiu, ci, pentru a-i învăța să gândească - făcându-i să se familiarizeze cu stăpânii gândirii umane -, pun un preț foarte mic pe puterea intelectuală a timpurilor moderne. ...

Prin ce întâmplare cei vechi sunt *stăpânii gândirii umane*? Dacă ar voi cineva să spună că ei au avut mai mult merit decât noi, neavând aceleași ajutoare ca și noi, consimt bucuroși la aceasta. Dar chestiunea nu este aici. Nu este vorba de a declara biruitori, ci de a instrui tinerimea. De aceea, consider că, lectura cărții *Devoir* de Jules Simon îi va fi mai profitabilă decât aceea a lui Cicerone *De officiis*; a *Istoriei Egiptului* de Champollion-Figeac, mai instructivă decât *Povestirile* lui Herodot; lectura *Cosmosului* îi va fi mai folositoare decât *Istoria naturală* de Pliniu. ... Împăratul Napoleon al III-lea a zis odată: *Viitorul este al flegmaticilor*. Noi nu ne depărtăm prea mult de această gândire, încuviințând că viitorul este al oamenilor care lucrează, iar nu al oamenilor care vorbesc. Să creăm, așadar, școli unde să învățăm a lucra decât a vorbi. Să ne silim, înainte de toate, a întipări adânc această gândire în mintea școlărilor noștri, că vorba nu e decât veșmântul ideii și că, dacă veșmântul are o oarecare importanță, o are numai pentru că acoperă goliciunea corpului.

Să fim, de asemenea, încredințați că, va veni o zi când, orice frază ce nu va fi expresia unei gândiri va fi expusă ridicolului. Cel mai bun mijloc de a grăbi sosirea unei asemenea zile este acela de a înmulți școlile profesionale, unde se învață, înainte de toate, ceea ce este trebuincios vieții practice, unde se predă geografia înaintea mitologiei, aritmetica înaintea poeziei, științele fizice înaintea versurilor latine, și limbile moderne înaintea temei grecești”, idem, *Instrucție profesională*, Anale economice, III-IV, 1861, în O.e.-A, pag. 304, 305;

Așadar, „este neapărat a se face o prefacere totală în sistema instrucției noastre publice. Ea trebuie să țină cont de trebuințele reale ale vieții și ale secolului - să precumpănească în ea, întocmai precum în viață, grijile existenței materiale asupra speculațiilor cu idei metafizice. *Abstracțiile*, ce sunt groaza și tortura vârstei tinere, trebuie să piardă din tărâmul bugetului și să fie înlocuite cu *realitatea*.

Aceasta întrucât, în opinia lor, deprinderea și, după caz, aprofundarea cunoștințelor economice<sup>907</sup>, tehnice<sup>908</sup> și agricole<sup>909</sup>,

---

Junimea să învețe mai puține limbi moarte, dar cu atât mai bine românește și alte limbi vii. Generația viitoare s-o pregătim pentru activitate, să se ocupe mai puțin de trecutul și mai mult de prezentul popoarelor. A voi să pregătim și să creștem nu numai literați, ci și agricultori, industriali și comercianți, producători în toate ramurile activității omenești, este a voi să avem oameni astfel precum ne face trebuință pentru a corespunde destinației (necesitaților n.n.) României”, ibidem, pag. 396 – Concepția lui Dionisie P. Marțian este prezentată amănunțit în lucrările: Ivanciu Nicolae-Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*; și Nicolae N. Constantinescu, Tudorel Postolache, Ivanciu Nicolae-Văleanu, Ion Bulborea, *Istoria științelor în România. Științe economice*;

„Căci, dacă se cuvine unei națiuni ca studiile liberale să le aibă în onoare, cu atât mai mult este de trebuință a înmulți studiile practice și a da tuturor puterilor producătoare scumpele pârghii ale științei și ale artelor, care-i înmulțesc puterile într-un mod nemăsurat”, Alexandru D. Xenopol citează, exprimându-și totodată adevărată admirație pentru conținutul lor, în lucrarea „*Studii economice*” - ediția a II-a, Editura librăriei S. Samitca, Craiova, 1882 - rândurile scrise de Dionisie P. Marțian în studiul „*Trebuințe române în lumina expozițiunii universale din London*”, *Anale economice*, nr. I-IV, 1862, în Alexandru D. Xenopol, O.e.-X, pag. 105 - O prezentare detaliată a opiniilor lui Alexandru D. Xenopol este făcută în lucrarea: Ivanciu Nicolae-Văleanu (coord.), *Din gândirea economică progresistă românească. Culegere de studii*.

<sup>906</sup> „Nu sunt un om care să nesocotesc învățământul clasic, din contra, recunosc că cultura clasică este o podoabă a culturii; dar, în timpul în care trăim, cine rămâne numai cu învățământul clasic se alege cu clasicismul”, Petru S. Aurelian, „*Economia națională*”, nr.12 din 15 iunie 1893, în O.e.-A, pag. LXXII;

De aceea, „am fi rău înțeleși dacă s-ar crede că disprețuim literele. Din contra, le suntem datori totul și le iubim cu un amor fără margini. Dar, cum am mai zis-o și de alte ori: pâinea înainte de toate.

Cei vechi sunt admirabili și, de aceea, ei trebuie să fie citiți și meditați (*studiați, înțeleși și aprofundați n.n*). Dar, când și cum? La *terminarea* studiilor noastre din copilărie, *când suntem în stare de a-i aprecia*. Și atunci trebuie să se citească nu pe fragmente, precum se obișnuiește prin școlile noastre, atașându-ne de chestiuni vane de formă, ci în întreg și în modul de a pătrunde și a se folosi de odată - ca un tot unitar n.n. - de deosebitele părți ale doctrinelor lor”, Dionisie P. Marțian, *Instrucție profesională*, în O.e.-M, pag. 305

<sup>907</sup> „Trăim într-un timp și în niște împrejurări care ne impun cunoștința, cel puțin a elementelor științei care se ocupă cu regulile generale cărora le sunt supuse producția, repartiția, circulația și consumația bunurilor. Lipsa unor asemenea cunoștințe, nu numai ca este vătămătoare pentru interesele fiecărui cetățean, dar înlesnește, cât nu s-ar crede, propagarea erorilor asupra chestiunilor celor mai vitale pentru societate”, Petru S. Aurelian, *Elemente de economie politică*, București, 1888, în O.e.-A, pag. XXII;

„Învățătura unui popor trebuie să corespundă cu nevoile și aspirațiile sale; nevoile și aspirațiile românilor, atât economice cât și naționale, reclamă ca copiii lor să cunoască cum se mărește dezvoltarea economică a unui popor; și aceste cunoștințe le dă studiul economiei politice”, idem, *Despre importanța învățământului economiei politice*, Revista științifică, I, nr. 15 din 15 septembrie 1870, în O.e.-A, pag. 22;

---

„Din aceasta știință se poate învăța foarte mult. Simplul fapt că mișcarea bogăției într-un popor e supusă unor legi, că îndreptarea bunăstării materiale a unui popor este condiția cea dintâi a oricărui alt progres, că această îndreptare trebuie făcută prin mijloacele generale aplicate asupra întregii țări, și nu prin îndreptări și meremetsiri (cârpiri n.n.) de ocazie a relexor ce se ivesc, este de o mare însemnătate. Când ar fi *mulți oameni în societatea noastră* care să aibă asemenea convingeri căpătate prin studiul lent al școlii, atunci am vedea schimbându-se (în bine n.n.) mersul lucrurilor. Apoi desigur ca nu va mai fi nici spre paguba individului, nici spre aceea a societății în care el (individul cu astfel de convingeri n.n.) va fi chemat a juca un rol public, de a ști ce este sistemul liberului-schimb, și ce este acela al protecționismului, care este bunătaea (eficiența n.n.) lor respectivă, când se pot aplica pentru a produce rezultate bune ș.a.m.d.”., Alexandru D. Xenopol, Convorbiri literare, anul V, 1871, în O.e.-X, pag. 20;

Mai mult, „doctrinere economiei politice sunt un studiu nu numai nu mai puțin important decât (cel puțin tot la fel de necesar ca n.n.) cel al științelor juridice, dar nedispensabil.

Întrucât din dezvoltarea ei se simte armonia intereselor, și din cunoștința acestora se poate aprecia trebuința (utilitatea socială n.n.) și valoarea (eficiența activității n.n.) instituțiilor statului, economia politică reîntregește știința dreptului și permite înțelegerea ei deplină”., Dionisie P. Marțian, *Studii sistematice în economia politică. Economia socială..*, în O.e.-M, pag. 72;

Iar, „pentru a cunoaște legile care mișcă viața economică și pentru a înțelege marele adevăr civilizator: că, *cu cât folosim mai mult tuturor, cu atât ne sunt și interesele particulare mai îndestulate*; pentru ca să avem o deplină cunoștință despre obiectele și mijloacele comerțului și despre modul de a conduce o asemenea întreprindere, studiul este, fără îndoială, chiar așa de neapărat trebuincios, pe cât ne trebuiește pentru a învăța oricare ram al activității lucrative. A pretinde dar *că neguțătorii cei mai neînvățați fac trebi mai bune* este nu numai a nega înderate adevărului, ci este a afirma că: comerțul în loc de a înainta dezvoltarea indivizilor, o împiedică, prin urmare dânsul este inamicul culturii. ... Căutați numărul celor care au primit o instrucțiune comercială și al celor care nu au avut parte de ea, faceți apoi asemenea cu numărul comercianților căzuți dintre ceia și ceștia și veți vedea cu cât este mai sigur în ale sale neguțătorul instruit”., idem, *Instrucția comercială*, în O.e.-M, pag. 356, 357

<sup>908</sup> Întrucât, „astăzi cotropirea economică este mai de temut decât cea politică – căci, odată agricultura și industria înstrăinate nu mai poate fi scăpare pentru un popor - dezvoltarea învățământului profesional la noi în țară este o chestiune de importanță nu numai economică, ci și politică”., Petru S. Aurelian, *Cotropirea economică va reuși dacă nu dezvoltăm învățământul profesional*, Revista științifică, II, nr. 24 din februarie 1872, în O.e.-A, pag. 44;

Totodată, așa cum deja am arătat, „crearea de institute naționale pentru tehnică și mecanică ne este necesară pentru a îndeplini (a acoperi n.n.) lacuna de mașini lucrătoare și de oameni trebuincioși la ele”., Dionisie P. Marțian, Revista economico-politică a anului 1864, în O.e.-M, pag. 241

<sup>909</sup> „Cu toate că agricultura ne este mai unicul izvor al averii, ea se află în primitivitatea tradițiunii”., idem, Instrucția agricolă, Anale economice, II, 1860, în O.e.-M, pag. 256;

Deoarece, așa cum am mai precizat, „agricultura a ajuns – pe plan mondial n.n. – în zilele noastre o știință, și încă una din cele mai grele, îmbunătățirea metodelor de cultură trebuie să pornească de la cei mai inteligenți, și

contribuie esențial, direct sau indirect, la atingerea de către persoanele activ-participante la viața economică, a unui înalt randament al muncii și/sau a unei ridicate eficiențe decizionale.

De aceea, ei recomandau constituirea unei puternice rețele de învățământ tehnic<sup>910</sup>, economic<sup>911</sup> și agricol<sup>912</sup>, care să

---

fiindcă, cu rușine, trebuie să mărturisim că agricultorii inteligenți nu mai întâlnim în țara noastră, trebuie ca statul să lucreze, prin școli, la crearea unor astfel de oameni”, Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 116;

„Iată, dar, pentru ce cerem cea mai întinsă instrucție a agriculturii pentru poporul nostru”, Dionisie P. Marțian, *Instrucția agricolă*, *Anale economice*, II, 1860, în O.e.-M, pag. 256

<sup>910</sup> „Fiindcă școlile noastre nu produc decât poeți și advocați, când ne trebuie cizme, haine, scule, instrumente, când ni se frânge o roată, când ni se strică fierul plugului, când ni s-a oprit mașina – ce am cumpărat-o, cu două luni de zile mai înainte, cu mii de galbeni – trebuie să alergăm la străini, și încă ne ținem fericiți când îi avem între noi, ca să nu trebuiască să trimitem comisiuni în străinătate. ... Ne trebuie, înainte de toate, școli profesionale organizate și răspândite prin județe, după trebuințele industriale locale și, în capitala României, înainte de o universitate de științe, ne trebuie un *polytechnicum*, adică o universitate a industriilor”, A. D. Xenopol citează, subscriind la conținutul lor, în lucrarea „*Studii economice*” - ediția a II-a, Editura librăriei S. Samitca, Craiova, 1882 - rândurile scrise de D. P. Martian în revista „*Anale economice*”, 1862, în Alexandru D. Xenopol, în O.e.-X, pag. 105;

În plus, considerăm că, „școlile de meserii și muzeele industriale ce s-ar putea întocmi (înființa n.n.) pe lângă ele, sunt cele mai nimerite mijloace de a salva meseriile – prin înfăptuirea alianței dintre artă și meserie –”, Enric Winterhalder, *Moneta română*, *Românul*, II, 16 noiembrie 1863, în *Texte(,)*, pag. 268;

De aceea, „rugăm pe cei care au pâinea și cuțitul în mână, să nu lase să treacă anul 1873 fără a se îndoi (dubla n.n.) numărul locurilor în școlile profesionale. Și, fiindcă nevoile țării reclamă ca, pentru câțiva timp, asemenea școli să existe cel puțin pentru două județe una, ar fi de trebuință, ca să se trimită în Belgia câțiva juri pentru a învăța meseriile cele mai de lipsă și, după întoarcerea lor, să fie însărcinați a dirija și a învăța pe alții”, Petru S. Aurelian, *Dezvoltarea gustului pentru meserii. De ce trebuie să facem industrii.*, *Revista Științifică*, III, nr. 16 din 1 octombrie 1872, în O.e.-A, pag. 60

<sup>911</sup> „Lipsa de instrucțiune comercială este cea mai mare piedică în silința de a ridica comerțul național”, Dionisie P. Marțian, *Instrucția comercială*, *Anale economice*, I, 1860, în O.e.-M, pag. 355, 356;

De aceea, „fără școli comerciale, nu vom avea niciodată camere comerciale, nici comerț național activ, ci numai parodia lor”, Dionisie P. Marțian, *Duana. Tarifa vamală reformată*, în O.e.-M, pag. 437;

Față de cele prezentate, „guvernul este dator comerțului cu o școală mai înaltă, adică o academie sau facultate de comerț, este dator să ajute înființarea școlilor secundare de comerț...și a școlilor inferioare de acest fel în orașe, unde numărul comercianților urcă la mii”, Dionisie P. Marțian, *Trebuințe române în lumina expozițiunii universale din London*, în O.e.-M, pag. 48

<sup>912</sup> „Dacă în toată Europa cultă învățământul agricol este atât de încurajat, încât i se consacră milioane (de unități monetare n.n.) în fiecare an, înseamnă că necesitatea lui este adânc simțită; căci într-altfel de chip ar trebui să admitem că oamenii de stat și adunările legiuitoare din acele țări sunt compuse din persoane glumețe, iar

includă atât unități de nivel preuniversitar, cât și instituții de învățământ superior, considerând-o drept condiție sine-qua-non a înfăptuirii unei dezvoltări sănătoase a economiei naționale.

Totodată însă, dând dovadă de mult realism, atrăgeau atenția opiniei publice, prin intermediul condeiului lui A. D. Xenopol, că trebuie neapărat evitată considerarea învățământului real drept panaceu universal al dezvoltării economice<sup>913</sup> și că, pentru a face posibilă propășirea economică a țării, accentul trebuie pus, mai cu seamă, pe crearea condițiilor economico-sociale favorabile respectivei dezvoltări<sup>914</sup>.

---

contribuabilii sunt niște copii când tolerează să li se cheltuiască banii pentru instituții de capriciu. Nu, state ca Franța și Germania nu-și cheltuiesc banii în zadar.

Și apoi, dacă asemenea țări, unde agricultura este atât de înaintată și unde industria a făcut progrese uimitoare, au trebuință de școli de agricultură, ce să mai zicem noi, care nu numai că suntem înapoiți în raport cu acele țări, dar n-avem nici o industrie și trăim numai prin agricultură?

De aceea, este timpul ca dizgrația căreia a căzut, înaintea unei semi de oameni, învățământul agricol să înceteze.

Avem destui vătășei, nu mai avem trebuință de astfel de oameni numai pentru a le plăti simbria; avem trebuință de oameni inteligenți, independenți, de oameni care să aibă cunoștințe speciale de agricultură.

Pentru aceasta noi avem interes nu numai să păstrăm școlile agricole pe care le avem, ci să le și înmulțim; căci, repet, viața noastră economică depinde de agricultură"., Petru S. Aurelian, *Importanța învățământului agricol*, Revista științifică, II, nr. 10 din 1 iulie 1871, în O.e. – A, pag. 34, 35;

În acest sens, așa cum am mai specificat, „statul trebuie să instituie numeroase școli de agricultură prin districte și să înființeze o școală centrală de agricultură cu profesori aduși din străinătate, care să încerce a aplica țării noastre acele metode perfecționate ce s-ar putea potrivi cu starea economică, financiară și cu calitățile și dispozițiile (aptitudinile n.n.) locuitorilor ei”. Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, în O.e.-X, pag. 116

<sup>913</sup> „Ocupațiile productive ale unui popor nu sunt rezultatul reflexiunii sale instinctive și inconștiente. Numai interesul și perspectiva câștigului îl împing spre ele, iar nu convingerea că prin ele aduce un bine țării.

Pentru ca un ram de ocupațiune productivă să se dezvolte, se cere, deci, înainte de toate, ca acei ce i se vor deda lui să câștige din el. Poporul nostru se dedă agriculturii, pentru că numai din această îndeletnicire se câștigă ceva bani în țara noastră; fuge de industrie, pentru că a se ocupa de ea în starea în care ne aflăm este a hotărî, aproape, a muri de foame.

De aceea, adevăratul metod (cea mai eficientă metodă n.n.) de a introduce industria și comerțul în mâinile românilor (în sens larg: de a propăși ansamblul economiei naționale n.n.) nu este calea școlii”. idem, *Direcțiunea învățământului nostru*, Economia națională, an IX, nr. 16 din 15 aprilie 1885, în O.e.-X, pag. 301

<sup>914</sup> „Pentru ca o meserie sau o industrie să prospere, știința producerii obiectelor sale este numai una dintre condițiile acestei prosperări. *Cea principală este de a*

\*

Considerând că cele mai puternice arme de care se poate sluji poporul român în marea sa luptă de păstrare a existenței sale naționale - mai eficiente chiar, pe termen lung, decât însăși aplicarea măsurilor economice protecționiste - sunt ridicarea nivelului intelectual al maselor și dezvoltarea activității și a bogăției țării<sup>915</sup>, Mihai Eminescu, la fel ca și remarcabilii economiști ai timpului său menționați anterior, a acordat chestiunii propășirii învățământului românesc întreaga atenție cuvenită.

Principalele propuneri formulate de Mihai Eminescu pe linie de învățământ privesc redefinirea rolului școlii în formarea intelectuală a tinerei generații, îmbunătățirea pregătirii de specialitate și a prestației didactice a corpului profesoral, respectarea distincției dintre învățământul clasic și cel real, amplificarea pregătirii profesionale tehnice de nivel preuniversitar în paralel cu adaptarea nomenclatorului de specializări din învățământul superior la nevoile reale ale făuririi economiei moderne.

Apreciind că „temeinicia celor știute și pătrunderea de ele e preferabilă unei nemistuite mulțimi de cuvinte”<sup>916</sup>, „lucrul principal fiind de-a ști puțin și bine iar acel puțin să fie ales (adică să reprezinte esențialul materiei parcurse n.n.)”<sup>917</sup>, el opina că „școala n-ar trebui să fie o magazie de cunoștințe străine, ci o gimnastică a întregii individualități a omului; elevul nu un (netrebuind să fie un n.n.) hamal

---

*crea, pentru produsele fabricate, piața de desfacere, care singură (care este unicul element ce n.n.) îi poate atrage pe oameni de a se deda acelei îndeletniciri.*

Școala, însă, produce numai oameni ce știu să producă. Dar *înlesnirea desfacerii produselor lor, cine se îngrijește de dânsă? Și voim ca școlile de meserii să înflorească și să dea roade, când aceste roade sunt uscate pe arborele lor înainte de a se coace? Zadarnic creăm școli de meserii și de comerț dacă nu vom încuraja și crea mai întâi industria și comerțul.*, ibidem, pag. 302; a se vedea pentru detalii ibidem pag. 302, 303

<sup>915</sup> „Ca să poată elementul nostru românesc să iasă învingător în lupta cea mare pentru existență națională ce ni se impune (pe care împrejurările obiective ne constrâng să o purtăm n.n.), mijloacele protectoare nu sunt, fără îndoială, decât un ajutor vremelnic: ridicarea nivelului intelectual și dezvoltarea activității și a bogăției sunt mijloacele fundamentale”, Mihai Eminescu, *Am publicat în numărul de la 2 decembrie*, în *Opere*, vol. XII, pag. 432

<sup>916</sup> idem, *Nu știm cum să ne explicăm...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 244

<sup>917</sup> idem, *Pensionatul normal de domnișoare*, în *Opere*, vol. IX, pag. 398

care-și încarcă memoria cu saci de coji ale unor idei străine, sub care geme, ci un om care-și exercită toate puterile proprii ale inteligenței, întărindu-și aparatul intelectual, precum un gimnast își împuternicește aparatul fizic, fie-n vigoare, fie-n îndemănare”<sup>918</sup>.

Asemenea vechilor greci care spuneau că persoanele supuse educării nu sunt niște vase care să fie umplute cu cunoștințe, ci niște torțe care trebuie aprinse, Mihai Eminescu accentua asupra necesității ca procesul didactic să fie orientat spre dezvoltarea inteligenței asociative<sup>919</sup> - și implicit a creativității<sup>920</sup> -, iar nicidecum spre creșterea capacității de memorare mecanică.

Dat fiind faptul că între nivelul pregătirii de specialitate a profesorilor și calitatea procesului didactic există o relație de determinare directă - primul element influențându-l nemijlocit pe al doilea -, Mihai Eminescu milita ferm pentru ridicarea nivelului profesional al dascălilor.

În acest sens el propunea, pe de o parte, restructurarea personalului didactic existent - prin eliminarea „postulanților care nu știu nimic”<sup>921</sup> și care „privesc catedrele lor ca pe niște sinecure”<sup>922</sup> -, iar, pe de alta, stabilirea unor condiții de studii mai stricte pentru ocuparea catedrelor - prin adoptarea unei legi care să „stabilească, o dată pentru totdeauna, că nu se vor numi profesori de liceu, de gimnazii și de școli secundare în genere decât cei ce vor fi absolviți, cu succes, studiile universitare”<sup>923</sup>.

Baza conceptuală a pledoariei eminesciene în favoarea respectării distincției dintre învățământul clasic și cel real este necesitatea de „a se deosebi în școală acele (*discipline de studiu n.n.*) a căror menire este educativă, care determină oarecum atitudinea unei societăți, caracterul ei intelectual și moral (*corespunzătoare învățământului clasic n.n.*), de acele (*obiecte de studiu n.n.*) care lărgesc

---

<sup>918</sup> idem, *Nu știm cum să ne explicăm...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 244

<sup>919</sup> „Odată interesul inteligenței trezit pentru obiecte, odată simțirile și judecata deprinse la observație, elevul ajunge, prin proprie gândire, la rezultate care nu stau în carte”, ibidem

<sup>920</sup> în acest context, prin *creativitate* înțelegându-se capacitatea de a forma asocieri de ordin îndepărtat – interdisciplinare – între fapte și/sau cunoștințe.

<sup>921</sup> Mihai Eminescu, <<*Românul*>> *afică că...*, în *Opere*, vol. X, pag. 144

<sup>922</sup> idem, <<*Presa*>> *de vineri 8 februarie...*, în *Opere*, vol. X, pag. 413

<sup>923</sup> idem, <<*Românul*>> *afică că...*, în *Opere*, vol. X, pag. 144

activitatea ei economică și sporesc mijloacele ei de producțiune (specifice învățământului real n.n.)<sup>924</sup>.

Această bază conceptuală se fundamenta pe radiografierea stării învățământului românesc din acea vreme, când, „urmare a amestecului a două serii de studii (adică a celor clasice cu cele reale n.n.), care corespund chiar în individ cu două soiuri de aptitudini (adică sunt corespondentele a două tipuri diferite de aptitudini individuale n.n.), a fost încărcarea peste măsură a programelor cu fel de fel de materii, când clasice, când exacte, încărcare al cărei rezultat este sterilitatea atât a învățământului clasic, cât și a celui real”<sup>925</sup>.

Fiind de părere că „o direcție (o strategie de dezvoltare n.n.) realistă a școlilor caută să țină seama (în sensul de *este firesc să țină seama* n.n.) de trebuințele reale (adică de necesitățile obiective n.n.) ale societății, fie materiale, fie morale”<sup>926</sup>, iar „necesitățile morale ale prezentului sunt aproape înzecit mai mari decât cele materiale”<sup>927,928</sup>, Mihai Eminescu aprecia în mod deosebit valențele sociale pozitive ale studiilor clasice, care „cresc spiritul și caracterul tinerimii”<sup>929</sup>.

El aprecia, de asemenea, și influența benefică pe care aceste studii o exercită asupra dezvoltării intelectului, întrucât „ceea ce câștigă cineva prin ele, dacă sunt bine predate, este aptitudinea de a înțelege lesne, de-a coordona repede orice altă materie a cunoștinței omenești”<sup>930</sup>.

Totodată însă, dând dovadă de multă luciditate, nu nega utilitatea învățământului real, ba, mai mult, se exprima, fără echivoc, în favoarea dezvoltării acestuia<sup>931</sup> - de o manieră de sine

---

<sup>924</sup> idem, *De la venirea...*, în *Opere*, vol. XII, pag. 326

<sup>925</sup> ibidem

<sup>926</sup> idem, *Unul din punctele statornice...*, în *Opere*, vol. X, pag. 408

<sup>927</sup> Mihai Eminescu zugrăvea imoralitatea din societatea acelor vremuri prin intermediul următorului tablou: Există „diferiți mari oameni de stat care-și fac din șiretlic și neadevăr o virtute, apoi o organizație întreaga bazată pe minciuna că poporul e cult și bogat, pe când în realitate e incult și sărac, o generație prezumpțioasă, fără sațiu și imorală de advocați, la care mintea e înlocuită prin viclenie, a căror meserie consistă în a corupe caracterele prin amăgire, a face din negru alb, din alb negru, o lipsă totală de judecată pentru orice formă de cultură care nu corespunde c-un paragraf de lege”, ibidem, pag. 408, 409

<sup>928</sup> ibidem, pag. 408

<sup>929</sup> idem, *De la venirea...*, în *Opere*, vol. XII, pag. 326

<sup>930</sup> ibidem

<sup>931</sup> „Dacă am avea, cel puțin în capitalele de județe, câte un gimnaziu real, elevii din oraș și județ cu mai puțină dare de mână ar putea absolvi cursul inferior de gimnaziu real la vârsta de 15 sau 16 ani. În aceste școli, pe lângă înzestrarea cu cunoștințele necesare, s-ar deștepta în elevi gustul și simțul pentru ocupațiunile



stătătoare și prin intermediul unor unități bine individualizate<sup>932</sup>. De aceea, în concepția sa, chiar dacă reducerea numărului școlilor clasice putea fi admisă, contopirea în una și aceeași unitate școlară a celor două tipuri distincte de învățământ - clasic și real - trebuia neapărat respinsă<sup>933</sup>.

Având în vedere creșterea nivelului înzestrării tehnice a economiei naționale<sup>934</sup>, și înțelegând că fructificarea productivității superioare a utilajelor din ce în ce mai perfecționate poate fi făcută numai de către lucrători cu înaltă calificare profesională<sup>935</sup>, Mihai Eminescu deplângea consecințele lipsei de pregătire tehnică a românilor<sup>936</sup>. Drept remediu, el propunea la nivelul preuniversitar amplificarea pregătirii profesionale tehnice<sup>937</sup>, iar la cel universitar înființarea unui institut politehnic<sup>938</sup>.

Evitând, în mod înțelept, să judece oportunitatea creării institutului politehnic pe baza unui raționament pe termen scurt –

---

părinților lor, având convingerea, totodată, că ei pot lucra mai cu succes în sfera părinților, posedând cunoștințe îndestulătoare; astfel, am putea conserva, mai întâi, ceea ce avem din clasa de mijloc și, totodată, am putea păși pe calea progresului. În scurt timp am putea avea, apoi, o generație activă, cu simț și pricepere pentru ocupațiunile clasei de mijloc și, bazați pe această generație, am putea propăși la timp și la formarea de industrii”., idem, *Discuțiunea actuală asupra reformelor...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 345

<sup>932</sup> „Susținem că învățământul real cată (trebuie n.n.) să fie de sine stătător, cată (îi este necesar n.n.) să-și aibă institutele sale speciale”, ibidem

<sup>933</sup> „Chiar o reducere a numărului școlilor de învățământ clasic se poate admite; ceea ce, însă, trebuie respins este confundarea acestor ramuri deosebite de învățământ, amestecul lor în una și aceeași școală, fără preponderența uneia sau alteia din materii”, idem, *De la venirea...*, în *Opere*, vol. XII, pag. 326

<sup>934</sup> „Coloanele optimiste ale ziarelor ne vorbesc de întrebuițarea mașinilor în locul brațelor și de sute de alte îmbunătățiri”., idem, *Între multele îmbunătățiri...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 180;

„Am făcut drumuri de fier care, după lege și natura lucrului, au să fie odată administrate numai de români”., ibidem

<sup>935</sup> „Oricine pronunță vorba *mașină*, spune, totodată, că aceste instrumente, dacă înlocuiesc puterea brațelor, cer, pe de altă parte, concursul inteligenței omenești”., idem, *Între multele îmbunătățiri...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 180

<sup>936</sup> „Deși românul e din natură (din naștere n.n.) inteligent, proroc nu e. Și nu putem aștepta de la el ca, fără cunoștințe mecanice, să poată conduce o mașină. Dovada? Aproape toți mașiniștii sunt străini”., ibidem

<sup>937</sup> „Se vorbește de dezvoltarea industriilor și a meseriilor. Dar cum se pot acestea fără educație profesională, fără ca încercările și începuturile să fie sprijinite?”, ibidem

<sup>938</sup> „Până-n ziua de azi nu s-a gândit nimeni la înființarea unei școli politehnice, din ai cărei elevi buni să se recruteze inginerii și administratorii viitori ai rețelei noastre de căi ferate”., ibidem

care l-ar fi condus, poate, la concluzia pripită a nonnecesității respectivului așezământ – Mihai Eminescu, a gândit chestiunea cu realism și în perspectivă îndepărtată, înțelegând, astfel, că înființarea instituției în cauză era indispensabilă propășirii economiei românești: „E adevărat că o sumă de români se aplică în străinătate la studii tehnice, ba par a avea chiar o înclinație și un talent deosebit pentru științe pozitive; e adevărat, de asemenea, că la o școală înființată imediat, funcțiile s-ar ocupa, ca după obicei, nu după merite, ci după protecțiile de care se bucură concurenții; cu toate acestea nu credem că, pentr-un timp îndelungat, să ne putem dispensa de o asemenea școală înaltă”<sup>939</sup>.

Totodată însă, dincolo de întreaga sa strategie de propășire a învățământului românesc și, totodată, perfect firesc, împreună cu ea, reconfirmându-și, și prin aceasta, realismul gândirii, M. Eminescu sublinia: „E verosimil că nici școala nu ajută în contra mizeriei. Ea poate ridica un popor sărac, dar sărăcia dispune de (un minim de n.n.) condiții de existență (decentă n.n.) ; unde e mizerie, acolo condițiile de existență sunt (complet n.n.) nefavorabile, cel miser se zbate în zadar, puterile cheltuite sunt, pururea, superioare celor reproduse, el sfârșește prin a se istovi, prin a-și slei viața în silințe zadarnice”<sup>940</sup>.

----- \* \* -----

---

<sup>939</sup> ibidem

<sup>940</sup> idem, *De câte ori contestăm...*, 12 octombrie 1882, în *Opere*, vol. XIII, pag. 201

## CONCLUZII

Independența politică și dezvoltarea durabilă a oricărui stat sunt determinate de gradul său de prosperitate economică. Singura cale onestă de dobândire a avuției este munca. Ierarhia socială n-ar trebui să fie decât o ierarhie a muncii. Semidoctii și cei cu conștiința pătată trebuie eliminați, neîntârziat, din toate posturile care le permit să influențeze prezentul și viitorul țării. Silirea lor la muncă productivă este imperios necesară.

Există posibilitatea ca anumite soluții preconizate la vremea respectivă de Mihai Eminescu, să-și găsească aplicabilitatea în surmontarea perioadei dificile pe care o traversează actualmente economia țării noastre.

Dintre acestea remarcăm:

- a) cheia rezolvării marilor probleme socio-economice ale oricărei țări constă în prețuirea și încurajarea muncii, deopotrivă a celei fizice și a celei intelectuale, o economie prosperă putând fi făurită numai prin stimularea și diversificarea acesteia în concordanță cu aptitudinile și cu prioritățile naționale;
- b) singurul criteriu just de ierarhizare a oamenilor în societate este activitatea socialmente utilă desfășurată de fiecare dintre ei. Aceasta întrucât, efectul legic al adevărului că „singura cale a avuției e (echitabil să fie n.n.) munca”<sup>941</sup>, este acela că „ierarhia socială n-ar trebui să fie decât o ierarhie a muncii”<sup>942</sup>;
- c) fiecare om este dator să contribuie prin muncă<sup>943</sup>, potrivit aptitudinilor și pregătirii sale, la propășirea economică a societății, astfel încât acesteia să-i fie posibil, într-o cât mai mare măsură, să asigure membrilor ei, condițiile dobândirii celor necesare traiului;
- d) independența politică și dezvoltarea durabilă a oricărui stat sunt direct determinate de gradul său de prosperitate economică;
- e) unui popor, oricare ar fi el, îi sunt absolut necesare pentru a dăinui, pentru a-și îmbunătăți nivelul de

---

<sup>941</sup> idem, <<Pseudo-românul>> ne cere..., în Opere, vol. XIII, pag. 120

<sup>942</sup> idem, Ni se pare că vorbim..., în Opere, vol. XIII, pag. 172

<sup>943</sup> vezi Anexa nr. XXII

cultură și pentru a se dezvolta în general, trei elemente: stabilitatea politico-socială, munca productivă și optimizarea raportului efort-efect, în toate domeniile de activitate. Referindu-se la poporul său, Mihai Eminescu precizează: „Păstrarea naționalității noastre e lucrul de căpetenie pentru noi. Dacă n-am avea vecinic (atât veșnic cât și în vecinătate n.n.) influențe străine precum le avem, dacă am fi în Spania (dacă țara noastră ar beneficia de avantaje geografice și geopolitice similare cu cele de care se bucură respectivul stat peninsular n.n.), atuncea ne-am sparge capetele unul altuia (am putea să exacerbăm oricât de mult disensiunile care macină societatea românească n.n.) până s-ar așeza (rezolva de la sine n.n.) lucrurile (toate contradicțiile n.n.). Dar acest lux de revoluțiuni sociale nu ne este permis nouă, *al căror stat e vecinic (veșnic n.n.) o chestiune (a căror existență statală e permanent amenințată n.n.)*. De aceea, ne trebuiesc trei lucruri: *stabilitatea*, adică guvern monarhic, ereditar, mai mult ori mai puțin absolut (în concepția lui Mihai Eminescu regimul monarhic constituia garanția stabilității politice a țării<sup>944</sup>, întrucât monarhia, prin natura intrinsecă a mecanismului ei de funcționare<sup>945</sup>, conferă

---

<sup>944</sup> Vezi Anexa nr. XXIII

<sup>945</sup> O prezentare detaliată a caracteristicilor fiecărui tip de guvernământ monarhic este făcută de Nicolae Iorga, în lucrarea: *Ideii asupra problemelor actuale*, Editura Cugetarea, București, 1935. Din sintetizarea ei, putem reține că există două forme monarhice principale - ereditară și, respectiv, constituțională -, fiecare avându-și propriul specific, iar criteriul cel mai pertinent prin prisma căruia pot fi evaluate, "în afara caracterului (pe lângă caracterul n.n.) însuși al monarhilor, este gradul în care ele sunt continuarea unor vechi stări istorice de caracter organic"(Nicolae Iorga, *Ideii asupra problemelor actuale*, pag. 44), acest grad constituind măsura utilității lor pentru țară. "Oricare i-ar fi originea, monarhia trebuie să fie activă, firește, potrivit cu originile și cu chemarea ei. Întru aceasta ea se poate sprijini pe un caracter reprezentativ mai mare decât al oricărei alte puteri în Stat. Membrul unei dinastii poate vorbi și în numele operei îndeplinite de înaintașii săi, și anume, cu atât mai mândru cu cât ei au fost mai numeroși și isprava lor mai însemnată. Suveranul poate obiecta oricărei încercări ministeriale de a face o operă socială numai pentru că partidul reprezintă o anumită clasă - pentru că el (în calitate de monarh n.n.) înfățișează nația întreagă, cu toate clasele ei -, oprindu-și, astfel, de pe o cale periculoasă, pe sfătuitoarea sa momentană. Când i se vorbește de partid, el poate obiecta că acest cuvânt nici măcar nu se găsește în actul constituțional pe care a jurat să-l observe. Când îi răsare cineva înainte cu încercarea de a distruge ceea ce a făcut înaintașul, șeful statului poate răspunde că iscălitura sa pusă sub opera amenințată nu e o simplă formalitate, ci-l angajează cu toată credința și onoarea sa, așa încât o schimbare nu poate rezulta decât din convingerea că o cer neapărat împrejurările, iar nu dintr-un vot de club". (ibidem, pag. 53, 54) Dar, "pentru a putea îndeplini ceva atât de important în viața unei societăți, se cere ca Suveranul, și

decidentului suprem în stat o libertate și o responsabilitate decizională superioară celor care pot dispune conducătorii democrațiilor parlamentare n.n.); *munca*, adică excluderea proletarilor condeiului de la viața publică a statului<sup>946</sup> (adică, în accepțiune strictă, asanarea mass-mediei și a producției cultural-artistice de pleava morală, alcătuită din persoane fără cultură și fără caracter – *plebs scribax*<sup>947</sup>; iar în sens larg, eliminarea semidoctilor și a celor cu conștiința pătată, din toate posturile prin deținerea cărora, titularii lor pot influența prezentul și viitorul țării<sup>948</sup> n.n.) și silirea lor la muncă productivă; *economia*, adică dreapta cumpănire între foloasele aduse de cutare cheltuială (în sens larg investiție n.n.) și sacrificiile făcute pentru ea – aceasta atât în economia generală a statului cât și în cea individuală. Altfel, am avea a alege între domnia austriacă și cea

---

Statul însuși, pe care-l conduce și-l întruchipează, să-și mărginească strict cerul de acțiune, pentru ca nu cumva un amestec neconținut, nedorit, și adeseori incompetent, să compromită și Coroana și Statul și autoritatea publică... Societatea își ajunge ea însăși (sieși n.n.) în cele mai multe domenii... Oricine are, neapărat, dreptul de a se compromite, dar nu și pe acela de-a scădea autoritatea necesară care-i este încredințată. Statul să-și ție funcționarii lui, poliția lui, jandarmeria lui, diplomații lui, armata lui. Monarhul să asigure continuitatea și să impună respectul. Iar încolo lumea cere numai să fie lăsată-n pace, ca să-și elaboreze, încet și sigur, formele noi care se desfac din vitalitatea de astăzi”, ibidem, pag. 54, 55

<sup>946</sup> Descriind tipul de influență pe care proletarii condeiului îl exercită asupra societății, Mihai Eminescu comentează: “Cauzele pieirii continue a poporului românesc sunt totdeauna, în exclusivitate, efectele presiunii sociale asupra claselor de jos, a lipsei de cruțare, a barbariei cu care *plebs scribax* tratează la noi poporul. Ea a subminat orice autoritate dumnezeiască și omenească, a sleit toate izvoarele de puteri ale țării, a deschis porțile tuturor vagabonzilor din câteși patru unghiurile lumii, pentru ca să aibă în aceștia aliați avizi pentru exploatarea țaranului (truditorilor din fiecare sector de activitate n.n.) Apoi, prin sute de mii de coli de hârtie tipărite, a corupt, definitiv, bunul simț atât de caracteristic al românului, făcând, din oameni cumiști și așezați, oameni care nu mai pot înțelege nimic din câte-i înconjoară, nici legi, nici limbă, nici obiceiuri. Espresile cristalizate ale acestei epidemii spirituale și fizice sunt temnița și spitalul. În caracterele degenerare ale celei dintâi vezi lipsa de religie, lipsa de conștiință de drept, născute prin subminarea bisericei; în organismele decrepite ce ni se prezintă-n spital, ni se arată jertfele presiunii economice”, Mihai Eminescu, *Revista statistică*, Timpul, 15 și 22 august 1876, în *Opere*, vol. IX, pag. 185

<sup>947</sup> vezi Anexa nr. XXIV

<sup>948</sup> În această a doua accepțiune, imperativul primenirii se extinde, bineînțeles în mod nelimitativ, asupra unor domenii precum: legislativul, executivul, magistratura, poliția, armata, învățământul, întreprinderile de stat și cele private.

rusească<sup>949</sup> (ne-am pierde, complet și definitiv, identitatea economică, politică și spirituală<sup>950</sup> n.n.)

- f) pentru propășirea economică a oricărei țări trebuie să se caute, să se găsească și să se aplice proporția optimă între tradiție și inovație, să se folosească atât rezultatele pozitive ale experienței acumulate în timp de poporul său, cât și cele mai noi realizări ale științei contemporane - adică să se grefeze știința vastă a organizării muncii pe respectarea istoriei și obiceiurilor naționale. Aceasta întrucât, după cum sublinia Mihai Eminescu, „cine zice *progres* nu-l poate admite decât cu legile lui naturale, cu continuitatea lui treptată. A îmbătrâni în mod artificial pe un copil, a răsădi plante fără rădăcină pentru a avea grădina gata în două ceasuri nu e progres, ci devastare. Precum creșterea unui organism se face încet, prin superpunerea continuă de noi materii organice, precum inteligența nu crește și nu se-ntărește decât prin asimilarea lentă a muncii intelectuale din secolii trecuți și prin întărirea principiului înăscut al judecății, precum orice moment al creșterii e o conservare a elementelor cucerite din nou (proaspăt cucerite n.n.), astfel, adevăratul progres nu se poate opera decât conservând pe de o parte, adăugând pe de alta; o vie legătură între prezent și viitor, nu o serie de sărituri fără orânduială”<sup>951</sup> ...”Politica economică a unei (oricărei n.n.) țări (atunci când este înțeleaptă n.n.) – filosofează pragmatic Costin C. Kirițescu – nu urmărește numai adaptarea economiei naționale la diversele situații de ordin interior sau exterior, pe care le determină neconținută curgere a istoriei. Dacă acesta ar fi singurul ei rost, atunci politica economică nu ar face altceva decât să evolueze ea însăși într-o caleidoscopică mișcare, elementele din care se alcătuiește ascultând comenzile succesive ale unui prezent mereu altul. În afară de adaptarea la situațiile de moment, politica economică mai trebuie să

---

<sup>949</sup> Mihai Eminescu, *Influența austriacă asupra românilor din principate*, în *Opere*, vol. IX, pag. 173

<sup>950</sup> vezi Anexa nr. XXV

<sup>951</sup> Mihai Eminescu, *Un nou program*, în *Opere*, vol. XI, pag. 18

urmărească și anumite constante, anumite linii mari de dezvoltare, asupra cărora numai rareori evenimentele efemere din jur pot avea vreo influență. Această politică cere un lung popas de pregătire, necesar adâncirii aspectelor exterioare și, odată încheată în formele ei durabile, ea mai cere perseverență dâră din partea celor chemați s-o aducă la îndeplinire... Viitorul își găsește sprijinul pe trecut, cu condiția ca acest trecut să fi fost bine folosit la rândul lui”<sup>952</sup>,

- g) o cale importantă de propășire a oricărei țări este ca aceasta să-și optimizeze raportul dintre producție și consum; știut fiind că statele industriale - care produc mai mult decât consumă - se află în avantaj chiar și atunci când importă mai mult decât exportă, deoarece prin prelucrarea superioară a surplusului de importuri își măresc puterea productivă;
- h) protejarea de către orice națiune aflată în stare economică precară a industriei și a comerțului său, constituie o condiție esențială pentru ca propășirea sa să poată deveni realitate;
- i) în dezvoltarea de ansamblu a oricărei țări, industriei îi revine un esențial rol educativ - ea făcând posibilă activarea calităților intelectuale și morale ale oamenilor, precum și afirmarea aptitudinilor și talentelor lor;
- j) una dintre pârgurile importante de stimulare a industriei și agriculturii, este infuzarea financiară a acestor sectoare strategice și interdependente, prin creditarea lor la un nivel de dobândă rezonabil, sau măcar neruinător;
- k) locul pe care îl ocupă o țară sau alta în relațiile economice internaționale nu depinde numai de voința oamenilor, ci este condiționat de un complex de factori, dintre care se detașează ca importantă măsura în care ea reușește să nu fie prejudiciată prin schimburi inegale în tranzacțiile comerciale externe;

---

<sup>952</sup> Costin C. Kirițescu, *Criteriul omenesc în orientarea politicii economice a României*, Editura Cartea Românească, București, 1940, pag. 3

- l) una dintre modalitățile prin care orice țară își poate eficientiza exportul este diminuarea cheltuielilor de transport aferente acestuia;
- m) înfăptuirea stabilității - și bineînțeles a prosperității - economice reprezintă premisa principală și obligatorie pentru posibilitatea realizării celei monetare. Punerea în circulație, de către Banca Centrală a oricărui stat, a unei cantități de monedă superioare acoperirii pe care ea o are, conduce la apariția inflației monetare și implicit la degradarea stării economice de ansamblu. Emisiunea monetară este justificată numai pentru a elimina „disproporția dintre producție și mijloacele ei de acoperire”<sup>953</sup>, atunci când aceasta devine alarmantă;
- n) fiscalitatea excesivă reprezintă un factor total contraperformant pentru dezvoltarea economică a țării care o practică;
- o) posibilitatea unui stat, oricare ar fi el, de a-și păstra independența economică și politică scade direct proporțional cu creșterea gradului său de îndatorare externă<sup>954</sup>. Totuși, în condițiile nevoii acute de capital pe care o resimte actualmente țara noastră, România poate apela, în măsură moderată<sup>955</sup>, la împrumuturi străine. Aceasta, însă, doar dacă nevoia sa de finanțare este imposibil a fi acoperită prin mobilizare internă de capital, iar respectivele fonduri sunt stringent necesare unor destinații productive

---

<sup>953</sup> Mihai Eminescu, *Prețioasele descoperiri*, în *Opere*, vol. X, pag. 397

<sup>954</sup> „Plusul consumațiunii țării agricole se acoperă prin datorii contractate în străinătate”, idem, *În numărul său din urmă...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 231;

Adică, „plusul consumațiunii se acoperă prin exportarea de efecte de-ale statului, de obligațiuni, de acții etc.”, idem, *Raportorul însărcinat a apăra...*, 26 noiembrie 1882, în *Opere*, vol. XIII, pag. 228;

De aceea, „proprietarii adevărați și în perspectivă ai bunurilor ipotecate din țară sunt detentorii străini de titluri române”, idem, *În numărul său din urmă...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 231

<sup>955</sup> Prin sintagma *măsură moderată* înțelegem că: plafonul maxim al îndatorării externe să fie reprezentat de quantumul sumei (constituită din totalitatea ratelor de împrumut, a celor de dobândă, precum și a comisioanelor și a spezelor) pe care partea din aparatul productiv al țării, aflată în proprietatea integrală a statului român și situată în interiorul granițelor acestuia, o poate rambursa în termen de trei ani utilizând, pentru aceasta, cel mult un sfert din ansamblul bazei umane, tehnice și materiale pe care o are *de facto* la dispoziție industria electronică și electrotehnică.



- determinate cu maximă claritate, având în vedere, desigur, posibilitatea de rambursare la scadență, fără a mai fi necesare, pe parcurs, rescadențări, reeșalonări sau, mai grav, chiar contractări de noi datorii pentru achitarea celor ce devin restante;
- p) ridicarea nivelului intelectual al poporului său deține o importanță de prim ordin în propășirea economico-socială a oricărei țări. Ea reprezintă rezultatul direct proporțional al orientării pragmatice a învățământului, precum și al calității procesului instructiv-educativ;
  - q) pentru ca activitatea socială să se desfășoare rațional și onest, legile trebuie să fie juste și aplicarea lor să se facă întocmai;
  - r) deși unul dintre criteriile de apreciere a gradului de cultură a oricărui popor, trebuie să fie dibăcia acestuia de a „substitui forței musculare agenți naturali, de a crea și întrebuința mașini”<sup>956</sup>, de a maximiza avantajele pe care omul le obține din relația sa cu mediul natural<sup>957</sup>, dezvoltarea economică trebuie făcută numai în condițiile respectării și protejării naturii înconjurătoare.

Am analizat gândirea economică a lui Mihai Eminescu pentru a pune în lumină, înainte de toate, aria largă a problematicii abordate de el și, pe aceasta bază, a formula concluzii cu privire la locul și rolul pe care opera și activitatea lui le ocupă în gândirea economico-socială românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Mihai Eminescu a dovedit o temeinică pregătire economică dublată de un profund spirit patriotic. În formarea și afirmarea sa în planul gândirii economice au jucat un anumit rol, desigur, influențele curenților și ideilor cu care a luat contact în anii studiilor universitare și pe parcursul activității sale, dar determinante au fost condițiile concret-istorice din țara noastră în cadrul cărora și-a desfășurat activitatea.

Ca și ceilalți economiști ai vremii, Mihai Eminescu, cercetând realitățile economico-sociale ale României, prilej cu care

---

<sup>956</sup> idem, *Frază și adevăr*, în *Opere*, vol. X, pag. 30

<sup>957</sup> idem, <<Națiunea>>, *perindând acuzările...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 130

a relevat, cu obiectivitate, numeroase aspecte fundamentale ale acestora, a oferit alternative cu privire la perspectivele imediate sau mai îndepărtate ale evoluției economico-sociale a țării. El era pe deplin convins de necesitatea cercetării atente a realităților pentru a putea formula concluzii pertinente.

Totodată, considera că științele sociale și, cu precădere, știința economică dețin un loc și un rol primordial în organizarea și îndrumarea eficientă a vieții economico-sociale. De aici rigurozitatea sa față de metoda de cercetare și de modul de prezentare a rezultatelor acesteia, pentru a descifra cât mai temeinic realitățile, în vederea dezvoltării caracteristicilor fundamentale, a legăturilor cauzale și funcționale, precum și pentru expunerea sintetică, coerentă a concluziilor.

În paginile revistelor la care a activat, el a interpretat, cu obiectivitate, procese și fenomene caracteristice dezvoltării principalelor ramuri ale economiei românești. Astfel, s-a aplecat asupra industriei, agriculturii, comerțului, transporturilor, finanțelor și învățământului; evaluându-le starea, identificând cauzele care au generat-o și preconizând măsuri destinate optimizării ei.

Corelând preocupările lui Mihai Eminescu cu realitățile actuale din economia noastră, ne permitem ca, la finalul acestei scrieri, să subscriem aprecierii marelui economist român Mihail Manoilescu: „În această scurtă privire asupra unei mari opere, ne-am cufundat, în același timp, în trecut și în plină actualitate. Căci, un geniu național adevărat se cunoaște, totdeauna, prin aceea că renaște cu fiecare generație creatoare și înflorește, din nou, cu fiecare primăvară a neamului.

Ochii noștri nu pot să nu vadă astăzi, deasupra mormântului lui Eminescu, un pom din nou în floare, și, poate, nu-l vom lăsa să se scuture încă o dată, înainte de a fi prefăcut în fapte măcar o mică parte din visurile lui”<sup>958</sup>.

Căci, pentru români, subliniază Aureliu Goci, el „simbolizează și concretizează conceptul integral, globalizant al ființei naționale, conștientizarea românității spirituale în lume, ca o formă a lumii, ca lume în lume. Noi nu putem să intrăm în Europa<sup>959</sup> fără Eminescu, dar, întrebarea care urmează ar fi dacă

---

<sup>958</sup> Mihail Manoilescu, *Eminescu economist*, pag. 12

<sup>959</sup> vezi Anexa nr. XXVI

Europa culturală poate exista fără Eminescu, și dacă Europa națiunilor poate fi reală fără națiunea română”<sup>960</sup>.

De aceea, în societatea noastră de astăzi, care “trăiește un descumpănitor complex axiologic și identitar”<sup>961,962</sup>, respectul față de Eminescu “nu e idolatrie sau surclasare a altor valori, ci prețuirea celui ce – relevă Călin L. Cernăianu –, în permanentul dialog cu celelalte neamuri ale lumii, ne susține cauza, opera lui girând întregul nostru popor. Pentru noi, românii, Eminescu este, în egală măsură, simbol și sfetnic”<sup>963</sup>, în plan universal. Deocamdată, cel mai înalt”<sup>964</sup>. El este “axa spiritului românesc”<sup>965</sup>, în vremuri în care, este de părere Theodor Codreanu, “reprezentanții altor culturi din România interpretează multiculturalitatea prin șansa de a elimina pe autohtoni, asimilându-i la un alt mod de existență - cel românesc fiind clasat printre fenomenele anacronice, condamnate să intre în muzeul de antichități -, iar teza (totalmente injustă, după cum deja am demonstrat n.n.) *xenofobiei* și (implicit n.n.) *antisemitismului* (conceptul aversiunii față de evrei aflându-se - după cum arată Alexandru Claudiu în lucrarea *Antisemitismul și cauzele lui sociale*, Editura Albatros, București, 2000 - în raport de parte-întreg cu cel al resentimentului față de totalitatea străinilor n.n.) eminescian este folosită drept principală armă ideologică pentru contestarea modelului ontologic românesc, întrupat de Eminescu”<sup>966,967</sup>.

---

<sup>960</sup> Aureliu Goci, *Eminescu la infinit...*, Editura Viitorul românesc, București, 1997, pag. 65

<sup>961</sup> Concretizat, în opinia lui Răzvan Codrescu, prin aceea că “incapabili de a mai dibui sensul propriei tradiții – dar și al Tradiției în general – și furați de bovarismul ieftin al *integrării* (semnificația contextuală a acestui cuvânt în cadrul textului este peiorativă n.n.) într-o Europă despiritualizată și cinic-utilitaristă, ajustată *jupânește* pe patul procustian al ideologiilor mondialiste și plutocratice, ne străduim, cu penibilul inerent oricărei derute nevertebrate, să devenim *ceea ce nu suntem*: niște *europeni de nicăieri*, fără rădăcini istorice și metafizice, gata să ne iluzionăm în numele unor minciuni occidentale și să mințim în numele unor iluzii occidentalizante”, Răzvan Codrescu, *De la Eminescu la Petre Țuțea*, Editura Anastasia, București, 2000, pag. 18

<sup>962</sup> ibidem

<sup>963</sup> cu atât mai valoros cu cât, în zilele noastre, opinează Eugen Uricaru, “este din ce în ce mai greu să identifiți *Răul*, este mai la îndemână să inventezi dușmani decât să cauți *Dușmanul*”, Eugen Uricaru, *Eu cu cine mă lupt?*, România literară, nr. 12, 1-7 aprilie 1998, în: Cezar Paul Bădescu, op.cit., pag. 135

<sup>964</sup> Călin L. Cernăianu, *Recurs Eminescu. Suprimarea gazetarului*, pag. 25

<sup>965</sup> Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, Ediția a II-a, Editura Serafim, Brașov, 1999, pag. 187

<sup>966</sup> Pe când, în realitate, opinează același Theodor Codreanu, “Eminescu (și, asemeni lui, n.n.), Iorga, Blaga, Eliade, Noica și alții, au fost *europeni desăvârșiți*, mai europeni decât cei care trâmbițează pe toate drumurile că numai ei dețin cheile

---

de la porțile Occidentului” (ibidem, pag. 233-234), și care, se pretind campioni ai democrației, ai pluralismului politic și spiritual, deși, în același timp, manifestă – sub masca unor principii frumoase, ca democrația, drepturile omului, internaționalismul etc. – o aversiune gregară față de poporul român și cultura acestuia – aversiune ce poate produce victimelor bizarul sentiment al mancurtizării, care predispune la aruncarea săgeții în pieptul propriilor părinți –, iar, prin statutul lor de *elite*, au reușit să inducă în *autohtoni complexul de inferioritate* și de autobatjocură, maladie care bântuie *elitele* culturale și politice (aici, termenul elite îi desemnează pe liderii de opinie, adeseori cu totul alții decât componenții adevăratei aristocrații a spiritului n.n.) din România”.(ibidem)...Maladie ce, pe firul istoriei – în care, potrivit lui Radu Theodoru, “descoperim două constante fundamentale: una reprezentând interesul de dominație al unei minorități și a doua reprezentând interesele vitale ale unei majorități compuse dintr-o puzderie de entități etnice având limbi, culturi, religii, structuri psihologice și sociale, mentalități și interese deosebite, care se opun legic intereselor minorității dominante” (Radu Theodoru, *România ca o pradă*, Editura Miracol, București, 2000, pag. 52) – impietează grav interesele vitale ale neamului românesc.

<sup>967</sup> Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, pag. 187

----- \* \* -----

## ANEXE

### I. Imperative naționale și politică militantă

Teorii abstracte de cosmopolitism, importate de aiurea, s-au împrăștiat pe nesimțite și au slăbit, cu încetul, simțul conservării naționale al românilor. Ele au introdus, în mecanismul nostru politic, fraza goală în locul realității. De libertățile politice se folosesc numai privilegiații. Clasele de jos ale societății au fost lăsate pradă exploatorilor de pretutindeni – fiind astfel nevoite să facă față concurenței elementelor străine, strâns legate prin instituțiuni de ajutor mutual și de protecțiune a fiecăruia de către toți ceilalți.

O serie dintre comandamentele strategice ale națiunii se reflectă, programatic, în documente politice doctrinare elaborate de principalele formațiuni politice din România. Cu titlu exemplificativ, din respectiva categorie de documente, spicuim formulări precum:

„Libertatea omului fiind cel dintâi drept, noi nu primim intervenirea (nu suntem de acord cu intervenția n.n.) autorităților în exercitarea acestui drept decât pentru a-l proteja și a-l garanta, oricând el n-are nimic incompatibil cu ordinea publică, cu garanția și cu dreptul altuia”<sup>968</sup>.

„Partida liberală trebuie să susțină garantarea și dezvoltarea în legi pozitive a libertăților cuprinse în Constituțiune (adică implicit și pe cea a comerțului n.n.), înlăturarea oricăror măsuri ce ar tinde a le nimici, a le restrânge sau a le supune la buna voie a puterii”<sup>969</sup>.

Căci, „fără un comerț, fără o industrie prosperă, un stat nu poate înainta; fără căi de comunicație și institute de credit, acelea nu pot prospera.

A construi dar creditul, a completa sistema noastră de șosele și a chema și ajutorul vapoarelor, spre a grăbi transporturile, este mijlocul *cel mai bun* de a înlesni producerea, de a ieftini exportarea produselor noastre”<sup>970</sup>.

---

<sup>968</sup> *Programa din 1863 a Partidului Național Liberal*, în Damian Hurezeanu și George Sbârnă, *Partide și curente politice în România – 1821-1918. Programe și orientări doctrinare – 150 de surse originale*, Editura Eficient, București, 2000, pag. 116, 117

<sup>969</sup> *Programa din 1866 a Partidului Național Liberal*, ibidem, pag. 118

<sup>970</sup> *Programa din 1867 a Partidului Național Liberal*, ibidem., pag. 122

„S-a pierdut din vedere (imputarea este adusă guvernării liberale n.n.) că conducerea intereselor generale nu este afacere de sentiment, ci constituie o știință, și că baza nestrămutată a acestei științe este conservarea individualității naționale și conformarea legilor organice cu gradul de cultură și cu mijloacele de producțiune ale acestui popor.

Și, în adevăr, teorii abstracte de cosmopolitism, importate de aiurea, s-au împrăștiat pe nesimțite și au slăbit, cu încetul, simțul conservării naționale, așa de vioi și de puternic altădată, la români; și aceste idei, vătămătoare chiar în țările luminate și puternice de unde s-au luat (atunci când au fost aplicate prematur n.n.), au devenit un adevărat pericol pentru națiunea noastră mică și slabă.

Dorințele de progres și libertate nechibzuite au introdus, prea adesea, în mecanismul nostru politic, fraza goală în locul realității. Ele se mulțumesc cu etichetele instituțiilor progresului, fără a căuta dacă acele instituțiuni pot rodi la noi, și cer și altele, mai costisitoare și mai neroditoare.

Urmările acestor tendințe erau lesne de prevăzut: instituțiunile cele mai folositoare au devenit numai o sarcină bugetară, libertățile publice folosesc numai la câțiva oameni luminați; iar pentru marea majoritate a populațiilor (cetățenilor țării n.n.), au devenit de o parte o armă de exploatare a celor (folosită de cei n.n.) mai abili și mai puțin scrupuloși, de alta un mijloc de ațățări și de discordie între proprietari și muncitori, cei doi factori principali ai avuției naționale. Clasele de jos ale societății; presupuse libere din cauză că avem una din constituțiunile cele mai liberale din Europa – pe când libertatea numai le exploatează, fără ca ele să se bucure de dânsa –, aceste clase au fost lăsate fără protecțiune în prada exploatarelor de pretutindeni și în fața concurenței elementelor străine, strâns legate prin instituțiuni puternice de ajutor mutual și de protecțiune a fiecăruia de către toți ceilalți. De aceea, meseriașii români se împrăștiează prin orașe și sătenii sărăcesc.

Este onoarea conservatorilor, oricare a fost steagul sub care au luptat, de a fi denunțat, totdeauna, aceste tendințe nesănătoase și de a fi prevăzut, totdeauna, aceste rezultate fatale<sup>971</sup>.

---

<sup>971</sup> *Programul din 1880 al Partidului Conservator*, ibidem, pag. 206, 207

## II. Revoluția franceză în versiune neconvențională

Acțiune internaționalistă, mediatizată drept franceză, nu a liberat spiritul uman, ci a introdus, în omenire, ceea ce este mai condamnat în libertatea de a-și exprima oricine părerea. Pentru aceasta a folosit, concomitent, cel puțin două arme: umanismul – în planul religios; raționalismul – în cel filosofic. Prin umanism a subminat autoritatea monarhică și pe cea a lui Dumnezeu și a destrămat întocmirea creștină a societății. Prin sofismele raționalismului a discreditat tradițiile și a semănat vrajba între clasele sociale. Proclamarea banului, pe orice cale ar fi el câștigat, drept unic criteriu de ierarhizare a oamenilor în societate este doar una dintre consecințele nefaste ale mentalității instaurate la 1789.

Pe marginea caracterului acestei mișcări sociale, Nicolae Iorga, adresându-se cititorilor săi, formulează următoarele aprecieri: “În ce privește revoluția franceză, cei mai mulți dintre dumneavoastră, aveți idei false. Învățământul transmite cel puțin jumătate din ele. Manualele în care sunt cuprinse aceste idei se fură unele pe altele, iar profesorul, de cele mai multe ori, crede în ele.

Revoluția de la 1789 a declarat că-i pentru toți și, a mai adăugat, că ea nu vine să cucerească – ea numai liberează. Dar, s-a întâmplat că, atunci când (organizatorii ei n.n.) au ajuns să libereze (au preluat puterea n.n.), nu s-au mai îndurat să plece, și, au făcut toate acele rechiziții și prădăciuni, prin care și-au pierdut încrederea populațiilor pe care le-au eliberat (prin ale căror sacrificii de sânge au ajuns la cârma statului francez n.n.)”<sup>972</sup>.

Mai mult, “revoluția franceză nu este făcută pe baza unor idei pur franceze. Ideile ei au fost răspândite prin Franța, dar ele sunt ieșite din cugetarea europeană, sunt rezultatul ultim, forma ultimă a cugetării Renașterii”<sup>973,974</sup>. Ea, “n-a fost făcută ca un act

---

<sup>972</sup> Nicolae Iorga, *Ideii asupra problemelor actuale*, Editura Cugetarea, București, 1935, pag. 79,80

<sup>973</sup> Adică a acelei vremi despre care Petre Țuțea conturează întrebări retorice, precum: “Omul Renașterii? Filosofie, știință, artă, tehnică, economie, politică, domenii necesare, dar insuficiente, formând civilizația omului autonom, căutător, pseudocunoscător depărtat de *rațiunea suficientă*, de temeiul real și de finalitatea reală, transcendentă, adică religioasă în esență. La scară umană – utilul, plăcutul, gratuitul, comodul și eronatul. Umanism? Individualism limitat și opac, omul presupus autonom, golit de mister, deci imaginar: omul înlocuitor al lui Dumnezeu; amoralism estetic; pseudomoralism laic; căutarea zadarnică a unității; perspectiva infinitului și a morții, ca formă de anulare a personalității umane; eroul și plâsmuitorul presupuși liberi; iluzia gloriei omului activ și a pseudocreatorului(;); antropocentrism; cosmocentrism; păgânism... Omul autonom, *emul sau înlocuitor al*

---

*Divinității*, este o stupiditate umanistă, cu rădăcini social-istorice sau naturale(;), o(;) rătăcire. Omul rătăcitor are înclinarea schilodirilor psihice, așa cum este înclinat la viciu. Nu este *un zeu al Pământului*(;). Ce fel de zeu este această creatură a cărei putere spirituală se mișcă între eroare și axiomă? Chiar axioma ne arată limitele puterii sale. Omul nu poate ieși singur din *orizontul misterului*, iar semnele lui nu-i revelează adevărul, binele și frumosul. Deși trăiește termenii: Divinitate, existența sa, natura, absolutul, viciul, eroarea, neantul, eternitatea, suferința, fericirea, înlănuirea, libertatea, ordinea, haosul, ierarhia, valoarea, spiritul, materia, moartea și nemurirea, spre exemplu, nu știe de unde vine și în ce scop, iar conștiința finitudinii, anormalității și a incapacității de a face minuni îl situează în perspectiva absurdului. Apar, cu claritate, cele două științe: știința pământească a aparenței și cea transcendentă a realului”.(Petre Tușea, *Omul. Tratat de antropologie creștină*, Editura Timpul, Iași, 2003, pag. 436, 427)... “Omul, cum îl arată istoria, nu poate fi considerat ca *măsura tuturor lucrurilor*, măsura lui fiind aleatorie. Raportarea lucrurilor la Dumnezeu revelează limitele spiritului uman și definește titanismul ca infantilism extrem”(ibidem, pag. 441)... “Umanismul extrem este antropolatrie, iar naturalismul este panteism”(ibidem, pag. 464)... “Un panteist - *ateu cu mânuși* - sau (un n.n.) materialist, nu pot arăta (explica n.n.) cum dintr-o substanță - materie informă și infinită - apar moduri organizate, finite, ale caror structuri îmbracă forme logice. Mișcarea, acest atribut al materiei, considerată de materialişti ca principiiu dinamic făuritor al existenței, poate produce vârtejuri informe, nu ordine(;). Materialismul este o pseudoreligie, mai precis, o religie fără Dumnezeu. Nu singura... Panteismul spinozist, ca sistem filosofic, este strict determinist, stăpânit de *necesitatea absolută*, și întrucât (,în accepțiunea lui, n.n.) Dumnezeu se confundă cu natura, El (Dumnezeu n.n.) este *izvorul răului*. Pentru acest motiv Herbart (filosof german n.n.) l-a numit *pansatanism*. Apoi, într-un Univers în care este cuprins Dumnezeu și stăpânit de categoria necesității, eroarea n-are sens”(ibidem, pag. 431)... Și, adaugă Nae Ionescu: “De la Buddha, prin Grecia, peste Cabala și alte forme asiatice ale esoterismului iudaic, peste Spinoza, până la anumite nuanțe ale filosofiei contemporane, pretutindeni unde ideea transcendenței nu-și găsește locul, unde convingerea mândră, dar tragică totodată - că, la urma urmelor, mântuirea nu stă decât în noi înșine - este stăpânitoare, omul este lăsat propriilor sale mijloace de a se lămuri singur și a se smulge el însuși bieteii lui existențe chinuite”.(Nae Ionescu, *Opere*, vol. I, *Cursuri de metafizică*, Editura Crater, București, 2000, pag. 91) Ar constitui, însă, o gravă eroare ca, prin interpretarea ideilor pe care le-am redat, să se ajungă la considerarea lor drept pledoarie pentru pesimism depresiv, respectiv pentru inacțiune și pentru abandonarea rațiunii. În acest sens, același Nae Ionescu precizează: “Pesimismul trebuie fondat ca sistem filosofic și nu adoptat ca atitudine generală în fața existenței, și această fondare și soluționare trebuie să urmărească, în chip necesar, drumurile rațiunii”.(ibidem, pag. 92) “Durerea o simt toți; și fiecare om e înclinat, în anumite momente, a se plânge, socotindu-se ca purtătorul unui păcat originar, din puterea căruia nu poate scăpa. Dar o considerare filosofică a problemei cere mai mult decât atât. Ea cere dovada *rațională* că suferința există cu necesitate în însăși natura lucrurilor, că ea este plămada întregii închegări a Universului (ibidem)...Nu murim pentru că am păcătuit, ci păcătuim pentru că suntem muritori, pentru că suntem oameni. Este adevărat că Sarpele a întins Evei mărlul, dar(; ) i l-a întins tocmai pentru că știa că Eva îl va primi. Deci, înainte de a păcătui, era în om posibilitatea de a păcătui. Așa că tot răul vine din însuși faptul că suntem oameni”(ibidem, pag. 97)... “Creștinismul a apărut ca doctrină a iubirii. Față de



numai (totalmente n.n.) francez și numai pentru francezi, ci, întocmai ca revoluția rusească(;), în care pot intra toate națiunile, a fost concepută în sens universal, internațional, o (ca n.n.) revoluție general umană”<sup>975</sup>.

Explic: “Revoluția franceză, venită la capătul raționalismului, n-a însemnat liberarea aceea a omenirii – de care se vorbește neconținut. N-a însemnat aceasta nici sub raportul social și economic, fiindcă deși majoritatea țăranilor au căpătat pământ - dar locuri care, adesea, nu produceau nimic -, țăranul francez numai prin munca sa a reușit să le facă izvoare de roade bogate, iar nu prin votul universal simplu. N-a făcut nici măcar selecționarea oamenilor. Selecționarea oamenilor a făcut-o Napoleon, nu revoluția, și el a făcut-o în afară de valorile revoluționare, care, de altminteri, și câte se creaseră, au fost,

---

idealurile lumii antice el reprezintă un fel de răsturnare a valorilor. Căci nu mai este iubirea greco-indiană, mișcare de jos în sus, de la individul activ către un Dumnezeu indiferent; sau iubirea care se destramă în contemplarea fericită a ființei supreme. Scopurile cunoașterii stau și aici (și în creștinism n.n.), netăgăduit, în Dumnezeu; dar începutul și desfășurarea procesului cunoașterii stau la Dumnezeu. Este anume, voia unui Dumnezeu plin de iubire ca noi să ne măntuim cunoscându-l, și nu o acțiune spontană a noastră, întreprinsă de noi, din motive stabilite de noi. Tocmai de aceea, în creștinism, mântuirea se sprijină nu pe o acțiune proprie, autonomă, ci pe un *răspuns* la acțiunea dumnezeiască. Numai în măsura în care noi răspundem iubirii ce se coboară de sus, putem nădăjdui să cunoaștem fericirea. Stă în esența creștinismului că numai prin acest reciproc proces de iubire de la Dumnezeu la om se fundează posibilitatea mântuirii. Puterea creatoare a lui Dumnezeu a fost pusă în mișcare de iubire, iar neconținută mișcare a spiritului către Dumnezeu nu e decât reacțiunea firească a creaturii către izvorul de iubire din care și prin care el (,spiritul omenesc, n.n.) s-a născut. Consecința a acestei concepții este, în opoziție cu lumea greco-indiană, primordialitatea iubirii în procesul cunoașterii. Actul iubirii precede și pregătește în fiecare dintre noi cunoașterea; și, ceva mai mult, numai ea (iubirea n.n.) o face posibilă”. (ibidem, pag. 93, 94) Căci, “orice cunoștință poate fi căpătată numai în măsura în care conștiința noastră ia o atitudine și anume - psihologicește și nu sub raportul valorificării sentimentale - , o atitudine simpatcă față de obiectul respectiv; și, cu atât mai completă (mai amplă și mai profundă n.n.) va fi cunoștința, cu cât interesul, iubirea noastră pentru obiectul corespunzător, va fi mai puternică. Aceasta e soluțiunea epistemologică a problemei noastre”(ibidem, pag. 94, 95), adică, așa cum se exprimă Petre Tușea, a înțelegerii faptului că “știința limitată și absolutizarea sunt departe de real și de pur, nu pot scoate omul din impas - cum nu-l pot scoate nici iluziile dialectice ale experienței deschise -“(Petre Tușea, *Omul. Tratat de antropologie creștină*, pag. 427), dar că “omul poate ieși din frământările produse de polarități, devenire și mister, prin revelație, când este favorizat, sau prin credință în adevărurile comunicate de inspirați”. (ibidem)

<sup>974</sup> Nicolae Iorga, *Ideii asupra problemelor actuale*, pag. 79

<sup>975</sup> ibidem

neconținut, cosite de coasa morții, în schimbările de regim. Iar, în ce privește libertatea gândirii, pamfletele ieșite – în mare număr – la 1789, constituiau cea mai mârșavă presă care a existat vreodată, tipăt continuu către vărsarea de sânge... Robespierre, care și-a început tinerețea făcând versuri în onoarea dinastiei, s-a declarat, când a intrat în Parlament, dușman al pedepsei cu moartea, pentru ca, pe urmă, să prezideze cea mai formidabilă descăpățănare care s-a pomenit vreodată.

Prin urmare, revoluția franceză nu a liberat spiritul uman, ci a introdus – prin ruperea tuturor stăvilarelor, prin înlăturarea oricărei responsabilități – ceea ce este mai condamnat în libertatea de a-și exprima oricine părerea. De altminteri, raționalismul nu implică deloc servirea libertății. El se razimă pe un principiu care pentru dumneata este în afară de discuțiune, și pe o serie întregă de silogisme, care sunt imperfecte în realitate, când e vorba de lucruri omenești... Numai logică pură ca să ajungă la o anumită părere; iar odată ce a ajuns, pe logica lui dreaptă (insuficient de realistă și excesiv de rigidă n.n.) la concluzia lui, jertfește o societate întregă pentru afirmarea principiului”<sup>976</sup>.

Prin raționalism, consideră Alexandru Lahovari, s-a ajuns că “Marat a cerut capetele a două milioane de francezi, pentru singurul cuvânt (motiv n.n.) că aceste capete nu gândeau precum capul lui (aveau alte convingeri social-politice decât el n.n.), capete din care a și obținut o parte destul de însemnată, iar Robespierre a făcut (ordonat n.n.) să funcționeze doi ani ghilotina, în permanență, în contra tuturor partidelor care nu îmbrățișau doctrinele lui, și a făcut să curgă șiroaie de sânge ilustru și nevinovat”<sup>977</sup>.

Căci dacă, adaugă Alexandru Papacostea, “în Franța, la 1789, locul de frunte îl aveau reprezentanții bisericii, nobilimii și regele, era, după cum zice Taine (istoric englez n.n.), pentru că, de multe veacuri, îl meritaseră. Printr-o imensă efortare, ei construiseră, rând pe rând, cele trei temelii importante ale statului modern. De altă parte, spiritul filosofic care a premers revoluției, a retras orice autoritate tradițiilor, religiei, statului: Tradiția este falsă, prin operele ei este chiar răufăcătoare. Pe eroare se zidește nedreptatea, întunericul îl conduce pe om la opresiune. Biserica

---

<sup>976</sup> Nicolae Iorga, *Evoluția ideii de libertate*, Editura Meridiane, București, 1987, pag. 280-295

<sup>977</sup> Alexandru Lahovari, *Discurs rostit în Ședința Camerei din 2 decembrie 1888*, în *A fi conservator, Antologie, comentarii și bibliografie* de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002, pag. 309

este răul în specia umană; și când răul va fi suprimat, nu va rămâne decât binele. Societatea tradiționalistă este un ce irațional, un produs fortuit al vremurilor, al instinctelor de nedreptate, de neegalitate, de nelibertate, ale celor tari față de cei slabi, deși oamenii se nasc toți egali și liberi. Anterioare și superioare privilegiilor cu care cineva s-a născut, sunt drepturile naturale cu care omul se naște și în care trebui reintegrat.

Ca derivație a raționalismului filosofic apără raționalismul politic, care a coborât (aplicat n.n.) teoriile la (în n.n.) fapte. Filosofii au clătinat și oamenii politici au dărâmat<sup>978</sup>, “școala revoluționară franceză constituind – opinează Alexandru Lahovari – școala clasică a urilor de clase”<sup>979</sup>.

Prin urmare, conchide Mihai Eminescu, “nemaicrezând oamenii în ordinea divină, care nu era decât un nume pentru organizarea naturală de (până n.n.) atunci, au preferat egalitatea oricărei alte considerațiuni, au preferat-o scutului ce și-l crease (societatea n.n.) în contra concurenței superficiale, au nivelat orice deosebire de clase și au proclamat banul ca unică măsură pentru oameni, pe orice cale ar fi fost el câștigat. De atunci încoace, banul începu a ține loc de talent, de muncă, de orice calitate și predispoziție înnăscută”<sup>980</sup>.

### III. Revoluție și pseudorevoluții

**Nu există revoluții, ci numai tehnici insurecționale în bătălia pentru putere. Revoluția franceză n-a fost o revoluție, nici revoluția rusă n-a fost o revoluție. Dacă e o *restructurare* a omului, aceasta s-a întâmplat o singură dată în timp, la apariția lui Christos.**

Considerând revoluțiile ca fiind curmări nefirești ale mersului lin al istoriei, junimiștii au prefigurat esențializarea pe care, în veacul următor, Petre Tuțea avea să o facă asupra conceptului de revoluție: “Nu există revoluții ci doar tehnici insurecționale în bătălia pentru putere. Revoluția franceză n-a fost o revoluție, nici revoluția rusă n-a fost o revoluție.

---

<sup>978</sup> Alexandru Papacostea, *Tradiționalism și raționalism*, Prelegere susținută în octombrie 1924 la Universitatea din Cernăuți, în A fi conservator, pag. 185, 186

<sup>979</sup> Alexandru Lahovari, op.cit., în A fi conservator, pag. 156

<sup>980</sup> Mihai Eminescu, *Din memoriile...*, Timpul, 27 martie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 114

Dacă e o *restructurare* a omului, aceasta s-a întâmplat o singură dată în timp, la apariția lui Christos<sup>981</sup>, deoarece, “a fi creștin înseamnă a coborî (transpune n.n.) Absolutul la nivel cotidian”<sup>982</sup>.

Căci, argumentează Nae Ionescu, caracterul sublim al creștinismului constă în “dezrădăcinarea subiectivismului și sentimentalismului obișnuit să centreze toate întâmplările asupra noastră înșine – și, punerea noastră absolută în slujba unei realități transcendente nouă”<sup>983</sup>, această doctrină religioasă fiind “religia iubirii, a milei și a iertării, a eroilor anonimi, care s-au înfrânt pe ei în ambițiile și poftele lor”<sup>984</sup>.

Așadar, sintetizează Lucian Blaga, “religia lui Isus e circumscrisă de ideea unui Dumnezeu ca tată al lumii, de ideea unui raport filial, întemeiat pe iubire nemăsurată, între om și tatăl său din ceruri, de ideea că viața pământească se transformă într-o împărăție a lui Dumnezeu, de ideea că oamenii între ei, chiar și vrăjmașii, sunt frați, de ideea că în lume miracolul e cu puțință, dar că mai presus de orice miracol este miracolul iubirii aproapelui, ce izbucnește în om”<sup>985</sup>, iar „caritatea, care este iubirea de Dumnezeu revărsată asupra oamenilor – relevă Nicolae Paulescu –, formează diadema sublimă a moralei creștine”<sup>986</sup>.

De aceea, subliniază Petre Andrei, „creștinismul este o morală unitară și universală, care ferește pe cei săraci și mângâie pe cei ce plâng”<sup>987</sup>; o morală „universalistă și nepolitică – în sensul că formulează principii valabile pentru orice om, indiferent de națiune –, cu spirit larg de toleranță și iubire umană”<sup>988</sup>.

“Isus Christos – detaliază Nichifor Crainic – s-a născut între ciobani și îngerii, adică în simplitatea naturii și în simplitatea spiritelor pure. Dar, nu e mai puțin adevărat că, la sfântul său leagăn, au venit să se închine regii-magi, conducătorii și învățații

---

<sup>981</sup> Petre Țuțea, *Între Dumnezeu și neamul meu*, Imprimeria Arta Grafică, București, 1992, pag. 20, 19

<sup>982</sup> Petre Țuțea, *322 de vorbe memorabile* ale lui Petre Țuțea, Antologie de texte realizată de Gabriel Liiceanu, Editura Humanitas, București, 1997, pag. 34

<sup>983</sup> Nae Ionescu, *Roza Vânturilor*, Editura Hyperion, Chișinău, 1993, pag. 44

<sup>984</sup> ibidem

<sup>985</sup> Lucian Blaga, *Religie și spirit*, Editura Dacia Traiană, Sibiu, 1942, pag. 144, 145

<sup>986</sup> Nicolae Paulescu, *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Francmasoneria*, Tipografia Antet XX Press, Filipeștii de Târg, Prahova, 2000, pag. 36

<sup>987</sup> Petre Andrei, *Sociologia revoluției*, Editura Polirom, Iași, 1998, pag. 210

<sup>988</sup> ibidem, pag. 212

timpului. Biserica îmbrățișează, în mare, această solidaritate din coliba Betleemului; și regii, și învățații, și ciobanii, reprezentând, fiecare, neamurile lor, și categoriile sociale din care fac parte. În ortodoxie grecul trăiește ca grec, sârbul ca sârb, românul ca român; dar toți devin creștini ortodocși, adică solidari întru Isus Christos, care e baza spirituală a ortodoxiei. Universalismul ortodox sau ecumenicitatea, se traduce, în concret, prin ideea de armonie între națiuni, care, diferite ca rasă, devin surori în Duh. Tot astfel, în sânul fiecărei națiuni: Biserica nu e a clasei cutare sau cutare; ci, fiind a întregului popor, e a fiecărui om în parte și a fiecărei categorii de îndeletniciri. Varietatea naturală a oamenilor, fie socială în sânul unei națiuni, fie etnică în sânul omenirii, se adună și își află unitatea spirituală în dumnezeiasca dragoste a lui Isus Hristos. Solidarismul acesta e cosmic în principiu și național în concret.

Naționalismul, ca formulă militantă a solidarității etnice, se integrează firesc în Biserică, prin aderența la idealul ei de viață. Această aderență îl obligă să aducă în politică o mentalitate creștină. Iar mentalitate creștină, transpusă în acțiune politică, înseamnă: Legea lui Hristos, legea statului! Statul e însăși națiunea organizată dinamic, iar națiunea noastră e creștin ortodoxă, născută, iar nu făcută<sup>989</sup>.

Prin urmare, idealul moral al statului (român n.n.) nu poate fi (nu trebui să fie n.n.) în dezacord cu idealul spiritual al națiunii noastre<sup>990</sup>.

Din aceste considerente, în opinia aceluiași Nichifor Crainic, "statul nostru de astăzi, inspirat de alt spirit decât cel românesc, nu este, încă, organizarea dinamică a națiunii pe sacrificiul căreia se întemeiază. Legea lui păgubește acestei națiuni în loc să-i creeze o ambianță prielnică"<sup>991</sup>... Cauza deosebirii, și chiar a opoziției de mentalitate, între truditori și clasa dirigență, consideră el, "este sciziunea profundă dintre sufletul țaranului (în sens larg truditorului n.n.), rămas în tradițiile ortodoxiei, și sufletul intelectualului, sedus de ideologia Revoluției Franceze. În orice caz, dușmănia de sus, este evidentă în sistemul de

---

<sup>989</sup> Argumente ample în privința specificului creștin al neamului românesc puteți găsi, spre pildă, în studiul: Alexandru Madgearu, *Rolul creștinismului în formarea poporului român*, Editura ALL, București, 2001

<sup>990</sup> Nichifor Crainic, *Ortodoxie și etnocrație. Cu o anexă: Programul statului etnocratic*, Editura Albatros, București, 1997, pag. 150, 151

<sup>991</sup> ibidem, pag. 151

exploatare a păturilor populare, instaurat de individualismul democratic. Individualismul imoral de sus își are cauza în influența unor ideologii străine de spiritul creștin. În măsura în care s-a descreștinat, pătura noastră conducătoare a devenit mai invidioasă, mai egoistă și mai cu poftă de a exploata pe cei de jos. Ea nu mai trăiește în solidaritatea spirituală a neamului. Singur naționalismul creștin poate suprima acest divorț(;). Fiindcă naționalismul adevărat nu recunoaște nici clase sociale, care împart în tabere dușmane familia națională, nici sciziuni de mentalități. El reprezintă formula integrală a solidarității spirituale în care trăiește încă țăranul (truditorul n.n.) nostru. De aceea, educația politică a viitoarei pături conducătoare trebuie să fie în armonie cu sentimentul solidarist al poporului nostru, iar rezultatul ei trebuie să fie: cugetare conducătoare în același ritm cu inima poporului<sup>992,993</sup>.

---

<sup>992</sup> O amplă argumentare în acest sens ne este oferită de Dumitru Stăniloae: "Apropierea creștinismului de națiune a fost ușurată și de filosofia mai nouă, care a descoperit că realitatea cea mai înaltă nu e cea a obiectelor, ci cea omenească, iar aceasta nu se poate găsi normal și cu posibilități de plenitudine, decât în comuniunea dintre persoane. Aceasta e natura, iar creștinismul nu face decât să-și toarne harul în această natură, ca s-o desăvârșească. Creștinismul e perfecționarea relației naturale dintre om și om, desăvârșirea comuniunii, desăvârșirea dragostei, sau legătura desăvârșirii. De aici nu este decât un pas până la a spune: cea mai naturală dintre relații, dintre manifestările necesare naturii, este comunicarea cu cei apropiați, care au, în toate cazurile firești, aceeași limbă, aceeași istorie, aceleași aspirații, același destin. Națiunile sunt comunități de destin, comunitățile cele mai temeinice, mai statornice, înfășurate prin mai multe fire de legătură, deosebit de profunde, față de alte feluri de comunități, cu mult mai trecătoare (de durabilitate inferioară n.n.), mai superficiale (de profunzime redusă n.n.). Creștinismul n-a venit să se opună tendințelor celor mai firești de comuniune, concretizărilor celor mai profunde ale acestor tendințe, n-a venit să înăbușe natura, să o facă să caute alte forme de comuniune, mai puțin firești (cu deficit de organicitate n.n.), ci să intensifice, să înalțe, să desăvârșească formele naturale ale relațiilor omenești.

Comuniunea este chiar o condiție fundamentală a mântuirii. Nu poți împlini voia lui Dumnezeu, nu poți exercita faptele creștinești, nu poți afla și se umple pe Dumnezeu chiar, decât în cadrul comuniunii. Aceasta se colorează și se umple întotdeauna de alt conținut, după cum credințele celor ce o întrețin sunt altele. Dar, în afară de ea nu se poate trăi religia. Iar comuniunea cea mai firească, cea mai de temelie, este aceea între membrii aceleiași națiuni. În mod necesar, ea trebuie folosită pentru trăirea în cadrul ei a conținutului religios. Un creștin e fericit de țesătura de ocazii ce i-o oferă apartenența la comunitatea națională, pentru a-și trăi în ea conținuturile religioase. Intrucât e om legat de un spațiu, împletit prin limbă, prin istorie, cu un grup național, el nu se poate izola de acel grup, pentru a stabili altă comuniune, căci pentru aceasta ar trebui să fugă din țara unde s-a născut, unde l-a destinat Dumnezeu să trăiască.

Pentru a-i asigura șanse de reușită semnificative, transpunerea în practică a acestui deziderat ar trebui începută cât mai curând, întrucât, avertizează Mihai Eminescu: "Ireligiozitatea, abstracție făcând de dogme, se întinde într-un ritm înspăimântător (;). Căci, la drept vorbind, credincioșii bisericilor nu prea au știință deplină despre dogmele și canoanele care îi stăpânesc: ceea ce formează adevărata tărie a bisericii este sentimentul religios de conexiune frățească între membrii comunității bisericești. Acest sentiment pierde, pe zi ce trece, în România: comunitatea națională și religioasă, legăturile de iubire și de reciprocitate, care existau între toate clasele societății, și care făceau din cel bogat amic al celui sărac, din sărac apărătorul celui bogat, toate acestea ne-au fost escamotate de către plebea demagogică din România, ale cărei porniri se rezumă în două cuvinte: invidie și sete de câștig fără muncă"<sup>994</sup>.

În sfera procesului de educare în spirit creștin și, totodată, național, trebuie inclus fiecare membru al societății, încă de la vârsta copilăriei – adică a sugestionabilității maxime –, în acest sens un rol de prim rang revenindu-i familiei. Aceasta, arată Romulus Seișanu, este "cea dintâi comunitate socială apărută în istorie, comunitate pe care o găsim și astăzi la temelia societății

---

Credința creștină e, pentru credincios, un impuls spre afirmarea comunității naționale, spre iubirea, mai presus de fire, a celor cu care firea l-a așezat în relații fundamentale de viață. Creștinismul răzbate în mod necesar spre naționalism. Mântuirea desigur e o problemă care trebuie să frământă personal pe fiecare om, dar ea nu poate fi dobândită de om printr-o trăire de eu izolat, ea nu se împărtășește omului în această calitate – care e anormală –, ci în calitatea lui de membru al unei comunități, iar cea mai firească comunitate este cea națională. Dumnezeu nu mă va răsplăti pentru modul cum am știut să mă desfac de comunitatea firească în care mi-a fost dat să trăiesc, ci după modul în care am afirmat această comuniune, cu voința și cu iubirea mea creștină.

Dumnezeu privește pe om nu în izolarea lui, ci ca membru al unei comunități mai largi, privește propriu-zis comunitățile și, prin ele, face părtaș pe om de har și mântuire. Și întrucât comunitățile cele mai firești sunt neamurile, de ce n-am spune că privirea directă a lui Dumnezeu cade pe neamuri, și numai întrucât înșii fac parte din neamuri, simte fiecare (dintre ei n.n.) privirea lui Dumnezeu asupra lui.

În cartea lui Daniil se spune că Dumnezeu pune în cumpănă împărăția, nu pe ins în parte. Iar la Apocalipsă se vorbește de mântuirea neamurilor, nu a inșilor"., Dumitru Stăniloae, *Națiune și creștinism*, Editura Elion, București, 2003, pag. 118, 119

<sup>993</sup> Nichifor Crainic, *Ortodoxie și etnocrație. Cu o anexă: Programul statului etnocratic*, pag. 148, 149

<sup>994</sup> Mihai Eminescu, *Nu ne îndoim...*, Timpul, 6 septembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 325

moderne. În căminul familiei se păstrează cultul religios, ritualul, tradițiile, obiceiurile, limba, cântecele, costumele, care s-au transmis urmașilor din generație în generație. Ereditatea, care permite fiului să continue persoana tatălui, după fericita expresie a dreptului roman, presupune existența unui tezaur spiritual și a unui principiu cardinal, de ordin moral, ce leagă strâns, între ele, toate generațiile ce se desprind succesiv unele din altele în cursul timpului *ad infinitum*, ca și când viața nu s-ar stinge niciodată. Familia la originea sa, fie de tip *matriarhal*, fie de tip *patriarhal*, a fost celula socială care a dat naștere națiunii și statului modern. De la apariția sa, familia a avut caracterul unui stat în miniatură, membrii săi având drepturi și datorii în interesul micii comunități. Căminul familial este adevăratul simbol al continuității și evoluției sociale, care a favorizat trecerea omenirii prin toate fazele, până la aceea a naționalității și a națiunii. El este izvorul nesecat și viu al iubirii între oameni și (a celei n.n.) de patrie; el este depozitarul bunelor moravuri; el dă impuls progresului și civilizației, prin spiritul de disciplină și de solidaritate al membrilor săi, prin instinctul continuității și al perpetuării, prin munca colectivă și constructivă, prin spiritul conservator și tradiționalist, prin economie și practica virtuților...Căminul familial este leagănul umanității și al naționalității. Acolo unde predomină tipul de familie nestabilă, națiunea este amenințată să fie dezagregată. Naționalitățile și națiunile puternice sunt acelea în care predomină, în toate părțile sociale, tipul de familie stabilă și fecundă<sup>995</sup>.

Totodată, subliniază Ion Pătroianu, procesul educației naționale, la nivel macrosocial, "se poate clădi și progresa numai prin exemple date de către însuși aceia care sunt la conducerea familiei, a școlii, a universității și a bisericii, în special, precum și la aceea a tuturor instituțiilor Statului, în general, ca: părinți, învățători, clerici și dregători, îndrumători ai culturii și educației, ca și ai administrației publice românești!

Căci, educația fără exemple zilnic trăite; fără fapte caracterizate prin patriotism, prin cinste și demnitate civică; prin dezinteresare personală și chiar prin jertfa celor chemați la conducerea acestora, nu se poate afirma, nici imagina. Într-o țară bântuită de toate lipsurile și nevoile, vom (putea n.n.) face să dispară nesăbuita dorință a atâtor, de a se îmbogăți din averea Statului, înfrânând poftele acestora prin sancțiuni severe, printr-un control

---

<sup>995</sup> Romulus Seișanu, op. cit., pag. 1, 2



neîntrerupt și riguros, dar mai ales prin exemplul moralizator, prompt, oportun și vădit, care să se afirme cu atât mai evident, cu cât ne urcăm (situăm n.n.) mai sus pe scara conducerii familiei și a societății! Nu se poate concepe educația, fără însuși exemplul părinților și acela al conducătorilor *firești* ai societății!<sup>996</sup>

A căuta să îndrumăm pe altă cale educația generațiilor românești, decât aceea a exemplului și a virtuților practicate de înșiși conducătorii lor, însemnează a face pe grădinarul care încearcă să-și ude grădina, cărând apa cu ciurul. Crede, în adevăr, cineva, că dacă aceia care au astăzi în simțuri asemenea simțăminte, este datorită (le datorează n.n.) unui alt factor decât acela al influenței exemplului ce le-a servit viața plină de virtute a primului lor dascăl, precum și a disciplinei morale pe care au primit-o în casa părinților?<sup>997</sup>

Iar dacă, așa cum accentuează Nae Ionescu, "un creștin este, luptă și cere împlinirea legii lui Dumnezeu"<sup>998</sup>, iar aceasta cere ca fiecare ființă umană să evolueze spiritual prin simbioză cu comunitatea națională de iubire din care face parte, înțelegem că, între direcțiile majore ale activismului nostru personal, trebuie să includem, permanent și pregnant, apărarea naționalității noastre românești. În acest sens, să ne fie mereu viu în conștiință că pentru păstrarea, neștirbită, a ființei naționale, avem, fiecare dintre noi, deplina îndreptățire și sfânta obligație de a folosi, în situație de necesitate – adică după ce, fără succes, am întrebuițat toate mijloacele pașnice – chiar violența fizică.

Aceasta deoarece, exemplifică același Nae Ionescu: "Știm că batjocorit, scuipat, pălmuit și spânzurat (pironit n.n.) pe cruce, Hristos a gemut îndurător: *Iartă-le lor Doamne, că nu știu ce fac*. Dar tot Hristos, îndurătorul a toate, e cel care a luat biciul și a gonit pe zarafii și (pe n.n.) negustorii care spurcau casa Domnului. De ce se uită așa ușor lucrurile acestea? De ce nu ne dăm seama că blasfemăm și batjocorim tocmai ce e mai cutremurător de sublim în creștinism, atunci când bagatelizăm iertarea creștină, făcând din ea o mușama cu care să acoperim păcatele ce se fac împotriva

---

<sup>996</sup> adică a acelor fii ai ei, în a căror personalitate: verticalitatea morală, cultura multilateral-organică, simțământul patriotic, contopirea trăită cu realitățile și necesitățile țării, concepția clară asupra sensului existenței omului și a omenirii, formează un tot armonios și sinergic

<sup>997</sup> Ion Pătroianu, *Educația românească*, Tipografia *Eminescu*, București, 1943, pag. 17, 18

<sup>998</sup> Nae Ionescu, *Teologia. Integrala publicisticii religioase*, Editura Deisis, Sibiu, 2003, pag. 114

*legii ?... De-ți va greși aproapele tău nu de șapte ori, dar (ci n.n.) de șaptezeci de ori câte șapte, iartă-l pre el...Iertarea în domeniul relativ al personalului e la locul ei: iertarea greșiților noștri echivalează cu indiferența față de răul care ni se face, pentru că acest rău noi nu-l simțim, (adică n.n.) nu trebuie să-l simțim. Așa fiind, iertarea nu e un principiu de morală, ci o metodă terapeutică pentru prelucrarea noastră personală. Dar atunci, iertare pentru păcate împotriva *legii* nu există pentru noi; ea nu stă în mâna noastră, ci în mâna lui Dumnezeu; singur poate Dumnezeu să ierte. Noi nu! Ar fi prea mare îndrăzneala și orgoliul acesta ne-ar pierde. Încetați deci, mielușei ai lui Dumnezeu, cu risipa de generozitate<sup>999</sup>...”În împrejurări excepționale - ne îmbărbătează Constantin Kirițescu – jertfa vieții poate deveni prețul suprem pe care să-l pretindă mântuirea unui neam<sup>1000</sup>. Însă, mare atenție: “Viața e cel mai mare bun pe care ni l-a dăruit Providența. A-l irosi necugetat este o pagubă mare pentru neam și un păcat de neiertat față de Dumnezeu<sup>1001</sup>. De aceea, “sacrificiul suprem nu poate fi cerut pentru a asigura izbânda unei tovărășii de ambițioși, de grăbiți, ori de rătăciți. Nu trebuie înmulțit nefolositor numărul mucenicilor neamului. Calendarul lor e și așa destul de încărcat<sup>1002</sup>.*

#### IV. Mihai Eminescu deținut politic?

Verticalitatea fără fisură a conștiinței sale gazetărești i-a atras indezirabilitatea. Forțele antiromânești din afara și dinlăuntru țării îl discreditează în ochii opiniei publice și îl extermină, lent, în detenție.

O versiune incitantă și, totodată, amănunțit argumentată, asupra cauzelor și desfășurării progresive a degradării organice pe care a suferit-o Mihai Eminescu, este formulată de Nicolae Georgescu și Călin L. Cernăianu, în lucrările: *Moartea antumă a lui Eminescu*, Editura Cartier, Chișinău, 2002 și, respectiv, *Recurs Eminescu. Suprimarea gazetarului*, Editura Semnele Timpului, Tamași, 2000.

---

<sup>999</sup> ibidem, pag. 114, 115

<sup>1000</sup> Constantin Kirițescu, *Școala română într-o răscruce de istorie*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943, pag. 333

<sup>1001</sup> ibidem

<sup>1002</sup> ibidem

Ei opinează că, M. Eminescu, devenit, prin natura imposibil de pervertit a conștiinței lui gazetărești, profund incomod tuturor centrelor antiromânești de putere - care-și exercitau, din plin, în epocă, influența asupra țării -, a fost distrus, în mod sistematic, de către agenți ai acestora - între care, și nota bene, jucând roluri-cheie, se numărau personalități de primă mărime ale vieții noastre publice. Strategia de lichidare ce i-a fost aplicată este structurată pe două etape, astfel: mai întâi, pentru a-l discreditat în ochii opiniei publice și a i se retrage, fără a provoca acesteia suspiciuni, dreptul de a-și exprima convingerile în presă, i-a fost înscenată nebunia, cu efectul corelativ al decăderii sale din drepturile civile; apoi, în perioada internării lui abuzive în diverse sanatorii de boli psihice, a fost supus, în mod deliberat, unei barbare și continue proceduri de distrugere biologică, concretizată, în principal, prin administrarea de substanțe chimice nocive, inclusiv mercur sub formă de injecții<sup>1003</sup>.

Totodată, eficacitatea derulării respectivei acțiuni eliminatorii era potențată prin mediatizarea intensă, pe tot parcursul ei, a diagnosticului, măsluit (inventat, la comandă, chiar de către somități medicale), de sifilis.

Acesta avea un dublu rol, și anume:

- a) să adauge dezinteresului conștiinței publice față de persoana lui Mihai Eminescu (provocat prin pedalarea obsedantă a mass-mediei pe eticheta de *nebun* - de asemenea, diametral opusă realității) oprobiul moral al întregii societăți (manipulatorii fiind fin-cunoscători și, în același timp, perfid-speculatori ai psihologiei și mentalităților omenești);
- b) să sporească credibilitatea diagnosticului de nebunie - în știința medicală existând o teză potrivit căreia sifilisul produce leziuni pe creier, perturbând, astfel, grav, totalitatea funcțiilor cerebrale, adică inclusiv gândirea logică<sup>1004</sup>.

---

<sup>1003</sup> Nicolae Georgescu, op. cit., pag. 11-275, Călin L. Cernăianu, op. cit., pag. 5-354

<sup>1004</sup> Călin L. Cernăianu, op.cit., pag. 196-248; idem, *Conjurația anti-Eminescu*, nr. 3-5, Editura Semnele Timpului, Tamași, 2002, pag. 33-77; Gheorghe Sărac, *Documente privind adevărul despre boala și moartea lui Mihai Eminescu*, Editura Malasi, București, 2000, integral

## V. Egalitatea sau masca sclavajului

A te manifesta liber înseamnă a dispune după propria-ți judecată de puterile tale fizice, intelectuale și morale. Statele demagogice au inventat pseudoproblema egalității pentru a escamota problema reală, a libertății. Lupta între partidele politice se dă pentru obținerea controlului asupra minții noastre. Fiecare dintre ele știe că, din acel moment, a pus mâna pe forța noastră fizică și pe cea intelectuală.

Mihai Eminescu, spre deosebire de liberali și de socialiști, o concepe echitatea, la nivel societal, ca egalitate de șanse, iar nicidecum de *condiții sociale*. În acest sens, Ilie Bădescu detaliază: “Eminescu socotește că o societate normală este nu aceea care ar dori să desființeze toate inegalitățile sociale, ci una care asigură *gradele de inegalitate* socială pe care oricine să fie liber a le trece prin *muncă și merit*. El se arată astfel întâiul mare gânditor la noi al teoriei egalității *șanselor* sau *oportunităților* de acces. Adevărata egalitate este una a șanselor - oportunităților - nu aceea a condițiilor sociale. Pe confuzia dintre cele două concepte ale egalității se întemeiază statul demagogic. O societate nu poate pretinde că a egalizat toate condițiile sociale, zice poetul, dar are dreptate să încerce a egaliza șansele sociale - sau *oportunitățile*, cum zice sociologia recentă - în raport cu diversele *grade de inegalitate socială*. Teoria egalizării condițiilor sociale în statul demagogic, pe care o critică Eminescu, pretinde a nu exista nici o diferență *calitativă* între diferitele condiții sau stări sociale. Dar, din două una: ori condițiile sociale dintr-o societate au o diferențiere *calitativă* și atunci teoria egalizării sociale cade, ori între acele condiții sociale nu există nici o diferență calitativă și atunci, atât cel merituos cât și feneantul, atât cel instruit cât și cel fără instrucție, pot pretinde să ocupe *orice* poziție. Căci de vreme ce pozițiile nu au diferențe calitative, atunci orice poziție poate fi ocupată de oricare ins. În acest cadru întâmpinăm, în opera lui Eminescu, prima teorie sociologică clară a inegalităților sociale. Eminescu a spulberat toate pseudo-paradoxurile introduse în istorie, ca o adevărată rețea de umbre în jurul problemelor sociale ale unei societăți. Statul demagogic împinge societatea într-un lanț de *aporii*, care, de fapt, nu sunt altceva decât o traducere a *condiției aporetice a puterii în statul demagogic: Nu pot să creez o societate de egali pentru că ansamblul condițiilor sociale și al pozițiilor sociale este inegalitar. Nu pot să desființez inegalitatea pozițiilor decât dacă eu am o poziție prin care să dispun de celelalte, deci dacă eu sunt într-o inegalitate asumată și avantajoasă. Deci*

*inegalitatea poate fi desființată de inegalitate, iată suprema aporie a statului demagogic.* Eminescu a rezolvat aporia propunând desființarea cadrului ei politic – statul demagogic. *Aporiile nu pot fi rezolvate, dar omul are puterea de a ieși din condiția aporetică. Este ceea ce făcea și Eminescu în privința aporiei egalității...* Inegalitatea nu poate fi desființată din exterior, ci din interior, de care cel care vrea să-și schimbe poziția inferioară - inegalitară - cu una superioară - egalitară -. Dar în acest caz, egalitatea și egalizarea individului sunt termeni falși, folosiți pentru a desfigura de fapt fenomenul *manifestării libere* – autonome. Deci, adevărata problemă nu e aceea a *egalizării*, ci aceea a *libertății*. Statele despotice și cele demagogice, arată Eminescu, au inventat pseudo-problema egalității, pentru a escamota problema reală, aceea a libertății. A te manifesta liber înseamnă a dispune după propria-ți judecată - *eul cogitans*, adică eul tău cugetător, nu eul dogmatic al politicianului - de puterile tale intelectuale și morale<sup>1005</sup>. De aceea, "lupta între partizi (partidele politice n.n.) este o luptă pentru judecata noastră (pentru obținerea controlului asupra minții noastre n.n.), pentru că fiecare (dintre ele n.n.) știe că din acel moment a pus mâna pe forța noastră fizică și pe cea intelectuală"<sup>1006</sup>. Dar "cine ar putea cunoaște mai bine ca tine însuși adevărata măsură a puterilor tale intelectuale și musculare? Ajungi la această cunoaștere prin folosirea transcendențială a intelectului – adică *eu gândesc* trebuie să însoțească toate experiențele noastre. Prima condiție a ieșirii din aporia egalității este libertatea. Libertatea înseamnă ierarhie. Ierarhie a meritelor și a competențelor, a *puterilor musculare și intelectuale*, cum ar zice poetul. Anularea oricărei ierarhii nu înseamnă stare optimă ci *haos*, confuzie de valori, puțința de-a egaliza omul de valoare cu *nulitatea*, zice poetul. Egalitatea este întunericul însuși"<sup>1007</sup>, "este, în accepțiunea ei perfidă, "cea mai mare dușmană a libertății"<sup>1008</sup> și, de aceea, la noi în țară, "o vor toți străinii: ce să vrea(:) un C.A. Rosetti, decât să fie egal cu românul, fără să fi îndeplinit condițiile de muncă ale românului? Ce să vrea un(:) Fundescu sau un(:) Epurescu, decât să fie egali cu românul, fără a avea creierul sau

---

<sup>1005</sup> Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, Editura Porto-Franco, Galați, 1994, pag. 274-277

<sup>1006</sup> Mihai Eminescu, Manuscrisul *Libertatea și marginile ei*, în *Opere*, vol. XV, pag. 79

<sup>1007</sup> Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, pag. 277

<sup>1008</sup> Mihai Eminescu, Manuscrisul *Falsa egalitate*, în *Opere*, vol. XV, pag. 78

musculatura românului?”<sup>1009</sup>... “Ierarhia luminei și egalitatea întunericului(;) e o luptă între libertate și sclavie, între libera ierarhie a luminii și egalitatea stupidă a întunericului. Scări de lumină, grade de temperatură e universul întreg”<sup>1010</sup>. “Egalitatea, așadar, este totuna cu entropia maximă, este forma echilibrului mort. De aceea Eminescu o asimilează întunericului. Este opusă vieții și viului, care este mișcare, ierarhie și deci ordine, sens sau direcție de mișcare și deci lumină”<sup>1011</sup>. “A doua condiție a ieșirii din aporia egalității este munca”<sup>1012</sup>: “Oricine ne promite o îmbunătățire care nu se datorește muncii, adică oricine ne promite un *venit* de forțe, fără ca noi să fi cheltuit pentru el (să depunem efort pentru a-l obține n.n.), e ca un prestidigitator, care vrea să ne facă să vedem (credem n.n.) că bunurile ce le scoate la iveală s-au ivit din nimic. Ei: *Ex nihilo nil fit*. Din nimic, nimic iese”<sup>1013</sup>.

“Eminescu a spulberat, iată, ideea utopiană a omului perfect, a statului ideal, a societății perfecte. În locul *ființei sublime*(;), el propune viziunea unui real tensionat, expus, deopotrivă, șansei desăvârșirii, dar și riscului desființării. Ontologia eminesciană face posibil realismul sociologic”<sup>1014</sup>.

## VI. Este Tradiția opusul Modernității?

Neamurile trăiesc sufletește prin tradiție și material prin civilizație. Tradiția nu este, în nici un fel, contrară modernității ci, dimpotrivă, o completează. Ea reprezintă minimul de lucruri verificate, care, mai ales în vremuri tulburi, te ajută să nu greșești.

Tradiția este valoarea umană despre care Nicolae Iorga sublinia că “nu e decât ideea verificată asupra realității – între cei doi termeni care formează viața noastră de astăzi, formele care nu mai cuprind nimic și realitățile care nu și-au căutat încă forma, ea reprezentând minimul de posesie”<sup>1015</sup> care e necesar pentru ca o

---

<sup>1009</sup> ibidem

<sup>1010</sup> idem, *Manuscrisul Ierarhia luminei*, în *Opere*, vol. XV, pag. 320

<sup>1011</sup> Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, pag. 277

<sup>1012</sup> ibidem

<sup>1013</sup> Mihai Eminescu, *Manuscrisul Din nimic, nimic nu iese*, în *Opere*, vol. XV, pag. 82

<sup>1014</sup> Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană*, pag. 278

<sup>1015</sup> “de lucruri verificate, care te ajută să nu greșești”, Nicolae Iorga, *Ideii asupra problemelor actuale*, pag. 143

societate să trăiască”<sup>1016</sup>; iar revenirea la ea “nu înseamnă întoarcerea la trecut, ci ținerea în seamă a ceea ce din transmisiunea secolelor e încă viu, cu adevărat viu, în sufletul omenesc”<sup>1017</sup>. Mai mult, tradiția nu este, în nici un fel, contrară modernității, ci, dimpotrivă, o completează, întrucât, sintetizează Nichifor Crainic: “Tradiționalismul nu e o forță ce se opune civilizației”<sup>1018</sup>, pentru că el “este tehnica vieții sufletești a unui neam”<sup>1019</sup>, iar “civilizația e tehnica vieții materiale a omenirii”<sup>1020</sup>.

Iar fiindcă, accentuează Alexandru Papacostea, “progresul nu se realizează prin generalizare, ci prin diferențiere, nu-i comandament mai serios pentru viața politică a statelor, decât acela de a păzi perpetuarea tradițiilor care au un viu conținut de viață în ele... Dacă chemarea unui (fiecărui n.n.) popor în lume este s-aducă la masa civilizației umane nota geniului propriu, atunci el trebuie să țină morțiș la tezaurul tradițiilor (sale n.n.) vii, deoarece, numai prin ele se concretizează caracterul lui moral, prin ele se determină și se exprimă sufletul lui, cimentul lor face solidaritatea între sine a generațiilor”<sup>1021</sup>.

Căci, “în ipoteza că națiunea își pierde tradițiile, ceea ce nu-i o imposibilitate (,mai ales n.n.) pentru popoarele tinere, această pierdere ar fi egală cu însăși dispariția poporului, cu dizolvarea lui în masa umanității”<sup>1022</sup>.

De aceea, subliniază Mihail Manoilescu: “Sensul întoarcerii la trecut nu trebuie căutat în formele veacurilor dispărute, ci în spiritualitatea lor; este întoarcerea la organic, la concepția idealistă a vieții – pe plan etic și religios –, la ierarhia inspirată din merite naționale, iar nu din posesiunea banului și a forțelor materiale”<sup>1023</sup>.

În acest sens, descriind profilul atitudinal al persoanelor demne să exercite calitatea de conducător, la indiferent ce nivel ierarhic, Dimitrie Gusti precizează: “Elită, șef, fruntaș, înseamnă personalitate socială. Iar personalitate socială înseamnă patru mari dominante și caracteristici, care formează un împătrit voluntarism, și anume:

---

<sup>1016</sup> ibidem, pag. 11,14,15

<sup>1017</sup> ibidem, pag. 13

<sup>1018</sup> Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, Editura Timpul, Iași, 1996, pag. 147

<sup>1019</sup> ibidem

<sup>1020</sup> ibidem

<sup>1021</sup> Alexandru Papacostea, op.cit., în *A fi conservator*, pag. 181

<sup>1022</sup> ibidem

<sup>1023</sup> Mihail Manoilescu, *Burghezia română. Rostul și destinul ei istoric*, Editura Athena, București, 1997, pag. 64

- a) voința de-a fi ceea ce ești, adică actualizarea maximală a potențialului, a latentului personalității;
- b) voința de participare la viața socială, adică o disciplină voită și conștientă, care topește așa-zisa antinomie a individului și a societății;
- c) voința de a crea în sânul națiunii valori sociale și culturale, indiferent dacă sunt mici ori mari, ele fiind egal de necesare înfăptuirii Națiunii;
- d) voința de a persevera în realizarea, cu curaj și cu spirit de sacrificiu, a scopurilor sociale și naționale<sup>1024</sup>.

Iar întrucât, "autoritatea, ierarhia și solidaritatea (elemente indispensabile ale dăinuirii oricărei națiuni n.n.) nu pot avea ființă fără șefi, conducători, frunțași, adică fără elite, problema organizării statului se reduce la crearea unor elite corespunzătoare... Criza prin care trece societatea contemporană este o criză a personalității sociale, și cum va fi calitatea elitelor așa va fi și organizarea statului. De aceea, politica de esență și de adâncime ce se cere astăzi cu atâta insistență (a cărei necesitate este, actualmente, imperios resimțită în țara noastră n.n.), spre deosebire de politica formală și de suprafață, de până acum, este o politică de creare de personalități sociale, adică o politică de creare a elitelor<sup>1025</sup> – fiecărei persoane membre a acestora trebuind să-i fie caracteristice maximumul de responsabilitate față de sine și față de Țară și efortul tenace pentru transformarea realității de astăzi, într-un maximum de realitate nouă, pe deplin favorabilă patriei<sup>1026</sup>.

Cu alte cuvinte, completează Ion Zamfirescu, "totul e ca omul-personalitate să aibă simțul valorilor, să-și dea seama de însemnătatea misiunii lui și să dețină suflatește mijlocul de-a se ancora în lumea unor finalități ideale ale vieții<sup>1027</sup>. Iar întrucât subînțelegem că "are de dat în viață o luptă plină de sacrificii, avem datoria să ne punem încă o întrebare: Există oare ceva care să compenseze în sufletul omului-personalitate, întinderea jertfei lui? Da! Există, ca să spunem așa, o pătrunzătoare împăcare interioară; un calm, un echilibru, o seninătate supremă, pe care o

---

<sup>1024</sup> Dimitrie Gusti, *Știința și pedagogia Națiunii*, Imprimeria Națională, București, 1941, pag. 9

<sup>1025</sup> ibidem, pag. 8-10

<sup>1026</sup> ibidem, pag. 10

<sup>1027</sup> Ion Zamfirescu, *Destinul personalității, Contribuții la cunoașterea omului și a culturii contemporane*, Institutul de Arte Grafice Tiparul Românesc, București, 1942, pag. 19



poate da sentimentul datoriei împlinite. Bergson (filosof și psiholog francez n.n.) o numește *bucuria, la joie*. Ea reprezintă realitatea imponderabilă care anunță întotdeauna că viața a reușit, a câștigat teren, a reperat o victorie. Nu poate fi vorba de o împărtășire de elogii. De cele mai multe ori, ținem la acestea doar în măsura în care suntem siguri că n-am reușit și avem nevoie de o iluzie care să acopere eventualele apăsări prea marcate ale nemulțumirilor noastre personale. Semnul cel mai elocvent al acestei împăcări intime stă în puterea de a fi bun, generos, de a înțelege pe oameni, de a purta asupra faptelor acestora un semn de iertare superioară, nu iertarea referitoare la ceea ce ar putea ridica din sufletul oamenilor obligația de-a respecta o ordine, ci aceea privind eterna căutare a unui omenesc mai înalt și mai cuprinzător”<sup>1028</sup>.

## VII. Naționalismul constructiv

**Drepturile la viață ale unei națiuni sunt întemeiate pe istoria ei, pe idealurile ei de viață, pe mijloacele morale pe care le are pentru a le realiza dar, mai ales, pe voința de a duce la îndeplinire aceste idealuri.**

Naționalismul constructiv, explică Pompiliu Nicolau, “reprezintă opera de afirmare a specificului național, prin dezvoltarea la maximum a calităților și corectarea, până la nimicire, a scăderilor acestui specific.

Naționalismul constructiv nu se poate realiza decât prin Statul Național, stat care(;) nu poate fi (nu trebuie să fie n.n.) nici proletar, nici burghez, și care are misiunea, bine determinată, pe de o parte, de a armoniza, rațional și etic, interesele tuturor elementelor producătoare, iar pe de alta, de a transforma în formă spirituală formula empirică a specificului național.

Naționalismul constructiv:

- a) este potrivnic luptei de clasă, luptă sterilă și nimicitoare și, *întotdeauna, alimentată de interese străine și permanent vrăjmașe neamului;*
- b) concepe afirmarea națiunii ca un tot, cu obligații și cu drepturi, aceleași pentru toți fiii ei;

---

<sup>1028</sup> ibidem, pag. 27, 28

- c) reclamă, de la toate elementele națiunii, nelimitată energie morală, spirituală și fizică;
- d) n-are lozinci, are însă legi: prima – unirea strânsă și fără rezerve a tuturor românilor(;) într-un puternic sentiment de iubire frățească și creștinească ; a doua – stârpirea, prin sancționare fără milă și teamă, a incorectitudinii morale și materiale, oriunde și de către oricine s-ar manifesta; a treia – respectarea, cinstirea și recompensarea, dreaptă și completă, a muncitorului(;) intelectual și (a celui n.n.) manual; a patra – naționalizarea bogățiilor naționale (adică trecerea lor sub autoritatea decizională a națiunii băștinașe - care, de altfel, le-a produs prin propriu-i efort - și numai a ei n.n.) și independența economiei naționale;
- e) are un crez, pe care orice (fiecare n.n.) Român nu trebuie să-l uite nici o clipă – și pentru a cărui temeinicie, întreaga istorie universală este mărturie: drepturile la viață ale unei națiuni sunt întemeiate pe istoria ei, pe idealurile ei de viață, pe mijloacele morale și materiale pe care le are pentru a le realiza, dar, mai ales, pe voința de a aduce la îndeplinire aceste idealuri<sup>1029</sup>.

### VIII. Principiul de naționalitate

**Naționalitatea unui popor e arsenalul său de virtuți și gânduri, de fapte și idealuri din trecut, pentru prezent și viitor, pe o brazdă seculară de pământ. Ea e conștiința sa că e o națiune, e singura lui pavăză împotriva tuturor ce voiesc să-i ștergă viața și să-l îngroape de viu în marele *demos* al Pământului, în civilizația fără nici un ideal nobil a demagogiei cosmopolite.**

O definiție analitică a acestui principiu, precum și o cercetare detaliată a caracteristicilor și evoluției sale, strâns ancorată în determinanți socio-istorici, naționali și internaționali, sunt întreprinse de Romulus Seișanu, în tratatul, sugestiv intitulat: *Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele*

---

<sup>1029</sup> Pompiliu Nicolau, *Naționalismul constructiv*, Editura Cugetarea, București, 1936, pag. 224-226

*constitutive ale naționalității*, Editura Albatros, București, 1996 . Aceleiași problematici îi sunt consacrate și cercetări precum: Camil Mureșanu, *Națiune, naționalism, evoluția naționalităților*, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996; Aurel C. Popovici. *Principiul de naționalitate*, Tipografia Modernă Gregorie Luis, București, 1894 ș.a.

În manieră pe cât de lapidară, pe atât de plastică, Aurel C. Popovici, definește suveranitatea ca fiind corolarul naționalității, insistând asupra relației de cauzalitate directă, ce leagă, întotdeauna, acești poli inseparabili ai existenței oricărei comunități naționale: “Naționalitatea unui popor e *rangul* său în lume, între popoare; e blazonul *nobilitar* al meritului său, al valorii sale din trecut și din prezent; e singura sa distincțiune față de alte familii naționale, față de triburi, seminții și neamuri; e unica sa pavăză în lupta între popoare; singura sa putere, unicul său drept... Căci este însăși ființa sa, sufletul său; persoana sa morală în fața lumii, a tribunalului istoriei... E conștiința sa că e o națiune, o entitate culturală proprie în varietatea omenirii, că nu-i o simplă cifră, un număr de indivizi, de ființe, de animale *sociale*.”

Naționalitatea unui popor e legea lui străbună și limba lui deosebită (distinctă n.n.), e comoara lui proprie de literatură și istorie, de credințe, de datine, de tradiții, de obiceiuri; e arsenalul său moral de virtuți și gânduri, de fapte și idealuri din trecut, pentru prezent și viitor, pe o brazdă seculară de pământ; pentru viața lui ce este (actuală n.n.) și mai ales ce va să vie; în continuă luptă contra *tuturor* celor ce caută să i-o șteargă și să-l îngroape de viu în marele *demos* al Pământului, în civilizația fără nici un ideal (nobil n.n.) a demagogiei cosmopolite<sup>1030</sup>.

“Națiunea – continuă Dimitrie Gusti – este realitatea centrală, este singura unitate socială care-și ajunge sieși, în înțelesul că însemnează toate aspirațiile firești ale indivizilor, și de la care nu cere pentru deplina ei realizare o unitate socială mai cuprinzătoare, fiind în stare să-și creeze o lume proprie de valori, să-și stabilească un scop în sine în propria-i alcătuire.

Căci, toate unitățile sociale cunoscute: familie, gospodărie, sate, orașe, biserică, școală, societăți pe acțiuni (în sens larg întreprinderi n.n.), asociații de tot felul, nu-și găsesc sensul decât prin faptul că trăiesc și se manifestă în sânul unei națiuni, după cum

---

<sup>1030</sup> Aurel C. Popovici, *Naționalism sau democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, Institutul de Arte Grafice și Editură *Minerva*, București, 1910, pag. 309, 310

toate națiunile, la rândul lor, formează, prin contribuția fiecăreia în parte, o unitate supremă, Umanitatea, care cuprinde toate națiunile, ca organe ale ei”<sup>1031</sup>.

“Naționalismul – completează Aurel. C. Popovici – este, în fond, identic cu orice politică cu adevărat patriotică și înțeleaptă”<sup>1032</sup>.

“Omenirea – opinează Simion Mehedinți – nu e o masă de cetățeni-atomi, ci e ceva concret: o sumă de națiuni. Iar ca să ajungi la o stare superioară a omenirii, nu e altă cale decât aceasta: să ridici, pe cât e posibil, *toate neamurile*, cu însușirile lor(;) caracteristice, armonizând interesele individuale în masa fiecărei națiuni, cât și interesele generale ale tuturor neamurilor, în *societatea* (concertul n.n.) *națiunilor*. Cu alte cuvinte: la dreptul individului (la respectarea drepturilor fiecărui om n.n.) nu putem ajunge decât prin drepturile națiunii care îl cuprinde și-i dă toată puterea sa de viață, de la hrana materială și până la cea intelectuală”<sup>1033</sup>.

“Statul – relevă Grigore Antipa – este organul regulator (reglator n.n.) și conducător al evoluției spre progres, adică spre cultură și civilizație, a poporului considerat ca un organism, ca o unitate superioară a omenirii. Ca atare, el (statul n.n.):

- a) garantează siguranța teritoriului și a persoanelor ce-l locuiesc;
- b) creează și întreține o stare socială cât mai prielnică pentru a permite dezvoltarea și organizarea, cea mai bună posibilă, a tuturor forțelor fizice, economice, morale și intelectuale ale supușilor săi;
- c) menține ordinea socială și regulează (reglează n.n.) raporturile de drept dintre supușii săi, ca (aceștia, adică supușii, fiind n.n.) factori fundamentali ai societății;
- d) organizează munca națională și întrebunțarea ei pentru scopurile culturale și civilizatorii cerute de evoluția lui;
- e) este espresiunea voinței întregului popor, pe care caută a o afirma, conducând lupta pentru realizarea aspirațiilor sale, ce decurg din firea sa și din totalitatea condițiilor naturale în care trăiește și se dezvoltă.

---

<sup>1031</sup> Dimitrie Gusti, op.cit., pag. 3

<sup>1032</sup> Aurel C. Popovici, *Naționalism sau democrație. O critică a civilizațiunii moderne*, pag. 133

<sup>1033</sup> Simion Mehedinți, *Politica de vorbe și omul de stat*, Editura Terra, Focșani, 1999, pag. 181

În vederea îndeplinirii acestei funcțiuni fundamentale – de a conduce și coordona activitatea întregului organism și a organelor sale – statul are nevoie de o putere cât mai mare, pentru a-și asigura existența între celelalte state și a asigura ordinea internă, garantând siguranța persoanelor și a proprietății. Aceasta cere însă, în prima linie, o mare putere culturală, militară și financiară. Tocmai necesitatea acestei puteri îi dă dreptul de a dispune de supușii săi, iar ei sunt datori a se supune la această constrângere, fără de care unitatea organică ce o formează – care, astfel formată, e capabilă de o desfășurare de forțe cu mult mai mare, provenită din organizarea forțelor elementare ale indivizilor – nu ar fi posibilă. Puterea de constrângere, însă, nu poate fi (nu trebuie n.n.) întrebuițată pentru orice scop, ci numai pentru realizarea țelurilor superioare(;) ale statului. Acestea nu sunt (nu trebuie să fie n.n.) o construcție voluntară a rațiunii, ci decurg (trebuie să derive n.n.) din necesitățile reale ale evoluției poporului și țării. Altfel, respectiva putere ar împiedica dezvoltarea normală a individului și i-ar lua puțința de a-și îndeplini rolul său important în mersul general al evoluției poporului. Rolul individului în unitatea organică superioară, adică în poporul din care face parte, nu este limitat numai ca al unei roate într-o mașină, ci el (individul n.n.) trebuie să se dezvolte și să se perfecționeze neîncetat, pentru ca întregul organism să poată deveni, și el, tot mai perfect (performant n.n.)<sup>1034</sup>.

## IX. Îndatoriri reciproce ale națiunilor lumii

**Dreptatea și caritatea, ca obligațiuni între grupuri sociale, cuprind aceleași elemente ca atunci când sunt numai obligațiuni între indivizi.**

O elocventă sintetizare a îndatoririlor reciproce dintre națiunile lumii, întreprind Romulus A. Stănculescu și Jana S. Cristescu în prelegerile lor de educație morală. Ei scriu: “Ca și persoanele, națiunile au anumite drepturi și anume: dreptul de a trăi, dreptul de proprietate, dreptul de a se dezvolta în mod liber, fără însă a aduce prin dezvoltarea lor o atingere vieții, prosperității sau liberei dezvoltări a altor națiuni. Viața unui popor nu este limitată în timp; generațiunile trec, națiunea rămâne. Drepturile de mai sus trebuie atunci apărate de (către n.n.) generațiile prezente și

---

<sup>1034</sup> Grigore Antipa, *Problemele evoluției poporului român*, Editura Cartea Românească, București, 1919, pag. 383-385

păstrate întregi generațiilor viitoare. Fiecare generație, la rândul său, are datoria de a lupta pentru existență, de a deveni sau de a rămâne puternică, de a se apăra împotriva oricărei agresiuni și împotriva oricărei încercări de a știrbi interesele materiale ale nației: teritoriu, comerț, agricultură, industrie; sau interesele ei morale: independența, credința, prestigiul și onoarea ei.

Dar, spuneam mai sus, națiunile trebuie considerate ca niște persoane morale, datoare să practice între ele dreptatea și caritatea.

Dreptatea și caritatea, ca obligațiuni între grupuri sociale, cuprind aceleași elemente ca atunci când sunt numai obligațiuni între indivizi:

#### A) Datoriile de dreptate

- a) *Respectul vieții oricărei nații și membrilor ei.*
- b) *Respectul proprietăților.* Teritoriul oricărui stat străin este sacru. Sacre, de asemenea, sunt toate lucrurile care pot fi privite ca un fel de extindere a teritoriului, și anume: coloniile, vapoarele, localurile ambasadelor, consulatelor și agențiilor diplomatice.
- c) *Respectul convingerilor și credințelor.* Fiecare națiune este suverană, are adică dreptul de a se conduce singură, de a practica credințele religioase care-i convin, de a-și da instituțiile potrivite, de a se administra după bunul său plac.
- d) *Respectul convențiilor și tratatelor.* Dacă am considerat (considerăm n.n.) că angajamentul unui om față de alt om este sacru, cu atât mai mult va fi sacru angajamentul unei națiuni față de altă națiune.
- e) *Respectul onoarei.* Orice cetățean al unei națiuni trebuie respectat. De asemenea, trebuie respectate simbolurile ei: pavilioanele și drapelele. Orice insultă făcută de o națiune, printr-un (prin vreun n.n.) cetățean al său, altei națiuni, trebuie dezaprobată și reparată în public și oficial. Un popor, ca și un individ, nu se coboară atunci când recunoaște, în mod cavaleresc, greșelile sale.

- f) *Sinceritate desăvârșită*. Pare unanim, și în mod tacit admis, că diplomația este arta de a înșela, că ea nu consistă decât într-un joc de trucuri foarte utile, că totul îi este permis cu o singură condiție: să reușească. Dacă însă, minciuna și ipocrizia nu sunt admise între indivizi, cu atât mai mult sunt condamnabile în relațiile diplomatice. Procedeele perfide și sistemul tragerilor pe sfoară constituie nu o diplomație morală, ci o barbarie a diplomației. O sinceritate absolută trebuie să domnească în relațiile dintre popoare. Demnitatea fiecărui stat consistă în a spune sus și tare ceea ce gândește, ceea ce vrea și ceea ce crede că este dreptul său.

## B) Datoriile de caritate

Din acest punct de vedere, al carității, națiunile își datorează una alteia atențiuni, concesiuni, servicii. Fiecare dintre ele va proteja, în măsura în care protecția nu se transformă pentru sine în pericol, pe străinii aflători pe teritoriul său. Fiecare națiune va ajuta pe celelalte să se apere împotriva răufăcătorilor, extrădându-i când aceștia se adăpostesc pe teritoriul-i. Fiecare va acorda, atunci când va fi nevoie, ajutoare, va angaja tratate de comerț, congrese de savanți, colaborări științifice, mari întreprinderi și lucrări internaționale, expoziții universale etc.

Nimic nu oprește ca raporturile de la stat la stat să fie nu numai legale și cinste, dar și binevoitoare și prietenești. Națiunile civilizate trebuie să caute a exercita o influență binefăcătoare asupra celor care sunt mai puțin civilizate, sau de-a dreptul sălbatice. Trebuie să facă acest lucru: fără violență, fără jigniri, fără a le exploata; și să le îmbunătățească soarta fără a le aservi”<sup>1035</sup>.

---

<sup>1035</sup> Romulus A. Stănculescu, Jana S. Cristescu, *Lecțiuni de educație morală*, Tipografia Biruința, Craiova, 1936, pag. 311-313

## X. Inș, neam și umanitate

Pe lume sunt trei mari realități: inșul, neamul și umanitatea. Una fără alta nu pot exista. Inșul se manifestă prin neam și umanitatea tot prin neam. Inșul afirmându-se pe sine trebuie să afirme, în același timp, umanitatea din sine. Aceasta e, totdeauna, determinată etnic.

Rolul indispensabil și, totodată, determinant în crearea și potențarea civilizațiilor revine naționalității. În acest sens, A.C. Cuza subliniază: "O nație este totalitatea indivizilor de același sânge – care este, în cele mai multe cazuri, produsul unui amestec, ajuns la unitate deplină, după veacuri de încrucișări continue –, așezați pe un pământ determinat, ca bază necesară a existenței lor, având: aceleași interese prezente, aceleași aspirații de viitor, și alcătuiind, ca organism, aceeași putere, naționalitatea creatoare a culturii umane, care nu este, dar, decât produsul ei variat"<sup>1036</sup>.

De aceea, "întocmai precum sufletul omului este factorul hotărâtor al manifestărilor lui, tot așa, și sufletul națiilor, care este naționalitatea, determină, în mod caracteristic pentru fiecare, în orice domeniu de activitate, manifestările ei"<sup>1037</sup>.

Așadar, "naționalitatea este puterea creatoare a culturii umane; cultura putere creatoare a naționalității"<sup>1038</sup>, iar "toate creațiile artei, ca și ale științei și culturii în genere (adică ale civilizației în multiplicitatea aspectelor sale n.n.) nu sunt decât produse originale ale unor nații și patrii deosebite (distincte n.n.)"<sup>1039</sup>.

Prin urmare, în virtutea specificului său național, "fiecare popor prezintă o notă originală de cultură în sânul omenirii, adică față cu celelalte neamuri în care se desface (din care se compune n.n.) populația Pământului... Umanitatea nu-i decât națiile privitye în totalitatea lor, civilizația umană, cuprinsul civilizațiilor naționale"<sup>1040</sup>, fiind evident că, "în sânul omenirii popoarele nu au ființă decât prin cultura lor deosebită (distinct individualizată n.n.) și că, îndată ce copiază mecanic cultura altor neamuri, confundându-se cu dânsese, încetează să mai existe"<sup>1041</sup>. Sau, alfel spus, sintetizează

---

<sup>1036</sup> A.C. Cuza, *Naționalitatea în artă*, Editura Cartea Românească, București, 1927, pag. 143

<sup>1037</sup> ibidem, pag. VII, VIII

<sup>1038</sup> ibidem, pag. VIII

<sup>1039</sup> ibidem

<sup>1040</sup> ibidem, pag. 2

<sup>1041</sup> ibidem, pag. 3



Emil Cioran: “O civilizație se dovedește fecundă în măsura în care îi incită pe ceilalți s-o imite. Încetează să-i mai fascineze? Se va reduce la o masă de cioburi și ruine”<sup>1042</sup>.

De aceea, conchide A.C. Cuza: “Pământul e nația (populația planetei este alcătuită din națiuni n.n.); nația, cultura umană; cultura, ideea; ideea, ceea ce nu cunoaștem, dar care domină în universul întreg: Dumnezeu.

Așadar: Națiile sunt instrumente ale acestei divine puteri, prin nații, și pentru dânsese, ea îndeplinindu-și scopurile ei pe Pământ, iar cea mai sfântă datorie a unui popor e să se păstreze în contra oricui (să se împotrivescă oricărui atentat la individualitatea sa națională n.n.), servind cu credință cultura umană, scopurile tainice, și totuși văzute, ale Dumnezeirii. Este o nebulie când unii își închipuie că națiile s-ar putea desființa, înlocuindu-se printr-o umanitate cosmopolită, amorfă. Aceasta nu ar fi alta decât nimicirea culturii umane, care nu există – și nu a existat niciodată altfel – decât prin puterile creatoare ale diferitelor nații”<sup>1043</sup> ...”Ideea națională - suspină Octavian Goga – e luntrea cu care plutim și din care dorim să înregistrăm curente mari de simțire universală”<sup>1044</sup>.

Astăzi, “mai mult ca oricând, românismul, dacă se silește (străduiește n.n.) să ia măsuri pentru a nu fi înghițit de valurile dimprejur, trebuie să înțeleagă acest adevăr”<sup>1045</sup>. Sau, în tălmăcirea lui Dumitru Stăniloae: “Pe lume sunt trei mari realități: insul, neamul și umanitatea. Dar una fără alta nu pot exista. Insul există prin neam și umanitatea se manifestă tot prin neam. Insul, afirmându-se pe sine, trebuie să afirme în același timp umanitatea din sine, iar aceasta e *totdeauna* determinată etnic.

Neamul este matca ontologică în care își găsește așezământ și rânduială concretă existența umanității. Și prin matca aceasta și în ea existăm *noi ca inși determinați*. Ea are o adâncime, o originalitate, proprie realităților permanente. Rădăcinile insului sunt în sufletul neamului, iar rădăcinile neamului sunt în ordinea metafizică a existenței.

Deci, una din marile griji ale acestor timpuri, care cercă trăinicia tuturor realităților ce există, pentru a risipi ceea ce-i fără

---

<sup>1042</sup> Emil Cioran, *Istorie și utopie*, Editura Humanitas, București, 2002, pag. 30

<sup>1043</sup> A.C. Cuza, *Naționalitatea în artă*, pag. 147, 148

<sup>1044</sup> Octavian Goga, *Mustul care fierbe*, pag. 51

<sup>1045</sup> ibidem

vlagă lăuntrică și a confirma ceea ce ține tenace în existență, să ne fie aceea de-a ne menține ca neam în identitatea proprie”<sup>1046</sup>.

## XI. Etnicitate și structură socială

**Apartenența etnică configurează identitatea persoanei. Rasa română are aceeași înfățișare antropologică în toate provinciile istorice românești. Ea este rasa formatoare de stat, plastică și de origine daco-romană. Rezistența ei biologică se întemeiază pe consangvinitate. Orice încrucișare, alterând familia și, implicit, viața socială, are efecte inevitabile în politică. Etnotipul și conduita etnică sunt coordonate definitorii ale fiecărui individ.**

Întreaga gândire sociologică a lui Mihai Eminescu și, mai cu seamă, maniera restrictivă în care el definește națiunea, sunt subsumate concepției sale economice. Faptul că, în compoziția păturii superpuse, „i se părea a descoperi o prea mare concentrare de alogeni”<sup>1047</sup>, corelat cu acela că țărănimea constituia, prin munca ei foarte aspră, suportul incontestabil al existenței întregii societăți, cât și al traiului, adeseori opulent, al respectivei suprastructuri sociale, l-a determinat să investigheze alcătuirea etnică a societății românești. Așa a ajuns să întreprindă cercetări istorico-antropologice, ale căror rezultate îl fac să vorbească de „o rasă română, aceeași ca înfățișare antropologică în Muntenia, Moldova, Ardeal și părțile țării Ungurești, care se apropie din acest punct de vedere de categoria ciobanilor. Aceasta este rasa formatoare de stat, plastică și de origine daco-romană. Rezistența ei biologică se întemeiază pe consangvinitate. Orice încrucișare, alterând familia și, implicit, viața socială, sfarmă echilibrul organic, și are efecte inevitabile în politică – deoarece, orice structură fizică presupune o altă configurație psihologică, alte idei, alte idealuri, alte forme de cultură. Pe această bază”<sup>1048</sup>, Mihai Eminescu ajunge să considere că statul și națiunea sunt două noțiuni corelative (intercorelate n.n) și, să militeze pentru afirmarea, în toate domeniile vieții sociale, economice și politice, a națiunii, omogenă ca rasă, unitară ca structură. Adică, implicit, împotriva cosmopolitismului și

---

<sup>1046</sup> Dumitru Stăniloae, op. cit., pag. 181, 182

<sup>1047</sup> Zigu Ornea, *Junimea și junimimul*, vol. II, pag. 194

<sup>1048</sup> confirmată și de cercetări ale zilelor noastre: “Apartenența etnică configurează identitatea persoanei și orientează procesul cunoașterii psihologice prin implicarea noțiunilor de *etnotip* și *conduită etnică*”, Luminița Mihaela Iacob, *Etnopsihologie și imagologie. Sinteze și cercetări*, Editura Polirom, Iași, 2003, pag. 23

a egalității necondiționate”<sup>1049</sup>, în prealabil, de armonizarea psihomental-afectivă a imigranților cu autohtonii, înfăptuită pe parcursul a cel puțin câtorva generații, prin comuniune teleologică și acțională. Și aceasta deoarece, procedarea în alt mod poate facilita preluarea puterii de către persoane care, urmare insuficienței compatibilității cu populația băștinașă, asupra căreia obțin supremația, este de așteptat, cel puțin premisal, să și-o exercite în detrimentul acesteia<sup>1050</sup>.

Totuși, echilibrat și conciliator, fidel teoriei compensației – deja prezentată – el nu le nega străinilor stabiliți pe pământul românesc dreptul ca, indiferent de proveniența lor etnică, să se bucure de tratament identic cu cel cuvenit membrilor națiunii române, ba chiar, era favorabil integrării lor în comunitatea națională de iubire – singura lui exigență, în acest sens, fiind aceea ca ei să consimtă să conlucreze cu etnia de obârșie autohtonă, la asigurarea funcționării nediscriminatorii a mecanismului economico-social și politic al țării ... Câtă enormă deosebire între generozitatea acestor gânduri eminesciene și cinismul, cu coloratură profetică, al încercării făcute, de pildă, în aceeași perioadă istorică, de către Vasile Conta, de a acredita, tot pe baza antropologiei istorice, ”ideea potrivit căreia, forma religiei evreiești este o organizare socială teocratică, avându-și propriile-i norme de funcționare statală, și care, la adăpostul toleranței religioase, ascunde tendința nemărturisită de organizare și de dominație a unei rase exclusiviste și totalitare”<sup>1051</sup>. Respectiva idee, utilizând, cu statut de argument-forță, prohibirea religioasă la evrei a căsătoriilor cu neevreii și conținerea în scrierea fundamentală a religiei iudaice - Talmudul -, a unui sistem de reglementări unitar, pluridomenial și impersonal - alcătuit din norme juridice, economice, sanitare, religioase, etc. - care dă aplicatorilor lui, posibilitatea deplină de a-și duce existența, sub formă de comunitate socială, în orice loc din lume, independent de legislația statului național pe teritoriul căruia s-ar afla, prezintă iudaismul „drept catehismul unui plan diabolic de stat în stat, de suprastructură împotriva structurii sociale autohtone”<sup>1052</sup>, ajungând să susțină, chiar, „că democrația și socialismul au fost armele de

---

<sup>1049</sup> Nicolae Roșu, *Destinul ideilor*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943, pag. 365-368

<sup>1050</sup> ibidem

<sup>1051</sup> ibidem, pag. 361

<sup>1052</sup> ibidem

care s-au folosit evreii în asaltul către cucerirea drepturilor politice”<sup>1053</sup>.

În completarea acestei abordări comparative, se cuvine să adăugăm, pentru ilustrarea procesului metamorfozării temporale propriu fiecărei idei omenești, că, după decenii, Nicolae Iorga, în spiritul punctului de vedere eminescian prezentat, căruia însă îi impregnează o notă de duritate aproape extremă, pronunțându-se asupra aceluiași subiect, afirma că, pentru fiecare stat național, care dorește să-și păstreze - în contextul existenței de elemente străine pe teritoriul său - respectivul caracter, este vital ca acestea să îndeplinească, în mod cumulativ, următoarele trei condiții: “întâi, să fie perfect asimilate; al doilea, să nu fie nicăieri în mase compacte, și, al treilea, nu prin pretenții, ci prin jertfe, să-și arate dorința de a face parte din statul național”<sup>1054</sup>.

Însă, pentru a reda nedistorsionată convingerea lui Nicolae Iorga, trebui să relevăm că tot el este acela care, continuându-și aserțiunea, subliniază: “Întrucât adevărata civilizație nu e în antagonisme care par iremediabile, ci în aplanarea lor, pentru ca sufletul omenesc să-și poată urmări, în liniște, munca și găsi relativa fericire pe baza adevărilor universal acceptate și completate”<sup>1055</sup>, “statul național nu dă dreptul la tirania națională, iar un stat desnaționalizator e un organism care lucrează împotriva lui însuși”<sup>1056</sup>.

Așadar, “a recunoaște elementele străine intrate în civilizația ta (a le respecta valoarea umană n.n.) nu e nici o scădere. Idealul constă în a lua cât mai multe de la toți (a-ți maximiza învățămintele extrase din experiența fiecăruia n.n.), în a le potrivi (a le evalua, lucid și comparativ, atât între ele, cât și cu zestrea ta de înțelepciune n.n.), în a găsi o formă de armonizare, și în a crea ceva potrivit ție, propriu (adecvat n.n.) nației tale”<sup>1057</sup>.

---

<sup>1053</sup> ibidem, pag. 362; a se vedea pentru detalii: Vasile Conta, *Discursuri parlamentare și articole de ziare*, Tipografia Dacia, P. Iliescu & D. Grosu, Iasi, 1899, pag. 61-87

<sup>1054</sup> Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea I, Editura Bucovina, I.E. Torouțiu, București, 1939, pag. 946

<sup>1055</sup> Nicolae Iorga, *Ideii asupra problemelor actuale*, pag. 11

<sup>1056</sup> ibidem, pag. 182

<sup>1057</sup> ibidem, pag. 97

## XII. Miza averilor și pericolul Constituției

Averea e putere. Oamenii, prin trebuințele lor, depind de acela care o deține. De aceea, a năzui după bogăție e totuna cu a năzui după putere. Omul are atâta libertate și egalitate pe câtă avere are. Cel sărac e totdeauna sclav și neegal cu cel de care depinde prin trebuințele sale. Ceea ce numim, în genere, cestiuni constituționale nu sunt, în esență, decât cestiuni de posesiune. Pericolul oricărei constituțiuni constă într-o împărțeaală perversă a averilor.

Referindu-se la acest subiect, cu elocință copleșitoare, Mihai Eminescu detaliază: “Din dominare se naște deosebirea între libertate și nelibertate. E nelibertatea celui ce nu posedă față cu libertatea celui ce posedă”<sup>1058</sup>. “Pe baza ei se formează, în societatea cetățeană de stat, clase. Aceste clase încep prin aceea că sunt fapte. Din ce în ce, însă, clasele vin la conștiința antitezei lor. Aceasta antiteză organică a amânduror claselor se exprimă în interese economice. *Clasa săracă* reprezintă procesul formării de capital, tendința de a-l forma, *clasa bogată* procesul conservării capitalului și a dominării”<sup>1059</sup>. “Fiecare popor(;) conține o clasă neliberă și una liberă. Acesta e un raport organic.

Însă, aceste stări de lucruri sunt în contradicție cu ideea personalității. Conform acestei idei oamenii sunt (;) determinați prin sine înșii, liberi. De-aceea, se iscă, întotdeauna, lupte ale neposesorilor contra posesorilor. Urmarea acestor lupte este, *totdeauna*, învingerea posesorilor asupra neposesorilor. Aceasta se întâmplă, *întotdeauna*(;), pentru că, dintre neposessori jumătate speră a deveni ei înșii posesori. În clasa neposesorilor n-a existat niciodată *concordie* și, de-aceea, victoria celorlalți a fost totdeauna neapărată. Însă, această victorie e o supunere și mai mare a neproprietarilor sub proprietari, din cauză că, acum, cei de-ntâi nu sunt numai fără proprietate, dar, au devenit, totdeauna, un pericol permanent, un inamic. Acest proces social e adevărata istorie a mișcării claselor de jos. Consecința luptei a fost *sclavia definitivă* a clasei de jos, prin nelibertate fiind sfârșită însăși voința – autonomia personalității. De aceea, de posesiune e legat interesul de a o avea, căci, cu ea, nu am numai posesiunea mea, ci am putere asupra celorlalți oameni. Aceasta e ideea *socioală* din averi, spre a distinge de ideea lor *economică*. Averea e putere. Pe această natură a posesiunii se bazează tendința fiecărui om de-a

---

<sup>1058</sup> Mihai Eminescu, Manuscrisul *Economia națională*, în Opere, vol. XV, pag. 1139

<sup>1059</sup> idem Manuscrisul *Personalitatea statului și organismele sale*, în Opere, vol. XV, pag. 1157

căpăta posesiune, de-a face avere. Căci, în posesiune e cuprins și altceva decât numai un mijloc spre satisfacerea trebuințelor – averile-s elementul puterii. Năzuința oamenilor după bogăție e identică cu năzuința lor după putere. Această putere consistă într-aceea că alții, prin trebuințele lor, depind de mine (de acela ce o deține n.n.) și, de-aceea, voința celorlalți e supusă voinței mele (acestuia n.n.). Dacă această putere e pusă în esecuciune, ea se numește dominare – de-aceea, cine năzuiește după avere caută dominarea (să domine n.n.). Iar ceea ce compune istoria nu sunt epoce, ci puteri. Istoria nu e o combinațiune de tabele cronologice, ci cunoașterea unor puteri organice. Una din cele mai uriașe puteri ale istoriei e viața averilor<sup>1060</sup>.

Și, date fiind “antiteza dintre bogăție și sărăcie”<sup>1061</sup>, precum și faptul că “aceste două antiteze (clase sociale ce nutresc, permanent, una față de cealaltă, interese antagoniste n.n.) intră în reprezentanța poporului”<sup>1062</sup>, care, precum se știe, elaborează legea fundamentală a țării, “pericolul unei constituțiuni”<sup>1063</sup> – adică a “organismului care face legile”<sup>1064</sup> – “constă într-o împărțeală perversă a averilor”<sup>1065</sup>; căci, “ceea ce numim, în genere, cestiuni constituționale, nu sunt, în esență, decât cestiuni de posesiune”<sup>1066</sup>.

Acest pericol amenință fiecare țară a lumii, întrucât, “constituțiunea este forma în care statul își formulează voința, în sensul cel mai larg al cuvântului”<sup>1067</sup>, iar “legile sunt voința personală a statului, au un cuprins intern determinat”<sup>1068</sup>; și, prin urmare, “nu e nici un stat fără constituțiune, numai e posibil (chiar dacă există, uneori, posibilitatea n.n.) ca șeful statului, însuși, să fie constituțiunea (situația specifică regimurilor de guvernare despotică n.n.)”<sup>1069</sup>.

Așadar, “dați-mi statul cel mai absolutist, în care oamenii să fie sănătoși și avuți, îl prefer statului cel mai liber, în care

---

<sup>1060</sup> idem, Manuscrisul *Economia națională*, în *Opere*, vol. XV, pag. 1139, 1140

<sup>1061</sup> ibidem, pag. 1143

<sup>1062</sup> idem, Manuscrisul *Personalitatea statului și organismele sale*, în *Opere*, vol. XV, pag. 1157

<sup>1063</sup> idem, Manuscrisul *Economia națională*, în *Opere*, vol. XV, pag. 1143

<sup>1064</sup> idem, Manuscrisul *Personalitatea statului și organismele sale*, în *Opere*, vol. XV, pag. 1153

<sup>1065</sup> idem, Manuscrisul *Economia națională*, în *Opere*, vol. XV, pag. 1143

<sup>1066</sup> ibidem

<sup>1067</sup> idem, Manuscrisul *Personalitatea statului și organismele sale*, în *Opere*, vol. XV, pag. 1153

<sup>1068</sup> ibidem

<sup>1069</sup> ibidem

oamenii vor fi mizeri și bolnavi. Mai mult încă, în statul absolutist, compus din oameni bogăți și sănătoși, aceștia vor fi mai liberi, mai egali (mai aproape de înfăptuirea dezideratului echității relațiilor interumane n.n.), decât în statul cu legile cele mai liberale, dar cu oameni mizeri (săraci n.n.). Căci *omul are atâta libertate și egalitate pe câtă avere are*; cel sărac fiind totdeauna sclav și neegal cu cel ce stă deasupra lui”<sup>1070</sup>.

### XIII. Testamentul politic al lui Mihai Eminescu

Nu voim să trăim într-un stat poliglot, unde așa numita *patrie* e deasupra naționalității. Amundouă nu sunt decât două cuvinte pentru aceeași noțiune. Iubirea de patrie e una cu iubirea naționalității. Singura rațiune de a fi a acestui stat, pentru noi, este naționalitatea lui românească. Dacă e vorba ca acest stat să înceteze de-a mai fi românesc, atunci o spunem drept că ne este cumplit de indiferentă soarta pământului lui. Voim și sperăm o reacție socială și economică determinată de rămășițele vieții ale poporului, care, dacă nu e preursit să piară, trebuie să-și vină în fire și să vadă dezastrul în care l-a dus realizarea în țara noastră a unei serii de idei egalitare și cosmopolite. Prin reacție nu înțelegem o întoarcere la un sistem feudal, ce nici n-a existat cândva în țara noastră, ci o mișcare de îndreptare a vieții noastre publice, o mișcare al cărei punct de vedere să fie ideea de stat și de naționalitate.

Învinuind statul de imigrarea masivă a străinilor în România, Mihai Eminescu comentează:

“Românii nu sunt nicăieri coloniști, venituri, oamenii nimănui; ci, pretutindenea unde locuiesc, sunt autohtoni, populație mai veche decât toți conlocuitorii lor”<sup>1071</sup>. “Rasa istorică formatoare a acestei țări este “acel neam de oameni, acel tip etnic care, revărsându-se de o parte din Maramureș, de alta din Ardeal, a pus temelia statelor române în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, și care, prin caracterul lui înăscut”<sup>1072</sup>, a determinat soarta acestor țări, de

---

<sup>1070</sup> idem, *Frază și adevăr*, în *Opere*, vol. X, pag. 31

<sup>1071</sup> idem, *Se vorbește că în Consiliul*, *Curierul de Iași*, 17, 19, 21, 26, 28 noiembrie 1876, în *Opere*, vol. IX, pag. 253

<sup>1072</sup> de “om a cărui trăsătură distinctivă e adevărul: inteligent fără viclenie, rău – dacă e rău – fără fățarnicie, bun fără slăbiciune, n-are o cocoasă intelectuală sau fizică ce caută a o ascunde, nu are apucăturile omului slab; îi lipsește acel iz de slăbiciune care precumpănește în fenomenele vieții noastre publice sub forma linsă a bizantinismului și a espedientelor...Toate figurile acelea fățarnice și rele, viclene, fără inteligență, toate acelea câte ascund o duplicitate în expresie, ceva hibrid, nu încap în cadrul noțiunii *român*. Poate, așadar, că acei oameni n-au avut timp să se asimileze, poate apoi ca să fie din rase prea vechi, prea osificate, prea staționare,

la (anul n.n.) 1200 și până la (anul n.n.) 1700”<sup>1073</sup>. Nu există nici o deosebire între *rasa română* din Muntenia, Moldova, din cea mai considerabilă parte a Ardealului și a Țării Ungurești. E absolut aceeași rasă, cu absolut aceleași înclinări și aptitudini<sup>1074,1075</sup>.

---

pentru ca, prin încrucișare, să mai poți scoate ceva bun din ele”, idem, *Adeseori, o lege oarecare...*, Timpul, 15 martie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 77

<sup>1073</sup> idem, *Adevărul doare. Pe la 3 martie...*, Timpul, 1 aprilie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 121

<sup>1074</sup> “Există multe indicii, atât în numirile localităților și râurilor, precum și în alte împrejurări, care denotă o unitate a neamului românesc *preexistentă* formațiunii (*formării* n.n.) statelor noastre. În adevăr, pe când găsim în Țara Românească Argeșul, găsim tocmai în nordul Daciei un pârâu numit Argeștrul, care se varsă din stânga în Bistrița, râu ce izvorăște din Maramureș. Pe când în Țara Românească aflăm Câmpulungul ca ținut și descălecătoare, aflăm în Bucovina, în creierul munților, un Câmpulung tot ca ținut și descălecătoare. Înainte sau imediat după formarea statelor române, vedem românii de sub Coroana Ungariei pretinzând să se judece între ei după dreptul lor propriu, *jus Olachale* sau *Olachorum*; o cerere analogă fac moldovenii ce pribegiseră în Polonia, să se judece după dreptul românesc. Și aceasta când? Pe la 1380. Care-a fost acest drept consuetudinăr la care ei țineau cu sfințenie, fie sub coroana Ungariei, fie sub a Poloniei? El n-a fost scris niciodată; era atât de viu în conștiința poporului, atât de necontestat de nimenea, încât nici unul din vechii noștri Domni, n-a găsit de cuviință să-l modifice. În fine, unitatea actuală a limbei vorbite, deși e în parte un merit special al lui Matei Basarab, dovedește totuși că, și în această privire, erau elemente cu totul omogene, preexistente limbei bisericești, care înclinau a căpata o singură formă scrisă. Organografic vorbind limba era aceeași; numai termenii, materialul de vorbe, difereau pe ici pe colo. O unitate atât de pronunțată a limbei dovedește o unitate de origini etnice. E indiferentă cestiunea dacă elementele ce compuneau acest sâmbure de popor modern erau tracice și latine sau latine și ilirice, destul numai că, în al VI-lea secol după Hristos, la năvălirea avarilor în Tracia, anul 579, oastea condusă de Martin și Comențiol e compusă din oameni care vorbesc românește. Tot acest neam apare în Dacia, iar asupra originii lui se ceartă până azi învățații. Sigur e că, deși au multe elemente slavone în limbă, nu sunt slavi. Motivul pentru care nu sunt și nu pot fi slavi este lingvistic. Legile după care cuvintele latine s-au prefăcut în cuvinte românești și-au sfârșit demult evoluțiunea lor; în momentul în care românii au primit cuvinte slavone, limba lor era formată de secole deja, încât, deși cuvintele slavone sunt vechi, ele nu s-au asimilat nici până în ziua de azi cu limba noastră, excepție făcând vreo patru sau cinci vocabule care privesc păstoria. E incontestabil că un popor care, sute de ani, n-a avut nevoie de drept scris, deși a avut epoci de bogăție și de glorie, a fost un popor tânăr, sănătos, bine întemeiat. Etnograful Hoffman scrie, în secolul al XVIII-lea, că dezvoltarea craniului la rasa română e admirabilă, că sunt craniile care merită a fi în fruntea civilizației. În sfârșit Wirchow, naturalist celebru, dă craniului albanez rangul întâi între toate craniile de rasă din vechiul Imperiu al Răsăritului, și cel albanez e identic cu cel al rasei române, cu al mocanilor noștri de azi”, idem, *Adevărul doare. Pe la 3 martie...*, Timpul, 1 aprilie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 122. Mai mult, Miron Costin, în suta a șaptesprezecea, constată unitatea de limbă, de datine juridice, religioase și de viață familială. El descrie curățenia și frumusețea limbei vorbite în Maramureș și viața neatârnată a românilor de acolo, ne dă legenda fondării Moldovei și Țării



“Un popor, oricare ar fi el, are dreptul a-și legiui trebuințele și tranzacțiunile ce rezultă neapărat din acele trebuințe, reciprocitatea relațiilor sale: într-un cuvânt: legile unui popor, drepturile sale, nu pot purcede decât din el însuși; condițiunea de viață a unei legi, garanția stabilității (legitimității n.n.) sale e ca ea să fie un rezultat, o expresiune fidelă a trebuințelor aceluia popor; legislațiunea trebui pusă în aplicarea celei mai înaintate idei de drept, pusă în raport cu trebuințele poporului, astfel încât explicarea ori aplicarea drepturilor prin lege să nu contrazică spiritul acestora. Industria trebuie să fie a națiunii aceleia și păzită de concurență iar purtătorul ei, comerțul, s-o schimbe pe aur, dar aurul, punga ce hrănește pe industriaș și îmbracă pe agricultor, trebuie, de asemenea, să fie în mâinile aceleiași națiuni. Științele, afară de ceea ce e domeniu public, trebui să prezinte lucruri proprii națiunii, prin care ea să fi contribuit la luminarea și înaintarea omenirii; artele și literatura frumoasă (beletristica n.n.) trebui să fie oglinzi de aur ale realității în care se mișcă poporul, o coardă nouă, originală, potrivită pentru binele cel mare al lumii”<sup>1076</sup>.

“Peste noapte și prin surprindere”<sup>1077</sup>, ”am admis legiuri străine”<sup>1078</sup>, ”legi străine în toată puterea cuvântului, care substituie, pretutindenea și pururea, în locul noțiunilor nație, țară, român, noțiunea om, cetățean al universului, fie din Berber,

---

Românești, constată identitatea de origine și limbă a poporului. În același timp, cărțile bisericești, tipărite în Ardeal, în Moldova, în Țara Românească, opresc procesul de diversificare și de dialectizare a graiului viu; acesta primește, prin cărți, o normă unitară în rostire și în scriere, căci, printr-un instinct fericit, traducătorii și scriitorii originali aleg ca model dialectul cel mai arhaic al românilor, cel vorbit în Țara Românească și într-o parte a Ardealului, întrucât la cel mai vechi din toate se puteau reduce, ca la un prototip, dialectele ce încercau a se forma pe atunci. Poate să fi fost un instinct de adevăr, poate c-a fost chiar cunoștința limbei latine care i-a îndemnat la aceasta. Alături cu limba există, ca element de unitate, literatura populară, a cărei răspândire uniformă nu e de tăgăduit. Aceleași balade ce s-au cules în munții Moldovei sau ai Ardealului s-au aflat, în variante, în Dobrogea, încât se constată că amintitele piese de literatură populară aveau tendința de-a se răspândi la toți românii”, idem, De câte ori <<Românul>> era în opoziție..., Timpul 14 august 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 168

<sup>1075</sup> idem, <<Românul>> a contractat năravul..., Timpul, 29 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 266

<sup>1076</sup> idem, *Ecuilibrul*, Federațiunea, 22 aprilie, 4 mai 1870, în Opere, vol. IX, pag. 93, 92;

<sup>1077</sup> idem, De câte ori <<Românul>> era în opoziție..., Timpul, 14 august 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 168

<sup>1078</sup> idem, *Paralele economice*, Timpul, 13 decembrie 1877, în Opere, vol. X, pag. 20

Nigritania, China sau Galiția?”<sup>1079</sup> ...“Ei, bine, nu le-am admis pentru român, cu interesele căruia nu se potriveau, ci pentru elemente economice cu care se potriveau și care știu a se folosi de dânsule. Am creat o atmosferă publică pentru plante exotice, de care (din cauza căroră n.n.) planta autohtonă moare... Azi avem cele mai înaintate instituții liberale. Control, suveranitatea poporului, codice franțuzești, consilii județene și comunale. Stăm mai bine pentru aceasta? Nu, de zece ori mai rău, căci instituțiile noi nu se potriveau (și nu se potrivesc n.n.) cu starea noastră de cultură, cu suma puterilor muncitoare de care dispunem, cu calitatea muncii noastre, încât trebuie să le sleim pe acestea pentru a întreține aparatul costisitor și netrebnic al statului modern”<sup>1080</sup>.

E într-adevăr ciudat (simptomatic n.n.) de-a vedea un popor eminent plugar ca al nostru și a căruia rațiune de-a fi este tocmai originea lui traco-romană, cum, din chiar senin și într-o singură noapte, erige teoria de *om și om* teorie absolută de stat și face din banul internațional și din posesiunea acestuia singura măsurătoare pentru a deosebi înrâurirea unui om de a celui alt în viața statului. Nici (nu n.n.) e lesne de înțeles cum un popor de plugari, ba încă unul care s-a lăsat de păstorie de ieri-alaltăieri și s-a apucat de plug înainte de abia (cu n.n.) cincizeci de ani, putea să se creadă îndestul de bogat pentru a introduce, la el, forme de civilizație și instituții pe care țările apusene, bogate prin industrie și printr-o dezvoltare economică de sute de ani, abia le pot plăti. Cea mai superficială socoteală din lume ar dovedi, îndestul, că puterea productivă a nației românești n-a crescut, n-a putut să crească în raport cu groaza de cheltuieli pe care le-au impus formele de civilizație străină, introduse cu grămada în țara noastră... Înzecitu-s-au și însutitu-s-au oare averea românului și veniturile lui pentru a plăti instituțiile de o sută de ori mai scumpe? Desigur că nu. Clasele productive au dat îndărăt; proprietarii mari și țărani au sărăcit; industria de casă și meșteșugurile s-au stins cu desăvârșire – iar clasele improductive, proletarii condeului, cenușerii, oamenii ce încurcă două buchi pe hârtie și aspiră a deveni deputați și miniștri, advocații, s-au înmulțit cu asupră de măsură, dau tonul, conduc opinia publică, fericesc nația în fiecare zi, pe hârtie”<sup>1081</sup>.

---

<sup>1079</sup> idem, *De ceea ce ne temem...*, Timpul, 27 mai 1879, în Opere, vol. X, pag. 259

<sup>1080</sup> idem, *Paralele economice*, Timpul, 13 decembrie 1877, în Opere, vol. X, pag. 20

<sup>1081</sup> idem, *Ieri domnul deputat Giani...*, Timpul, 22 februarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 193

“Astfel, statul român nu mai este un produs al geniului rasei române, ci un text franțuzesc aplicat asupra unui popor ce nu-l înțelege și nu-l va înțelege niciodată”<sup>1082</sup>. “Peste tot aceeași idee: să dau străinilor ce-mi cer; cât pentru români, puțin îmi pasă!”<sup>1083</sup>. “Constituția noastră, punând greutatea pe o clasă de mijloc, parte străină, parte neexistentă, a dat loc la o declasare generală din cele mai dezastruase”<sup>1084</sup>. Nu mai există o altă deosebire între oameni, decât cea pe care o stabilește banul, oricum ar fi câștigat”<sup>1085</sup>.

”Un sistem reprezentativ, întins ca o rețea asupra întregii țări, influențat însă, întotdeauna, în mod absolut, de guvernul central, și-a format în fiecare părticică organele sale, sub formă de consilii județene, consilii comunale, consilii de instrucțiune, consilii de sus și de jos, care nici nu știu ce să consilieze, nici nu au ce reprezenta (reprezintă n.n.) decât pe persoanele din care sunt compuse”<sup>1086,1087</sup>.

Astfel, teoria de *om și om*, o teorie curat filantropică și un rezultat al compătimirii ce omul o are nu numai pentru semenul său, ci chiar pentru animale, devine o stupiditate erijându-se în teorie de stat, căci preface țara moștenită, apărută cu vărsare de sânge și cu privațiuni, într-o mlaștină pentru scurgerea elementelor

---

<sup>1082</sup> idem, *De câte ori <<Românul>> era în opoziție...* Timpul, 14 august 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 168

<sup>1083</sup> idem, *Dar dulci, nobili si politicoși...*, Timpul, 23 mai 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 123

<sup>1084</sup> “Fiecare constituție, ca legea fundamentală a unui stat, are drept corelat o clasă mai cu samă, pe care se întemeiază. Corelatul constituțiilor statelor apusene este o clasă de mijloc, bogată, cultă, o clasă de patriciani, de fabricanți, industriași care văd în constituție mijlocul de a-și reprezenta interesele în mod adecvat în însemnătatea lor. La noi, legea fundamentală nu însemnează decât egalitatea pentru toți scribii de-a ajunge la funcțiile cele mai înalte ale statului”. *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, Convorbiri literare, 1 august 1876, în Opere, vol. IX, pag. 173

<sup>1085</sup> idem, *Economistii observă...*, Timpul, 10 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 237

<sup>1086</sup> În ele, “toate numirile în funcțiuni nu se fac după merit, ci după cum ordonă deputații - parlamentarii n.n. -, care, la rândul lor, atarnă de comitetele de politicieni de profesie, formate în fiecă centru de județ. Aceste comitete își împart toate în familie. Ele creează, din banii județelor, burse pentru copiii <<patrioților>> trimiși în străinătate să numere pietrele de pe bulevarde, ele decid a se face drumuri județene pe unde <<patrioții>> au câte un petec de moșie, încât toată munca publică, fie sub forma de contribuție, fie sub cea de prestațiune, se scurge, direct ori indirect, în buzunarul unui <<patriot>>”. *Abstracție făcând...*, Timpul, 20-21 aprilie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 14

<sup>1087</sup> idem, *De ceea ce ne temem...*, Timpul, 27 mai 1879, în Opere, vol. X, pag. 259

nesănătoase din alte țări – introducând într-un stat eminentamente național un sistem de instituții cosmopolite”<sup>1088</sup>.

Urmare aplicării ei vom ”avea de-acum înaintea dominația banului internațional, o domnie străină, impusă de străini; libertatea de muncă și tranzacțiuni; teoria de luptă pe picior *în aparență* egal, *în realitate* inegal. Și, în această luptă, nu învinge cine-i tare, nobil, sau eroid; învinge cel pentru care orice mijloc de câștig e bun, cel fără scrupul față de concetățenii săi, cel pentru care orice apărare a muncii e o piedică pe care va tinde a o răsturna, pe cale legiuită sau pe cale piezișă”<sup>1089</sup>.

Urmare ei, ”capitalul, care ar trebui să fie și să rămână ceea ce este prin natura lui, adică un rezultat al muncii și, totodată, un instrument al ei, e, adesea, ca posesiune individuală, rezultatul unor uneliri vinovate, a exploatării publicului prin întreprinderi hazardate și fără trăinicie, a jocului de bursă, a minciunii. Elemente economice nesănătoase, uzurari și jucători la bursă, cavaleri de industrie și întreprinzători șarlatani, se urcă, cu repejune, în clasele superioare ale societății omenești, în locurile care, înainte, erau rezervate nașterii ilustre, averii seculare, inteligenței celei mai dezvoltate, caracterului celui mai drept și mai statornic...Peste tot credințele vechi mor, un materialism brutal le ia locul, cultura secolului, mână-n mână cu sărăcia claselor lucrătoare, amenință toată clădirea măreață a civilizației creștine. Shakespeare cedează bufoneriilor și dramelor de incest și adulteriu, cancanul alungă pe Beethoven, ideile mari asfințesc, zeei mor”<sup>1090</sup>...”Mita e-n stare să pătrundă orișunde în țara aceasta, pentru mită capetele cele mai de sus ale administrației vând sângele și averea unei generații”<sup>1091</sup>...”Oamenii care au comis crime grave rămân somități, se plimbă pe strade, ocupă funcțiuni înalte, în loc de a-și petrece viața la pușcărie”<sup>1092</sup>...”Ne mulțumim dacă actele guvernanților de azi nu sunt de-a dreptul de înaltă trădare, abstracție făcând de toate celelalte defecte ale lor, precum mărginirea intelectuală,

---

<sup>1088</sup> idem, *Între multele neplăceri ale vieții...*, Timpul, 22 martie 1879, in Opere, vol. X, pag. 209

<sup>1089</sup> idem, *Trei zile de-a rândul*, Timpul, 20 februarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 191, 192

<sup>1090</sup> idem, *Alaltăieri, luni dimineața...*, Timpul, 5 aprilie 1879, in Opere, vol. X, pag. 214

<sup>1091</sup> idem, *Domnul Simeon Mihăilescu publică...*, Timpul, 18 aprilie 1879, În Opere, vol. X, pag. 223

<sup>1092</sup> idem, <<Românul>> *în ajunul alegerilor...*, Timpul, 3 mai 1879, în Opere, vol. X, pag. 229

slăbiciunea de caracter, lipsa unui adevărat și autentic sentiment patriotic<sup>1093</sup> ...”Trădătorii devin oameni mari și respectați, bârfitorii de cafenele – literatori, ignoranții și proștii – administratori ai statului român<sup>1094,1095</sup>.

Și, întrucât, “se-înțelege - de la sine n.n. - că în judecarea diferitelor partide politice trebuie să deosebim pe cele sincere politice de cele pretinse sau pretextate politice<sup>1096</sup>”, suntem datori să spunem că, “partidele, la noi, nu sunt partide de principii, ci de interese personale<sup>1097</sup> – care, ”păstrând numai coaja legilor și goala aparență, calcă făgăduielile făcute nației în ajunul alegerilor, fac tocmai contrariul de ceea ce au promis mandanților lor și trec, totuși, drept reprezentanți ai voinței legale și sincere a țării<sup>1098</sup> ... În cadrul lor, ”organizarea nu înseamnă decât disciplina oarbă a unei societăți de exploatație sub comunii șefi de bandă. Cauza acestei

---

<sup>1093</sup> idem, *Nu încapе îndoială...*, Timpul, 8 august 1880, în Opere, vol. XI, pag. 291

<sup>1094</sup> “*Favoarea și interesul electoral* singure prezidează la alegerea ampoaițiilor statului, cu toate că cine nu știe că, integritatea, capacitatea, experiența, și probitatea factorilor însărcinați de-a aplica legile și regulamentele sunt condițiuni esențiale ale mersului regulat al unei bune administrații, a garanției drepturilor și apărării intereselor fiecăruia - dintre cetățeni n.n. -, și, prin urmare, a bunului trai și liniștei publice? Dar, sub regimul actual, interesul personal, conveniențele de coterie, primează față de interesul general și binele public. Necesitatea de-a conserva o majoritate compactă și devotată în Adunări trece peste orice alte considerații. Pentru a dobândi glasurile deputățiilor trebuie exigențele - pretențiile n.n. - lor satisfăcute, se încredințează funcțiunile delicate de prefecți și subprefecți creaturilor deputaților - protejaților parlamentarilor n.n. -, care, sub numele - protecția n.n. - lor administrează districtele după plac și dispun, fără nici o responsabilitate, de interesele, de averea și de onoarea cetățenilor. Funcțiunile publice sunt, adesea, în mâinile unor oameni stricați, loviți de sentințe judecătorești; astfel *muncitorii de pământ* - sintagma, de fapt, îi desemnează pe toți truditonii n.n. - sunt supuși la vexațiuni, la acte arbitrare, adevărate cauze care - le n.n. - aduc mizeria. Justiția, subordonată politicii, a devenit o ficțiune și nu mai există nici o garanție pentru cele mai prețioase interese ale societății”.idem, *Într-un lung articol...*, Timpul, 27 ianuarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 43 ; Spre exemplu: “Un om e implicat într-o mare afacere pe cât se poate de scandaloasă, care se denunță - este dată în vileag n.n. -. Acest om este menținut în funcție; dirijază - el n.n. - însuși cercetările făcute contra sa; partidul ține morțiș a-l reabilita, alegându-l în Senat. Aici el însuși denunță că există această scabroasă afacere, dar maturul corp trece la ordinea zilei, lăsând să recază colțul vălului ce se ridicase”. idem, *Am discutat cu nepărtinire...*, Timpul, 10 decembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 439

<sup>1095</sup> idem, *Lucru de care trebuie...*, Timpul, 15 mai 1879, în Opere, vol. X, pag. 234

<sup>1096</sup> idem, *Între variile acuzări*, Timpul, 23 ianuarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 43

<sup>1097</sup> idem, *Manuscrisul În genere toată societatea...*, în Opere, vol. IX, pag. 465

<sup>1098</sup> idem, *N-ar fi greu de polemizat...*, Timpul, 23 februarie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 38

organizări stricte<sup>1099</sup> e interesul bănesc, nu comunitatea de idei, organizare egală cu aceea a partidei ilustre Mafia și Camorra, care miroase de departe a pușcărie”<sup>1100</sup>. Singura deosebire între ele “este foarte mică și e întemeiată pe o cultură individuală mai mult sau mai puțin îngrijită. Fiecare se reprezentează mai mult pe sine decât - pe n.n. - o clasă socială oarecare, și lucrul principal e forma, mai mult sau mai puțin corectă, în care cineva caută a face plauzibile așa-numitele sale principii”<sup>1101</sup>.

“Cât despre aluatul protoplasmatic care formează, la noi, un stat în stat, așezat asupra instituțiilor și a poporului avem puține de adaos (adăugat n.n.). Trăind din politică și prin politică, și neavând nici un alt soi de resurse materiale sau de puțință de a-și câștiga existența, el e capabil de-a falsifica totul: și liste electorale, și alegeri, și forme parlamentare și idei economice, și știință, și literatură. De aceea, nu ne mirăm dacă vedem acest proteu al unui universalism incapabil și ambițios, îmbrăcând toate formele posibile: miniștri, financiari, întreprinzători de lucrări publice, deputați (parlamentari n.n.), administratori, membri la primărie, soldați, actori, totul în fine... Aluatul din care se frământă guvernării noastre e acea categorie de ființe fără știință de carte și consistență de caracter, acei proletari ai condeului, dintre care mulți abia știu scrie și citi, acei paraziți cărora nestabilitatea dezvoltării noastre interne, defectele instrucției publice și golurile create în ramurile administrației publice, prin introducerea nesocotită a tuturor formelor civilizației străine, le-au dat existență și teren de înmulțire; aluatul e o populație flotantă a cărei patrie întâmplătoare e România, și care, repetând fraze cosmopolite din gazete străine, susține, cu o caracteristică lipsă de respect pentru tot ce e într-adevăr românesc, că aceste clișeuri stereotipe egalitare, liberschimbiste, liberale și umanitare, acest bagaj al literaților lucrativi de mână a treia, aceste sforăitoare nimicuri, sunt cultură națională sau civilizație adevărată”<sup>1102</sup>. “Acei ce compun grosul acestei armate de flibustieri politici sunt bugetofagii, cumularzii, gheșeftarii de toată mâna, care, în schimbul foloaselor lor individuale, dau conducătorilor lor o supunere mai mult decât

---

<sup>1099</sup> “ținute la un loc prin complicitate de interese”, idem, <<Românul>> promițându-ne programul nou... Timpul, 10 februarie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 51

<sup>1100</sup> idem, *Toți știu...*, Timpul, 27 aprilie, 1879, în Opere, vol. X, pag. 227

<sup>1101</sup> idem, *Manuscrisul Înainte de câteva zile...*, în Opere, vol. IX, pag. 481

<sup>1102</sup> idem, *Am văzut cu înlesnire...*, Timpul, 24 februarie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 31, 30

oarbă. Acei ce conduc nu sunt decât străini, străini prin origine, prin moravuri, prin educație – interesele străinilor dar, și numai aceste interese, sunt dezideratul <<patrioticului guvern>> (persoanelor aflate la cârma țării n.n.)<sup>1103</sup> ...” Pretutindeni, în administrație, în finanțe, în universități, la Academie, în corpurile de *selfgovernment*, pe jețurile de miniștri, nu întâlnim, în mare majoritate, decât, iarăși și iarăși, acele fatale fizionomii nespecializate, aceeași protoplasmă de postulanți, de reputații uzurpate, care se grămădește înainte în toate și care tratează c-o egală suficiență toate ramurile administrației publice<sup>1104</sup>. Și-aceasta, în timp ce “patru din cinci părți ale poporului nostru, nu iau parte la viața publică, ale cărei sarcini le poartă, însă, mai greu decât oricine altul<sup>1105</sup>, iar “miile de funcții administrative și sutele de funcții judecătorești, sunt puse în mișcare într-un singur scop, pentru a le storce voturile<sup>1106,1107</sup>.

<sup>1103</sup> idem, *Faceți interesele*, Timpul, 17 ianuarie 1880, în Opere, vol. X, pag. 390

<sup>1104</sup> idem, *E clar că un stat...*, Timpul, 12 noiembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 400

<sup>1105</sup> idem, *În numărul său de azi...*, Timpul, 20 februarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 75

<sup>1106</sup> “Administrația, în mare și în mic, nu e decât o unealtă pentru falsificarea alegerilor”, idem, *De pe când se discută...*, Timpul, 10 iulie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 242; “Se înțelege - de la sine n.n. - că fiecare alegător își are interesele sale materiale. Fiecare din aceste interese atârnă de un fir al mașinii administrative. De-o zice alegătorul *nu*, curentul electric al acesteia îl izbește în acel interes și-i ucide sâmburele vital, de-o zice *da*, își poate vedea în liniște de treabă”, idem, *În numărul său de azi...*, Timpul, 20 februarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 75; “Abia o avere foarte întemeiată, care să nu poată atârna în nici un chip de iubirea sau ura administrației, îl poate face pe om capabil, în România, de-a se opune fățiș guvernului. Dar, acei care, într-un chip ori într-altul, caută să muncească pentru a se ține deasupra apei nu-și vor creea, de bună voie, piedici zilnice intereselor lor, piedici personificate în subprefecți vicioși, maiori cocoșați de gardă civică, și alți monștri din regnul organic al celor ce n-au nimic de pierdut, ci totul de câștigat”, ibidem, pag. 75, 76 ; Mai mult, “statul dispune de atâtea funcții și favoruri, pe câți oameni sunt în țară care știu a scrie și citi”, idem, *Apropiindu-se alegerile...*, Timpul, 6 ianuarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 20; “Cu bugetul în mână, mai ales atunci când este augmentabil la infinit, ții majoritatea în mână și sistemul constituțional, sistemul controlului, se reduce la o iluzie copilărească”, idem, *Am văzut cu înlesnire...*, 24 februarie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 28; “Această stare de lucruri e prefăcută în sistem de organizare, de guvernământ. Pe de-o parte libertate, mare libertate, pentru ca cei nemulțumiți să poată răsturna cu ușurință orice guvern, pe de alta centralizare, extremă centralizare, care să facă a atârna miile și iarăși miile de izvoare ale bugetelor și averii publice de victoria, pretinsă politică, din centru”, idem, *Dacă polemica noastră...*, Timpul, 21 decembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 451; Așa se face că “administrația nu consistă în muncă, în servicii echivalente cu sumele bugetului, ci în precupețire de voturi”, idem, *Apropiindu-se alegerile...*, Timpul, 6 ianuarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 20; Cine oferă o leafă bună și un tain află oricând o armată numeroasă de mercenari politici, fie cauza lui cea mai nedreaptă din lume”, idem, *Locke, filosoful englez...*, Timpul, 6 iulie 1882, în Opere,

“La noi mizeria e produsă, în mod artificial, prin introducerea unei organizații și a unor legi străine, nepotrivite cu stadiul de dezvoltare economică a țării, organizație care costă prea scump și nu produce nimic”<sup>1108</sup>.

“Există două națiuni deosebite (distincte n.n.) în această țară: una stoarsă și sărăcită, de producători, alta îmbuibată, de miljocitori (spoliatori n.n.)<sup>1109,1110</sup> ...”Averea se urcă (crește n.n.) numai în orașe și, chiar și aici, nu în populațiunea română, ci în cea străină<sup>1111</sup>. Nu se intervertesc factorii ecuațiunii sociale, ci devin cu totul alții. Avem a calcula astăzi cu factori care, înainte, în vechea noastră organizație lipseau cu totul, avem pe străin cu puterea strivitoare a capitalului bănesc, față cu românul care amenință a cădea în robia celui dintâi, a deveni o simplă unealtă pentru fructificarea capitalului lui<sup>1112,1113</sup> ...”Rasa *determinantă* a sorții

---

vol. XIII, pag. 132; Și, deși “nația, care nu numește nici funcționari, nici miniștri, și care nu-i în stare a-i controla și a-i trage la răspundere direct, își alege mandatarii pe care-i însărcinează cu această afacere importantă, sub presupunerea, *bona fide*, cumcă acești mandatarii formează într-adevăr un corp deosebit - distinct n.n. - de puterea executivă, aceștia se dovedesc a fi o companie de controlori cumpărați de către cei controlabili și înțelegându-se cu ei pe sub mână pentru a face treburi împreună; iar inconvenientul cel mare este că Adunările nu pot fi făcute răspunzătoare de voturile și de actele lor, și că nația, singurul lor judecător, nu e-n stare direct a face altceva decât a alege alți oameni, atunci când actele și voturile rele sunt consumate de mult”. idem, *Tot în numărul nostru din 20 decembrie...*, 18 ianuarie 1879, în Opere, vol. X, pag. 173

<sup>1107</sup> idem, *În numărul său de azi...*, Timpul, 20 februarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 75

<sup>1108</sup> idem, *Frații Nădejde...* Timpul, 18 iunie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 212

<sup>1109</sup> “Avem de-o parte rasa română, cu trecutul ei, identică în toate țările - ținuturile n.n. - pe care le locuiește, popor cinstit, inimos, capabil de adevăr și de patriotism. Avem apoi, deasupra acestui popor, o pătură superpusă, un fel de sediment de pungăși și cocote, răsărită din amestecul scursurilor orientale și a celor occidentale, incapabilă de adevăr și patriotism”. idem, <<Românul>> a contractat năravul, 29 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 267

<sup>1110</sup> idem, *Națiunea perindând acuzările...*, Timpul, 3 iulie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 130

<sup>1111</sup> “Nu contestăm, de asemenea, că averile s-au înmulțit în România - numai că nu în mâinile românilor; nu contestăm că există multe palate și zidiri mari în orașele noastre - numai că nu ale indigenilor. Suma averilor e așa repărțită, încât prea puțin din ea e în mâini indigene”. idem, *Câteodată ne cuprinde...*, Timpul, 25 septembrie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 193

<sup>1112</sup> “În evul nostru mediu străinii de altă lege erau oprîți de-a avea moșii, iar domnii expropriau cu bani din vistierie chiar pe străinii ortodocși”(idem, *Deși cestiunea Dunării...*, Timpul, 1 decembrie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 425), “pentru ca nu străinii să fie proprietari în țară”. idem, *Nenorocitele astea de țări...*, Timpul, 22 ianuarie 1880, în Opere, vol. X, pag. 394



acestei țări nu mai este cea românească, ci străinii româniizați - veneticii care-au obținut cetățenia română n.n. - de ieri-alaltăieri”<sup>1114</sup>, iar autoapărarea împotriva lor e “disproporționat de grea, de vreme ce acești oameni au sprijin pe străini, pârgurile care-i ridică sunt așezate în afară, pe când înlăuntru n-avem decât poporul nostru propriu, scăzând numeric și fără o conștiință limpede de ceea ce trebuie să facă”<sup>1115</sup>.

“Poporul a pierdut de mult încrederea că lucrurile se pot schimba în bine și, cu acel fatalism al raselor nefericite, duce nepăsător greul unei vieți fără bucurie și fără tihnă”<sup>1116</sup>... ”Cârciumile sunt localuri de îndobitocire și de prostituție sufletească”<sup>1117</sup>... Mai mult, “a fost natural ca, în urma acestei extenuațiuni de putere, multe rele endemice, și altele de caracter endemic, să se ivească și să decimeze populațiile. Astfel, rasa română<sup>1118</sup> scade<sup>1119</sup> și străinii sporesc. Numărul infirmilor la recrutație a crescut an de an, țara a fost bântuită de pelagră, de intoxicațiune palustră, de anghină, vărsat, toate astea în urma influenței pernicioase ce o exercită asupra sănătății mlaștinile, locuințele insalubre și neaerate, hrana neîndestulătoare și munca excesivă”<sup>1120</sup>, “sărăcia și urmările ei morale - asupra moralului n.n. -, decăderea vieții de familie”<sup>1121</sup>...”Populația autohtonă scade și sărăcește; cărți nu se citesc; pătura dominantă, superpusă rasei române, n-are nici sete de cunoștinți, nici capacitate de a pricepe adevărul. Dacă acest sediment învață, o face de silă, gonind după o funcție. Încolo leagă cartea de gard. Și, pentru a avea o funcție, trebuie să fii înrudit cu ei”<sup>1122</sup>...”Statul a devenit, din partea unei

---

<sup>1113</sup> idem, *Deși cestiunea Dunării...*, Timpul, 1 decembrie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 425

<sup>1114</sup> idem, *Adevărul doare. Pe la 3 martie...*, Timpul, 1 aprilie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 121

<sup>1115</sup> idem, <<Românul>> a contractat nărvul..., 29 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 267

<sup>1116</sup> idem, *La propunerea noastră...*, Timpul... 31 august 1878, în Opere, vol. X, pag. 104

<sup>1117</sup> idem, *Camerele actuale de revizuire...*, Timpul, 17 iulie 1879, în Opere, vol. X, pag. 301

<sup>1118</sup> “Însuși sâmburul naționalității”, idem, *Nu vom discuta cu <<Românul>> principii...* Timpul, 8 mai 1881, în Opere, vol. XII, pag. 163

<sup>1119</sup> “în proporții înspăimântătoare”, ibidem

<sup>1120</sup> idem, *Formă și fond*, 11 decembrie 1888, în Opere, vol. XIII, pag. 331

<sup>1121</sup> idem, *Nu vom discuta cu <<Românul>> principii...* Timpul, 8 mai 1881, în Opere, vol. XII, pag. 163

<sup>1122</sup> idem, *Urmând discuțiunea...*, Timpul, 30 iulie 1881, în Opere, vol. XIII, pag. 269

societăți de exploatare, obiectul unei spolițiuni continue și acești oameni nu urcă scările ierarhiei sociale prin muncă și merit, ci prin abuzul culpabil al puterii politice, câștigate prin frustrarea statului cu sume însemnate. Acești dezmoșteniți, departe de-a-și câștiga o moștenire proprie pe Pământ pe singura cale a muncii onorabile, fură moștenirea altora, alterează mersul natural al societății, se substituie, prin vicleșug și apucături, meritului adevărat al muncii adevărate, sunt o reeditare, în formă politică, a hoților de codru, instituind codri guvernamentali și parlamentari<sup>1123</sup>...”Clasa de mijloc a devenit un adevărat proletariat de postulanți care primejduiește existența țării; și în care guvernele străine, care au interese în Orient, vor găsi, totdeauna, un manipol gata de a se pune la dispoziția lor”<sup>1124</sup>.

”Față c-o asemenea priveriște, în care virtutea se consideră, de unii, ca o nerozie, se taxează, de alții, ca o crimă, în care inteligența și știința, privite ca lucruri de prisos, sunt expuse invidiei nulițăților și batjocurii caracterelor ușoare, în care cuminiție se numește arta de-a parveni sau de-a trăi, fără compensație, din munca altora, spiritul cel mai onest ajunge la momentul fatal, de cumpănă, în care înclină a crede că, în asemenea vreme și-n așa generație, însușirile *rele* ale oamenilor sunt titluri de recomandație”<sup>1125</sup>... Astfel, “trădătorul numindu-se geniu, plagiatorul erou, pungașul mare financiar, panglicarul om politic, cămătarul negustor, speculantul de idei om cu principii și speculanta de sineși femeie onestă, judecata poporului nostru s-a falsificat din ce în ce și, la formarea sferelor sale ideale, el a pierdut pretutindenea punctul de plecare sănătos”<sup>1126</sup>, “că fiecărui drept îi corespunde o datorie”<sup>1127</sup> și că “secretul vieții lungi a unui stat este păstrarea ierarhiei meritului”<sup>1128</sup>...”Acela ce cutează a se revolta față cu această stare de lucruri, acela care îndrăznește să arate că formele poleite învelesc un trup putred, că <<progresul>> nostru ne duce la pierzare, că elementele sănătoase trebuie să se conjure și să facă o luptă supremă pentru mântuirea acestei țări este denunțat (prezentat n.n.) *opinie publice* de către negustorii de

---

<sup>1123</sup> idem, *Ni se pare că vorbim...*, 17 august 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 172

<sup>1124</sup> idem, *Nu încurajăm fanteziile politice...*, 26 octombrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 382

<sup>1125</sup> idem, *Dacă polemica noastră...*, 21 decembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 451

<sup>1126</sup> idem, *Dacă vorbim de adunătura...*, 26 mai 1883, în Opere, vol. XIII, pag. 304

<sup>1127</sup> idem, *Ziarul <<Presa>> în revista sa...*, 20 martie 1880, în Opere, vol. XI, pag.

86

<sup>1128</sup> idem, *Ni se pare că vorbim...*, 17 august 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 172

principii liberal-umanitare ca barbar, ca antinațional, ca reacționar”<sup>1129</sup>.

“Răul esențial care amenință vitalitatea poporului nostru este demagogia”<sup>1130</sup>, căci “demagogii neștiind nimic, neavând nimic, vor să se ridice deasupra tuturor și să trăiască din obolul nemeritat al săracului. Ei se întemeiază pe nevoile – din nefericire veșnice – și pe lesnea crezare a mulțimii; și, fiindcă, în genere, sunt înzestrați în loc de minte cu vicleșug numai, stăpânirea lor înseamnă domnia brutalității, a viciilor și a ușurinței”<sup>1131</sup> ...”Meșteșugul absolutismului demagogic constă în regula(;) de a păstra aparențele, dar de-a călca cuprinsul, de-a păzi litera, dar de-a ocoli spiritul Constituției”<sup>1132</sup> ...”De câte ori vom deschide istoria, vom vedea că statele scad și mor prin demagogie, sau prin despotism”<sup>1133,1134</sup> ...”În teorie nimic mai frumos decât sufragiul universal, dar, în practică, nu este decât opresiunea mulțimei, a ignoranței, a pasiunilor măgulite și lingușite de demagogi. Când știe cineva că toată civilizația și cultura omenească e neapărat ( e, din păcate, n.n.) mărginită la cercurile acelea care au în destul timp și destulă neatârnare pentru a le învăța și pricepe, când știe că nimicind capul unui învățat<sup>1135</sup> ai nimicit învățătura lui, care era poate rezultatul unei dezvoltări de sute de ani”<sup>1136</sup>, când știe apoi că nulitatea demagogică nu suferă nici un merit adevărat lângă sine și că, ea și cu semenii ei, voiește a fi tot, atuncea vede lesne că radicalismul și demagogia, sub scutul sufragiului universal și al

---

<sup>1129</sup> idem, *Cu cât trec una după alta zilele...*, 23 iunie 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 276

<sup>1130</sup> idem, *Pseudo-Românul ne cere...*, 16 mai 1882, în *Opere*, vol. XIII, pag. 119

<sup>1131</sup> idem, *Credem că destul am vorbit...*, 9 ianuarie 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 169

<sup>1132</sup> idem, *Manuscrisul Deci, traducând această comparație...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 463

<sup>1133</sup> “Nu există în adevăr decât două forme ale tiraniei și ale decadenței unui stat omenesc: despotismul și demagogia. Și despotismul egalizează pe oameni, supunându-i unuia singur, lăsând să se degereze cele mai nobile facultăți ale lor, patimile bune și inteligența; precum și demagogia are același fatal efect, prin indiferentismul care-l inspiră naturilor deschise și mari, văzând în față-le biruința constantă a mediocrității și a șiretlicului”, idem, *Discuția iscată...*, 14 ianuarie 1882, în *Opere*, vol. XIII, pag. 32

<sup>1134</sup> idem, *A discuta cu ignoranța...*, 26 aprilie 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 150

<sup>1135</sup> spre exemplu împiedicându-l, permanent, pe acesta din urmă, prin obstrucțiuni legislative, economice, sociale etc., să-și câștige, din muncă cinstită și prestată în domeniul competenței sale cultural-științifice, un trai zilnic măcar decent; și supunându-l astfel la tot cortegiul de prejucii psiho-fizice care decurg din înfometare și din umilință

<sup>1136</sup> rodul transmiterii și îmbogățirii intergenerații a zestrei cognitiv-axiologice

principiilor liberale – de care știu a se servi cu mare succes, mulțumită credulității maselor și slăbiciunii sau sentimentalismului oamenilor luminați – demagogii conduc lumea la distrugerea civilizațiunii, la haos”<sup>1137</sup>... “Cum se-aseamănă demagogia pretutindenea! Pe când statele liberale (netotalitare n.n.) în care nu domnește platitudinea uliței se diversifică după geniul lor național, după instinctele înnăscute, ajungând, pe rând, unul la glorie militară, altul la înflorire în științe și arte, un al treilea la dominațiunea mărilor prin comerț și industrie; demagogia, stearpă ca idee, improductivă, lipsită de simț istoric, amenință a aduce, până și statele cele mai fericite prin inteligența și iubirea de muncă a poporului lor, la o platitudine, la o vânătoare de posturi, o meschinărie personală care ascunde în sine decadența și descompunerea”<sup>1138</sup>.

“Ești <<patriot>> de meserie, postuland, consumi numai, te bucuri de partea cu soare a vieții, adăpostit de eterna lesniciune de a îmbăta o nație, parte incultă, parte pe jumătate cultă, cu vorbe late și cu apă rece”<sup>1139</sup>...”Din momentul în care luptele de partid au degenerat în România în lupta pentru existența zilnică, din momentul în care mii de interese private sunt legate de finanțe sau de căderea unui partid, nu mai poate fi vorba de neatârănarea politică a diferitelor grupuri care-și dispută puterea statului. Din momentul în care interesul material de-a ajunge la putere precumpănește, o spunem cu părere de rău: lupta egală (votul universal n.n.), în țară și în Parlament, nu mai e decât manipulul unor ambiții personale, al unor apetituri, pe cât de nesățioase, pe atât de vrednice de condamnat”<sup>1140</sup>...”Sistemul demagogic, care din politică face o speculă, din sufragiul claselor amăgite o scară de înaintare în economia, nu politică, ci privată, a membrilor societății de exploatație”<sup>1141</sup>, “mănâncă venitul țării, mănâncă pe datorie pâinea a trei generațiuni viitoare, căci tot luxul ce-l face azi, mâine va fi mizerie. Deficit lângă deficit, împrumut lângă împrumut, datorie lângă datorie, până ce finanțele României nu vor fi, curând,

---

<sup>1137</sup> Mihai Eminescu, *Credem că destul am vorbit...*, 9 ianuarie 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 169, 170

<sup>1138</sup> idem, *Politica de stat și politica de partid*, 14 august 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 297, 298

<sup>1139</sup> idem, *The Times și Timpul*, iată tema..., 20 mai 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 178

<sup>1140</sup> idem, *Ni se anunță din Viena...*, 19 septembrie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 337

<sup>1141</sup> idem, <<Românul>>, după ce parafrazează... 28 septembrie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 349

decât, o gaură mare”<sup>1142</sup>. Iar poporul, mânat la alegeri de baioneta civico-electorală, suportă plebea aceasta, fără a pricepe. Încurcat în paragrafi și articoli traduși din franțuzește, nemaiștiind a distinge alb de negru și adevăr de minciună, cu mintea uimită de fraze fără cuprins, de un întreg lexicon de termeni care n-au nici o realitate îndărătul lor, e pe punctul de a-și pierde până și limba și bunul simț, vestit odinioară”<sup>1143</sup> ...”Toate puterile sufletești ale generațiunii sunt absorbite de lupte de partide și, la rândul lor, toate partidele nu sunt decât de ampoloiați, după *chiverniseală* (*foloase necuvenite* n.n.) e deviza tuturor partidelor, a tuturor purtătorilor de stindard cum s-ar zice – căci, la urma urmelor, fiecare e în stare să moară pentru stindard și pentru...chiverniseală”<sup>1144</sup> ...Căci, “poate să fie un partid demagogic altceva decât exploatarea intereselor publice? Mulțimea asta de oameni fără învâțătură, care și-a făcut din politică o speculă, poate ea să trateze negoțul ei cu fraze, altfel decât oricare precupeț?”<sup>1145</sup>

“Pentru cel ce înțelege, un țânțar sună ca o trâmbiță, iar pentru cel ce nu înțelege, tobele și surlele sunt în zadar; și, în orice caz, lumina nu se aprinde decât pentru cei ce văd, nu pentru orbi”<sup>1146</sup> ...”Trebuie ca, cu toții, să ne dăm seama de cauzele ce turbură societatea, de elementele ce împiedică redobândirea echilibrului pierdut, și să le combatem cu curaj și stăruință: Dintr-un principiu tutelar, principiul egalității înaintea legii, s-a făcut o armă de război între clase; toate condițiunile sociale s-au surpat și s-au amestecat într-un fel de promiscuitate; spiritul public a luat o direcțiune foarte periculoasă; tradițiunile țării s-au uitat cu totul; o clasă nouă, guvernantă, s-a ridicat, fără tradițiuni și fără autoritate, încât țara cea mare, temeiul și baza naționalității noastre, nu-și găsește conștiința raporturilor politice cu cei ce o guvernează; drepturile politice au devenit un instrument de ambițiune, de îndestulare a intereselor particulare; în locul sentimentului public dezinteresat avem pasiuni politice, în loc de opinii avem rivalități de ambiții; toleranța pentru toate interesele cele mai vulgare și cele mai de jos este morala ce distinge astăzi lumea politică de la

---

<sup>1142</sup> idem, Manuscrisul *Articoli nepoliticoși. Proză politică – Proză limbistică.*, în Opere, vol. IX, pag. 448

<sup>1143</sup> idem, *Cu timpul au început a se recunoaște...*, 11 octombrie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 366

<sup>1144</sup> idem, Manuscrisul *Articoli nepoliticoși. Proză politică – Proză limbistică.*, în Opere, vol. IX, pag. 448

<sup>1145</sup> idem, *Fără a avea darul...* 10 iunie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 203

<sup>1146</sup> idem, *Ieri s-a citit...*, 24 martie 1879, în Opere, vol. X, pag. 210

noi”<sup>1147</sup>; “atât trebuințele statului cât și ale particularilor - ale plebei de sus cum zicem noi - sunt cu mult mai mari decât veniturile lor; balanța comercială - fără importanță pentru o țară industrială, dar importantă pentru una agricolă - ne este defavorabilă”<sup>1148</sup>.

“Tineretea unei rase nu atârână de secolii pe care i-a trăit pe Pământ. Orice popor care n-a ajuns, încă, la o deplină dezvoltare, care n-a trecut încă prin corupția și mizeriile ce le aduce cu sine o civilizație înaltă, dar în decadentă, e un popor tânăr. La popoarele tinere se va constata un fel de identitate organică: craniile sunt cu totul asemănătoare în privința formațiunii și mărimii, statura este cam aceeași, precum un stejar nu este decât reproducțiunea unui alt stejar. Din această asemănare de formațiune rezultă o mare asemănare de aptitudini și înclinări, care se manifestă în caracterul unitar al naționalității. Din asemănarea de aptitudini rezultă o extremă putere și energie vitală a colectivității. În acest stadiu de dezvoltare, al nediversificării, omul face atât de mult parte din totalitate, încât nu el, ci abia totalitatea formează un singur individ. O încrucișare cu o altă rasă, asemenea tânără, dă un rezultat nou, în care aptitudinile amundurora se împreună într-o formă nouă, vitală. Amestecul, însă, dintre o rasă îmbătrânită și una tânără dă aceleași rezultate pe care le dă căsătoria între moșnegi și femei tinere: copiii închirciți, mărginiți, predispuși spre morbiditate. Iar ceea ce este fizic adevărat e (și n.n.) intelectual și moralicește adevărat. Spiritele sunt morbide: de-acolo substituția a orice activitate intelectuală adevărată prin viclenie, tertip și minciună”<sup>1149</sup>.

“Elemente străine, îmbătrânite și sterpe, s-au amestecat în poporul nostru și joacă comedia patriotismului și a naționalismului. Neavând tradiții, patrie hotărâtă ori naționalitate hotărâtă, au pus, totuși, mâna pe statul român. Conștiința că ele sunt deosebite de neamul românesc nu le-a dispărut încă – ele se privesc ca o oaste biruitoare într-o țară vrăjmașe. De-aceea nu-i de mirare că întreaga noastră dezvoltare mai nouă, n-a avut în vedere conservarea naționalității, ci realizarea unei serii de idei liberale și egalitare cosmopolite. A fost o finețe extraordinară de-a debita esența

---

<sup>1147</sup> idem, *Patologia societății noastre*, *Timpu*, 4 ianuarie 1881, în *Opere*, vol. XII, pag.15

<sup>1148</sup> idem, *Privind la politica noastră...*, 15 iulie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 248

<sup>1149</sup> idem, *Nu ne îndoim că distingerea...*, 1 august 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 272, 273

cosmopolitismului sub forma naționalității<sup>1150</sup> și de-a face să treacă toate elementele sănătoase și istorice ale trecutului sub acest jug caudin<sup>1151</sup>. Odată egalitarismul cosmopolit introdus în legile politice ale țării, orice patriot improvizat și de proveniență îndoiioasă a voit (și a putut n.n.) să stea alături (să aibă aceleași drepturi n.n.) cu aceia pe care trecutul lor îi lega, cu sute de rădăcini, de țară și popor. Dar acești oameni noi, acești <<patrioți>>, căutau numai foloasele influenței politice, nu datoriiile. Din cauza acestor elemente, care formează plebea de sus, elementele autohtone ale țării dau repede îndărat în privire morală și în privire materială<sup>1152</sup>...”Străini superpuși fără *nici un cuvânt* (*ilegitim* n.n.) nației românești, o exploatează cu neomenie, ca orice străin fără pas de țară și popor<sup>1153</sup>, de-”am ajuns, într-adevăr, în această Americă dunăreană, ca tocmai românii să fie tratați ca străini, să se simtă străini în țara lor proprie<sup>1154</sup>... ”Acest spectacol al exclusivei (al integralei n.n.) stăpâniri a unei rase și decăzute și abia imigrate asupra unui popor istoric și autohton e o adevărată anomalie, căreia poporul istoric ar trebui să-i puie capăt, dacă ține la demnitatea și la onoarea lui<sup>1155</sup>...”Nu e indiferent ce elemente determină soarta unui popor. Predispoziții și aptitudini moștenite, virtuți și slăbiciuni moștenite, calități sau defecte intelectuale și morale, dau domniei unui element etnic alt caracter decât domniei altui element. Demagogia la noi însemnează ura înrădăcinată a

---

<sup>1150</sup> Spre pildă prin manipularea abilă a simțământului de fraternitate: ”Toate capetele unor rase degenerare care s-au îngrămădit în orașele României, toți microcefalii și toate stârpiturile, apar sub formă de reputații uzurpate; toată această plebe s-a constituit în stăpâna pământului românesc. Libertate, Egalitate, Fraternitate! Ce e mai frumos (profitabil pentru ea n.n.) în lume decât ca tot ce se scurge în România ca într-o mlaștină să fie liber ca noi, egal cu noi, frate cu noi (adică să beneficieze de vigilența complet adormită, precum și de toleranța maximă a celor pe care îi spoliază n.n.)?”, idem, *Adevărul doare...*, în Opere, vol. XI, pag. 404, 405

<sup>1151</sup> ”Cine va face lista funcționarilor, mai cu seamă înalți, a pensionarilor, a deputaților, a arendașilor bunurilor publice și private, c-un cuvânt a tot ce reprezintă circulațiunea și reglementarea vieții generale a țării, va observa, cu înlesnire, că frânele stăpânirii reale au scăpat din mâna elementului autohton și istoric, și-au încăput pe mâini străine”, idem, <<*Românul*>> a contractat năravul..., 29 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 267

<sup>1152</sup> idem, *Ziarele franceze...*, 22 martie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 109

<sup>1153</sup> idem, *Adevărul că în decursul...*, 9 august 1881, în Opere, vol. XII, pag. 284

<sup>1154</sup> idem, *Adevărul doare...*, 4 noiembrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 404

<sup>1155</sup> idem, *Adevărul că în decursul...*, 9 august 1881, în Opere, vol. XII, pag. 284

veneticului fără tradiții, fără patrie, fără trecut, în contra celor ce au o tradiție hotărâtă, un trecut hotărât”<sup>1156</sup>.

“A fi bun român nu e un merit, nu e o calitate ori un monopol special, ci o datorie pentru orice cetățean al acestui stat, ba chiar pentru orice locuitor al acestui pământ, care (pământ n.n.) este moștenirea, în exclusivitate și istorică, a neamului românesc. Acesta este un lucru care se înțelege de la sine”<sup>1157</sup>.

“Ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiinței lor în deplinul înțeles al cuvântului. Și fiindcă spirit și limbă sunt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar o vrea pe deplin”<sup>1158</sup>.

“Nu voim să trăim într-un stat poliglot, unde așa-numita patrie e deasupra naționalității. Amundouă nu sunt decât două cuvinte pentru aceeași noțiune, și iubirea de patrie e una cu iubirea naționalității. Singura rațiune de a fi a acestui stat, pentru noi, este naționalitatea lui românească. Dacă e vorba ca acest stat să înceteze de-a fi românesc, atunci o spunem drept că ne e cumplit de indiferentă soarta pământului lui”<sup>1159</sup>.

“Nu oprim pe nimenea nici de a fi, nici de a se simți român”<sup>1160</sup>. Ceea ce contestăm, însă, e posibilitatea multora dintre aceștia de a deveni români, deocamdată. Aceasta e opera secolelor. Până ce însă vor fi cum sunt: până ce vor avea instincte de pungășie și cocoterie nu merită a determina viața publică a unui popor istoric. Să se moralizeze mai întâi, să-nvețe carte, să-nvețe a iubi adevărul pentru el însuși și munca pentru ea însăși, să devie sinceri, onești, cum e neamul românesc, să piarză tertipurile, viclenia și istericalele fanariote, și-atunci vor putea fi români adevărați. Pân-atunci ne e scârbă de ei, ne e rușine c-au uzurpat numele etnic al rasei noastre, a unei rase oneste și iubitoare de

---

<sup>1156</sup> idem, *Urmând discuțiunea...*, 30 iulie 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 269

<sup>1157</sup> idem, *Adevărul doare. Pe la 3 martie...*, 1 aprilie 1881, în *Opere*, vol. XII, pag.

121

<sup>1158</sup> idem, *Se vorbește că în consiliul...*, 17, 19, 21, 26, 28 noiembrie 1876, în *Opere*, vol. IX, pag. 252

<sup>1159</sup> idem, *Dacă în timpul guvernului conservatorilor...*, 31 iulie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 275

<sup>1160</sup> De altfel, “nu toți cei care au trecut la noi sub numele de fanarioți sunt într-adevăr fanarioți. Din contra, foarte numeroase elemente s-au asimilat cu totul, și doar imigrațiunea cea mai proaspătă, de pe la 1820-1830 încoace, prezintă inconvenientele neasimilării ori a neputinței de a se asimila”. idem, *Nu ne îndoim că distingerea...*, 1 august 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 273



adevăr, care-a putut fi amăgită, un moment, de asemenea panglicari, căci și omul cel mai cuminte poate fi amăgit o dată”<sup>1161</sup>.

“Voim și sperăm o reacție socială și economică determinată de rămășițele puterilor vii ale poporului, care, dacă nu e preursit să piară, trebuie să-și vină în fire și să vadă unde l-a dus direcția liberală. Prin *reacție* nu înțelegem o întoarcere la un sistem feudal, ce nici n-a existat cândva în țara noastră, ci o mișcare de îndreptare a vieții noastre publice, o mișcare al cărei punct de vedere să fie ideea de stat și de naționalitate, sacrificate până astăzi, sistematic, principiilor abstracte de liberalism american și de umanitarism cosmopolit. O asemenea mișcare ar pune stavile speculei de principii liberale și umanitare, ar descărca bugetul statului de cifrele enorme ale sinecurilor <<patriotice>> și ar condamna, astfel, pe mulți <<patrioți>> subliniați (marcanți n.n.) la o muncă onestă dar grea; ar apăra treptele înalte ale vieții publice de năvala nulităților netrebnice și triviale, garantând meritului adevărat vaza ce i se cuvine; ar tinde la restabilirea respectului și autorității și ar da, astfel, guvernului mijloacele, și morale și economice, pentru a cârmui bine dezvoltarea normală a puterilor acestui popor. Nu e dar vorba de reacțiune prin răsturnare”<sup>1162</sup>, ci prin înlăturarea elementelor bolnave și străine din viața noastră publică de către elementele sănătoase coalizate”<sup>1163</sup>.

“Mizeria materială și morală a populației, destrăbălarea administrației, risipa banului public, cumulul, corupția electorală, toate acestea n-au a face, la drept vorbind, cu cutări sau cutări principii de guvernământ. Oricare ar fi guvernul și oricare vederile sale supreme, corupția și malonestitatea trebuie să lipsească din viața publică; oricare ar fi, pe de altă parte, religia politică a unui guvern, ea nu-i dă drept de-a se servi de nulități venale, de oameni de nimic, pentru a governa”<sup>1164</sup>.

“Administrațiunea unei țări formează un tot nedivizibil; diferitele ei ramure fac parte din aceeași sistemă și sunt neapărate una alteia, tocmai după cum o bucată a unei mașine este neapărată fiecăreia dintre celelate și mecanismului întreg. Când o

---

<sup>1161</sup> idem, *Teoria noastră...*, Timpul, 17, 18 august 1881, în Opere, vol. XII, pag. 296

<sup>1162</sup> deși, “totul - mixul pârghior de spoliere n.n. - trebuie smuls din mâna acelor oameni care au o înăscută incapacitate de-a pricepe adevărul și sunt lipsiți de patriotism, trebuie *dacizat*, nația românească n-are de gând să instituie, pentru reglarea acestui soi de stăpânitori, Ordinul Sfintei Cânepe”, idem, <<*Românul*>> a *contractat năravul...*, 29 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 267

<sup>1163</sup> idem, *De când cu începerea...*, 19 septembrie 1879, în Opere, vol. X, pag. 319

<sup>1164</sup> idem, *Observăm că unirea...*, 9 decembrie 1882, în Opere, vol. XIII, pag. 238

bucată a mecanismului merge rău, toată sistema din care face parte suferă”<sup>1165</sup>...“A administra înseamnă a privi bunăstarea populațiunii ca pe un lucru încredințat înțelepciunii și vegherii tale. Să gândești pentru cel ce nu gândește, să pui în cumpănă dările, să le deschizi oamenilor ochii”<sup>1166</sup>.

“Sperăm că Providența ne va scuti de-a revedea, în viitoarele Adunări, o seamă măcar din acele fizionomii a căror pecete e o neștearsă, înrădăcinată banalitate; sperăm că alegătorii își vor fi deschis ochii și nu vor mai trimite în Adunări naturi despre care nimeni în lume nu poate ști cu ce trăiesc de pe o zi pe alta, nici palavragii care pierd vremea Adunărilor cu discursuri nesărate, dezgustătoare prin lipsa lor de cel mai comun bun simț”<sup>1167</sup>...“Trebuie odată ca poporul românesc să-nțealegă cum că, totdeauna, omul ce are ceva, omul care are ce pierde, fie nume istoric, fie avere (muncită, în mod cinstit, de către el însuși n.n.), fie razimul moral al unei mari inteligențe sau a unei mari culturi, numai acela cumpănește (drept n.n.) când face legi, judecă cu precauțiune (nepărtinire n.n.) și nu are interes de a sta neapărat la putere, numai și numai pentru a se hrăni din buget”<sup>1168</sup>.

“Natura poporului, instinctele și înclinările lui moștenite, geniul lui, care, adesea, neconștiut, urmărește o idee pe când țese la războiul vremii, aceste să fie determinante în viața unui stat, nu maimuțarea legilor și obiceielor străine”<sup>1169</sup>... “Legile ar trebui să fie, dacă nu codificarea datinei juridice, cel puțin dictate și născute din necesități reale, imperios cerute de spiritul de echitate al poporului; nu reforme introduse în mod clandestin, necerute de nimenea sau vulgarizate ca o marfă nouă sau ca un nou spectacol”<sup>1170</sup>.

“Toate dispozițiile câte ating viața juridică și economică a nației trebuie să rezulte, înainte de toate, din suprema lege a conservării naționalității, cu orice mijloc și pe orice cale, chiar dacă mijlocul și calea n-ar fi conforme cu civilizația și umanitarismul care azi formează masca și pretextul cu care Apusul se luptă cu toate civilizațiile rămase îndărăt sau eterogene”<sup>1171</sup>.

---

<sup>1165</sup> idem, *La noi ca la nimenea...*, 12 decembrie 1878, în *Opere*, vol. X, pag. 111

<sup>1166</sup> idem, *Ilustrații administrative*, 18 decembrie 1877, în *Opere*, vol. X, pag. 26

<sup>1167</sup> idem, *Ieri s-a citit...*, 24 martie 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 211

<sup>1168</sup> idem, *Nu suntem dispuși a reveni...*, în *Opere*, vol. X, pag. 129

<sup>1169</sup> idem, *Ceea ce dă guvernului...*, 1 aprilie 1882, în *Opere*, vol. XIII, pag. 87

<sup>1170</sup> ibidem

<sup>1171</sup> idem, *De ceea ce ne temem...*, 27 mai 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 259

“Înmulțirea claselor consumatoare și scăderea claselor productive, iată răul organic, în contra căruia o organizare bună trebuie să găsească remedii”<sup>1172</sup>...”Prin legi practice trebuie să (li n.n.) se creeze oamenilor condițiile unei munci cu spor și putere de înflorire”<sup>1173</sup>.

“Avem nevoie, mai întâi de toate, de-a urâ (combate n.n.) neadevărul, ignoranța lustruită, cupiditatea demagogilor, suficiența nulităților”<sup>1174</sup>, căci “e clar că un stat care cheltuiește pentru preținse necesități politice mai mult decât poate suporta producția poporului va ajunge, pas cu pas, la sărăcie, prospăită cu vorbe, dar din ce în ce mai simțitoare prin trebuințele miilor de indivizi pe care un sistem fals i-a ridicat, prefăcându-i în exploatare ai averii publice”<sup>1175</sup>; precum și că “sărăcia e un izvor de rele fizice și morale, care, la rândul lor, sunt cauze ale decadenței economice”<sup>1176</sup>.

Iar întrucât, “nicicând, un sistem de guvernământ demagogic, bazat pe instinctele rele ale unei plebe de parveniți, de dorința lor de câștig, de alergarea lor după funcții și onoruri, pe excluderea meritului, nu se va putea împăca cu sistemul contrariu, al unei organizări bazate pe armonia intereselor claselor pozitive ale societății, pe înaintarea lină, dar sigură, a meritului, pe dezvoltarea normală și gradată”<sup>1177</sup>: “dorim să avem un guvern serios și o Cameră serioasă, oricare ar fi elementele din care ar fi compuse”<sup>1178</sup>...”Pentru înaintarea în viața politică să se ceară sau o mare inteligență sau un mare caracter”<sup>1179</sup>, “căci putrejunea moravurilor private, produsă prin declasarea generală, își are reversul în putrejunea și libertinajul moravurilor publice; și într-o țară de oameni declasați, moralicește căzuți, statul nu poate fi decât icoana lor: el nu va fi un sanctuar, ci un lenociniu”<sup>1180</sup>.

---

<sup>1172</sup> idem, *După cum se poate prevedea...*, 2 octombrie 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 323

<sup>1173</sup> ibidem

<sup>1174</sup> idem, <<Românul>> *după ce parafrazează...*, 27 septembrie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 256

<sup>1175</sup> idem, *E clar că un stat...*, 12 noiembrie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 400

<sup>1176</sup> idem, *Două monografii...*, 5 septembrie 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 325

<sup>1177</sup> idem, *Ar fi bine dacă în polemică...*, 16 septembrie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 333

<sup>1178</sup> idem, *În zadar ar încerca cineva...*, 30 ianuarie 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 183

<sup>1179</sup> idem, *Și iarăși bat la poartă...*, 12 aprilie 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 135

<sup>1180</sup> idem, <<Românul>> *în numărul său...*, 21 septembrie 1882, în *Opere*, vol. XIII, pag. 193;

“Ceea ce se pretinde, de la o profesie de credințe politice (cei care fac politică militantă n.n.) este, desigur, cu precădere, ca ea să corespundă cu simțămintele și aspirațiile politice ale țării și să fie adaptată instituțiilor ei. Căci, un principiu absolut, netăgăduit de nici un om cu bun simț, este că o stare de lucruri rezultă în mod strict cauzal dintr-o altă stare de lucruri premergătoare și, fiindcă atât în lumea fizică, cât și în cea morală, *întâmplarea* nu este nimic altceva decât o legătură cauzală nedescoperită încă, tot astfel, aspirațiunile și sentimentele sunt rezultatul neînălăturat al unei dezvoltări anterioare a spiritului public, dezvoltare ce nu se poate nici tăgădui, nici înlătura”<sup>1181</sup> ... “Pentru a conduce un popor și economia lui, trebuie o judecată sănătoasă, cunoașterea dreptei proporții între mijloacele întrebuițate și scopul dorit; și, oricare ar fi scopurile urmărite de *clasa cultă* (conducătoare în stat n.n.) a unui (oricărui n.n.) popor, ele sunt rele și de nimic dacă nu echivalează (dacă nu sunt cel puțin echivalente n.n.) cu sacrificiile aduse pentru realizarea lor”<sup>1182</sup>.

“Nici s-a născut omul acela, nici se va naște vreodată, care să afle un sistem de guvernământ absolut (completamente n.n.) bun, în stare să mulțumească pe toată lumea. Precum fiecare om are umbra sa și defectele inerente calităților sale, tot astfel, fiecare sistem politic are defectele acelea care sunt în mod fatal legate de calitățile sale. Arta omului de stat constă în aptitudinea de-a alege, într-o stare de lucruri dată, sistemul cel mai suportabil din toate, care să asigure un progres de-o jumătate de secol, sau de un secol (să-și cristalizeze programe de guvernare realiste și, totodată, pe termen lung n.n.)”<sup>1183</sup>. Pentru a i se facilita îndeplinirea acestei misiuni, “ideal ar fi ca guvernul din țară să se urce și (dacă își îndeplinește insuficient de riguros datoria n.n.) să cază prin opinia publică din țară, fără amestecul elementului de fermentație străin”<sup>1184</sup>.

Deși bugetul trebuie degrevat, cât mai mult, de povara susținerii aparatului funcționăresc hipertrofiat, “avem opinia că, la prima vedere și pe dibuite e greu, de nu chiar imposibil, a deosebi sinecurile de posturile care îndeplinesc un serviciu real. Iluzia că cutări posturi ar fi de prisos se naște din împrejurarea că oamenii însărcinați cu ele nu pricep nimic din ceea ce au să facă... Oare

---

<sup>1181</sup> idem, *Studii asupra situației...* 17 februarie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 17

<sup>1182</sup> idem, *Bătrânii noștri erau practici...*, 4 iulie 1876, în Opere, vol. IX, pag. 146

<sup>1183</sup> idem, *Cum cad ministeriile...*, 22 octombrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 377

<sup>1184</sup> idem, *Nu încurajăm fanteziile politice...*, 26 octombrie 1880, în Opere, vol. XI, pag. 382

dacă subprefecții ar ști a administra, ar fi ei de prisos? Căci administrația cere cunoștințe speciale de economie națională, finanțe și statistică, pe lângă cunoștința legilor țării. Dar un subprefect care nu știe importanța unei date statistice: nu știe să distingă o dare comunală ruinătoare de una productivă, nici o șosea de utilitate secundară de una de absolută trebuință – un subprefect care irosește în lucruri de prisos puterile vii ale poporului e de-a dreptul stricăcios”<sup>1185</sup>.

“La comună și la județ n-ar trebui să fie vorba de alegeri cu caracter politic. Din amestecul spiritului politic în aceste alegeri”<sup>1186</sup>, unde cestiunea nu-i decât de o bună administrație și gospodărire, rezultă că atâtea conștiințe problematice, atâtea persoane ușurele și incapabile sunt chemate a administra interese de milioane, a face și a întrebuița împrumuturi pe socoteala contribuabililor, sporindu-le necontenit sarcinile deja destul de grele, și a nu da acestor contribuabili, în schimbul sarcinilor, decât neglijență, insalubritate publică, lucrări de cârpeală sporadică în stradele din centru și, din când în când, și oarecari vexațiuni. Este oare vorba când se fac alegeri comunale să se afirme principii politice, mai ales la noi în țară, unde avem atâtea lipsă de simț pozitiv, de însușiri utile, de inteligență și onestitate administrativă? Între un primar inteligent, harnic și onest și un găgăuță ori un *claqueur* politic cuvintele de coterie trebuie să determine preferința alegătorilor contribuabili? Noi știm că școala ai cărei adepți sunt astăzi la putere răspunde afirmativ la aceste întrebări. Pentru acești onorabili nu este nimic mai important decât căpătuirea înregimentațiilor partidului. La județ și la comună sunt bani, gheșefturi și putere; unde sunt toate acestea trebuie să fie date pe mâna <<patrioților>>, cu al căror concurs se votează bugetele generale ale statului și două-trei proiecte de legi organice într-o singură noapte sau un mare gheșeft, ca răscumpărarea Cernavodă-Chiustenge, într-un ceas. Interesele comunei însă, bine înțelese, trebui să importe (intereseze n.n.) pe aceia care, nu din prisosul, ci din strictul lor necesar, contribuie la casa comunală (bugetul local n.n.). Recomandăm prin urmare, cu tot din-adinsul,

---

<sup>1185</sup> idem, *Bugetul pe anul curent...*, 5 ianuarie 1877, în *Opere*, vol. IX, pag. 297

<sup>1186</sup> “Statul e atât de omnipotent în România, încât totul atârnă de centru, până și numirea unui primar de comună rurală. Spună-ni-se dacă în timpul vechi se mai întâmpla ca un consiliu comunal să fie în bătaia decretelor ministeriale de dizolvare și de numire?”, idem, *În numărul de ieri am arătat...*, 26 iulie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 268

tuturor alegătorilor să meargă la alegerile comunale și, cumpănindu-și bine votul, să aleagă dintre candidați nu pe aceia ce nu li se prezintă cu alte titluri decât că stau la umbra bairacului liberal-național, ci pe aceia care le prezintă garanții de capacitate și onestitate administrativă”<sup>1187</sup>.

“Dacă alegătorii nu se vor lăsa înecați de fraze patriotico-reversibile (simulat patriotice n.n.) și nu vor avea în vedere abstracțiuni gazetărești, atunci țara va merge bine”<sup>1188</sup>. Și, întrucât, “*demosul* este, adeseori, un suveran nestatornic, inesperient, lesne crezător; preocupățiunile zilnice și absorbirea vieții lui într-un veșnic prezent, negândirea lui nici la trecut, nici la viitor, lesniciunea de a-i distrage atenția prin serbări publice, prin întreprinderi hazardate, prin expediente factive, îl fac, adesea, impropriu de a gândi mai adânc asupra unei chestiuni de interes public, îl fac accesibil pentru fraza mare și surd pentru adevăr; e bine ca ochi sobri, care disting măreția înscenării de însuși fondul piesei ce se joacă, să îi atragă atenția asupra acestuia din urmă, pe când simțurile lui sunt uimite de partea decorativă a vieții publice”<sup>1189</sup>: iată rolul unei clase de mijloc culte, prospere și naționale, care l-ar face să înțeleagă că “fără muncă și fără capitalizarea ei, adică fără economie, nu există libertate. Celui care n-are nimic și nu știe să se apuce de nici un meșteșug (de nici o activitate n.n.) dă-i toate libertățile posibile, tot rob e, robul nevoilor lui, robul celui dintâi care ține o bucată de pâine în mână, căci e cu totul indiferent dacă închizi o pasăre în colivie sau dacă ai strâns, de pretutindeni, grăunțele din care ea se hrănește”<sup>1190</sup>.

Iar politicienii, la rândul lor, să “capete convingerea că statul român, moștenit de la zeci de generații care au luptat și suferit pentru existența lui (pentru ca el să poată exista n.n.), formează moștenirea altor zeci de generații viitoare și nu e jucăria și proprietatea, în exclusivitate, a generației actuale”<sup>1191</sup>. Această conștientizare este imperios necesară, întrucât, “prin izolarea noastră între elemente radical străine, suntem poate singurul popor condamnat a nu face politică momentană, ci pe secole înainte”<sup>1192</sup>,

---

<sup>1187</sup> idem, *În prima săptămână...*, 21 iunie 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 215

<sup>1188</sup> idem, *Alegerile consiliilor județene*, 7 mai 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 163

<sup>1189</sup> idem, *Era un obicei înainte...*, 10 mai 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 169

<sup>1190</sup> idem, *Credem că destul am vorbit...*, 9 ianuarie 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 168

<sup>1191</sup> idem, *La propunerea noastră...*, 31 august 1878, în *Opere*, vol. X, pag. 104

<sup>1192</sup> idem, *Voim să ne spunem părerea...*, 16 decembrie 1879, în *Opere*, vol. X, pag.

mai ales în condițiile în care, “toate puterile apusene știu că posedăm înlăuntrul nostru (în interiorul societății noastre n.n.) veninul descompunerii sociale, demagogia”<sup>1193</sup>, iar “politica străină, împreună cu străinii care ne guvernează, tind la substituirea elementului român prin scursuri din toate unghiurile lumii”<sup>1194</sup> ...”Sărăcia pentru mase e cu mult mai deschisă corupției decât averea”<sup>1195</sup>. “O serioasă turburare socialistă amenință Europa. Cetățenii <<liberi, independenți și înfrățiți>> ai republicei universale, care sunt reprezentați (inclusiv prin n.n.) prin liberalism, încearcă a răsturna toate formațiunile pozitive de stat. Atentate, scene de uliță, turburări, încep a-și arunca umbrele de pe acum. Cercul de oameni într-adevăr culți e foarte mic. Împrejurul acestui cerc e unul mai mare, al publicului cult, care poate să priceapă și să aprecieze cultura învățaților, fără însă de-a produce ceva pe acest teren. Masa e sau incultă sau pe jumătate cultă, lesne crezătoare, vanitoasă și lesne de amăgit. Oamenii cu cunoștințe jumătățite, semidocti sau inculți cu totul, caută a o asmuți asupra claselor superioare, a căror superioritate constă în naștere, avere sau știință. Cultura omenirii, adică grămădirea unui capital intelectual și moral, nu seamănă cu grămădirea capitalurilor în bani. Victoria principiilor liberale-socialiste<sup>1196</sup> însemnează moartea oricărei culturi și recăderea în vechea barbarie. Cultura oricărei nații e-mpresurată de-o mulțime oarbă, gata de-a recădea, în orice moment în barbarie”<sup>1197</sup>. “În cursul întregii istorii a românilor putem vedea, la ivirea unor pericole mari, înveninându-se, și mai mult, urile de partid, netoleranța politică”<sup>1198</sup>. “Sentimentul istoric al naturii intrinseci a statului sau o mână de fier, din nefericire, lipsesc; așa încât, departe de-a vedea existența statului asigurată prin cârma puternică și prevăzătoare a tot ce poate produce nația mai viguros, mai onest și mai inteligent, suntem, din contră, avizați

---

<sup>1193</sup> idem, *Puține zile încă...*, 4 mai 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 230

<sup>1194</sup> idem, *S-o lovi...*, 5 decembrie 1882, în *Opere*, vol. XIII, pag. 236

<sup>1195</sup> idem, *În discutarea proiectului de maiorat...*, 20 decembrie 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 375

<sup>1196</sup> cu excepția celui care afirmă imperativ necesitatea înlăturării depline, de pretutindeni și pentru totdeauna, a oricărui fel de exploatare interumană – și, nota bene, excepția este întemeiată a fi operată numai în ipoteza în care exponenții principiilor în discuție ar consimți ca, la nivel acțional, pentru transpunerea în practică a respectivei afirmații, să promoveze egalitatea, înțelesă numai sub unghiul de vedere al oportunităților bazate pe merit real, pe muncă onestă

<sup>1197</sup> Mihai Eminescu, *Din Petersburg ne sosește știrea...*, 6 august 1878, în *Opere*, vol. X, pag. 91

<sup>1198</sup> idem, *Ambasadele turcești...*, 1 mai 1877, în *Opere*, vol. IX, pag. 372

de-a aștepta siguranța acestei existențe de la mila sorții, de la pomana împrejurărilor externe, care să postuleze ființa statului român ca pe un fel de necesitate internațională. Cumcă acea necesitate internațională n-are nevoie de-a ține seama de sentimentele noastre intime, de existența rasei latine, ci numai de existența unui petec de pământ cvasineutru lângă Dunăre, ne-a dovedit-o cu prisos Congresul (de la Berlin n.n.). Ce-i pasă Congresului că se răpește o parte din patria străveche a neamului românesc ca atare? Ce li-i lor de Hecuba? Ce-i pasă cine va locui pe pământul românesc? Materialul de oameni îi e indiferent, cestiunea europeană e ca să existe o fâșie de pământ între Rusia, Austria și noile formațiuni ale fostei Turcii, încolo lucrul le e totuna<sup>1199</sup>. “Istoria își are logica ei proprie: nici un neam nu e condamnat de a suporta, în veci, un regim vitreg, corupt și mincinos. Ne temem că aproape e ziua în care simțul conservării fizice, revoltat de maltrătarile administrative și fiscale și de exploatarea excesivă din partea străinilor, va preface poporul nostru într-o unealtă lesne de mănuit în contra chiar a existenței statului”<sup>1200</sup> ...

Prin urmare: atenție! “Greșalele în politică sunt crime; căci în urma lor suferă milioane de oameni nevinovați, se-mpiedică dezvoltarea unei țări întregi și se-mpiedică, pentru zeci de ani înainte, viitorul ei”<sup>1201</sup>.

#### XIV. Bătălia Dunării

**Accesul nostru la Dunăre condiționează propășirea noastră economică.**

Prin această sintagmă se înțelege interesul economic strategic al României ca încercările Austro-Ungariei de a monopoliza navigația pe Dunăre să fie zădărnicate:

„Dacă după Congresul de la Berlin, Austro-Ungaria fusese preocupată de-a întări autoritatea Comisiei Europene în opoziție cu interesele Petersburgului și amânase crearea Comisiei riveranilor, începând din 1880 ea va acționa în vederea obținerii controlului între Porțile de Fier și Galați prin intermediul preconizatei comisii.

---

<sup>1199</sup> idem, *La propunerea noastră...*, 31 august 1878, în *Opere*, vol. X, pag. 104, 105

<sup>1200</sup> idem, *S-o lovi*, 5 decembrie 1882, în *Opere*, vol. XIII, pag. 236, 237

<sup>1201</sup> idem, *Parturiunt montes...*, 13 februarie 1882, în *Opere*, vol. XIII, pag. 54



Conflictul româno - austro-ungar va domina, timp de trei ani, toate dezbaterile Comisiei Europene a Dunării legate de reglementarea navigației în aval de Porțile de Fier. În sesiunea mai-iunie 1880 a Comisiei, un comitet alcătuit din delegații Austro-Ungariei, Germaniei și Italiei prezintă un anteproiect de statuare a regimului de navigație între Porțile de Fier și Galați prevăzând crearea unei comisii mixte, însărcinată cu executarea și supravegherea aplicării regulamentului de navigație și poliție fluvială pe Dunărea de Jos, compusă din câte un delegat al fiecărui stat riveran și unul al Austro-Ungariei, cu funcția de președinte permanent și dispunând de vot preponderent. Comisiei mixte urmau să-i fie subordonați nu numai inspectorii și subinspectorii însărcinați cu controlul navigației, ci și căpitanii tuturor porturilor, prin scoaterea lor de sub autoritatea teritorială. Tot în competența ei urma să între și aprobarea construirii oricărui stabiliment pe malurile fluviului, precum și judecarea, în ultimă instanță, a diferitelor contestații și litigii legate de navigația fluvială. Anteproiectul o dată aplicat ar fi afectat grav suveranitatea statelor riverane. Neobținând adeziunea unanimă în Comisia Europeană a Dunării prin opoziția României, demersul Austro-Ungariei va rămâne fără rezultat. România susținea teza că supravegherea aplicării regulamentului de navigație fluvială să între în competența Comisiei Europene, iar executarea acestuia să rămână un atribut al fiecărui stat riveran în parte.

În anul 1881, în contextul apropierei între Imperiul Austro-Ungar și cel Țarist, finalizată prin alianța celor trei împărați, guvernul român va căuta să prevină o înțelegere pe seama României, acceptând crearea Comisiei Mixte sub rezerva subordonării acesteia Comisiei Europene. Dar, dacă actul adițional referitor la regimul Dunării maritime întrunește unanimă adeziune, problema Comisiei Mixte rămâne în suspensie din cauza opoziției Marii Britanii, care condiționa acceptarea creării Comisiei riveranilor în formula austro-ungară de posibilitatea Comisiei Europene de-a cenzura orice decizie a preconizatalui organism. În acest context, delegatul Franței în Comisia Europeană, Camille Barrere, propune o soluție de compromis între proiectul austro-ungar și cel englez. În Comisia Mixtă, care urma să rămână sub președinția reprezentantului dublei monarhii, urma să mai figureze încă un membru al Comisiei Europene ca delegat al acesteia. În ordinea alfabetică a nomenclaturii franceze a statelor, fiecare reprezentant în Comisia Europeană ar fi făcut parte, timp de șase

luni, și din Comisia statelor riverane. Oricum, regulamentul pentru sectorul Porțile de Fier-Galați urma a fi aprobat de Comisia Europeană. Proiectul favoriza tot Austro-Ungaria deoarece, în cursul primului an de funcționare a Comisiei Mixte, când s-ar fi luat cele mai importante decizii, Germania și Austro-Ungaria ar fi fost delegatele Comisiei Europene în Comisia Mixtă.

În sesiunea Comisiei Europene a Dunării din primăvara anului 1882, reprezentantul României este singurul care se mai opune proiectului Barrere. El va prezenta un contraproiect care avea la bază dreptul statelor riverane de-a executa regulamentul de navigație și poliție fluvială combinat cu cel de larg control și supraveghere al Europei și care ferea țările țârmurene de orice amestec în afacerile lor interne. Prin poziția României, Comisia Mixtă nu va întruni, nici de astă dată, unanimitatea voturilor.

În anul 1883 are loc Conferința de la Londra la care participă numai marile puteri, reprezentanții statelor riverane - România, Serbia, Bulgaria - nefiind acceptați decât cu vot consultativ. Guvernul român protestează, declarând că nu se simte obligat să se supună hotărârilor Conferinței. Prin Tratatul încheiat la 10 martie se hotărăște prelungirea mandatului Comisiei Europene, cu încă 21 de ani, și extinderea competenței acesteia până la Brăila. Se adoptă, pentru porțiunea Porțile de Fier-Brăila, regulamentul de navigație și poliție fluvială elaborat în 1882 de Comisia Europeană. Guvernele de la București și Sofia refuzând să ia în considerare prevederile Tratatului, acestea nu au putut fi puse în practică. Tot în cursul anului 1883, o dată începute negocierile între București, Berlin și Viena referitoare la aderarea României la Tripla Alianță, Austro-Ungaria va înceta să mai insiste asupra creării Comisiei Mixte<sup>1202</sup>.

## **XV. Capcana îndatorării externe**

**O țară subjucată economic, cesionată întreprinderilor străine, debitoare altor țări, nu mai este pe deplin stăpână pe soarta ei, chiar dacă politicește se bucură de o constituție și de o organizare politică în aparență neatârnată.**

---

<sup>1202</sup> Oxana Busuioceanu, stud.cit., în Opere, vol. XIII, pag. 618, 619, 622, 624

„Cu ce sunt asigurate toate împrumuturile noastre, atât publice cât și private de la străini? Cu pământul nostru. Statul ipotechează domeniile sale și privații moșiile. Chiar creditul funciar, care a mai scăpat pe proprietari din ghearele cametei, ce este altceva decât un mare împrumut contractat la străini pentru a scăpa de lepra împrumuturilor mici? Ce este însă o ipotecă? Este un drept *eventual* de proprietate. Deci, proprietatea cea mare a pământului nostru este *eventual* în mâinile străinilor. Eventual se poate schimba în definitiv, și nu este niciodată înțelept a da proprietatea de pământ în mâinile străinilor, căci drepturile politice nu sunt, la urma urmelor, decât consecința proprietății pământului și pierderea proprietății este identică cu aceea a existenței naționale”<sup>1203</sup>.

Importanța vitală pentru orice stat de a-și păstra, în permanență, proprietatea deplină asupra teritoriului său, a constituit, prin vreme, subiect de reflecție pentru numeroși gânditori de prestigiu incontestabil. Spre exemplu, Dimitrie Gusti opinează:

“O țară subjugată economic, cesionată întreprinderilor străine, debitoare altor țări, nu mai este pe deplin stăpână pe soarta ei, chiar dacă politicește se bucură de o constituție și o organizare politică *în aparență* neatârnată.

Apoi, activitatea economică este cea care leagă cel mai mult o națiune de pământul ei. Toate resursele de trai pe care mediul geografic le asigură, de la pășunile potrivite pentru păstorit, sau câmpurile de cultură, până la cele mai ascunse zăcăminte minerale, sunt ale națiunii și urmează să fie folosite treptat, după (în concordanță cu n.n.) dezvoltarea firească a națiunii (chiar n.n.) și în măsura în care (chiar dacă n.n.) apar, pentru urmași, alte mijloace de trai.

O viață economică cedată străinilor duce la o exploatare nemiloasă a bogățiilor pe care le are țara, la secătuirea posibilităților de trai pentru generațiile viitoare sau, cel puțin, la apariția unor activități străine de firea și stadiul de dezvoltare organică a națiunii respective, ceea ce conduce la dezechilibru interior și la dezagregarea comunității naționale”<sup>1204</sup>.

---

<sup>1203</sup> Alexandru D. Xenopol, *Studii economice*, 1882, *Partida liberală și mișcarea economică*, în O.e.-X, pag. 193, 194

<sup>1204</sup> Dimitrie Gusti, *Cunoaștere și acțiune în serviciul Națiunii*, Fundația Culturală *Principele Carol*, București, 1939, vol. I, pag. 14, 15

## XVI. Cum plămădim coeziunea națională

O națiune dăinuie în măsura în care membrii săi formează o comuniune morală.

Reliefând importanța, permanentă și de prim ordin, pe care moralitatea și coeziunea, clădită pe temelia ei, a cetățenilor săi, o au pentru dănuirea oricărei țări, Traian Brăileanu, în plin tumult de veac XX, precizează: "O națiune este *națiune* numai fiind o comunitate *morală*. În virtutea solidarității morale toate puterile membrilor ei pot fi raționalizate și organizate, servind la întărirea națiunii"<sup>1205</sup>.

Aceasta înseamnă că, "o (fiecare n.n.) națiune trebuie să-și dezvolte și să-și organizeze toate puterile, dar, în primul rând puterea morală, din care derivă, și pe care se sprijină, toate celelalte. Legarea conștiințelor individuale în procesul prin care se stabilește ierarhia naturală, adică se selecționează elita morală care-și dobândește un prestigiu de necontestat în domeniul spiritual, așa cum părinții îi au în sfera biologică, este o condiție pentru dănuirea comunității"<sup>1206</sup>.

Altfel, "dacă se divizează în puteri organizate, iar fiecare putere pretinde întâietatea și, în anumite momente, și-o impune, distrugând celelalte puteri, comunitatea este expusă (riscurilor inerente ale n.n.) unor continue frământări interioare și poate, lesne, cădea pradă unui dușman mai bine organizat"<sup>1207</sup>.

Căci, continuă Ion Găvănescul, "orice suflet, de orice ființă viețuitoare, de la cea mai de jos până la om, și de la om ca individ, până la popor, se manifestă prin trei funcțiuni, ca forme și mijloace de adaptare la viață:

- a) inteligența, prin care constată existența realității obiective;
- b) sentimentul, prin care constată felul raportului, bun sau rău, al realității față de viață;
- c) voința, adică acțiunea și reacțiunea față de respectivul raport; voință care, ca sistem organizat de acțiuni și reacțiuni, se numeste caracter"<sup>1208</sup>.

---

<sup>1205</sup> Traian Brăileanu, *Teoria comunității omenești*, Editura Cugetarea Georgescu Delafras, București, 1941, pag. 427

<sup>1206</sup> ibidem, pag. 423

<sup>1207</sup> ibidem

<sup>1208</sup> Ion Găvănescul, op.cit., pag. 4

De aceea, subliniază același Ion Găvănescul, “vorbindu-se de sufletul unui popor trebui să se considere: felul puterii lui de înțelegere, felul puterii lui de simțire, felul puterii lui de voință sau de caracter”<sup>1209</sup>. Și, întrucât “nici la popoare, nici la oameni, aceste trei feluri de puteri sufletești nu sunt deopotrivă de însemnate pentru valoarea lor în lume; cu tot cultul ce se obișnuiește a se acorda inteligenței, și cu toată valoarea, incontestabil extraordinară, ce o au cuceririle ei, prin științe, în cunoașterea și stăpânirea naturii, nu ezităm a declara de *secundar* rolul inteligenței, față de acela al sentimentului și al voinței, de al caracterului”<sup>1210</sup>.

Mai mult, fiindcă “adevărurile primesc titlul lor de merit și gradul lor de noblețe de la idealurile pe care le servesc, iar noblețea idealurilor atârnă de înălțimea sentimentelor care le dau naștere”<sup>1211</sup>, și fiindcă vorbim și de cultură, spunem că nu inteligența și știința omului sau cea a popoarelor formează cultura în sine, ci idealul moral ce le stă la bază, precum și credința inspiratoare ce le înalță”<sup>1212</sup>.

Se adeverește, astfel, spusa lui Nicolae Iorga: “O civilizație nu se cântărește după întreținerea străzilor și numărul felinarelor, ci e un lucru de ordin moral”<sup>1213</sup>, de căpetenie fiind starea morală din care vine munca onestă și ordonată a unei societăți”<sup>1214</sup>. Ba chiar se poate susține, așa cum, bunăoară, o face Ion Manolescu, că: “În orice ramură de activitate socială, acolo unde se înmulțesc inteligențele în dauna caracterelor este un simptom de decadență”<sup>1215</sup>. Aceasta “începe ca orice epidemie, numai pe ici colea, apoi se generalizează”<sup>1216</sup>...”Inteligența poate duce la o hotărâre bună, iar voința la o executare bună. Dar și hotărârea și executarea pot fi păgubitoare altora și obștei, dacă sunt lipsite de caracter. Caracterul proporționalizează și armonizează hotărârea cu morala, executarea cu bunul simț, acțiunea sau reacțiunea cu temperamentul, invenția - conștient - cu tradiția - inconștient, care a fost odată (inițial - adică înainte de a intra în reflex n.n.) conștient -, așa fel

---

<sup>1209</sup> ibidem

<sup>1210</sup> ibidem

<sup>1211</sup> ibidem

<sup>1212</sup> ibidem

<sup>1213</sup> Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 52

<sup>1214</sup> ibidem, pag. 72

<sup>1215</sup> Ion Manolescu, *Omul de nădejde*, Ediția a doua, Editura *Intelect*, București, 1937, pag. 229

<sup>1216</sup> ibidem

încât el își creează, pe de o parte, soarta respectivă, în ritmul vieții; iar, pe de altă parte, contribuie la binele social, la mulțumirea și fericirea celor din jurul lui.

Omul de caracter este supus aceluiași ispite ca și omul slab, sau (ca și n.n.) omul rău. Deosebirea stă însă în aceea că omul de caracter înlătură ispitele, oricât de atrăgătoare și folositoare ar părea ele, dacă prin aceasta (dacă prin satisfacerea lor n.n.) s-ar abate de la morală, și dacă, mai ales, prin ele s-ar produce un rău sau o pagubă semenilor lui sau societății”<sup>1217</sup>.

## **XVII. Deturnarea sistemului de învățământ și arta fortificării psihice individuale**

Învățământul este menit să creeze personalități organice. Acestea sunt conștiente că viața este un sistem de interdependențe multiple și își pun, din proprie voință, viața în slujba unui principiu moral supraordonator. Ancorarea profundă în spiritualitatea și experiența neamului lor le ajută să reacționeze eficient în fața dificultăților, chiar și atunci când se ivesc pe neașteptate. Acum însă, școala creează tipul omului universal - de nicăieri și de peste tot, lipsit de viziunea globală asupra lumii și a existenței. Rupt de tradiție și de mediul în care a trăit, acest om este incapabil să facă față neprevăzutului. Orice bandă politică îl poate manipula, fără ca el să bage măcar de seamă. Îi stă în putere să se autoregreseze individual, utilizând pârghii precum: gândirea, cultura, munca, cinstea, economia, gimnastica, meditația, contemplația și rugăciunea.

O investigație, amănunțită, a procesului istoric ce a condus la deprecierea învățământului românesc este întreprinsă de Nicolae Iorga. Acesta comentează: “Idealul educației e să dezvolți ceea ce există ca înclinație în om și să *nu* încerci a-i da însușiri ce nu se găsesc, ca punct de plecare în însăși ființa lui”<sup>1218</sup>.

“Școala are datoria de-a ajuta societatea, de-a merge mână-n mână cu ea, și nu de a-i sta în cale. Fiecare școală trebuie să iasă din (să reflecte n.n.) nevoile societății, care trebuie cunoscute și înălțate, ca să ajungă la forma pe care s-o servească școala”<sup>1219</sup>.

“Evl mediu – bazat pe inițiativa individuală și pe cea colectivă – avea nevoie de (îngăduia pe n.n.) orice fel de oameni, care se uneau de la sine: nu-i trebuia un om tip. Omul era pregătit pentru o viață spontană.

---

<sup>1217</sup> ibidem, pag. 228, 229

<sup>1218</sup> Nicolae Iorga, *Ideii asupra problemelor actuale*, pag. 139

<sup>1219</sup> ibidem, pag. 208

În acel Ev Mediu, dacă erai creștin, Biserica te creștea ca pe fiul ei, acolo ți se dădea lecția de catehism; acolo învățați rugăciunile, învățați să citești, să scrii. Meșteșugar voiai să te faci, îl alegeai ca profesor pe meșterul cel mai bun. Apoi Universitatea: aceasta era un învățământ absolut liber. Profesorul trata orice chestiune voia, și așa cum voia el, iar studentul îl asculta numai dacă îl interesa (conținutul prelegerii n.n.)<sup>1220</sup>.

A venit, pe urmă, vremea stăpânirii monarhilor. Suveranul modern avea nevoie de buni supuși. Toate erau așa întocmite ca să pregătească pe bunul cetățean, omul cu credință față de suveran, bun ostaș și, mai ales, bun contribuabil. Dar învățământul acesta nu mergea până jos. Școala primară n-a existat până la revoluția franceză. Erau doar anume (câtiva n.n.) călugări care învățau pe aceia care doreau.

Revoluția franceză, ca și cea sovietică, avea nevoie de anumiți oameni; ei îi trebuia să creeze tipul revoluționarului. De aceea, a înlăturat toate formele mai vechi de învățământ, cu aceeași neîmpăcată ură căreia i-au căzut jertfă atâtea din așezămintele capabile încă de viață ale vechii Francii. Creatori fără rezerve, revoluționarii au înțeles să facă nou în toate, dând contemporanilor ceea ce le trebuia pentru a *nu* fi oameni de curte și de lume, ci cetățeni luptători. Se creează, astfel, școala publică, comună tuturor și gratuită.

Vine apoi Napoleon, care, voind să stăpânească lumea în toate, făcu din tot sistemul său politic o imensă mașină, admirabilă prin puterea și regularitatea ei aproape militară, care-i permiteau să fie pusă în mișcare de un singur om. Școala lui făcea un fel de automat în mâna puterii centrale, îmbina mecanic oameni croiți (educați n.n.) pe același tip, fără îngăduința varietăților individuale. Ea (instituția școlii n.n.) trebuia să fie un fel de fabrică de produs oameni, pe care statul poate să-i întrebuițeze pentru scopurile sale. Pentru a crea individul ascultător ca un soldat, Napoleon creă școala-cazarmă, cuprinsă într-o construcție de nemiloase linii drepte, care trebuia să primească, în toate treptele ei, un singur impuls, iar acesta să plece de la monarhul singur. Șeful enormei cazărmi școlare e rectorul de Academie, care dispune, în Universitate și în licee, de o întregă oaste disciplinată de profesori, inspectori etc.<sup>1221</sup>.

---

<sup>1220</sup> ibidem, pag. 211, 139

<sup>1221</sup> ibidem, pag. 212, 213

Așadar, în timp ce “universitatea medievală era o școală de cugetare personală, la care venea studentul numai dacă îi plăcea cugetarea profesorului, astăzi, universitatea este o școală de specialități, nelegate între ele”<sup>1222</sup>, fără nici un fel de spirit comun și (mai mult n.n.), aceste creațiuni au un scop care nu e în societate, ci *peste* ea și, poate, chiar *împotriva* ei. S-a creat tipul omului abstract, în afară (rupt n.n.) de orice tradiție și de orice împrejurări în care ar avea de trăit, omul care știe dinainte unde va fi așezat, ce gesturi va face în fiecare moment, omul pentru care neprevăzutul n-are nici o importanță (incapabil să facă față oricărei schimbări neașteptate a condițiilor sale de existență n.n.).

Școala fiind în afară de viață, învățându-te să nu ții cont de nimic ce e dincolo de casta cultă, duce la o școlarizare *formală* a omenirii. De aici a ieșit (rezultat n.n.) o umanitate scăzută, lipsită de energie și de entuziasm, lipsită de putința de a acționa și de a reacționa, o umanitate împuținată și strâmbată”<sup>1223</sup>. De aceea, dacă “școala de odinioară era contactul dintre cineva care vrea să învețe și cineva care știe”<sup>1224</sup>, astăzi (ca să înveți n.n.) ești silit, de multe ori, să te duci la tot felul de imbecili cu atestate, care nu cunosc, nici pe departe, ceea ce au pretenția să te învețe”<sup>1225</sup>.

Așa, “se creează acum, pentru o lume neorganică, un tip de om universal, omul care e de nicăieri și de peste tot, omul în afară (rupt n.n.) de tradiție, în afară (înstrăinat n.n.) de mediul în care a

---

<sup>1222</sup> Maniera didactică utilizată în transmiterea conținutului lor informațional către subiecții supuși educării - neevidențiind, în mod deliberat, corelațiile organice existente între diferitele ramuri de știință -, le îngreunează acestora posibilitatea folosirii cunoștințelor dobândite într-un domeniu la mai profunză înțelegere, atât a problematicei celorlalte domenii, cât și, mai ales, a substratului anumitor fenomene social-politice și economice dintre cele mai sensibile și, deopotrivă, mai grave... Spre pildă a scopului ascuns ce stă la baza formulării, într-un anume mod și nu în altul, a vreunui text legislativ, poate chiar a vreunui articol de Constituție ori de tratat internațional. Totodată, ea păgubește și progresului general al cunoașterii științifice, întrucât, după cum relevă Ștefan Odobleja: “Fiecare știință este o porțiune a unui tot care este *știința în general*. Toate științele se inspiră reciproc, confirmându-se ori infirmându-se una pe cealaltă. Progresul unei științe determină progresul celorlalte științe și invers. Când vrei să studiezi o știință, trebui s-o compari și s-o apropii de toate celelalte științe. Cele mai miraculoase descoperiri ale științei pure și ale tehnicii nu sunt, adesea, decât generalizări, analogii, translații, comparații, imitații, apropieri, împrumuturi, adaptări la un domeniu oarecare a ideilor și procedeele unui alt domeniu”., Ștefan Odobleja, *Psihologia consonantistă și cibernetică*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1978, pag. 107-110

<sup>1223</sup> Nicolae Iorga, *Ideii asupra problemelor actuale*, pag. 138, 139

<sup>1224</sup> ibidem, pag. 207

<sup>1225</sup> ibidem, pag. 206



trăit; iar de societatea aceasta nenorocită, intrată în tipicul școlii, oricine poate abuza, orice aventurier sau orice bandă politică se poate face stăpânul ei”<sup>1226</sup> - speculându-i cu abilitate lipsa stilului, adică, după cum se exprimă Mircea Eliade, “a vieții proprii, ierarhice și ritmice a adevărilor (informațiilor fiabile n.n.) adunate”<sup>1227</sup> ... Căci, “adevărurile nu prețuiesc nimic atunci când le pozezi izolate”<sup>1228</sup>, iar “ceea ce lipsește omului modern ca să fie om întreg, este tocmai intuiția ierarhiei, a cosmizării”<sup>1229</sup>, adică, a “armonizării lor într-o viziune globală asupra lumii și a existenței”<sup>1230</sup> ... Mai mult, ele nu numai că “nu au valoare izolată, dar ajung de-a dreptul primejdioase când încerci să compensezi cu unul singur absența celorlalte”<sup>1231</sup>.

Îmbucurător este, însă, faptul că fiecare ființă umană are posibilitatea de a-și înfrânge, progresiv, această slăbiciune, prin activism personal. În acest sens, o serie de semeni ai noștri, printre care Scarlat Demetrescu, Mircea Eliade, Mihai Eminescu și Petre Georgescu-Delafraș, ne reamintesc că dispunem, bineînțeles nelimitativ, de pârgii precum: gândirea, cultura, munca, cinstea, economia, gimnastica, meditația, contemplația, rugăciunea.

Cel mai puternic instrument de autoapărare individuală împotriva agresiunilor manipulatorii, relevă Scarlat Demetrescu, este “fabricarea și subtilizarea (rafinarea n.n.) continuă a materiei noastre mentale, prin “propria noastră gândire, reflectarea la ceea ce am făcut și la urmările faptelor noastre, reflectarea la ceea ce va trebui să facem și analizarea sub toate aspectele a efectelor ce vor urma. De la actele și vorbele noastre, vom trece la vorbele și faptele celor cu care am venit în contact. Care e dedesubtul vorbelor și faptelor, de ce au procedat așa și nu altfel, ce au vrut ei să zică etc. Deosebit de mult se dezvoltă puterea gândirii noastre când examinăm natura și ordinea din ea.

Gândind mereu la probleme abstracte, filosofice, ne vom obișnui într-o asemenea măsură cu acest grad înalt de gândire, încât ideile banale sau (cele n.n.) jocosnice ne vor provoca neplăcere.

---

<sup>1226</sup> ibidem, pag. 173, 205

<sup>1227</sup> Mircea Eliade, *Profetism românesc*, Editura Roza Vânturilor, București, 1990, vol. I, pag. 113

<sup>1228</sup> ibidem

<sup>1229</sup> ibidem

<sup>1230</sup> ibidem

<sup>1231</sup> ibidem, pag. 114

O conversație trivială ne va determina să plecăm din acel mediu. Obişnuit cu adevărul, mentalul nostru nu mai e capabil să emită minciuna. Cantitatea de cunoştinţe acumulate ne va face mai înţelepţi, așa că zâmbim de milă când primim explicații și argumentări care denotă o desăvârșită ignoranță (după caz: necunoaștere, ignorare ori încâlcare n.n.) a naturii omenești și a legilor naturii. Spiritul se va ascuți, într-o asemenea măsură, încât, prin inducție sau prin deducție, întrevădem sau descoperim adevărul în(;) situațiile și împrejurările cele mai complexe”<sup>1232</sup>.

Dar, întrucât, în mod logic, relevanța raționamentelor este condiționată de fiabilitatea filtrului informațional al gândirii care le efectuează, trebui să acordăm, în permanență, o deosebită atenție întreținerii și potențării acestui filtru.

În acest sens, subîniază Petre Georgescu-Delafraș, „cultura are o influență binefăcătoare asupra oricărui om, fie el oricât de slab la minte. Ea ne arată rostul vieții, ea ne arată calea pe care trebuie să mergem și ne-o luminează cu raze din ce în ce mai clare, mai strălucitoare. Prin ajutorul culturii, ne făurim încă din vreme un ideal, pe care ținem să-l realizăm zi cu zi, și care formează partea cea mai bună, cea mai frumoasă, a vieții noastre. Ea ne îndepărtează, de asemenea, de apucăturile rele ale semenilor noștri, ne învață să fugim de ale noastre proprii, și ne deprinde să ne ocupăm numai de ceea ce vedem că este folositor, înălțător. Oricine își poate da seama că, în loc să ne pierdem vremea fără vreun folos, cine știe pe unde – poate prin cine știe ce cafenea, cârciumă, colț de stradă –, este mai bine să stăm acasă, sau să mergem la o bibliotecă, și să urmărim cu atenție filele unei cărți care ne interesează. Dacă din două ore libere cât avem, de regulă, cel puțin, pe zi, am întrebuința numai una singură pentru lectură, ar fi de ajuns pentru ca să obținem o cultură demnă de luat în seamă. Sunt atâtea cărți interesante, ce ne dau învățăminte științifice, sociale, etc., precum și cărți literare, care ne descrețesc fruntea, care ne dau (bună n.n.) dispoziție sufletească, care ne mai îndulcesc viața. Apoi sunt o sumedenie de reviste ieftine, în care se găsesc articole destul de variate și de instructive,

Așadar, după cum pledează și Mircea Eliade, “lectura ar putea fi (poate fi n.n.) un mijloc de alimentare spirituală continuă, nu

---

<sup>1232</sup> Scarlat Demetrescu, *Din tainele vieții și ale universului*, Editura Emet, Oradea, 1998, pag. 49

numai un mijloc de informare sau de contemplație estetică”<sup>1233</sup>. Însă, pentru a putea beneficia - în condițiile înspăimântătoare eterogenități calitative a informațiilor cuprinse în puzderia de tipărituri din timpul zilelor noastre – de binefacerile ei, trebuie, înainte de toate, să știm să triem tipăriturile cu care intrăm în contact, în sensul de “a nu citi cărțile (pe cele n.n.) proaste sau mediocre, și de a nu citi pe cele bune la timp nepotrivit (adică, atunci când suntem insuficient de maturizați pentru înțelegerea pertinentă a lor n.n.). Verificarea (selectarea n.n.) lecturilor se face foarte simplu: ne simțim (ne-am simți n.n.) mai bogați (sufletește și/sau informațional n.n.) mai vii, mai umani, după o anumită carte? Asta e întrebarea care trebuie să și-o pună fiecare. Este cu desăvârșire inutil să citim acele sute de cărți care nu ne spun nimic, care nu ne emoționează și nici nu ne îmbogățesc, acele sute de cărți mediocre, seci și, uneori, dăunătoare. Asemenea cărți se recunosc repede: după zece sau douăzeci de pagini. Se recunosc prin fluviul lor mediocru de fapte nesemnificative, prin personajele ireale, abstracte și inerte, prin mediocritatea analizelor, prin truismele filosofice și limba literară lipsită de orice valoare. În locul acestor cărți, care costă și bani și timp, s-ar putea citi cărțile bune, sau s-ar putea descoperi cărți uitate. Lectura nu ajunge o artă decât în clipa când știe să prevadă valorile și să distingă emoțiile estetice. Și, ca și oricare altă activitate a spiritului omenesc, și arta lecturii nu ajunge o artă nobilă, decât prin puterea sa de a prevedea erorile și mediocritățile, și prin virtutea de a economisi timpul, cărțile esențiale pe care trebuie să le cuprindă o bibliotecă personală fiind puține la număr”<sup>1234</sup>. “Problema capitală este deci: prin ce metodă lectura ajunge o funcție organică, de asimilare și nutriție, depășind stadiul diletant, în care se află majoritatea oamenilor? Prin ce mijloc lectura începe să ne învețe să gândim, să înțelegem? Majoritatea semenilor noștri citesc, în cel mai bun caz, ca să afle lucruri noi, ca să știe cât mai multe lucruri. Dorința aceasta este excelentă la începutul educației, dar e fatală la mijlocul vieții, la maturitate. Trebuie descoperite, atunci, cărți care ne ajută nu să *știm*, ci să *înțelegem*; cărți care ne îndeamnă, fără știrea noastră, la gândire, la examen (evaluare n.n.), la reflecție personală. Dacă socotim cărțile fundamentale ca un izvor nesecat de energie mentală, lectura ajunge o problemă serioasă atât pentru individ,

---

<sup>1233</sup> Mircea Eliade, *50 de conferințe radiofonice*, Editura Humanitas, București, 2001, pag. 120

<sup>1234</sup> ibidem, pag. 151,154,172

cât și pentru societate. Te atașezi de cărți pentru nesfârșitele forțe spirituale care stau între coperțile lor, gata, întotdeauna, să-ți vină în ajutor, să te înalțe sau să te fecundeze. Nu ne este îngăduit să lăsăm nefolosite asemenea prodigioase izvoare de energie. Nu ne este îngăduit să trecem prin viață nefolosind energia condensată în cărți”<sup>1235</sup>, cu atât mai mult cu cât ”cartea este (și n.n.) un ferment spiritual de mare putere... Să ne amintim că, în istorie, evenimentele mari, sunt făcute, de multe ori, de către oameni entuziasmați de o idee, de o carte”<sup>1236</sup>, precum și că ”funcția primordială, mistică, a lecturii, este aceea de a stabili contacte între om și Cosmos, de a aminti memoriei scurte și limitate a omului, o vastă experiență colectivă, de a lumina riturile”<sup>1237</sup>.

Iar, ”dacă, după cum precizează Petre Georgescu-Delafras, ”prin mici eforturi, izbutim să ajungem la un grad mai înalt de cultură intelectuală, atunci pricepem, mai temeinic, că *munca* este condițiunea de căpetenie pentru păstrarea sănătății și a vieții, și că numai prin muncă continuă ne putem vedea idealul îndeplinit... Să muncim pentru perfecționarea meseriei noastre, să muncim pentru luminarea creierului nostru, să muncim pentru binele semenilor noștri.

Chiar dacă se întâmplă să nu ne vedem idealul îndeplinit pe de-a-ntregul, totuși vom fi făcut un progres destul de simțitor, care se poate vedea numai comparându-l cu starea în care ne găseam mai înainte. Și acest progres, presupunând că ar fi mic deocamdată, trebuie să ne bucure, trebuie să ne mândrească, căci, în sfârșit, am făcut ceva. De la a nu face nimic, până la a face oricât de puțin, este distanță mare, mare de tot. Niciodată munca bine chibzuită și folositoare nouă înșine și societății întregi nu rămâne nerăsplătită. Prin muncă, mulți lucrători au ajuns la situații bune și onorabile, prin muncă mulți inculți – oameni din popor – au devenit îndrumători ai omenirii.

Trebuie să ne deprindem să nu așteptăm de la nimeni nici un ajutor. Totul să facem noi înșine, căci numai așa facem ceva trainic. Înălțarea noastră să ne-o facem singuri, cu o deplină conștiință a faptelor noastre. Și, pentru ca să ne înălțăm cât mai sus, trebuie să muncim cât mai mult. Munca, în definitiv (prin rezultatele pozitive pe care ni le aduce n.n.), ne procură adevărata fericire, pe care o căutăm zadarnic aiurea.

---

<sup>1235</sup> ibidem, pag. 175, 176

<sup>1236</sup> ibidem, pag. 178

<sup>1237</sup> ibidem, pag. 122

Nu mă-ndoiesc că toată lumea înțelege că munca trebuie să fie cinstită. Cinstea să ne călăuzească în toate cuvintele noastre, în toate faptele noastre, în toate aspirațiile noastre. Nu ne putem bucura cu adevărat de fructul unei munci încordate, dacă aceasta nu a fost cinstită. A fi cinstit însemnează a avea un caracter frumos, nobil, a fi curat la suflet și, astfel, a merita toată stima celor cu care intrăm în contact. Este chiar o zicătoare: *mai bine sărac, dar cu fața curată*.

Să nu pierdem din vedere nici acest sfat pe care îl auzim adeseori: *Să fim economi!* Da, să fim economi! Economia este cea mai mare bogăție, pentru că niciodată nu mergem cu cheltuiala mai departe de suma de bani ce o avem<sup>1238</sup>. Căci, după cum atât de plastic ni se adresează Mihai Eminescu: "Dintre cel ce câștigă 10 și cheltuiește 11, și cel ce câștigă 2 și cheltuiește 1, acest din urmă e bogat, iar cel dintâi e sărac"<sup>1239</sup>. "Natural că nu toți pot face economii, fiindcă mulți câștigă atât de puțin, că abia își pot duce viața de azi pe mâine. Dar cei care au un prisos, oricât de mic, e păcat să nu facă economii... Spiritul de economie îl schimbă pe om cu totul: îi dă tărie, îi dă speranțe, îi dă, în sfârșit, mijlocul real de a face, mai târziu, întreprinderi comerciale ori industriale. Și apoi, câte cazuri neprevăzute nu ni se prezintă în viață când avem absolută nevoie de o sumă oarecare de bani? Nu e mai bine ca, în loc să alergăm la cămătări, de la cari să cerem bani-împrumut cu dobânzi oneroase, să avem banul nostru, pus deoparte, și să fim, astfel, totdeauna liniștiți? Da, e mai bine, e de o mie de ori mai bine! De aceea, să nu uităm niciodată acest vechi sfat: să fim economi!

*Cultură, muncă, cinste, economie*, să fie veșnic prezente în mintea noastră – ele să fie adevăratul nostru crez – și să fim siguri că, niciodată, nu vom avea prilejul să ne plângem de prea multe amărăciuni în viață"<sup>1240</sup>.

De asemenea, "ar trebui (trebuie n.n.) să numărăm printre mijloacele de întărire individuală încă ceva: gimnastica (exercițiile fizice n.n.). Este știut că, mulți dintre noi, facem o bună gimnastică chiar în timpul lucrului, dar această gimnastică nu se potrivește cu (este net inferioară ca efecte pozitive în comparație cu n.n.) aceea pe care am

---

<sup>1238</sup> Petre Georgescu-Delafraș, op.cit., pag. 87-89

<sup>1239</sup> Mihai Eminescu, *Ilustrații administrative*, Timpul, 18 decembrie 1877, în Opere, vol. X, pag. 25

<sup>1240</sup> Petre Georgescu-Delafraș, op.cit., pag. 89-90

face-o în liniște, la aer curat, într-un timp când nu supărăm pe nimeni și când nimeni nu ne supără. Câte puțină gimnastică pe zi, dimineața sau seara, întărește musculatura, ne fortifică corpul, ne înzdrăvește (înviorează n.n.) tot organismul. Și tocmai acest lucru ne trebuie mai mult decât orice. Știm că o minte sănătoasă nu poate fi decât într-un corp sănătos. Și mai știm că, aproape întotdeauna, buna dispoziție pentru orice fel de activitate e în strânsă legătură cu soliditatea corpului și cu buna dispoziție a stomacului. Să ne folosim, deci, și de acest mijloc de întărire fizică, nu pentru ca să devenim atleți, ci pentru ca să dăm corpului nostru o mai mare rezistență, pentru ca să fim oameni întregi”<sup>1241</sup>.

Totodată, continuă Mircea Eliade, un prețios aport la întărirea rezistenței psihice îl constituie meditația. În acest sens, el notează: “Meditația este un exercițiu spiritual foarte puțin practicat în lumea modernă. Deși atâția oameni vorbesc de meditație și teme de meditat, un prea mic număr dintre ei cunosc într-adevăr ce înseamnă acest lucru. Pentru că, în general, oamenii moderni își limitează viața mentală la probleme mondene, la fapte și preocupări prea strâns legate de lumea trecătoare. Ceasurile pe care modernii le petrec fără să se gândească la asemenea lucruri sunt, de cele mai multe ori, pierdute în reverie”<sup>1242</sup>, adică într-un “automatism mental în care – spre deosebire de imaginație și fantezie, unde inițiativa o are mintea umană – omul e pasiv, spectator, asistând cum îi trec prin fața ochilor fel de fel de imagini, aproape toate atenuate, obscure, vagi, descompuse; asociații mentale nefertile care ne stăpânesc și ne împiedică să fim trezi (lucizi n.n.) chiar și în marile împrejurări (cumpene n.n.) ale vieții noastre”<sup>1243</sup>.

“După cum sunt o sumă de oameni cărora li se pare că meditează – în timp ce doar visează treji -, sunt și foarte mulți care cred că meditează pentru că se gândesc la anumite probleme, mai mult sau mai puțin esențiale. A te gândi la o chestiune politică, a studia un aspect al problemei sociale, a reflecta chiar la un subiect general – cum ar fi liniile de dezvoltare istorică a unui popor – nu înseamnă a *medita*. Înseamnă, pur și simplu, a gândi; adică a căuta să înțelegi cauza unui lucru, sau legea sa de dezvoltare, sau valoarea lui obiectivă. Gândirea este un exercițiu mental foarte dificil și foarte nobil, dar meditația este cu totul altceva. Prin

---

<sup>1241</sup> ibidem, pag. 90,91

<sup>1242</sup> Mircea Eliade, *50 de conferințe radiofonice*, pag. 132

<sup>1243</sup> ibidem, pag. 126, 127

meditație se înțelege numai acel exercițiu spiritual prin care omul încearcă să se apropie de marile realități; bunăoară, de realitatea morții sau a nimicniciei vieții omenești. Obiectele meditației pot fi numeroase, dar funcția ei rămâne aceeași: de a aminti omului legile de fier care îl conduc, realitățile esențiale pe care el le uită prea des, prins de vârtoarea lumii și antrenat în durerile și ambițiile ei trecătoare. A medita este un lucru responsabil, în sensul că, prin meditație, omul se așează față în față cu realitatea. Noi știm ce extraordinară plasă de iluzii țesem în fața ochilor noștri, ca să nu vedem limpede și continuu realitatea... Noi știm cu ce artă ne păcălim pe noi înșine, spunându-ne că viața nu cunoaște legi, fie că plăcerea este singura morală posibilă, sau mai știu eu ce. Cu asemenea iluzii trăim, ne zbatem, încercăm să învingem – și, chiar, cu asemenea iluzii încercăm să ne resemnăm. Dar nu ne dăm seama că sunt iluzii decât când, printr-o întâmplare oarecare, suntem puși față în față cu realitatea, cu adevărata realitate. Asemenea întâmplări străbat în viața fiecărui om. Nu se poate ca să nu rămânem, cel puțin o dată în viața noastră, singuri, cu desăvârșire singuri, departe de lume, departe de lumini (amăgiri sclipitoare n.n.) și oameni, și să nu înțelegem, deodată, falsitatea vieții pe care o viețuim, cumplita ei mediocritate, cumplita ei irealitate mai ales. Fiecare om și-a făcut atunci făgăduieli solemne, că va fi mai puțin nepăsător față de sufletul lui, că-și va dedica o cât de mică parte din timpul și eforturile sale, pentru nutrirea și luminarea acestui suflet. Dar toți cunoaștem, din trista noastră experiență, cât de repede am uitat asemenea ceasuri revelatorii, cât de repede am uitat și solemnele noastre făgăduieli. Plasa iluziilor este mai tare, cu mult mai tare decât dorința noastră de bine... Găsim atâtea lucruri de făcut, atâtea probleme de dezbătut, atâtea munci de împlinit – trecem prin atâtea pasiuni, și entuziasme, și revolte, și dureri, și bucurii –, încât nu mai avem nici timp, nici înclinare de a gândi puțin și la ființa noastră sufletească, la fericirea noastră. Fericirea se confundă, în lumea modernă, cu nenumărate erezii (abateri de la verticalitatea morală n.n.) și simulacre, dar cea mai obișnuită confuzie este între fericire și confort. De aceea, oamenii care caută, cu orice preț, confortul, îmbelșugarea, stăpânirea a cât mai multe și mai scumpe lucruri, nu vor întâlni, niciodată, fericirea... Fericit nu poate fi decât omul care nu se teme de realitate, care îi pătrunde legile, care își cunoaște, mai ales, sufletul... Meditația ar fi (este n.n.) deci exercițiul spiritual prin care omul se întoarce în realitate, în adevărata realitate; pe care fiecare dintre noi o

întrezărește câteodată, dar pe care fiecare dintre noi o uită neiertat de repede. Meditația este tocmai tehnica prin care omul se poate apropia de realitate în orice condițiuni, în orice decor – căci, chiar dacă se realizează mai bine în singurătate, în deplină liniște, aproape de natură, cadrul nu îi este indispensabil. Lucrul esențial este să medităm; adică să ne reculegem, să ne regăsim, să luăm contact cu realitatea, să cunoaștem adevărata condiție umană, adevăratul sens al existenței - dincolo de plasa iluziilor, dincolo de micile aranjamente logice și morale ale fiecăruia dintre noi ... Gândiți-vă câte lucruri încurcate s-ar simplifica și câte dureri obscure ar fi înlăturate, dacă, în fiecare noapte, înainte de a se pregăti pentru somn, omul ar rămâne numai câteva minute singur și ar avea curajul să privească drept realitatea... Noi, de obicei, trecem direct din patimile, din ambițiile, muncile și reveriile zilei, în somul inert al nopții. Nu avem nici măcar cinci minute ca să medităm; să ne amintim, adică, adevăratul sens al vieții, să ne amintim că moartea ne poate surprinde în orice clipă, și noi n-am făcut nimic, dar absolut nimic, pentru creșterea și luminarea sufletului nostru. Meditația este o foarte bună chemare la ordine, este un interval real între cele două mari perioade de vis – visul cotidian al iluziilor și patimilor, și visul nocturn al trupului... Prin meditație ne amintim că suntem oameni, că există o demnitate a speciei umane, și această demnitate este tocmai înțelegerea (de către noi a n.n.) sensului existenței noastre<sup>1244</sup>, de a “ne împăca cu lumea din afară și cu sufletul nostru”<sup>1245</sup>. “Numai animalele trăiesc fără conștiința vieții lor. Omul e dator să-și dea seama de viața lui, de condiția umană – nu numai să lupte pentru îmbunătățirea acestei vieți”<sup>1246</sup>, și, mai grav, să caute “a trece peste fragmentul de timp care îl deprimă, în care se simte inert, obosit, negativ, consumându-l în distracții cu ritm bolnăvicios, febril, nevrotic. O (astfel de n.n.) distracție cheamă pe alta; adică fiecare distracție își epuizează virtutea înainte ca omul să fi depășit timpul negativ, înainte ca el să se simtă stimulat, luminos, fertil”<sup>1247</sup>, îndeamnă ființa umană la “lene intelectuală - etern vagabondaj (mental n.n.) sau disponibilitate determinată din incapacitatea de a acționa”<sup>1248</sup>.

---

<sup>1244</sup> ibidem, pag. 132-136

<sup>1245</sup> ibidem, pag. 159

<sup>1246</sup> ibidem, pag. 135

<sup>1247</sup> ibidem, pag. 146

<sup>1248</sup> ibidem, pag. 161



Un alt exercițiu spiritual benefic este contemplația. “Termenul *contemplație* se referă la o experiență concretă, bine precizată, prin care conștiința noastră poate cunoaște anumite *obiecte* care nu ne sunt date (cognoscibile n.n.) imediat prin simțuri. Așadar, contemplația ar fi (este n.n.) un instrument de cunoaștere, prin care omul ia cunoștiință de anumite realități dincolo de simțuri; căci atât esența operei de artă, cât și esența lui Dumnezeu nu sunt obiecte care ne cad nemijlocit sub simțuri. Ca și celelalte exerciții spirituale, ea, contemplația, restaurează echilibrul interior al omului, îi amintește care e adevăratul sens al existenței, îl ajută să cunoască realitățile ultime, pe lângă care omul trece, de obicei, orb și surd”<sup>1249</sup>. Într-un cuvânt, exercițiul contemplației ”nu este altceva decât cunoașterea reală, concretă, experimentală, a acestor realități ultime. Prin contemplație, omul înțelege global marea miracol al Vieții, prin el își amintește de celălalt mare miracol, al morții. Este adevărat că nu-mi pot cunoaște prin anticipație propria mea moarte. Dar pot foarte bine cunoaște moartea altora; pot, adică, observa că oamenii mor lângă mine, și această observație o pot transforma în experiență. O experiență care se deosebește hotărât de toate celelalte experiențe cotidiene ale omului. O experiență pe care o pot transforma în contemplație. Căci funcțiunea contemplației este tocmai această trăire, această experimentare a *Adevărilor Mari*, cum sunt, bunăoară, moartea, viața, dragostea. Prin contemplație omul se poate ridica, de la experiența de fiecare zi a vieții, la înțelegerea concretă a sensului vieții; după cum se poate ridica de la faptul morții unei persoane scumpe, la înțelegerea concretă a realității morții. Contemplația este singurul exercițiu spiritual care se referă nu la *probleme* și la *adevăruri*, ci la ființa totală a omului. Prin celelalte mijloace de cunoaștere, ne apropiem de o realitate fragmentată sau ne însușim adevăruri limitate. Prin contemplație, luăm contact cu ființa noastră totală, indivizibilă, concretă. Oricâte adevăruri am aduna asupra omului, sau a vieții, sau a morții, nu putem epuiza aceste realități, nu putem spune: *Acum cunosc tot despre om sau despre viață!* Sunt milioane de fapte adunate până acum asupra vieții; milioane de fapte culese din științele naturale, din biologie, din economia politică, din sociologie, din istorie. Și totuși, aceste milioane de fapte, la care se adaugă, zilnic, alte mii și alte zeci de mii, și al căror număr nu se va sfârși niciodată, nu epuizează această gravă

---

<sup>1249</sup> ibidem, pag. 137

realitate : viața omului. Nu știm niciodată *totul* despre o asemenea realitate. Sunt atâtea aspecte, atâtea funcțiuni, atâtea fapte, încât s-au creat câteva duzini de științe ca să le adune, să le coordoneze, să le explice. Exercițiul numit *contemplație* are tocmai rolul de a chema la ordine, de a scoate pe om din milioanele de fapte și miile de adevăruri care îl înconjoară și a-l pune față în față cu realitatea *adevărată* și simplă. Problema capitală a omului este căutarea sensului existenței. Sunt întrebări pe care nu le poate ocoli nimeni: *Cine sunt? Ce sens are viața pe Pământ? De ce m-am născut?* Asemenea întrebări și le-au pus oamenii (încă n.n.) de la începutul istoriei, și la ele trebuie să răspundă fiecare ins în parte. Demnitatea omului, conștiința lui morală, valoarea speciei umane chiar depind de asemenea întrebări. Și răspunsul (la ele n.n.) nu-l găsim prin nici o știință. Răspunsul la aceste întrebări nu-l putem afla cercetând milioanele de fapte și miile de adevăruri care ne înconjoară, ci contemplând *faptul* direct, realitatea întreagă și indivizibilă. S-a observat, de către nenumărați gânditori, marea deosebire dintre *fapte* și *fapt*. Faptele sunt infinite, și colecționarea lor nu se poate termina niciodată. *Faptul*, însă, îl întâlnim mai rar; viața noastră întreagă este un asemenea fapt; iubirea sau moartea constituie un fapt. Contemplarea faptului este mult mai fertilă, pentru creșterea noastră sufletească, decât cunoașterea a un milion de fapte... Marea realitate a vieții este *viața ca fapt, ca unitate*. Înțelegerea globală, experimentală, concretă, nu se poate obține decât prin contemplație... Nu înțelegi viața cercetând milioanele de fragmente care o alcătuiesc, ci încercând să-i pătrunzi sensul esențial. Nu poți înțelege omul studiind antropologia, istoria sau economia politică, ci lămurindu-ți, ție însuși, sensul existenței umane, condiția umană. Meditația, tăcerea, singurătatea, contemplația, sunt exerciții spirituale pe care nu le mai practică aproape nimeni astăzi. De aceea se întâlnesc astăzi atâția oameni care nu știu de ce trăiesc, care nu înțeleg ce înseamnă sensul existenței. Aceasta încă n-ar fi prea grav. Dar se întâmplă și altceva. Asemenea oameni au o viață sufletească pipernicită și bolnavă. Sunt foarte mulți oameni bolnavi în jurul nostru, nu numai piperniciți sufletește<sup>1250</sup>. Constatăm, chiar, "un fenomen general: că, în timp ce creșterea organică a omului (dezvoltarea trupului omenesc n.n.) este continuă, ea neterminându-se decât odată cu moartea biologică – creșterea spirituală a sa se

---

<sup>1250</sup> ibidem, pag. 137-141

oprește în jurul vârstei de 16 ani. De atunci, majoritatea oamenilor nu mai cresc, nu se mai dezvoltă. Aceasta din cauza unei insuficiente nutriții spirituale. Omul rămâne toată viața cu câteva superstiții logice, câteva scheme mentale, prin care se încăpățânează să judece lumea și spiritul”<sup>1251</sup>. Iar “cauza acestei grave insulte aduse demnității umane o găsim în necunoașterea adevărilor simple, în ignorarea exercițiilor spirituale care relevă omului adevăratul sens al existenței. Omul modern trăiește prea mult înconjurat de fapte și adevăruri abstracte, universale. Contemplația are tocmai acest rol de a transforma adevărilor universale în experiențe concrete. Dacă oamenii s-ar gândi mai des la viață, la dragoste și la moarte – la aceste trei realități decisive și esențiale –, lumea contemporană ar fi, fără îndoială, altfel”<sup>1252</sup>.

Un extraordinar potențator al efectului benefic, ce-l putem obține, fiecare dintre noi, prin utilizarea acestui mix de metode autofortificatoare, este *rugăciunea*. “Ea - ne dezvăluie același Mircea Eliade - este trăirea sentimentului de dependență, înălțarea sufletului către Dumnezeu, setea de mântuire – adică de împăcare a omului cu el însuși și cu Firea... În rugăciune se rezumă drama condiției umane, marea ei neputință și arzătoarea ei speranță... Ea este cel mai pur și, în același timp, mai uman act al vieții religioase; este actul de abdicare a omului în fața unei puteri nevăzute, actul lui de subsumare unei divinități”<sup>1253</sup>. Rugăciunea îndelungată și arzătoare “hrănește înțelegerea noastră spirituală, face loc în suflet să primim pe Dumnezeu, luminează omului lucrurile lui Dumnezeu, ne face familiari cu fulgerele Luminii, ajută să crească credința și nădejdea în Lumea Binelui”<sup>1254</sup>, adică, potrivit lui Grigore Cristescu, a acelei organizări sociale spiritualizate, caracterizate prin “reintegrarea sufletului omenesc în sfera superioară a unei viețuiri fără umbre și fără scăderi”<sup>1255</sup>.

“Omul - conceptualizează Vasile Băncilă - a trăit multă vreme într-un mediu socio-cosmic. Acesta e mediul natural, sănătos, biologic și spiritual totodată. Astăzi însă, el trăiește numai într-un mediu social, și încă într-o societate unilaterală sau de

---

<sup>1251</sup> ibidem, pag. 122

<sup>1252</sup> ibidem, pag. 141

<sup>1253</sup> ibidem, pag. 108, 109

<sup>1254</sup> ibidem, pag. 113

<sup>1255</sup> Grigore Cristescu, *Fapte și orientări creștine*, Editura Ramuri, Craiova, 1924, pag. 10

extracte epidermice (și, mai grav, mediului său actual îi sunt caracteristice îngustimea intelectual-afectivă și instinctualitatea primar-senzuală n.n.) Sufletul omenesc trebuie să-și ceară drepturile până în cele din urmă. Ceea ce se impune e o *recosmizare a omului*. O stabilire a legăturilor cu realitatea, o *reontologizare a sa*<sup>1256</sup>.

Prin transformarea de către din ce în ce mai mulți dintre noi a mixului acțional enunțat în mod de viață, "funcțiile majore ale omului – funcția morală, funcția religioasă, funcția logosului – vor reapărea în chip firesc în umanitate"<sup>1257</sup>, având ca izvoare "resorbirea artificialităților și reîncadrarea în realitate"<sup>1258</sup>. Iar ea, umanitatea, va conștientiza din nou magnifica realitate a ritmurilor cosmice, surprinsă, de către Vasile Pârvan, în doar două fraze tulburător de dense: "Fenomenele vieții omenești sunt o parte integrantă din ritmica universală. Aceleași legi cosmice determină viața umană și pe cea extraumană, pe *Pământ*, ca și în viața lumilor nesfârșite, în *Univers*"<sup>1259</sup>. O formulare identică, dar relativ detaliată, a substanței informaționale a acestor gânduri, utilă, după părerea mea, înțelegerii cât mai profunde a lor, ne este oferită de Dumitru Constantin Dulcan: "Toate planurile existenței vizibile și (a celei n.n.) invizibile se suprapun: orice acțiune în plan verbal, afectiv, organic sau funcțional, fizic sau pur informațional, se traduce obligatoriu în termeni de energii, de atomi, de reacții chimice, de mobilizare fizică, de ineluctabile legități. Fără această suprapunere de planuri – începând de la particulele subatomice, trecând prin chimie, biochimie, fiziologie, informație, cibernetică, Univers – nimic nu există.

Legea fundamentală a Universului o constituie corelarea armonioasă a *tuturor* acestor planuri. Orice distorsiune la nivel de acțiune sau numai de gând implică boala și suferința. Soluția prevenirii lor constă în respectarea legii armoniei prin controlul conștient al întregii conduite, care trebuie să aibă o finalitate în exclusivitate pozitivă, negentropică"<sup>1260</sup>.

Și, în măsura în care, gradul nostru de autodisciplină va crește, solidarizarea noastră cu următoarele mărturii, depuse în

---

<sup>1256</sup> Vasile Băncilă, *Filosofia vârstelor*, Editura Anastasia, București, 1997, pag. 33,

34

<sup>1257</sup> ibidem, pag. 34

<sup>1258</sup> ibidem

<sup>1259</sup> Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice*, Editura Cartea Românească, București, 1920, pag. 49

<sup>1260</sup> Dumitru Constantin-Dulcan, *Inteligența materiei*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Teora, București, 1992, pag. 292, 293

fața eternității de către Valeriu Popa, va fi mai profundă: “Din viață nu rămâi decât cu cunoștințele științifice acumulate din toate domeniile și cu faptele de iubire morală. Asta e bagajul cu care pleci sus, asta e toată averea ta. Prin credință și știință, trebuie să ajungem la convingerea că nu suntem independenți, ci dependenți, modul de dependență față de Ceva sau de Cineva, va fi demonstrat mâine”<sup>1261</sup>. Tot ceea ce facem, de la gând, privire, gest, vorbă, faptă, se înregistrează undeva în *finitul* (determinabilul, *astăzi* doar cu mijloace extrasezoriale, dar *mâine* cu procedee tehnice ale căror rezultate vor putea fi observate, senzorial, de către oricine n.n.) care ne înconjoară și, când plecăm din viață ne reîntâlnim cu noi, fiind direct răspunzători pentru tot ce am făcut”<sup>1262</sup>.

### **XVIII. Cealaltă față a studiilor în străinătate. Pecetea malefică a anului 1848**

Cultura străină ca atare nu poate strica pe om dacă trece prin filtrul caracterului deja format al acestuia. Invers, inima încă neformată a omului este asemenea unei bucăți de ceară în care poți imprima ce vrei, iar când, cu vârsta, această inimă se întărește, n-o mai poți îndrepta, o poți numai rupe. Fruntașii revoluției de la 1848 s-au dus să studieze în străinătate la vârsta când omul nu poate opune nici o rezistență năvălirii cotropitoare a unei culturi străine, oricât de nepotrivită ar fi pentru dânsul. Minte lor, nepregătită pentru a pricepe fondul civilizației străine cu care au venit în contact, a luat cuvintele prin care omul se inițiază în cunoșterea unei civilizații drept civilizația însăși. Reveniți în țară au avut guvernul pe mână. În loc de a trezi forțele morale ale poporului, ei l-au disprețuit și au instaurat tirania vorbelor.

Orice tânăr trimis la studii peste hotare mai înaintea completei sale maturizări psihofizice, poate reveni în țară antiromânizat. În acest sens, Mihai Eminescu accentuează:

“E multă diferență între educațiune și cultură. Educațiunea străină implică spirit străin, cultura străină ba. Educațiunea e cultura caracterului, cultura e educațiunea minții. Educațiunea are a cultiva inima și moravurile (obiceiurile n.n.), cultura are a educa mintea. De aceea, un om bine educat, cu inimă, caracter și moravuri (obiceiuri n.n.) bune, poate să fie c-un cerc restrâns de cunoștințe (să posede relativ puține noțiuni științifice n.n.), pe când, din contra, cultura, cunoștințele cele mai vaste, pot să fie cuprinse

---

<sup>1261</sup> Valeriu Popa, Sanda Ștefan, Raluca Dumitrache, *Dăruim lumină și iubire pentru vindecarea sufletului și a trupului*, Tipografia Everest 2001, București, 2002, pag. 15

<sup>1262</sup> ibidem, pag. 8

(însușite n.n.) de un om fără caracter, imoral, fără inimă. Astfel fiind, cultura străină ca atare nu poate strica pe om pentru că (dacă n.n.) trece prin prisma unui caracter, a unei inimi deja formate; educațiunea, creșterea, cade, însă, în pericolul acela al vieții omenești când inima încă neformată a omului seamănă unei bucați de ceară în care poți imprima ce vrei, iar când inima, cu vârsta, se-mpietrește, n-o mai poți îndrepta, o poți numai rupe”<sup>1263</sup>.

Din aceste considerente, ar trebui chiar, ca “de la o epocă fixată să nu se mai admită (să înceteze practica încadrării n.n.) în funcțiuni publice cei (a persoanelor n.n.) care studiază în străinătate (cu studii efectuate peste graniță n.n.). Nicăieri în lume nu se întâmplă aceasta (cei cu studii în străinătate nu sunt investiți nici ca funcționari publici, nici ca demnitari n.n.). Spre pildă, în Germania și Austria nu e primit nimeni în vreo funcțiune a statului dacă a studiat în Franța și viceversa”<sup>1264</sup>.

El își exemplifică punctul de vedere, spre pildă, prin raportare la anul revoluționar 1848: “Adevărata cauză a neconținutei revoluții – dacă putem s-o numim astfel<sup>1265</sup> – e următoarea: mișcarea n-a pornit de jos în sus, precum se cuvinea, ci de sus în jos. Cine erau purtători de steag la revoluția de la 1848? Poporul? Poporul era prea cuminte pentru asemenea lucruri. Fii de boieri, rău preparați în țară, care, apucând de ici de colo, în străinătate, când o așchie de cunoștință, când alta, s-au întors cu surcele în poală să dea foc țării și nu altceva. Să fi văzut apoi luptă între bonjuriști și giubelii... Dar lupta n-a ținut mult, pentru că numiții bonjuriști erau chiar fiii giubeliilor, care, mai murind, după vremuri, mai dându-se în lături de bunăvoie, era libertăților și prospătelii importate a-nceput la largul ei. Și, de-odată cu era libertăților și a noilor legi încurcate, în care paragrafi se bat în capete, a-nceput să emigreze o generație de tineri în străinătate, ca să-nvețe...teologia? Nu. Științele naturale, tehnica, medicina, filologia? Nu, nimic din toate aceste. Dreptul. În sfârșit, a sosit o droaie de doctori în drept și-n strâmb, cărora le trebuie pâinea de

---

<sup>1263</sup> Mihai Eminescu, Manuscrisul *Educație și cultură*, în *Opere*, vol. IX, pag. 446

<sup>1264</sup> idem, *Chiar în cestiunea administrării...*, *Timpul*, 21 octombrie 1878, în *Opere*, vol. X, pag.142

<sup>1265</sup> “Adevărul istoric asupra mișcării de la 1848 a fost meschin și trist. Rusia avea nevoie de un pretext pentru a intra în Principate, și, de aici, în Ardeal și Ungaria. De aceea s-a făcut acea mișcare, subțire, pusă la cale, în contra ordinii existente și în contra Rusiei. Până astăzi stă bănuiala că C.A. Rosetti n-a fost la 1848 decât un agent rusesc, care s-a amestecat în revoluție pentru a o trăda. Aceasta a crezut-o Bălcescu, a crezut-o Eliad, o cred încă mulți contemporani”, idem, *Încă de pe când ne căutau ceartă...*, 2 august 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 279

toate zilele și, cuconași scoși din cutie precum sunt, deveniseră și cam exigenți de felul lor. Pita lui Vodă nu-i tocmai mare în țara românească. Mai drumuri de fier pe unde și-a-nțărcat dracul copiii, mai poduri pe uscat, mai școli prin sate unde populația stă (constă n.n.) din trei creștini și-un șoarece, c-un cuvânt, mai una mai alta, au împutinat rău de tot pita lui Vodă. Și lefurile nu sunt tocmai mari. Au credeți cumva cumcă e vreuna din aceste somități care să-nțealegă că trăim în țară săracă? Aș, ferit-a sfântul. Propune-i unui asemenea geniu ticluit la Paris – la Piza chiar – un post de subprefect sau de judecătorăș la târgul Hârlăului. Se va crede insultat în demnitatea lui democratică. Alte visuri îi umblă prin cap. Nu-i vorbă, ca judecător de pace în târgul Hârlăului omul poate face mult bine și, mai cu muncă, mai cu vrerea lui Dumnezeu, poate asemenea ajunge departe – membru la Casație sau ministru de justiție chiar. De ce nu? Nici o lege nu oprește aceasta. Dar, pentru o asemenea înaintare regulată, prin merit, prin știință, prin onestitate, se cere muncă și răbdare, iar cuconașii nu iubesc munca și sunt nerăbdători de-a parveni. Aceasta e adevărata corupție: tendința de-a câștiga lesne și fără muncă, tendința de-a se gera în om mare, fără merit; aceasta e corupția adevărată, ale cărei urmări sunt ura și invidia împotriva oricărui merit adevărat și cocoșarea nulităților în acele locuri la care numai o înaltă inteligență sau un caracter extraordinar dau drept. Dar, spune vreunui: *Măi creștine, vezi-ți de treabă! Ce te amesteci la un lucru, când nu știi seama și rostul lui? Ce te-amesteci la învățăturile publice, bunăoară, dacă nu știi cum se dreseză cap de berbece, necum cap de creștin?* Știi ce-ți va răspunde? Că ești reacționar, vânzător de țară. Zi-i altuia ce se-amestecă la război, când nu știe a deosebi pușca cu cremene de tunul Krupp – tot așa îți va răspunde. Apoi de te-o mai prinde necazul și-i zice, în pilda lor, că Dumnezeu biet umple lumea cu ce poate, atunci ești chiar retrograd.

Ei bine, iată în ce consistă reacție și liberalism în România. Dacă un om își mai are toate sâmbetele la un loc, atunci e (etichetat ca n.n.) reacționar, se-nțelege. Dacă vreunul crede a putea pretinde ca, la decretarea de legi organice, să nu se voteze cu drumul de fier, ci să se mai oprească pe ici, pe colo, ca să vază de nu sunt interese (naționale, ale neamului autohton, n.n.) atinse, atunci e reacționar. Atâta-i deosebirea. Ar fi de dorit, nu pentru acești reacționari, ci pentru nația românească peste tot, ca această deosebire să fie mai mare, dar, din nenorocire, nu este. Se simte adânc lipsa acelei

clase istorice care să fie păstrătoarea tradițiilor și a bunului simț, pârguit prin lupte seculare și suferințe seculare. Multă- puțină câtă mai era, s-a tot dat și dat într-înșea, pentru a pune în locu-i o generație de avocați și azi, când visul democrației române s-a îndeplinit, stăm mai bine? Abstracție făcând de împrejurarea că-n urma înnoiturilor croite și răscroite de avocați<sup>1266</sup>, poporul românesc, în toate clasele lui, sărăcește pe zi ce merge, e poate vreo deosebire atât de mare între cultura de azi și cea de-alaltăieri? Deie-ni-se voie a contesta aceasta. Estensiv, poate c-a câștigat cultura națională, intensiv, însă, nu. Cât de puțini tineri se

---

<sup>1266</sup> “Nu trebuie a se uita că, în genere, activitatea aceasta (avocațială n.n.) de veșnic comentator a unor texte pozitive deprinde inteligența cu sofisme. A apăra azi un lucru pe care mâine îl vei combate – în alt caz se-nțelege – a apăra o cauză nedreaptă simțind bine că este nedreaptă, a-ți răzima adesea dreptatea pe mancuri de formă, nu pe instinctul înăscut al justiției, iată poate, în majoritatea cazurilor, clina periculoasă în care se mișcă inteligența individului în această carieră. Dar dacă acest pericol e chiar în ocupațiunea aceasta, el se mărește cu cât (pe măsură ce n.n.) se combină cu nevoia (cu trebuințele și, după caz, cu dorințele financiare ale avocatului n.n.). La alte profesii, excesele nevoii peste marginile legii sunt oprite prin teama unei puteri nedefinite bine, prin teama de urmările unor legi necunoscute în amănunțimile lor, prin frica de pedepse. Deodată însă cu cunoștința legilor penale, avocatul are cunoștința deplină, caz cu caz, a tuturor pericolelor ce l-ar amenința din partea justiției în caz de abatere. Astfel el are puțința de-a călca legile ocolindu-le, păzindu-le formele și nu cuprinsul, căci justiția formală este cea care se caută în tribunale. Deci neputința (ori nevoința deliberată n.n.) de-a se hrăni în mod onest conduce la acte incorecte moralicește, care, făcute însă cu paza formală a legilor, scapă de mâna justiției omenești. Desigur este în interesul tuturor existența unei clase de avocați – căci respectiva clasă este un membru neapărat în organismul justiției – dar, cu condiția ca ea să fie onestă, de caracter, cultă și, înainte de toate, să nu apere cauze injuste și nici să nu alunece pe căi de-a dreptul imorale”, idem, *Între avocații din Austria...*, în *Opere*, vol. XI, pag. 223; Un pas spre rezolvarea necesității în cauză ar fi ca breasla avocățască “să aibe existența pe deplin asigurată (din prestarea cinstită a profesiei avocațiale n.n.) – guvernul să fixeze pentru fiecare oraș (fiecare localitate n.n.) un număr hotărât (limitat n.n.), *numerus clausus* de avocați și numai în limitele acestui număr să se poată înmulți clasa apărătorilor dreptului. Având existența asigurată, înlăturându-se pericolul unui proletariat de avocați și existând (asigurându-se n.n.) încolo depline garanții pentru cultura suficientă a fiecăruia nu vor mai exista relele la care a dus înmulțirea (peste nevoile reale ale societății a n.n.) acestei clase”, ibidem, pag. 223, 224; “Aceasta ar fi foarte util pentru noi, căci, în afară de Ungaria poate, nu credem să mai existe o țară în lume care să fie bântuită de ambițiile explicabile, însă nejustificate, de dorințele de câștig ilicit ale unui numeros proletariat avocățesc ca România”, ibidem, pag. 224; Mai mult, “la noi în țară, cel din urmă (cel mai slab pregătit profesional n.n.) absolvent al Facultății de Pisa (de *strâmb* n.n.) se simte chemat a deveni deputat (parlamentar n.n.) sau ministru – și tocmai partea cea rea, cea slabă, proletariatul avocățesc a pus mâna pe Parlament și pe Guvern, prefăcând statul în proprietatea unei societăți de exploatație”, ibidem



disting, și chiar astăzi, un Kogălniceanu sau un Epureanu, se deosebesc aproape de tot tineretul nou, cât cerul de pământ, în vorbă, în spirit, în toată atitudinea. Așadar, unde e reacția și unde reacționarii?”<sup>1267</sup>

Peste ani, subscriind punctului de vedere eminescian, Nicolae Iorga, analizând pecetea pe care spiritul străin, inoculat, prin intermediul studiilor în străinătate, tinerilor noștri, a pus-o asupra aceluiași moment revoluționar 1848, face următoarele precizări: “Nu urăsc cultura apuseană. E o cultură câștigată de multă vreme, cu multă silință, de popoare harnice, dar ea trebuie luată de aceia care n-au lucrat la alcătuirea ei, potrivit nevoilor lor și nu mai mult, și nu altfel decât cum sunt aceste nevoi particulare fiecărui neam.

Generația de la 1848 s-a dus în străinătate, nu la vârsta de maturitate (fizică, dar, mai ales, intelectuală și morală n.n.), ci la vârsta când omul nu poate să opună nici o rezistență năvălirii cotropitoare a unei culturi străine, oricât de nepotrivită ar fi pentru dânsul. S-au dus de tineri, unii chiar de copii, în Paris. Orașul acesta i-a zăpăcit, i-a înnebunit, i-a confiscat pe toată viața. De acolo nu au adus atâta iubire de cultură și civilizație, cât iubire pentru ideile liberale, pe când, la noi, în anul 1848, era nevoie de a dezrobi cele câteva milioane de țărani nenorociți (oprimați și săraci n.n.) care locuiau pământul Moldovei și Țării Românești. S-au întors domnii aceia de la Paris, mândri (orgolioși n.n.), disprețuind pe părinții lor, disprețuind pe bunicii lor, disprețuind pe strămoșii lor, disprețuind țărănimea(;) acestui pământ românesc. S-au întors oameni superiori (aroganți n.n.), coborâți cu hârșobul din cer. Însă păcatul cel mare nu era al lor, ci al împrejurărilor rele în care au ajuns să cunoască și să guste cultura europeană. Aceste împrejurări rele făceau ca ei să nu vadă nimic în politică mai presus de anumite forme și de anumite idei metafizice. Au venit în țară cu gândul să ridice steagul tricolor care, în astfel de împrejurări, nu putea fi decât o zdreanță, au ridicat zdreanța lor cea mândră, au adunat împrejurul acestei zdrențe lumea, strigând trei cuvinte străine, pe care lumea nu le înțelegea: libertate, egalitate, fraternitate; în schimbul cărora (în replică la care n.n.) trebuia (ar fi fost benefic pentru țară n.n.) să se audă două vechi cuvinte românești: omenie și dreptate. Au venit și au făcut în București *revoluțiune*. Nu *răscoală*, nu ridicare a poporului,

---

<sup>1267</sup> idem, *Nu știm de unde și până unde...*, Timpul, 5 ianuarie 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 166,167

*revoluțiune*. Au făcut revoluțiune cu lipscanii greci din București, cu franțuziții de la Paris, au creat *guvernul provizoriu*. Au visat Adunări naționale, au început a coresponda cu nu știu cine de la Londra și cu nu știu cine de la Paris. Pe vremea aceea țărani le cereau să se ridice împotriva asupritorilor, să le dea posibilitatea să-și răscumpere pământul muncit timp de două mii de ani, de neam de neamul lor, să-și răscumpere dreptul de a avea un loc pe brazdă și un loc sub soare. Ei le-au răspuns, plini până peste cap de ideile franțuzești, că graba nu-i aceasta, ci să negociem cu turcii și cu rușii, cu dracul și cu lacul, pentru că lucrurile celelalte se pot face mai târziu; că voiesc să le dea libertate, fraternitate, egalitate, iar dacă, totuși, vor muri, vor ridica deasupra lor un monument mare, de țărăni muncită, pentru ca să arate că aici a murit în prăpastie un popor!”<sup>1268</sup>

În aceeași optică, comentând efectul mentalității pașoptiste asupra spiritului public românesc, Constantin Radulescu-Motru opinează: “Generația de la 1848 ne-a obișnuit să credem că tot ce este nobil și frumos, e o arătare a libertății și democrației. Ea a fost prima generație de români care a venit în atingere de aproape cu civilizația apuseană. Mintea ei era nepregătită pentru a pricepe fondul acestei civilizații, chiar dacă inima ei era dornică de progres. În asemenea condiții, s-a petrecut la ea un proces de logică socială, pe care îl vedem petrecându-se în toate situațiile asemănătoare. Cuvintele prin care omul se inițiază în cunoașterea unei civilizații, sunt luate drept forțele magice care au produs civilizația însăși. Libertatea și democrația, în loc să fie cuvinte prin care se rezumă, în mod sumar, deprinderile câștigate de popoarele apusene, de pe urma evoluției lor sociale și politice, devin semințele înseși din care răsare progresul – semințe ușor de transportat, fiindcă n-au altă greutate decât aceea a sunetelor vocii. Generația de la 1848, revenită în țară, avu guvernul pe mână. În loc de a trezi forțele morale ale poporului român spre o evoluție progresivă, ea instalează tirania vorbelor”<sup>1269</sup>, adică, potrivit lui Lascăr Catargiu, “a celei mai cumplite tiranii, în care a gândi e cea mai mare vină, a râde, cel mai mare păcat... Niciodată gândirea n-are alt vrăjmaș mai cumplit decât vorba, când aceasta nu-i e supusă și credincioasă, nimic nu arde pe ticăloși mai mult ca râsul... Sdrobitoarea opresiune a celei mai cumplite tiranii trebuia

---

<sup>1268</sup> Nicolae Iorga, *Despre drepturile limbii naționale în statul modern*, 1906, în A fi conservator, pag. 381-386

<sup>1269</sup> Constantin Rădulescu-Motru, *Scriseri politice*, 1924, în A fi conservator, pag. 318

neapărat să dea naștere la încercări de revoltă. S-au mai găsit și bărbați (oameni curajoși n.n.) care să-ndrăznească a gândi și a râde. Mulți dintre ei au căzut jertfă îndrăznelii lor. Huliți și urgisiți de cei mai aproape ai lor, înfierăți ca reacționari, dușmani ai poporului, ai națiunii, ai libertății, ai patriei – legenda (minciuna, și chiar calomnia n.n.) i-a executat fără milă. Câți au murit, s-au dus, toți, cu inima înnegrită de credința că orice revoltă e de prisos, că legenda va triumfa totdeauna asupra adevărului, că tirania vorbei și-a clădit un imperiu veșnic în România”<sup>1270</sup>.

În acest sens, exclamă Constantin Rădulescu-Motru: “Mentalitatea pașoptistă trăiește și astăzi la noi. În școală, pentru mulți dintre profesorii noștri, popoarele se înșiră în linie dreaptă spre progres, ca pe un urcuș de deal; unele, în frunte, au ajuns să respire din libertate și din democrație, altele, mai la coadă, au gâtul întins spre a sorbi din aceeași fericire. Relativismul istoric, baza științelor sociale și politice(;) nu a ajuns să fie cunoscut decât de prea puțini. Școala noastră oficială e convinsă că progresul merge pe o singură linie la toate popoarele; că toată lumea, fie de la ecuator sau de la polul nord, fie de o rasă sau de alta, fie cu trecut bogat sau fie fără trecut, toată lumea este politicește la fel: Anglia ca și Turcia, Franța ca și Rusia, Germania ca și China – suferă când n-au legi liberale, jubilează când au scăpat din ghearele tradiției. Că sufletul unui popor poate să se acomodeze și să prospere în condițiile pe care altul nu le poate tolera, că republica Turciei este departe de monarhia Angliei, o așa afirmație – postulatul de la care pleacă orice istoric științific(;) – este pentru școala noastră oficială un paradox. Pentru presa noastră este ceva mai mult: este un scandal. Cu deosebire intelectualii evrei, care o conduc în bună parte, nu vor în ruptul capului să admită relativismul istoric. Mersul omenirii este pentru ei unul și absolut. Începe nebulos, dar sfârșește cu democrația. Ce este democrația? Unde s-a realizat vreodată adevărata democrație? Acestea sunt întrebări secundare. Principalul este că democrația trebuie să fie. Adică trebuie să ne închinăm în numele ei. Numele este totul. Realitatea fizică poate fi relativă; în politică democrația rămâne absolută”<sup>1271</sup>.

Așadar, avertizează Theodor Rosetti, “generația actuală, fiind pusă, de timpuriu și des, în contact cu civilizația europeană

---

<sup>1270</sup> Lascăr Catargiu, *Articol* în Revista *Epoca*, 8 decembrie 1896, în A fi conservator, pag. 375, 376

<sup>1271</sup> Constantin Rădulescu-Motru, *Scrieri politice*, în A fi conservator, pag. 319

(străinătății n.n.) nu a putut decât să primească o câtime mai mare de materie științifică. Această primire însă, departe de a fi avut asupra intelectului național o înrăurire salutară, a servit, în mare parte, mai mult la a-l opri din dezvoltarea sa. Înlesnind puțința de a înlocui prin fraze gata, prin teoreme enciclopedice și superficiale, munca propriei gândiri, ba chiar până și dorința de a afla adevărul, a introdus în societatea noastră acea superficialitate, acea suficiență intelectuală, acea beție de cuvinte, care e atât de caracteristică pentru starea noastră. Această educație a mai avut efectul de a despărți clasele culte, din frageda lor copilărie, de tulpina vieții naționale, de a transforma tocmai partea aceea a populației, care, prin poziția și antecedentele sale, e mai accesibilă adevăratei culturi, într-un mijloc cu totul străin, și aceasta la o vârstă la care, urmare a impresibilității mai mari ce posedă, omul adună acel fond de impresii, care devine determinant pentru întreaga viață<sup>1272</sup>. De aceea, această generație, "sigură că a câștigat, în câțiva ani universitari, cheia cu care se desleagă toate problemele cele mai încurcate ale vieții, a aplicat (în viața practică n.n.) teoriile abstracte ale culturii sale enciclopedice, cu acel fanatism teribil, care caracterizează toate convingerile profunde. Considerând restul populației ca pe un corp inert, ea nu s-a sfiit a se sluji de el, ca de un obiect de experimentare socială și politică... Izvoarele de la care își culesese puțină știință fiind variate (multe n.n.) și diverse (eterogene n.n.), această experimentare nu a avut nici măcar folosul de a fi făcută într-un sens sistematic... Ambiția de autor, cea mai mare și mai iremediabilă dintre toate, făcând pe doctorii noștri sociali a susține, sus și tare, rețeta sa pentru fericirea poporului românesc, am văzut enunțându-se, lângăolaltă, teoremele cele mai contrazicătoare (contradictorii între ele n.n.), care toate pot fi excelente în principiu, dar care nu se potrivesc la starea noastră"<sup>1273</sup>.

Iată dar, conchide Barbu Catargiu, ce dezastre pot provoca "oameni crescuți în străinătate, străini (înstrăinați sufletește n.n.) de națiune, ce nu sunt din poporul român, căci au părăsit toate virtuțile străbune și și-au ales în ei numai viciile societăților străine"<sup>1274</sup>.

---

<sup>1272</sup> Theodor Rosetti, *Despre direcțiunea progresului nostru*, în A fi conservator, pag. 76, 77

<sup>1273</sup> ibidem, pag. 77

<sup>1274</sup> Barbu Catargiu, *Discurs rostit în ședința Camerei din 22 iunie 1861*, în A fi conservator, pag. 286, 287

## **XIX. Până unde ne sunt utili investitorii străini? Model decizional de acceptare/respingere a lor**

Oricât de mult și-ar putea ameliora întreprinderea producția prin intervenirea unui capital străin, însă cu condiția ca străinul să devină *proprietarul* ei, ar trebui, indignați, să-i refuzăm oferta.

„Înțelegem trebuința de a atrage capitalurile, însă nu înțelegem că această trebuință este necondiționată. Să facem o deosebire între trebuințele țării și ale națiunii: țara ca pământ și obiect de exploatare are o trebuință necondiționată de capital pentru a produce. Națiunea care se află în proprietatea (este proprietara n.n.) pământului țării și-l lucrează bine său rău, produce destul pentru trebuințele sale, ba și ceva prisos. Pământul ar putea produce de 5 ori atâta prin intervenirea unui capital străin, însă cu condiția ca străinul să exproprieze pe fiii ei din moșii și să le exploateze apoi acești străini după regulile științei. Cred că, sub asemenea condiții, națiunea, cu indignare, ar declina <<puternicul ajutor al capitalurilor străine>> și ar *prefera să fie de 5 ori mai săracă, dar proprietară a pământului, decât expropriată din țara sa*. Căci, chiar dacă moșiile ar produce noilor proprietari de 5 ori mai mult, acest mai mult tot nu ar fi al națiunii. Adică țara română nu ar fi a românilor.

Mai mult, dar, să presupunem că cutare proprietar va putea vinde moșia sa la un străin cu 5% mai scump decât până acum. Au doar acest mai mult are să între în ameliorații de fond, ori în alte întreprinderi impulsante de industrie națională? Nicidecum. Acei bani au să fie cheltuiți în străinătate după vechiul obicei al celor ce vând astăzi moșii, căci, în asemenea timp, numai risipitorii și consumatorii neproductivi fac aceasta. Apoi, neavând trebuința de a se împământeni, noii proprietari ce vor cumpăra moșii române mai mari, ori le vor cumpăra pentru a le vinde în părțile iarăși la străini, precum ziserăm mai înainte, ori ca să le păstreze pentru sine. În cazul întâi ei vor fi colonizatori, în cazul al doilea proprietari absentanți, funești viitorului României. Și nu este îndoială că mai toți cei care vor cumpăra proprietăți mari, nu vor locui în țară la noi, ei vor trage veniturile moșiilor și le vor consuma în țările pe unde vor petrece sau unde vor fi domiciliați sau originari.

De aceea trebuie să procedăm la opreala străinilor de a avea moșii în țara română<sup>1275</sup>.

## XX. Riscuri ale penetrației străine

**Un activ economic încape pe mâna unui străin de origine, care caută să scoată lapte din piatră. Puțin îi pasă de soarta lucrătorului. Omul e pentru el un instrument de muncă, o vită trebuitoare pentru un timp mărginit, până ce vinde altuia afacerea.**

În această privință Mihai Eminescu explică: “Capitalul, cel puțin cel imobiliar, avea înaintea un caracter istoric, tradițional și personal. Legăturile între boieri și țărani erau istorice, tradiționale, personale. E nenatural a admite ca oameni de aceeași rasă, care neam de neamul lor trăiseră și lucraseră împreună, să nu aibă un sentiment de cruțare și omenie între ei. Boierul cel mai avar, cel mai lacom de avere, n-ar fi îngăduit să i se exploateze țărani de către slugile lui. Astăzi capitalul e impersonal. O moșie străveche (în sens larg un activ, indiferent de natura lui: productivă, comercială etc. n.n.) încape pe mâna unui străin de origine, care caută să scoată lapte din piatră. Puțin îi pasă de soarta lucrătorului, de biserică ori de școală. Omul e pentru el un instrument de muncă, o vită trebuitoare pentru un timp mărginit, până ce vinde sau arendă altuia moșia. Lipsa de sentiment de rasă, lipsa de solidaritate între popor și clasele dirigențe, recrutate dintre Cariadgii și Basmangii (alcătuite din elemente neromânești n.n.) lipsa de simț istoric și național, ne-au adus unde suntem și au prefăcut o țară veche, cu trecutul ei cinstit, cu datinele ei oneste, într-un han de oaspeți străini, în care toată organizația (organizarea socială n.n.) s-a făcut (a fost făcută n.n.) în favorul străinilor, pentru a le face traiul cât mai neted și mai moale în țara nimănu, căci numai firma (denumirea-i n.n.) mai e a noastră. Noi nu suntem contra îmbogățirii celor ce vin și se așează în țară. Cu timpul vor deveni, poate, buni cetățeni ai acestui stat. Dar, ca de dragul lor, să ucidem oamenii noștri proprii, ca de dragul luxului, desfătărilor, înlesnirilor de trai (care sunt - cu toatele, indubitabil și aproape în exclusivitate - apanajul elementelor de origine străină n.n.) să compromitem existența fizică și morală a rasei române, iată ceea ce e de neauzit și de neînțeles. Poporul nostru e pe calea de a ajunge ca *fellah* din

---

<sup>1275</sup> Dionisie P. Marțian, *Revista economico-politică a anului 1864*, în O.e.-M, pag. 245, 244

Egipt. Totul e străin acolo, afară de mizerie. Numai ea e națională, egipteană”<sup>1276</sup>.

Așadar, să fim bine înțeleși: “Nu oprim pe nimeni de a fi ori de a se pretinde român. Răul e, însă, că elemente prea proaspete (al căror timp scurs de la stabilirea pe teritoriul țării este insuficient pentru armonizarea lor deplină, psiho-mentală și afectiv-atitudinală, cu locuitorii lui de spiță autohtonă n.n.), în loc de a fi *determinate* de caracterul statornic al poporului, sunt, din contră, *determinante* pentru viața țării. Neavând nici tradiții, nici patrie hotărâtă, ele urăsc trecutul, au rupt-o cu tradițiile (manifestă aversiune față de tradiții n.n.), au prefăcut țara în mlaștină de scurgere pentru toate elementele nesănătoase ale străinătății”<sup>1277</sup>.

Astfel, chiar dacă “celula constitutivă a vechilor state române este republica țărănească – precum s-au păstrat, mult timp, la Câmpulung-Bucovina și la Vrancea – o republică eminentemente aristocratică”<sup>1278</sup>, astăzi, grație (consecință a n.n.) liberalismului, au izbutit a face din România o nouă Americă, un teren pentru colonii (favorabil coloniștilor în detrimentul băștinașilor n.n.), pe când elementul românesc se stinge prin simplificarea (unilateralizarea și, dacă se poate spune așa, rudimentarizarea n.n.) muncii, prin pierderea pieței în care să și-o ofere, prin mizeria cauzată de mulțimea dărilor, prin sărăcirea provocată de introducerea unor costisitoare forme goale, fără nici un cuprins real. Astăzi, ca niciodată, putem vorbi de o plebe de sus și de un popor de jos”<sup>1279</sup>, „care, ca rasă, ca inteligență, ca inimă, este superior păturii de parveniți și de scursuri din căteșipatru unghiurile lumii, care s-au așezat deasupra lui”<sup>1280</sup> ... „A trebuit să se dărâme toate îngrădirile cu care se înconjuraseră (apărau n.n.) clasele vechii României, - fie tagme spirituale, fie bresle economice, fie avere imobiliară; a trebuit ca în locul tuturor acelor *prejudicii* (semnificația termenului este, evident, peiorativă n.n.) din evul mediu, *naționale*, să se puie drept măsuratoare banul *cosmopolit*, pentru a deosebi om de om; a trebuit ca ideile marii

---

<sup>1276</sup> Mihai Eminescu, *Economiștii observă...*, Timpul, 10 iulie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 238, 239

<sup>1277</sup> idem, *Nu ne îndoim că distingerea...*, Timpul, 1 august 1881, în Opere, vol. XII, pag. 273

<sup>1278</sup> idem, Erodol al <<Românului>> continuă..., Timpul, 25 ianuarie 1881, în Opere, vol. XII, pag. 44

<sup>1279</sup> idem, *Măine, duminică, e ziua hotărâtă...*, Timpul, 8 octombrie 1878, în Opere, vol. X, pag. 136

<sup>1280</sup> idem, *Să discutăm cu <<Românul>>...*, Timpul, 6 mai 1881, în Opere, vol. XII, pag. 160

revoluții franceze să se introducă pe deplin în organizarea noastră socială, pentru ca, în virtutea acelor principii admise și aplaudate de noi, de demagogia mare și mică, să ajungem a ni se impune din afară, prin străini, legi organice pentru țara noastră proprie; a trebuit un guvern liberal, pentru ca, prin tratate internaționale, să ni se dicteze cu (de-a n.n.) sila, lucruri pe care nu ni le-a dictat Baiazid Ilderim, învingătorul creștinătății; a trebuit ca libera cugetare să fie cult erijat în public și apărat, de guvern și de organele lui, în contra unei Biserici, ce domnește, de-o mie de ani, pe pământul nostru; a trebuit ca organul de pe strada Doamnei (în sens strict, ziarul *Românul*; în accepțiune extinsă, presa din țară n.n.) să numească mincinos pe un arhipăstor al Bisericii: pentru ca ultima consecință a descompunerii spiritului public să fie *americanismul*, teoria de om și om, fără deosebire de rasă, origine și limbă; statul național al mizeriilor și ambițiilor personale, în locul statului național și natural, în locul societății naționale, răsărite pe baze istorice, în locul limbei romanice și a originii traco-latine<sup>1281</sup> ... Pe spatele nefericitului popor românesc, apatic de suferințe și amețit de fraze, se formează un popor nou, de venetici, de-o naționalitate nehotărâtă încă, o nouă rasă americană, în (sub n.n.) ochii căreia vechiul popor al lui Mircea și Basarab dispăre și emigrează<sup>1282</sup>.

“Dar în capul unui stat român nu se cade să vedem aproape numai oameni străini, incapabili de-a pricepe geniul poporului nostru și, până la un grad oarecare, incapabili de-al iubi și de a-l cruța. Și când vorbim de poporul român, știm foarte bine de cine vorbim. Nu de amestecături, nu de oameni veniți de ieri-alaltăieri în una din provinciile Daciei lui Traian, ci de acel element etnic ieșit (rezultat n.n.) din încrucișarea romanilor cu dacii, de rasa română<sup>1283</sup>. Aceasta a fost în trecutul țărilor noastre rasa formatoare de stat, cea orânduitoare, cea istorică; aceasta trebuie să și rămâie de-acum înainte”<sup>1284</sup>.

Însă, pentru aceasta, “noi nu cerem și nu voim exterminarea(;) elementelor hibride. Ceea ce pretindem e ca asemenea elemente să nu fie determinante, *dominatoare*, în statul

---

<sup>1281</sup> idem, *Trei zile de-a rândul...*, în *Timpul*, 20 februarie 1879, în *Opere*, vol. X, pag. 192

<sup>1282</sup> idem, *Programul nostru zicea...*, *Timpul*, 22 iulie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 259

<sup>1283</sup> care, anatomic, este un popor de ciobani, idem, *Din abecedarul economic*, în *Opere*, vol. X, pag. 28

<sup>1284</sup> idem, *Din nefericire...*, *Timpul*, 3 septembrie 1881, pag. 324



român. Nu ne opunem dacă ele se vor hrăni prin muncă proprie, iar nu exploatând munca altora... La noi cestiunea socială e o cestiune de parazitism. Clasele muncitoare trebuie scăpate de paraziți; paraziții însăși trebuie, printr-o riguroasă organizare, siliți la munca la care se pricep... O reorganizare socială, având drept principiu apărarea și încurajarea muncii, înlăturarea feneanților și paraziților din viața publică, iată ceea ce e de neapărată necesitate”<sup>1285</sup>.

Totodată, străinii: „numai vorbind în familie limba românească, numai încrucișându-se prin căsătorii cu românii, vor putea deveni, cu vremea, ajutători întru purtarea sarcinii de cultură a țării românești; și numai atunci vor intra în conmembrațiunea socială a românilor și se vor preface în trup din trupul nostru”<sup>1286</sup>.

## **XXI. Cum începe și unde se sfârșește utilitatea tratatelor de comerț exterior**

Un tratat de comerț între două puteri de forțe inegale este un act de aservire pentru cea mai slabă. În generalitatea cazurilor, prin încheierea unor asemenea învoiri, țările mici au pierdut mai mult decât au câștigat. La adăpostul și sub garanția tratatelor de comerț li s-au știrbit multe și varii interese, nu numai economice, dar și politice.

Drept exemplificări ale sintagmei *regim protector aplicat cu înțelepciune* pot servi: concepția lui Petru S. Aurelian asupra tipului optim de înțelegeri comerciale internaționale care putea conferi avantaje maxime statului român; și propunerile lui Dionisie P. Marțian pentru reformarea principiilor de construire a tarifului nostru vamal.

P.S. Aurelian își începe raționamentul cu formularea unei definiții a tratatelor de comerț - în accepțiunea largă de înțelegeri comerciale -. Astfel, ele „sunt învoiri între o țară cu alta, sau cu mai multe țări, prin care se stipulează concesiunile reciproce ce-și acordă una alteia la importul sau exportul produselor. Unele dintre aceste acte internaționale sunt însoțite de tarife vamale, care fixează taxele (nivelurile taxelor n.n.) la care vor fi supuse oarecare produse la intrarea lor în țările contractante. Alte tratate nu au nici un tarif și se mărginesc la a acorda taxele (nivelurile taxelor n.n.)

---

<sup>1285</sup> ibidem, pag. 323, 324

<sup>1286</sup> idem, *Evreii și Conferința*, Curierul de Iași, 9 ianuarie 1877, în *Opere*, vol. IX, pag. 303

prevăzute în tariful autonom sau acordă clauza aceea ce se numește clauza națiunii celei mai favorizate”<sup>1287</sup>.

Pe baza acestei definiții, el diferențiază tratatele de comerț, într-o manieră extrem de fină, în tratate de comerț propriu-zise și în convenții comerciale.

Astfel, „rîguros vorbind, ar merita numele de *tratate de comerț* numai acelea care cuprind tarife pentru o seamă de produse, cu taxe scăzute în favoarea reciprocă a celor ce au încheiat o asemenea învoire; iar cele ce nu cuprind tarife s-ar putea numi, mai nimerit, *convenții comerciale*”<sup>1288</sup>.

Întrucât „un tratat de comerț între două puteri de forțe inegale este un act de aservire pentru cea mai slabă, în generalitatea cazurilor, prin încheierea unor asemenea învoiri, țările mici au pierdut mai mult decât au câștigat, la adăpostul și sub garanția tratatelor de comerț știrbindu-li-se multe și varii interese, nu numai economice, dar și politice”<sup>1289</sup>.

Mai mult, „o națiune care se leagă printr-un tratat cu o altă națiune îi acordă, neapărat, avantaje pe care le refuză altora; astfel, ea provoacă represalii din partea acestora din urmă; dacă își deschide un debușeu dintr-o parte, își închide altele de altă parte; prin urmare, se pune în dușmănie cu cele mai multe națiuni”<sup>1290</sup>.

„Prin convenții comerciale fiecare țară își păstrează libertatea sa de acțiune; poate urca sau scădea tarifele după cum o povățuiesc interesele sale”<sup>1291</sup>.

De aceea, „o țară poate, foarte bine, trăi în armonie cu celelalte, își poate garanta interesele, nu ajunge a rupe relațiile comerciale cu altele, fără să aibă nevoie a se a se lega prin tratate de comerț pentru un timp îndelungat. Simple convenții, în înțelesul ce l-am dat pot fi de ajuns”.

În considerarea celor prezentate, „părerea mea ar fi ca, deocamdată, să nu ne mai legăm cu nimeni prin tratate de comerț; să așteptăm ca transformările care se prepară în Europa să ia sfârșit și, după aceea, vom cugeta ce avem de făcut. Până atunci vom trăi sub regimul tarifului nostru autonom, adică, vom aplica

---

<sup>1287</sup> Petru S. Aurelian, *Politica noastră vamală*, București, 1890, în O.e.-A, pag. 271

<sup>1288</sup> ibidem

<sup>1289</sup> ibidem, pag. 273, 271

<sup>1290</sup> ibidem, pag. 272

<sup>1291</sup> ibidem, pag. 287

aceleași taxe asupra tuturor mărfurilor, fără deosebire de proveniență”<sup>1292</sup>.

„Pentru ca un asemenea regim vamal să nu ne vatămă interesele, tariful autonom trebuie alcătuit numai în vederea protejării industriei noastre naționale și în interesul fiscului. Nu avem nici un interes ca să înscriem taxe prohibitive; din contră, taxele protectoare să nu fie mai urcate decât se va afla cu cale pentru ca diferitele noastre industrii să poată fi ocrotite; iar pentru mărfurile pe care nu le producem, pe acelea le vom taxa numai în interesul fiscului nostru...Trebuie să ne rezervăm, prin legea vamală, dreptul de a putea majora taxele tarifului nostru autonom, cu câte procente ne va conveni și pentru articolele ce se va afla de cuviință. Numai cu modul acesta ne putem pune la adăpost contra unor măsuri ca acelea care au fost luate de unele state contra produselor noastre... Numai în cazul când tariful general autonom se va întocmi pe asemenea baze, adică ținându-se seama de trebuințele industriei naționale și ale fiscului, numai atunci putem aștepta rezultate serioase cu privire la înființarea și dezvoltarea industriei naționale”<sup>1293</sup>.

În același spirit, D. P. Marțian a propus ca „să se taxeze la vamă mai mult articolele de lux și acele articole ce și noi producem; să se ușureze, cu atât mai mult, taxa obiectelor neapărat trebuincioase pentru ramurile industriei naționale; exportul produselor naționale să se taxeze după o scară mai mobilă; să nu se taxeze decât produsele cu care alții nu pot concura cu noi, și până la gradul ca să nu le prea scumpească pentru consumatorii străini; să scadă (fie diminuate n.n.) taxele unor obiecte prea încărcate”<sup>1294,1295</sup>.

Însă, dincolo de toate aceste considerații de certă valoare științifică, formulate de economiști, și împreună cu ele, unei cât mai profunde înțelegeri – cu utilitate majoră în eficientizarea autoapărării entităților statale defavorizate – a mecanismului penetrației economice internaționale, îi poate servi următoarea aserțiune a unui filosof, Vasile Conta: “Interesele economice ale patriei (ale oricăruia dintre statele cu economie puternic dezvoltată n.n.) sunt

---

<sup>1292</sup> ibidem, pag. 288

<sup>1293</sup> ibidem, pag. 288,291

<sup>1294</sup> articole ale căror prețuri de ieșire din vama română poartă pecetea lovirii cu o cotă al cărei nivel le face contraproductive intereselor economiei românești

<sup>1295</sup> Dionisie P. Marțian, *Duana. Tarifa vamală reformată*, Anale economice, II, 1860, în O.e-M., pag. 436

mai bine asigurate prin subjugarea<sup>1296</sup> a câtorva regiuni bogate<sup>1297</sup> și, totodată, populate cu zeci de milioane de consumatori *stupizi*<sup>1298</sup>, decât prin cele mai bune tratate de comerț încheiate cu țările civilizate<sup>1299</sup>.

## XXII. Opiniile unui truditon singuratic

Noțiunea de *muncă* trebuie să-și recapete semnificația inițială. Acea noțiune pe care o îmbrăcăm în cuvântul *chin* înseamnă câștig, spor; iar lucrătorii, cu capitalist cu tot, trebuie să fie parteneri pentru spor și câștig.

Prin temenul *muncă* înțelegem, cu precădere, mentalitatea proactivă și atitudinea responsabilă pe care fiecare cetățean se cuvine să le manifeste în procesul făuririi bunurilor materiale și valorilor spirituale ale societății; și, abia în secundar, efortul nemijlocit depus – cu semnificația cantitativă pe care i-o atribuie celebra teorie a factorilor de producție. Așadar, după părerea noastră, accentul trebuie pus pe raționalizarea modului în care se muncește, astfel încât să se obțină, fără suplimentarea volumului de efort depus – ba chiar, în măsura posibilului, cu diminuarea continuă a acestuia – un randament din ce în ce mai ridicat.

De aceea, este de părere Nicolae Iorga, “însăși noțiunea de muncă trebui să-și schimbe total sensul (recapete semnificația inițială n.n.). Acea noțiune pe care o îmbrăcăm în cuvântul *chin*, înseamnă câștig, spor, iar lucrătorii, cu capitalist cu tot, sunt lucrători (parteneri n.n.) pentru spor și câștig<sup>1300</sup>”.

Așa cum, de altfel, după cum arată Mihail Manoilescu în prestigiosul său studiu asupra burgheziei, au fost, și chiar la scară mondială, până acum câteva veacuri: “În zilele noastre, ori de câte ori se dezbate procesul burgheziei, judecata vulgară nu reușește să facă distincțiile necesare, asociind, în mod greșit și inseparabil, în acest trinom, liberalismul și capitalismul cu burghezia.

---

<sup>1296</sup> anexarea economică prin aservire psihologică prealabilă – Revelator pentru substanța acestei tehnici este, spre pildă, dictonul *Dați-mi controlul cântecelor unui popor și-mi veți fi dat mai mult decât puterea asupra legilor lui*.

<sup>1297</sup> țări precar dezvoltate economicște, însă deținătoare ale unui potențial uman și natural semnificativ

<sup>1298</sup> ahtiați după produse și servicii ce le sunt nu doar nonnecesare, ci chiar dăunătoare din punct de vedere fizic, psihic, financiar, etc.

<sup>1299</sup> Vasile Conta, *Discursuri parlamentare și articole de ziare*, Tipografia Dacia, P. Iliescu & D. Grosu, Iași, 1899, pag. 13

<sup>1300</sup> Nicolae Iorga, *Ideii asupra problemelor actuale*, pag. 67

Burghezia, capitalismul și liberalismul au apărut, de fapt, pe rând, la epoci îndepărtate între ele cu secole.

Burghezia a existat începând din veacul al XII-lea, și a trăit până la finele celui de al XV-lea, fără să se poată vorbi, în tot acest răstimp, de capitalism și, cu atât mai puțin, de liberalism. Burghezia din această vreme a avut un orizont economic pur comercial, și, s-a dezvoltat într-o ambianță politică medievală.

Burghezii s-au eliberat de sub regimul servituții rurale cu bani, burghezul era, la acea epocă, omul care nu vrea să mai fie legat de pământ, iar burghezia (statutul social de burghez n.n.) a fost de la început, un privilegiu.

În sens de clasă socială, burghezia a apărut odată cu renașterea comerțului și cu puterea regală, iar, pentru burghezi, banii n-au fost atât semnul bogăției, cât acela al libertății. *Clasa burgheză* avea, și atunci, posesiunea asupra mijloacelor de producție și lucra cu salariați, căci, condiția însăși a existenței burgheziei este munca plătită altora în bani. Nu exista, totuși, o *separație socială antinomică* între patroni și muncitorii lor, cei dintâi lucrând, de-a valma, cu cei din urmă.

Astfel, în toată faza medievală a existenței sale, burghezia conduce și organizează munca manufacturieră în cadrul comunal, muncă ce se desfășoară *nu* cu scopul câștigului de bani, ci, cu acela al satisfacerii nevoilor colectivității. Așadar, la această epocă, nu se putea vorbi de o diviziune antinomică a producătorilor, într-o clasă patronală și alta proletară, și nici de producția în vederea beneficiului (profitului bănesc n.n.), adică, nu se putea vorbi de capitalism; după cum nu se putea vorbi de libera concurență între întreprinzători și de neintervenția puterii publice, adică de liberalism.

Cu începutul veacului al XVI-lea, au apărut cele dintâi manifestări economice și sociale(;) capitaliste. Burghezia capitalistă, care a trăit de-a lungul veacurilor al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea, a avut un orizont economic național și s-a dezvoltat în ambianța economică a monarhiei absolutiste.

Capitalismul s-a suprapus peste burghezie, dezvoltând, și mai mult, caracterul funcțional primitiv al acesteia, care este organizarea producției manufacturiere. Mai mult decât atât, spiritul de întreprindere s-a suprapus peste cel burghez tradiționalist, și a dat naștere spiritului capitalist... Odată cu trecerea de la burghezia medievală la cea capitalistă, orizontul vieții economice s-a lărgit de

la comună la stat. Faza capitalismului primitiv, din secolele XVI-XVIII, este cea a capitalismului condiționat și limitat.

Sombart (economist german n.n.) arată cauzele care au provocat nașterea capitalismului la începutul secolului al XVI-lea, între care: găsirea unei noi mine de aur, descoperirea Americii și a drumului către Indii, constituirea statelor mari și a armatelor moderne, influența iudaică în economie etc.

În faza sa primitivă, capitalismul nu a vădit nici spirit de câștig și nici de raționalizare, în măsura manifestată mai târziu, în faza capitalismului liberal, din secolul al XIX-lea. Această fază este dominată de mercantilism, care a fost o doctrină și practică plină de înțelegeri (deosebit de favorabilă n.n.) pentru dezvoltarea capitalistă.

La finele veacului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, a apărut liberalismul, ca doctrină și concepție integrală de viață, îmbrățișând toate manifestările omenești, în toate aspectele lor.

Liberalismul, cu toate consecințele sale, s-a suprapus burgheziei capitaliste, aducând, ca element nou, principiul liberei concurențe și al neintervenției puterii publice în viața economică. Burghezia capitalistă a devenit, atunci, burghezie liberal-capitalistă, și a trăit, astfel, până în zilele noastre.

Această burghezie, liberalo-capitalistă, a avut un orizont economic mondial, și, s-a dezvoltat în ambianța politică a constituționalismului democratic<sup>1301</sup>.

Pentru a ne prezenta demersul într-o manieră cât mai limpede, subliniem că, firește, milităm pentru reinstaurarea deplină, definitivă și universală, a caracterului demn și neoprimitor al muncii, precum și a solidarității simbiote dintre capitaliști și salariați – coordonate cardinale ale începuturilor producției burgheze, iar nicidecum pentru ștergerea distincției dintre specificul operațional al activității de conducere și cel al muncii de execuție.

Adică, mai cu seamă, dorim, în cea mai sintetică manieră spus, ca, între patroni și angajații lor, să domnească, permanent, respectul reciproc. Aceasta întrucât, relevă Petre Georgescu-Delafraș: “Dacă punem față-n față pe un patron și pe un lucrător, și le garantăm toată libertatea de luptă, lucrătorul va fi totdeauna nevoit să cedeze patronului, pentru că-i e teamă să nu-și piardă pâinea zilnică. El este, așadar, cu mult mai slab decât patronul, iar

---

<sup>1301</sup> Mihail Manoilescu, *Burghezia română. Rostul și destinul ei istoric*, pag. 94-99

acesta (din urmă n.n.), văzându-se superior, abuzează, de multe ori, de tăria sa și impune lucrătorului cele mai grele condițiuni de muncă<sup>1302</sup>. “Întotdeauna iese la iveală acest adevăr: “izbânda este a celor tari, iar nu a celor slabi, chiar dacă dreptatea este cu ei”<sup>1303</sup>.

Deoarece, “trăim într-o vreme când patimile omenești sunt în puterea lor”<sup>1304</sup>, “fiecare dintre noi – e știut – respectăm în semenul nostru forța ce el o reprezintă, și aceasta din cauză că forța lui ne inspiră teamă”<sup>1305</sup>. Și, pe cât noi înșine, individual, voim cu orice preț, să stăm deasupra celor (să-i dominăm pe cei n.n.) mai slabi ca noi, dar ne arătăm foarte împăciuitori față de cei de care ne este frică, pe atât și patronilor le-ar pare rău să facă concesii unor lucrători slabi, dar se arată binevoitori față de un corp întreg de lucrători uniți și ferm hotărâți să se ajute unul pe altul în lupta vieții”<sup>1306</sup>.

Totuși, “toată lumea e convinsă azi (asupra adevărului n.n.) că națiunea aceea e mulțumită și puternică, în care toate straturile societății se pot bucura (se bucură n.n.) de siguranța existenței zilnice”<sup>1307</sup>. “Patronul cel mic și capitalistul cel mare nu numai că nu sunt elemente rele în sânul națiunii, dar, sunt factori foarte prețioși pentru propășirea ei – când reprezintă o muncă încordată, demnă de respectat, și dispun de o bogăție care are menirea de a scoate la iveală (a crea n.n.) bogății mai mari (din ce în ce mai mari n.n.) și a procura, continuu, de lucru, prin diferite întreprinderi, la mii și sute de mii de muncitori –, iar precum capitaliștii nu pot întreprinde nimic fără lucrători, tot astfel, lucrătorii au absolută nevoie de capitaliști”<sup>1308</sup>.

Să fim, așadar, încredințați că “viitorul unei țări(;) (oricărei țări n.n.) atârnă de capitalurile de care ea dispune”<sup>1309</sup> și de motivarea pozitivă a celor ce muncesc în ea.

De aceea, este imperativ ca “patronii să nu se gândească la îmbogățiri repezi (să nu-și dorească a se îmbogăți rapid n.n.) prin speculări neomenoase, iar sindicatele să se întărească ele înșile, prin întărirea solidarității între lucrători, prin propagarea de cât mai multă cultură în masele muncitorești, și nicidecum prin ură

---

<sup>1302</sup> Petre Georgescu-Delafraș, op.cit., pag. 63, 64

<sup>1303</sup> ibidem, pag. 70

<sup>1304</sup> ibidem, pag. 73

<sup>1305</sup> ibidem, pag. 72

<sup>1306</sup> ibidem

<sup>1307</sup> ibidem

<sup>1308</sup> ibidem, pag. 75, 76

<sup>1309</sup> ibidem, pag. 77

împotriva patronilor-capitaliști”<sup>1310</sup>. Întărindu-se în această direcție, respectul publicului vine de la sine și, atunci, ele, sindicatele, pot sta serios de vorbă cu capitaliștii, apărând, pe căi legale, nu numai interesele membrilor lor, dar și ale muncitorimii în general. Ajungându-se la un respect reciproc, care se naște din faptul că amundouă părțile reprezintă o forță, se pot stabili condițiuni de muncă, care să nu jignească nici pe o parte, nici pe alta. Sindicalismul bine priceput și bine condus – care privește sindicatele ca asociații de lucrători conștienți, care vor să împiedice decăderea materială și morală a muncitorilor – va aduce servicii imense națiunii, căci el va fi cel mai bun regulator (reglator n.n.) al raporturilor dintre capital și muncă”<sup>1311</sup>. Muncitorii trebuie să-ndealegă lămurit partea aceasta bună a sindicatelor, și să îndeapărteze, din preocupările lor, orice gând care să-i ducă la deziluzii. E nevoie chiar să se conducă singuri, de oameni capabili, aleși din sânul lor. De oameni străini de ei, să fugă, căci, aceștia nu se gândesc atât la nevoile muncitorimii, cât la interesele lor personale, sau, la interese politice; și-i împing pe muncitori la lupte zadarnice și ne-la-timpul lor, enervându-i fără folos și trăgându-i după ei ca pe niște oi. Apoi, când se văd ajunși, pe spinarea oilor, la propriul lor interes, schimbându-și tactica de luptă, fac și ei ca toți cei pe care, mai înainte, îi atacau cu o cumplită înverșunare. Natural, nu vorbesc aici de acei oameni care, deși n-au fost niciodată proletari, fac mult bine acestora. Trebuie observat, însă, că ei, când vor să-și îndeplinească bunele intenții, nu le infiltrază proletarilor ura de oameni și nu-i ațâță la lupte nefolositoare și rău venite”<sup>1312</sup>.

Muncitorimea trebui să evite, totdeauna, a face greve, dar să fie, oricând, pregătită să le facă, atunci când (lucrătorii n.n.) simt nevoia de o îmbunătățire oarecare și patronii nu le-o aprobă. O astfel de grevă nu este păgubitoare societății, dimpotrivă, ea atrage și luarea aminte a publicului, care are datoria să-și spună cuvântul(;), imparțial și autoritar. Ca un efect al intervenției publicului, patronii încep să fie mai binevoitori și să-și facă socotelile astfel încât să lase și colaboratorilor lor – lucrătorilor – o parte din câștig, potrivită cu nevoile lor de existență. De asemenea, patronii se dezvață, încetul cu încetul, de a mai gândi la exploatari

---

<sup>1310</sup> ibidem, pag. 76, 77

<sup>1311</sup> ibidem, pag. 70-78

<sup>1312</sup> ibidem, pag. 78, 79



neîngăduite de simțul moral și se deprind a da mai multă considerație salariaților lor”<sup>1313</sup>.

“Patronii își dau bine seama dacă revendicările lucrătorilor sunt sau nu de satisfăcut. Dacă le pot primi, atunci să nu mai stea mult timp la precupețeală, și să priceapă că, colaboratorii lor au, în cele mai multe cazuri, familii grele în spinarea lor. Dacă nu le pot primi – aceasta numai în cazul când revendicările lucrătorilor ar merge prea departe – ei trebui să le demonstreze, prietenește, cu cifrele lângă ei, ce pot da și ce nu pot da. Toată lumea fiind luminată, nimeni nu va mai putea să continue o grevă ce nu va avea nici un rezultat mulțumitor.

De asemenea, lucrătorii, înainte de a declanșa o grevă, trebuie să știe bine: dacă cererile lor sunt drepte și cu puțință de realizat; și dacă împrejurările le sunt favorabile. Când o mișcare nu se sprijină pe aceste considerațiuni, nici nu trebuie continuată, căci ea nu poate avea sorți de izbândă; ba, va mai încurca lumea degeaba și va tulbura și bunul mers (atât cât este n.n.) al lucrurilor”<sup>1314</sup>.

Am înțeles până acum, vorbind despre greve, „pe cele parțiale, pe ateliere (întreprinderi n.n.) izolate, sau pe grupuri de meserii dintr-o localitate sau mai multe localități. Mai este, însă, și o altfel de grevă: greva generală. Cu ea s-a amenințat și se amenință, încă, diferitele state, în primul rând acelea unde socialismul este mai înrădăcinat în masele poporului.

E foarte greu să spunem (evaluăm cu acuratețe n.n.) dacă o grevă generală poate fi sau nu bună. Aceasta depinde numai de împrejurările în care ea e pusă în aplicare.

Astfel, dacă un guvern despotice ar voi să suprimă libertățile poporului, sau i-ar impune anumite legi drastice, insuportabile, atunci, o mișcare populară unanimă și energică, este binevenită. O grevă generală, în aceste condițiuni, de o zi ori două, fie chiar trei sau patru, prin care să se arate despoților că mulțimea cea mare formează adevărata națiune și că trebui să se țină socoteală de dorințele ei, este salutară și merită să i se dea tot respectul cuvenit.

Dar o grevă generală, declarată în timpuri absolut normale, făcută pentru schimbarea bruscă a ordinii sociale – sau pentru distrugerea *șandramalei burgheze* – ar fi o nebulie, un dezastru. În luptele sociale nu e trainic ceea ce se ia prin forță, prin violență,

---

<sup>1313</sup> ibidem, pag. 80-82

<sup>1314</sup> ibidem, pag. 82

ci ceea ce se câștigă și se cimentează încetul cu încetul. Cel mult, prin violență, nu se va face altceva, în cazul când *șandramaua burgheză* ar avea sorti să fie doborâtă, decât: plecați(:)– sau vă dăm(:) jos – ca să vă luăm locul”<sup>1315</sup>.

### XXIII. Corupție, republică și monarhie

Politicianul este tipul omului care câștigă fără muncă și care îndeamnă și pe alții să urască munca cinstită. El este gata, pentru a-și asigura interesul personal, să facă concesii de orice natură în domeniul afacerilor publice. Un grup de bancheri, mai mare pe lumea întreagă, îl utilizează pretutindeni pentru a dizolva unitatea națională a popoarelor.

„Din momentul în care s-a instituit domnia ereditară în locul celei electivă, și s-a pus puterea politică a statului la adăpost de înverșunatele lupte de partid, s-a pus, în principiu cel puțin, la adăpost de patimile și de asprimea intereselor momentane și trecătoare, însăși ideea statului, adică armonia intereselor naționale. Asta e, în esență, deosebirea dintre monarhia constituțională și republică. În republică domnește, îndeosebi, interesul individual, în genere interesul de partid. Partidul, și numai partidul, alege pe capul (conducătorul n.n) statului, el formează voința statului în articole de legi, epoca poartă, pe deplin, caracterul unui grup de interese predominatoare”<sup>1316</sup>.

De remarcat, însă, că tot Mihai Eminescu este acela care, făcând dovada unei admirabile profunzimi analitice și a unui remarcabil vizionarism politic, departe de a se lăsa prins în eroarea absolutizării valențelor pozitive ale guvernării monarhice, respectiv a negării oricărui potențial benefic al celei republicane, conchide că de o conducere a treburilor țării în acord cu interesul național este capabil, pe deplin, și parlamentarismul republican: Organizarea republicană „este lipsită de pericole în proporția în care există în stat o clasă de mijloc, economiceste puternică și cultă, care să mențină echilibrul între tendințele prea înapoiate ale simțului istoric al unui popor, reprezentate, în genere, prin formele existente ale civilizației trecute”<sup>1317</sup> și, între tendințele zgomotoase ale

---

<sup>1315</sup> ibidem, pag. 83, 84

<sup>1316</sup> Mihai Eminescu, *Din momentul în care...*, în Opere, vol. XI, pag. 22

<sup>1317</sup> adică a acelor dintre mecanismele economice și structurile instituționale actuale, care au luat naștere de-a lungul timpului, la momentul apariției lor constituind cea mai adecvată manieră de rezolvare a unor situații de fapt, dar care,

trebuințelor acute ale prezentului, reprezentate prin nevoile claselor de jos”<sup>1318</sup>. Numai acolo „unde această clasă nu există decât în mod rudimentar, sau unde este prea slabă”<sup>1319</sup> pentru a se împotrivi tendințelor extreme, republica devine o jucărie a partizilor, în detrimentul, vădit, al intereselor generale”<sup>1320</sup>. Căci, avertizează Alexandru Marghiloman: “Democrația, pentru ca să fie operantă și legitimă, trebuie să fie instruită și luminată. O democrație neinstruită, neluminată, când ar avea un rol precumpănitor într-un stat, ar fi ori instrumentul de tiranie cel mai odios, ori anarhia cea mai cumplită”<sup>1321</sup>.

Acest punct de vedere va fi susținut, peste ani, între alții, de Constantin Rădulescu-Motru, care dezvăluie că: „Marii capitaliști și marii industriași (potenții financiari de talie internațională n.n.) sunt indiferenți asupra originii de unde le vine câștigul (denumirii ariei geografice care le generează profitul n.n.). Pentru ei esențialul e să fie satisfăcuți, produsele industriei să-și găsească debușuri de desfacere, capitalul să-și aibă procentele asigurate. Poporul bătrân (puternic dezvoltat economic n.n.) nu-și găsește liniște până ce aceste interese materiale n-au putut fi deviate asupra popoarelor din afară (nu și le-a realizat prin spolierea altor popoare n.n.).

Dar cum să înduplece popoarele din afară să primească rolul ce le este rezervat (ce el, poporul bătrân, li-l rezervă n.n.)?

Prin constrângere(;)? Se întâmplă și aceasta uneori. Dar regula este ca mijloacele violente să fie evitate, ca fiind legate de prea mari sacrificii (ce le-ar putea suferi poporul *agresor* n.n.).

---

ulterior, urmare a modificării datelor obiective ale realității, necesită: fie, dacă este posibil, adaptarea, fie, altfel, eliminarea, de la caz la caz, în tot sau în parte

<sup>1318</sup> Mihai Eminescu, *Din momentul în care...*, în Opere, vol. XI, pag. 22

<sup>1319</sup> adică, economicește, înflorirea și-o datorează favorurilor politice și/sau, culturalicește, este lipsită de adâncime și, prin urmare, de orizont. Prin termenul *orizont*, înțelegem, pentru fiecare ființă umană în parte, posibilitatea de a-și păstra, nealterate, convingerile profunde, și de a și le susține, cu tenacitate, în pofida oricărei acțiuni manipulatorii, îndreptate împotriva sa. Pentru formarea unei imagini cât mai exacte asupra specificului strategiilor de manipulare a gândirii omenești, precum și asupra posibilităților aflate la îndemâna oricărui om, de a-și crea și dezvolta capacitatea de contracarare a lor, recomandăm parcurgerea, desigur nelimitativă, a lucrării: Bogdan Ficeac, *Tehnici de manipulare*, Editura Nemira, București, 2001. Una dintre temele de reflecție la care ne invită lectura paginilor ei, este aceea că, de regulă - adică, exceptând situațiile în care, de pildă, în condiții de încarcerare, asupra individului pot fi exercitate cele mai barbare presiuni fizice și psihice - succesul oricărui atac manipulatoriu, se află în raport de proporționalitate inversă cu gradul de cultură, discernământ și independență materială al țintei.

<sup>1320</sup> ibidem

<sup>1321</sup> Alexandru Marghiloman, *Doctrine conservatoare*, în A fi conservator, pag. 435

Aici intervine rolul politicianismului. Ceea ce nu se poate dobândi prin constrângere(;) se dobândește ușor prin mijlocirea politicianismului. Ajutorul acestuia este mai prețios decât orice putere armată. Capitaliștii și industriașii o știu, de altfel, prea bine.

Din momentul în care politicianismul se ivește în viața politică a unui popor tânăr (a unui stat aflat în stare economică precară n.n.), rezistența acestuia este sfârșită. Fortăreața statului tânăr se predă de bunăvoie. Politicianul, care o *apără* (cuvântul trebuie, evident, înțeles între ghilimele n.n.), îi deschide el singur porțile intrării. Căci politicianul este dușmanul născut al zidurilor chinezești (autoprotejării statului împotriva agresiunilor externe și, de fapt, a oricăror agresiuni, indiferent de natura sau sursa acestora n.n.). El este gata, pentru a-și asigura interesul personal, să facă concesii, de orice natură, în domeniul afacerilor publice. El este tipul omului care câștigă fără muncă și care îndeamnă și pe alții să urască munca cinstită. Politicianismul este purtătorul spoielii de civilizațiune și, prin aceasta, dizolvantul cel mai puternic pentru unitatea vieții naționale a popoarelor tinere.

În acest rol îl vedem pe politician pretutindeni: în republicile Americii de Sud, în România și în țările balcanice, în Transvaal și în multe țări din Extremul Orient ...

El este o apariție necesară în politica lumii întregi<sup>1322</sup>, „un grup de bancheri fiind astăzi - potrivit opiniei lui Nicolae Iorga - mai mare pe lumea întreagă, capabil să deslănțuiască și să taie crizele, șefii de stat și cei de guvern stând, adesea, înaintea lor, ca niște umili servitori”<sup>1323</sup>.

În acest sens, este de părere Grigore Antipa, „la noi, între constituțiunea scrisă și între starea socială, e o foarte mare diferență: de fapt puterile nu emană de la națiune, ci întreaga putere a statului este acaparată de o clasă de politicieni divizați (grupați n.n.) în partide, care abuzează de ea, în interesul personal și de clasă; interesul general este continuu sacrificat în folosul intereselor particulare ale claselor guvernante”<sup>1324</sup>.

Iar „cea mai rea dintre toate corupțiile, cea care atinge cel mai profund caracterul omului și sfințenia funcției – avertizează Barbu Știrbei –, este comerțul slujbelor pentru profitul personal al

---

<sup>1322</sup> Constantin Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul*, în idem, *Personalismul energetic și alte scrieri*, Editura Eminescu, București, 1984, pag. 4, 5

<sup>1323</sup> Nicolae Iorga, *Idei asupra problemelor actuale*, pag. 59

<sup>1324</sup> Grigore Antipa, op.cit., pag. 395

deputatului (politicianului n.n.)”<sup>1325</sup> ... Ea este cea care, în concepția lui Mihai Eminescu, explică faptul că “sute (sumedenie n.n.) de nulități – elemente flotante (neromânești și, poate, chiar antiromânești n.n.) care nu trăiesc decât din falsificarea spiritului instituțiilor noastre și din amăgirea opiniei publice – ajung în statul nostru a fi însărcinate cu gerarea afacerilor celor mai mari și mai delicate ale țării; și care - privind slujba ca pe o sinecură sau ca pe o chestie de diurnă, iar esența ei ca pe o jucărie -, au ca scop nu realizarea *ideilor* (termenul este folosit, desigur, cu semnificație antitetică celei uzuale n.n.) *lor*, idei schimbăcioase și pretextate numai, ci căpătuirea membrilor societății(;) de exploatare”<sup>1326</sup>.

Sau, cum spune Ion Luca Caragiale, “îndrăzneală multă, lipsă de orice scrupule, renunțare la demnitatea personală, la onoarea familiei, infamie chiar, dacă trebuie, și puțintel noroc – și cariera strălucită e gata. Așa se face concurența, așa se parvine, așa se intră în rangurile nobiliare ale oligarhiei române (oligarhiei din România n.n.), care, mai nesocotită (inumană n.n.) decât niște seminții barbare în trecere, fără frică de Dumnezeu, legiferează, administrează, calcă astăzi legile pe care le-a făcut ieri, preface (modifică n.n.) mâine legile făcute azi, ca poimâine să le calce și pe acelea, fără spirit de continuitate, și fără altă sistemă decât numai împăcarea momentană a exclusivelor (exclusivistelor n.n.) ei interese, pentru perpetuarea sacrei organizații numite, aici, democratice... Firește, între politicienii români(;), se găsesc și mulți oameni de inimă, de caracter și de ispravă. Ei văd și deplâng, ca și noi (poporul trudit n.n.), răul patriei. Dar, pierduți în mulțimea celor răi, n-au puterea să răstoarne blestemata sistemă în care sunt ținuți captivi cu zălogirea intereselor lor vitale”<sup>1327</sup>. Așa am ajuns că astăzi, opinează George Căcaină, “toate numirile se fac cu susținere politică sau pe bani. Nu pe criteriul competenței. Efectul e cel care se vede și se propagă: și femeia de servici e membră; iar politicienii sunt cei care dețin puterea. Oamenii se tem pentru locurile lor de muncă, pentru că șomajul reprezintă mizerie, iar dincolo de șomaj este sinucidere. Oamenii corecți, harnici, sunt disperăți; ceilalți, lichelele sunt în elementul lor. Oamenii se

---

<sup>1325</sup> Barbu Știrbei, *Considerații asupra stării politice a Principatului Valahiei*, în A fi conservator, pag. 349

<sup>1326</sup> Mihai Eminescu, *Ne pare bine...*, Timpul, 2 martie 1885, în Opere, vol. XI, pag. 53

<sup>1327</sup> Ion Luca Caragiale, 1907. *Din primăvară până în toamnă*, în A fi conservator, pag. 123, 124

tem<sup>1328</sup> ... Deznădejdea socială, întregește Petre Pandrea, "deznădejdea socială, izvor de sinucideri, este fenomenul de masă cel mai curent (frecvent n.n.) al epocii actuale"<sup>1329</sup>. Tragismul afirmației este cumplit, dacă o corelăm cu faptul, revelat tot de către Petre Pandrea, că "sinuciderea este o prerogativă a rațiunii, dacă facem abstracție de sinuciderile cu etiologia în alienație mentală, când există o înnoptare a rațiunii"<sup>1330</sup>. Si tot deznădejdea socială - ne dezvăluie Gheorge Scripcaru și Vasile Astărăstoae – este unul dintre factorii majori care-i împing pe oameni la delincvență și, în apogeul registrului acesteia, la crimă<sup>1331</sup>. Totodată, subliniază ei, efectul pernicios al anomiei sociale – stare "care exprimă o prăbușire a structurilor culturale ce are loc atunci când se instalează o disjuncție între normele și scopurile sociale ale membrilor grupului, pe de o parte, și capacitatea lor social-structurată de a acționa în conformitate cu ele, pe de alta"<sup>1332</sup> –, atunci când aceasta persistă îndelung, este "formarea unor personalități anomice, sociopatice, de nebunie socială"<sup>1333</sup>, între ale căror caracteristici se numără:

- a) "păstrarea sau chiar dezvoltarea peste normal a funcțiilor intelectual-cognitive, dar puse în slujba răului;
- b) instabilitate comportamentală permanentă;
- c) dorința de epatare și impresionare, prin frecvența șantajelor, prin tatuaje;
- d) acceptarea conștientă a riscurilor comportamentale, acționând după legea *totul sau nimic*;
- e) incapacitatea de a învăța din experiența proprie de viață;
- f) înclinația spre hedonism sexual, sexualitatea fiind despuiată de specificul său uman - afectivitatea - , partenerul devenind un simplu obiect sexual de plăcere, de unde frecvența agresiunilor sexuale;
- g) tendința de a obține supraevaluarea proprie nu din merite reale, personale, cât din subevaluarea celorlalți;

---

<sup>1328</sup> George Cacăină, *Jurnal de tranziție*, Tipografia Bucureștii Noi, București, 2000, pag. 22

<sup>1329</sup> Petre Pandrea, *Criminologia dialectică*, Fundația Regele Mihai I, București, 1945, pag. 365

<sup>1330</sup> ibidem, pag. 366

<sup>1331</sup> Gheorge Scripcaru și Vasile Astărăstoae, *Criminologie clinică*, Editura Polirom, Iași, 2003, pag. 46

<sup>1332</sup> ibidem

<sup>1333</sup> ibidem

- h) absența remușcărilor și a sentimentelor de culpă pentru faptele comise;
- i) lipsa de sinceritate în relațiile interumane și înclinația spre mitomanie”<sup>1334</sup>.

#### XXIV. Depersonalizarea națiunii. Cauze și remedii

Schimbări bruște, produse în istoria recentă a țării noastre, ne-au deteriorat dramatic conștiința națională. Îndrăgim nimicurile sclipitoare și suntem foarte lesne de sugestionat în detrimentul nostru. Opinia noastră publică trebuie făcută să înțeleagă limpede prezentul cu ajutorul cunoștinței exacte a trecutului. Ea își va redobândi normalitatea și neatârnrarea numai prețuindu-și firul continuității sale istorice; numai înțelegând că în dezvoltarea popoarelor nu intervin *niciodată* salturi, precum acestea nu intervin nici în celelalte fenomene ale naturii.

Înfăptuirea asanării spiritual-intelectuale a mediilor de informare în masă este imperativă, întrucât, persoane semidocte și/sau imorale, se servesc, nestingherite, de influența, imensă, pe care, apartenența profesională la respectivele domenii-cheie ale comunicării publice, le-o conferă, atât asupra mentalității colective, cât și a celei individuale. Și, ceea ce este de gravitate maximă, o fac pentru a induce, respectiv exacerba, cetățenilor, cu obstinație, tendința spre inactivitate, imoralitate, agresivitate, consumatorism, cosmopolitism și altele asemenea, care, odată generalizate și ajunse la paroxism, pot provoca năruirea, din temelii, a întregului edificiu societal.

Acest pericol este cu atât mai serios cu cât, subliniază Constantin Rădulescu-Motru, schimbările bruște pe care, relativ recent ca timp istoric, le-a traversat țara, “au determinat în viața poporului nostru o deviațiune anormală, care nu poate fi asemănată decât cu cazurile de *uitare de personalitate*, pe care, uneori, le întâlnesc medicii la indivizii atinși de unele boli nervoase. Cazurile acelea ne sunt descrise de specialiști (literatura psihiatrică n.n.) în felul următor: Bolnavul care și-a uitat personalitatea, se comportă întocmai ca un copil care își începe atunci experiența vieții. În conduita lui nu e nici o consecvență, deoarece impresiile momentane, începând o nouă experiență, n-au avut încă timpul să se contopească și să se unifice în norme generale. Dacă cineva îi vorbește de viața lui anterioară (de perioada din viața sa, de dinainte să se îmbolnăvească n.n.), el ascultă fără să dea semne de interes deosebit.

---

<sup>1334</sup> ibidem

Fosta lui personalitate e ca un străin pentru dânsul. E, după momente (după toane n.n.), risipitor sau egoist, îi plac lucrurile sclipitoare și, de aceea, ce-i mai caracteristic, e foarte ușor de sugestionat. Îl ademenește (înșală și prejudiciază n.n.) oricine știe să-i lingusească apucăturile instinctive – bolnavului îi lipsește, ca și copilului, forța de rezistență pe care o dă caracterul în dezvoltarea personalității normale. Bolnavul e, bineînțeles, neprevăzător în ceea ce privește viitorul, dar, în afară de aceasta, nici pentru prezent nu are un ochi destul de limpede. Noua lui personalitate, formată în pripă, n-a avut timp să se înrădăcească adânc în mediul extern; de aceea, un deosebit (puternic și vigilent n.n.) simțământ nu-l alipește de acest mediu și l-ar putea schimba cu oricare altul... Opinia publică nu are nici o direcțiune proprie: e în starea de pasivitate pe care o întâlnim în starea sufletească a copilului. Nu e nici o cestiune care să ne pasioneze vreme mai îndelungată; nici un rang în alegerea acestor cestiuni (subiectelor care, deși efemer, ne stârnesc, totuși, interesul n.n.). Toate ne sunt deopotrivă de indiferente. O intrigă parlamentară, un banchet politic, o înjosire a demnității naționale, un duel la Paris... cam toate au același efect senzațional: zgomot prin gazete, timp de două-trei zile. Aceasta însemnează, în graiul câtorva pricepuți, că facem prea multă politică. Pe graiul rațiunii, însă, aceasta înseamnă că nu facem nimic serios. Oameni politici, profesori, gazetari, scriitori, ne întrecem să arătăm micului copil, publicul nostru, lucrurile sclipitoare găsite prin alte țări, cât mai multe și cât mai des, și el, micul copil, se bucură, că se distrează. Criticăm și iar criticăm, căci nimic nu-i place mai mult copilului decât jocurile de distrugere... Și cum ar (putea n.n.) fi altfel la un public care nu cunoaște trecutul țării sale, nici cu un secol în urmă? Cum ar putea un asemenea public să aibă pasiune pentru anume cestiuni, când toate nu au alte rădăcini decât impresia momentului?

Căci, logic ar fi, de altminterea, ca o carte care ne arată trecutul țării, într-o altă lumină decât cea obișnuită, să ne pasioneze; dar pentru asta ar trebui ca în publicul nostru de azi să continue conștiința publică, care tresărea la cea mai mică știrbire a credinței în descendența romană. Și ar fi pasionante încă multe cestiuni. O controversă pe tărâmul istoric sau filologic; cea mai mică publicațiune literară stârnea (altădată n.n.) emoție de la o margine la alta a țării. Și era natural să fie astfel în publicul de atunci! Acel public era un continuator al conștiinței trecutului, care cunoștea și simțea restriștea altor vremuri! În el emoția nu se



provoca întâmplător, ci era dirijată de o puternică tradiție. Lucruri neînțelese sunt, însă, toate acestea, pentru publicul de astăzi! O carte de filosofie, ori de istorie, care să pună în discuție originea neamului poate fi amenințătoare pentru un popor care se vede amenințat de vreo pretențiune dușmănoasă. Dar, Doamne, românul de astăzi e convins că, pe el, nimeni nu-l mai poate amenința. El n-are nimic cu acel trecut mizerabil în care numai șoapta că vin turci, ruși sau tătari, producea teroare. O nu! Românul de astăzi n-are trecut, el a fost de când se ține minte – și știm (am arătat n.n.) de când ține el minte – sigur pe pământul lui. De aceea nu se mai interesează când scriu alții despre originea neamului! Și nu se mai emoționează când apare o publicație în limba românească! Asemenea emoții erau potrivite pentru o altă personalitate, pentru aceea a unui popor mic, amenințat; pentru un biet popor moldo-vlah, care se mândrea cu câte o cârtică de rugăciune scrisă în limba lui. Dar, pentru un popor care a ajuns la atâtea tomuri de discursuri parlamentare, desigur, potriveala nu mai poate să fie!

Continuarea acestei situații ni se pare (o considerăm n.n.) a fi un mare pericol pentru viitorul țării. Lipsa de direcțiune ce se observă în mai toate ramurile activității noastre publice se datorește (este urmarea n.n.), în mare parte, acestei dezordini a conștiințelor sociale... S-a zis, cu drept cuvânt, că fiecare popor își are guvernul pe care îl merită... Dacă în mintea fiecărui cetățean e dezordine și neprevădere, cum ar putea fi guvernul său un model de ordine și prevedere!<sup>1335</sup>

Pentru a asigura țării o dezvoltare normală, trebuie început prin a face educațiunea acestei conștiințe sociale atât de zdruncinată prin uitarea personalității sale trecute. Trebuie ca aceasta să fie, cât mai degrabă, readusă la starea de a înțelege și prețui firul continuității sale istorice, să fie convinsă că în

---

<sup>1335</sup> Dragul meu cititor! Dragă semene: Cu siguranță, încă de la prima lecturare, ai înțeles că acest aliniat face parte din categoria textelor cu posibilități de aprofundare permanentă.

Știu, din proprie experiență, că, în astfel de situații, tentația analizării repetate și corelative, făcute dincolo de semnificația literală a cuvintelor, este imensă și, pe măsura satisfacerii sale, dezvoltătoare de înțelesuri noi, adeseori cutremurătoare.

Tocmai de aceea, contând pe maturitatea autocunoașterii tale, te rog ca, dacă știi că există chiar și numai cea mai mică probabilitate de a-ți pierde, la aflarea unor adevăruri irespirabile, egalitatea cu tine însuși, să-ți impui a rezista, până la capăt, tentației amintite. Îți mulțumesc.

dezvoltarea popoarelor nu intervin, niciodată, salturi, precum acestea nu intervin nici în celelalte fenomene ale naturii... Trebuie educat publicul nostru în sensul de a-l face să înțeleagă, limpede, prezentul prin ajutorul cunoștinței exacte a trecutului. Să se înlăture toate acele fantezii care trec drept cărți de istorie prin școlile noastre... Să se adâncească în mintea publicului cât mai multe cunoștințe exacte despre trecutul nostru. Nu pentru a-l umili, ci pentru a-l pregăti de luptă. Căci lupta nu-i sfârșită pentru neamul românesc, ci e (din ce în ce mai n.n.) serioasă... E o operă greu de săvârșit, desigur, educațiunea opiniunii publice. Dar, cu atât mai meritoriu pentru acel ce va săvârși-o. A înlocui atmosfera năbușitoare de astăzi, cu o conștiință publică luminată asupra intereselor permanente ale neamului întreg românesc, este a da României putința de a ști ce să facă pentru a-și asigura viitorul, este, cu un cuvânt, a-i da (reda n.n.) independența morală, care este cu mult mai scumpă decât aceea cucerită pe câmpiile Bulgariei”<sup>1336</sup>.

Prin ea, subliniază Nicolae Iorga, “trecutul, sănătos și plin de cuviință, ne va fi sfătuitor și îndreptător la tot pasul. Cu el, ne vom înțelege iarăși, iar înțelegerea aceasta nu ne va duce la ură oarbă și stearpă, ci la iubire iertătoare, înțelegătoare și muncitoare”<sup>1337</sup>.

Așadar, conchide Mihai Eminescu, “patriotismul nu este iubirea țărânei, ci iubirea trecutului. Fără cultul trecutului nu există iubire de țară. Azi e constatat că, din momentul în care împărații au început a înlocui, prin oameni noi, pe senatorii Romei, în care tradițiile și cultul trecutului se întrupaseră, Roma a mers spre repede cădere. Cazul Romei nu numai că nu e izolat, dar nu suferă nici excepție măcar!”<sup>1338</sup>

Și, de aceea, continuă tot el, “orice civilizație adevărată nu poate consista decât (este obiectiv necesar să poată exista numai n.n.) printr-o parțială întoarcere la trecut, la elementele lui bune, sănătoase, proprii, de dezvoltare (adevurate înfăptuirii dezvoltării n.n.)<sup>1339</sup>... Civilizația adevărată a unui popor consistă nu în adoptarea, cu

---

<sup>1336</sup> Constantin Rădulescu-Motru, *Text selectat din Noua Revistă Română*, vol. I, nr. 8, 15 aprilie 1900, în *A fi conservator*, pag. 421-425

<sup>1337</sup> Nicolae Iorga, *Prefață la volumul Mihai Eminescu, Icoane vechi și icoane nouă*, Tipografia Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1909, în *A fi conservator*, pag. 159

<sup>1338</sup> Mihai Eminescu, *Programul nostru zicea...*, *Timpul*, 22 iulie 1880, în *Opere*, vol. XI, pag. 259

<sup>1339</sup> idem, *Pseudo-Românul în semibarbaria lui*, *Timpul*, 25 octombrie 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 379

deridicată, de legi, forme, instituții, etichete, haine, străine. Ea consistă în dezvoltarea naturală, organică, a propriilor puteri, a propriilor facultăți (aptitudini și, respectiv, abilități n.n.). Nu există o civilizație umană generală, accesibilă tuturor oamenilor în același grad și în același chip, ci fiecare popor își are civilizația sa proprie, deși în ea intră și o mulțime de elemente comune și altor popoare”<sup>1340</sup> ... Mai mult, “civilizațiunea unui popor constă, cu deosebire (în special n.n.), în dezvoltarea acelor aplecări (aptitudini n.n.) umane care, în genere, sunt neapărate tuturor oamenilor – fie aceștia mari ori mici, săraci ori bogați –, a acelor principii (valori morale n.n.) care trebuie să constituie fundamentul, directiva, a toată viața și a toată activitatea omenească. Cu cât aceste cunoștințe și principii, care (trebuie n.n.) să le fie tuturor comune, sunt mai dezvoltate, cu atât poporul respectiv e mai civilizată. Căci, clasa inteligentă (termenul are, aici, accepțiunea de erudită n.n.) numai (singură n.n.) nu constituie civilizațiunea, care e, și trebuie să fie, comună tuturor păturilor populației”<sup>1341</sup>.

Prin urmare, „o țară nu se guvernează cu aforisme, ci cu sisteme; iar sistemele nu se improvizează de pe o zi pe alta, ci trebui să rezulte din starea reală a țării, din natura poporului”<sup>1342</sup>.

În aceeași ordine de idei, subliniază Cezar Papacostea, “a da straturilor sociale ce compun o națiune: pe de o parte, cultura generală, necesară oricărui om pentru a fi ridicat la demnitatea de om; pe de alta, pregătirea specială în direcția ocupațiunii zilnice, iată cea dintâi chemare (preocupare n.n.) a straturilor dirigente, când se simt solidare cu celelalte categorii și când țin să deștepte în acelea solidaritatea (să le solidarizeze n.n.) cu cârmuitorii”<sup>1343</sup>.

Pentru a reda cât mai exact dimensiunea puterii de influență, proprii mediilor de comunicare în masă, precum și pentru a argumenta, cât mai persuasiv, stringența excluderii din cadrul lor a proletariatului condeului, subliniem că, prin utilizarea lor, respectivii semidocti imorali, pot amorsa și detona chiar conflicte internaționale sângeroase. În acest sens, Nicolae Iorga avertizează: “Înainte de secolul al XIX-lea, nici un război (în sens larg

---

<sup>1340</sup> ibidem

<sup>1341</sup> idem, *Ecuilibrul*, 22 aprilie/4 mai-29 aprilie/11 mai 1870, *Federațiunea*, în *Opere*, vol. X, pag. 97

<sup>1342</sup> idem, *Domnul C.A. Rosetti are circularomanie...*, *Timpul*, 1 iulie 1881, în *Opere*, vol. XII, pag. 241

<sup>1343</sup> Cezar Papacostea, *Cercetări pedagogice și sociale*, Tipografia Ion C. Văcărescu, București, 1925, pag. 13

conflict manifestat brutal între grupări omenești n.n.) n-a fost provocat din stradă, n-a fost dus la executare (generat, întreținut și exacerbat n.n) de campanii de presă, de atâtea ori nesincere și plătite... Atâta vreme cât fiecare dintre noi nu va primi în el un spirit de dreptate, atâta vreme cât omul va fi o bestie pentru semenii săi, atâta vreme cât o clasă socială se va gândi, mereu, la distrugerea celorlalte clase sociale, atâta vreme orice încercare spre mai bine a omenirii va fi efemeră și zadarnică. Ce se poate face pentru înlăturarea acestor neajunsuri? Nimic în afară de schimbarea omului dinlăuntru (redeșteptarea în el a sentimentului de omenie, aflat, în stare latentă, în străfundurile sufletești ale fiecărei ființe umane n.n.)<sup>1344</sup>.

O mișcătoare și, totodată, lapidară, formulare a conștientizării acestei singure posibilități, coroborate cu înțelegerea adevărului că starea întregii omeniri este rezultanta interacțiunii reciproce a tuturor entităților naționale ce o alcătuiesc, este făcută de Ion Antonescu într-unul din îndemnurile sale adresate fiecărei inimi de român: "Fii om, fii drept și recunoaște că, deasupra ambițiilor, intrigilor și urilor, este Patria, este veșnicia Neamului; și că acolo trebuie să ne întâlnim (coezionăm între noi n.n.) totdeauna, chiar dacă nu ne înțelegem de fiecare dată (trecând peste orice divergență, care, prin existența ei, poate numai să ne dezbine și, astfel, să ne vulnerabilizeze n.n.)"<sup>1345</sup>.

Din transpunerea, la scară macrosocială, a acestui comandament, decurge criteriul de evaluare a legitimității acțiunilor politice, formulat de Corneliu Zelea Codreanu: "O politică(;) este *bună* sau *rea* nu atunci când ea se pretează la demonstrații teoretice, ci atunci când rezultatele ei sunt *bune* sau *fatale*"<sup>1346</sup> pentru Țară"<sup>1347</sup>. Și, mai mult, completează Dumitru Stăniloae, "o politică înțeleasă în funcția ei justă, ca strădanie de menținere și împlinire a neamului pe linia destinului său, pe linia tradiției misiunii sale, trebuie să se considere ajutată și de către lumea de dincolo, care ne-a pus în constituția noastră (în ființa organică a fiecăruia dintre noi n.n.) acea misiune. O politică ce se menține pe linia tradiției, coboară (utilizează n.n) neapărat elementul religios(;) ca ajutor în străduințele sale. Unde politica s-a secularizat, privindu-se ca o

---

<sup>1344</sup> Nicolae Iorga, *Ideii asupra problemelor actuale*, pag. 195

<sup>1345</sup> Ion Antonescu, *Îndemnuri românești*, Ministerul Propagandei, București, 1941, pag. 9

<sup>1346</sup> în sens restrâns: *înrobitoare*; în accepțiune largă: *rele*

<sup>1347</sup> Corneliu Zelea Codreanu, *Memoriu adresat M.S. Regelui, Oamenilor politici și Țării*, în Corneliu Zelea Codreanu, *Cercul și manifeste*, Colecția Europa, München, 1981, pag. 98

îndeletnicire rotunjită (circumscrisă n.n.) cu totul în imanență și în tehnică, (ea n.n.) nu mai este pe linia și în slujba tradiției, nu mai este strădanie de a ține neamul pe linia misiunii și aspirațiilor sale de totdeauna – și nu mai e în stare să realizeze nimic mare pentru apărarea și consolidarea existenței naționale”<sup>1348</sup>.

Detalez: “Neamul românesc este o sinteză biologic-spirituală a mai multor părți care au intrat în compoziția lui. Cele principale sunt: elementul dac, elementul latin și creștinismul ortodox”<sup>1349</sup>. Acest neam, alcătuit, firește, din oameni, “este o sinteză nouă, o individualitate proprie, cu un principiu de viață deosebit de toate părțile componente. Legea cea mai înaltă de viață a neamului nostru, legea care îl exprimă ca ceea ce este el în chip propriu, este aceea pe care o trăiește ca întreg, nu care e proprie vreuneia din părțile lui”<sup>1350</sup>... Astfel, “caracteristicile elementelor componente sunt străbătute de un timbru nou, unitar, de timbrul individualității noi, care este *românitatea*”<sup>1351</sup>. Așadar, “putem spune că legea cea mai înaltă de viață a poporului nostru este *românitatea*”<sup>1352</sup>.

Omul e destinat să se dezvolte ca om, prin comuniunea cu ordinea eternă, până la asemănarea(;) deplină cu această ordine...înaintea lui stă un progres spiritual ale cărui limite nici nu ni le putem închipui”<sup>1353</sup>.

Privitor la această ordine, putem observa două lucruri, și anume:

- a) că “a apărut (fost considerată n.n.) ca sistem de valori de sine stătătoare numai (de către n.n.) rațiunii filosofice (gândirea filosofică n.n.) din timpurile anterioare. Creștinismului, ca și oricărei alte religii, ele i-au apărut ca atribute și manifestări ale unei persoane absolute. Astăzi se apropie de acest punct de vedere și filosofia;
- b) cu cât ne ridicăm pe scara entităților create, cu cât ne apropiem de treapta pe care stă persoana omenească – de singură entitate înzestrată cu putința comunicării cu ordinea eternă –, înțelegându-se prin aceasta că și acea ordine trebuie să aibe un caracter personal,

---

<sup>1348</sup> Dumitru Stăniloae, op. cit., pag. 130

<sup>1349</sup> ibidem, pag. 103

<sup>1350</sup> ibidem

<sup>1351</sup> ibidem

<sup>1352</sup> ibidem

<sup>1353</sup> ibidem, pag. 105

vedem validându-se tot mai mult principiul individualității, al deosebirii dintre diferiții indivizi. Atomii unui element, moleculele unei (uneia și aceleiași n.n.) materii sunt strict identice (prezintă identitate deplină între ele n.n.); indivizii unei specii vegetale nu mai prezintă aceeași uniformitate, legea de viață a speciei e atotputernică. Cam același lucru se petrece și în lumea animală. În clasa persoanelor omenești însă, individul nu mai e dominat în exclusivitate de instinctele speciei, ci urmează un drum în bună parte ales de sine în chip liber. Drumul acesta e o rezultată a individualității sale libere, dar de o anumită originalitate, și a ordinii eterne; este rezultată felului său propriu de relație și de colaborare cu acea ordine.

Relația cu ordinea eternă constă în a descifra pretențiile ei - aceasta e cunoașterea - și a răspunde acestor pretenții, prin realizările de ordin social, moral, politic, artistic, etc. Prin relația aceasta se încorporează continuu câte ceva din ordinea eternă în persoana omenească și în ordinea lumii create, prin mijlocirea acestui instrument, a acestui canal, care este personalitatea omenească.

Și, întrucât nu există (o anumită n.n.) persoană omenească, sau (un anumit n.n.) grup înrudit de persoane omenești - neamuri - prin care să se poată încorpora această ordine în multiplicitatea nesfârșită a aspectelor ei, este dată mulțimea de individualități etnice, pentru ca fiecare să încorporeze în sine, după structura și posibilitățile proprii, într-un anumit fel acea ordine, corespunzător cu (una, respectiv n.n.) unul din nenumăratele posibilități și aspecte cuprinse în ea.

Precum fiecare ins crește în spirit, în însemnătate, prin relație pozitivă, prin înaintare spre plenitudine spirituală, cu acea rază a ordinii eterne care-i este adecvată ființei lui, tot așa, neamurile cresc în puteri prin acel fel de comunicare activă cu ordinea eternă care le este proprie lor, care le este indicată, de ființa lor originală, ca întreg, care formează legea cea mai înaltă a individualității lor etnice.

Din aceasta rezultă că idealul permanent al neamului nostru este creșterea spirituală – aceasta presupune, desigur, și o bază corespunzătoare de existență fizică – printr-un fel de relație cu ordinea valorilor eterne, determinat de individualitatea sa etnică, de românism; *printr-o comuniune românească cu Dumnezeu.*

Care este modul românesc de comuniune cu ordinea spirituală transcendentă? Aceasta, ne-o spun istoria și viața actuală a poporului nostru, este ortodoxia<sup>1354</sup>.

“Ortodoxia, cum o arată și numele, e credință dreaptă, e vedere dreaptă, prin ea slava și voia dumnezeiască ni se arată așa cum sunt. De aceea, ortodoxia e și suflet drept, deschis, cinstit, preocupat, mai presus de toate, de adevăr, de lumea cerească și de intenția dumnezeiască așa cum sunt. Ortodoxia nu ocolește și nu mistifică adevărul; și sufletul ortodox - deci și cel românesc - nu umblă cu planuri și cu combinații piezișe, cu rezerve mintale, cu dispreț pentru adevăr, de dragul unor avantaje pământești – precum bunuri lumești, stăpânire lumească, forță seculară. Ea nu urmărește extensiunea în spațiu prin sacrificarea adevărului; ea e întâi de toate *dreaptă credință* și adevăr, și abia (tocmai n.n.) prin adevăr e universală, nu viceversa. Ortodoxia e smerită ca Domnul Isus Hristos, e dreaptă și sinceră, e interiorizată în rugăciune, căci prin ea întâlnim pe Tatăl Ceresc în orice loc, și nu prin călătorii în cutare punct precis al spațiului. Ea e iubire liberă de oameni prin fapte sincere și nu disciplină forțată sub lege, nici amabilitate diplomatică.

Ortodoxia e har dumnezeiesc, adică prezență familiară a lui Isus printre noi, transfigurându-ne viața, adâncindu-i înțelesul, dându-ne răbdare și curaj în mijlocul neajunsurilor, într-o măsură în care nu ne-ar putea da, dacă ar lipsi Hristos, nici un om, oricât ar pretinde că îl înlocuiește exact<sup>1355</sup>.

Faptele ce însoțesc firul scurgerii timpului atestă că “datorită ortodoxiei neamul nostru n-a fost singur în lunga sa istorie în care n-a avut nici un ajutor de la oameni. Ci a fost cu Isus Hristos. Și, ajutat de El, toate le-a biruit. Au fost, în schimb, alte neamuri, puternic încredzute în oameni ce se dădeau asemenea lui Hristos, care nu și-au putut menține existența lor ca stat.

Ortodoxia, fiind vedere dreaptă a voii Dumnezeiești și a posibilităților și țințelor omenești, precum și comuniune neintermediată cu Isus Hristos - e și viață dreaptă, e și blândețe, e și sfințenie. Iar când trebuie să fie eroism, este eroismul cel mai dezinteresat, mai curat, mai lipsit de cruzime și de poftă de stăpânire. Oportunismul și cinismul politic e străin de sufletul crescut în ortodoxie<sup>1356</sup>.

---

<sup>1354</sup> ibidem, pag. 105, 106

<sup>1355</sup> ibidem, pag. 110, 111

<sup>1356</sup> ibidem, pag. 111

De aceea, "avem o mare mângâiere simțind că, fiind în ortodoxie, stăm pe pedestalul cel mai înalt al creștinătății, neînecat de patimi și de sfătoșenii omenești. Pe un pedestal de pe care nu încetăm să înălțăm lumina cea adevărată pentru toate neamurile căzute din ortodoxie, din calea cea dreaptă a strădaniilor omenești, cu convingerea că, odată și odată, adevărul tot va birui"<sup>1357</sup>.

Animați de acest ideal nobil "trebuie să fim mai serioși, mai devotați binelui obștesc, mai înfrățiți între noi, mai persistenți în acțiunile noastre. E necesar să ne lepădăm de ușurătatea moravurilor, de poftele neserioase și egoiste, de spiritul moale al improvizăției și al lipsei de perseverență, de vorbăria negândită și iresponsabilă. Trebuie să dobândim trăsături de masivitate, de hotărâre, de tenacitate, de monumentalitate în caracterul și faptele noastre. Să turnăm mai mult beton în firea noastră, să fim mai grei când stăm, când pășim, când vorbim și lucrăm. Să ne asemănăm munților Carpați în neclintirea și masivitatea lor real impunătoare și vijeliilor de pe vârfurile lor, în acțiunile pornite. Să părăsim acomodarea noastră cu mlaștinile și cu moliciunile căldurii din șesuri. Tot ce clădim în ordine fizică sau spirituală să fie monument masiv, să fie operă de perfecțiune și răbdare.

Să cultivăm în sufletul nostru icoanele lui Horia, Cloșca și Crișan și a lui Avram Iancu, a acelor țărani de cremene, care nu știau de fleacurile și de mofturile care satisfac o lume ușuratică, zisă intelectuală, și destramă tot ce e caracter, morală, cinste și muncă. Simpli și masivi ca ei, stăpâniți până la rădăcini de o singură și încruntată aspirație, dârji ca ei, înțelepți și gata de orice jertfă ca ei, acestea să fie trăsăturile chipului românesc care trebuie să prindă ființă dominatoare în caracterul nostru de mâine.

Să fie puși la stâlpul infamiei(;) și disprețuiți, nu onorați ca azi, furii (delapidatorii n.n.) banului public, ușuraticii tuturor deșertăciunilor luxului și petrecerilor, leneșii și <<deștepții>> ce fug de greutățile vieții.

Trebuie să concepem viața sever, așa cum o concep țărani noștri cei buni, ca o aspră, dar sfântă datorie de a purta sincer cât mai multe greutăți (de a înfrunta cu bărbăție orice dificultate n.n.), ca o datorie de a ne căli în ea (în viață n.n.) firea, de a o face rezistentă, căci numai dacă e de cremene înfruntă viața de aici și durează în viața de dincolo.

---

<sup>1357</sup> ibidem



Și atunci, Dumnezeu ne va ajuta să vedem, din nou, învierea neamului nostru, într-o mai strălucită și mai durabilă mărire”<sup>1358</sup>.

Căci, “destinul unui neam nu se croiește din poziții intermediare și din cârpituri. El trebuie să aibă un relief categoric, o poziție netă. Drumul lui trebuie să fie o axă dreaptă, ca linia adevăratului caracter, pornind de la izvoare și înaintând îndrăzneț în întunericul viitorului. Destinul nostru e hotărât de istoria noastră”<sup>1359</sup>.

## XXV. Limbă și dănuire națională

**A sili pe un popor să învețe altă limbă însemnează a-l tâmpi, a-l face intelectual inept, deci și economic și politic inept.**

Potrivit avertismentului pe care ni-l adresează Mihai Eminescu, între cele mai grave dezastre pe care, prin pierderea identității economice, politice și spirituale, le-am avea, inevitabil, de suferit - atât ca națiune, cât și ca indivizi - ar fi acela al neantizării personalității și inteligenței noastre, ca urmare a faptului că “un ucăz (adică: un decret rusesc – în sens strict; o legiuire străină – în accepțiune integrală n.n.) ne-ar șterge limba din biserică și stat”<sup>1360</sup>: “Cine cunoaște, în mod cât de cât elementar, ce va să zică (ce înseamnă n.n.) limba, știe că ea acoperă, pe deplin, spiritul (este intercorelată, întru totul, cu caracteristicile acestuia n.n.) și dezvoltarea ei e chiar dezvoltarea inteligenței – iar aceasta din urmă e chiar laboratorul întregii activități musculare și cerebrale – va înțelege că a sili pe un popor să învețe altă limbă, înseamnă a-l tâmpi, a-l face intelectual inept, deci și economic și politic inept”<sup>1361</sup>.

De aceea, “nu noi suntem stăpâni limbei, ci limba e stăpâna noastră”<sup>1362</sup>, iar cine zice popor, zice că oamenii vin la un semnal dat în limba națională, își dirig, deodată și spontan, forțele lor colective într-o singură direcție de mișcare (spre înfăptuirea, împreună, a unui țel unitar și, totodată, comun fiecăruia dintre ei n.n.). Acel signal are proprietatea de-a trezi, în fiecare individ, punctul lui central de

---

<sup>1358</sup> ibidem, pag. 113

<sup>1359</sup> ibidem, pag. 154

<sup>1360</sup> Mihai Eminescu, *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, în *Opere*, vol. IX, pag. 173

<sup>1361</sup> idem, *Nu numai motive...*, în *Opere*, vol. XIII, pag. 109

<sup>1362</sup> idem, *Manuscrisul Nu noi suntem stăpâni limbei...*, în *Opere*, vol. XV, pag. 98

gravitație, sufletul lui, și de a-l asocia mulțimii (integra națiunii din care face parte n.n.)”<sup>1363</sup>.

În epocă, influența majoră a limbii asupra configurării psiho-atiitudinale și afective a indivizilor și a popoarelor este reliefată, de asemenea, și în scrierile altor personalități de prestigiu. Spre exemplu, Simion Bărnuțiu subliniază că: “Limba e o avere dinlăuntru a omului, strâns legată de personalitatea fiecărui om și cu naționalitatea fiecărui popor”<sup>1364</sup>. Adică, argumentează el, “fără puterea limbii omul ar fi numai dobitoc”<sup>1365</sup>, căci, “prin limbă se-ntrupează cuvântul omenesc și se arată-n lume ca să povățuiască pe oameni spre înalta lor chemare”<sup>1366</sup> și, de aceea, “fără ea toate planurile de cultură ar rămânea, totdeauna, încremenite... Cât de puține legi ar fi bine răspicate (concis și explicit formulate n.n.) de n-ar fi limba și câte certuri, turburări, ba și răsturnări de soțietăți mici și mari, unde nu domnesc legi drepte și bine răspicate. Prin limbă se împărtășesc științele (transmit informațiile științifice n.n.), înfloresc artele și se lățesc (se dezvoltă n.n.), se descoperă oamenilor religiunea, și staturile (țările n.n.), fără arte și științe, ar fi numai ca niște arbori fulgerați și uscați, fără viață și frumusețe, iar fără moralitate și religiozitate nici n-ar fi soțietăți omenești, ci doar niște adunături de ființe înfricoșate”<sup>1367</sup>.

Așadar, “limba e averea cea mai scumpă a omului nesticat și a poporului necorupt, iar legătura între persoană și limba sa e foarte strânsă, căci personalitatea e întemeiată pe cuvânt - acesta e înfășurătorul nevăzutului gând”<sup>1368,1369</sup>. De aceea,

---

<sup>1363</sup> idem, Manuscrisul *Solidaritatea națională*, in Opere, vol. XV, pag. 72

<sup>1364</sup> Simion Bărnuțiu, *Suveranitate națională și integrare europeană. O hermeneutică de texte*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, pag. 46, 47

<sup>1365</sup> ibidem, pag. 47

<sup>1366</sup> ibidem

<sup>1367</sup> ibidem

<sup>1368</sup> modul de reprezentare comunicațională a fiecărei cugetări, în oricare dintre cele trei ipostaze posibile ale existenței acesteia: noțiune concretă, idee abstractă, sau raționament mixt, adică îmbinare complexă, logico-semantică, a celorlalte două. Ample analize și dezvoltări pe această temă se regăsesc în lucrări precum: Nicolae Mărgineanu, *Psihologia persoanei*, Editura Universității din Cluj Ia Sibiu, Sibiu, 1944; Alexandru Rosetti, *Filosofia cuvântului*, Fundatia Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946; Athanasie Joja, *Filosofie și cultură*, Editura Minerva, București, 1978; Lucian Culda, *Geneza și devenirea cunoașterii*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989; Mircea Lazărescu, *Introducere în psihopatologia antropologică*, Editura Facla, Timișoara, 1989; Mielu Zlate, *Psihologia mecanismelor cognitive*, Editura Polirom, Iași, 1999

<sup>1369</sup> Simion Bărnuțiu, *Suveranitate națională și integrare europeană. O hermeneutică de texte*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999, pag. 47

“omenirea nu poate răspunde chemării sale fără cultură, cultura e întemeiată pe limbă”<sup>1370</sup>, iar, “cu cât e mai cultivată limba unui popor, cu atâta e mai cultivat și poporul, limba e măsura și mijlocirea culturii, în limbă e zugrăvită forma cugetării și a simțirii, dorințele și plecările (înclinațiile n.n.), afectele și patimile lui, pe dânsa e întemeiat caracterul și naționalitatea lui”<sup>1371</sup>.

Mai mult, precizează Romulus Seișanu, “limba menține ideea și conștiința națională, chiar în împrejurările critice când limba literară nu există sau clasa de sus vorbește altă limbă”<sup>1372</sup>; conștiință națională care, după cum accentuează Camil Mureșanu, reprezintă “catalizatorul și liantul stabil al națiunii”<sup>1373</sup> și, de aceea, atunci “când slăbește – și apoi încetează să se mai manifeste atunci când interesele comunității sunt în joc –, națiunea intră în declin și moare”<sup>1374</sup>.

Căci, detaliază Aurel C. Popovici, “rezultat al culturii unui popor, această conștiință se dezvoltă paralel cu libertatea statului în care se găsește poporul, în raport cu progresul culturii și, firește, cu gradul de inteligență a poporului. Ea pătrunde în toate straturile poporului, îi ridică mândria națională, îi cultivă sentimentul drepturilor sale și îi deșteaptă spiritul de independență”<sup>1375</sup>. Astfel, devine “o forță pentru validarea drepturilor naționale și, tot așa, o forță de rezistență în cazuri când naționalitatea este, într-un fel sau altul, periclitată și prigonită”<sup>1376</sup>.

Ca o sinteză a tuturor celor prezentate, Tudor Popescu, relevă: “Dintre constituenții națiunii, limba este un element fiziologic și sufletesc, totdeauna: fiziologic pentru că însemnează sunetele caracteristice, rezultat al unei lungi evoluțiuni, ce servește ca mijloc de înțelegere între membrii aceluiași neam; și sufletesc, psihologic mai bine zis, pentru că la fiecare cuvânt corespunde o anumită idee, un anumit fel de a simți și exprima. Prin limbă sufletul individual trăiește încă odată sufletul colectiv al întregii națiuni”<sup>1377</sup>.

În această privință, Ion Petrovici nutrește convingerea că “o cercetare asupra originii vorbirii poate să ne clarifice mult. Omul,

---

<sup>1370</sup> ibidem

<sup>1371</sup> ibidem

<sup>1372</sup> Romulus Seișanu, op.cit., pag. 25

<sup>1373</sup> Camil Mureșanu, op.cit., pag. 15

<sup>1374</sup> ibidem, pag. 43

<sup>1375</sup> Aurel C. Popovici, *Principiul de naționalitate*, pag. 19

<sup>1376</sup> ibidem

<sup>1377</sup> Tudor Popescu, *Naționalism și internaționalism*, Tipografia și legătoria de cărți Luca I. Oprescu, Buzău, 1932, pag. 8

în fața fenomenelor sau a categoriilor de fenomene percepute, afectat de a lor înfățișare în sensibilitatea sa, a strigat, a răcnit în mod specific față de fiecare dintre ele. Sunetele scoase cu prilejul acesta s-au alipit, pe urmă, imaginii obiectelor care le-a ocazionat. Aceasta este *grosso modo* obârșia vorbirii. Dar nu toți oamenii au strigat și strigă în fața aceluiași obiect în unul și același fel. Limbajul nu este unic, pentru toți cei care pot vorbi. Și aceasta, pentru că, obiectul - același pentru toată lumea - nu afectează o sensibilitate identic alcătuită la toată lumea. Acel care a țipat odinioară în fața imaginii văzute, în mod spontan(;) într-un anume fel, are *altă* sensibilitate fundamentală decât acela care, tot din spontaneitate, a strigat în chip deosebit (diferit n.n.). Iar noi, care am învățat de-a gata un șir de sunete variate, pentru a desemna cu ele diferitele întrupări ale naturii, ne-am format, cu aceasta, o altă sensibilitate fundamentală decât aceia care au învățat, pentru aceleași obiecte, o împărechere de sunete, deosebite (diferite de ale noastre n.n.). Fie că am creat spontan, fie că am învățat din pruncie, destul ca numirea zilnică pe care o dăm fenomenelor lumii să ne pară că este naturală, necesară, cu un fel de fatalitate în ea – și, prin aceasta, e sigur că în făptura noastră sufletească se găsește o sensibilitate fundamentală aparte, de-a celora care, cu aceeași fatalitate, se exprimă cu totul altfel.

Dacă e așa, atunci, cu fiecare limbă diferită, se găsește dată o sensibilitate aparte, măcar nuanțată în mod deosebit (distinct n.n.). Eul tău ar avea o altă înfățișare, altă coloratură, fără această sensibilitate, sau cu o alta în loc. A voi să-ți conserve eul tău, cu felul lui, cu alcătuirea lui, cu tendințele lui fundamentale, înseamnă a voi, totodată – cu cea mai hotărâtă voință, să-ți conserve și limba pe care o vorbești. Dar numai limba oare? Nu tot așa se petrece și cu jocurile în care ai copilărit, poveștile în care ai adormit și obiceiurile în care ai crescut? Toate acestea nu ți-au depus în suflet mărgăritarele lor deosebite și n-au închegat în undele eului tău spiritual o insulă înaltă, care dă aceluia (respectivului eu n.n.) o înfățișare proprie și îl face să fie așa cum e și nu altfel? Toate aceste elemente - limba, jocurile, obiceiurile – cu tot ce ține de ele, fac parte esențială a eului tău, a aceluia eu pe care vrei să-l conserve și să-l afirmi așa cum se găsește, nu ciuntit, schimbat și dislocat. Eul are o bază mai largă decât în aparență. În eul meu cuprind mai mult decât îmi pare deocamdată. *Al meu*, avutul meu din care pot trăi așa cum sunt, pe care trebuie să-l apăr și să-l feresc, este cu mult mai mare, mai lat

și mai întins. A mea este nu numai țarina mea, ci și pământul țării mele; al meu nu este numai gardul bordeiului meu, ci și granița țării mele; ai mei nu-s numai pomii din livada mea, ci și brazii din munții țării mele – brazi din seminția brazilor cu care Ștefan Vodă al țării mele și-a făcut odată, pentru lupte, oastea cea mai falnică și mai hotărâtoare!

Baza eului îi depășește conținutul curat (strict n.n.) individual. Toate acele amintite elemente esențiale, care îl fac, și ele, așa și nu altfel, sunt însă produse *naționale*. S-au produs prin națiune și nu se pot conserva decât(;) prin națiune. Iată cum tendința firească de conservare a eului nostru ajunge, cu necesitate, la tendința de necondiționată păstrare a naționalității și neștirbită conservare a națiunii<sup>1378</sup>.

“Dar - completează același Ion Petrovici - naționalismul, oprirea hotărâtă a impietărilor străine în sfera eului tău adevărat (care am văzut că este la bază tot una cu naționalitatea), mai e cerut și de alte rațiuni înalte, mai este indispensabil și pentru altceva. Această conduită este indispensabilă progresului, în forma lui cea mai nobilă, și poate(;) esențială. Întreaga existență dimprejurul nostru, date fiind elementele din care e-ncheată și condițiile ei, se poate caracteriza, într-o vorbă mai puțin metaforică decât ar putea să se creadă, ca o luptă dintre spirit și materie. Aceasta este existența, cel puțin împrejurul nostru și în tot ce șade în legătură cu el. Din această luptă necurmată, nu pot ieși (rezulta n.n) decât două lucruri: sau o spiritualizare treptată a materiei, sau o materializare a spiritului. Prima eventualitate constituie progresul, ce-a de-a doua regresul. Ei bine, orice impietare externă în sfera de afirmare a cuiva, orice însușire de bucăți smulse din cuprinsul și avutul unui *eu* străin, deci și orice pierdere națională constituie o *materializare a unor elemente spirituale sau spiritualizate*. Aceasta chiar în cazul în care impietatorul e mai civilizată decât impietatul, e superior lui din oricâte puncte de vedere. Fiindcă prin spiritualizarea materiei, a acelei materii de care sunt legate condițiile noastre de viață, nu se înțelege organizarea elementelor sale, schimbarea înfățișării sale sălbatice și capricioase, într-o apariție docilă, disciplinată și regulat orânduită. Nu canalizarea apelor vijelioase, nivelarea pământului, lărgirea orașelor, alinierea drumurilor, luminarea stradelor – nu

---

<sup>1378</sup> Ion Petrovici, *Filosofia naționalismului*, în volumul : *Filosofie și națiune*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Constantin Schifirneț, Editura Albatros, București, 2003, pag. 38, 39

aceasta este spiritualizarea materiei”<sup>1379</sup>. Respectiva spiritualizare “se face, alipindu-se de înfățișările sale, câte-o amintire, câte-o răscolire sufletească, nu numai emoții liniștite de estetică, ci zguduirea adâncă a unei participări mai intime, mai apropiate. Cu aceasta, diferitele înfățișări ale materiei, deosebitele ei colțișoare, devin momente sufletești, încep să participe la o viață străină de ele, la viața sufletească. Aceasta este spiritualizarea materiei. Atuncea, încă odată, cu orice pierdere națională, cu orice răpire ori impietare, avem o materializare a spiritului săvârșită într-o regiune a lui. Pentru răpitor, materia spiritualizată a impietatului redevine materie brută”<sup>1380</sup>.

Și chiar dacă, după cum este “evident, în teritoriile răpite ori impietate rămân și stăpânitorii de baștină, care să poată conserva mai departe spiritualitatea acestor pământuri, pe care s-au petrecut atâtea și atâtea lucruri scumpe pentru ei, primejdia materializării nu e înlăturată, și aceasta din cel puțin două puncte de vedere:

- a) Băștinașii înglobați într-o nație mai mare, de teroare, de fascinația pe care totdeauna o exercită învingătorul asupra învinsului, pentru a nu mai vorbi de alte nemernice avantagii, își pot spălăci naționalitatea, se pot deznaționaliza;
- b) Chiar dacă băștinașii ar rămâne întregi la suflet, așa cum se cuvine să rămâie fiecare, prin faptul că nu mai au puterea, pe pământul pe care, odinioară, erau singuri stăpânitori, (chiar dacă s-ar purta n.n.) cu cea mai mare bunăvoință și tărie conservatoare, nu vor putea să păstreze toată spiritualitatea pământului lor. Nu mai au puterea, iar aceia care o au nu consideră pământul acesta decât - ceea ce, de fapt, e pentru dâșii - o materie bună de stoarcere și foloase, cel mult, dacă își simt menirea civilizatoare, un teren de instalații tehnice, care să facă viața lesniciosă și comodă. Și cum au puterea în mână, și cum nu simt nimica din spiritualitatea specifică aceluia pământ, ce-i împiedică s-o vatăme, s-o știrbească, s-o desființeze?

Îndată ce stăpânirea unor locuri o au suflete străine de spiritualitatea lor, acea spiritualitate este periclitată, chiar în cazul

---

<sup>1379</sup> ibidem, pag. 40

<sup>1380</sup> ibidem, pag. 40, 41

când au mai rămas pe lume suflete neînvinse, care s-o poată menține mai departe.

Desigur, cu timpul se pot spiritualiza din nou, toate aceste locuri, cu amintirile noi ale dominatorilor noi. Dar, până atuncea, câtă vreme (cât de imensă e durata în care n.n.) materia spiritualizată odinioară nu recade în starea materiei brute! Și cu această radere a trecutului, rămâne pierdută, pentru totdeauna, o parte din cuprinsul spiritualității pe care acele părți din materie ar putea să-l aibă vreodată. De altfel, spiritualizarea se poate face nu numai cu amintiri naționale, ci și cu suveniruri curate (în exclusivitate n.n.) *individuale*. Dar această spiritualizare este cu necesitate efemeră, restrânsă în (la n.n.) cuprinsul (durata n.n.) unei vieți de om. E o spiritualizare netransmisibilă urmașilor, care nu-și pot însuși decât pe acele care pot găsi o bază și în cuprinsul eului lor. Pe de altă parte, o spiritualizare, fie chiar durabilă, nu poate, în genere, să râvnească o împărtășire *universală*. Nu pot mișca întâmplările trecutului neamului nostru pe toate neamurile deopotrivă, oricât se va afla la toate popoarele o bază sufletească comună, o bază *omenească*. Sunt lucruri - precum locul arderii lui Bruno ori casa lui Goethe - care, fără îndoială, sunt simțite și mișcă pe toată lumea. Dar toate aceste *materii* spiritualizate pentru *toată* lumea sunt și nu pot fi decât prea puține, și la rare intervale. Spiritualizarea individuală este efemeră, aceea universală este prea redusă. Singura spiritualizare durabilă și întinsă, care despoaie materia de brutalitatea ei densă și nimic zicătoare, și o topește în valurile vieții sufletești - a acelei vieți pe care în stare pură n-o trăiesc decât îngerii cerului și Dumnezeuul lumii -, singura spiritualizare de această natură, este cea *națională*<sup>1381</sup>.

De aceea, "cine se simte chemat să ajute mergerea înainte a lumii, cine-și simte sănătatea energiei sale și o năzuință care trebuie exprimată așa cum e, nu poate - odată toate restrângerile și concesiunile legitime făcute -, nu poate urma altă conduită decât cea națională"<sup>1382</sup>.

## XXVI. Menirea României în ecuația firii

**Balanța istoriei va avea nevoie de comoara inepuizabilă a sufletului românesc, pentru a-i reda Occidentului, pietrificat în dogme științifice, viața și sensul uman. Când națiunile europene, obosite de căutări amăgitoare, se vor**

---

<sup>1381</sup> ibidem, pag. 41, 42

<sup>1382</sup> ibidem, pag. 42

**vedea amenințate de pericolul alunecării fatale pe panta materialismului, și nu vor mai găsi în ele însele nici o scânteie regeneratoare, poporul român, generos și înțelegător, își va începe adevărata sa misiune în această lume.**

Utilizării privitoare la noi a expresiei *intrare în Europa*, înțelegem să-i atribuim o singură semnificație, și anume: să îmbogățim spiritul culturii acestui continent - și al lumii întregi - prin afirmarea, viguroasă, în cadrul lor, a specificului propriu spiritualității noastre naționale<sup>1383</sup>. Accentuăm numai asupra unei cât mai bune intercomunicări culturale, întrucât subscriem opiniei lui Mircea Eliade, potrivit căreia, țara noastră este integrată intrinsec Europei, ea constituind, secole de-a rândul, scutul uman și geografic fără de care ar fi fost imposibilă nu numai dezvoltarea economică, socială, politică și culturală a bătrânului continent, ci chiar, în mare măsură, supraviețuirea fizică a populației lui<sup>1384</sup>. „Traian ne-a predestinat ca popor de frontieră. Cel puțin din mileniul I î.e.n., neamurile eur-asiatice se îndreptau spre Dacia pentru ca să-și poată face drum mai departe, către Grecia sau Italia... Românii s-au alcătuit, ca națiune, în decursul nenumăratelor invazii care au urmat abandonării Daciei de către Aurelian și, s-au constituit în organizații statale independente puțin timp după năvălirea tătarilor, la începutul secolului al XIII-lea. Culturalicește, nici dacii, nici daco-romanii, n-au avut nimic de învățat de la acești nomazi răsăriteni. Nu există nici o comparație cu ceea ce au însemnat pentru viitorul Europei năvălirile germanice de la sfârșitul antichității. Singurul aport pozitiv pe care l-a adus, indirect, marea invazie tătarească, dar de ordin istoric,

---

<sup>1383</sup> Misiunea sufletului românesc în procesul evoluției civilizației actuale, neputând fi, după cum relevă Faust Brădescu, "decât una singură(;), și anume aceea de a influența dezvoltarea spirituală a națiunilor secătuite de raționalism(;) și materialism, lansând în circuitul politico-social al umanității(;); tot spiritualismul și idealismul care s-au acumulat în adâncul ființei sale. Când națiunile europene, obosite de căutări amăgitoare, se vor vedea amenințate de pericolul alunecării fatale pe panta materialismului, și nu vor mai găsi în sine (în ele însele n.n.) nici o scânteie regeneratoare, atunci poporul român - generos și înțelegător - își va începe adevărata sa misiune în această lume. Balanța istoriei va avea nevoie de comoara inepuizabilă a sufletului său, pentru a-i reda Occidentului pietrificat în dogme științifice viața și sensul uman". Faust Brădescu, *Sufletul poporului român*, Editura Majadahonda, București, 2001, pag. 81, 82

<sup>1384</sup> Argumente privitoare la vechimea și la dănuirea neamului românesc în teritoriul dintre Carpați, Dunăre și Marea Neagră ne sunt înfățișate, spre exemplu, în lucrarea: Gheorghe D. Iscru, *Traco-geto-dacii, națiunea matcă din spațiul carpato-danubiano-balcanic*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Editura Nicolae Bălcescu, București, 2003



nicidecum cultural, este acela că românii au constituit, efect al rezistenței pasive pe care au organizat-o împotriva ei, primele organizații statale majore... Destinul a făcut că, la o sută cincizeci de ani de la năvălirile tătărești, turcii otomani ocupă, fulgerător, statele balcanice și încearcă să-și deschidă drum spre inima Europei. Românii au fost confiscați, timp de aproape patru secole, de ingrata misiune de a rezista, a hărțui și a istovi puternicele armate otomane. Lupta aceasta a echivalat cu o înspăimântătoare hemoragie și este fără îndoială că rezistența românilor, și a vecinilor lor dunăreni, a făcut posibilă salvarea Occidentului. În cele trei secole care s-au scurs de la Nicopole la asediul Vienei, Occidentul a avut răgaz să se întărească și să se pregătească de contraofensivă. Când, după înfrângerea rezistenței românești, otomanii au ajuns la Viena și au asediat-o, în 1683, era prea târziu. Ei înșiși erau istoviți de cele trei secole de luptă, și, de atunci, au fost siliți să se retragă, treptat, din Europa..."<sup>1385</sup>

Așadar, „Evl Mediu s-a prelungit în Răsăritul Europei cu cel puțin trei veacuri. De aceea, toată activitatea culturală scrisă care s-a desfășurat în țările românești (teritoriile locuite de români n.n.) s-a făcut în sensul în care se scriau cărțile în Evul Mediu, adică, pentru întărirea sufletească a poporului și învățătura clericilor. Faptul că, în afară de câteva rare excepții, această producție culturală n-a interesat Occidentul, se explică prin aceea că, acesta depășise de mult Evul Mediu și nu se mai interesa decât de valorile create în conformitate cu noile canoane impuse de Renaștere. Ori, din motivele istorice arătate și datorită structurii creștine și populare a spiritualității sale, România n-a cunoscut echivalentul Renașterii. Și atât timp cât Occidentul a trăit în orizontul spiritual al Renașterii, el a rămas cu totul indiferent față de valorile culturale românești. Interesul său pentru România și celelalte popoare din Răsăritul Europei s-a trezit abia la începutul secolului al XIX-lea, când ciclul inaugurat de Renaștere a fost(;) închis și a început *Eonul naționalităților*"<sup>1386</sup>.

----- \* \* -----

---

<sup>1385</sup> Mircea Eliade, *Profetism românesc*, vol. I, pag. 139-141

<sup>1386</sup> ibidem

## BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

### A. Lucrări din care am citat sau la care am făcut referire directă

**Andrei Petre**, *SOCIOLOGIA REVOLUȚIEI*, Editura Polirom, Iași, 1998

**Antipa Grigore**, *PROBLEMELE EVOLUTIEI POPORULUI ROMAN*, Editura Cartea Românească, București, 1919

**Antonescu Ion**, *INDEMNURI ROMANESTI*, Ministerul Propagandei, București, 1941

**Aurelian Petru S.**, *OPERE ECONOMICE – TEXTE ALESE*, Editura Academiei, București, 1967

**Axenciuc Victor**, *EVOLUȚIA ECONOMICĂ A ROMÂNIEI. CERCETĂRI STATISTICO-ISTORICE. 1859-1947, VOL. I, INDUSTRIA.*, Editura Academiei, București, 1992; *VOL. II, AGRICULTURA*, Editura Academiei, București, 1992; (și **Tiberian Ion**), *PREMISE ECONOMICE ALE FORMĂRII STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN*, Editura Academiei, București, 1979

**Bădescu Ilie**, *SINCRONISM EUROPEAN ȘI CULTURĂ CRITICĂ ROMÂNEASCĂ*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984

**Băncilă Vasile**, *FILOSOFIA VÂRSTELOR*, Editura Anastasia, București, 1997

**Bărnăuțiu Simion**, *SUVERANITATE NAȚIONALĂ ȘI INTEGRARE EUROPEANĂ. O HERMENEUTICĂ DE TEXTE.*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1999

**Blaga Lucian**, *RELIGIE ȘI SPIRIT*, Editura Dacia Traiană, Sibiu, 1942

**Brădescu Faust**, *SUFLETUL POPORULUI ROMÂN*, Editura Majadahonda, București, 2001

**Brăileanu Traian**, *TEORIA COMUNITĂȚII OMENEȘTI*, Editura Cugetarea Georgescu Delafras, București, 1941

**Bulborea Ion**, *IDEI ECONOMICE SI SOCIALE IN PUBLICISTICA EMINESCIANA*, Extras din Revista *Anale de Istorie*, anul XV, nr. 2 din 1969

**Bușe Constantin**, *ASPECTE SOCIAL-ECONOMICE IN PROZA POLITICA A LUI MIHAI EMINESCU*, Extras din Analele Universității București, Seria Științe sociale, istorie, Anul XVII, București, 1968

**Busuioceanu Oxana**, *CADRUL ISTORIC AL PUBLICISTICII LUI MIHAI EMINESCU*, în: Mihai Eminescu, Opere, vol. XIII, Ediție critică întemeiată de Perpessicius, Editura Academiei, București, 1985

**Cacaină George**, *JURNAL DE TRANZITIE*, Tipografia Bucureștii Noi, București, 2000

**Călinescu George**, *OPERA LUI MIHAI EMINESCU, vol. I*, Editura pentru literatură, București, 1969; *VIATA LUI MIHAI EMINESCU*, Editura pentru literatură, București, 1966

**Caragiale Luca Ion**, *1907. DIN PRIMAVARA PANA IN TOAMNA*, în A fi conservator, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002

**Catargiu Barbu**, *DISCURS ROSTIT IN SEDINTA CAMEREI DIN 22 IULIE 1861*, în A fi conservator, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002

**Catargiu Lascăr**, ARTICOL în Revista *Epoca*, 8 decembrie 1896, în A fi conservator, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002

**Cernăianu Călin L.**, *RECURS EMINESCU. SUPRIMAREA GAZETARULUI*, Editura Semnele Timpului, Tamași, 2000; *CONJURATIA ANTI-EMINESCU*, nr. 3-5, Editura Semnele Timpului, Tamași, 2002

**Cimpoi Mihai**, *CADEREA IN SUS A LUCEAFARULUI. ESEURI*, Editura Porto Franco, Galați, 1993; (coord.) *EMINESCU – PROPRIUL VIS...PREFETE DEFINITORII*, Editura Litera\*David, Chișinău\*București, 1999

**Cioran Emil**, *ISTORIE SI UTOPIE*, Editura Humanitas, București, 2002

**Ciorănescu Alexandru**, *EMINESCU SUB FIORUL TIMPULUI*, Editura Jurnalul literar, București, 2000

**Ciurdariu Mihai**, *EMINESCU SI PROBLEMA TARANEASCA. RETROSPECTIVA UNEI UTOPII ISTORICE*, Extras din *Revista de filosofie*, Tomul 19, nr. 3 din 1972

**Claudian Alexandru**, *ANTISEMITISMUL SI CAUZELE LUI SOCIALE*, Editura Albatros, București, 2000

**Codreanu Corneliu Zelea**, *CIRCULARI SI MANIFESTE*, Colecția *Europa*, München, 1981

**Codreanu Theodor**, *DUBLA SACRIFICARE A LUI EMINESCU*, Ediția a II-a, Editura Serafimius, Brașov, 1999

**Codrescu Răzvan**, *DE LA EMINESCU LA PETRE TUTEA*, Editura Anastasia, București, 2000

**Constantin-Dulcan Dumitru**, *INTELIGENTA MATERIEI*, Editura Teora, București, 1992

**Constantinescu N. Nicolae**, *ISTORIA GANDIRII ECONOMICE ROMANESTI*, Editura Economică, București, 1999; (și **Postolache Tudorel**, **Nicolae-Văleanu Ivanciu**, **Bulborea Ion**), *ISTORIA ȘTIINTELOR IN ROMANIA. ȘTIINȚE ECONOMICE*, Editura Academiei, București, 1982

**Conta Vasile**, *DISCURSURI PARLAMENTARE SI ARTICOLE DE ZIARE*, Tipografia Dacia, P. Iliescu & D. Grosu, Iași, 1899

**Crainic Nichifor**, *PUNCTE CARDINALE IN HAOS*, Editura Timpul, Iași, 1996; *ORTODOXIE SI ETNOCRATIE. CU O ANEXA: PROGRAMUL STATULUI ETNOCRATIC*, Editura Albatros, București, 1997

**Crețu Ion**, Mihai Eminescu. *TABEL CRONOLOGIC*, în volumul: Mihai Eminescu, *Intre Scylla și Charybda*. Opera politică, Casa de editură Litera, Chișinău, 1997

**Cristescu Grigore**, *FAPTE SI ORIENTARI CRESTINE*, Editura Ramuri, Craiova, 1924

**Culda Lucian**, *GENEZA SI DEVENIREA CUNOASTERII*, Editura Stiințifică și Enciclopedică, București, 1989

**Cuza A.C.**, *NATIONALITATEA IN ARTA*, Editura Cartea Românească, București, 1927; *STUDII ECONOMICE-POLITICE*, Imprimeriile Independența, București, 1930

**Delaturda Colfescu Ioan**, *SPIRIT ȘI MATERIE*, Institutul de Arte Grafice *Ardealul*, Cluj, 1935

**Demetrescu Scarlat**, *DIN TAINILE VIETII SI ALE UNIVERSULUI*, Editura Emet, Oradea, 1998

**Eliade Mircea**, *PROFETISM ROMÂNESC*, Editura Roza Vânturilor, București, 1990, vol. I; *50 DE CONFERINȚE RADIOFONICE*, Editura Humanitas, București, 2001

**Eminescu Mihai**, *OPERE*, Ediție critică întemeiată de Perpessicius: vol. IX, , Editura Academiei Române, București, 1980; vol. X, Editura Academiei Române, București, 1989; vol. XI, Editura Academiei Române, București, 1984; vol. XII, Editura Academiei Române, București, 1985; vol. XIII, Editura Academiei Române, București, 1985; vol. XIV, Editura Academiei Române, București, 1983; vol. XV, Editura Academiei Române, București, 1993 vol. XVI, Editura Academiei Române, București, 1989

**Ficeac Bogdan**, *TEHNICI DE MANIPULARE*, Editura Nemira, București, 2001

**Găvanescul Ion**, *DESPRE SUFLETUL ROMANESC SI CULTURA NATIONALA*, Tipografia și zincografia *Satelit*, București, 1939

**Georgescu-Delafras Petre**, *TARI ȘI SLABI*, Ediția a III-a, Editura Cugetarea, București, 1937

**Ghelase Ion I.**, *DIN PREOCUPĂRILE ECONOMICE ALE LUI MIHAI EMINESCU*, în Revista *Viața Economică*, București, iulie 1964; *DESPRE FINANȚELE BURGHEZIEI*, Conferință expusă în cadrul Universităților Populare din București și din țară, București, 1972. Textul conferinței se află depus la Biblioteca Națională a României.

**Ghica Ion**, *DECADEREA MESERIILOR DIN BUCURESTI*, în Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea, Editura Academiei Române, București, 1960 [Texte(:)]; *MIZERIA TARANULUI NOSTRU*, în Texte(:); *DATORIA Tinerimii în DOMENIUL ECONOMIEI*, în Texte(:); *PROBLEMA POPULATIEI IN TARA NOASTRA*, în Texte (:); *DESPRE MIJLOACELE DE COMUNICATIE*, în Texte(:)

**Giurescu Constantin C., Giurescu Dinu C.**, *ISTORIA ROMANILOR DIN CELE MAI VECHI TAMPURI PANA ASTAZI*, Ediția a II-a, București, 1975

**Goci Aureliu**, *EMINESCU LA INFINIT...*, Editura Viitorul românesc, București, 1997

**Goga Octavian**, *MUSTUL CARE FIERBE*, Editura Scripta, București, 1992

**Gusti Dimitrie**, *ȘTIINȚA ȘI PEDAGOGIA NAȚIUNII*, Imprimeria Națională, București, 1941; *CUNOAȘTERE ȘI ACȚIUNE ÎN SERVICIUL NAȚIUNII*, Fundația Culturală Principele Carol, vol. I, 1941

**Hasdeu Bogdan Petriceicu**, *STUDII SI ARTICOLE DE ECONOMIE POLITICA*, Editura Saeculum I.O., București, 2002

**Hașeganu Ilie**, *EMINESCU ECONOMIST SI GANDITOR POLITIC*, Tipografia Minerva, G.N. Gârnețiu, Brașov, 1941

**Hurezeanu Damian**, **Sbârnă George**, *PARTIDE SI CURENTE POLITICE IN ROMANIA – 1821-1918. PROGRAME SI ORIENTARI DOCTRINARE – 150 DE SURSE ORIGINALE*, Editura Eficient, București, 2000

**Iacob Luminița Mihaela**, *ETNOPSICOLOGIE SI IMAGOLOGIE. SINTEZE SI CERCETARI*, Editura Polirom, Iași, 2003

**Ionescu de la Brad Ion**, *ROBIA BANILOR*, în Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea, Editura Academiei Române, București, 1960 [Texte(:)]; *CREDITUL RURAL*, în Texte(:); *CUM SA IMBUNATATIM SOARTA CULTIVATORULUI NOSTRU*, în Texte(:); *DAREA DE SEAMA DIN 1862 CATRE ALEGATORII COLEGIULUI AL IV-LEA DE ROMAN*, în Texte(:); *IMBUNATATIRI IN AGRICULTURA MODERNA*, în Texte(:)

**Ionescu Nae**, *ROZA VÂNTURILOR*, Editura Hyperion, Chișinău, 1993; *TEOLOGIA. INTEGRALA PUBLICISTICII RELIGIOASE*, Editura Deisis, Sibiu, 2003

**Iorga Nicolae**, *IDEI ASUPRA PROBLEMELEI ACTUALE*, Editura Cugetarea, București, 1935; *DISCURSURI PARLAMENTARE*, vol. I, partea I-a, Editura Bucovina, I.E. Torouțiu, București, 1939; *GENERALIȚĂȚI CU PRIVIRE LA STUDIILE ISTORICE*, Editura Cugetarea, București, 1933; *EVOLUȚIA IDEII DE LIBERTATE*, Editura Meridiane, București, 1987; *DESPRE DREPTURILE LIMBII NAȚIONALE ÎN STATUL MODERN*, 1906, în A fi conservator, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002

**Iscru Gheorghe D.**, *TRACO-GETO-DACII, NAȚIUNEA MATCĂ DIN SPAȚIUL CARPATO-DANUBIANO-BALCANIC*, Ediția a III-a revăzută și adăugită, Editura Nicolae Bălcescu, București, 2003

**Jinga Victor**, *GÂNDIREA ECONOMICĂ ROMÂNEASCĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA. CONSIDERAȚIUNI SUMARE*, Imprimeria Ardealul, Cluj Napoca, 1938; *PRINCIPII ȘI ORIENTĂRI ALE COMERȚULUI EXTERIOR AL ROMÂNIEI. 1859 – 1916*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1975

**Joja Athanasie**, *FILOSOFIE SI CULTURA*, Editura Minerva, București, 1978

**Jornescu C., Petrescu C.**, *EMINESCU – INALTA CONSTIINTA JUSTITIARA*, în volumul: Mihai Eminescu, Intre Scylla și Charybda. Opera politică, Casa de editură Litera, Chișinău, 1997

**Kirițescu Constantin**, *ȘCOALA ROMÂNĂ ÎNTR-O RĂSCRUCÉ DE ISTORIE*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943

**Kirițescu Costin C.**, *CRITERIUL OMENESC ÎN ORIENTAREA POLITICII ECONOMICE A ROMÂNIEI*, Editura Cartea Românească, București, 1940

**Kogălniceanu Mihail**, *CONVENȚIUNEA COMERCIALĂ DIN 1875 CU AUSTRO-UNGARIA*, în Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea, Editura Academiei Române, București, 1960

**Lahovari Alexandru**, *DISCURS ROSTIT ÎN ȘEDINȚA CAMEREI DIN 2 DECEMBRIE 1888*, în A fi conservator, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002

**Lăzărescu Mircea**, *INTRODUCERE ÎN PSIHO-PATOLOGIA ANTROPOLOGICĂ*, Editura Facla, Timișoara, 1989

**Madgearu Alexandru**, *ROLUL CREȘTINISMULUI ÎN FORMAREA POPORULUI ROMÂN*, Editura ALL, București, 2001

**Manoilescu Mihail**, *EMINESCU ECONOMIST*, Extras din Revista Fundațiilor Regale, nr. 1 din ianuarie 1935, Imprimeria Națională Monitorul Oficial, București, 1935; *BURGHEZIA ROMÂNĂ. ROSTUL ȘI DESTINUL EI ISTORIC*, Editura Athena, București, 1997

**Manolescu Ion**, *OMUL DE NĂDEJDE*, Ediția a II-a, Editura *Intelect*, București, 1937

**Marghiloman Alexandru**, *DOCTRINE CONSERVATOARE*, în *A fi conservator*, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002

**Mărgineanu Nicolae**, *PSIHOLOGIA PERSOANEI*, Editura Universității din Cluj la Sibiu, Sibiu, 1944

**Mărțian Dionisie Pop**, *OPERE ECONOMICE – TEXTE ALESE*, Editura Științifică, București, 1961

**Mehedinți Simion**, *POLITICA DE VORBE SI OMUL DE STAT*, Editura Terra, Focșani, 1999

**Milcoveanu Serban**, *TACTICA SI STRATEGIA IN INTREBARI CU ORI FARA RASPUNSURI*, Tipografia TCM Print, București, 2003

**Murărașu Dumitru**, *NATIONALISMUL LUI EMINESCU*, Editura Athos, București, 1999

**Mureșan Maria**, *ISTORIA DEZVOLTARII ECONOMIEI SI A FAPTELOR ECONOMICE. NOTE DE CURS*, vol. I, Editura Academiei Universitare Athenaeum, București, 1993; (și **Mureșan Dumitru**), *ISTORIA ECONOMIEI*, Editura Economică, București, 1998

**Mureșanu Camil**, *NAȚIUNE, NAȚIONALISM, EVOLUȚIA NAȚIONALITĂȚILOR*, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 1996

**Murgescu Costin**, *MERSUL IDEILOR ECONOMICE LA ROMÂNII*, Ediția a II-a, vol. I și II, Editura Enciclopedică, București, 1994; *STUDIU INTRODUCȚIV* la lucrarea: Alexandru D. Xenopol, *Opere economice – Texte alese*, Editura Academiei, București, 1967

**Nechita Vasile C.**, *MEDITAȚII ECONOMICE EMINESCIENE*, Editura Junimea, Iași, 1989; *TEORIA COSTURILOR AFERENTE LA MIHAI EMINESCU – DIMENSIUNE UNIVERSALĂ A GÂNDIRII ECONOMICE ROMÂNEȘTI*, Extras din Revista Economică, nr. 26 din 1 iulie 1977



**Negulescu Petre P.**, *GENEZA FORMELOR CULTURII*, Ediția a II-a, Editura Cugetarea Georgescu-Delafras, București, 1944

**Nicolae-Văleanu Ivanciu**, *TRATAT DE DOCTRINE ECONOMICE*, Editura RAMO, București, 1996; (**coord.**) *Din gândirea economică progresistă românească.*, Editura Științifică, București, 1968

**Nicolau Pompiliu**, *NAȚIONALISMUL CONSTRUCTIV*, Editura Cugetarea, București, 1936

**Noica Constantin**, *SENTIMENTUL ROMÂNESC AL FIINȚEI*, Editura Eminescu, București, 1978

**Odobleja Ștefan**, *PSIHOLOGIA CONSONANTISTĂ ȘI CIBERNETICA*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1978

**Oprea Alexandru**, *ÎN CĂUTAREA LUI EMINESCU GAZETARUL*, Editura Minerva, București, 1983

**Ordeanu Ion Sever**, *EMINESCU PESIMIST, PROFET ȘI ECONOMIST*, Supliment la Revista Primăvara, București, 1899

**Ornea Zigu**, *JUNIMEA ȘI JUNIMISMUL, vol. I și II*, Editura Minerva, București, 1998; *POETUL NAȚIONAL*, Extras din Revista *Dilema*, nr. 265 din 27 februarie-05 martie 1998, în volumul: Cezar Paul Bădescu, *Cazul Eminescu – Polemici, atitudini, reacții*. Antologie din presa anului 1998, Editura Paralela 45, Pitești, 1999

**Pandrea Petre**, *CRIMINOLOGIA DIALECTICĂ*, Fundația Regele Mihai I, București, 1945

**Papacostea Alexandru**, *TRADIȚIONALISM ȘI RAȚIONALISM*, Prelegere susținută în octombrie 1924 la Universitatea din Cernăuți, în *A fi conservator*, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002

**Papacostea Cezar**, *CERCETĂRI PEDAGOGICE ȘI SOCIALE*, Tipografia Ion C. Vacărescu, București, 1925

**Pârvan Vasile**, *IDEI ȘI FORME ISTORICE*, Editura Cartea Românească, București, 1920; *DATORIA VIEȚII NOASTRE*, Editura Majadahonda, București, 1997

**Pătroianu Ion**, *EDUCAȚIA ROMÂNEASCĂ*, Tipografia Eminescu, București, 1943

**Paul-Bădescu Cezar**, *CAZUL EMINESCU – POLEMICI, ATITUDINI, REACTII. ANTOLOGIE DIN PRESA ANULUI 1998*, Editura Paralela 45, Pitești, 1999

**Paulescu Nicolae**, *SPITALUL, CORANUL, TALMUDUL, CAHALUL, FRANCMASONERIA*, Tipografia Antet XX Press, Filipeștii de Târg, Prahova, 2000

**Perpessicius Dumitru P.**, *OPERE*, vol. V, Editura Minerva, București, 1972

**Petrovici Ion**, *FILOSOFIA NAȚIONALISMULUI*, în antologia de texte *Filosofie și națiune*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Constantin Schifirneț, Editura Albatros, București, 2003

**Popa Valeriu, Ștefan Sanda, Dumitrache Raluca**, *DĂRUIM LUMINĂ ȘI IUBIRE PENTRU VINDECAREA SUFLETULUI ȘI A TRUPULUI*, Tipografia Everest 2001, București, 2002

**Popescu Cristian Tiberiu**, *EMINESCU. ANTITEZA*, Editura Libra, București, 2000

**Popescu Tudor**, *NAȚIONALISM ȘI INTERNAȚIONALISM*, Tipografia și legătoria de cărți Luca I. Oprescu, Buzău, 1932

**Popovici Aurel C.**, *PRINCIPIUL DE NATIONALITATE*, Tipografia Modernă Gregorie Luis, București, 1894; *NATIONALISM SAU DEMOCRATIE. O CRITICA A CIVILIZATIUNII MODERNE*, Institutul de Arte Grafice și Editură Minerva, București, 1910

**Rădulescu-Motru Constantin**, *PSIHOLOGIA POPORULUI ROMAN*, Editura Albatros, București, 2003; *SCRIERI POLITICE*, 1924, în *A fi conservator*, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002; *PERSONALISMUL ENERGETIC SI ALTE SCRIERI*, Editura *Eminescu*, București, 1984

**Râpeanu Valeriu**, *EMINESCU ZIARIST*, Cuvânt înainte la volumul: *Eminescu. Ziaristică.*, Ediție de Georgeta Mitran, Editura Fundației *România de Mâine*, București, 2000

**Rosetti Alexandru**, *FILOSOFIA CUVANTULUI*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1946

**Rosetti Theodor**, *DESPRE DIRECTIUNEA PROGRESULUI NOSTRU*, în A fi conservator, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002

**Roșu Nicolae**, *DESTINUL IDEILOR*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1943

**Sărac Gheorghe**, *DOCUMENTE PRIVIND ADEVARUL DESPRE BOALA SI MOARTEA LUI MIHAI EMINESCU*, Editura Malasi, București, 2000

**Schifirneț Constantin**, *CIVILIZATIE MODERNA SI NATIUNE*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1996

**Scripcaru Gheorghe, Astărăstoae Vasile**, *CRIMINOLOGIE CLINICA*, Editura Polirom, Iași, 2003

**Seișanu Romulus**, *PRINCIPIUL NATIONALITATILOR. ORIGINILE, EVOLUTIA SI ELEMENTELE CONSTITUTIVE ALE NATIONALITATII*, Editura Albatros, București, 1996

**Slăvescu Victor**, *ORGANIZAȚIA DE CREDIT A ROMÂNIEI*, Editura Cartea Românească, București, 1922

**Staicu Stefan**, *IDEEA PROGRESULUI ECONOMIC IN PUBLICISTICA LUI MIHAI EMINESCU*, Extras din Revista *Ramuri*, VI, nr. 11 din 15 noiembrie 1969

**Stănculescu Romulus A., Cristescu Jana S.**, *LECTIUNI DE EDUCATIE MORALA*, Tipografia Biruința, Craiova, 1936

**Stăniloae Dumitru**, *NATIUNE SI CRESTINISM*, Editura Elion, București, 2003

**Stanomir Ioan**, *REAȚIUNE ȘI CONSERVATORISM. ESEU ASUPRA IMAGINARULUI POLITIC EMINESCIAN*, Editura Nemira, București, 2000

**Sută-Selejan Sultana**, *DOCTRINE ECONOMICE*, Editura Eficient, București, 1997; *DOCTRINE SI CURENTE IN GANDIREA ECONOMICA MODERNA SI CONTEMPORANA*, Editura ALL, București, 1994; *UMANISMUL SI PATRIOTISMUL IN PUBLICISTICA LUI MIHAI EMINESCU*, Extras din Revista de *Filosofie*, Anul XV, nr. 10, București, 1968

**Știrbei Barbu**, *CONSIDERATII ASUPRA STARII POLITICE A PRINCIPATULUI VALAHIEI*, în A fi conservator, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002

**Suțu Nicolae**, *DESPRE INDUSTRIA MANUFACTURIERA*, 1849, în *Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea*, Editura Academiei Române, București, 1960 [Texte(:)]; *PREJUDECATA BALANTEI COMERCIALE*, 1838, în *Texte(:)*

**Theodoru Radu**, *ROMANIA CA O PRADA*, Editura *Miracol*, București, 2000

**Trâncu-Iași Grigore L.**, *EMINESCU ECONOMIST*, Editura *Timpul*, București, 1933

**Țuțea Petre**, *ÎN TRE DUMNEZEU ȘI NEAMUL MEU*, Editura și Imprimeria Arta Grafică, București, 1992; (**și colectiv**) *MANIFESTUL REVOLUȚIEI NAȚIONALE*, Editura Crater, București, 1998

**Uricaru Eugen**, *EU CU CINE MĂ LUPT?*, *România literară*, nr. 12, 1-7 aprilie 1998, în volumul: Cezar Paul Bădescu, *Cazul Eminescu – Polemici, atitudini, reacții*. Antologie din presa anului 1998, Editura Paralela 45, Pitești, 1999

**Vatamaniuc Dimitrie**, *LĂMURIRI ASUPRA EDITĂRII PUBLICISTICII DIN 1880*, în: Mihai Eminescu, *OPERE*, Ediție critică întemeiată de Perpessicius, vol. XI, Editura Academiei Române, București, 1984; *CUVÂNT ÎNAINTE*, Transcris după volumul *Fragmentarium*, Ediție după manuscrise, cu variante, note addenda și indici de Magdalena D. Vatamaniuc, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, în Mihai Cimpoi (*coord.*), *Eminescu – propriul vis... Prefețe definitorii*, Editura Litera\*David, Chișinău\*București, 1999

**Vulcănescu Mircea**, *DIMENSIUNEA ROMÂNEASCĂ A EXISTENȚEI*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1978

**Winterhalder Enric**, *AGRICULTURA, INDUSTRIA ȘI COMERTUL*, în *Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea*, Editura Academiei Române, București, 1960 [Texte(:)]; *INDUSTRIA CEA MICĂ SAU MESERILE*, în *Texte(:)*; *REFORMELE TREBUINCIOASE INDUSTRIEI ȘI COMERTULUI*, în *Texte(:)*

**Xenopol, Alexandru D.**, *OPERE ECONOMICE – TEXTE ALESE*, Editura Academiei, București, 1967

**Zamfirescu Ion**, *DESTINUL PERSONALITATII. CONTRIBUTII LA CUNOASTEREA OMULUI SI A CULTURII CONTEMPORANE*, Institutul de Arte Grafice Tiparul Românesc, București, 1942

**Zane Gheorghe**, *STUDII*, Editura Eminescu, București, 1980; *INDUSTRIA ÎN ROMÂNIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA. DESPRE STADIILE PEMERGĂTOARE INDUSTRIEI MECANIZATE*, Editura Academiei, București, 1970; *PREFAȚĂ* la culegerea *Texte din literatura economică în România. Secolul al XIX-lea*, Editura Academiei Române, București, 1960

**Zlate Mielu**, *PSIHOLOGIA MECANISMELOR COGNITIVE*, Editura Polirom, Iași, 1999

**XXX**, *TEXTE DIN LITERATURA ECONOMICA IN ROMANIA. SECOLUL AL XIX-LEA*, Editura Academiei Române, București, 1960; *FILOSOFIE SI NATIUNE*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Constantin Schifirneț, Editura Albatros, București, 2003; *A FI CONSERVATOR*, Antologie, comentarii și bibliografie de Ioan Stanomir și Laurențiu Vlad, Editura Meridiane, București, 2002; *CODICELE ROMANE SAU COLECTIUNE DE TOATE LEGILE ROMANIEI – CUPRINZAND CODICELE CIVIL, PROCEDURA CIVILA, CODICELE COMERCIAL, CODICELE PENAL, PROCEDURA PENALA; IMPREUNA CU DISPOZITIUNILE TRATATULUI DE LA PARIS SI ALE CONVENTIUNEI DIN 1858, RELATIVE LA ROMANIA; CU CONSTITUTIUNILE DE LA 1858 INCOA; SI CU UN SUPLIMENT IN CARE INTRA TOATE LEGILE ADMINISTRATIVE, MILITARE SI JUDICIARE, TOATE DECRETELE SI REGULAMENTELE CELE MAI NOI SI MAI USUALE, DE LA 1859 SI PANA ACUM. PUBLICATIUNE CU ANNOTATIUNI, TRIMITERI LA ARTICOLELE CORESPUNDETORE DIN LEGILE ROMANE SAU STRAINE, CU REPRODUCERI DE TESTURI ABROGATE – DE B. BOERESCU*, A doua edițiune, ameliorată, prelucrată și cu însemnate adaose, Tipografia Laboratorilor Români, București, 1873

----- \* \* -----

## **B. Alte lucrari, de asemenea, circumscrise temeii**

**Alecsandri Vasile**, *INTRODUCERE la lucrarea C. Negruzzi, Opere complete, vol. I*, Institutul Grafic "Minerva", Bucuresti, 1915

**Anania Valeriu**, *DIN SPUMELE MARII*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995

**Antonescu George. G.**, *EDUCATIE SI CULTURA*, Editia a II-a revizuita si adaugita, Editura "Cultura Romaneasca", Bucuresti, 1935

**Badescu Ilie**, *CU FATA SPRE BIZANT*, Editura Evex, Bucuresti, 1998; *IDEI POLITICE ROMANESTI. DOCTRINE SI TEORII*, Editura Mica Valahie, Bucuresti, 2004; (si **Dungaci Dan**), *SOCIOLOGIA SI GEOPOLITICA FRONTIEREI*, Editura Floare Albastra, Bucuresti, 1995

**Balaet Dumitru**, *DE LA EMINESCU LA SOCIETATEA MUNCII*, Editura Spicon, Targu-Jiu, 1995

**Balan Nicolae**, *BISERICA NEAMULUI SI DREPTURILE EI*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1928; *EVANGHELIA SI DEMOCRATIA. ORTODOXIA SI NEAMUL. BISERICA SI STATUL*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1923

**Banu C.**, *GRADINA LUI GLAUCON SAU MANUALUL BUNULUI POLITICIAN*, Editura pentru Literatura si Arta "Regele Carol II", Bucuresti, 1937

**Becescu Florin**, *FRANCMASONERIA. CRIMA-SPIONAJ-ANARHIE*, Editura Ziarului "Porunca Vremii", Bucuresti, 1936

**Bernea Ernest**, *CRIST SI CONDITIA UMANA*, Editura Criterion Publishing, Norcross, 2000

**Blaga Lucian**, *TRILOGIA CUNOASTERII*, Fundatia Regala pentru Literatura si Arta, Bucuresti, 1943; *TRILOGIA CULTURII*, Editura Minerva, Bucuresti, 1985; *TRILOGIA VALORILOR*, Editura Minerva, Bucuresti, 1987; *TRILOGIA COSMOLOGICA*, Editura Minerva, Bucuresti, 1988

**Boldur-Latescu Gheorghe, Iorga Filip-Lucian,** *GENOCIDUL COMUNIST IN ROMANIA, vol. IV REEDUCAREA PRIN TORTURA*, Editura Albatros, Bucuresti, 2003

**Boia Aurel,** *INTRODUCERE IN GRAFOLOGIE SI EXPERTIZA GRAFICA. ELEMENTE DE ANATOMIE GRAFICA*, Imprimeria "Tiparul Universitar", Bucuresti, 1944

**Bonciu Gheorghe,** *ISTORIA DREPTULUI ROMANESC*, Editura Cartea Universitara, Bucuresti, 2004

**Braileanu Traian,** *POLITICA*, Editie ingrijita, studiu introductiv si note de Constantin Schifirnet, Editura Albatros, Bucuresti, 2003; *SOCIOLOGIE GENERALA*, Editie ingrijita, studiu introductiv si note de Constantin Schifirnet, Editura Albatros, Bucuresti, 2003

**Bulgar Gheorghe,** *EMINESCU. COORDONATE ISTORICE SI STILISTICE ALE CREATIEI*, Editura Junimea, Iasi, 1980; *PAGINI UITATE DESPRE EMINESCU*, Editura Lucman, Bucuresti, 2004

**Calciu-Dumitreasa Gheorghe,** *RAZBOIUL INTRU CUVANT. CUVINTE CATRE TINERI SI ALTE MARTURII*, Editie ingrijita, prefata si note de Razvan Codrescu, Editura Nemira, Bucuresti, 2001

**Cantemir Dimitrie,** *MIC COMPENDIU ASUPRA INTREGII INVATATURI A LOGICII*, Editura Stiintifica, Bucuresti, 1995

**Caracostea D.,** *CREATIVITATEA EMINESCIANA*, Fundatia Regala pentru Literatura si Arta, Bucuresti, 1943

**Chelcea Septimiu,** *TEHNICI DE CERCETARE SOCIOLOGICA*, Editura Scolii Nationale de Studii Politice si Administrative – Facultatea de Comunicare si Relatii Publice, Bucuresti, 2001 ; *CUM SA REDACTAM : O LUCRARE DE LICENTA, O TEZA DE DOCTORAT, UN ARTICOL STIINTIFIC IN DOMENIUL STIINTELOR SOCIO-UMANE*, Editia a II-a revizuita, Editura Scolii Nationale de Studii Politice si Administrative – Facultatea de Comunicare si Relatii Publice "David Ogilvy", Bucuresti, 2003

**Ciocaltea P. I.,** *UNA DIN FAZELE ENERGIEI ESTE SI CONSTIINTA NATIONALA*, Atelierele Socec&Co, Bucuresti, 1915

**Cioculescu Serban,** *EMINESCIANA*, Editura Minerva, Bucuresti, 1985

**Cioran Emil**, *SINGURATATE SI DESTIN. PUBLICISTICA. 1931-1944*, Editie ingrijita de Marin Diaconu, Editura Humanitas, Bucuresti, 1991; *ESEURI*, Antologie, traducere si cuvânt înainte de Modest Morariu, Editura "Cartea Romaneasca", Bucuresti, 1988

**Cleopa Ilie**, *CALAUZA IN CREDINTA ORTODOXA*, Editura Episcopiei Romanului, Roman, 2003

**Codreanu Theodor**, *CONTROVERSE EMINESCIENE*, Editura Viitorul Romanesc, Bucuresti, 1999

**Codrescu Razvan**, *CARTEA INDREPTARILOR. O VIZIUNE CRESTINA ASUPRA POLITICULUI*, Editura Christiana, Bucuresti, 2004

**Coja Ion**, *HOLOCAUST IN ROMANIA? SUITA DE DOCUMENTE SI MARTURII ADUNATE SI COMENTATE DE ION COJA, IN FOLOSUL PARLAMENTARILOR SI AL AUTORITATILOR IMPLICATE IN ELABORAREA, APROBAREA SI APLICAREA ORDONANTEI DE URGENTA NR. 31/2002 A GUVERNULUI ROMANIEI*, Editura Kogaion, Bucuresti, 2002

**Colfescu-Delaturda Ion**, *RASA SI GENIUL EI. MISIONARISMUL ROMANESC IN NOUA EUROPA*, Tipografia "Informatia Zilei", Bucuresti, 1943

**Corneanu Nicolae**, *EMINESCU SI TEOLOGIA, CUVANT INAINTE LA VOLUMUL : MIHAI EMINESCU, ORTODOXIA, O ANTOLOGIE DE FABIANANTON*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2003

**Crainic Nichifor**, *NOSTALGIA PARADISULUI*, Editie cu un studiu introductiv de Dumitru Staniloae, Postfata si note de Magda Ursache si Petru Ursache, Editura Moldova, Iasi, 1994

**Cretia Petru**, *TESTAMENTUL UNUI EMINESCOLOG*, Editura Humanitas, Bucuresti, 1988; *ESEURI MORALE*, Editura Muzeul Literaturii Romane, Bucuresti, 2003

**Cretu Ion**, *MIHAIL EMINESCU. BIOGRAFIE DOCUMENTARA*, Editura pentru literatura, Bucuresti, 1968

**Cristea Elie Miron**, *EMINESCU. VIATA SI OPERA*, Editura Ginta Latina, Bucuresti, 1997

**Dascovici N.**, *PRINCIPIUL NATIONALITATILOR SI SOCIETATEA NATIUNILOR. INCERCARE DE SINTEZA ASUPRA REGULAMENTULUI REZULTAT DE PE URMA RAZBOIULUI 1914-1918*, Editura "Cartea Romaneasca", Bucuresti, 1922



**David P.I.**, *SECTOLOGIE*, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Tomisului, Constanta, 1998

**Deleanu Geta**, *PROBLEME DE FILOSOFIE SOCIALA SI DE FILOSOFIE A CULTURII IN SCRIERILE SOCIALE SI POLITICE ALE LUI EMINESCU*, Editura Metafora, Constanta, 1999

**Dobre Florica** (coord.), *“BANDE, BANDITI SI EROI” GRUPURILE DE REZISTENTA SI SECURITATEA (1948-1968). DOCUMENTE SELECTATE SI EDITATE IN CADRUL PROGRAMULUI STIINTIFIC AL CONSILIULUI NATIONAL PENTRU STUDIAREA ARHIVELOR SECURITATII*, Editura Enciclopedica, Bucuresti, 2003; *MEMBRII C.C. AL P.C.R.. 1945-1989*, studiu introductiv de Nicoleta Ionescu-Gura, Editura Enciclopedica, Bucuresti, 2004

**Dobrescu Emilian M.**, *ILUSTRI FRANCMASONI*, Editura Nemira, Bucuresti, 1999

**Dobridor Ilariu**, *ORGANIZAREA MINCIUNII*, Editura “Tiparul Romanesc”, Bucuresti, 1922

**Draghicescu Dumitru**, *DIN PSIHOLOGIA POPORULUI ROMAN*, Editura Albatros, Bucuresti, 1995

**Dumitrescu-Busulenga Zoe**, *MIHAI EMINESCU*, Editura Tineretului, Bucuresti, 1963; *EMINESCU – CULTURA SI CREATIE*, Editura Eminescu, Bucuresti, 1976

**Dur Ion**, *DE LA EMINESCU LA CIORAN. SEMNE ALE SPIRITULUI ROMANESC*, Fundatia Scrisul Romanesc, Craiova, 1996

**Eliade Mircea**, *MESTERUL MANOLE. STUDII DE ETNOLOGIE SI MITOLOGIE*, Editie si note de Magda Ursache si Petru Ursache, Editura Junimea, Iasi, 1992

**Enachescu Constantin**, *TRATAT DE IGIENA MINTALA*, Editia a II-a revizuita si adaugita, Editura Polirom, Iasi, 2004

**Fandarac Marcel**, *FRANCMASONERIA SI CLASA POLITICA*, Editura Corrida, Bucuresti, 2000

**Federatia Comunitatilor Evreiesti din Romania. Comunitatea Evreilor din Bucuresti**, *MEMORIALUL MARTIRILOR EVREI DIN ROMANIA “DR. MOSES ROSEN”*, Textul si selectia imaginilor Lya Benjamin, Editura Hasefer, Bucuresti, 2003

**Gabrea Iosif I.**, *SCOALA CREIATOARE. INDIVIDUALITATE-PERSONALITATE*, Editura Casei Scoalelor, Bucuresti, 1927

**Galeriu (Parintele)**, *RUGACIUNEA TATAL NOSTRU. TALCUIRI*, Editura Harisma, Bucuresti, 2002

**Gavanescul I.**, *CURS DE PEDAGOGIE. PROBLEME CAPITALE ALE STIINTEI EDUCATIEI. EDUCATIA VOINTEI SI SENTIMENTULUI*, Editia a II-a refacuta si marita, Editura "Cartea Romaneasca", Bucuresti, 1921; *ETICA*, Institutul de Arte Grafice "Viata Romaneasca", Iasi, 1922

**Georgescu Nicolae**, *CERCUL STRAMT. ARTA DE A TRAI IN VREMEA LUI EMINESCU*, Editura Floare Albastra, Bucuresti, 1995; *A DOUA VIATA A LUI EMINESCU*, Editura Europa Nova, Bucuresti, 1994

**Gherman Oana Magdalena**, *ARMONIA POEZIEI CU FILOSOFIA. O ABORDARE CRESTIN-ORTODOXA A RAPORTULUI DINTRE FILOSOFIE SI POEZIE*, Editura Cartea Universitara, Bucuresti, 2003

**Ghiata Petre**, *ARTA POLITICA*, Editia a II-a, Editura "Ideia", Bucuresti, 1938; *PROBLEMA CLASELOR SOCIALE*, Editura "Cartea Romaneasca", Bucuresti, 1929

**Goga Octavian**, *PRECURSORI*, Editura "Cultura Nationala", Bucuresti, 1930

**Gogea Vasile**, *(RE)CITINDU-L PE EMINESCU IN UMBRA TIMPULUI*, Editura Charmides, Bistrita, 2000

**Goma Paul**, *SAPTAMANA ROSIE 28 IUNIE – 3 IULIE 1940. SAU BASARABIA SI EVREII*, Editura Vreimea XXI, Bucuresti, 2004

**Gomoiu Victor**, *BISERICA SI MEDICINA*, Tipografia "Presa", Braila, 1940

**Gusti Dimitrie**, *RITORICA PENTRU TINERIMEA STUDIOASA*, Editiunea a doua corectata si adaogita, Tipografia si Litografia H. Goldner, Iasi, 1875; (si **Herseni Traian, Stahl Henri H.**), *MONOGRAFIA – TEORIE SI METODA*, Editura Paideia, Bucuresti, 1999

**Gyr Radu**, *FEMEIA IN EROISMUL SPIRITUAL, MORAL SI NATIONAL. CONFERINTA TINUTA LA 08 DECEMBRIE 1935, IN AULA UNIVERSITATII DIN IASI*, Textul conferintei se gaseste depus la Biblioteca Nationala a Romaniei

**Harlaoanu Alfred**, *ISTORIA UNIVERSALA A POPORULUI EVREU*, Editura Zarkony, Bucuresti, 1992

**Hasdeu Bogdan Petriceicu**, *ISTORIA TOLERANTEI RELIGIOASE IN ROMANIA*, in Opere, vol. 5, Editura Floarea Darurilor, Bucuresti, 2003; *SCRIERI LITERARE, MORALE SI POLITICE*, Editie critica, note si variante de Mircea Eliade, tom. I si II, Fundatia pentru Literatura si Arta "Regele Carol II", Bucuresti, 1937

**Heliade Radulescu Ion**, *ECHILIBRU INTRE ANTITEZE*, in Opere, vol. II, Editura Univers Enciclopedic, Bucuresti, 2002; *AMINTIRILE SI IMPRESIILE UNUI PROSCRIS*, in Opere, vol. I, Editura Univers Enciclopedic, Bucuresti, 2002

**Ilinca Dragos**, *O ISTORIE ZBUCIUMATA A POPORULUI EVREU*, Editura Niculescu, Bucuresti, 1999

**Ionescu Emil**, *MANUAL DE LINGVISTICA GENERALA*, Editura ALL, Bucuresti, 2001

**Ionescu G.**, *TRATAT DE PSIHOLOGIE MEDICALA SI PSIHOTERAPIE*, Editura Favorit Print, Bucuresti, 1999

**Ionescu Nae**, *CHESTIUNEA EVREIASCA SI RASPUNSUL UNUI ORTODOX DIN ANII '30*, Editura Antet XX Press, Filipestii de Targ, Prahova, 2002

**Iorga Nicolae**, *EMINESCU*, Editura Junimea, Iasi, 1981; *CUGETARI*, Editie ingrijita si prefatata de Barbu Theodorescu, Editura Tineretului, Bucuresti, 1969; *OAMENI CARE AU FOST*, vol. I si II, Editura pentru Literatura, Bucuresti, 1967; *SFATURI PE INTUNERIC. CONFERINTE LA RADIO*, Fundatia pentru Literatura si Arta "Regele Carol II", Bucuresti, vol. I, 1936, vol. II, 1940 ; *ISTORIA EVREILOR IN TARILE NOASTRE. COMUNICARE FACUTA LA ACADEMIA ROMANA IN SEDINTA DE LA 13 SEPTEMBRIE 1913, Textul comunicarii se afla depus la Biblioteca Academiei Romane*; *LOCUL ROMANILOR IN ISTORIA UNIVERSALA*, Editie ingrijita de Radu Constantinescu, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1985; *ISTORIA POPORULUI ROMANESC*, Editie ingrijita de Georgeta Penelea, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1985

**Jornescu C., Petrescu C.**, *VALORI ETICE IN GANDIREA LUI EMINESCU*, Editura Minerva, Bucuresti, 1989

**Lazu Grigori N.**, *FRANCMASONERIA. ALCATUIREA, ACTIVITATEA SI SCOPUL ACTIVITATII SALE*, Imprimeria Judetului Neamt, Peatra, 1884

**Maniu Vasile**, *MISIUNEA OCCIDENTULUI LATINU IN ORIINTELE EUROPEI*, Tipografia C.A. Rosetti, Bucuresti, 1869

**Manoilescu Mihail**, *TRAGICA PREDESTINARE A GENIULUI MOLDOVENESC*, Editie ingrijita, note, postfata si indice de Valeriu Dinu, Editura Moldova, Iasi, 1993

**Marin Vasile**, *CREZ DE GENERATIE*, Editia a IV-a, Colectia "Europa", Munchen, 1977

**Marinescu George**, *"SUNTEM ROMANI SI PUNCTUM!" MIHAI EMINESCU, PUBLICIST*, Editura Fundatiei Culturale Aromane "Dimandarea Parintasca", Bucuresti, 1997

**Matrescu Florin**, *HOLOCAUSTUL ROSU. SAU CRIMELE IN CIFRE ALE COMUNISMULUI INTERNATIONAL*, Editia a II-a revazuta si adaugita, Editura si Tipografia Fat-Frumos, Bucuresti, 1988

**Mehedinti Simion**, *OPTIMISMUL LUI EMINESCU*, Tipografia Ziarului Universul, Bucuresti, 1936; *CRESTINISMUL ROMANESC. ADAOS LA CHARACTERIZAREA ETNOGRAFICA A POPORULUI ROMAN*, Editura Criterion Publishing, Norcross, 2003

**Meitani Radu**, *STAT SAU NEAM? CONTRIBUTIUNE LA STUDIUL SUBIECTELOR DE DREPT INTERNATIONAL PUBLIC*, Revista "Cercetari Juridice", Bucuresti, nr. 2, 1942

**Melian Alexandru**, *EMINESCU – UNIVERS DESCHIS*, Editura Eminescu, Bucuresti, 1987

**Mihalcescu Irineu**, *ISTORIA RELIGIUNILOR LUMII*, Editura Cugetarea Georgescu-Delafras, Bucuresti, 1939

**Mociornita Dumitru**, *PROBLEMA ELITELOR SOCIALE*, Editura Casei Scoalelor, Bucuresti, 1937

**Moldovan Iuliu**, *INTRODUCERE IN ETNOBIOLOGIE SI BIOPOLITICA*, Editura Subsectiei Eugenice si Biopolitice a Astei si a Institutului de Igiena si Biopolitica al Universitatii Cluj-Sibiu, Sibiu, 1944

**Mota Ion I.**, *CRANII DE LEMN*, Editia a II-a, Institutul de Arte Grafice "Bucovina", I.E. Toroutiu, Bucuresti, 1937 ; *LIGA NATIUNILOR. IDEALUL, VICIILE SI PRIMEJDIA EI*, Tipografia "Astra", Cluj, 1929

**Nedelcea Alexandra**, *EMINESCU, ECONOMISTUL*, Fundatia "Scrisul Romanesc", Craiova, 2000

**Nedelcea Tudor**, *EMINESCU SI CUGETAREA SACRA*, Editia a II-a augmentata, postfata de Victor Craciun, Fundatia Scrisul Romanesc, Craiova, 2000

**Negru Mihail**, *TRATAT PRACTIC DE GRAFOLOGIE STIINTIFICA*, Editura Universul, Bucuresti, 1943

**Nestorescu Balcesti Horia**, *ORDINUL MASONIC ROMAN*, cu un cuvant inainte de Mihail Sadoveanu, Casa de Editura si Presa "Sansa", Bucuresti, 1993

**Nica Ion**, *EMINESCU. STRUCTURA SOMATO-PSIHICA*, Editura Eminescu, Bucuresti, 1972

**Nichifor V.**, *CONFESIONALISM POLITIC*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1930; *SA INCETEZE CONFESIONALISMUL POLITIC*, Asociatia Clerului "A. Saguna", Sibiu, 1933

**Noica Constantin**, *INTRODUCERE LA MIRACOLUL EMINESCIAN*, Editura Humanitas, Bucuresti, 2003; *JURNAL DE IDEI*, Editura Humanitas, Bucuresti, 1990; *21 DE CONFERINTE RADIOFONICE*, Editura Humanitas, Bucuresti, 2000

**Odobleja Stefan**, *PSIHOLOGIA CONSONANTISTA*, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1982

**Oprea Marian**, *RAZBOAIELE LUI ALBERT PIKE*, Editura LUMEA Magazin, Bucuresti, 2003

**Paulescu Nicolae**, *FIZIOLOGIE FILOSOFICA. NOTIUNILE DE SUFLET SI DUMNEZEU IN FIZIOLOGIE*, Editie ingrijita de V. Trifu, Fundatia Regala pentru Literatura si Arta, Bucuresti, 1944

**Petrescu Toma**, *CONSPIRATIA LOJILOR. FRANCMASONERIE SI CRESTINISM*, Editia a IV-a, Editura "Fratia Romaneasca", Bucuresti, 1941

**Pop Augustin Z. N.**, *CONTRIBUTII DOCUMENTARE LA BIOGRAFIA LUI MIHAI EMINESCU*, Editura Academiei Republicii Populare Romane, Bucuresti, 1962

**Popa Mircea**, *HOMO MILITANS*, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2000

**Prunk Mihail**, *MANUAL COMPLECT PENTRU EDUCATIA SEXELOR*, Editura "Cartea Romaneasca", Bucuresti, 1944

**Racovita Emil G.**, *EVOLUTIA SI PROBLEMELE EI*, Institutul de Arte Grafice "Ardealul", Cluj, 1929

**Radulescu-Motru Constantin**, *CARACTER SI DESTIN. CONFERINTE LA RADIO*, Editie ingrijita de Marin Diaconu, Editura "Casa Radio", Bucuresti, 2003

**Rosca Alexandru**, *MOTIVELE ACTIUNILOR UMANE*, Editura Institutului de Psihologie al Universitatii din Cluj la Sibiu, Sibiu, 1943

**Rosetti Radu**, *PENTRU CE S-AU RASCULAT TARANII*, Editie ingrijita, studio introductive si note de Zigu Ornea, Editura Eminescu, Bucuresti, 1987

**Rusu I. I.**, *ETNOGENEZA ROMANILOR. FONDUL TRACO-DACIC SI COMPONENTA LATINO-ROMANICA*, Editura Stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, 1981

**Safran Alexandru**, *ISRAEL SI RADACINILE SALE. TEME FUNDAMENTALE ALE SPIRITUALITATII EVREIESTI. Traducere de Ticu Goldstein*, Editura Hasefer, Bucuresti, 2002

**Scarlatescu Doru**, *EMINESCU SI RELIGIA IN CONTEXTUL RECEPTARII CRITICE*, Editura Timpul, Iasi, 2000

**Schifirnet Constantin**, *GENEZA MODERNA A IDEII NATIONALE. PSIHOLOGIE ETNICA SI IDENTITATE ROMANEASCA*, Editura Albatros, Bucuresti, 2001

**Solomovici Tesu**, *SECURITATEA SI EVREII, vol. I DESPRE CALAI SI DESPRE VICTIME*, prefata de Razvan Theodorescu, cuvnt inainte de Sorin Rosca Stanescu, Editura Ziua, Bucuresti, 2003, *vol. II TEROARE, CRIME, TURNATORI, COLABORATIONISTI*, Editura Tesu, Bucuresti, 2004

**Spiridon Monica**, *EMINESCU. PROZA JURNALISTICA*, Editura Curtea Veche, Bucuresti, 2003

**Stahl Henri H.**, *ISTORIA SOCIALA A SATULUI ROMANESC*, Editura Paideia, Bucuresti, 2002

**Staniloae Dumitru**, *ORTODOXIE SI ROMANISM*, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, Sibiu, 1939; *REFLECTII DESPRE SPIRITUALITATEA POPORULUI ROMAN*, Editura Elion, Bucuresti, 2002; *ASCETICA SI MISTICA BISERICII ORTODOXE*, Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, Bucuresti, 2002

**Stefanescu Paul**, *MISTERELE FRANCMASONERIEI. DEFINITIE, ISTORIE, SIMBOLISTICA NUMERELOR. DICTIONAR DE TERMENI MASONICI*, Editura Vestala, Bucuresti, 2002

**Tausan Grigore**, *OPINIILE UNUI SINGURATEC. CUGETARI ASUPRA LUMII*, Editia a II-a, Editura Cugetarea, Bucuresti, 1939

**Theodoru Radu**, *A FOST SAU NU HOLOCAUST?*, Editura Lucman, Bucuresti, 2004

**Toca Ioan**, *SARBATORI RELIGIOASE, DATINI SI CREDINTE POPULARE*, Editura ALLFA, Bucuresti, 2004

**Todoran Eugen**, *MIHAI EMINESCU. EPOPEEA ROMANA*, Editura Junimea, Iasi, 1981

**Tudor Daniil**, *TAINA SFINTEI CRUCI*, Editura Christiana, Bucuresti, 2001

**Urzica Mihail**, *MINUNI SI FALSE MINUNI. REVELATIUNI, SEMNE DUMNEZEIESTI SI SATANISME. CONTRIBUTIUNI DOCUMENTARE LA INTERPRETAREA MAI MULTOR CAZURI DE PRESUPUSA TEOFANIE*, Imprimeriile "Curentul", Bucuresti, 1940

**Valeriu Al.**, *LOGICA SI INTRODUCERE IN FILOSOFIE*, Editia a XIII-a, Editura "Cartea Romaneasca", Bucuresti, 1923

**Vatamaniuc Dimitrie**, *EMINESCU SI TRANSILVANIA*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995

**Vianu Tudor**, *LITERATURA UNIVERSALA SI LITERATURA NATIONALA*, Editura de Stat pentru Literatura si Arta, Bucuresti, 1956

**Vornica Gheorghe** si **Milcoveanu Serban, Hossu Andrei Justin** si **Pert Tatiana**, *BIOPOLITICA EMINESCIANA*, Editura Crater, Bucuresti, 2001

**Vuia Ovidiu**, *SPRE ADEVARATUL EMINESCU*, Editura Almarom, Ramnicu Valcea, 2000

**Vulcanescu Mircea**, *BUNUL DUMNEZEU COTIDIAN. STUDII DESPRE RELIGIE*, Editura Humanitas, Bucuresti, 2004

**Xenopol Alexandru D.**, *NATIUNEA ROMANA*, Antologie, ingrijire de editie, studiu introductiv si note de Constantin Schifirnet, Editura Albatros, Bucuresti, 1999

**Wigoder Geoffrey**, *EVREI IN LUME. DICTIONAR BIOGRAFIC*, Traducere in limba romana de Irina Horea, Viviane Prager, Carmen Stanca, Editura Hasefer, Bucuresti, 2001

**Zaharia N.**, *MIHAIL EMINESCU – VIATA SI OPERA SA*, Editia a II-a, Editura Socec, Bucuresti, 1923

**Zamfirescu Ion**, *SPIRITUALITATI ROMANESTI*, Editura Vivaldi, Bucuresti, 2001; *ORIZONTURI FILOSOFICE. IDEI, OAMENI, PROBLEME DE CULTURA*, Editura Casei Scoalelor, Bucuresti, 1942

**Zub Alexandru**, *EMINESCU. GLOSE ISTORICO-CULTURALE*, Editura Enciclopedica "Gh. Asachi", Chisinau, 1994

**XXX**, *TEOLOGIE SI POLITICA DE LA SFINTII PARINTI LA EUROPA UNITA*, Volum coordonat de Miruna Tataru Cazaban, Editura Anastasia, Bucuresti, 2004

**XXX**, *DETRACTORII LUI EMINESCU*, Editie ingrijita si prefatata de Alexandru Dobrescu, Editura Junimea, Iasi, 2002

**XXX**, *IDEEA DE EMINESCU*, volum ingrijit de Luminita Cornea si Cristina Visan, Editura Arcus, Sf. Gheorghe, 2000

**XXX**, *DESPRE HOLOCAUST SI COMUNISM*, Anuarul Institutului Roman de Istorie Recenta, vol. I, Editura Polirom, Iasi, 2003

----- \* \* -----